

MŰHELY

ANGYAL

A KÖZTES LÉNY

Tartalom

TAKÁCS ZSUZSA:	Vizitáció	9
----------------	-----------------	---

*„Angyal
kapja föl kötelekeitől szabaduló tested.”*

KOMÁLOVICS ZOLTÁN:	Angyal és katharszisz – Az isteni idő villámai között	10
--------------------	---	----

„Az angyal visszavet a Kezdethez, kerubok által elzárt Éden képeihez, ugyanakkor mindig az ítélet, az apokalipszis jele is. Az angyal által keltett félelemből és részvétből fakadó megtisztulás pedig visszaveti az embert önmagához, esendőségéhez, és ahhoz az ítélethez, melyben kiesik kezéből az ítélő pálca. Az angyal előtti arcra esés katharszisz, tehát, hasonlóan a kísértetieshez, olyan felületre veti az embert, melyen, ugyan tükör által, de már nem homályosan rajzolódik ki az arca.”

PHILIPPE DELAVEAU:	Angyalok (Imreh András fordítása)	17
--------------------	---	----

„Az angyalok nem alszanak, a láthatatlant vizslatják, és a te szíved, óh, napból való, hatalmasabb végtelen, mint a véges bolygók és csillagrendszerek, de több árny is fenyegeti!”

SZERGEJ BULGAKOV ATYA:	Jákob lajtorjája – az angyalokról (Désfalvi-Tóth András fordítása)	19
------------------------	--	----

„Teremttségéből adódóan az ember valójában nem csak az isteni szeretet kegyelmét kapja meg, hanem a lehetőségét annak, hogy szeressen; hogy önmagán kívül másvalakit is szeressen: a felebarátját; és hogy ne csak embertestvéreit, de lelki barátját is szeresse. Minden ember saját és egyetlen Alter Ego-ja az őrangyala, aki nem e földi világból származó lény.”

PETER VON HASELBERG:	Benjamin angyalai (Mártonffy Marcell fordítása)	25
----------------------	---	----

„Két, egymástól alig eltérő leírás szerint Klee rajza, amely szobája falán függ, kapuvá válik: hosszú évek múltán ezen keresztül lép be az angyal a szobába, »teljes díszben és dicsőfényben«. Mégsem pusztán jelenésről van szó, hanem arról, hogy az angyal átváltoztatja önmön másikat: Walter Benjaminget.”

GERGELY ÁGNES:	Lacrimosa	33
----------------	-----------------	----

*„ha újra láthatnám
az angyal könnyeit”*

ÁGH ISTVÁN:	Láttam az angyalt	34
-------------	-------------------------	----

*„hogy lenne itt megint, ki titkosan
volt jelen, s mindig védtek szárnyai”*

BERTÓK LÁSZLÓ:	Mintha a csőrük égisz érne	35
----------------	----------------------------------	----

„tolláskodnak, angyalosodnak,
szárny nélkül elszállnak maholnap”

Lelkek, angyalok és csarnokok – Részlet a Ragyogás könyvéből (Uri Asaf fordítása)	36
---	----

„A negyedik lakhely tele van a jobb felől való szent angyalok fényével. Dalolnak, de ha abbahagyják, akkor sem tűnnek el, mint az első lakhely angyalai, akiket tűz emészt, és akik csak reggel kelnek létre. Az itteni angyaloknak sosem esik bántódásuk. Ők a szeretet angyalai, soha nem változnak.”

SIMON RÓBERT:	Az angyalok az iszlámban	47
---------------	--------------------------------	----

„Allah az angyalokat értelemből teremtette érzékiség nélkül, az állatokat az utóbbiból értelem nélkül, az embereket pedig értelemből és érzékiségből. Ekképpen, amikor egy ember értelme meghaladja érzékiségét, akkor jobb, mint egy angyal; ám ha az utóbbi vesz erőt értelmén, akkor rosszabb, mint egy állat.”

SULYOK ELEMÉR:	„Mi a neved?”	54
----------------	---------------------	----

Az angyal találkozik az emberrel, és az ember találkozik az angyallal, aki „kinyilatkoztat”, üzenetet közvetít, ugyanakkor távozásában titokzatosan „elrejtőzik”. A kölcsönös egymásra találásban az ember önmagát is jobban megismeri. Nem kap végérvényes választ kérdéseire, de megtapasztalja, ő is „kinyilatkoztató” és „elrejtőző” lény.

VASADI PÉTER:	Nem mate-, hanem metarealizmus – Gondolatok az „angyal” problematikáról	59
---------------	---	----

„Az angyal a Világ Világosságának – tehát az embernek is – szolgálója, személy, aki értelem és fényerő, kozmoszt átjáró jóindulat, óvó, kérlelő, figyelmeztető, adott esetben kardmetszés-gyors reagálása szellemi lény, életvédő minden (s mindig) ravasz fondorlat, rossz szándék s gonoszság ellen. Maga az engedelmesség körülírása. Hatalmon kívül áll.

TILLMANN J. A.:	A médium angyali modellje	62
-----------------	---------------------------------	----

„Az angyaloknak a globális információs társadalom struktúrájának centrumát érintő kérdése ezért nemcsak teoretikusan vetül föl, hanem a posztmodernben meg is mutatkozik: a hírvivő angyal-alakok reciklált, sokszorosított halmazában, akiknek száma se mondva, se tudva.”

TANDORI DEZSŐ:	Angyalok elérintője	66
----------------	---------------------------	----

„Az angyalok vagy felent szállnak, a teljes tömörség (hah!) világában, mely épp csak légnemű. (Jelképesen értve.) Vagy alant botladoznak, ahol minden konkrét, s az Úristen e részletekben lakik, igaz, a romlás is, melytől azonban minket védeni igyekeznek.”

ROLAND BARTHES:	Harc az angyallal – Teremtés könyve 32,23–33; szövegelemzés (Marsó Paula fordítása)	70
-----------------	---	----

„Ha a Harc választja el az »ő maga nem kel át« és az »ő maga is átkelt« eseményét (folklorizáló, mítikus olvasat), a Nevek átváltozása minden monda etimológiai szándékának felel meg; ellenkező esetben viszont, ha a Harc megálló csupán egy mozdulatlan helyzet (töprengés, választás) és a gyaloglás eseménye között, a Név megváltozása a spirituális újjászületés (megkeresztelés) jelentőségével bír.”

EMILY DICKINSON:	145. (Imreh András fordítása)	77
------------------	-------------------------------------	----

„És könyörgött az Angyal,
Hogy hadd pihenjenek.”

DAGMAR NICK:	Jákob védelmében (Schiff Júlia fordítása)	78
--------------	---	----

„Abban a pillanatban úgy tűnt, hogy nem e világból való lénnel volt dolgom, hanem azzal az erővel, amit mi Istenünknek ismerünk fel, ha eszünknel vagyunk.”

BORBÉLY SZILÁRD:	Árkádiai legelő, alkonyi angyal	80
------------------	---------------------------------------	----

*„Állt a nagy állat megmerevedve
a szárnyas angyal szobra előtt.”*

ACSAI ROLAND:	Angyalok a kertből	82
---------------	--------------------------	----

*„Kinyújtott nyakkal
Sziszegő angyalok”*

BÍRÓ JÓZSEF:	Mosoni monológ	83
--------------	----------------------	----

*„voltam... :
széncsillag-szemű gyermek... (SZURTOS ANGYAL)”*

PÁTKAI TIVADAR:	A nagyothalló angyal	84
-----------------	----------------------------	----

„Az angyal ott állt talpig fehérben, háttal nekem, a karácsonyfa díszzeit igazgatta.”

RÉTI ATTILA:	Angyal a lovon	86
--------------	----------------------	----

„A körhintás még időben érkezett, hogy megmentse az angyalt, aki lecsusszant a barna jószágról, és szelíden megpaskolta a műanyag lópoját.”

BORBÉLY JÁNOS:	angyal a biliárdasztalon	87
----------------	--------------------------------	----

*„monitoromra kilenc időzónán
suhan át angyali lépte”*

TÖNKÖL JÓZSEF:	Jó estét, gyönyörűm!	88
----------------	----------------------------	----

„Az angyal bőrét szappan tette illatossá, a ruhája fehér, vállán csipketerítő, fáttyol takarta az arcát, szemöldöke és szempillája, orra és szája szinte nem is látszott, hosszú haja lágyan lebegett, kezében kis fenyő, rajta néhány aranydió, alma, habkarika, gyertya.”

BORIÁN ELRÉD:	Szép semmiség	90
---------------	---------------------	----

*„A nagymama mint egy angyal
szeret téged”*

PODMANICZKY SZILÁRD:	Kisgyerekek emlékiratai – A repülés	91
----------------------	---	----

„Soha nem ültem előtte repülőgépen, de nagyon sokszor elképzeltem már, milyen lehet a felhők fölött lenézni rájuk, ahogy az angyalok szokták a mesékben...”

SOLVEIG VON SHOULTZ:	Az angyal (Imreh András fordítása)	93
----------------------	--	----

*„Elvesztette a fél
szárnyát, amikor leesett a polcra,
míg a Sátánnal csatázott”*

ALEŠ DEBELJAK:	Angyal a tóparton	94
	Angyalok, közeli rokonok (Lukács Zsolt fordításai)	94
	<i>„mint lebegnek a keretek közt a lenvászon, búsan s gyönyörűn, a homokóra üvegén pergő homokszemcsékben, ahogy kabátszárnyukkal suhognak felettünk”</i>	
JÁSZ ATTILA:	Cédrusangyal	95
	<i>„az élet karneváli vonulása minden földi valószínűséggel angyali egyértelműséggel megjelenítődik a cédrus oltalmában”</i>	
KELEMEN LAJOS:	Biztos angyal	97
	<i>„s két létből békén ereszkedve alá: egy ki eljő biztos angyal”</i>	
BESZÉDES ISTVÁN:	Pillanatot írnak	98
	<i>„A langyos első fénysugár millió hulló angyaltollat lát fenn.”</i>	
BAÁN TIBOR:	Az eltévedt angyal	99
	<i>„két óriás szárnya az Angyálnak ahogyan emelkedik emlékeinkkel”</i>	
PUSZTAI ZOLTÁN:	Vázlat	101
	<i>„mit angyalok (égi nagyok) őriznek kétoldalt hófehér ruhában”</i>	
KALÁSZ MÁRTON:	Világ	102
	<i>„mintha szárnyban bújtatnák révült arcunk”</i>	
DALOS MARGIT:	Angyalaim	103
	<i>„Varjak, száműzött angyalaim”</i>	
DAGMAR NICK:	Zsoltár	104
	Hogy	104
	Rugózás (Schiff Júlia fordításai)	104
	<i>„amikor az angyalok nem muzsikálnak”</i>	
KALÁSZ ORSOLYA:	A káoszban énekelve!	105
	<i>„Bár így is hevítenek a szavak, használaton kívül is, maradnak velem, mint jóféle angyalok”</i>	
TATÁR SÁNDOR:	Szárnysegéd? Legyen. De ki kié?	106
	<i>„Vagy szárnya van vagy nyelve”</i>	
BURKUS ZOLTÁN:	Hajnali Kánaán	107
	<i>„és megtart odafönn a lángszemű angyal”</i>	
SEBESTYÉN ÁDÁM:	Angyal-arcok	109
	<i>„Angyalok üzentek éjszaka.”</i>	

JUHÁSZ ATTILA: Angyaltásvlat 111
 „Éles pihék
 közt sívít a csend”

TÁBOR ÁDÁM: opus 1 112
 Mirandola angyalai 112
 „angyal az ágon fennakadt”

EMILY DICKINSON: 1570. (Imreh András fordítása) 113
 „Minden angyal szerény.”

VISKY ANDRÁS: Találkozás 114
 „a szárnyát épphogy összetúrte tán”

ALBERTO SAVINIO: Angyal (Lukácsi Margit fordítása) 116
 „Első gondolatom az volt, hogy tolvaj van a szobában, és felkattintottam az asztali lámpát. Egy fiú
 feküdt a padlón, félig az asztal alatt, meztelen testét nagy, kusza tollazat takarta.”

SZLUKOVÉNYI KATALIN: Hajnal felé 120
 „Egy hajléktalan angyal kóricál
 a teremtés zeg-zugain”

JULIO CÉSAR LONDOÑO: Az angyal (Székács Vera fordítása) 121
 „Ott állt a szirttetőn kimagasodva, mint egy bronzszobor: mint egy bukott angyal. A szél a fürtjeivel
 játszott, és egy zord arc bukkant ki a fürtök alól, olyan szemrehányást fejezve ki, mely az egész világ-
 egyetemnek szólt.”

MONIKA RINCK: No Restaurants, Honey (Kalász Orsolya fordítása) 123
 „De nem tesz semmit, majd mi is leszünk,
 akár az angyalkák, nem leszünk senkié. Kemény kezű angyalkák
 leszünk”

MARIO BENEDETTI: Amolyan őrangyalféle (Kertes Gábor fordítása) 124
 „Olyan volt a tekintete, mint annak, aki éppen repül.”

CSEHY ZOLTÁN: Angyalok Amerikában II. 127
 „És az utolsó képen már mindenki angyal,
 lassan kihull pár tollpihe a felvonásból,
 a kioltott csillár alatt lebegnek”

JOAQUÍN PASOS: A szegény angyal (Baglyosi Leona fordítása) 128
 „Alkonyatkor az angyal megcirógatta őket, mintha lezárná a szemét külön-külön minden rózsának. S
 miután a kert nyugovóra tért, az angyal is leheveredett, arccal az ég felé, hogy a pázsiton pihentesse
 kitárt szárnyait.”

DANYI ZOLTÁN:	Szivacsok anyala	131
	<i>„Ó, szivacsok anyala, istennő, te bálvány”</i>	
BERSZÁN ISTVÁN:	Angyalles	132
	<i>„Mi viszont színről színre láttuk, ahogy tündöklő testének szétszóródó sziporkái betöltötték az erdő minden zugát...”</i>	
VARGA MÁTYÁS:	a hálátlanságról	134
	<i>„jönnek, mennek, mintha emberek volnának”</i>	
HEGEDŰS IMRE JÁNOS:	Angyali kísértet	135
	<i>„Vedd füledbe az angyali szótatot, pukul kinja emészti el azt az állati embört, ki nem tér az igaz hitre.”</i>	
LÁBASS ENDRE:	Azrael, a tolvaj Idő	136
	<i>„... azt hitte, az angyal csak várakozik, csak itt hagyta még egy darabig, s először az aznap éjjel meghalt sok száz emberi lény lelkeivel foglalkozik, kiknek ugyanezen az éjjelen, ugyanebben a városban jött el kiszabott idejük...”</i>	
JOŽE SNOJ:	Tébolyodott angyal	139
	Sebzett angyal (Lukács Zsolt fordításai)	139
	<i>„maga mögött átlőtt szárnyat vonszol”</i>	
		
KARÁTSON ENDRE:	A mellőzött angyal	140
	<i>„Nem bukott angyal ő, csak félretolt. Elégedetlen. Hiányzik neki a nemiség. Miért nem adott neki az Úr?”</i>	
MARIO BENEDETTI:	Szeretkeznek-e az angyalok? (Perényi Katalin fordítása)	146
	<i>„Így hát, valahányszor Ángel és Ángela két áttűnés kereszteződésében találkoznak, először csak nézik egymást, csábítják és kísértik egymást tekintetükkel, mely természetesen angyali.”</i>	
YVES-JACQUES BOUIN:	Angyalok jussa (Imreh András fordítása)	147
	<i>„Ez hát az angyalok jussa mit ellopok”</i>	
ÁNGEL ZAPATA:	Justo meg az angyal (Perényi Katalin fordítása)	148
	<i>„És hiába az aranyló fűrtjei meg a hófehér szárnyai, én piros leszek, mint egy alma; hiszen világos, hogy mire céloz.”</i>	
KÁNTOR PÉTER:	A könyvespolc előtt	149
	<i>„ne halogasd tovább, sügta az angyal, mire vársz?”</i>	
PARTI NAGY LAJOS:	Tréning, trénadrág (angyalcédulák)	151
	<i>„Ha megnő a szárnyam, visszanyesetem az asszonnyal, rajta kívül nem tud róla senki, meg nem is látja senki, tüdőszűrőre, és hasonlókra nem járok, ezzel le van a gond.”</i>	

JÓHANN HJÁL MARSSON:	Dal (Imreh András fordítása)	154
	<i>„Úgy susogott fülembé az alkohol angyala, mint rokka a fekete marton”</i>	
MARIO DELL'ARCO:	Kocsmá	155
	Léggömbök (Szénási Ferenc fordításai)	155
	<i>„egy trombitás kis angyal fickándozik a borban”</i>	
PRÁGAI TAMÁS:	A démoni angyal	156
	<i>„És a vaskos angyal kacéran és tolakodón a szemembe kacint.”</i>	
JOUNI INKALA:	Az arkangyal és az ötödik (Polgár Anikó fordítása)	158
	<i>„A fénylő jelenés közelebb suhan, hogy újra meghallgassa.”</i>	
KEMSEI ISTVÁN:	Búcsú az angyaltól	159
	<i>„Az egyik angyal véletlenül talált egy szilárd pontot”</i>	
MÁRTON EVELIN:	A szárnyak önálló élete	160
	<i>„Leiba szárnyastól is szerencsétlenül érezte magát. Igaz, mostanában kezdett bedölni ennek a hatalmas pasasnak, s időnként hajlamos volt elhinni, hogy valami furcsa lény lehet. Azt azonban továbbra sem hitte, hogy angyal lenne. Az angyalok nem szenvednek, mondta.”</i>	
VÖRÖS ISTVÁN:	Mínusz egyedik duinói elégia	163
	<i>„Ősember vagyok, mondtam, és te ősgyermek, a szárnyaid még barnák, a tested csupa szőr”</i>	
SZIGETHY GÁBOR:	Régi magyar poéták angyalai	165
	<i>„Aki az angyalok titkára kíváncsi, a Csokonai Vitéz Mihály taposta ösvényen indul el azóta is az ég felé.”</i>	
RÓHRIG ESZTER:	Az angyal lába és az élet lángja – Honoré de Balzac <i>Séraphita</i> című elbeszéléséről	174
	<i>„A földi szereplőknek nincsen történetük, a lény képes nemű porhüvelybe, mint valami levetett ruha, itt marad, és a földtől megválva felemelkedik az égbe, angyallá alakul és szárnyát kitérve eltűnik.”</i>	
EISEMANN GYÖRGY:	„És vajon angyal angyalit észlel-e csak...?” – A létérzékelés nyelvi közegei Rilke duinói elégiáiban	179
	<i>„Pleróma, fény, közeg, szimbólum, allegória – e szavakkal most csak utalni lehet a költőiség azon romantikus és modern formáira, mely éppen a híradás, az üzenet, a szó, a közvetítés tapasztalata kapcsán fordul előszeretettel a vonatkozó archetipusok tán legismertebbéhez, az angyal motívumához.”</i>	
BALOGH TAMÁS:	Folyékony angyal	185
	<i>„A víz alatti világban egy angyali gyermek írja azt a verset, amelyet a versbéli költőnek kellene világra hoznia.”</i>	
MARTINUS NIJHOFF:	A gyerek és én	187
	A kőgyerek	187
	Virradat előtt (Márton László fordításai)	188
	<i>„Ám ahogy figyelmesebben szemlélem, felismerem azt a kis kőgyermek, aki, mintegy megolvadva – úgy vélem – a vízköpöről elinalt.”</i>	

JAKAB GÁBOR: Vonakodó angyal – Tűz Tamás *Angyal mondd ki csak félig ciklusáról* 189

„A lételemélyebben érintő vágy, a kiteljesedés, az önátadás csodájának megvallása a fontos ezekben a félig kimondott énekekben. Felszólítások a vállalásra. A melléállásra. Az angyali tekintetek megnyugtató igazságára.”

TÓTA PÉTER BENEDEK: Az angyal visszaverődései
– Leonard Baskin, Sylvia Plath és Ted Hughes között 192

„Az angyalokról tudunk, de nem ismerjük őket – mindegyik mindig más. Nem tudjuk, kik az angyalok, de felismerhetjük őket – bármelyiket bármikor. Az angyalok adottak – megismerésük adódik. A feladat megoldása az adott figyelem – mindig, mindenütt. Bárkiben, bármiben, bármikor, bárhogyan megjelenhet egy angyal. Éberek legyünk, hogy a jele, a jelenése, a jelenség jelentése megadassék számunkra.”

HALMAI TAMÁS: „Ki lámpást hordoz test gyanánt” – Gergely Ágnes angyalai 203

„A tapasztalati valóság lírai átszellemítése kedvelt eljárása Gergely költészetének. Mit jelenthet a lepke és az angyal által megtestesített létszintek között élni?”

HORVÁTH JÓZSEF: Órangyal – Egy katolikus gyermekújság és olvasói a 19–20. század fordulóján .. 206

„A lap közölte »a vallásos áhítatot gerjesztő költemények mellett vidám bohóságokat is, képekkel, továbbá ismeretterjesztő apróságokat és adomákat vegyesen«...”

SZÉKELY ZOLTÁN: A Mennyek statisztái – Győri angyalok 211

„Már az Ószövetségben feltűnnek védelmező szerepben angyalok, a személyes órangyal képzetét azonban az ókeresztény írók nyomán majd a középkor dolgozza ki. Győrött a gimnáziumot nyitó jezsuiták templomában, a jobb oldali középső kápolna falfestményén találkozhatunk vele. A felirata szerint Niedermann János Mihály által 1674-ben készített freskón egy gyermeket vezet kedves arcú órangyal, a háttérben Győr korabeli látképével.”

Képek: AKNAY JÁNOS, ANNA MARGIT, BÁCS EMESE, BALOGH ISTVÁN, BENTZE TIBOR, BICSKEI ZOLTÁN, BORBÉLY KÁROLY, THÉOPHILE BRA, CSORDÁS ZOLTÁN, GAÁL JÓZSEF, GICZY JÁNOS, HOLLÓ ISTVÁN, JÁRÓKA JÁNOS, KARÁTSZON GÁBOR, KÁRPÁTI TAMÁS, EL KAZOVSKIJ, KERESZTES DÓRA, PAUL KLEE, KONDOR BÉLA, KOVÁCS MELINDA, KOVÁCS PÉTER, KUN FRUZZSINA, KURCSIS LÁSZLÓ, LEBŐ FERENC, LÉVAI ÁDÁM, MATUSZ PÉTER, MIKE BÉLA, MUZSNAY ÁKOS, NEMES ISTVÁN, OROSZ ISTVÁN, ORSZÁG LILI, PÉTER LÁSZLÓ, SULYOK GABRIELLA, SZAJKÓ ISTVÁN, SZENTGYÖRGYI JÓZSEF, SZUNYOGH LÁSZLÓ, TENK LÁSZLÓ, TOLNAY IMRE és VEREBES GYÖRGY művei

Győri Angyalok – SZABÓ BÉLA fotói, valamint KÁROLYI PÉTER fotója

Borító: KÁRPÁTI TAMÁS műve
Belső borító 1: KOVÁCS PÉTER műve
Belső borító 2: EL KAZOVSKIJ műve
Hátsó borító: VEREBES GYÖRGY műve

Köszönjük DANYI ZOLTÁN, JÁSZ ATTILA, KOLOZSVÁRY ERNŐNÉ, RÓHRIG ESZTER, SCHOLZ LÁSZLÓ és TOLNAI OTTÓ segítségét!

TAKÁCS ZSUZSA

Vizitáció

*A keresztény toxinok... melyek az abszolútum
mérget hagyták a vérünkben, melytől ... elakad
a lélegzetünk, de élni sem tudunk nélküle.
(Cioran – Karácsonyi Zsolt: Könyvek és szentek)*

Megjelenik az Angyal, és néz a tágas
és reflexív lilában, amely az éj örök és
ironikus biztonságának színe. Altatókba
menekültél előle, vagy torkodban
lüktető szívvel vártad, hogy föltehesd
kérdéseidet. Ha féltél, hát attól, hogy
válaszol. Most már tudod, nem lát,
csak egyetérteni van mód. Rögeszme,

mely szerint nincsen monológ, *Isten
lett megszólalásunk színpadi apropója.*
Engedelmességünk, hogy színen maradunk,
ameddig akarja. Tisztaságunk: csak azzal
lenni, akiben testet ölt, s így magyarázatot
találnak a szerelem érthetetlen térdreborulásai
alkalmi szeretők előtt. Vágy egy éjszakai
sétára a katasztrófa sújtott városon át.

Törekedésünk a szegénységre, és
kudarckunk, hogy nem vagyunk koldusok.
Gőgünk, amelyről azt hisszük, megóv.
*Vágyunk az újabb megkövülések után, mert
a tér kísértései morajló mozdulatlanságok.*
Csempévé válni a metróállomás falán,
hogy minden érintés feltorlódjon bennünk,
és ne tudjunk nem érezni őket és leesni.

*A kinn feledt nyugágóban az éjszaka felé
fordítva arcodat lehunyt szemmel pihensz.
A szájalom hullámai elapadnak.
Alvás, mely nem kíván tőled jelenlétet.
Villamos, mely sínein fájdalom nélkül
halad. Nincs idő, hogy szeletekre vágja
könnyeidet. Die Nacht macht frei. Angyal
kapja föl kötelékeitől szabaduló tested.*

Kovács Péter műve

Angyal és katharszisz

Az isteni idő villámai között

„Szent szívben, kérdezed, angyal miért ne lakna?”

(Angelus Silesius)

Ha a kötéseknél és kötődéseknél azt a látható és láthatatlan rendszerét keressük, melyben értelmezhetővé, vallhatóvá válik az angyal, akkor azt találjuk, hogy nem az ember, mi több, nem is az Isten adja e rezgő-rengő vonatkozásrendszer epicentrumát. Az angyal ott nyilatkozik meg, ahol Isten kilép saját tekintetéből, az ember pedig megfosztatik az Isten-látás szellemétől. Ebben a sajátos vakságban az angyal a még-nem-látott kép, a még-nem-hallott hang kényszerítő erejében válik valósággá. Az angyal csakis az apokalipszis fényeiben nyeri el kontúrjait, miközben az ítélet hangjait és képeit helyezi az ember füle és szeme elé. Az angyal az apokalipszis örvénylő erőteréhez tartozik, egyrészt az formálja, másrészt abban formálódik. Az apokalipszis szó feltárást, leleplezést jelent annak megpillantását, ami az ember szeme előtt, mint valami tiltás tárgya, mindeddig rejtve volt. Az angyal nem pusztán valami radikálisan új látvány centruma, hanem a látás radikális metamorphozisát kikényszerítő erő, amely átrendezi a tér egész szerkezetét. Az idő felől megnyíló (majd elvékonyodó) történelmi tér huzatában és dinamikájában (ellen)álló, formálódó angyal alakzatát talán Walter Benjamin ragadta meg a legerőteljesebben: „*Van Kleenek egy Angelus Novus című képe. Angyalt ábrázol, aki mintha rámeredne valamire, és el akarja hátrálni tőle. Szeme tágra nyílik, szája nyitva, szárnyai kifeszülnek. Ilyen lehet a történelem angyala. Arcát a múlt felé fordítja. Ahol mi események láncolatát látjuk, ő ott katasztrófát lát, mely szüntelen romot romra halmoz, s mindet a lába elé sodorja. Időzne még, hogy feltámassza a holtakat, és összeilleszse, ami szét tört. De vihar kél a Paradicsom felől, belekap az angyal szárnyaiba, és oly erővel, hogy nem tudja összezárni őket. E vihar feltartóztatatlannal úzi a jövő felé. Miközben az égig nő előtte a romhalmaz.*”¹

Az angyal nekifeszülése az időt görgető térnek csak részben értelmezhető valami ellenszegülés gesztusaként. Walter Benjamin számára az angyal olyan érzékeny, majd-nem-transzparens „felület”, amin mintegy kicsapódik valami az ember számára még láthatatlan esemény, mely eseményben valójában az idő természete manifesztálódik. A múlt és jövő közti kontinuitásnak ez a döbbenetes érzékelése, amit Benjamin az angyalban feltételez, a terek tiszta látásából fakad. A Paradicsom és a Vég terének együttléte, az angyalban zajló folyamatos feltárlás maga a kataklizma, az apokalipszis. A kötések felől értelmezve azt láthatjuk, hogy az angyal úgy áll az időben, hogy általa az idő Most-ja egyszerre köttetik vissza a kezdethez, és egyszerre vettetik a végbe.² A Biblia teológiai terében és teleológiájában teljes egyértelműséggel jelenik meg ez az angyal általi áthidalás és összeköttetés a Kezdet és a Vég között: az idő végződése az angyalba érnek. Ami közte van, a zajló történelem, az egyéni életek inkontingenciája mérhetetlenül más képek és látványok végtelen sorozata a Kezdethez és a Véghez képest. S éppen azáltal válik mássá a perspektíva, hogy a Kezdet és a Vég mint értelemadó, viszonyítási pont kívül kerül az emberi látótéren. Ebből fakadóan az idő kinyíló alakzata határát vesztett temporalitásként jelenik meg. Az angyal azonban magára veszi és őrzi az idő kataklizmatikus természetét. Az angyal először a Teremtés könyvében tárja fel az időt úgy, hogy az embert szembesíti az idő kikerülhetetlenségével. A bűnbeesés után az Édentől keletre száműzött ember teljes tapasztalatlanságban úgy kerül szembe az idővel, hogy számára a világ mint mérhetetlenség jelenik meg. Klee angyala a múlt felé

¹ Walter Benjamin: „A történelem fogalmáról”. Ford. Bence György, in uő: *Angelus Novus*. Vál. és jegyz. Radnóti Sándor, Budapest, Magyar Helikon, 1980, 966.

² Ebben az értelemben használja a „határpontokhoz rendelt idő horizontja” kifejezést Johann Baptist Metz: „*A határpontokhoz rendelt idő horizontja nem fosztja meg súlyától a jelent, éppen ellenkezőleg a jelen csak ezen a horizonton tapasztalható meg. Csakis a határpontokhoz rendelt idő horizontján mondható ki a végérvényes és visszavonhatatlan Most, az induktív végtelen idő horizontján semmi sem lehet végérvényes.*” In uő: *Memoria passionis. Veszélyes emlékezet a pluralista társadalomban*. Ford. Görföl Tibor, Budapest, Vigilia, 2008, 162.

néz, a számkivetett ember tekintete háttal az angyalnak a beláthatatlan jövőre irányul. *„Aztán kiküldte őt az Úr Isten az Éden kertjéből, hogy művelje a földet, amelyből vétetett. Amikor kiüzte az embert, az Éden kertjétől keletre kerubokat és villogó lángpallost állított, hogy őrizték az élet fájához vezető utat”* (Ter 3,23–24). Amikor az ember itt, először szembesül az angyallal, a kerub az idő jeleként áll. Maga is szemben az idővel, ugyanakkor hátát mintegy nekívetve az idő-előttnek, az Éden benne összezáruló csendtömbjének. A bűnbeesés metafizikai rengésében elsüllyedt Éden mint értelmezésre nem szoruló tér és látvány leszakadt az ember szeméről, s mintegy felszívódott az örként rendelt kerub figyelmének intenzitásában. Az angyal tehát elrejt és lezár, őrizi a szemnek láthatatlant, mint titkot egy olyan űr jeleként, melyet ugyan feltöltött az idő, mégsem engedni önmaga előttjétől szabadulni az embert. Az angyal közelségének ereje egyrészt abból a feltárlásból fakad, amelynek során az idő mint halasztás érvénytelenné válik az angyal jelenlétének Mostjában. Az angyal apokaliptiszise folyamatos beavatkozás az idő rendjébe – az eszkatológiába. Az Édenhez vezető utat őrző kerub

Kovács Péter műve

tüköralakzata ugyanis János Mennyei Jelenéséről való könyvében jelenik meg – az idő másik végén. Az angyali intenzitás sehol sem izzik annyira, mint János könyvében, az Apokaliptiszisben. János könyve mint tükör szintén az időnek van fordítva. A Jelenések könyvének angyalai az idő harsonái: *„Az idő közel van!”* – zengik szinte szünet nélkül. *„Elküldte angyalát, így adta tudtul szolgájának, Jánosnak, aki tanúskodik arról, amit Isten mondott, s amiről Jézus Krisztus tanúságot tett: mindenről, amit látott. Boldog, aki olvassa és aki hallgatja ezeket a próféta szavakat, mert az idő közel van”* (Jel 1,1–3). Mit is jelent valójában ez a közelség, hová veti ez a közelség a történelem emberét? Ez a prófécia lényegében visszahajlás a kezdethez, még inkább az Édent őrző kerub tükröződése az ítélet fénylő felületén: az idő önmaga távollétéhez közeledik. Közel az idő az idő előttihez vagy az idő utánihoz.³ János angyalai leszüretelik, betakarítják az időt, mint egy könyvtekercset, felgöngyölitik azt, ami volt és van. Az apokaliptiszis angyala, hasonlóan az Édenkert elé állított őrhöz, Most-ot mond, az idő utolsó Most-ját. Szemben a történelemmel, hátát azonban valami másnak vetve jelet ad, lezár és feltár, ám úgy, hogy e kettős tevékenységében egyik folyamatosan eltöri a másikat a totális visszarendeződés jegyében. *„az angyal ...fölemelé kezét az égbe, és megesküvék arra, aki örökkön örökké él, a ki teremtette az eget és a benne valókat, és a földet és a benne valókat, hogy idő többé nem leszen”* (Jel 10,5–6). A kezdet angyala lepecsételi az Éden zárjait, az apokaliptiszis angyalai a pecsétek feltöréséről számolnak be. Amiről itt szó van, az a látás meg-

³ Jacques Derrida nevezetes apokaliptiszis-dekonstrukciója éppen ezen a ponton veti meg a lábát. A „Közel az idő” kijelentés permanenciája szerinte valójában a Vég permanens felfüggesztése. A közelség állandósult alakzata lényegében a távoltartás (még nincs itt) alakzata: *„A katasztrófa talán maga az apokaliptiszis katasztrófája, fordulata és visszahajlása és vége, vég nélküli berekesztődés, vég nélküli vég. Apokaliptiszis nélküli apokaliptiszis van.”* Jacques Derrida: Minden dolgok vége. Ford. Angyalosi Gergely, Budapest, Századvég, 1993, 91. V. ö. Johann Baptist Metz: i. m.

pecsételődése, a látvány angyal általi elzárulása. Azonban az angyal minden érintése érintkezés mindazzal, ami benne ér véget, pedig az angyal által felhasított égbolt, az eltűnés és feltűnés helye, mindig nyomtalanul zárul össze.

Az angyal feltűnése eszkatológiai értelemben végső soron annak a jele, hogy az időben megszűnik a halasztás, a halasztódás mozzanata. Az ítélet Most-ja kikerülhetetlenül táruul fel az angyalban. Az ítélet *mindig* az az időpont, amikor minden halasztás véget ér, és a Most korlátlan kezdetét veszi. Az angyal ebben a Most-mozzanatban áll mint beavatkozás a permanens halasztás rendjébe. A beavatkozás Isten artikulációja, aki az angyalt küldi, s „*Az idő közel van*” angyali felkiáltásban egy időn kívüli Most válik tényé, az eddigi láthatatlan válik láthatóvá, az emberi feltételrendszer eddigi *érzékelhetetlenje* antropológiai állandóvá lesz. Az angyal megjelenése az ember számára a megrendülés és az elragadtatottság állapotában rögzül, azaz egy olyan átrendeződés formáját ölti, amiben a mindent nivelláló tapasztalatközösség értelmező potenciálja az (ön)értelmezésre már alkalmatlannak bizonyul. Ebben az értelemben az apokalipszis Most-ja tiszta aktualitás és potencialitás, az idő szövetének minden rostjában benne rejlik. „*Légy éber, és erősítsd meg a többieket, akik közel vannak a halálhoz, mert műveidet nem találok teljesnek Isten előtt... Ha pedig nem leszel éber, úgy érkezem hozzád, mint a tolvaj, és nem fogod tudni, melyik órában jövök hozzád*” (Jel 3,2–3). A virrasztó, éber létre való felszólítás egy olyan „hátreret” feszít ki az óra idejében gondolkodó és eszmélő lét számára, amely rátapad minden pillanatra anélkül, hogy folyamatosan realizálódna benne. Walter Benjamin félelmetes képet teremt az ítélet/apokalipszis ritmikus Most-jának dinamikájáról: „*Ahogy a tisztító orkán vonul el a zivatar előtt, úgy száguld Isten haragja a megbocsátás viharában a történelmen át, hogy mindent elsöpörjön, aminek örökre el kell emésződnie az isteni idő villámaiban.*”⁴ Tulajdonképpen az időnek ez a felkavaró modalitása kap hangot János apokalipszisében. Az isteni idő villámai, az angyalok János előtt bemutatják a pusztulás háborzongató képeit, melyekben mégis magukat látják. Kezükben a fegyver – az apokalipszis angyala az angyalra mutat a megrendült János előtt. János az angyalt látja mint tanúja a leleplezésnek, a végső dolgok feltárulásának. (Az első ember az Édenen kívül szintén a feltárulás tanúja. Az őrző angyal, a kerub egy soha nem látott rendre mutat: az Isten tekintetén való kívül-lét rendjére.)

Adela Yarbro Collins *Crisis and catharsis* című kiváló könyvében János jelenéseit az arisztotelészi Poétika fogalmi rendszerébe ágyazva arra a következtetésre jut, hogy a korai keresztény közösségek számára a Jelenések képei, vizuális struktúrája olyan katarzist kiváltó potenciált hordozott, amely révén az arisztotelészi katharszisz-fogalom funkcionális megfelelője lehetett. Szerinte a római fennhatóság alatt álló, a zsidó közösségekkel is konfrontálódó kereszténységben mély krízistudat jelent meg. János és a hozzá hasonlóan gondolkodó keresztények várakozásai összeütközésbe kerültek a korabeli társadalmi valósággal, amelyben élniük kellett. A válságtudat olyan belső feszültségként realizálódhatott, mely gyakran váltotta ki a düh, a harag vagy az agresszió érzelmeit. Collins szerint a Jelenések hatásukban termékeny szimbólumai, meggyőző, megragadó narratív technikái és történései ugyanazokat a mechanizmusokat mozgatják, amiket Arisztotelész érzékel az attikai tragédiában. Ebből fakadóan az Apokalipszis a tragédiához hasonlóan olthatta ki a közösségben felgyülemlett érzelmi-indulati többletet. „*By means of effective symbols and narrative techniques, the Book of Revelations releases the tension aroused by the perceived crisis in a process similar to the phenomenon of catharsis which Aristotle discussed in connection with greek tragedy. Much of the apocalypse can be explained persuasively as literary means for dealing with constructively the aggressive feelings by the perceived crisis.*”⁵ Valóban a fenti értelemben vett megrendülés az ítélet Most-ját mondó angyal megjelenésekor kísértetiesen hasonló a tragikus hős bukása által kiváltott katharsziszhoz. A *katharszisz* Arisztotelész *Poétikájának* egyik legtöbbet vitatott fogalmi centruma, ám a fogalom kontextusa rendkívül ismert és nevezetes szöveghely: „*A tragédia tehát komoly, befejezett és meghatározott terjedelmű cselekmény utánpótlása, megízelttel nyelvezettel, amelynek egyes elemei külön-külön kerülnek alkalmazásra az egyes részekben, a szereplők cselekedeteivel – nem pedig elbeszélés útján –, a részvét és a félelem felkeltése által éri el az ilyenfajta*

⁴ „Az isteni idő villámai” Benjaminsnál azt a szelektív működést ragadják meg, amelynek teológiájában az idő a megbocsátás idejeként töltődik fel az üres idő formális szerkezetéből teremtő idővé. Az ítélet villámai teszik lehetővé a megbocsátás gesztusának folyamatos fenntartását. Walter Benjamin: „Az idő jelentése a morális világban”. Ford. Szabó Csaba, in uő: *A szírének hallgatása*. Budapest, Osiris, 2001.

⁵ Adela Yarbro Collins: *Crisis and catharsis*. Philadelphia, Pennsylvania, The Westminster Press, 1984. Collins retorikai elemzése egyben Derrida dekonstruktív olvasatának kritikáját is adja (l. Jacques Derrida: Minden dolgok vége).

szenvedélyektől való megszabadulást.”⁶ A részvét és a félelem kiváltása révén történő megtisztulás voltaképpen a tragédia célja. A katharszisz a tragikus felismerésből (*anagnorisis*) fakadó sorsátcsapáshoz (*peripeteia*) kötődik, ahhoz a viszonyváltozáshoz, mely a létben való otthonosságot drámai erővel szembesíti a sorsnak kiszolgáltatott otthontalansággal. Arisztotelész szerint a tragédia nézőjében a kiváló cselekvő (*ethos*) mérhetetlen szenvedése (*pathe*) úgy váltja ki a félelem és részvét érzését, hogy egyszerre meg is szabadítja őt „ilyen szenvedélyektől”. Arisztotelész hangsúlyozza, hogy a tragédia a lélekre hat, s annak minden eleme ezt a lélekre gyakorolt hatást kell, hogy erősítse. Az e funkciót nem teljesítő tragikus mozzanatok (*müthos*) gyengítik a tragédiát, hiszen nem szolgálják a katharszisz kiváltását.⁷ A részvét Arisztotelésznél a kiváló, a nálunk különb bukása miatt megképződő érzület, olyan együttérzés, ami valami számunkra értékes pusztulásából fakad. Részvétet tehát csak a nagyság, a nálunk különb érzékelése válthat ki az emberből. A félelmet Arisztotelész úgy határozza meg, mint fájdalmat és aggodalmat, mely abból az elképzelésből ered, hogy valami veszélyes, fájdalmas rossz fenyeget bennünket. A félelem összekapcsolódik a részvéttel, hiszen az az együttérzékelés szólal meg benne, hogy a kiválóakat is lesújtó sors bennünket még inkább fenyeget. Ha ezeket az érzéseket a tragédia előidéz a nézőben, akkor arra erősíti őket, hogy egy valóságos helyzetben uralni tudja a szenvedéyleit. „Arisztotelész azt mondja, hogy azok, akik már átéltek szörnyű csapásokat, nem érznek félelmet, mert úgy érzik, ők minden borzalmon túl vannak már. Egy tragédia segítségével olyan helyzetbe képzelhetjük magunkat, amely után már nincs mitől félni”.⁸ Arisztotelész *Poétikájával* összefüggésben Yarbrow Collins hangsúlyozza, hogy a Jelenések könyvének ereje és titka annak köszönhető, hogy úgy volt képes artikulálni egy „világválságot”, hogy az ebből fakadó feszültségeket a példaértékű konstrukciónak köszönhetően kezelni is tudta. A Jelenések könyvének olvasója a félelmetes, megrendítő eseményekkel szembesülve megszabadult „az ilyen érzelmeiktől”. A sors feltárlása (apokalipszis), a szenvedésben való részesülés és a katharszisz közötti – Arisztotelész által kimutatott – kapcsolat a Jelenésekben leginkább az angyal alakzatában realizálódik. A katharszisz tehát a lélek látvány általi megrendülése, s annál intenzívebb ez a megrendülés, minél váratlanabb az azt kiváltó látvány, s ugyan a katharszisz a lélek története, mégis eredendően a szemhez kötődik, látáshoz és belátáshoz – a felismeréshez. Ezékiel könyvében olvashatunk arról, mennyire megdöbbenő az angyal hirtelen megjelenése. „Íme, forgósél jött észak felől, nagy felhő egymást érő villámlással, amely körül fényesség vala, közepéből pedig mintha izzó érc látszott volna ki, tudniillik

Kovács Péter műve

⁶ Arisztotelész: *Poétika*. Ford. Sarkady János, Budapest, Kossuth, 1994, 13 (49 b).

⁷ „Továbbá a tragédia nem pusztán egy teljes cselekvésnek az utánzása, hanem félelmet és szánalmat keltő eseményeké, s ezeket az érzelmeket leginkább az váltja ki, ha az események a várakozás ellenére, de egymásból következőleg történnek.” Arisztotelész, i. m. 20.

⁸ Jonathan Lear: „Katharszisz”. Ford. Bolonyai Gábor, *Helikon*, 2002/1–2, 164.

a villámlás közepéből” (Ez 1,4). „Ilyen vala az Úr dicsőségének formája, és látám, és orczámra esék” (Ez 1,28). Az angyal megjelenésének pillanata a felismerés pillanata. A látás megszabadulása azoktól a képektől, melyek takaróként telepednek a szemre. A divinitorikus felismerése annak a belátása, hogy az ember nem ura és rendezője sem a másíknak, sem önmagának. Ezékiel arcra borulása a katharszisz kényszerében történik. Az angyal-látás által kiváltott félelem és részvét autoreflexív lelki történés, melynek során saját bukásán rendül meg az ember. Amikor Ezékiel arcra borul, egy pillanatra kivonja magát a képből, a hódolat gesztusán túl az az emberi szándék artikulálódik benne, hogy láthatatlanná váljék a másik, az angyal előtt, ám még inkább önmaga előtt. Az arcra borulás a másik látásának elviselhetetlenségét kifejező reakció, a tapasztalatát, hitét, sorsát birtokolni vélő ember bukásának gesztusa. Arcra bukni annyi, mint kikerülni a jól ismert kép perspektívájából, vonatkozásrendszeréből. A katharszisz ebben az összefüggésben uralomvesztés – az önuralom elvesztése az „erősebb lét közelében”. Az így értett apokalipszis tehát egy pozíció lelepleződése, az antropológiai kondíció lényegi feltárulása, ami a félelem és a részvét érzését váltja ki. Az angyal, a nálunk különb látvány az isteni idő villámaként sújt le, feltárva azokat a létszegmenseket és tereket, amelyek kikerültek az ember látásából, perspektívájából, ezért megtapasztalásuk a félelem és a részvét általi megrendülésbe torkollik. Az angyal látása azonban megtisztító erejű tapasztalat, gyönyörrel járó megtisztulás és megkönnyebbülés, hiszen annak megértése és felismerése, ami az angyal Most-jában feltárul, lelepleződik, az emberben lévő, az emberre rátelepedő vakság lelepleződése is. A katharszisz megszabadulás egy olyan tehertől, ami miatt lehetetlenné vált az ember pozíciójának helyes értelmezése. Az angyal fényében, villámában lehullanak a szemről azok a *rárakódások*, melyek következményeként leányékolódott az embert körülvevő tér, és a permanens halasztás formájában realizálódott az idő. Az arcra esés pillanata egy Most felismerése és elismerése. Ezt követően az arc felemelése már a tér letisztítása, az árnyékból való kilépés „az erősebb lét közelébe”. Rendkívül érdekes, hogy a Biblia angyal-jelenéseiben az angyal-látás kathartikus hatása után a szem gyorsan rátalál a látott képek új rendjének tiszta érzékelésére. Mintha a villámban és fényben álló ember szeme hozzászokna a különös megvilágításhoz, és szűkülő pupillájával képes lenne újra pontosan látni a tárgyakat. Ez a gyors újrafókuszálás annak köszönhető, hogy az angyalban, bár látványa döbbenetes, van valami mélyen ismerős. Mérhetetlen másságában és fölényében van valami, ami az ember számára otthonos. Az angyal az ember számára az otthonosság az idegenségben. Ezért válthat ki igazi félelmet és részvétet. Arisztotelész a *Poétikában* hangsúlyozza, hogy a tragédia cselekvői nem lehetnek tökéletes jellemek, hiszen azok alkalmatlanok a katharszisz kiváltására. A nézőnek tudnia kell azonosulni a tragikus jellemmel, meg kell tudni találnia a nála kiválóbban az emberit, azt a sorsvontakozást, melyre mint ismerősre tekinthet rá. Az idegenben lévő otthonos problémájának nevezetes tematizációja Sigmund Freud nevéhez fűződik. A *kísérteties* (Das Unheimlich) című nagy hatású tanulmánya a kérdéskör alapos analízisét végzi el.

A kísérteties (*Unheimlich*) vizsgálata Freud munkásságának egyik legfontosabb és legkitartóbb törekvése. A kérdéskör szintetikus összefoglalása egy E. T. A. Hoffmann regény, a *Homokember* elemzése kapcsán történik meg. A tanulmány gondolatmenete látens párhuzamokat mutat a katarszisz lelki történéseinek arisztotelészi analízisével és az apokalipszisnek a látásra vonatkozó katalizmájával. Ahogyan az angyal jelenléte valójában az ember látásmódjának lerombolása és valami Más feltárulása, úgy a kísérteties is az önbirtoklás képességének felfüggesztődése és valami Más(ik) érvényre jutása az én fölött. Freud a kísértetiesnek abból az elégséges definíciójából indul ki, miszerint kísérteties mindaz, ami titok, tehát rejtettnek kellett volna maradnia, mégis feltárult.⁹ A kísérteties ebben az értelemben tehát egy sajátos apokalipszis, melynek katharszisz abból fakad, hogy az eseménynek valójában nem lett volna szabad megtörténnie. A feltárulás így nem a szem és a látás deficitjének felszínre kerülése, hanem az Én rajta kívüli erőknél való kiszolgáltatottságának tapasztalatát adja. A szem számára feltárul valami, ami eredendően nem a szemnek szánt látvány, amivel szemben tehát a látás védtelen. Amennyiben az angyal az embert önmagával szembesíti, és tükörként a bukásban mutatja fel önmagának, hogy leleplezze, úgy a kísérteties által az ember a Más-sal szembesül, és látszólag nem ő az események eredője. Freud azonban kiszélesíti a fenti meghatározás értelmi horizontját, s beágyazza saját elméletének összefüggésrendszerébe, amelynek egyik középpontja az a lelki instancia, amit cenzúrának, azaz az elfoj-

⁹ Sigmund Freud: „A kísérteties”. In Erős Ferenc – Bókay Antal (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Ford. Bókay A., Erős F., Budapest, Filum, 1998, 67.

tás mechanizmusáért felelős lelki aspektusnak tekint. Abból indul ki, hogy a kísérteties érzése mindig összekapcsolódik (Hoffmannál is) a *hasonmás* motívumával. A hasonmás a lélek tükröződése, és alapesetben abban a szituációban jelenik meg, amelyben „*kétséges, hogy vajon egy nyilvánvalóan élő lény valóban lélekkel van-e felruházva, illetve az, hogy egy lélektelen tárgynak nincs-e mégis lelke*”.¹⁰ A hasonmás eszerint attól kísérteties, hogy a vele szembesült drámai bizonytalanságban tartja a másik lelkének léte felől. A hasonmás tapasztalata a lelki elbizonytalanodás tapasztalata, egyáltalán az Én határainak zártságával kapcsolatos bizonytalanság. A hasonmás jelensége azonban mindig tükörkép, amelyben az egyik személy birtokában van a másik tudásának, azonosul a másik személlyel, olyannyira, hogy valójában az válik bizonytalanná, melyik az ő igazi énje. A kérdés természetesen az Freud számára, hogyan keletkezik az Én összefüggésében a kísértetiesként fellépő Másik, az a hasonmás, amely leleplez valamit, aminek titokban kellett volna maradnia. Freud kérdése visszavetül az apokalipsziszre, a megjelenő angyal Most-jára, melyben az ember szembesül a Más-sal, és

Kovács Péter műve

egy addig érzékelhetetlen léttel, viszonylattal kerül kötésbe. A hasonmás-elképzelések a határtalan önszeretet, a primér nárcizmus talaján alakulnak ki, amely a gyermek (és a primitív-törzsi ember) lelki világát uralja, hiszen a hasonmás eredetileg „*az én pusztulása elleni biztosíték volt, a halál hatalmának erőteljes tagadása, és valószínűleg a halhatatlan lélek volt a test első hasonmása*”.¹¹ A hasonmás tehát egy drámai hasadásban, egy Énen belüli kettőződésben gyökerezik. Egy eredendő egység felbomlásának következménye. Freud szerint a gyermekkori hasonmás-tartalmak a személyiségfejlődés során nem tűnnek el az elsődleges nárcizmussal, hanem új jelentésekre, tartalmakra tehetnek szert. A kialakuló, megszilárduló felettes-én, az önmegfigyelés és az önkritika lelki instanciája lelkiismeretként tudatosul, ami a meghaladott nárcisztikus tartalmakat cenzúrázza. Ennek következtében az önkritikát sértő nárcisztikus tartalmak mintegy kihelyeződnek, és a hasonmás alakzatába rendeződnek. „*A hasonmáshoz kötődhetnek (az eredeti primér tartalmak helyett – szerző) a sorsformálás azon elmaradt lehetőségei, amelyeket a fantáziában még tovább viszünk, valamint minden olyan én-törekvés, amely a külső körülmények következtében nem tudott érvényre jutni, továbbá minden elnyomott akarati döntés, amely a szabad akarat illúzióját kelti bennünk*”.¹² Ezen a ponton továbbra is fennmarad az a kérdés, hogy a kivetített lelki tartalmak miért válnak kísértetiesek, félelmetessé. Miért kísért a kísérteties? Freud szerint minőségétől függetlenül minden érzelmi affektus, amely elfojtás alá kerül, beteges szorongássá változik, s ezeknek egyik típusa visszatérő jellegű. Az elfojtott tartalom bármikor megjelenhet, mivel a kísérteties valójában *nem új, nem idegen*, hanem a lelki élet számára régtől ismerős. A kísértetiesben a lelki életből az elfojtás révén eltávolított (lehasított) tér vissza, tehát az Én önmaga

¹⁰ Uo. 67. A hasonmás-érzet alaphelyzetének felvázolásakor Freud E. Jentsch munkáját idézi: *Zur Psychologie des Unheimlichen* (1906).

¹¹ Freud: i. m. 71.

¹² Uo. 72.

Kovács Péter műve

eredetével kerül szembe.¹³ A bizonytalanság, a megrendülés abból fakad, hogy egy pillanatra zavarossá, tisztázhatatlanná válik az én identitása abban a tekintetben, hogy melyik a „lényegi” Én: az, amelyik egy valóságos, látható élettörténet alanya, vagy az, aki egy elmaradt sorsformálás potenciális alanya. Mindenesetre a kísérteties Freud értelmezésében az Én lelepleződése egy olyan másikon keresztül, aki mint tükör áll vele szemben. Ha a psziché apokalipszise felől értelmezzük Freud gondolatmenetét, világossá válik a kiinduló definíció értelme: kísérteties mindaz, ami titok, tehát rejtettnek kellett volna maradnia, mégis feltárult. A kísérteties a cenzúra, az elfojtó mechanizmus „üzemhibája”, melynek során sikertelenné vált az önkritika által nem kívánatosnak tekintett tartalmak megsemmisítése, titokban tartása.

Az angyal azonban egy olyan titok feltárulása, mely nem a véletlen és nem is egy hiba visszajáró következménye, hanem a látás rányílása egy más regiszterre. A folyamat temporális vonatkozásaiban fontos, hogy a kísérteties mindig *egy időben korábbi* állapot, lelki tartalom aktualizálása révén lép fel. A kísérteties visszavet a lélek ősidejébe, a gyermekkor elfeledett, az időből már kiveszett képeihez. Az angyal visszavet a Kezdethez, a kerubok által elzárt Éden képeihez, ugyanakkor mindig az ítélet, az apokalipszis jele is. Az angyal által keltett félelemből és részvétből fakadó megtisztulás pedig visszaveti az embert önmagához, esendőségéhez, és ahhoz az ítélethez, melyben kiesik kezéből az ítéelő pálca. Az angyal előtti arcra esés katarszisa tehát, hasonlóan a kísértetieshez, olyan felületre veti az embert, melyen, ugyan tükör által, de már nem homályosan rajzolódik ki az arca. Klee angyala kifeszített szárnyal és kimeredt szemmel ál a történelem huzatában, a lába elé sodródó romok között. Az arca és a szárnya ismerős, tekintete az emberben néz vissza. Az angyal által keltett katharszisz (akár a kísérteties felbukkanása) mindig négy szemközti esemény, individuális történés, mely szorosan kapcsolódik egy adott sors Most-jához. Angyali, ami kívül van az emberen, mégsem idegen. Ezért lehetetlen előle kitérni. A helyzet meztelensége valójában intimitás, mindannak a távolságnak a közelsége, amely minden apokalipszisben oly megdöbbentő, hiszen benne a „Közel az idő” angyali felkiáltást rögtön az isteni idő villámcsapása követi.

¹³ Freud ezzel magyarázza a német kifejezés etimológiáját. Az *unheimlich* szóban a *heimlich* fő ennek az összefüggésnek a reprezentációja, hiszen a kísérteties (*unheimlich*) valójában nagyon is ismert, otthonos (*heimlich*) az Én számára.

Angyalok

Némely angyalok bájosan csevegtek, mások teát szervíroztak, de mind aggodalmasan sandítottak viharvert, bűnhimlős arcunkra, így hát a csészek furamód megtorpantak a levegőben, a csészealjakon imbolyogtak, fülük kürtcsigaként tekergett, időnként békésen nekikoccantak egy másik csészének, majd alámerültek, hirtelenebbül, mint a fregatt, hogy szét ne csattanjanak a lábak előtt a köveken.

•
Angyalok darjeelingje, csúcsok füve, szerelmes diskurálás filigrán növénye. Ismerik mindannyian a cserjék egyes számát, álltak már mind elámulva a nagy fák előtt.

•
Az angyalok ügyelik a vetést, kiszívják a gyümölcsök nyakát, szüretelnek. Mások a gyümölcsösökben sűrögnek-forognak, a körtéket bögyörészik. Egyikük ruhát varr a virágoknak. A képzelet angyala pillangókat hajtogat szét és kifesti őket, egy másik vitorlát fúj a tengeri halaknak.

•
Néhány angyal fület formáz, a Nevet fújja, belső mélységeket sugalmaz Istennek, szerelme könyörgő Koldusának.

•
Annak, ki lát a szemével, a narancs egy katedrális rózsablaka; egy vízcsöpp gyöngyszeme a föld jótéményeinek és hibáinak revelációja. Egy magányos fa: templom, két összetett kéz a házi kápolna. Szemhéjad alatt vibráló királyság. Királyok, papok, költők népe. Vagy csak az elnyomottaké, az élvhajhászoké, a vakon bolyongóké. Hát villám kell és földrengés, hogy kibomoljanak a beszéd zászlai? Béke angyala, szabadíts meg minket a haragtól!

•
Az angyalok nem alszanak, a láthatatlant vizslatják, és a te szíved, ó, napból való, hatalmasabb végtelen, mint a véges bolygók és csillagrendszerek, de több árny is fenyegeti! Akik elvesznek, nem törődnek az angyallal. Mire jók az ujjaitok, ördögös vonósok, ha fegyvereket kovácsoltok, mire törekeny karmesteri pálcátok, ha feltartja az íj, hogy elkövethesse bűneit? Emberek megálljt mutató angyala, mindenki angyala – de a vihart te fűzöd ki, és te láncolod meg, földi sárkirály, te szögezed Isten a keresztre. Átélted, elátkoztad, kitérgyaltad balsorsod, s most hiábavalóságtól eltelten szunyókálsz.
– Az angyalok nem alszanak.

•
Vannak rózsák és melódiák, de az angyalok inkább az irgalmat kedvelik, míg a tudományok, a nyelvek, az apró-cseprő, szeretetlen rendkívüliségek csupán elrettentő cintányércsattanások nékik. Miután arany és csodák végleg elnyugosznak, amikor mindenkinek elragadtatottan rettegik a Visszatérést, a bölcselmek és rendkívüliségek, szeretet híján, a használaton kívüli szerszámok haszontalanságába süllyednek.

•
A gondoskodás világos bokra mögött – mely törzsem atyámfiai számára láthatatlan – éjjel-nappal gyakran imádkoztam – én, a lenézett, a sértegetett, vándorok, koldusok, szőlőműves szerzetesek fivére – angyalomhoz, ám könyörgésem ismeretes vala öelötte korábban, hogysem elmondottam. Várt, meghallgatott és magához engedett. És elhajózott sajkáján, a fény léggömbje alatt, messzelátóját a kezdetekre, az okokra és a pupillák gyümölcseire szegezvén.

•
Átok rájuk, akik úgy beszélnek az angyalokról, hogy nem hisznek bennük. Mi, akik túlzott szenvedély nélkül örvendezünk, már leróttuk súlyos adónkat, ezért merjük széthajtani a képek papírját, mely a mindennapi tárgyakhoz rendeli az üdvözet jeleit.

•
Rájuk, akik bevégezték feladatuk, rájuk, kik a dicsőség felé kalauzolják a lelkeket, rájuk, ostorpattogatókra a ringlófa alatt. És az erdő szürkületében az angyalok, kik mindenről értesültek, megóvják a nyáját. Aki hall, játsszon el egy adagiót ihletett szaxofonján. Kemény szavak kellene, sószilánkok, csodák héja, hogy kibontakozzék a dicsőség. „A vad hegy oldalában verem fel sátram.”

•
Ki a csöndet méri, érti az üdvözlet utolsó visszhangját. A szavak még egyre visszazengnek. A látható kéz nélküli Arkangyal visszavonul. Ez a napok értelme annak, aki szemüvege tandemét hajtja.

•
Soha a rózsáknak nem jut örökrész, pedig egyedül nekik voltak álmaik, egyedül ők szerettek. Rezgő szárúk, esőre nyújtott nyakuk meglegszik egy-két csepp vízzel az érlelő nyarak során. Álló magányok, hallgatják a kórust.

•
Mondd meg a vadlovaknak a víz neveit. Találkozunk a kertben, ahol a kiválasztott menyasszony alszik, keble a csillagokra tárva, hasán varratok, akár a menyegzői szövetre hímezett Név. Ó, hön szeretett, a hitvesek kegye szépséggel ruház fel.

•
Feléd fordítom lelki szemeim, Atya szent világossága, kisleány. Omlóbb vagy Te a halak húsánál, kenyerünk belénél. Fénylőbb a lángok aranycöppjénél. Könyörtelesebb a teológia csúcsainál, az ágakról lógó ranetteknel, az elhasznált imádság súlyos szavainál. Üdvözöllek, angyalok Királynője, virágok ihletője. Zsákom kilyukadt, szavaim kihulltak, szétgurultak, akár az üveggolyók, guggolok és keresem őket parkettahasadékaiban e világnak, ahol a többiek handabandáznak, fizetést követelnek, szerződéseket készítenek elő. Én ehelyett néked énekelek, te légy a mi királynőnk.

Szánd meg a faragatlanokat, a falánkokat és a süketeket!
Lábad elé helyezem a rekettyésben szedett frankéniát, e száraz növényt, mely ellenáll a késpengének. Töreksem felmérni a csendet.

Imreh András fordítása

Muzsnay Ákos műve

Jákob lajtorjája – az angyalokról

Az Égi Barát

[...] Konkrét jellegéből adódóan a szeretet térhez és időhöz kötött, s éppen emiatt tér és idő korlátot is szab neki. Minden, ami térben és időben létezik, szükségszerűen magában hordozza létezésének ezen „formáját”. S bár e dolgok ontológiai értelemben vett lényegi természete eredendően ugyanaz volt és marad is mindörökké (amiből az is következik, hogy örök létükre mint a földön és az időben megvalósuló életük következményére tekinthetünk), e lényegi természet mégis különbözik az evilági létből fakadó természettől, és megint csak másnak tetszik majd előttünk, amikor átlépünk az örök életünkbe. Helyénvaló előre leszögeznünk: nem tartozik ide számtalan olyan eset, melyben a szellemi és a testi viszonyok között semmilyen összefüggést nem találunk. Nem minden testet öltés jár ugyanis szellemi oldal felbukkanásával, és ez fordítva is igaz: előfordulhat olyan „szellemi életre születés”, mely független minden testi valótól. Ugyanígy nem tartozik ide az a gyakori eset, amikor a test mindenfajta szellemi vonatkozás nélkül lánggra lobban, majd kialszik a semmiben.

Az emberi szeretet földi megvalósulása alapvetően viszonylagos és korlátok közé szorított még abban az esetben is, ha az egyensúly megbomlásának imént említett lehetőségeivel nem is számolunk. Noha a földi szeretet az örökkévalóságban gyökerezik, a szabálytól eltérően előfordulhat, hogy a konkrét szeretet tekintetében lehetetlenség értelmeznünk azt. Amikor a szaduceusok arról kérdezik, hogy az élete során hétszer férjhez ment asszony a föltámadásban vajon melyik férfi felesége lesz majd, az Úr így válaszol: „A föltámadás után ugyanis nem nőülnek, s férjhez sem mennek, hanem úgy élnek, mint Isten angyalai a mennyben.”¹ E szavak, melyek tehát egy Isten angyalaira vonatkozó rejtélyes utalás kíséretében kizárják annak lehetőségét, hogy a házasság köteléke az e világon túli életben is összekösse a feleket, még inkább érvényesek valamennyi, emberek közti szeretetkapcsolatra. Tény az is: sehol nem olvasunk arról, hogy e szeretetkapcsolatok közül bármelyik is fontosabb volna a másiknál. Ugyanakkor, mivel a fizikai test földi valójához kötődnek, közvetlenül egyik szeretetkapcsolat sem folytatódik az örök életben, hiszen a test ott már szellemi alakot ölt.² Az emberi szeretet minden alakja egy szükségszerűen *relatív* jelleggel bír tehát, amelyben a véges a végtelennel, a romlandó a romolhatatlannal keveredik. Olyan megváltoztathatatlan adottság ez, melynek egyes elemeit képtelenek vagyunk felfogni, ám amelyet az isteni mindenképp a földi lét fölébe fog helyezni. Felfedezhetünk benne ugyanakkor egyfajta, a létünkben adódó tökéletlenséget is, mely minden alkalommal a részlegesnek a teljes kárára megszülető és olthatatlan vágyában ölt testet. Az egyetlen *másik én* sok egyéb *másik énben* daraboló-

dik föl a szeretetkapcsolatok sokféleségének következtében. (Gondoljunk a házasságra, mellyel kapcsolatban a szaduceusok megpróbálták csapdába csalni az Urat, és amelynek megkötését az Egyház mára már kétszer, sőt akár háromszor is engedélyezi.) A szeretet már nem csak viszonylagos, hanem sokféle formája közepette kölcsönös viszony és (össze)függés alakult ki az egyes „alakjai” között. Sokféleségéből azonban nem következik más, mint tökéletlenné válása, szétforgácsolódása. A szeretet részleges és viszonylagos lesz valamennyi megnyilatkozásában. Minden lehet *szeretet*: az, amit a szülők éreznek gyermekeik iránt, és amit a gyermekek a szülők iránt, vagy ami a házastársi szeretet, vagy pedig amit a barátok, illetve a család egyes tagjai éreznek egymás iránt. Az egyetlen szeretet fehér fényének skálája, sokszínű spektruma a tükröződések következtében részekre töredezik, így jönnek létre ugyanazon szeretetnek különböző lehetséges változatai, bennük pedig az egyetemes és oszthatatlan *én* egy sor *énre* darabolódik. Mindez nemcsak egy, sokféle formában megvalósuló teljességet szül, hanem korlátot is szab a szeretet minden egyes formájának, mely szeretet azonban továbbra is a kizárólagosságra törekszik.

Minden emberi szeretet viszonylagossága magának az értékének is viszonylagos jelleget kölcsönöz. Ennek következtében akár úgy is dönthetünk, hogy visszautasítjuk az emberek szeretetét; ezt anélkül tehetjük, hogy általa csapást mérnénk akár az egyén mint lény teljességére, akár az isteni szeretet teljességére: ez érvényes a szerzetesi életre. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk, a szerzetesi élet – lévén aszketikus szembehelyezkedés a személyekhez kötődő, emberi szeretetre hajlás természetével – a szeretet viszonylagosságáról való lemondás Isten személyes és abszolút szeretetéért. Ily módon a szerzetesi életben egyfajta abszolútizmus érvényesül, amely nem éri be semmivel, ami viszonylagos, illetve amely ennek következtében elutasít mindenfajta evilági, *személyből fakadó* szeretetet. Egyfajta negatív abszolútizmus az ilyen lét, mely eszközeiben az abszolút cél érdekében nyilatkozik meg, amikor is a aszkézis a szeretet viszonylagos volta ellen irányul. Ebből a szempontból a szerzetesi élete során „angyali alakot” ölt magára.

Tudatállapotától függően minden ember felfog valamit a szeretet viszonylagos jellegéből, s benne sajátos megnyilatkozási formákat és hangokat képes megérezni. Ahogyan a színek és a hangszínek is csak az eredeti alapfényhez és alaphanghoz képest nyernekel értelmet, a viszonylagos is csupán az abszolúthoz képest tudjuk értelmezni. Az abszolút, örök és határtalan szeretet utáni vágyódásunk, törekvésünk, illetve ennek keresése pontosan azt bizonyítja, hogy e szeretet korántsem megvalósíthatatlan földi életünkben. Igenis létezik ez a

¹ Mt 22,30

² „Érzéki testet vetnek el – szellemi test támad föl. [...] De nem a szellemi az első, hanem az érzéki, aztán következik a szellemi. [...] Arról azonban biztosítottak, testvérek, hogy test és vér nem örökölheti Isten országát... – 1Kor 15,44.46.50

szeretet, mivel minden, aminek választása felmerül számunkra, szükségszerűen nekünk és értünk adatik meg. E szeretet utáni törekvésünk is azt bizonyítja, *ismerjük* e szeretetet, méghozzá mint abszolút tényt. Ilyen tény Isten irántunk tanúsított szeretete, illetve a mi Öríránta táplált szeretetünk, melynek része az Istenben önmagunkról való tudásunk. A teremtet világban ez az abszolút szeretet nem a szív, hanem a lélek szeretetében ölt testet. Teremtettségéből adódóan az ember valójában nem csak az isteni szeretet kegyelmét kapja meg, hanem a *lehetőségét* annak, hogy szeressen; hogy önmagán kívül másvalakit is szeressen: a felebarátját; és hogy ne csak embertestvéreit, de lelki barátját is szeresse. Minden ember saját és egyetlen *Alter Ego*-ja az *örangyala*, aki nem e földi világból származó lény.

„Mikor az élet elcsitul és elhalkulnak a harmóniát nélkülöző hangok,

Mikor a lelket derű járja át és kitölti a csend,

Mikor gyermeki természete nyíltan megmutatkozik és lehell az őt gúzsba kötő pólya,

Mikor a lélek megszabadul e világ fogságából és Istennel szemtől szemben áll,

Mikor a földi természet béklyója nem szorítja már a lelket, és az megleli önmagát,

Mikor leveti földi burkát és egy új világban leledzik,

Mikor megtelik fényvel és a halhatatlanság fénysugarai tükröződnek rajta,

Akkor a lélek megérzi, hogy fölé hajol egy kimondhatatlan szeretetből születő lény,

Oly közeli, meghitt és gyöngéd, békésen szerető és hűséges, oly simogató, oly tündöklő,

És akkor egy a földi világban ismeretlen öröm, béke, mennyei boldogság születik meg a lélekben, aki megérti, *nincsen egyedül*, és nyomban az ismeretlen, ám közeli barát keresésére indul. Hiszen világos már előtte, hogy mindig is ezzel az *Alter Ego*-val álmódott, utána sóvárgott, valahányszor minden másról lemondva vele igyekezett eggyé válni s benne a másik énjére lenni.”

Minden embernek van egy ilyen „más”, egy barátja, akit Isten csak neki alkotott és rendelt. Mindenkinél van egy *örangyala*, aki mindig vigyáz rá, és aki vele ugyanazt az egyetlen és közös életet éli. Noha ő az ember legközelebbi társa, mégis távoli ez a társ, hiszen szem nem láthatja, fül nem hallhatja, elérhetetlen mind a test, mind pedig a lélek számára. A szellemi kontaktus közte és az ember között annyira meghitt és finom, hogy jelenléte valamennyi érzékszervünk előtt titok marad. Csupán a nyelvünk képes visszaadni azt, hogy öntudatlanul is számon tartjuk őt: akaratlanul is „örangyalunknak” nevezzük azokat a felebarátainkat, akik hozzánk erősen ragaszkodnak, irántunk határtalan gyöngédséget és figyelmet tanúsítanak. Számunkra ők a levegő és a fény. Jelentőségük és értékük viszont – így vannak ezzel ők maguk is – csupán akkor válik nyilvánvalóvá előttünk, amikor elveszítjük őket. Ugyanígy, noha *örangyalunk* szárnya örökké betakar minket, e biztonságnak mégsem

vagyunk tudatában. A testetlen túlvilági lény nem gyakorol *közvetlen* hatást anyagi világunkra, testi mivoltunkra. Egészen biztosan befolyással lehetne rosszra hajló természetűnkre, sőt el is törölhetné azt egyetlen csodálatos jelenésével – ezért is kíséri félelem minden angyal megjelenését már az ószövetségi idők óta. Ám ehhez Isten kimondott akarata lenne szükséges. Az angyal meghitt gyöngédségétől idegen minden ilyen közbeavatkozás. Csak akkor könyörtelen és győzedelmes, amikor a tisztátalan és gonosz szellemek velünk szembeni támadásai ellen védelem bennünket: ahogyan a liturgikus imában is mondjuk, ő „lelkünk és testünk őr”, aki nélkül a szellemi küzdelem során természetünk szükségszerűen gyarlóvá és mérgektől átitatottá válna, darabjaira hullna és megsemmisülne. Vezérünk a szellemi harcban azonban mindig mellettünk áll és megóv bennünket ettől, méghozzá a tőle telhető legodaadóbb és legeredményesebb módon. Az *örangyal* azonban sohasem toladó: akaratát nem szándékozik – nem is tudná – földi barátjára kényszeríteni. Csitítja és finoman tereli ennek lelkét, a fülek csöndjében szent gondolatokat lehel belé, de mindezt oly finoman teszi, hogy ezek eredete mindig rejtve marad előttünk. A csönd az angyal szükséges közege, hiszen „a csönd az elővendő idők misztériuma”, ahogyan azt Szíriai Szent Izsák mondja. Az *örangyal* csak úgy és csak akkor szól hozzánk, amikor ő maga elhallgat: ilyenkor a lelkünkbe *néz* és lát minket. A léleknek égi énjével történő, megfoghatatlan és hangtalan társalgásához mindössze ennyi kell.³

Amikor ennek az odaadóan kedves lénynek ösztönzésére feladjuk önnön akaratunkat, akkor barátunk – létezésénél és a velünk való közös életénél fogva, de soha nem közvetlen módon – úgymond átitat bennünket képességeink legjobbikaival, melyekről máskülönben tudomásunk sincsen. Egészen egyszerűen nem áll módunkban, hogy e befolyással tisztában legyünk. Nem azért, mintha nem lenne nagy jelentőségű, hanem pontosan mert olyan lényeket érintő, „bensőséges”. És mert olyan, mint ez a sugallat, mely minden embernek önnön bensőjének megismerésére hív. Minden nevelés és vele összefüggő magatartás legfontosabb célja egyfajta bölcs ösztönzés felébresztése és életben tartása a diákban. Az emberben rejlő jónak a felébresztése azonban nem az emberen kívül kell, hogy kezdetét vegye. Ellenkezőleg: belső készítés eredményeként kell megszületnie. Ennek a jónak önmagától kell megnyílnia az élet előtt, illetve valósággá válnia. Máskülönben a nevelés alapvető célja vall kudarcot: a diák önmaga hatására legyen cselekvő lény, nem pedig eszköz a nevelő kezében. Utóbbinak el kell halványodnia, eggyé kell válnia tanítványa akaratával. Így fogható fel az *örangyal* szerepe is: magasztosabb éntünket hívja életre a bensőnkben.

Kimeríthetetlen, változatos és véget nem érő ez mennyei pedagógia. Ahogyan gyermekének lelkében a szerető anya figyel a viszontagságok gyötrelmei közepette megszülető, tündöklő, avagy épp homályos történéseket, úgy úgyel ránk szüntelen *örangyalunk* is. Bármit is

³ „Amikor az érzelmeket a csönd zárja körül, többé már nem jutnak ki a külvilágba. A csöndnek köszönhetően elhalnak emlékeink is. Ekkor megérted majd, melyek is a lélek *természetes gondolatai*, és milyen magának a léleknek a természete, illetve hogy milyen kincseket rejt magában a lélek. Ugyanis *e kincsek maguk a testetlen dolgok ismerete*, amely ismeret a lélekből születik, függetlenül minden szándéktól és tervtől. Az ember nincsen tudatában annak, hogy emberi természetéből ilyen gondolatok is fakadhatnak. Hiszen kítől is hallott volna róla? Vagy hogyan jutott volna olyan-nak birtokába, ami bár az értelem útján felfogható, ám azt senki emberfia a másíknak meg nem magyarázhatja? Ugyanígy, ki vezette volna el idáig olyan úton, melynek ismerete a legnagyobb titok mindenki előtt? – Ninivei Izsák, 3. *prédikáció*.”

tesz, csakis velünk és általunk teszi. Olyan angyal ő, aki „bűnbánatra indít, de kényyszer nélkül teszi ezt”: „te, őrzőangyalom, védelmemre rendelt hűségese kísérem, ki hozzám szólsz, oltalmadat sohasem vonod meg tőlem, kegyelmeddel pedig szüntelen elhalmozol” (így mondjuk a hozzá szóló imában). Egy a bűn által megrontott világban tévelygő, hálátlan és engedetlen lényre irányuló folytonos ügyködés, véget nem érő erőfeszítés ez az ő részéről. Hivatása soha nem ér véget. Mindannyiunkról elmondható tehát, hogy nem egyedül élünk, hanem ketten: angyalunkkal közösségben, egymástól elválaszthatatlanul.

Hogy megértsük az angyal és az ember közötti kapcsolat jellegét, szakítanunk kell a megszokott és leegyszerűsítő elképzelésekkel. Ezek szerint minden embernek van egy őt őrző angyala, akit Isten erre a feladatra jelölt ki, ő pedig engedelmes eszköz Isten kezében: e szolgálatát ugyanúgy látja el, mint az összes többi. Az ilyen, nyilvánvaló küldetést eszközeiben is végtelen egyszerűség és tökéletes hatékonyság jellemző. Tévedés volna azonban az angyalokra, mint valamiféle őrt állókra, illetve tisztségüket hűen és pontosan végző „alkalmazottakra” gondolnunk, akik a megfelelő időben felbukkannak és feltűnés nélkül végrehajtják a rájuk bízott feladatot. Mindenfajta szellemi szolgálatra jellemző, hogy azt nem kívülről „kapjuk”, hanem bensőnkben fakad: a szolgálatot tevő lény bensőjéből születik, az életéből, a hivatásából, belső természetéből adódik. Isten parancsai pontosan azért megkerülhetetlenek, mert létünk legalapvetőbb lényegéhez kötődnek. Az őrangyal küldetése sem annyiból áll csupán, hogy az angyali szolgálatot Isten ehhez vagy ahhoz az emberhez „rendelte”. A teremtett ember *személyes ügyét* kell látnunk benne. Az őrangyal olyan barát, aki *szereti* a rábízottakat. E szeretet, intenzitásában és tisztaságában, legfőképpen pedig abszolút jellegében bármennyire felülmúlja is az emberi szeretetet, az őrangyal bensőjéből fakad, annak valamennyi sajátosságával együtt. Az angyal szeretetben, gyöngédségben, fényben és boldogságban gazdag tekintet soha nem fordítja el tőlünk. Szeretete mindent átható és kiapadhatatlan. Benne nemcsak üdvösségünk rejlik, hanem – mint minden szeretet esetében – hatással van a szerető lénynek, tehát magának az angyalnak is az életére. Szeretetének ereje nemcsak a mi, de az ő számára is alapvető jelentőségű. E szellemi lény ugyanis velünk él, osztozik sorsunkban, érzéseink pedig sokat jelentenek neki. E barátunk szeret bennünket, következként *velünk él*. Kettőnk kapcsolata nem egy mindkettőnkön kívül álló küldetésen alapszik, hanem a szeretet összekötő erején, mely létünkben való egységre utal. E hivatás kétségtelenül azonos az isteni akarat beteljesedésén való elmélkedéssel. Megalkotásuk pillanatától fogva ez az angyalok küldetése: küldöttek ők, hírvivők, „ügnökök” a szó eredeti értelmében. Az is igaz, hogy minden angyali rend különbözik a másiktól aszerint, hogy Isten színéről színre való látásának milyen fokán áll. Ez alapján létezik közöttük hierarchikus rend az ismeretek, a bölcsesség és a

szentség tekintetében. Mindezeket túl is igaz azonban, hogy az őrangyal figyelmét felénk irányítja. Lényegének *teremtett* volta következtében egygyé válik velünk életben és cselekedeteiben. Velünk való törődése szünet nélküli, megfeszített *munka*, mely figyelmes és törődő szeretetből fakad, e szeretet minden örömeivel és bánatával. Az Egyház ennek ad hangot az őrangyalhoz szóló imákban. Elévülhetetlen dogmatikai tényről van itt szó, mellyel kapcsolatban akkor járunk el helyesen, ha elfogadjuk azt, és hagyjuk, hogy teljes erejével átjárjon minket.

„Lelkem mindig éber őr”, „életem hű és igaz irányítója”, „lelkünk és testünk őr” – az angyal távol áll attól, hogy Istenhez volna hasonlatos tudásában, bölcsességében vagy hatalmában. Magasztosságától függetlenül ugyanakkor több is ő, mint egy mindenben korlátokba ütköző teremtett lény. Viszont semmiképpen sem pusztán eszköz Isten kezében. Feladata a teremtéssel kapcsolatos megbízás, mely meghalad minden emberi lehetőséget és képességet, és több, mint amit egy teremtett lélek valaha is megvalósíthatna. E küldetés az időben valósul meg, ahol is a sikerek mellett fölbukkan a dolgok fonákja is, az örömhöz pedig keserűség vegyül. Az angyal emberek felé irányuló cselekedete és szeretetből fakadó tevékenysége az angyal számára is ugyanúgy tartogathat bánatot, mint örömet. Ezek mindig az ember miatt születnek meg az angyalban, és azokat mindig megosztja az emberrel. Szíriai Szent Izsák is kifejti, hogy „mivel a szentekhez közel állnak, a szent angyalok azoknak kínjait és szenvedéseit is ismerik”.⁴ Az angyalok nemcsak a szentek üdvözülésének örvendenek, illetve azok bukásai felett bánkódnak, hanem ugyanígy éreznek a bűnösökkel kapcsolatban is. (Lásd Krisztusban Boldog Andrásnak a könnyek között vergődő őrangyalról szóló elbeszélését.) „Gonosz cselekedeteimmel éjjel és nappal elszomorítalak, megbántalak és megbotránkozottalak téged.” (Őrangyal Kánonja, 3. óda) „Igazságtalan szavaimmal és cselekedeteimmel folyton elszomorítom az én védelmezőm. Mégse gerjedj haragra ellenem, légy velem szemben megbocsátó!” (4. óda) „Te előre tudod, milyen gyötrelmek és fájdalom várnak rám. Megszánsz engem, aggódsz és remegsz értem, ó, Te, ki mindig figyelemmel vagy irántam!” (5. óda) „Soha, egyetlen pillanatra sem szüntél meg örvendezni és ujjongani velem, bűnök közt

⁴ *Aszketikus prédikációk*. Moszkva, 1854, 58. prédikáció, 386.

vergődővel, s így teszel jelen állapotomban is.” (5. óda) „Halálom óráján arcodon mosollyal állj élelem, és szemeidben boldogsággal!” (7. óda) „Tisztátalan, sugárzó és törekény lelkem jobbjan szeretnélek látni Téged, Öröm és Védőszőm.” (9. óda) „Az Utolsó Ítéletkor légy mellettem, magasztos örömtől átjárt, és az üdvösség reményével zúzd össze félelmeim!” (8. óda)

Ilyenfajta boldogság és győtrelem közepette az Egyház hol örömben úszó, hol könnyeket hullató angyalokat állít elének. Ez jól mutatja, hogy életünk védelme és fonálnak szövése valódi *alkotó munka* elé állítja az angyalokat. Szeretetből fakadó tevékenységükből adódóan feladatukat *szünet nélkül* látják el, némiképp mint az emberek, akik életük jelentős részében fáradságos, vég nélküli munkájukat végzik. Közben pedig hol szárnyalnak, hol lehúzza őket a föld sara. Pál apostol rejtélyesen fogalmaz, ugyanakkor szavai nagy jelentőséggel bírnak: „Nem tudjátok, hogy angyalok fölött fogunk ítélni?” (1Kor 6,3) Azt jelentené ez az „ítélkezés”, hogy az angyalok emberekkel kapcsolatos tevékenysége is megítélhető volna a jó és a rossz mércéjével? A minden teremtményre jellemző korlátokból az is következik, hogy a teremtmények cselekedeteinek abszolút tökéletessége teljesen kizárt. Őrangyalunk számunkra elérhetetlen magasságból figyelni életünket, ugyanakkor annak aktív résztvevője, maga is éli azt, sőt ugyanúgy alakítja, mint a sajátját. Isten színelátásából fakadó boldogságukban az angyalok az örökkévalóság részesei, ugyanakkor a mulandóságban is alávett lények, mivel az időben megvalósuló élettel is összeköttetésben állnak. Velünk és általunk kapcsolódnak az emberi léthez, tehát a mi világunkhoz. A mi életünk az övék is. Egyedül a világ és minden teremtett lény felett álló Isten az, aki oly módon teremt, tartja meg, óvja és szereti teremtményét, hogy a rá jellemző és örök lényegében, illetve tökéletes szentségében semmilyen változás nem áll be. Az általa teremtett élet nincsen rá semmilyen hatással, megmarad minden változó felettinek, és magasabb rendűnek mindennél, ami változhat, gyarapodhat. Ugyanez nem feltétlenül igaz az angyalokkal kapcsolatban. Akkor sem, ha Istenhez való közelségükben ők a legmagasabb fokon álló lények. Természetükből adódóan nem függetlenek a változásoktól, mint ahogyan azt egy részüknek bukása is mutatja. Az Egyház tanítása szerint a jóban hűségű angyalok, akik szembehelyezkedtek a Sátánnal, és letaszították őt a mennyekből, végérvényesen a helyes úton maradnak, minek következtében elnyerték Isten színelátásának boldogságát. Ezért ők soha többé meg nem változnak, létüket pedig beragyogja az örökkévalóság. Ugyanakkor az emberi élethez is közük van: a mi életünk az övék is, tehát osztoznak sorsunkban. Ez a függőség természetesen nem lehet hatással végleges és örök állapotukra, viszont befolyásolhatja a mi világunk és az ő közöttük fennálló viszonyt. Márpedig a két világot összekötő erő nem más, mint a *szeretet*. Az angyalok a mi világunkban szolgálnak, mert Isten ezt a feladatot adta a számukra. Ráadásul szeretik is ezt a világot, mint ahogyan az őrangyal szereti ember-mását. S mivel szeretet nem létezik áldozat nélkül – hiszen ebből fakad az ereje –, az őrangyal irántunk tanúsított szeretete is áldozatból születik. Belőle fakad ugyanakkor az angyal természetének *kenózis* is. Ez Isten akaratának, valamint az angyalok engedelmisségének és aláztatának a következménye. A testi, anyagi és gyarló természetből adódó sors-

hoz és valóságához kötődés felvállalása ugyanis együtt jár a mennyei boldogságról való lemondással. Mindez közvetlenül a szeretetből fakad. A testtelen szellemi lény „metafizikai kimerülésen”, „ontológiai legyengülésen” esik át, s teszi mindezt azért, hogy szeretetből valamely testi lény életével váljon eggyé. A kenózis, az önküiretés ugyanolyan, mint amikor az Isteni Kinyilatkoztatás (mely az előbbi alapja is egyben) egyszerű alakot öltött miértünk, és emberré lett. Ennek következtében, illetve ezáltal vált az angyali természet *emberhez hasonlatossá* (de nem gyarlóvá), az emberiséghez a szeretet kötelékén keresztül kapcsolódva. Hogy az embert öntudatának magasabb fokára elvezesse, az őrangyal önként lemond, és bizonyos fokig megfosztja magát Isten színelátásának tökéletes teljességéről és békéjéről. Ebből az következik, hogy az angyal azon az úton halad az emberrel, amelyen már nem először jár. Mintha valaki újra megkapna valamit, ami előzőleg már az övé volt. Ilyenkor az angyal természetesen nem veszíti el teljesen a mennyei boldogságban való örvendezés képességét. Az angyali természetnek az ember javára végbemenő kenózisa korlátok önkéntes vállalását jelenti tehát. Mint minden szeretetből fakadó áldozatvállalás, ez is lehetőségek sorát nyitja meg, valamint új és magasabb rendű viszonyokat teremt. Benne személyes szolgálat, lemondásból, főleg pedig türelemből és béketűrésből eredő hőstett nyilvánul meg. Az együttérző szeretet egy általunk felfoghatatlan foka szükséges ahhoz, hogy valaki velünk együtt vállalja a szenvedést gyarló létünkben, bűnben való megrögzöttségünkben, csökönys szembehelyezkedésünkben mindennel, ami jó, valamint állatiasságunkban, gonosz szellemektől való megszállottságunkban, érzéketlenségünkben és lelki restségünkben. Az anya, aki mindent megbocsát és megad tékozló fiának; a feleség, aki elviseli férje méltatlan viselkedését; a barát, a testvéröcs és hűg, aki kész megmenteni azt, ki a lelki megsemmisülés szélén áll – a szeretetből fakadó türelem általunk ismert egyetlen formája sem közelíti meg azt a szeretetet, amelyet irántunk az őrangyal tanúsít. Ugyanígy, a szereteten ejtett sebek is, melyeket ember embernek okozhat, csupán távolról emlékeztetnek arra a sebre, melyet mi magunk testtelen Barátunknak szüntelen okozunk. E sebek között a legsúlyosabb a bűnben való meghalás, illetve az öngyilkosság. Utóbbi az őrangyal ellen elkövethető legnagyobb véték, szeretetének legtökéletesebb lábbal tiprása. Aki önként vet véget életének, eltaszítja magától angyalát, és a gonosz karjába veti magát.

Az angyali szeretet mint türelemből fakadó nemes cselekedet nem önmagáért való. Ez minden valódi szeretetről elmondható. De mit adhatunk mi magunk egy angyalnak? Az Úr azt mondja, hogy az angyal számára „nagyobb öröm adni, mint kapni”. Az angyal ajándékai az anyához hasonlatosak, aki anélkül ad meg mindent gyermekének, hogy tőle viszonzást várna. Hiszen öröme pusztán abból fakad, hogy adhat. Angyalaink szeretetéért az egyetlen, amit adhatunk, az, hogy örömük forrása vagyunk. Mint ahogyan az anya örömet leli gyermeke mosolyában vagy sikereiben. S ahogyan az anyai szeretet a kölcsönösség, a viszonyosság minden formája felett áll, úgy az angyali szeretetről is elmondható, hogy még azelőtt árad ki felénk és járja át bensőnk, hogy rá bármiféle választ tudnánk adni. Oltalmán, irányításán és imáján keresztül az angyal a tőle telhető legteljesebb módon járul hozzá

az ember teremtésben elfoglalt szerepéhez, illetve az üdvözüléséhez.⁵ Semmi sem történik velünk az ő tudta nélkül. Ez alól csupán az lehet kivétel, amikor büntől megátalkodva és bűnös akarattól vezérelve szándékosan eltávolítjuk őt magunktól. De még ebben az esetben is, tőlünk és általunk eltaszítva, értünk könyveket hullatva imáival körülölel bennünket, és hűséggel várja a legapróbb adódó pillanatot, hogy újra segítségünkre legyen. Szeretete szüntelen kísér bennünket, féltő odaadása végtelen és kiapadhatatlan.

Testi lényként soha nem leszünk képesek felfogni és megtapasztalni az angyalok velünk szemben gyakorolt tevékeny létét. Annyit azonban mi is értünk, hogy minden munka a fizikai megpróbáltatáson túl szellemi erőfeszítést is követel tőlünk. Az angyali szeretet valósága ehhez a szellemi tevékenységhez hasonló. De hogyan alkothatunk róla képet? Hogyan érezhetjük át megingathatatlanágát, áldozatoságát, alázatosságát? Lelkünk csak nagyon bizonytalanul és homályosan sejtí, hogy szerető figyelem vetül rá. Ám a földi életet követően megtudja majd, hogy Barátja mindig az övé volt, és hogy e Barát éber szeretete csak őrá irányult az életben. Ez hoz majd egyedül enyhülést az ember olthatatlan szomjára: a kölcsönös szeretet folyton lángoló vágya. A lélek ekkor ismer majd rá arra, aki mindig is elválaszthatatlan volt tőle, és aki ezután soha többé nem hagyja el őt, mivel ő

az *alter ego*-ja, az ő saját, felsőbb lénye. Az ember életében nincs egyetlen rövid pillanat sem, amikor az ő Barátja ne lenne vele: „Gyermekkorom óta őrt állítottál mellém, mert Te szereted az embereket... őrt, aki mellettem áll az idők végezetéig.” (Órangyal Kánonja, 9. óda) Angyalunk az élet küszöbén látogat meg minket először: születésünk pillanatában. Életünk végén pedig magához fogadja lelkünket, és velünk marad. Úgy tartják, az ember egyedül fekszik halálos ágyán. S ez így is van, amennyiben az embertársaira gondolunk. Az angyal azonban ekkor is vele van. A lélek pedig látja őt, s rögtön *sub specie aeternitatis* tekint önmagára és addigi életére, nem pedig földi szemekkel. Ennek Barátja is részese: az örökkévalóság közbenjárója, oltalmazója és nevelője ő.

„... Órákat, napokat töltöttem forró kemencében. Életemben először értettem világosan, miért és milyen értelemben igaz az, hogy az Egyház elválaszthatatlan a lángoktól. Bűneim miatt vettettem lángokra, melyek tüzeben égtem akkor is, amikor azok már kialudtak. Isten végtelen kegyelméből én is lángoltam, de nem hamvadtam el, pedig ennek kellett volna bekövetkeznie, a pusztulásomnak. Úgy tűnt, lehetetlenség, hogy a lángokból élve kerüljek ki. Am az izzó kemencében egyszer csak üde frissesség áradt szét, mellettem pedig ott állt a három ifjúnak is megjelent (Dániel 3) órangyal. Felüdített és megmentett engem. Szavakkal elmondhatatlan, de már tudom: lehetséges lángokban égni és nem elhamvadni...” (Személyes elbeszélésből.)

„... A tűzben való égés közepette hirtelen frissesség és vigasz áradt szét lelkem kemencéjében. Bűnöm nem égetett már, tüze kialudt. Teljes szívemből éreztem a bűnbocsánatot, a vele járó légiesség érzését és a határtalan örömet. Az engem soha el nem hagyó órangyalom ültette el őket a szívemben. Éreztem, minden bűnöm megbocsátást nyert. Isten haragja nem irányul rám többé, és semmi el nem választ engem az Úrtól, hiszen Ő Maga váltott meg engem. A bűnbocsánat titkát kizárólag a halál titkával összefüggésben érthettem meg. Éreztem, életem a végéhez közelít, haldoklom. És a halálfélelem? Nyomat sem éreztem. Csak a halálból fakadó örömet, az Úr örömét éreztem. Mennyei, kimondhatatlan örömet, mely átjárta teljes lényemet. Tudtam, elhagyom a földi világot. Megértettem, hogy élők és holtak egyaránt életben vannak. Éreztem, mind velem vannak lélekben. Ugyanakkor tudtam azt is, hogy a fekhelyem körül állókkal testi szenvedéseim miatt lehetetlen mindezt megosztanom. Szóltottam és lélekben úgymond magamhoz vontam mindnyájukat. Azután, mintegy belső parancsra, megmozdultam, előrefelé, el ebből a világból, Isten elé tartottam. Gyors, szabad és nehézség nélküli volt szökellésem. Egyfajta belső bizonyosság mondatta velem, hogy elszakadtam az időtől. A jövő nemzedékét is magam mögött hagytam, azután pedig pont az őket követő emberöltőben jártam, amikor felfénylett a cél. Isten eljövetelevel leírhatatlan fények gyúltak. A menny tündöklő, a bol-

⁵ „Egész életemben Te védelmezél, irányítod és óvod lépteim, Te, akit Isten öröktől fogva mellém rendelt.” (Órangyal Kánonja, 7. óda, 1. tropár) „Isteni angyal, lelkem és testem őre, Isten által nekem kiválasztott.” ... „Nekem rendelt szent angyal, ki vigyázol rám, velem vagy és szólsz hozzám, védelmezél, el nem hagyysz, és elm tárod, ami üdvömre szolgál.” (Órangyal Kánonja, 5. óda, 1. tropár)

dogságom leírhatatlan volt: olyan, „amelyet ember el nem mondhat” (2Kor 12,4) Ebben a pillanatban *kísérőm* hangját hallottam bensőmben. Nem voltam egyedül, velem volt *alter ego*-m, az én őrangyalom. Azt mondta nekem, nagyon messzire jutottunk, és hogy vissza kell térnem... az életbe. Megértettem, és homályosan fel is fogtam, hogy meg fogok gyógyulni, és hogy az Úr visszaadja nekem az életet. Ugyanaz a hívó hang terelt vissza az életre, s tette ezt ugyanazon ige által, mint amelyik e világban és létben visszaadta szabadságomat. Bensőmben tudtam már, hogy meg fogok gyógyulni, pedig még korántsem voltam jól. Visszatértem a halálból az életbe. És mind ez idő alatt biztosan tudtam, hogy *nem vagyok egyedül*, és hogy velem van az én barátom, a legodaadóbb, leggyöngédebb, legszelídebb barát. Szemeimmel nem láttam őt, láthatatlan maradt előttem, de tudtam, hogy velem van, és hallottam őt...” (Személyes elbeszélésből.)

Barátunk életünknek valamennyi szakaszában velünk van tehát, születésünktől halálunk pillanatáig. Hiszen Isten „jelölte ki”, „választotta”, „adta őt nekünk”. Milyen léttel bírhat ő ugyanakkor születésünket megelőzően, illetve halálunkat követően? Hozzá tartoznánk, ő pedig mihozzánk tartozna örök angyali szeretetében akkor is, amikor még nem léteznénk? Illetve ugyanígy: vele való kapcsolatunk vajon megszakad-e, mikor földi létünk véget ér? Vajon őrangyalunk új küldetést kap-e egy másik lélek mellett, egy másik barát oldalán? Irántunk tanúsított szeretete és barátsága vajon megszűnik-e, ha angyalunk új barátot szolgál? A földi lét küszöbén túl vajon vár ránk egy új, egy utolsó veszteség, mikor metafizikai magányunkban barátunk elhagy bennünket? Nem haszontalan dolog e kérdéseket feltenni magunkban, hiszen nyomban megbizonyosodunk afelől, hogy a rájuk adott válasz csakis nemleges lehet. Az ember születésének pillanatában lép be e világba, élete ekkor veszi kezdetét; mindenkinek megadatik a maga ideje. Az őrangyal nem az emberrel együtt születik, létezése sokkal korábbra visszanyúl az időben. Az őrangyal létének kezdete megelőzi az ember születését. Mi tehát az összefüggés az angyal léte és az ember világra születése között? Kapcsolatuk aktív vagy passzív-e? Valóságos és tényeken alapuló, avagy teljességgel közömbös? Ha lehetetlen úgy tekintenünk egy őrangyal küldetésére, mint valamely angyalnak az adott feladatra való, úgymond „felülről történő kirendelésére” (amikor is egy adott küldetésű angyal egy adott életre születő lélek mellé áll, mindig az elrendelt szerepek és feladatok tervének megfelelően), nos, ebben az esetben arra kell gondolnunk, hogy e kapcsolatnak eleve elrendeltnek kell lennie. Hogyan is értjük mindezt? Az őrangyal nem hal meg az emberrel, hiszen az angyalok nem ismerik a halált. Vegyük még ehhez azt is, hogy egy halott nem más, mint egy elhunyt, kimúlt ember, aki csupán „elaludt”. Bár teste és lelke között átmenetileg szakadék tátong, ő mégis él. Igaz, nem teljes életet, hanem csak a testétől megfosztott lélek életét, mindezt pedig az egyetemes feltámadás, valamint a test és a lélek újbóli egyesülésének reményében. Azt jelentené tehát a halál, hogy elválnánk őrangyalunktól, akinek ezáltal véget ér küldetése, ily módon pedig az angyalnak a mi földi létünkkel az

időben megvalósuló kapcsolata is múlt lesz csupán, mely feledésbe merül? Vagy éppen ellenkezőleg, ez a kapcsolat felbonthatatlanul és örökké létezik, a földi életen túl, a túlvilágon, az eljövendő örök életben, az idők végezetéig? Más kifejezéssel élve, vajon a teljes dicsőségében és erejében ragyogó angyali szeretetre alapozott viszony az őrangyal és a rábízott ember között pusztán gyakorlati értékét tekintve, a betöltött feladatnál fogva bír jelentőséggel? Azaz értéke időleges és feltételes volna? Vagy pedig a szeretethez hasonlóan olyan személyes kapcsolatról beszélhetünk, amely egyéni választáson alapszik, ráadásul mindent fölülmúló, hiszen, ellentétben a legbensőségebb emberi viszonyokkal, sem tér, sem idő nem szab neki gátat? Zavaros értelmünk egy másik kérdés előtt is megtorpan: az illető halála után őrangyala más ember mellett kap küldetést, azután annak halálakor megint más mellett, és így tovább? A kérdésre nincsen közvetlen válasz sem a Szentírásban, sem az Egyház tanításában. Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy a Szentírás a kérdés helytállóságának leghalványabb lehetőségét sem villantja fel: valamennyi szentírási részlet, ahol angyalok és emberek kapcsolatára bukkanunk, e kapcsolatot mint személyes viszonyt említi (lásd mindenekelőtt Mt 18,10). Az angyali és emberi világok találkozásának gyakoriságáról sem olvashatunk többet. Az Egyház tanítása szerint utóbbi nagysága jóval elmarad az előbbi mögött. Viszonyukat illetően gyakran alkalmazzák e világokra az egyetlen elveszettért otthagyt kilencvenkilenc bárány paraboláját (Mt 18,12–13).

Az iménti feltételezésekkel szemben alapvető kifogás mindenekelőtt az angyalok és emberek kapcsolataira vonatkozó általános és alapvető tényekből adódóan merül föl (lásd a későbbiekben). Még ha elfogadjuk is, hogy az őrangyal mindig más mellett újabb és újabb küldetést kap, mindez sem ki nem zárja, sem meg nem gyengíti az ember és angyala között fennálló kapcsolat *bensőségesen személyes* voltát. A lényeg pedig ebben rejlik. Az angyali szeretet bensőséges, de nem kizárólagos. Magába foglalja, jobban mondva felöleli a lét minden szféráját, kiárad az egész világra, az emberiségre, a világegyetemre. Következésképpen ha azt fogadjuk el, hogy egy angyal több ember mellett is ellátja küldetését, ez pusztán annyit jelent, hogy ezen emberek lelkét és sorsát ugyanazon szál köti össze, s hogy közöttük sajátosan titokzatos kapocs létezik. Akárhogyan is van, még ezeken a rendkívüli dolgokon túl is elmondhatjuk az angyali szeretetről, hogy az egész emberiséget átjárja és egységbe fogja. Ezért tehát – mivel nem érdemes kevésbé valószínű feltételezésekbe bocsátkoznunk, melyek úgysem változtatnak a kérdés lényegén – fogadjuk el mégis alap gondolatként azt, hogy minden egyes embernek külön őrangyala van. Egy ilyen közvetlen és szoros kapcsolatot úgyis csak akkor tudunk értelmezni, ha előtte megvizsgáltuk és átfogó képet alkottunk az angyali világ, illetve az emberek világa közötti kapcsolat sajátosságairól.

*Désfalvi-Tóth András fordítása*⁶

Père Serge Boulgakov: *L'Echelle de Jacob – Des Anges*, Lausanne, L'Age D'Homme, 1987.

⁶ A fordító köszönetét fejezi ki P. Györfi B. Szabolcs OSPPE atyának észrevételeiért, tanácsaiért... és még oly sok mindenért.

Benjamin angyalai

Walter Benjamin életművében az angyalok: csupa nyűg és teher. Érthető tehát, ha a szerző gondolatait utólag rendszerező írásokban nem jutnak szóhoz, sőt, helyi értékük sincs. Gershom Scholem az egyetlen, aki igényt tart rájuk, ő azonban nem volt hajlandó követni Romano Guardini vallásos szövegmagyarázatát Rilke *Duinói elégiáiról*, melyek az angyalok dicséretét zengik. Ezért kabbalisztikus eredetük bizonyítása helyett életrajzi adatok közlésére szorítkozik, s lépten-nyomon boldogtalan szerelmi történeteket nevez meg a nagy, befejezett művek indítéka és forrása gyanánt. Az angyalt is varázstalanítja: szerinte nem más, mint a magánélet leplezésére szolgáló alak. Csakhogy Benjamin számára az angyal korántsem pusztán a gondolkodás metaforája, még kevésbé díszítője, hanem létező. Már az *Angelus Novus* című folyóirat alapításával is egy parancs hűségese teljesítésére törekedett: a szerzők lemondtak róla, hogy bármiféle közösséget vállaljanak egymással. Írásai a kölesönös idegenség jegyében tanúsítottak a korszellemről, miként a talmudi legenda angyalai, akik az Isten szemében egyedül igaz múlandót jelenít meg. Ha Benjamin itt nem az angyali létezésre gondol, már a folyóirat pusztá ötlete is merő különtség lett volna.

Karl Krausra is így emlékezik a neki szentelt esszé végén: „egy új angyal ... gyermekből és kannibálból összegyúrt teremtmény; nem új ember, hanem emberi szörnyeteg”. Nem ok nélkül választotta a „teremtmény” kifejezést, hanem azért, hogy véletlenül se hasonlatra gondoljunk, és eszünkbe se jusson, hogy ismét különféle lélektani magyarázatokkal kísérletezzünk. Benjamin végül a történelmi realitásra vetítette rá az angyalt, sőt, mint a történelem valóságát vetítette ki. E valósághoz nem férhet semmi kétség az alábbi mondatokban, melyek a történelem fogalmáról írt IX. tételben találhatók: az angyal „arcát a múlt felé fordítja. Ahol mi események láncolatát látjuk, ott ő egyetlen katasztrófát lát, mely szüntelen romot romra halmoz, s mindet a lába elé sodorja. Időzne még, hogy feltámassza a holtakat és összeilleszse, ami széttörött. De vihar kél a Paradicsom felől, bekap az angyal szárnyaiba, és oly erővel, hogy nem tudja többé összezární őket. E vihar feltartóztathatatlanul űzi a jövő felé, amelynek hátat fordít, miközben az égig nő előtte a romhalmaz”.¹ Ilyen lehet a történelem angyala, mondja Benjamin. És ugyanilyen valóságos a szélvihar is, amely a Paradicsom felől kél. Mindig, mindannyian átéljük, csak nem tudunk róla, mert félrevezető nevet adtunk neki: „ezt a vihart nevezzük haladásnak”.

Egy látomás leírása ez. A látomás eredete azonban egy valóságos kép, melynek leírása láttató erejű: „mintha rámeredne valamire és el akarna hátrálni tőle. Szeme tágra nyílik, szája nyitva, szárnyai kifeszülnek. Ilyen lehet a történelem angyala”. Benjamin e szavakkal Paul Klee egyik rajzát idézte föl: az *Angelus novus*.

Benjamin 1921-ben szerezte meg a képet, amely ezután

kisebb megszakításokkal végigkísérte életét. Az első fél esztendőben Gerhard Scholemre bízta, ebből a kapcsolatból bontakozott ki Scholem szilárd teológiai értelmezése: a Kabbala angyala. Ha egészen pontosak akarunk lenni, a jelentéstulajdonítás valójában Benjamin dedikációja barátjának, nem pedig utóbbi saját interpretációja. Scholem hozzá írt verse, amelyet el is küldött a kép tulajdonosának, nem utal semmilyen vallásra. Amint az utolsó versszak nyomatékosan leszögezi:

Jelképtelen dolog lévén
jelentésem: ez vagyok.
Forgathatsz bár varázsgyűrűt,
értelmem nincs. Hallgatok.

Benjamin nem csak az angyal jelentéséhez ragaszkodik. A két kísérlet után, amely az angyal megragadására irányult – összekapcsolására egyrészt egy irodalmi és kritikai folyóirattal, másrészt Karl Kraus személyével –, olyanmódon úrrá lesz rajta az ámulat, hogy saját magát is átadja az angyalnak. Átváltozása titokban történik, egy szertartást követően, amely talán hasismámorban zajlik, de nem ebből fog. Benjamin születésének nyolcvanadik évfordulója kapcsán Scholem nyilvánosságra hozza a jegyzetfüzetre bízott titkot. Két, egymástól alig eltérő leírás szerint Klee rajza, amely szobája falán függ, kapuvá válik:

Paul Klee műve

¹ Walter Benjamin: „A történelem fogalmáról”. Ford. Bence György, in uó: *Angelus Novus*, Budapest, Magyar Helikon, 1980, 966.

hosszú évek múltán ezen keresztül lép be az angyal a szobába, „teljes díszben és dicsfényben”. Mégsem pusztán jelenésről van szó, hanem arról, hogy az angyal átváltoztatja önmön másik énjét: Walter Benjamins. Képe „mindekelőtt elveszíti ama képességét, hogy emberhez hasonló alakban jelenjék meg”. Hogy mit értsünk ezen, a feljegyzés nem magyarázza meg. Lehetséges, hogy öregedést jelent, egyszersmind hirtelen új emberré válást: ha „ez az ember” olyan asszonyba botlott, aki elbűvölte, nyomban elhatározta, hogy „lesbe áll és kivárja, amíg az asszony betegen, megöregedve, elnyűtt göncökben a karjaiba veti magát”. A még egyszer ekkor mint egyszeri, soha nem tapasztalt elragadtatás adatként meg az új embernek: mint a megismétlődő birtokba vétel boldogsága. – Az emberhez hasonló alak elvesztésének másik, nemkülönbön lehetséges értelmezése szerint az angyal Benjamin elajándékozott tárgyaihoz hasonlít. Bennük lakozik és átfénylik rajtuk. Az „ő” azonban értelemszerűen csak az angyal és Benjamin azonosságát jelentheti, feltéve, hogy kizárjuk azt a képtelen változatot, mely szerint Benjamin angyalok elajándékozásával foglalkozott. – Az angyallal való összekapcsolódás végül abban teljesedik ki, hogy az asszonyra váró ember – értsd: Benjamin – türelme angyali lebegésre emlékeztet, amely képes őt néhány szárnycsapással hosszasan és tántoríthatatlanul megtartani annak tekintete előtt, akitől szilárd elhatározása szerint nem tágit többé.

Scholem szerint Benjamin nem volt eredendően azonos az angyallal. Kettejük egységét egy titkos név teremti meg, amelyet születésekor kapott szüleitől: ha egyszer íróvá lesz, „ne vegye rögtön észre mindenki, hogy zsidó”. Ebből a rejtett névből lépett elő az angyal, úgy, ahogy a nem vallásos zsidó előtt, ha mégis újra férfivá válik, egyszerre feltárul titkos nevének alakulása. A titkos név megváltozását, melynek során Benjamin végül eggyé lesz angyalával, a nevet alkotó betűk új elrendeződése hívja létre: az *Agesilaus Santander* ettől kezdve *Angelus Satanas*.

A feljegyzések hallgatnak e névvarázsról. Gershom Scholem, a titkos benjaminini játékok ismerője és résztvevője megfejtette az anagrammát, amelyre mintegy a rejtett fölőlség pecsétjét nyomja egy többletként fennmaradó „i” betű. Értelmezésében nem tért ki arra, hogy maga az angyal milyen átalakuláson megy keresztül, amikor Benjamin másik énjévé válik. Miként a Karl Kraushoz, illetve a megalapítandó folyóirathoz írt ajánlás csaknem szóról szóra megegyezően állítja: „már nem egy azok közül, akik a Talmud szerint sereggestül teremtettek – minden pillanatban újaként –, hogy miután felemeltek szavukat Isten előtt, nyomban elmúlnak és semmivé legyenek”. „Így tűnt elő az angyal, mielőtt megnevezni szándékozott volna magát”, pedig valójában Lucifer ő, a szakadár: „karmai és hegyes, sőt pengeéles szárnyai vannak” – olvassuk a második naplójegyzetben.

Persze figyelembe kell vennünk a különbséget a külvilágnak szánt kijelentések és az olyan kéziratok között, amelyek még csak *diapsalmata ad se ipsum*-nak sem tekinthetők, hanem egy transz-állapot termékei, és ennyiben, mint saját megnyilatkozások, a lejegyző jóváhagyását igényelnék. Márpedig ez nem történt meg, jóllehet lejegyzésük és Benjamin halála között hét év telt el. E képzeletjáték tudomásunk szerint variációs ismétlődés formájában sem maradt fenn, nemhogy beépült volna az írói életműbe. Biztosra vehető, hogy nem a marxis-

ták szitkaitól való félelem okán maradt ki belőle. El kell tehát döntenünk, hogy az utolsó szót vajon „Benjamin, az ember” mondja-e ki, boldog és boldogtalan szerelmi ügyeivel, melyek minden nagy művét ihlették, s hogy ily módon szerelmeit élettörténetének pusztá kitérésre pontjait fokozzuk-e le; vagy pedig igazságtartalmat tulajdonítunk gondolkodásának, és ekként kritikának vetjük alá. – E tekintetben mindenesetre nem árt az óvatosság, hiszen Benjamin a gondolatkísérleteket is mindig a lehető legnagyobb tekintéllyel ruházta fel. Ha eltökélt bírálattal közelítünk hozzájuk, könnyen megeshet, hogy a feloldatlan ellentmondások szétfeszítik a képződményt, és egy eleinte láthatatlan összefüggés semmivé enyészik.

Ezzel együtt talán mégis helyénvaló, hogy az *Agesilaus Santander*re vonatkozó ibizai feljegyzéseket egy hosszadalmas folyamat egyik stádiumaként fogjuk fel: az individualista életszakasz lezárását és a zsidó teológiai-egzegetikai gyakorlatok csúcspontját ismerjük föl bennük. Rejtetten ilyesmire utal az a levél, amely, öt évvel az említett bejegyzés után, Scholem kérésére ítéletet mond Max Brod Kafka-életrajzáról: igencsak bosszusan búcsút int Brod ama kísérletének, amely Kafkát egyrészt közeli barátként, másrészt zsidó szentként mutatja be, s ráadásul egy Benjamin számára cseppet sem rokonszenves reformteológiával hozza összefüggésbe. Szó sem lehet Kafka kisajátításáról „egyfajta zsidó realista értelmezés” – valójában csupán épületes magyarázat – jegyében. Műve nem ezért jelentős – Benjamin szavával: „örület” –, hanem azért, mert a legfrissebb élményvilág, a modern nagyvárosok lakóinak világa (részint az átláthatatlan hivatalnoki apparátusnak kiszolgáltató polgár, részint az – ekkortájt még csak elméletben létező – atomfizika korában élő ember tapasztalata) épp a (zsidó) misztika hagyományán keresztül jutott el Kafkához. Csakhogy e hagyomány Kafka életművében betegségtől sújtva áll előttünk: felettébb meglepő maradványai mint bomlástermékek bukkannak fel: a valóságos dolgok helyén csak üres vázok maradt – „afféle teológiai pletykaújság, mely lejárt szavatosságú, kétes híreket terjeszt” –, valamint a balgaság. Már csak a balgaságtól remélhetünk segítséget, mivel a hagyomány „az utolsó morzsáig elherdálta bölcsességi tartalmát”; ezt a tényt azonban jól ellensúlyozza higgadt és tetszetős lény, amely mégiscsak szembeállítja a pusztá híreszteléssel. A segítség – folytatódik a levél – nem annyira az embereknél, mint inkább az angyaloknál lehet fel. Az angyalokkal persze másként áll a dolog: rájuk vonatkozik Kafka mondata a végtelen mennyiségben rendelkezésre álló, csak épp ránk nézve nem érvényes reményről. Sugárzó derűjének forrása itt keresendő.

A levél szinte közvetlen kapcsolatot feltételez a korabeli ember által megtapasztalható valóság és bizonyos angyalok között. Egy nemzedékkel előbb a természettudósok még azzal hengegtek, hogy képesek bebizonyítani: mesebeli lények márpedig nem létezhetnek. Benjamin nyilván ismerte az Ernst Haeckel, Emil Dubois-Reymond és mások környezetéből származó önelégült eszmefuttatásokat, amelyek rendszerező igénnyel, a lélek fizikai cáfolatával egy kalap alatt fejtegették, hogy a szfinxek, a griffek, a kentaurók és az angyalok léte anatómiai képtelenség. Ugyanakkor idéz egy szakaszt Arthur Eddington *A fizika világképe* című könyvéből, melyre a harmincas évek elejének Németországában sokan felfigyeltek, és amely a Rutherford, Bohr, de Broglie, Schrödinger, Fermi

Kárpáti Tamás műve

és Einstein által kidolgozott nukleáris elméleteket gyűjti egybe. Az idézet szerint az ember létezése csupán irracionális véletlenek összjátékának köszönhető. Benjamin már az elméleti fizika e szaktekintélyeit megelőzően radikális következtetést vont le a valóságra vonatkozólag. Előrevetíti azt a katasztrófális távlatot, amely szükségképpen adódik Otto Hahnnak a hidrogénatom megsejtésére irányuló sikeres kísérletéből: e „valóság, a sajátunk, elméletileg például a modern fizikában, gyakorlatilag pedig a haditechnikában bontakozik ki”. E valóság az egyén számára már alig észlelhető, s ha bárki szembe akarna nézni vele, csak a misztikus hagyomány erőihez folyamodva teheti. Ezek hatékonyságát Benjamin azzal magyarázza, hogy a kudarcot valló egyéni tapasztalat helyébe egy másik, a miénkkel párhuzamos világ tapasztalata lép: „korunknak..., mely arra törekszik, hogy tömegesen felszámolja e bolygó lakóit, pontos megfelelője Kafka oly sokszorosan derűs, angyali működéstől áthatott világa”. Az új tapasztalat előfeltétele a kudarc; a kudarcnak, mely az egyént ehhez a tapasztalathoz juttatja, a nagy tömegeknél önnön felszámolásuk felel meg. A rettenet mozgásának, amelyet az egyén – Kafka – megtapasztalt, még javára válhat „ama nagyszerű játéktér, melyről a katasztrófa nem fog tudomást szerezni”. Kafkánál a misztikus megtapasztalásnak köszönhető, hogy – „ha egyszer megbizonyosodott a végső kudarcról, ... a továbbiakban már minden úgy sikerült neki, mintha álmodnék”; csak épp e „mintha álmodnék” nem más, mint az angyaloktól ájtart valóság, tudniillik a párhuzamos világ.

De valóban erről van szó? A filológiai módszerek, ha Benjaminra alkalmazzuk őket, rendszerint meghökkenítő eredménnyel szolgálnak: a teljes karkai életműben egyetlen egyszer fordulnak elő név szerint is angyalok – ekkor azonban statisztákként, akiknek angyalokat kell

alakítaniuk, mégpedig az „Oklahomai Nagy Színház” felvételi irodájában, az *Amerika*, avagy újabban *Az elkallódott fiú* című regény utolsó fejezetében. „Ha nem volnának felkötözött szárnyaik, akár valódi angyalok is lehetnének”, írja Benjamin Kafka-esszéjében, amely nem is próbálja megindokolni az állítást, sőt, a valódi angyalok „előfutárai” közé sorol két másik figurát is, akikről az olvasó álmában sem gyanítaná, hogy azok – köztük egy rendőrt, akit mint rendőrt őrangyali minőséggel is felruház. Tudvalevőleg hiba volna, ha Benjamin ilyesfajta becsapós játéka eltántorítanának bennünket. Első benyomásunkat, a spontán helyeslést további kutatásnak kell igazolnia: vissza kell kanyarodnunk egy korábbi időszakba, melyben Kafkát – aki az idő tájt még furcsa jelenségnek számított az irodalomban – sietősen ama „rémes történetek” rubrikájában helyezték el, melyeket annak idején Meyrink, Perutz és mások ontottak, éppenséggel Prágából. E kategória használhatatlanságából aztán a minőségi különbségek megállapítása következett: Kafkára nem illik sem a rémromantika, sem a kísértethistória címkéje; nála olyan erők hatnak, amelyek fényes nappal sem űzhetők el, miként a szellemek vagy mint a gonosz varázslat. Gregor Samsa vagy Bucephalus, a harci mén átváltozása, a sakálok szövetsége, a falusi orvos elrablása semmivel sem szokatlább a várost megszálló nomádok erkölcsseinél (*Egy régi história*) vagy annál a jelentésnél, melyet egy majom nyújt be az akadémián. A Kafka alakjairól olvasóira átsugárzó tanácsstalanság és értetlenség nyomán fogalmazódott meg az a sejtés, hogy a személyek mögött és között is hasonló erők irányítanak. Csak a legkritikább esetben válnak maguk is személyessé vagy avatkoznak be közvetlenül, saját elhatározásukból – mint az *Álomban* felbukkanó művész, aki ceruzájával „J” betűt rajzol a sír-

köre, vagy a kivégzőgépezet széthullása *A fegyvergyarmaton* című elbeszélésben.

Ezek mögött az erők mögött persze csak azzal a fel-tétellel gondolhatunk el angyalokat, vagy vélhetjük akár, hogy Kafka csupán féltékenységből mulasztotta el megnevezni őket, amely ma már hiányzik és hitelt érdemlően aligha rekonstruálható: hogy tudniillik az angyalok még ismerős lények, a közös képzelet szüleményei, otthonosak, mint a Kiszjézus, mint Isten a felhők fölött, ahová még nem ért el repülőgép; vagy mint a lelkiismeret szava – függetlenül attól, hogy mennyire hiszünk bennük vagy mennyi ünnepi szokást és hányféle szólásmondást szentelünk nekik. Eleinte tehát nem is a keresztény vagy a zsidó teológia áthagyományozta alakok voltak, hanem a képek világának figurái, akikkel gyermekek nőnek fel, s később sem tévesztik szem elől őket. „Minden szellemnek különálló dologként kell léteznie ahhoz, hogy helye és létjoga legyen közöttünk. A szellemiből, ha van még jelentősége egyáltalán, szellemek lesznek. A szellemek egészen egyedi egyedekké válnak, saját névvel és a legsajátabb egységben tisztelőjük nevével... Sokaságuk még gond nélkül betölti az egész világot...» Persze nem Kafkáról van itt szó – hanem Kínáról.” Ilyen messzire azonban sem az idézett Franz Rosenzweignek, sem az őt idéző Walter Benjaminsnak nem kellett volna elmennie; ugyanezt a XIX. századi Európában is megpillanthatták volna. Ekkortájt ugyanis szembeötlően megmutatkozik annak szükséglete, hogy az új intézményeket – a hazát, az ipart stb. – megszemélyesítsék, és e megszemélyesítésekkel részint képi ábrázolás, de részint kulturális szertartások formájában is, úgyszólván isteni eredetükre hivatkozva, uralmi igényeket elégítsenek ki. Az összes ilyen céllal előhozott vagy újonnan munkába állított angyal – a haza hőlderlini angyalaitól a háborús emlékművek angyalain vagy a győzelmi oszlopok Viktória-figuráin át az ipari vásárok és a bankjegyek angyalaiig – egyfelől a monarchikus teljhatalom részeseként jutott élettérhez, másfelől az istenkáromlás éppoly bizonytalan, mint tágan értelmezhető tilalma folytán, amely az ég lakóira és küldöttéire is kiterjedt. Óvó és védelmező vagy egyszerűen csak „hódoló” megbízatásuk a nagy vagy valamivel kisebb uralkodók – esetenként csupán földesurak – afféle földön túli meghosszabbításává tette őket. Kissé megfakultabban erre a profilra emlékeztet – ama lény arcvonásaira, akit, ha leszállna a földre, régi berlini szóhasználattal az „urasági fölépcsőház” illetne meg – a *Berlini gyermekkor* „karácsonyi angyala”. – Az égbe törekvés azonban már nem csak a győzelmi és védangyalok kiváltsága. A XIX. században általánossá válik és olyan ösztönzésekből táplálkozik, amelyeknek evilági jellegét az épp megszülető lélektan csak lassacskán leplezi le utóbb. Akire a század második fele mint a művész zsenijére csodálkozik rá, azt az első még rajta kívül létezőként gondolja el: mint védencének „szárnyakat adó” Génuszt. Génuszok és démonok népesítik be azt a képi világot is, amely főként Angliából indul hódító újtárra, Flüssli és Blake műveiben, majd a preraffaelitáknál és a Kelmscott Kiadónál poétikus babonát elegyít stilizációval, Stefan George *Az élet szőnyege* című kötetében meztelenül lép be a kapun, hogy végül Rilke *Duinói elégiáiban* még egyszer, utoljára, betöltson minden teret. Amit pedig Benjamin az *Agesilaus Santanderben*, transz-állapotáról tudósítva, így ír: az Új Angyal „ezután ... női alakját küldte el a képből”, akkor

ez nem pusztán távoli szerelmének címzett rejtjeles dedikációként olvasható: e változat csak azért lehetséges, mert a női angyal maga is régesrég az esztétikai szellemvilág lakójává vált – ahol Hans Christian Andersen *Útitárs*a kulcsfigura volt – és talán itt kellett megtapasztalnia a különös sorsot. Hiszen az erény angyalából és a rajongással övezett „mon ange”-ból végül kalandornő lett, femme „fatale” – a végzet asszonya –, aki nem véletlenül viseli egy szárnyas lény nevét: *vamp*.

Benjamin számára tehát nem az volt a kérdés, hogy hihető-e még az angyalok, vagy hogy lehet-e újra nosztalgikus vonzerejük. Noha egy pillanatra kereskedőnek adja ki magát – ami elég mókásan áll neki –, és üzletelni próbál angyalokkal: Hugo és Emmy Ball lányairól készült képekkel, „melyeknek tárgya emberek együttléte démonokkal vagy angyalokkal”, és amelyek „jelenleg bizonyosan rendkívül élénk érdeklődésre tarthatnak számot, ha valamennyire is helytálló elképzelésem van a szenzációhajhász berlini közönség tájékozódásáról”. Állítólag „egy ember pillanatnyi lelkiállapotának ... pontosabb ábrázolásáról” van szó, amely ennyiben „a jobb-fajta expresszionizmussal” – így Chagall-lal is – érintkezik. Ez azonban nem jelent mást, mint hogy Benjamin épp az angyalok (és démonok) új kifejezésformáit kereste. Így értendő tehát a két évvel később megszerzett *Angelus Novus* köszöntése is: tiltakozásként az idejétmúlt változatok ellen, amelyek emberfelettségükkel, isteni fenségükkel és időtlenségükkel kérkedtek akkor, amikor éppenséggel az illanó valóság volt a lényeg.

A Kafka párhuzamos világáról mondtak a Scholemhez írt levél összefüggésében az angyalok megmentésének egy további kísérletére is fényt derítenek. A relativitás-elmélet és az atomfizika világképét, melyet Eddington írt le, és amelyet Benjamin hosszabban idéz címzettjének, még sokáig úgy határozták meg, mint amely kiegészíti a makrofizika érzékekkel megragadható világát, ahol, így Eddington, „egy gömb alakú bolygón lógnak fejjel kifelé, bele az űrbe, és az éter szele fűj keresztül – tudj’Isten mekkora sebességgel – testem minden pórusan”. A padlódeszkára lépve „légyrajra lépek... S ha van merszem rálépni, akkor az egyik légy eltalál és fölfelé lök; visszahullok, ekkor azonban egy másik légy taszít fölfelé, és így tovább. Reménykedhetem tehát, hogy a végeredmény ez lesz: nagyjából folyamatosan egyazon magasságban időzöm. Am ha az a szerencsétlenség érne, hogy a padlón át mégis a mélybe zuhannék, vagy ha olyan erővel löknének a magasba, hogy a plafonig repülnék, akkor e baleset nem a természeti törvények megszegése, hanem csupán véletlenek rendkívül valószínűtlen egybeesése volna. Kafkánál sok helyütt találunk ehhez hasonlót – az *Egy falusi orvosban*, a *Gracchus*, a *vadászban*, az *Egy kutya kutatásaiban*, a *vödör lovasában*, a *császár üzenetében* és másutt. Ha az Eddington könyvéből vett idézet a következő tanáccsal zárul: „talán bölcsebb volna, ha belenyugodnék, hogy csak hétköznapi ember, és nem várná ki, amíg megoldódik minden nehézség azzal kapcsolatban, hogy miként lépjen be tudományos szempontból kifogástalanul (egy csűr kapuján), hanem egyszerűen átmenne”, akkor *A törvény kapujában* „vidékről jött embere” számára e tanács túl későn érkezik; az „Oklahomai Nagy Színházban” mindörökké alámerülő „elkallódott fiúnak” viszont nem lett volna szabad megfogadnia. Mindkettejüknek, és talán más Kafka-figu-

ráknak is, a tudatlan jámborok sorsa jut osztályrészül, azoké, akikre Kafka kategorikus imperatívusza vonatkozik. Benjamin megfogalmazásában: „Cselekedj mindig úgy, hogy az angyaloknak dolguk akadjon veled!”

„Kafka egy párhuzamos világban él. Ebben pontosan megegyezik Kleevel.” Metszően éles kijelentéséhez, melyet az idézett levélben tesz, Benjamin sehol sem fűz magyarázatot. Egyik korábbi, ugyanahhoz a címzetthez írt levelében viszont szóvá teszi azt a „felismerést ... , hogy csak Klee, Macke és talán még Kandinszkij festészetére hagyatkozhatom rá mintegy vakon. Minden egyébben olyan feneketlen mélységek tátonganak, amelyekről óvakodni kell”. Ez utóbbi mondat sokat elárul. Az irodalmi expresszionizmus iránti, ekkorra már rögzült gyűlölet a festői expresszionizmust is magába foglalja – kivételek persze lehetségesek! –, jóllehet e tág fogalom használhatósága a festészet kapcsán már az idő tájt éppoly kétséges volt, mint egyidejű irodalmi alkalmazása. A közzétett levelezés teljes korpuszában Picassóról is – akit felett Benjaminsnak számos párizsi éve során szinte művészi tökélyvel sikerült elsiklania – mindössze egyetlen, jószerivel kalandosnak mondható (korai) tévítélet szerepel. Klee *Angelus novus*a ellenben megbízhatónak mutatkozott; rögvest elő is lépett tehát meditációs képpé. Nem csoda, ha emiatt – s mert a kanapé fölött helyezte el, ahol kis formátumú képekre nyilvánvalóan nincs rálátás – Benjamin büntudatot érzett: „Kíváncsi volnék, vajon egy hozzáértő hogyan rendezné el lakásomban a képeket.”

A Klee és Kafka közt létesített rokonságról ezért egyelőre csak a legáltalánosabb sejtések fogalmazhatók meg. Amiként Kafkát a prágai fantasztikusok közé sorolta Benjamin, úgy a kezdeti években Kleet alkalomadtán Alfred Kubinhoz, Paul Scheerbarth – általa különösen nagyra becsült – asztráregénye, a *Lesabéndio* illusztrátorához hasonlította. Benjamin vélhetően alig ismerte Kleet, mindazonáltal egy róla tartott előadásban a fenti meggyőződéséből fakad az az észrevétele, hogy más csillagokon más formák is elképzelhetők, s a művésznek kétségkívül szabadságában áll, hogy megtalálja őket. Legfőképpen Klee képaláírásait tekintették a fantasztikum megnyilvánulásának. Arra a körülményre, hogy módszeresen a valóság elmozdulását sugallják – s például a *Himmelscher Eilbote* („Mennyei Futár”) címet viselő újságban csak egy sokszögletű lap közepén tovasuhanó vonás jelzi az angyal útját –, kétségkívül maga Klee hívta fel tanítványai figyelmét azokban az években, amikor a Bauhausban tanított: „Őshazám, a pszichikai rögtönzés ... amely itt csak egészen közvetett módon kapcsolódik természeti benyomáshoz ... olyan élmények lejegyzése, amelyek a vaksötét éjszakában is képesek vonalként megformálódni”; a szélesebb nyilvánosságnak azonban kép és cím feszültségéből csak a furcsa ötlet tűnt fel, a meghökkentő hatás, amely felülmúlta a képeslapok humorát. Épp e poén-effektus tetszetős volta terelte el a figyelmet a kép esztétikai érzékelésétől.

Benjamin *Angelus Novus*-értelmezése is ilyen félreértésen alapszik. Minthogy az angyalábrázolás itt korántsem felel meg a hagyományos elképzeléseknek, Benjamin arra a feltételezésre ragadtatta magát, hogy Klee egy „új” angyalt képezett le – holott a „novus” másik lehetséges jelentésére, a *fiatal* angyalra utalt. A rajz kései kísérlet Klee szárnyas lényekről alkotott fiziológiai hipotéziseinek sorában, amelynek kezdetét az *Agg Főnix* és a *Hős szár-*

nyakkal című képek alkotják. Hogyan fest vajon egy, a tojásból épp hogy kibújt szeráf, akinek állítólag, az Izajás 6,2 leírása szerint, hat szárnya van: „Kettővel befödtek arcukat, kettővel befödtek lábukat, s kettővel lebegtek”? Scholem magyarázata, mely szerint az *Angelus Novus* fején látható koronát könyvtekercesek alkotják, s bennük van följegyezve a „küldött” (héberül *mal'ach*) üzenete, merész ugyan – mondhatni Benjamins idéző elgondolás –, ám egy bizonyos, később említendő oknál fogva elvétí tárgyát; Klee szándéka a sem-sem: nem lebegő szárnytollak, nem is hajfűrtök, hanem sarjadó levelek, amelyek leginkább elfödésre valók. Utóbbi gyakran visszatérő motívum Klee képein. Általában növényi jellegű – például a *Három virág* című rajzon (1915) vagy az *Óriás levéltetű* című fametszeten (1920) –, de előfordul, hogy a ruházat ráncaira utal (v. ö. *A művész nő*, akvarell és tollrajz, 1924). S ha már szóba hoztuk a levelek mozgását: emez korántsem a paradicsomi vihar következménye, s nem is háttal a jövő felé tartó mozgás – miként Benjamin látni vélte –, hanem lebegve csapongó, mint a tapogatókarakó, amelyekkel a tengerirózsák teljesen el tudják takarni törzsüket. Az angyal lábainak befödésére szolgáló szárnyak szétnyílása az épp szétváló farktól előrebillenésével kezdődik, mint az ölyvnél, amikor talajt fog és megáll egy helyben; csakhogy a farktoll – ezúttal is programszerűen – meg van fosztva repülésszabályozó funkciójától azáltal, hogy elől nőtt ki, rendeltetése ugyanis az, hogy elfödje a lábakat. Hasonlóképpen a szárnyakon sem fedezhetünk fel karmokat vagy egyéb pengeéles kinövéseket. Csak az vehető ki tisztán, hogy sem a háromujjú lábakból – amelyek egy madárszerű, egykor majd szárnyat bontó lényt sejtetnek –, sem az öt ujjban végződő szárnykezdeményből nem nő karom. Ennek rajzolata sokkal inkább felfelső bimbóra emlékeztet: valami nemsokára kihajt belőle. Az angyalnak tehát voltaképp nincsenek is szárnyai. Még nem ért el abba a stádiumba, ahol a vihar, mely a Paradicsomból kél, belekapathatna szárnyaiba és magával sodorhatná. Meglehetőes magyarázat, hogy a szél „erővel” fúj – annál találhatóbb és bámulatosabb az, amely az *Agésilus Santander* című töredékben olvasható: az angyal képes rá, hogy „hosszan és tántoríthatatlanul megmaradjon annak tekintete előtt, akitől szilárd elhatározása szerint nem tágit többé”. Találós, de bámulatos is, hiszen a jövőbeli szárnyak vázszerkezete olyan mozgásformát érzékeltet, amelynek létezéséről még sem Klee, sem Benjamin nem tudhatott, mivel csak nemrég, lassított felvételek segítségével vált megfigyelhetővé: a szárnyak szitáló verdesése, melynek segítségével a kolibri egy helyben lebeg a virág előtt, nyolcast ír le, s Klee rajza a legtávolabbi, hátraívelő fázist rögzíti. Bár ez nem felel meg annak a kétségkívül heraldikus és heroikus magyarázatnak, amellyel Benjamin próbálkozik: eszerint az angyalt lassú és kimért szárnycsapásai teszik alkalmassá arra, hogy a levegőben egyetlen ponton időzzék – úgy tehát, mint a ragadozó madarak; helytálló viszont az az észrevétele, melyet a kép utolsó értelmezésében, a történetfilozófiai tézisekben tesz: az angyal tulajdonképpen nem repül, még csak nem is lebeg, hanem egy helyben igyekszik megmaradni.

Ez a felfedezés Klee képteknikáját tekintve sem kevésbé tanulságos. Kleet kezdetben anatómiai kíváncsiság vezérelte, például a *Szárnyas hős* című radírrajzon (1905), ahol az egyik vállból kinövő szárnycsont egy

hétköznapi ember torzóját hivatott hangsúlyossá tenni. A nem sokkal későbbi *Vén fönix* ... „nem eszményi alakot ábrázol: a fönix csakugyan közel ötszáz éves, és az idők során szemlátomást sok mindenen keresztül ment. A realizmus és a mese kereszteződése főként nevetséges hatást kelt, de az arckifejezésből a tragikum sem hiányzik, és az a gondolat sem ad okot derülletésre, hogy e lény hamarosan szüznemzésre indul. Az alkalmatlanság fél évezredes periódusokban visszatérő ritmusa fenséges és komikus elképzelés”. Klee ama törekvése, hogy a tragikus, a komikus és a fenséges egyensúlya révén eljusson egyfajta mesés realizmus centrumába, mint alapelv abban az időszakban is megőrizte érvényét, amikor Weimarban és Dessauban, a Bauhaus iskolájában oktatói tevékenységet végzett: „Nehéz volna megmondanom, hogy ... a nézés, a megismerés, a képkalkítás tapasztalata közben hogyan sikerül elkerülnöm a képzelgés veszélyeit ... Azt azonban tudom, hogy ha játékos kedvemben, vagy mert oly könnyű, úrrá lesz rajtam a fantázia, akkor szerfelett rossz érzéseim támadnak.” Mert „mindnyájan ugyanazt látjuk, ha különböző oldalról is. Egészében és részleteiben ugyanazt, szerte a földgolyón; nem képzelgünk, hanem tényeket látunk, s megint csak tényeket”. Amit tehát rendre egy mindenfajta képi konvenció alól felszabadult, túláradó fantázia termékének gondolnak, az a festő szerint elsődlegesen a belső megfigyelőképességből származik, és arra való, hogy a konstrukcióban a lényeket jelenítse meg – ekként nagyon is elképzelhető, hogy az *Angelus novus* kéz-, ill. szárnyfelületének kettős hátracsavarodása a repülés csöndes tanulmányozásának eredménye. Klee – „a festőben rejlő mérnök” – munkásságában ez a konstrukciós elv készítette elő az utat a párhuzamos világ felé, amelyben végül a leképezés esztétikájának maradványai is elenyésztek: „korábban olyan dolgokat ábrázoltak, amelyek a földön voltak láthatóak, és amelyeket szívesen láttak vagy szívesen láttak volna. Most azonban nyilvánvalóvá válik a látható dolgok viszonylagossága, és kifejezést nyer az a hit, hogy a világ egészéhez képest a látható csupán elszigetelt példa, s hogy egyéb igazságok rejtett létszámfőlényben vannak.” Az összevetést Arthur Eddington öt évvel később publikált művével, *A fizika világgképével* még sürgetőbbé teszik az alábbi mondatok: „A dolgok kibővült és megsokszorozódott értelemben jelennek meg, és gyakran megtörténik, hogy látszólag elmentmondanak a racionális tapasztalatnak. Céлом a véletlenszerű lényegivé tétele.” Am ez egyúttal a vizuális bonyolultságról való lemondást jelenti egyfajta kölcsönösség javára, akkor is, ha a művész gesztusai éppoly elidegenítően hatnak a földhözragadt gondolkodású kortársakra, mint amilyen érthetetlenek a modern fizikus aggályai egy rettenthetetlen férfiú szemében: „A rajzaim gyermekded voltáról szóló legendát nyilván azok a lineáris képződmények táplálják, amelyekben egy tárgyi elképzelést – mondjuk egy embert – megpróbáltam összekapcsolni a vonalszerű elem tiszta ábrázolásával... Ha az embert olyanakk akarnám láttatni, »amilyen«, akkor megformálásához össze kellene kuszálnom a vonalakat, olyannyira, hogy tisztán elemi ábrázolásról szó sem lehetne. Épp ellenkezőleg: rajzom a felismerhetetlenségig zavarossá válna.” Az egymást kiegészítő világok kölcsönösségén alapuló konstrukció azonban, Kafka alkotásaitól eltérően, nem annyira fenyegetőnek, mint inkább fenyegetettnek bizonyul: „Miközben a művész még teljes erejével a for-

mai elemek áttetszően logikus összerendezésén fáradozik annak érdekében, hogy a saját helyén mindegyik szükség-szerűnek hasson és egyik se tegyen erőszakot a másikon, bármely hozzá nem értő, aki mögötte áll és nézi, már hangot is ad elmarasztaló ítéletének: „De hát nem is hasonlít a bácsikámra!” Ha a festő erős idegzetű, ezt gondolja magában: „Nagybácsi ide vagy oda, folytatnom kell az építkezést... S közben boldog, ha néhány alkalmas építőelem kezdeti, tiszta konstrukcióját csak annyira kellett megbontania, amennyire egy életteli képződményhez az ellentmondások is hozzátartoznak. ... Csakhogy: hasonló képzetársításai előbb-utóbb egy laikus közbevetett megjegyzése nélkül is támadhatnak. Ilyenkor már semmi sem akadályozhatja meg, hogy elfogadja az észrevételt, feltéve, hogy kivált megfelelő néven mutatkozik be.” Ehhez csak annyit tehetünk hozzá: a képcímek szinte sohasem az efféle megjegyzésből kiindulva nyitnak utat Klee párhuzamos világába, hanem úgyszólván mindig eleve meg is haladják az egyezményes rációt.

Ugyanez az *Angelus novus*ra is áll. Benjamin értelmezése inkább arra volt jó, hogy elegyengesse ezt a paradoxont, vagy visszavezesse a teológia hagyományos fogalmiságára, s mindössze jelen idejű aktualizálásának paradoxonát örizze meg. Klee elgondolása mindekelőtt játékosnak tűnik – mintha anatómiai rajzoktatáshoz alkotna tantervet. A tényleges hangsúly azonban itt sem annyira a földön túli jelenségek tagadásán van, hiszen ezek létrejöttéhez még nem volna szükség a növekedés biológiai fázisaira. A cím közelebbi rokonságot mutat például ezzel: *Keletkező fejek*. Az *Angelus novus* után két évtizeddel, Klee utolsó két életévében egy nagy variációsorral egészül ki a téma. Szembeötlő, hogy ezen belül milyen sok a kialakulatlan angyal: van köztük „debütáló”, „befejezetlen”, „várományos”, „reménykedő”, „óvodás”, „még női”, „még tapogatózó”, „még csúnya”, „még jártani tanuló”; céljuk az, hogy láthatóvá tegyék az időbeliséget, de éppen hogy nem az angyalok esendősége értelmében, hanem olyan folyamatként, amely a térben is lejártszódik.

Klee életrajzírója, Will Grohmann azt írja erről, hogy az 1939 után megsokasodó angyalok „nem véletlenül terelték tragikus vágányra Kleet, s jelentették azt, hogy itt az idő”. – Holott nem erről van szó: Klee számára mindig „itt” volt az „idő”, többféle értelemben is. Ugyancsak utolsó korszakában készült el további három képsorozat. Egyikük, amely egy *Urchs* nevű mesés figurát jár körül, egyfajta aktualizáló öslénytant variál; egy másik, amelynek összes darabja az *Eidola: Hajdanán...* szavakkal kezdődik, a múlt egy darabjának képi felidézését formálja auratikus műalkotássá. Az „eidola” szó – az „idol” görög többese – a „hajdanán”-nal együtt talán annyit tesz: „az emlékezet színeváltozása”, miközben megidézi a *Munkásembert*, a *Hárfást*, a *Filozófust*, a *Földesurat*, sőt a *Lámpalázat* vagy az *Őrökre jóllakottat*.

Lássuk be ketelés nélkül, hogy e címek aligha születhettek volna meg a századelő ama nagy lírikusa nélkül, akit az emelkedett szellemtörténeti iskola következetesen mellőz. Az ő mitológiai magánvállalkozása nyomán vált lehetővé mindenki más számára, hogy szárnyat bontson; egy bizonyos Morgenstern-költemény nélkül tehát Klee kései korszakának harmadik sorozata, a *Közéletek* sem volna elképzel-

hető. Klee a *Varrónő* költőjének komolytalanságát sokszorozza meg – ő festőként jobban rászorult az allotria szabadságára, mint az irodalmár, akire a múzsa legfeljebb Júdás-csókkal ijeszthetett rá jókedvében. Mindenesetre az a szentencia, amely Benjamin *A német szomorújáték eredete* című írása egyik fejezetének mottójaként vált emlékezetessé, olyan frappánsan összegzi a *Közelítések* darabjait, mintha már eleve a sorozat kedvéért alkották volna meg. Első látásra ugyanis vagy a műértők túlbecsülésének tűnik, vagy óhatatlanul a Morgensterni

elmeszüleményekkel kerül egy sorba az a tény, hogy az egyes „közelítések” után már csak szócsonkok és torzók következnek, olyasfélék, mint: *Mindk, Gyűr, Nai, Köze, Lakítás, Elbuk, Tegyelvény*. Ezek, a hozzájuk tartozó rajzokkal véd- és dacszövetségre lépve, mindenfajta megértésnek ellenállnának – ha nem állna már készen a *Hármas rendben lévő jelképek* című, Franz Julius von dem Knesebecktől származó gnóma, és nem ígérne számukra üdvösséget a barokk égben.

Ti erőtlen szavak, szétszabdalt darabok,
Sok sekély árny-szegély, tölem táguljatok;
Köve-járó malom korpájába keverlek,
Ha mély jel-kép akad, min fönnakad a
Rejtett.²

Darabolás dolgában Klee művei messze megelőzik a szavakat. A *Hull* című alkotás képi megvalósítása végtagok és testrészek totális szétbontásával kezdődik. Következésképp a folyamat már lényegesen előrehaladottabb akkor, amikor már a *Fajz*, valamint a *Duppla* című közelítés kerül sorra, s ezek rejtett tartalmának megragadása lesz a tét. E kései alkotásokban megkérdőjeleződik az a biológiai, mi több, kozmogóniai derűlátás, mely az *Angelus novus* megrajzolása idején még áthatotta Klee művészi programját. Korábban úgy védekezett azokkal szemben, akik a jelenségek természetes alakjának önkényes deformációját vetették szemére, hogy ő nem „ezekben a formai végződéseken látja a természet teremtő folyamatának lényegét... A természet végleges képénél sokkal meghatározóbb számára a Teremtés mint Genezis képe: egyedül ez lényeges. Azt a gondolatot is megkockáztatja tehát, hogy napjainkban a teremtés aligha tekinthető befejezettnek, ezért nem vissza-, hanem előrefelé terjeszti ki a világteremtés tettét, tartamot kölcsönözve ekként a Genezisnek”. Az így megfogalmazott program kevésbé valamely újkeletű istenhit eredménye, sokkal inkább a „háborús élmény” – ahogy 1914-ben és később nevezték – felszabadító hatásának tudható be. „Minél borzalmasabb a világ, annál elvontabb a művészet ...

Részben még függünk a forma romjaitól, melyeket hatalmas gödör nyelt el. Belőlük merítjük az absztrakció építőanyagát.” Egy pár nappal későbbi naplóbejegyzés pedig így hangzik: „Hogy kiszabaduljak a romok alól, repülnöm kellett. És repültem. Ama romba dőlt világban már csak emlékeim időznek, ha olykor visszagondolok rá. Vagyis »emlékező absztrakt« vagyok.”

Bár kétségkívül feltűnő a tartalmi párhuzam a fenti, 1915 elején – a háború első telén – íródott naplójegyzetek és Benjamin történetfilozófiai tézise között, irgalmatlanul elválasztja őket az a „ragyogó játéktér”, amely Paul Klee számára, akit akkor még be sem soroztak, továbbra is megmaradt, és amelyben véghez vihette absztrakcióját a rendelkezésére álló romokból: persze nem a városokból, hanem csupán a hagyomány eszmei romjaiból. Ezért tehette meg, hogy az absztrakció fogalmát a háború után, még ártatlanul, ne az alkotómunka eredményeként határozza meg, hanem mint a távolságtéremtő hátralépés folyamatát – mint eltávolodást a romok anyagától, s mint kilépést a forma hatalmas gödréből. Az absztrakció nem más, mint az *Angelus novus* mozgása Paul Klee rajzán.

„Kafka a hagyományra fülelt, és aki erőnek erejével fülelt, az nem lát” – olvassuk Benjamin Scholemhez írt s előbb már többször idézett levelében. „Fülelése elsősorban azért erőltetett, mert csak a leginkább érthetetlen készlet hallgatósásra ... Olyasmit próbál meg röptében elkapni, ami nem a fülnek való.” Benjamin is hallgatózott: az angyalra fülelt, aki „mindmostanáig átallotta, hogy (orákulum módjára) isteni sugallatot közöljön”. A tréfa csak részben leplezheti el Benjamin titkos vágyát, ami korántsem annyit jelent, hogy nem látta az angyalt. Pontosabb volna tehát, ha azt mondanánk: aki erőnek erejével fülelt, az, bár nem pillant meg semmit, mégis meredten néz, hiszen ha nem így volna, kitartó fülelésének ereje jelentős mértékben megfogyatkozna. A meredt nézés viszont azzal jár, hogy a kihallgatott zörejjel váltakozó képi benyomások érthetetlenek maradnak, s hogy megfejtésük nem teremt bizonyosságot. Mindez nem zárja ki a helyes megfejtést, ez azonban nem vezet többé arra a bölcsességre, amelyet a hagyomány még betegsége előtt hordozott magában.

² Ford. Tandori Dezső, i. m. 395.

Paul Klee már a bizonytalanság jegyében alkotta meg rajzát. Ezért, mint oly sokszor, új technikát talált ki: az olajrajzot. Finom japán papírlapra fekete olajfestéket kent. Amikor kellőképpen megszáradt a festék, a lapot pauszpapírral gyanánt egy már előzőleg elkészített vázlatrajz alá fektette, majd fémtüvel újra átkarcolta a rajz kontúrjait, amelyek így az olajfesték szemcséivel együtt rákerültek egy harmadik – a pausz alá helyezett – lapra. Utóbbin azonban nem csak az előrajzolt körvonalak váltak láthatóvá, hanem az olajfesték véletlenszerűen eloszló foltjai és struktúrái is, melyeket az átrajzolás során a kéz lenyomata vagy súrlódása hívott létre. Az így keletkezett lapot, az „olajfestékrajzot” azután akvarellé dolgozta át. Az előrajzolatokat lendületes és határozott, árnyékolást nélkülöző kontúrjaik különböztetik meg a véglegesnek szánt rajzoktól. Az olajfestékrajzon viszont az eredeti vonalak másként szemcsézett, olykor majdnem vagy teljes egészében szétkenődő vonalvezetésévé változtak, amelyben az előzetes vázlatok képeit (bizonyára az *Angelus novus* is fennmaradt) már nincs meg ugyanolyan mértékben a szubjektív kifejezés ereje, ezért a kép épp arról a hatásról mond le, amelyet a művészi temperamentum sugallatossága gyakorolhatna nézőjére. Ehhez járul még a háttérből adódó effektus. A háttér olyannyira szétfolyik, hogy a laikus szemlélő nem tudhatja biztosan, hol végződik a vonalak rendjének bizonytalansága és hol kezdődik az egyéb maszatolások, a kisebb-nagyobb pacák, az elhalványuló lapszélek stb. alkotta felület. Scholem, akkoriban a kép birtokosa, téved, amikor akvarellről beszél: nyilván nem ismeri a „tisztátalanságok” okát. A háttér inkább a szemlélő, semmint a művész tulajdona. A szemlélő azonban mit sem tud erről, így hát a háttér tartománya senkiföldjévé, a csapongó és megbízhatatlan fantázia szabad terepévé válik.

Nem a művészé a háttér, mert bár ő a létesítő oka, már nem tekintheti sajátjának. Feszülő hüvelykujjával csak a legelnagyoltabban határozhatja meg a foltok, a pontok, a homályos zárványok nagyságát és eloszlását; kínosan ügyel rá, nehogy egyik-másik ujj vagy egyéb felismerhető tárgyak lenyomata ott maradjon a lapon. Ami az eredeti példányt illeti: meg kell elégednie azzal a lappal, amelyen minimális mennyiségben fordulnak elő az átrajzolás hatását befolyásoló foltok. Amikor akvarellé alakítja át a képet, még elhelyezhet Rorschach-effektusokat a foltok körül. Klee azonban sehol sem engedett a dekoráció csábításának. – Ha a szemlélő tudomást szerezne a művészi alkotóképesség eme vakfoltjairól, akkor a háttértől elváló rajz felismerésére is képes volna: a vonalak törékenysége, szétesésük nyomai dacára az alaktalanságok előterében észrevenné a megformáltat. E tudás híján csak rámeredve és a pillanatot megragadva vállalkozhat az értelmezés kísérletére. Ez az oka Benjamin egymást követő próbálkozásainak a kép leírására, melyeket lényegében az elért eredmény változatlan vagy éppenséggel fokozódó esetlegessége tesz lenyűgözővé. A szárnykezdemények a „kezeket fel” benyomását keltik, tehát együttérzést ébresztenek az angyal iránt, aki rettegetve kapitulál a katasztrófa előtt. S vajon a háttérben látható romhalmazok nem rendítenek-e meg bárkit,

aki kénytelen azt hinni: felhők takarják el őket, füst- vagy párafelhők? A Paradicsom felől érkező vihar nagyon is elképzelhető oka a sötétlő rajzásnak, a foszlányoknak, a katasztrófa szállongó maradékainak, amelyeket ugyanabban az irányban sodor magával, mint az angyalt. Úgy tűnik, a homlok két domborulata fölött látható fényesség is valamiféle, a lenti sötétségben pislákoló izzás reflexe. Sőt, a kép kifejezte bizonytalanság azt az alighanem korai értelmezést is megengedi, amely szerint az angyal értelmiségi – még nem Benjaminsal azonos, hanem valakivel a szecesszió idejéből. „A bohém figuráját a szecesszió legszive-sebben Daphné alakjában ábrázolta, aki a nyomában lihegő valóság közeledtével a jelenkor levegőjében összeborzadó idegrostok kötegévé változik át. A nyomasztó valóságot és a jelenkor levegőjét magához szippantja az alakatlan háttér, hogy páni félelem gyanánt újra kilökje magából, „mint a rettenet egyetlen kiáltását, ahogy széllökés lebbenti fel a kabát skarlát béléseit” – vagy az *Angelus* kétszeresen megcsavart szárnyait. Az egyidejű fülelésben és rámeredésben összesűrűsödő sejtelmek a „szép rettenet” közepette türelmetlenül várják a megváltást.

Ahol Benjamin történelem-angyala egyetlen katasztrófát pillant meg – előttünk azonban csak az olajfestékrajz-technika adottságainak tetszőleges láncolata bontakozik ki, vagyis a fogalom nélküli, atematikus háttérben –, ott Paul Klee később olyan pointillista szőnyegeket helyezett el, amelyekhez csak a tágra meredt szem közelíthet. Az ilyen kép elzárkózik a meditatív tekintet elől, mivel megfullad benne a látás, és többé nem is bukkan felszínre. Mozgatni kell, a feje tetejére állítani, változó fényben nézegetni, hogy észrevegyük, mennyi „leginkább érthetlent” közöl. Ha bámulni akarjuk, teljes egészében megvonja magát tőlünk. Itt csak a szétszóródó pillantás juthat tapasztalatokhoz. Ezzel azt a területet is magunk mögött hagytuk, amelyet Klee annak idején mint a deformációhoz való jogát bocsátott nyilvános vitára. Amilyen értelmetlen volna, hogy az olajfestékrajzok háttérét megpróbáljuk beleprézéselni például „az alkotás sebhelyei” kategóriába, ugyanolyan kevésbé tekinthetjük „elhízázottnak” és ezért szánnivalónak a klee-i alakok idegen vonásait. Ha eltüntetnénk a háttér foltjait, az a sebeket gyógyítanánk be, hanem a képek megjelenítő képességét rombolnánk le. Klee alakjait sérülékenységük, izgatott érzékenységük és gerincük tartószilárdságának elvesztése sem volt képes kiszolgáltatni a provokációban kéjes örömet lelő szadizmusnak. Bár hemzsegnek, mint a rovarok – számuk jóval meghaladja a tízezret –, új aura lengi be őket: a legmagasabb vételárak aurája a modern művészet piacán.

Mártonffy Marcell fordítása

Peter von Haselberg: „Benjamins Engel”.

In: Peter Bulthaup (szerk.):

Materialien zu Benjamins Thesen „Über den Begriff der Geschichte”. Beiträge und Interpretationen.

Frankfurt/M., Suhrkamp, 1975, 337–356.

GERGELY ÁGNES

Lacrimosa

Villányi Lászlónak

Ha újra születnék
a bábjáték-por felett,
három napig csak nézném
a csillagos eget.

Ha újra élhetném
a teljes életet,
ablakomon kiszórnám
a gonosz lelkeket.

Ha újra járhatnám
a sosem járt utat,
kerülném, mint a kolerát,
hibáimat.

Ha újra érezném
a vétkeim patkószegét,
a szakadékba tartanék,
ahogy a setét.

Ha újra hallanám
a régi hangomat,
felderülnék John Eliot Gardiner
keze alatt.

Ha újra szólóznék,
míg Gardiner pálcája üt,
azt gondolnám, mégiscsak jó volt
mindenütt.

Ha újra lehetnék
kórustag legalább,
vagy az Angol Barokk Szólisták közt
fűjnám a fuvolát,

ha újra lélegezhetnék
a fuldoklás alól,
míg Mozart Requiemjéből
a Lacrimosa szól,

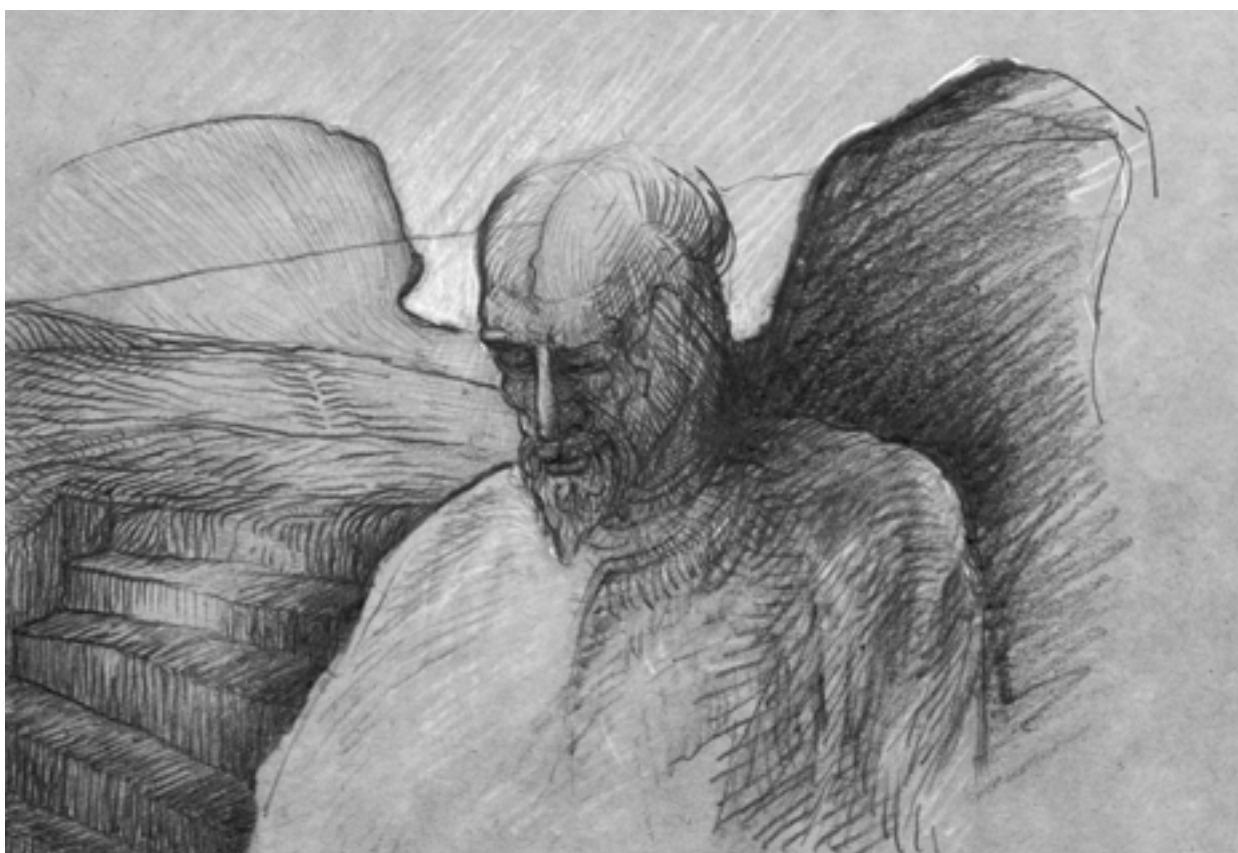
ha újra láthatnám
az angyal könnyeit,
nem bánnám, hogy a zene egyszer
elrepít.

2001. június 9.

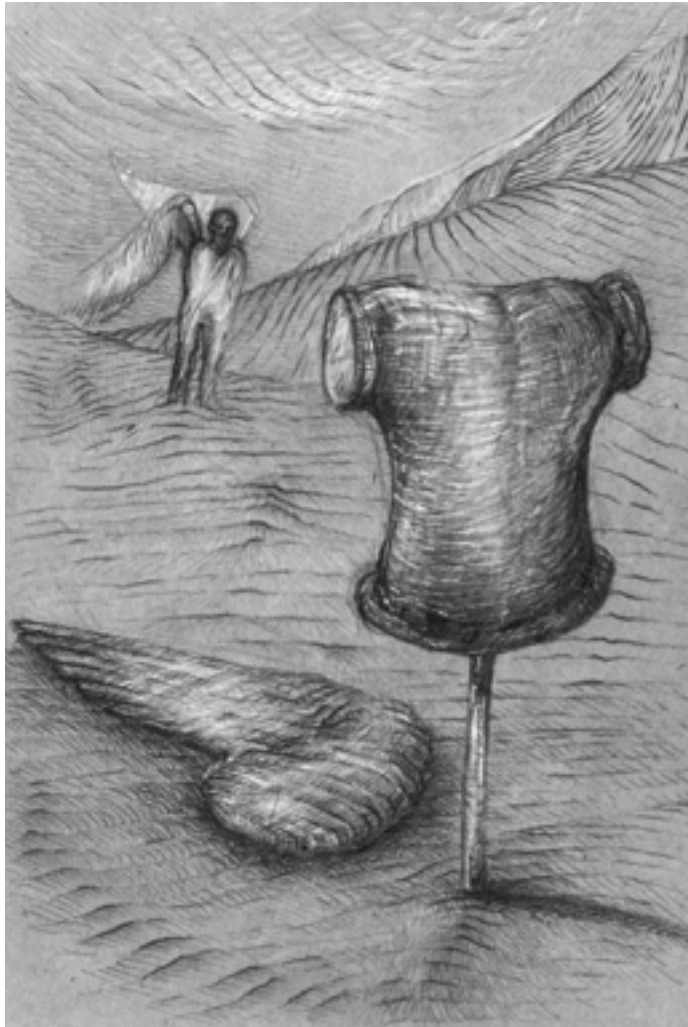
ÁGH ISTVÁN

Láttam az angyalt

Elégszer láttam angyalt, amikor
rágyújtottam, a cigarettafüst
kirajzolta, s gomolygó, légnemű
alakjában szállt el vagy ötven év,
s most úgy epeszt a nikotinhány
mint valami angyalnélkülözés,
hogy már egy szuszra kéne az egész
fiatalságot beszippantani,
hogy lenne itt megint, ki titkosan
volt jelen, s mindig védtek szárnyai,
bár ifjúságom maradványait
nem érdemes már óvni semmitől,
nincs mentség vénségemre sem, mikor
egy villamos közönsége előtt
átadná az ülőhelyét a hölgy,
hisz kedvessége, akár a pofon,
nincs angyal, csak angyalhaj a fenyőn,
megcsikorgatja azt is a beton,
miután kidobják az ablakon,
ha a születés napja véget ért.

Kurcsis László műve

Kurcsis László műve

BERTÓK LÁSZLÓ

Mintha a csőrük éig érne

(Érettségi találkozón)

Krikszkrakszok, pacnik, áthúzások,
a galambdúcban varjú károg,
fől-alá sétál, elröpülne,
de nem nyílik ki, csak a csőre.

Kicsi állatok, akik voltak,
legtöbbet egymástól tanultak,
most meg, hogy már az egész élet,
mintha maguknak mesélnének.

Mintha a csőrük éig érne,
el-elbújnak egy tablóképbe,
tolláskodnak, angyalosodnak,
szárny nélkül elszállnak maholnap.

Lelkek, angyalok és csarnokok

Részlet a Ragyogás könyvéből

Ábrahámhoz három angyalból álló küldöttség érkezik, és a három „férfi” közül az egyik így beszél: „eszten-dőre ilyenkor bizonytalansággal méltó hozzád, és íme akkor a te feleségednek, Sárának fia lesz.” Ábrahám első dolga, hogy megvendégelje őket, és egy borjú után néz, hogy elkészítse nekik. A borjú azonban egy közeli barlangba szökik. Ábrahám utána megy, és a barlang fülhomályában két sírhelyet lát. Lám, itt alusza örök álmát a két első ember, miként Ábrahám felismeri őket, Ádám és Éva. Ábrahám szívét vágy tölti el, bárcsak ő és a leszármazottai is itt nyugodnának! Elhatározza, hogy megvásárolja ezt a barlangot. Ez a hebroni Makpelá barlangja. Ilyen és hasonló történetekben gazdag a Ragyogás Könyve, melynek fordításán több, mint egy éve dolgozom. A Ragyogás Könyve – héber nevén Zohár – a korai középkori misztika egyik hatalmas alkotása. Úgy is nevezik, hogy a Kabala Bibliája. Az alábbi részlet beszámol az emelkedni (tisztulni) vágyó lelkek állomásairól. A lelkek emelkedésük során angyalok hadaival találkoznak. Köztük felleljük az angyali sereg egész hierarchiáját.

Így szólt Rabbi Simon: tanultuk, hogy amikor a Szent, áldott legyen,¹ világát teremtette, a hit értelmét² is megmagyarázta, az égi titkok mélységében. [Szabályt] írt fent, [szabályt] írt lent, egyetlen titok szerint. Lenti világot teremtett a fenti világ mintája szerint, egymáshoz hasonlókat, hogy majd egyesüljenek. Mindehhez a Szent, áldott legyen, fenti és lenti betűket készített, amelyekkel a világot megteremtette. Ahogy a Szent, áldott legyen, világát teremtette, ugyanúgy teremtette az első embert. Így folytatta: de *ők, mint Ádám, áthágták a szövetséget* (Hos 6,7). Pedig a Szent, áldott legyen, égi koronát tett az első ember fejére, ellátta őt hat mértékkel, hogy mindenben teljes legyen. Minden élőlény félt és reszketett előtte, mivel Ádám a teremtetésekor égi képmást hordozott. Azok csak bámultak a képre, tisztelettel és félelemmel. Ezután a Szent, áldott legyen, elhelyezte őt az Édenkertben, ahol égi gyönyörűségek és szent angyalok vették körül és szolgálták, és jelentést tettek neki az Úr titkairól. Miután a Szent, áldott legyen, elhelyezte őt az Édenkertben, [Ádám] látta és tanulmányozta a szent égi titkokat és bölcsességet, hogy lássa és megértse Urának dicsőségét.

Hét fenti csarnok - lakhely³ van az égben. Ez az [égi] hit titka. Lent is van hét csarnok, a fenti csarnokok mintája szerint. Ezek közül hat épp olyan, mint a fenti párja, és van egy titkos és láthatatlan. A csarnokok az égi rejtély hordozói. A csarnokok jellege egyaránt fenti és lenti, egyszerre mutatkoznak meg bennük a fenti és a lenti formák titkai. Ádám, [az első ember] a [lenti] csarnokok-

ban lakott. A Szent, áldott legyen, miután elűzte őt az Édenkertből, az igazak lelkeit szállásolta el [a csarnokokban], hogy lássák az Ő égi dicsőségének fényét és gyönyörködjenek benne. A fenti és a lenti minta szerint készítette a csarnokokot, ahogy ezt tanultuk.

Az első, lenti csarnok fenti párjának mintájára készült. A tanítványok már tudják, hogy az édenkerti szabályok megegyeznek a fenti titkok szabályával. [A csarnok] láthatatlan, azt csak az igazak lelkei láthatják, akik egyaránt érzékelik a fenti és a lenti szabályokat, Uruk titkát, és az égi boldogságot. Az igaz emberek nem cserélték el Uruk dicsőségét, idegen istenek kedvéért. A derék asszony koronája az ő férjének (Példa 12,4). A hit titka az Úrhoz való ragaszkodás, akit félelemmel kell követni, az egyenes úton. Tanultuk, hogy az embernek nem szabad idegen isteneket követni, akik olyanok, mint a parázna nő. Ezért fohászkodunk: *hogy megőrizzen téged a nem hozád való asszonytól és az ő beszédeivel hízelkedő idegentől* (Példa 7,5). A csarnok égi titok szerinti formája olyan, hogy befogadja az élők sorából távozó igazak lelkét, akik a lenti Édenkert csarnokaiba jutnak, és ott addig időznek, amíg a léleknek szüksége. Minden csarnokban található fenti és lenti „öltözék” [test]. Ott a lelkek úgy öltözködnek, ahogy a való világban szokás, és kellemesen időznek addig, míg nem szólítják őket a fenti helyre. [Ottani] „öltözékük” lehetővé teszi, hogy a fenti képmásokat is megpillantsák, és láthassák Uruk dicsőségét. Ennek a csarnoknak az égi fénye látható, a prozeliták lelkei is ide jönnek, itt állnak és várják, hogy megpillanthassák az égi dicsőséget. Fényből szőtt ruhát hordanak, amely hol világít, hol nem. A csarnok burkolata arany és drágakő. És van ott egy nyílás, amely a Pokolba vezet. Ott látszanak a gonoszok, akik nem vették magukra a szent frigy jelét, és pusztító angyalok tüze háborgatja őket, de [akik fent vannak] látják ezt, és boldogok, hogy betértek. Napjában háromszor isteni fényben fürdenek, és velük [felettük] lakozik Ovádja és Onkelosz,⁴ akik betértek, és más [fontos] prozelita. Az ő lelkeik feljebb jutnak, ahol kitüntetett módon fogadják őket.

A második, [lenti] csarnok az elsőn belül található. Nyílása az atyák sírkamrája⁵ felől van, a világítását is az első csarnoktól kapja. Különböző drágakövek díszítik. A csarnok egyetlen fénye árnyalatok keveréke, és fentről lefele világít. Itt vannak azok, akiket életük során szerencsétlenség vagy betegség sújtott, de akik szüntelenül hálálkodnak Uruknek, és állandó imájukat semmi sem szakíthatja félbe. És ebben a csarnokban vannak azok az igazak, akik minden erejükkel megszentelik Uruk nevét,

¹ A Szent, áldott legyen – Isten elnevezése (talmudi hagyomány szerint).

² A hit értelmét, arám: rázá de-mehemánutá.

³ Arám. héichálin csarnokok, paloták; mádorin, lakhelyek; a Zohár először a lenti lakhelyeket és csarnokokot tárgyalja, aztán a fentieket, mindegyikből hét van, lent és fent.

⁴ Ovádja (Abdiás) próféta volt, Onkelosz pedig, aki arámi nyelvre fordította a Tórárt; mindketten prozeliták.

⁵ A hebroni Makpelá barlang, ahol Ábrahám, Izsák, Jákob és feleségeik nyugszanak.

és [imájukkal] így válaszolnak: „Ámen, áldott legyen az Ő nagy neve”. Ebben a fényben állnak a csarnok mélyén, és látják a többi fényt és úgy tűnik, mintha egyesülnének ezekkel a fényekkel, de nem egyesülnek. Felettük és közöttük van a Messiás, aki [fényt] hoz nekik.

A Messiás elhagyja a másodikat és átlép a *harmadik csarnokba*. Itten betegség és szerencsétlenség sújtotta [lelkek] vannak, és azok a gyermekek, akik nem élhettek teljes életet, vagy azok, akik a Szentély pusztulását siratják, és könnyeket ontanak. Ezek mind ebben a csarnokban vannak és a [Messiás] vigasztalja őket.

A [Messiás] elhagyja a harmadikat, és átlép a *negyedik csarnokba*. Itt vannak azok, akik Ciont és Jeruzsálemet gyászolják, és akik a bálványimádó nemzetek áldozatai lettek. [A Messiás] sírva fakad, ha ezt meglátja, de a Dávid házából való fejedelmek magukhoz ölelik és vigasztalják őt. Addig sír, amíg hangjához *égi Hang* csatlakozik, akit [a magasba] visz. [A Hang] újhold kezdetéig ott marad. Mikor visszatér, fénysugarakat hoz magával, amelyek beragyogják a többi csarnokot. Fényt és gyógyírt hoz az áldozatoknak és a fájdalomtól gyötrődőknek, akik [a Messiással] együtt szenvednek. A Messiás bíort ölt magára, amelyre a bálványimádó nemzetek által meggyilkolt áldozatok neveit jegyezték. Mikor a bíbor „öltözik” a magasba száll, a [nevek] is felkerülnek a Királybíbor „öltözékére”. A Szent, áldott legyen, egy napon magára ölti [a Messiás] bíbor „öltözékét” és *ítéletet tart a nemzetek között, telve lesz holttestekkel* (Zsolt 110,6). Mikor [a Messiás], [a lelkek] nyugalmára és örömére leszáll, fényt és boldogságot hoz. Angyalok és égi szekerek kísérik. Minden angyal ajándékot hoz, „öltözékét” a megölt lelkére, akiket a le-fel szálló [Messiás láttán] boldogság tölt el. E csarnok magasabb emeletén tíz kiválasztott⁶ áll, Rabbi Ákiva és barátai. A szent, fénylő tükörben látszanak, és az isteni dicsőség fényében ragyognak. Róluk szól: *szem nem látott más Istent te kívüléd* (Ésa 64,4).

Az *ötödik csarnokban* vannak a teljes megtérést tanúsítók, akik megbánták bűneiket, és megnyugvásra lettek, mivel a lelkük megtisztult. Itt vannak azok is, akik a halált választották,⁷ és megszentelték Uruk nevét. A csarnok kapujában áll Menase, Judea királya, aki bűneit teljes mértékben levezekelte és akinek „megtérése” elfogadtatott. A Szent, áldott legyen, külön helyet biztosított [a bűnbánó király lelkének]. Ebben a csarnokban vannak a „nagy” bűnbánók, akiket lelkük elhagyott, mivel saját cselekedeteiktől megundorodtak. Most mindennap az égi Édenkert boldogságát élvezik. A csarnok fénye napjában háromszor felragyog, és ebben „fürdik” minden lélek, az érdeme szerint. De mindegyiket perzseli a szomszéd sátrának⁸ fénye, akár a *fenti*, akár a *lenti* csarnokban lakozik. Az [ötödik] csarnok az összes többihez képest magasabban áll, ide még a tökéletes *igaz* se kerülhet fel az alsóbb

csarnokokból. Ez a legmagasabb fokozat. Ennél csak a jámborok [hászidok]⁹ vannak magasabban.

A *hatodik a hászid csarnoka*. Mindegyik csarnoknál magasabban van, az összes többi felett áll. Ebben, a *jobb* oldal felőli csarnokban¹⁰ csak a szent *jámborok* lelkei lehetnek, akik Uruk iránt hatalmas szeretetet éreznek. A kapuban állnak azok, akik nap mint nap hirdetik Uruk *egységét*. Ők az elsők, akik a többiekénél magasabbra emelkednek. A kapu felett áll Ábrahám, a Szent, áldott legyen, jobbán. Egy másik kapuban Izsák, aki az Úr számára „hibátlan” áldozat, akit megkötözték az oltáron. Egy további kapuban áll Jákob, a „tökéletes”, körülötte a tizenkét törzs, a fejük felett a Sechina.¹¹ Mikor Izrael népe bajban van, a három atya felkelti a Sechinát, [hogy a nép védelmére siessen]. A [Sechina] felkel, veszi a koronáját és Izrael védelmére siet. A *lenti* Édenkert csarnokaihoz hasonlóan *fenti* is megtaláljuk a tökéleteség csarnokát.¹² Itt rejlik a hit titka.

⁶ A római császárság áldozatai közül; a Bar Kochba felkelés szellemi vezetői.

⁷ Hébr. *kidus há-sem*, jelentése: önfeláldozás.

⁸ Hébr. hupá, az esküvői szertartási sátor mennyezete.

⁹ *Hászid* – jámbor, a hébr. Heszed (Irgalom) szóból ered.

¹⁰ *Heszed* (Irgalom) fokozata, az Élet Fájának jobb oldalán van.

¹¹ *Sechina*: a Zohár egyik „főszereplője”, az isteni jelenlét képviselője.

¹² Ez a *tikun*, gyakori a Zohárban, jelentése: javítás, tökéletesítés, pl. tikun olám: a világ megjavítása; a lélek is tökéletesedik, ha átesik a tikun „művelésén”, „előlép” a lelkek ranglistáján.

A csarnokok között átjárás van. Az összes csarnok koronája a *hetedik csarnok*. Ez a csarnok rejtettebb és távolibb, mint a többi. Közepén áll egy zöldre, fehérre, vörösre és feketére festett oszlop. A magasba tartó lelkek ezen az oszlopon keresztül közlekednek. Akit megillet valamelyik szín, felszáll. Mindenki megtalálja a neki megfelelő színt. Az első hat csarnok [a lelkek] „lakhelye”. A hetedik azonban nem lakhely. Hat csarnok, a hatos szám titka szerint, ahogy a [Teremtés szóban] láttuk: *bára-sit*.¹³ Eszerint hat „emelet” [csarnok] van *fenti* és hat „emelet” van *lent*, mind egyetlen titok kapcsán.

BeResit. Rabbi Jehuda azt mondta: két Ház [Szentély] volt, az Első Szentély és a Második Szentély. Az első *fenti*, a második *lenti*. A Név-ben [JHVH]¹⁴ is két *hé* betű van, egy *fenti hé* és egy *lenti hé*. De mindkettő egy. A [BeResit] *fenti bet* betűje Kapu, mely minden irányban nyit, de [a kapuk] mind egymásban vannak. A *Resit* az „épitmény” eleje. Rabbi Jichák szerint a számítás¹⁵ eleje. Rabbi Elázár szerint a *BeResit* „gyűjtőszó”, amely minden formát magához ragad. Erről szól: *ilyen vala az Úr dicsőségének formája* (Ezé 1,28). Ebben a látványban hat másik látszik, és ez éppen a *bára-sit* [BeResit]. Amikor megjelenik a hat [különböző] szín, a [látvány] láthatóvá válik, hogy alkalmas legyen a világbeli mesterség [munkájához]. Azt kérde: mi a világbeli mesterség? Erről a fokozatról való? De hiszen azt írták: *Bára-Sit*. Ez a hatos szám dicsérete,¹⁶ amelyben megmutatkozik a világ mestersége.

Rabbi Joszi idézett: *virágok láttatnak a földön, az éneklésnek ideje eljött, és a gerlicének szava hallatik a mi földünkön* (Én 2,12).¹⁷ A *virágok* a hat fokozatra¹⁸ utal; *láttatnak*: hogy lássák a fokozatok képeit; *az éneklésnek ideje eljött*: a dicsérete és a dicsőítése: *hogy zengjen néked és el ne hallgasson felőled a dicséret* (Zsolt 30,13), amit azért neveznek *éneknek*, mert *ének Dávidnak* (Zsolt 24,1). A Sechina éneket sugallt [Dávidnak], mikor az *éneklésnek ideje eljött*. Rabbi Hijá szerint így kell érteni: *mikor a dicséret ideje eljött*. Rabbi Ábá azt mondta, hogy a *fenti világ* láthatatlan, az elemeit ugyanígy isteni titok fedi, a „napok napjának” titka. Mikor a Teremtésbe kezdett, hat napot teremtett. De mivel a világ minden dolga láthatatlan, csak ennyit mondott: *BeResit [Kezdetben]*. Ezzel hat *fenti* napot teremtett, de mivel a *fenti világot* titok fedi, nem árulta el, ki teremtette.¹⁹ Később megmutatta és „kimondta” a *lenti világot*, és azt is elárulta, hogy ki teremtette, mert ez látható világ: *kezdetben teremté Isten az eget és a földet* (Ter 1,1). [Nem személytelenül], mint az első szóban, mert ez a világ látható. Ezért hozzátette: *teremté Isten*, és ezzel a Neve is megnyilatkozott. A

[Teremtés] eleje láthatatlan, mert az *égi*, de a *lenti* [alkotás] látható. A Szent, áldott legyen, alkotása mindig [egyszerre] láthatatlan és megnyilatkozó, a szent Nevének titkához hasonlóan, mely persze láthatatlan és megnyilatkozó. A héb. *et* kötőszó,²⁰ az *egyet* esetében, *lenti* eget jelöl, a *földet* esetében pedig *lenti földet*. Minden *lenti* alkotás a *fenti* tükörképe. *A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétség vala* (Ter 1,2). Ezt már magyaráztuk. A versben említett föld *fenti*, és nem rendelkezik saját fényvel. A *vala* arra utal, hogy [a föld] korábban is létezett, mégpedig rendezett formában, de most *tohu va-bohu és sötétség*. Valóban létezett, aztán összehúzódott és elvesztette a saját fényét. A *tohu*, a *bohu*, a *sötétség* és a *szellem* a világ [föld] négy eleme.

Az és a *földet* másik magyarázata szerint a *lenti föld* a *fenti* minta szerint részekből [lakhelyek] állt. *És a föld pedig kietlen és pusztá vala, setétség és szellem*. A föld-részek nevei: *ország, föld, völgy, feledés, száraz pusztaság, országrész, világ*.²¹ Ezek közül a legnagyobb a *világ: és ő megítéli a világot igazsággal* (Zsolt 9,8). Rabbi Joszi ezt kérdezte: mi az, hogy *száraz pusztaság*? Ez a Pokol vidéke: *szomjúságnak [szárazságnak] és a halál árnyékának földjén* (Jer 6,2). *A föld pedig kietlen és pusztá* [tohu va-bohu] képe a Pokol vidékére utal. Ez a *száraz pusztaság*, a Halál Angyalának szállása, aki „a teremtmények arcára sötét árnyékot vet”. És ugyanakkor a *fenti sötétség világa*. A *tohu feledés*, mert minden látványt kiölt belőle a feledés. A „bohu” *országrész* [arám. árka], amelyen nem fog a feledés. Rabbi Hijá szerint [a bohu] „völgy”. Az *Isten lelke lebeg vala* pedig a *világ*, amelyet Isten szelleme táplál. [Ezek a föld-részek] ugyanabból a fokozatból valók.

A *fenti földön*, a *lentihez* hasonlóan hét *lakhely* van.²² A hét lakhely egymásra épül, és mindegyikben szent angyalok laknak, egymás felett. *Lent* is vannak [angyalok], akik egymásba fogódnak, hogy egynek lássák őket. [Az angyalok] a *fenti föld* hét *fenti lakhelyén* állnak, és a Szentet, áldott legyen, dicsérik. A lakhelyek „emeletei” [fokozatai] különbözők. *A fenti föld lakhelyei*²³ közül az *első* sötét és fénytelen. Láthatatlan szellemek, [isteni] parancsok végrehajtói és kínzó démonok számára készült. Itt [a lényekben - *héjakban*] nincs fény, nincs sötétség, nincs ábrázat, ezért nem is tudunk róluk semmi bizonyosat. Ezt a lakhelyet Táháriel angyal és hetven szárnyas minisztere uralja. Fellobbanó lángok pusztítják őket, elégnék és eltűnnek, mintha nem is léteznének. De reggel újjáélednek, és azonnal elnyeli őket egy mély szakadék. Mikor leszáll az éjszaka, a lángok félresöprik őket és így maradnak reggelig.

¹³ A héb. *BeResit* jelentése: *kezdetben*; a hasonló hangzású *bára-sit* annyit tesz, mint „hatot teremtett”, arám. *sit* jelentése hat.

¹⁴ Isten neve: az ún. Tetragrammaton (négy betű) *jod-hé-váv-hé*.

¹⁵ Számlálások, héb. *szfivot*, az Élet Fájának ágai, fokozatai.

¹⁶ A *Biná* és a *Málchut* (Sechina) között hat fokozat van, ezek a Teremtés „aktív” fokozatai.

¹⁷ L. Bevezetés a Zohárba.

¹⁸ *Élet Fájának fokozatai*.

¹⁹ Még nem mondta ki, hogy Isten.

²⁰ Héb. *et* hásámájim ve *et* háárec (az eget és a földet).

²¹ Héb. *erec, ádáma, géj, nesjá, cijá, árka, tevel*.

²² A *lenti*vel szemben a *fenti világ* lakhelyeit és csarnokait külön tárgyalja.

²³ Héb. *mádor* lakhely, az ún. *fenti föld* tartománya, az angyalok állomása.

A *második lakhely* valamivel világosabb, kevésbé sötét, mint az első. Fenti angyalok számára készült, akik az emberek cselekedeteire ügyelnek. De a rossz úton járókat is „támogatják”. A második tisztábban kivethető, mint az *első*. A *második lakhely* angyalai közel állnak az emberekhez, és emberi szagokkal és illatokkal táplálkoznak, amely felszáll hozzájuk, és ettől több fényre tesznek szert. Vezetőjük Kedumiel. Ezek [az angyalok] énekelnek, eltűnnek, elrejtőznek, és amikor Izrael imába kezd, visszatérnek, hogy fényesebben ragyogjanak. Napjában három szent imát énekelnek. Mikor Izrael Tórárt tanul, szárnyra kelnek, és tanúságot tesznek az égben. A Szent, áldott legyen, szereti őket.

A *harmadik* a lángnyelvek, füst és tüzes folyó *lakhelye*. Itt égne a gonosz lelkek, innen csap le a tűz a gonosz emberek fejére. Itt laknak a pusztító angyalok is, akik gyötrik a lelkeket. Ezek a „pribékek” Izraelről gonoszságokat terjesztenek, de hiába próbálják őt félrevezetni, Izrael tudja a megfelelő orvosságot. Vezetőjük a *bal* oldal felől való, a sötétség képviselője: *és setéség vala a mélység színén*. Ez a gonosz Számáel *lakhelye*.

A *negyedik lakhely* tele van a *jobb* felől való szent angyalok fényével. Dalolnak, de ha abbahagyják, akkor sem tűnnek el, mint az első *lakhely* angyalai, akiket tűz emészt, és akik csak reggel kelnek létre. Az itteni angyaloknak sosem esik bántódásuk. Ők a szeretet angyalai, soha nem változnak. Róluk mondták: *aki a szeleket teszi követeivé* (Zsolt 104,4).²⁴ Küldetésük során ember nem láthatja őket, csak a [próféta] látomása, vagy az erős akarat. Angyal az uruk, a neve Pádáel. Itt található az Irgalom kulcsai a bűnbánók számára, akik megtérni kívánnak az Úrhoz. Ezek a kulcsok nyitják az imádság kapuit.

Az *ötödik lakhely* minden előzőnél fényesebb. Az idevaló angyalok részben tűzből vannak, részben vízből. Ennek megfelelően vagy az Irgalom, vagy a Szigor uralodik, ugyancsak ez határozza meg az oldalt [*jobb* vagy *bal*], mely felől az angyal áll. Egyesek fényt sugároznak, mások sötétséget. Felügyelnek az Istenhez intézett imára, egyesek éjjélkor, mások hajnalban. [Mindkét csoport] egyetlen vezetője Kadsiel. Éjjélkor északi szél fúj, és a Szent, áldott legyen, az *igazak* társaságát keresi az Édenkertben. Az északi szél megborzongatja az éjjéli imák öreit, akik dalra fakadnak. És ha jön a hajnal, és a sötétbe fény vegyül, az angyalok imába kezdenek, a mennybolt csillagai és a többi angyal kíséretében. Erről írták: *mikor együtt örvendezének, a hajnalcsillagok és Istennek minden fiai vigadozának* (Jób 38,7). És Izrael a nyomukban van, reggeli dallal és dicsérettel.

A *hatodik lakhely* nagyon közel van az ég Királyához. Itt hajók járnak, és a tengerből folyók és patakok erednek. És a halak, „kormányosaikkal” a négy égtáj felé húznak. Vezetőjük Uriel, minden *lenti* [angyal] ura. [Az angyalok] minden percben és órában, és minden irányban hajó-

kat kísérnek. Délre, a *jobb* felől álló Mihály a kormányos. Északon, Gábriel a kormányos, a *bal* küldötte, keleten Ráfáel, aki szintén *jobb* felől való, és nyugaton Uriel. Az utolsó.

A *hetedik lakhely* a legmagasabb. Itt csak az igazak lelkei élnek. A boldog lelkek isteni ragyogásból, isteni csemegekéből és örömeikből táplálkoznak. Itt csak az ártatlan lelkek tartózkodnak. Ez a hely a béke, az áldás és a jócselekedetek *lakhelye*. Itt minden *fenti* [isteni] fokozaton áll, miként barátaim magyarázták. A *lenti* és a *fenti* föld hét *lakhelye* hasonló. Mindenütt emberarcú angyalok vannak. Mind áldásokat mond és hálát ad a Szentnek, áldott legyen. Nincs, aki úgy ismerné az Ő magasságos dicsőségét, mint ennek a rezidenciának a lakói. Maguk előtt látják a dicsőséget, annak valóságában, Hozzá imádkoznak, áldják a nagyságát és tudomásul veszik. A Tevelnek²⁵ nevezett szent világ az igazak világa, akik „szent testek”. A *hetedik lakhely*, *fent*, az igazak lelkét szolgálja, a *hetedik lakhely*, *lent*, pedig az igazak testét, és mintha egymás tükörképei lennének.

Rabbi Simon így szólt: a hét [fenti] *lakhely*;²⁶ amelyről szó esett, a hét csarnokhoz vezet, a hit értelme szerint.

²⁴ Az *angyal* jelentése (héberül és görögül egyaránt) *követ*.

²⁵ Héb. tevel (világ).

²⁶ Itt következik az égi csarnokok „bevezető” leírása; az eddig tárgyalt *lakhelyek*, arám. *máadorin* a magasabb égi szintek, csarnokok, arám. *héichálin* „alapkövei”.

Ennek megfelel hét isteni *mennyezet*. Mindegyik csarnokban isteni lelkek laknak. Az *első csarnok* „lelke”²⁷ a prozelita lelkek „gazdája”. A neve Rahmiel, aki arról gondoskodik, hogy a lelkek élvezzék az isteni fényt. A *második csarnok* egyetlen lelke Áhinael, aki a gyermekek lelkeinek gazdája. Gyermekek, akik nem érhették meg, hogy Tórárt tanuljanak. Áhinael tanítja őket. A *harmadik csarnok* gazdája Ádráhinael, aki a bűnbánó lelkek tisztulásával foglalkozik. Ezek meghaltak, mielőtt teljes megtérésük megtörtént. Megjárták a Poklot, azután a [csarnok] lelke magához vette őket. Lelkük élvezni akarja Uruk dicsőségét, de erre nem képes. Ezek a „test” emberei: *és lesz, hogy hónapról hónapra és szombatról szombatra eljő minden test engem imádni, szólt az Úr* (Ésa 66,23). A *negyedik csarnok* gazdája Gádrihael. Itt várják az idegen népeknek áldozatul esett lelkek, hogy [a nevük felkerüljön] a Király bíbor köntösére, és ott legyen, míg Ő bosszút nem áll értük: *ítéletet tart a nemzetek között, telve lesz holttestekkel, összeszűz messze földön minden főt* (Zsolt 110,6). Az *ötödik csarnok* szelleme Ádiriel, ő vigyáz a *hászid* lelkekre, akik a *bal* oldalon álltak, akiknek sikerült ide felkerülni.²⁸

Rabbi Simon így szólt: ki tudott úgy imádkozni, mint Mózes, aki a szükség órájában tudta, hogyan nyújtsa, vagy hogyan fogja rövidre az imát! Rabbi Simon folytatta: a régi könyvekben megtaláltam a titkok titkát, azt, hogy hogyan és milyen sorrendben kell imádkozni. Hogyan kell az imádságot az Úrnak tetsző módon egységbe, teljességbe foglalni, hogy behatoljon a menynekbe és kapukat nyisson, hogy senki se állíthassa meg. Boldogok az igazak, akik elnyerik Uruk tetszését és elhárítják az ítéletét és a Sechina jelenlétét őrzik a világban. Ők tudják, hogyan kell áldást hozni a világra, hogyan kell távol tartani az ítéletvégrehajtó angyalokat.

Rabbi Simon felkelt és így hálálkodott: *ki beszélhetné el az Úr nagy tetteit* (Zsolt 106,2). „Ki takarítja el a port a szemedből, te istenfélő Ábrahám, a Szent, áldott legyen, jobb keze, akinek elárulták a titkok titkát. Te vagy az imádság kezdete, és előtted feltáruznak a magasságos Király csarnokai.”²⁹ Íme, hét szent csarnok, és mindegyikre kapu vigyáz, és mindegyikhez felszáll a tökéletes *egyesítés* imája.³⁰ [Boldog az], aki tudja, hogyan kell Ura tetszését elnyerni. Aki az Ő tökéletes egységét hirdeti, annak imádsága minden csarnokhoz utat talál és *egyesíti* őket, vagyis a lelkeket:³¹ a *lentieket* és a *fentieket* egyaránt. *Ó uram, a szorongásban kerestek téged és halk imádságod mondanak* (Ésa 26,16).

Az első csarnok: és annak lába alatt valami zafír fényű

tárgy vala és olyan tiszta, mint maga az ég (Kiv 24,10). Íme, a titkok titka: van a Zafír nevezetű lélek, akinek drágakő „zafirósága” kétfelé csillog. E [csillogás] egyik fénye fel és leszáll, a színe fehér, és mindenhol jelen van: *fent* is és *lent* is, és a négy égtáj felől. Ez a fény hol megjelenik, hol eltűnik. Négy sugár ered belőle, négy irányban, de egynek [látszanak], mint a gyertyaláng, ahogy az emberek szeme láttára ég és ide-oda imbolyog. Az égő gyertyaláng emelkedik és süllyed, eltűnik és visszatér, pedig csak láng. Ilyen a zafír fénye. A [másik] csillogó fény vörös, mint a csiszolt rézlemez, ahogy írták: *és szikráznak vala, mint a simított érc [réz] színe* (Ezé 1,7). A [vörös fény] *jobb* felől áll. *Bal* felől van a Leváná³² nevezetű lélek. A Zafír és a Leváná mindig keverednek. Az eredmény: a fehér és a vörös keveréke, melyek az „első” fényből valók. Mikor a vörös az első fényvel találkozik, az elegyedés annyira tökéletes, hogy csak a kezdeti fény marad: [a fehér]. A fények később mindig „elnyelődnek”, nem tudni, hol rejtőznek: *nem tetszik meg, hogy gyomrukban volnának* (Ter 41,21). A lélek a lélekben olyan, mint fény a fényben,³³ [vagy] két *lenti mennyezet*, az ég egének nevezett *mennyezetből*. E két lélek [Zafír és Leváná] ragyogásából teremtették a szent *kerekeket*, [héb. ofánim],³⁴ a *lelkes állatok* szabálya szerint: *mind a négyüknek ugyanazon egy formája vala* (Ezé 1,16) és látvány, *mint egy égő üszög, amely lángolt, mint a fáklyák, ide s tova futkározva a lelkes állatok között* (Ezé 1,13).³⁵ Ki az, aki ott futkározik? A [Levána nevű] szent lélek, vagyis az a „hely”, ahonnan az *állatok* jöttek. És ő világít nekik: *a tűznek fényessége vala, és a tűzből villámlás jöve ki* (Ter 41,13). Ha lélek lélekkel találkozik, [egyesülésükből] *állat* emanációja keletkezik, amelynek [képe] a négy *kerek angyalon* látható. Ennek [ebben a csarnokban] oroszlán formája van, [ezenkívül] tizenhárom millió más *kerek angyalra* ügyel. A szárnyai sasszárnyak. [Az oroszlánformájú] a *kerek angyalokra* ügyel. A *kerek angyalok* mindegyike négy keréken gurul és minden keréknek három küllője van, ebből a négy kerékre összesen tizenkettő jut. A „jelenés” a [Zafír] lelke,³⁶ mert a Zafirból született, és a Zafír „táplálja”. A négy *kerek angyal* [mindegyikének] négy ábrázata van és mindegyik ábrázat az ügyelő *állat* négy oldala felé néz. Menetközben, amikor a *kerek angyalok* [kerekeiken] gurulnak, egyik [ábrázat] a másikba tűnik, ahogy *az egyik hurok a másiknak által ellenében legyen* (Kiv 26,5),³⁷ úgy, hogy az egyik a másikba hatol. Ahogy a kerek gurulnak, a lenti hadak felől kellemes hang hallatszik. Kint, a csarnok alatt, az égi hadak szétszóródnak és megtöltik a *lenti* mennyboltokat, amíg a Sábttáj [Szaturnusz] csillagot el nem érik. Mind a csarnok felé tekint, ahonnan a bőség árad feléjük. A csarnokban lévők a Zafír lelket nézik: *hová a lélek vala*

²⁷ Az említett csarnok, a korábban leírt lélek-lakhelyek változata; minden csarnoknak van „gazda-lelke”, szelleme (ruáh).

²⁸ A vilnai kiadásban hiányzik a hatodik és hetedik csarnok leírása.

²⁹ A Zohár részben a midrásból (Lev. Rábá), részben a reggeli imából idéz.

³⁰ A Zohár egyik fő tanítása: arám. lejáhdá jihudá beslimu, (imádsággal) az isteni fokozatokat tökéletes „egységbe” hozni – ez az „egyesítés”.

³¹ A csarnok, a lélek kikötője.

³² A hold neve, héb. leváná (jelentése: fehér).

³³ Fény és lélek a Zohárban felcserélhető.

³⁴ A kerekeket (héb. ofánim), mivel angyalok, „kerek angyaloknak” fordítottam.

³⁵ A Heichálot fejezet két hagyományos misztikát „egyesít”: a szent szekér (héb. merkává) és a heichálot (csarnokok) misztikáját; a „lelkes állatok”, a héber szövegben egyszerűen lelkek, állatok, vagy szent állatok.

³⁶ A csarnokok gazdáit és a felkerülő lelkeket az eredeti szövegben, az arám. ruhá (szellem) megnevezés illeti.

³⁷ A formák, ábrázatok váltakoznak, ennek módja, sorrendje a Gyülekezés Sátorának építményére utal.

menendő, oda mennék vala, meg nem fordulván jártukban (Ezé 1,12). Ez a *Zafir* zsámoly csarnoka. Ez a lélek egy másik fel-le járó lélekkel egyesül. A fényesség a hullámzó vízen csillogó napfényhez hasonlóan nem nyugszik. Az igaz ember imáján kívül ezt senki nem értheti meg. Ez az imádság, midőn feljut a csarnokba, a lélek elé, mindent magához vesz. Ekkor a [*Zafir*] fénye „magára teríti” az imát, és boldogan továbbszáll, hogy egyesüljön a második csarnokkal, ahol a lelkek egy másik, náluk is magasabb lélekkel egyesülnek. [A csarnok] lelke az állatokba kapaszkodik, a *kerek angyalok*ba. Átölelik egymást, mint tűz a vizet, vagy víz a tüzet, vagy dél az északat, vagy észak a délt, kelet a nyugatot, vagy nyugat a keletet. Így tartják egymást, ebben az egységben. A felkapaszkodó lélek felfelé néz, a második csarnok felé, ahol egymást nézik, [a „csarnok lelke” a feltörekvő lelket]. A csarnok közepén áll egy oszlop, amely a következő csarnok közepéhez vezet. Az oszlop üres, a belsejében állnak a felfelé kapaszkodó és egymáshoz tapadó lelkek, amelyekből végezetül egy lélek lesz: *ugyanazon egy lélek van mindenkiben* (Préd 3,19).

A második csarnok olyan tiszta, mint maga az ég (Kiv 24,10). Itt van az a lélek, akit *Zohárnak*, ragyogásnak neveznek, és amely mindig tiszta fehér. A színekkel nem keveredik. Ő a lényeg,³⁸ amely örökké változatlan. E [lélek] fénye nem olyan nyilvánvaló, mint a többieké. Épp olyan nehéz érzékelni, mint a csukott szem által észlelt ragyogást,³⁹ amelyben fénypontok villannak. Ennek a [csarnoknak] ilyen a fénye, és ha *lentről* lélek érkezik, felismeri őt, és a „szeme fehérjével” üdvözli. Ekkor a szemfehér tükrében megjelenik egy másik, halványabb színárnyalat. Így keverednek⁴⁰ [forognak] a *lentről* igyekvő lélek erejével. A *lenti* [csarnokból való] fény körülveszi a [fenti] fényt⁴¹ és vele forog, de addig nem világít, amíg *lentről* tartják, amíg a *lenti* fény vele tart. Csak akkor változik meg⁴² [és világít a saját fényével], amikor a *fentivel* együtt forog. Miközben a fény forog, tőle balra mozog a [fenti] fény, és együtt forognak. Erről szól:⁴³ *a te csípőd hajlásai olyanok, mint a kőszöntyűk* (Én 7,2). Boldog, aki „fényeket forgat” [aki észleli ezt a ragyogást]! A másik lélek vele egyesül, együtt forognak, közben már azúrkék és fehér fény világít. Ennek a fénynek a fehérsége a [második csarnok] fehérségéből való, az azúrkék pedig az alsó csar-

nok *bal* felőli fényéből, és amikor egyesülnek, azt a nevet kapják, hogy *ecem há-sámájim* [az Ég Lényege].⁴⁴ Ebből a fényből teremtették a hatszárnyú szeráfokat: *szeráfok állanak vala felette, mindenkinek hat-hat szárnya vala* (Ésa 6,2). Hat [szárnyuk] van, mivel az Ég Lényegéből valók. Ezek a szeráfok porrá égetik azt, aki nem tiszteli az Úr dicsőségét. Erről szól: *aki [helytelenül] használja a koronát, az meghal*.⁴⁵ De *aki ismeri és [helyesen] magyarázza a Misna hat rendjét*, az megérti az Úr egységét. Ezek [az emberek] minden nap megszentelik a Teremtő szent Nevét. Ahogy a fények forognak, közülük kiválik egy állat képe, mely a [szeráfokra] ügyelő négy állat felett áll, vagy hever. Mikor [a négy állat] halad, a *lenti* szeráfok és a kígyók, akik a szeráf kígyóból⁴⁶ születtek és aki a halált hozta a világra, mind meghunyászkodnak. Ezek az állatok sasképűek, és feltekintenek a felettük álló fő sasra: *nem tudom a keselyűnek útját az égben* (Péllda 30,19). Az [Ég

Aknay János műve

³⁸ *Lényeg* – héb. *ecem* (másik jelentése csont).

³⁹ A *Zohár*ban többször előforduló kép: a *csukott szemmel érzékelt ragyogás (zohár)*: ha csukott szemünket egy ujjal nyomjuk, és közben a szemgolyót forgatjuk, fényjelenséget észlelünk.

⁴⁰ A *fehér lélek* csillogása nem látszik; „keverednek”: forog, mint a szemgolyó, vagy mint a szél.

⁴¹ A *csarnokok egymás felett vannak*, itt a *lenti* azt jelenti, lejjebb lévő.

⁴² *Lentről* felfelé tartó lélek fénye.

⁴³ (Második és harmadik csarnok) a *bal* és a *jobb csípő*: Dicsőség és Győzelem (Hod és Necáh).

⁴⁴ Az *Ecem* nem változik, a második lélek azúrkék és fehér, Szigor és Kegyelem színei (mint az ég).

⁴⁵ *Misna*, *Ávot* – ha valaki anyagi hasznot húz a kegytárgyakból (Tóra koronája).

⁴⁶ A szeráf kígyó nem más, mint az ősi kígyó, *Náhás HáKádomi*.

Lényegének] lelke teljhatalmú úr. A többiek felett álló állat felfelé tekint, de lentről mindenki őt nézi. Mikor [a szeráfok] haladnak, láttukra rettegés fogja el a hadakat,⁴⁷ akik a félelemtől megtörnek és tűzben égnek, majd felelednek, újjászületnek. Mindegyik védelmet keres a sas szárnyai alatt, reméli, hogy felviszi őket a [harmadik csarnokba]. Mihelyt kigyúl az *Ég Lényegének* lelke, az alatta lévő négy állat feljebb juthat. Mindegyik négy keréken gurul. Az egyik kerék kelet felé néz, három küllő hajtja, amelyek a [kerék] közepét nézik, a másik nyugat felé néz, azt is három küllő hajtja, amelyek középre néznek, a harmadik délre néz, azt is három küllő hajtja, amelyek középre néznek, a negyedik pedig észak felé néz, azt is három küllő hajtja, amelyek középre néznek. Mind a tizenkét küllőt egy középről [eredő erő] hajtja, ez a „közép” *zár* és *nyit*. A kerek mozgása hangot ad, amely az összes mennyboltozaton hallható. A négy *égi* állat összefogódik, és a lent [várakozó] *kerek angyalok* a feljebb lévő állatokba szökkennek. Az *Ég Lényege* összefonódik ezekkel a lelkekkel és izzó vágy hajtja, hogy a magasban maradjon, és az *igaz* ember akaratához⁴⁸ kösse magát, akinek feltörekvő imája a csarnok felé tart. Minden és mindenki [az *Ég Lényege*] felé repül, egymásba fogózva, míg végül ezzel a lélekkel eggyé válnak. A lelkeket az imádságos akarat hajtja, az imádság *egységre* és harmóniára törekvő ereje, és egyszer csak mindnyájan megérkeznek a harmadik csarnokba, és egyesülnek, ahogy az első [csarnokban] tették: tűz a vízzel, víz a tűzzel, szél a porral, por a széllal, kelet nyugattal, nyugat kelettel, észak déllel, dél északkal. Így tartják egymást, így kapaszkodnak egymásba. Az égi hadak közül sokan leszállnak a lentic világába, és közéjük vegyülnek, amíg eljutnak a Cedek⁴⁹ [Jupiter] csillaghoz és más nagyságokhoz. Mikor a lélek a többivel egyesül, és a többi elvegyül benne, felszáll, megkapaszkodik, és belép a harmadik csarnokba, ott átöleli a középen álló oszlopban lévő lelket. Eddig minden elvégzetett, minden lélekből egy lélek lett, hogy a mondás megvalósuljon: *ugyanazon egy lélek van mindenkiben* (Préd 3,19).

A harmadik csarnok a Nóga [fényesség] nevezetű lélek csarnoka. Tiszta és makulátlan, benne színek nincsenek, se fehér, se zöld, se fekete, se vörös. Ezért a neve tiszta és makulátlan, a *lenti*ből nem tapad hozzá semmi. Tisztasága [átlátszósága] miatt nem is látszik, amíg a lentic forgása nem visz oda lelket, aki benne megkapaszkodhat. Csak akkor látszik benne a fény [szín], ha belép oda [egy lélek], mert a [csarnok lelke] nem az ő színében ragyog. Mikor az itt lévő lélek telítődik a lenti lelkekkel,⁵⁰ fényt bocsát ki magából, amely három fényre hasad. Ebből kettő ideoda imbolyog, mint a villódzás. A villódzásban huszonkét különös fény sugar látszik, de [ezek keverednek és] egyesülnek. A három közül az első elnyeli [a két másik fényt], de csak akkor világít, amikor [a felügyelő lélek] lenti fényei felbukkannak. Ezeket az imádság szándéka hajtja. Ekkor már a [harmadik csarnok] lelke is világít, kigyúl rajta a fény, és abból a két [villódzó] fény, és a Tóra huszonkét betűjének csillanása. Ezután a lentől

jövő fények elkeverednek [a harmadik csarnok] fényével, mind egyesül ezzel a fényvel. Ez a fény a [Nóga] lelkéből való, amely ebben a harmadik csarnokban lakozik, de ott nem szándékozik pihenőre térni, hanem arra vágyik, hogy a negyedik csarnokba jusson. A [harmadik csarnok] lelkéből sugárzó fények csillogás közben egyesülnek. Miközben kilépnak az első fényből és csillogni vágnak, megjelenik a nagyméretű szent *állat*, melynek ábrázata magában foglalja a korábbi állatok képét. Az oroszán és a sas ábrázata együtt, egy ábrázat. Az állat alatt négy isteni, tarsiskőhöz hasonló *kerek angyal* van, amelyet hatszázmillió színű hímzés díszít. A négy *kerek angyalnak* egyenként nyolc szárnya van, és Uruk sugallatára jönnek létre, aki a felettük lévő *állat*. Mikor a csarnok lelke felizzik, az *állat* útjára küldi a hadait.⁵¹ Alatta négy *kerek angyal* a négy égtáj felé néz, mindegyikük négy ábrázattal. Két ábrázat a többi állatot nézi, másik kettő pedig szárnyával eltakarja a villogó fényt, amelybe félnek belenézni. Miközben a tizenkét küllővel ellátott, korábbról ismert négy kerék mozgásba lendül, és a verejtékükkel áldást mondó, éneklő hadak válnak ki, akiknek hangja soha nem némul el. Ezek mértéken felüliek. Ennek a csarnoknak négy égtáj felé néző négy nyílása van. Mindegyik nyíláshoz tíz felügyelő tartozik. Mikor a lenti csarnokban, a tiszta imádság szándékával, mindenki felszállásra készül, a több nyílásból egy lesz, és azon mindenki betódul, a felügyelőket elnyelik a felügyelők, a táborokat a táborok, a *kerek angyalokat az állatok, az állatokat a kerek angyalok*, a fényeket a fények, a lelkeket a lelkek, amíg végül a [harmadik] csarnok lelke mindent magába szippant. Ebben a csarnokban van egy aranyos csillogású hely, ahol [angyalok] hada él. Ezek nem törekednek magasabbra vagy egyéb *fenti* dicséretre, hanem amikor megindul az „átjárás” a csarnokok között, és a csarnok „megindul felfelé”, ők is útra kelnek, ítélettel a keblükön. Ők a védőangyalok, akiket a negyedik csarnok pereskedői a világba küldenek. A hely négy oldalán hatszázmillió aranykatona függeszkedik, alattuk, körben védőfalak. A katonák a falakon, az igazságszolgáltatás küldönceivel háborúskodnak, kardokkal és parittyákkal, miközben szintről szintre ereszkedve eljutnak a Marshoz. Ekkor a [harmadik csarnok] a magasba emelkedik, és ott magára ölti a [negyedik csarnok] lelkének és hadainak díseit. A csarnok a helyén marad. Ugyanezt a helyet [a harmadik csarnokban] a futárok kamrájának nevezik, ahonnan küldöncök indulnak a világ négy sarka felé, az ítélet végrehajtásra. A felfelé szálló imádság fényeket és angyalok hadait viszi magával, mindenütt egyesíti a lelkeket, akik a [csarnokokat összekötő] oszlopba belépve várják, hogy a negyedik csarnok lelke magába fogadja őket. Boldog az, aki ismeri Urának titkait, és tudja, mikor cselekedjen.

Az emberek egymásra vannak utalva. Az egyik ember kiegészíti a másikat, miként az egyik fénytől látjuk a másik fényt. Ha lentől felfele haladunk, elérhetjük a teljességet, minden oldal felől, úgy ahogy kell. Aki a teljes-

⁴⁷ Angyalok hadai, amelyek elégnak és megújulnak, mint a fönix.

⁴⁸ Az imádság akarata, héb. *racon há-tfilá*, amellyel az imádkozó „irányítja” az imádságot.

⁴⁹ *Cedek*: igazság.

⁵⁰ A *zafir* és az *Ég Lényegének* (ecem há-sámájim) lelke.

⁵¹ A hatszázmillió (had), a hímzésen lévő színek száma.

ségre törekszik, és tudja ennek a módját, az a Teremtő embere, és a csapások elhárítására is képes. Ő a Teremtő büszkesége, aki áldást hoz a világra. Az ilyen ember *igaz* ember, *cádik*, a Világ Oszlopa, imája meghallgatásra talál, és részese az Eljövendő Világból. Ő a hit embere.

Ezek a csarnokok, az állatok, a hadak, a fények és a lelkek mind egymásra vannak utalva, hogy először *lent*, aztán *fant*, teljessé váljon az „építmény”. A csarnokok épp úgy összefonódnak, mint az emberi szemben lévő színek, és ami a [csarnokokból] érzékelhető, nem más, mint a csukott, vagy a hunyorgató szem által észlelt szivárványos ragyogás,⁵² és ami a szem által nem érzékelhető, az a Mindent Kormányzó Lélek. A csarnokok egymás tetején állnak, fokozat fokozaton, míg a Koronát el nem érik. Ha nem léteznének a szemmel látható színek, akkor a csukott szemmel, a szemgolyó mozgatásával észlelt szivárványos ragyogás se lenne. Ha nem lennének színek egyáltalán, semmit se tudnánk az őket uraló láthatatlan erőről. Az egyik [lélek] a másiktól függ, és a másikhoz kapcsolódik. Mikor a harmadik csarnokban már minden [lélek] egyesült, a felszálló ima a negyedik csarnok felé igyekszik. Egy akarat, egyetlen kapcsolat. Ez a meghajlás pillanata, az Úr kegyességéért.

A *negyedik csarnok* más, mint a többi. Négy teremből áll, egyik a másikban van, ezért egynek látszanak. Az itt élő lélek neve *érdem*.⁵³ Minden *érdem* itt nyeri el a jutalmát. Az *érdem lelke* mindenkit befogad. Hetven fény sugárzik belőle, és mindegyik ragyog. Hogy a fény ne szóródjon szét, mint a többi, a fények körben világítanak, az összetartó sugarak elegyednek és egymásba kapaszkodnak. A sugarak fényében áll a világ minden *érdeme*. A [hetven fény] előtt mindig két egyforma méretű fényforrás világít. A [hetven] fénnel szemben hetven angyal áll, és körülveszik a négy csarnokot. Hetven fény és két másik fény, a közepén, legbelül. Erről szól: *a te hasad, mint a gabonaasztag, liliomokkal körülkerítve* (Én 7,3). E fények előtt kerül megítélésre a világ minden *érdeme* és cselekedete. A két fény tanúskodik,⁵⁴ mert *hét van ilyen, az Úrnak szemei ezek, amelyek átpillantják az egész földet* (Zak 4,10). Bármilyen történik a világban, minden cselekedet, érdeme szerint, feljegyzésre kerül, és ott marad [örökre feljegyezve]. A két fény megvizsgálja ezeket, és tanúságot tesz a hetven fény előtt. A hetven [fény] dönt és határoz, elítél vagy felment. Ez az *érdem* helye. Az *érdem* lelkébe [a Név] három betűjét rótták: *jod-hé-váv*. A három betű, a férfi és a nő egyesülésének erejével kötődik az [érdem] lelkéhez, onnan nem mozdul. [A betűvel jelölt lélek] fényt bocsát ki magából, amely négyfelé

világít. Ez a fény három másikat gerjeszt magából, három másik törvényszéket,⁵⁵ amely a világ egyéb ügyeivel: gazdagság, szegénység, betegség foglalkozik. A negyedik csarnok négy terméből egy jut a hetven fényre és három másik erre a három [törvényszékre].

Az *érdem* lelke úgy száll a magasba, hogy magával viszi a *lenti* [lelkeket] és egy szent, tüzes állatot. Ennek emberszeme van, és felügyel az igazságszolgáltatás angyalainak millióira és százmillióira. Ők viszik a döntést, a felmentő, vagy az ítéző határozatot. Az [ember-szemű] állat négy szeráfon nyugszik, amelyek izzó liliomra hasonlítanak, fellobbanó tűzre. Mindegyikük hetvenkét keréken gurul, és izzik, és közben tűzfolyó kíséri őt. Ezrek ezrei lapátolják a tűzfolyót, és a tűzből hadak jönnek elő. Ahogy a kerekek gurulnak, tízezrek tízezrei születnek és állnak a tűzben. A második csarnok alatt angyalok énekelnek, de amint közel jönnek, elégnek. Itt kapják kinevezésüket az ügyvivő angyalok, ettől a lélektől, akibe azt a három betűt rótták, a sorsuk is itt pecsétlődik meg, ebben a tűzben. Minden döntés ebben a csarnokban történik, mivel itt rótták a lélekbe a három betűt.

Aknay János műve

⁵² Ragyogás – *zohár*.

⁵³ Érdem: héb. *zechut*.

⁵⁴ *A hetven fényből (bíróból) álló Szanhedrin* előtt két bírósi írnok (héb. szofré dájánim) ír és jegyez.

⁵⁵ A jeruzsálemi törvényszékek (héb. *bet din*).

A csarnok [tüzes] állata megszámlálhatatlan sok hadat küld a világba, jóra vagy rosszra, leszámítva a gyermekáldás, a hosszú élet és a táplálkozás ügyeit. Itt nincs mód erről dönteni, a dolgok az „égi folyótól”⁵⁶ függenek, ahonnan minden fény ered. A csarnok közepén van egy hely, ahol a csarnok lelke a felsőbb lélekkel egyesül, és innen lépnek magasabbra. A [csarnoknak] tizenkét nyílása van, ott állnak a jegyzők, akik az „elutasított” ügyeket lefelé harsogják: *erősen kiállta és így szóla: vágjátok ki a fát és vagdaljátok le az ágait* (Dán 4,11). A jegyzők jelentéseit szárnyas [angyalok] fogadják, és viszik a nap mennyezetére, ahonnan napkeltétől száll a hír, amíg eljut a kozmikus kígyóhoz, ahová az összes bolygó járul, mert ez a mennybolt közepe. A nap alatt álló és a kígyóhoz beosztott tiszték hallják és továbbadják a jelentéseket, de még a szellemek, démonok és a madarak is ezt teszik. A tiszték visszatérnek, és bezárják a nyílásokat, hogy a lelkek végre összefogózzanak, eggyé váljanak és felszálljanak. Itt [a negyedik csarnokban] dől el, hogy a halálos ágyán fekvő ember élni fog vagy meghal, és ez végső soron az „égi folyótól” függ. Ha életre ítélik, az engedélyt fentről is megadják, ha nem, fentről se jön beleegyezés. Boldog az, aki Ura közelébe lép, és onnan sértetlenül távozik. Az arcraborulás,⁵⁷ itt, [a negyedik csarnokban] kedvező ítéletet hozhat. Erről a csarnokról mondják: *hűséges Isten és nem család* (MTörv 32,4).

Az ötödik csarnok a ragyogó *villám* csarnoka, ahol a *villám* nevű lélek lakozik, aki ragyogásával megvilágítja a *lentieket*. Ez a lélek befogad, nyílik és csukódik, minden irányban fénylik és világít. Ebből a ragyogásból kiválik egy bíborszínű fénysugár, amely valójában a fehér, a fekete, a vörös és a zöld keveréke. A színek hímzéshez hasonlóan [kettesével] keverednek, fehér a vörössel, fekete a zölddel, fehér a feketével, amíg a végén vörös és zöld hímzett *állat* lesz belőlük. Az *állatnak* emberi ábrázata van, amely minden ábrázatot egyesít. A négy piederstálon álló állat a *lentieknél*⁵⁸ nagyobb méretű. Egyikük neve „egy kerék”, amely két [angyali lényt] tartalmaz, mert ahol az egyik látszik, ott egy másik világít. A kettő egymáshoz tapad, az egyik a másikon van. Közömben változtatják egymást, úgy látszik, mintha a négy égtáj felé néző négy fej egy testben lenne: *mintha egyik kerék a másik kerék közepében volna* (Ezé 1,16). Itt [a négy irány] éppúgy elválaszthatatlan, mint a *felső*⁵⁹ állatoknál, akik soha nem válnak szét. Az állat négy elválaszthatatlan, hímzéses színe a négy égtáj felé húz. Ezért úgy tűnik, mintha az állat egyszerre két irányban mozogna. A *villám* lelke két részből áll: az egyik a *villám* lelke, amelytől az említett állat és a fény származik, a másik, egy nála is fényesebb lélek, kinek a neve *izzó lélek*. Ebből két fény világít, amely négynek látszik, és a színük váltakozó, ez a *villogó pallos lángja* (Ter 3,24). Ezek a fények úgy villognak, mint a pallos, a *lenti [érdem]* csarnoka felett. A pallos a törvényszék hetven fénye felett villog. Innen tudjuk, hogy a bírák feje felett mindig kard lebeg, vagyis ez

a [hetven fény] *villogó pallosa*. A pallos pengéje a [hetven] fény bal oldala felől való, és olyan állatot eredményez, amely négy bizonytalan keréken áll, kettő jobbról, kettő balról. Mikor az állat lelke [élettel tölti a kerekeket], azok két tüzes szikrát köpnek. A szikrák, attól kezdve, hogy a csarnokból kilépnek, állandó változásban vannak. Néha férfiak, néha nők, néha lelkek, néha szent angyalok. Miért? Mert amikor az állatot először magához ölelte a [villám lelkét viselő] első állat, egyesülésükből örök életű szikra képződött, amely az előző két szikra után rohant. [E kettő] *férfi* benyomását kelti, de a küldetésük végrehajtása előtt kihunynak. De ekkor a parázs megrázza és felébreszti őket, az arcukba világít, ők pedig újjászületnek. Most, mintha *nők* lennének, és tovább rohannak. Küldetésük célja előtt újra kihunynak, de a szikra megrázza őket, és újjászületnek, mivel a szikra minden színnel rendelkezik, amelyek más színre változnak. A lélek, mint mondtuk, a másik lélekkel egyesül, és ezután egynek látszanak. Az elsőktől eltérően, amelyek egy magasabb lélekkel való egyesülés után [nyomtalanul] eggyé válnak, itt az „alkotó” lelkek az egyesülés után is megkülönböztethetők. Így is, hogy kettőnek látszanak, valójában egyik, és az alsó csarnokok lelkeivel szeretetteljes egységet alkotnak. Erről szól: *a te két emlőd olyan, mint két vadkecske, egy zergének kettős fia, amelyek a liliomok között legelnek* (Én 4,5). Mikor két lélek szeretettel egymásra talál, akkor a csarnok új nevet kap: a *szeretet* csarnoka.⁶⁰ Ez a csarnok szilárdan áll, de a titkok titkát kell megfejtenie annak, aki ide vágyik: *ott közlöm én szerelmimmet veled* (Én 7,13). És amikor a két lélek egyként világít, mindenfelé angyalok hadai kelnek útra, ezek és tízezrek sokasága. Közülük vannak, akik a mandragóra nevét viselik, mások a szőlőét, vagy a gránátalmát, és miután kijutnak a Vénuszhoz, örökre elválaszthatatlanok maradnak. Erről szól: *ha az ember minden házabeli marháját adná is e szeretetért, mégis megvetnék azt* (Én 8,7). Ekkor [az imádkozó] a földre borul, és kezeit kinyújtja Ura szeretete felé.

A hatodik csarnok. Itt lakik a karmazsin fonál lelke: *mint a karmazsin cérna a te ajkaid* (Én 4,3). A csarnok neve a *vágy*⁶¹ csarnoka. Itt lakik a *vágy* lelke, aki után vágyakoznak a lenti lelkek, hozzá igyekeznek, csókkal és szerelemmel. Ez a lélek hat lenti [csarnok lelkeivel] és hat fentiével egyesül, ennek megfelelően összesen tizenkét fényt bocsát ki. A tizenkét fény az *alsó* és a *felső* fénynek egyaránt örvend. A csarnok a *vágy*, a mindenki vágya. Aki felhossa ide [az alsó csarnokok lelkét], kiérdeklődik Urának jóakarátát. Mózeset ebbe a csarnokba hozta a szeretet. Mózeset csókjaival csókolta a szeretet. Ez Mózes csarnoka. Ez a szeretet lelke, az *egység* lelke, amely minden-hová szeretetet visz. A tizenkét fény emelkedik és izzik. A fényből négy szent állat születik, akik a szeretet megnyilvánulásai, akiket nagy állatoknak neveznek, akik magukhoz veszik a kisebb állatokat: *apró állatok nagyokkal együtt* (Zsolt 104,25). A nagy állatok a négy égtáj felé ölelkeznek, mint a dióbél négy lebenye. A csarnokot úgy

⁵⁶ Az *Árich Ánpin szakállá*, arám. dikna.

⁵⁷ Az imához csarnokról csarnokra fokozottabb „testbeszéd” járul.

⁵⁸ Alacsonyabb csarnokokban.

⁵⁹ A hatodik csarnokban.

⁶⁰ A héb. áhává szónak a magyarban két jelentése van: *szerelem és szeretet*.

⁶¹ A *vágy* csarnoka, héb. *héichál há-rácon*, rácon: vágy, akarat.

is nevezik, hogy a diófaliget csarnoka: *lementem a diófa ligetbe* (Én 6,11). Miért oda? Mert a diófa liget a szerelem ligete, ahol a férfi és a nő egyesül. A négy nagy állatnak [a dióbélhez hasonlóan] összesen tizenkét része van, [mindegyik irányban] három-három. Az alsók már vele vannak, a lelkek már várnak, a fények is, mind együtt, hogy egyesüljenek. Ezután az egyesített lélek felszáll a fenti lélekhez, akinek neve *sámájim* [ég].⁶² Felszólítja őt, hogy egyesüljön vele. Mivel az alsóbb lelkeket már magában érzi, így szól: *csókoljon meg engem az ő szájával* (Én 1,2). Ekkor lélek lélekkel egyesül, nagy örömmel, és az ölelésből teljesség születik. Mivel a vágy lelke egyesül az ég lelkével, kettőjük tökélyében kigyúl a fény. Ez történik imádkozás közben, amikor az *igaz* ember vágya feljut erre a helyre, hogy szeretetet szeretethez kössön. Ekkor, a vágy lelkében felgyúlt csarnokok lelkei, és az ég nevű helyen lévő lelkek és csarnokok kiválasztanak egy megfelelő csarnokot és lelket, amelyhez kötődni szeretnének. Addig a hatodik csarnokban lévő szellem már egyesítette magában a többi lelket.

[Ég és csarnok] a következő módon egyesül: az ég, aki isteni szent lélek, kiválasztja a [hatodik csarnok] vágy nevű lelkét, megcsókolják egymást, és egyesülnek, ahogy Jákob tette. *És megcsókolá Jákob Ráheld* (Ter 29,11). Ábrahám, aki a *fenti jobb*, az említett csarnokot választja és annak lelkét, amelynek neve *szeretet*, hogy [az Irgalommal] egyesüljön: *ímé tudom, hogy szép ábrázatú asszony vagy* (Ter 12,11), mert az asszony szépsége a keble.⁶³ Izsák, aki *bal* [a Bátorság felől], az égi törvényszék csarnokát választja, az *érdem* lelkét, amelyből az égi ítélet jön, hogy egyek legyenek. A többi próféta két alsóbb csarnokot választott, két lelket, a *ragyogását* és a *fényességét*: *a te csipőd hajlásai* (Én 7,2), hogy velük egyé váljon. József a *cádik*, a Világ Oszlopa, a Zafirkő csarnokát választotta, a zafír zsámoly lelkét, a Király dicsősége miatt, mivel [azt írták, hogy] *zsámoly a lába alatt*.⁶⁴ Később, az „Oszlop” ennél többet akar, de ez a titkok titka, mert a hetedik csarnokot választja.

Láttuk, hogyan kapcsolódnak a fokozatok, hogyan egészítik ki egymást, mivel *az Úr az Isten* (1Kir 18,39). Boldog az, aki ebben és az Eljövendő Világban tudja, [hogyan kapcsolódnak a fokozatok], és hogyan kövesse Urát. Itt, [a vágy] csarnokában kijár a meghajlás, a térdreborulás, a kezek égné emelése, az arcra borulás az Isteni Akarat előtt, a Lelkek Lelkének, annak, aki fent a végtelenben van, akitől a fény és az áldás érkezik, hogy *lent és fent* minden tökéletes legyen, hogy minden arc ragyogjon. Ekkor visszavonják a bünte-

tést, és *fent és lent* minden vágy teljesül. Erről írták: *szolgám vagy, te Izrael, akiben én megdicsőülök* (Ésa 49,3) és *boldog nép az, amelynek így van dolga, boldog nép az, amelynek az Úr az ő Istene* (Zsolt 144,15).

A *hetedik csarnokban* nincsenek formák. A titkok titkának elhúzott függőnye mögött minden rejtve van, úgy, hogy még a két kerub se látszik. A függönyön túl van a frigszekerény fedele, a Szentek Szentjének képe. Ezért a csarnok neve a Szentek Szentje.⁶⁵ A Szentek Szentje hajlék az isteni szellem [lélek] számára. Ez mindennek az összessége, az égiek Eljövendő Világa. Mikor a lelkek egyesülnek, isteni szellem ébred, ez mindennek a lelke, amely a legrejtettebb helyre igyekszik, hogy onnan mindenről gondoskodjon, mindenkire fényt vessen és általa minden tökéletessé váljon, vagyis „gyertyát gyújt”. Mikor az isteni fényben minden beteljesül, és az isteni fény leszáll, ekkor válik a Szentek Szentje a mindenél rejtettebb hetedik csarnok részévé, amely nem más, mint a leszálló isteni fény. A hetedik csarnok megtelik fényvel, mint egy asszony, aki férjétől megtermékenyül. A csarnok tökéletes rejtettsége magába fogadja az isteni fényt.⁶⁶ Ez a hetedik csarnok titka. Ez az egyesülés

Aknay János műve

⁶² Ég, héb. *sámájim* (tiferet – Jákob) és nem tartozik a hét csarnokhoz; ez a zeir anpin aspektusa a csarnokok aspektusával szemben.

⁶³ Az ötödik csarnokot „Sára” csarnokának is nevezik, a női keblek a csarnok jelei.

⁶⁴ „Zsámoly”, az Élet Fáján *Jeszod* (Alap), amely nem a láb alatt van, hanem középen.

⁶⁵ A hetedik csarnok az „égi” Szentély legszentebb része, a Kodes há-Kodasim (Szentek Szentje).

⁶⁶ Héb. heará: megvilágítás, sugár, fény.

El Kazovszkij műve a Kolozsvár-gyűjteményből

színhelye. A hetedikben egyesül mind a hét, hogy mindegy legyen.

Boldog az, aki ilyen egységet létesít.⁶⁷ Azt szeretik *lent* és *fent*. A Szent, áldott legyen, ítél, de a cádik „felment”. Elképzelhető, hogy Urával szembeszáll? Igen, de csak akkor, ha „egyesít”, ha minden arc ragyog, és mindenütt teljesség és áldás van, mert akkor az ítélet „megsemmisül”, semmivé válik. Boldog ez az ember, ebben a világban és az Eljövendő Világban. Róla írták: *az igaznak pedig örökké való fundamentoma van* (Példa 10,25). És minden nap ezt hirdeti: *Te örülsz az Úrban, és dicsekedel Izrael Szentjében* (Ésa 41,16). Ehhez hasonló az oltári áldozat füstje, amelyből mindenki részesül, vagy a kohén⁶⁸ szándéka, a leviták éneke, amikor minden egyesül. Így emelkedik csarnok a csarnokba, lélek a lélekbe, amíg a megfelelő helyen egyesülnek. Így [fonódik egybe] testrészt a testrésszel, amíg egymást kiegészítik, eggyé válnak és egymás fényét élvezik.

Ekkor leszáll az isteni lélek, amely mindent megvilágít. A gyertyák teljes fényben ragyognak, és kigyúl az isteni fény, és mindegyik [csarnok] helyet kap a Szentek Szentjében, amely megtelik áldással, mint az a forrás, amelynek vize soha nem apad el. Mindegyik [csarnok] áldott, *fent* és *lent*.

A titkok titka az *akarát*,⁶⁹ amelyre nem derít fényt se értelem, se számítás, és örökre kifürkészhetetlen. Az *akarát* a tudás számára megismerhetetlen és megfoghatatlan,

de legbelül édes íze van. Minden egyetlen *akarát*, a *végtelességig*,⁷⁰ *fent* a magasban, *lent* a mélyben, kívül és belül. Az *akarát*, mielőtt [a fokozatok világa] beteljesedik, láthatatlan, de fénye ragyog és világít. Ez a rejtőzködő, édes és felfoghatatlan *akarát*. Boldog az, aki Urát követi, aki a magasban és a mélyben egyformán teljes. Erről szól: *vígadjon a te atyád, és a te anyád, és örvendezzen a te szülőd* (Példa 23,25).

Miután [a csarnokok] egyetlen [épületben] egyesültek, mindenre az *égi szellem* világított, és a fények teljességéből egyetlen, tökéletes gyertyaláng lett. Ennek fénye láthatatlan és felfoghatatlan, de a gondolat egyetlen *akarata* képes ezt megragadni. Erre csak a gondolat képes, pedig valójában nem tudja, mit ragad meg. Ha az édes *akarát* fénye kigyúl, minden jónak tűnik és világosnak. Erről szól: *boldog az a nép, amelynek így van dolga* (Zsolt 144,15), mert aki követi Urát, minden világ részese, szeretik őt, *fent* és *lent*, az imádsága nem hiábavaló. Ura előtt megtisztul, mint egy gyermek, aki mindenben teljesíti apja akarátát. [Ha] a teremtmények félik Őt, [az ember] bármit határoz, a Szent, áldott legyen, véghezviszi azt: *mihelyt valamit elgondolsz, sikerül az neked, és a te utaidon világosság fénylik* (Jób 22,28).

Arámi és héber nyelvből fordította és magyarázatokkal ellátta Uri Asaf.

A fordítás lelőhelye: Sefer HaZohar, Vilna Edition, (Szerk.: HaAlmana VeHaAhim Reem, Israel) 1924.

⁶⁷ Cádik, igaz ember, aki elhárítja az isteni ítéletet.

⁶⁸ Az áldozati munkát végző *kohén* (*pap*) szándéka; az imádsághoz éppúgy szándék szükséges.

⁶⁹ Isteni *akarát* (*vágy*) az Élet Fájának legfelsőbb titka; a Kabbala úgy nevezi, hogy „a jehidá fénye”.

⁷⁰ Végtelen: héb. *ein-szof*.

Az angyalok az iszlámban

Az angyaltan vagy *angelologia* a vallástörténet meglehetősen és paradox területe. Rendkívül szövevényes, aprólékosan részletezett, a hívő számára egyenesen nélkülözhetetlen „országolása” ugyanis leginkább a politeizmusból kinövő, ám azt tagadó nem-dualista, monoteista vallásokban, így alapvetően az ún. „Ábrahám-vallásokban” (judaizmus, kereszténység, iszlám) figyelhető meg. Nyomban a judaizmusban a különböző típusú angyalok lenyűgöző gazdagságát figyelhetjük meg, akiknek a tevékenysége az élet minden területét átszövi; a kereszténység számára a Szentháromság-tan tágra nyitotta a kaput az angyalok sokféle közvetítő szerepe előtt, amely különösen a népi hit számára lényegesen fontosabb lett, mint a világgal kevésbé törődő *deus absconditus*; az iszlámban maga a Próféta jelölte ki az angyalokban és a *dzsinnek*ben való hit széles ösvényét, hogy aztán a továbbiakban az angyalokban való szilárd hit és a velük kapcsolatos – időnként meglepő eredményekre vezető – elmélkedés a teológusok, a filozófusok, az iszlám misztikusai és a népi iszlám kedvenc területe legyen. A gazdagon tagolt angyalvilág különösen a „nagy próféták” következetesen monoteista óizraeli vallásában és a mohamedi iszlám mindenféle *isrákot* („társítást”) *kufinak*, „hitelenségnek” tekintő, még a kereszténységet is *tathlith*-szal, egy helyett három isten imádásával vádoló (I. Korán 4:171) szigorú monoteizmusában lepi meg a külső szemlélőt, hiszen mindkét vallást korábban kevésbé ismert egyedüli és kizárólagos Isten, Jahve és Allah uralta: ők már országolásuk kezdetén mint rendkívül aktív teremtetők jelennek meg, akik féltékenyen őrzik uralmuk kizárólagosságát és semmitől nem korlátozott hatalmukban és mindentudásukban a továbbiakban is részt vesznek a kozmosz és az emberek életében. Ezért az angyalok szerteburjánzó világának kialakulása és egyre táguló szerepe magyarázatot igényel. Noha egyik értelmezés sem tekinthető teljesen meggyőzőnek, legalább hármat érdemes megemlíteni – ezek persze nem zárják ki egymást, és csak egy-egy részproblémát magyaráznak meg. Az egyik (ez a genezisre vonatkozik) joggal utal arra, hogy az angyalok egy része korábbi istenalak lehetett, akik egy isten kiemelkedésével degradálódtak (kétségtelenül erről van szó „Allah lányai”, al-Lát, al-Manát és al-‘Uzzá esetében, akik korábban önálló, s tisztes múlttal bíró istennők voltak, l. Simon 1987:349–51 kommentárját a híres „sátáni versekhez”). Egy másik magyarázat az isteni transzcendenciával érvel (ez a funkciót érinti): az isteni és az emberi világ között (legalábbis a judaizmusban és az iszlámban) elvileg áthághatatlan távolság feszül (ezekben nincsen egyház és nincsen papság, mint közvetítő intézmények), az Isten tehát maga választotta (és tőle teremtett, neki feltétlen engedelmességgel tartozó) közvetítőket, „küldötteket” (ez az angyal jelentése és legfontosabb funkciója) bíz meg különböző feladatokkal; így az ő fensége és megközelíthetlensége nem csorbul. Egy harmadik magyarázat (ez már a kérdés velejéig hatol) a monista vallások talán legérzékenyebb pontját érinti: ez pedig a rossz problémája és a vele szorosan összefüggő *theodicea*, vagyis az isteni igazságosság kérdése (l. Kolakowski 1992:18–79; Simon 2001:1–46). Hogyan magyarázható a világban található és egyre gyarapodó gonosz, amikor mindent az egyedülvaló Isten teremtett, és hogyan fér meg a korlátokat nem ismerő rossz grasszálása a *theodiceával*? A következetesen dualista vallásokban (a gnosztikus áramlatok egy részében és alapvetően a manicheizmusban) a jó/fény princípiuma mellett, ill. azzal szemben találjuk a nem teremtett, kezdet nélküli rossz/sötétség princípiumát, amely a kozmikus küzdelem megindulása után a gonosz elvét képviseli a világban. Itt a jó és a rossz eredete, helye és jövője egyértelmű. A következetesen monista vallásokban, amelyekben a mindenható Isten teremti a világot („és látá, hogy az jó...”), a *theodicea* problémája az isteni „üdvterv” botránya, amelyet a túlvilági képzetek inkább ellepleznek, semmint orvosolnának. Mindenesetre ezekben a vallásokban az isteni baklövés valamelyes ellensúlyozására szolgálnak Jób történetétől kezdve a rossz angyalok (Sátán stb.), akik a továbbiakban megtehetők a gonoszság, a bűn, a kevélység, a paráznaság és a halál okozóinak, s ezáltal mentesítik Jahvét stb. ezektől az „apróságoktól”. Figyelemre méltó az angyalok (továbbá az iszlámban a *dzsinnek*) hierarchizálására való törekvés, ami mutatja, hogy az égi szférában is gyanús volt a demokrácia elve, s a természet arisztokratikus berendezkedését vették alapul. Tudjuk, az angyalok szigorú – háromszor három csoportra osztott – hierarchiáját a Pál tanítványának tartott (I. ApCsel 17,34), valójában az 5. sz. végén működött – az újplatonizmust a keresztény tanokkal ötvöző –, s a továbbiakban óriási hatást gyakorló Dionysius Areopagita dolgozta ki *De celesti hierarchia* c. művében (főleg Pál

Efezusiakhoz írt leveléből merítve, I. 1,21; 3,10; 6,12): a felsőbb hierarchiába tartoznak a *szerafim*, a *keroubim* és a *thronoi* („trónusok”), a köztes hierarchiába a *küriotész* („uralom”), a *hagia dünamisz* („szent erény/hatalom”), és a *hagia exouszia* („szent hatalom”), s az alsó vagy utolsó hierarchiába az *angelosz*, az *arkhangelosz* és a *theoeidész arkhón* („istenformájú fejedelem”) (I. *De celesti hierarchia* VII. 1, VIII. 1, IX. 1). Minél feljebb van valaki a hierarchiában, annál közelebb van az Istenhez (a szeráfok és a kerubok nem is tesznek mást, csak őt szolgálják), s minél lejjebb, annál közelebb áll az emberhez, s annál több alantas feladatot kell végeznie (az iszlámban „gyakorló” angyalként természetesen csak a két alsó „küldött” jelenik meg). Valóban, az angyalok seregét a *közteség* és a (hegeli terminussal élve) *másértvalóság* jellemzi (a *Korán*ban általában Allah és az ember között szerepelnek: 2:98, 161, 177, 285; 3:87; 4:136): kifejelett formájukban Isten teremtményei, akik egy jól képzett robothoz hasonlóan csak azt teszik, amit Uruk parancsol nekik, ám funkcióik szerint az emberi világhoz kötődnek, s *raison d'être*-jüket a velük kapcsolatos teendők adják. Az emberi világgal való érintkezés kínálja számukra időnkint a nagy kihívást, s a *csábítás* révén történő bukásuk már-már emberivé egyéniesíti a bukott angyalokat (gondoljunk a *bené Elóhim*-ra, „Isten fiaira”, akiket az emberek lányai szépségükkel elcsábítottak [Ter 6,1–4] vagy a *Korán*ban [2:102] Hárút és Márút történetére, akik ugyancsak nem tudtak ellenállni a női csábításnak).

Az angyalok (az Urukhoz engedelmesek és a lázadók), ill. az emberek szoros kapcsolatának alaptörténete a *Korán*ban a 2:29–34, amely az antropogónia és a kozmogónia

fontos összefüggéseit mutatja föl: „(30) (Emlékezz arra), amikor Urad így szólt az angyalokhoz: 'Egy helyettest fogok rendelni a földre', akkor (azok) azt mondták: 'Vajon olyasvalakit rendelsz oda, aki romlást okoz és vért ont, holott mi a te dicsőségedet zengjük, és a szentségedet magasztaljuk?' (Az Úr pedig így) szólt: 'Én tudom, amit ti nem tudtok.' (31) És megtanította Ádámnak az összes nevet. Aztán megmutatta az angyaloknak (a dolgokat) és azt mondta: 'Közöljétek velem ezeknek a neveit, ha igazat mondtok!' (32) (Azok így) feleltek: 'Dicsőség néked! Mi nem tudunk mást, csak amit te tanítottál nekünk. Te vagy (mindenek) tudója, a bölcs.' (33) (Ő pedig) azt mondta: 'Ó Ádám, közöld velünk a neveket!' Miután közölte velük a neveket, (az Úr) így szólott: 'Vajon nem mondtam nektek, hogy tudom az ég és a föld rejtett titkait? Én tudom azt, amit kinyilvánítottok, és azt, amit elrejtetek.' (34) És (emlékezz arra), amikor így szóltunk az angyalokhoz: 'Boruljatok le Ádám előtt!' És ők mindannyian leborultak, kivéve *Ibliszt*. Ő megtagadta azt és fennhéjázóan viselkedett, (mivel) a hitetlenekhez tartozott.' Ennek – az ember helyét a teremtésben kijelölő – a kinyilatkoztatásnak az alap gondolata az, hogy a világ az ember számára teremtett (Allah az embert valóban a kozmosz különböző részeinek a megteremtése után hozta létre), noha előtte az angyalok lakták azt mint értelemmel bíró lények. Valóban a nagy, racionalista (*mutazilita*) *Korán*-kommentátor, az-Zamakhshari (1075–1144) lenyűgöző *al-Kassáf*-jában (1856, I:67) az ember mintegy „felváltja”, „követi” (ezt jelentené itt a *khalifa*) az angyalokat a földön, vagyis ő lesz az angyalok „utódja”. Allah megokolja – miután korábban ő hozta „helyzetbe” Ádámot –, miért helyezi az embert az angyalok fölé: ő tudja ugyanis a *neveket*, ami természetesen a tárgyak stb. fölötti *uralmat* jelenti. Ennek révén alkalmas az ember a földi életre, amire az angyalok nem alkalmasak. Vagyis az ember és a föld össze van kötve. Ez azt is jelenti, hogy a föld egyáltalán nem „siralomvölgy”, s a paradicsomból való kiűzetés az embert egyáltalán nem bélyegzi meg, vagyis a *Korán* antropológiája mélyesen különbözik a kereszténység „eredendő bün-

Matusz Péter műve

nel” fertezett emberképétől, s ez csapódik le az Ádám-történetben (1. 2:35–39; 7:19–25; 20:115–122). Ádám, miután vét Ura meghagyása ellen, kiűzetik a Paradicsomból (2:36), ám megbánja tettét (7:36), mire „Allah megenyhül iránta” (2:37). A történet lezárásaképpen megfogalmazódik a szakrális világtörténet ritmusa, s az ember és Isten kapcsolata: a következőkben Allah időről időre útmutatást küld az embereknek (ez a szeriális profétatan); akik követik, azoknak „nem kell félniük”, akik viszont „hálátlanok és jeleinket hazugságnak nyilvánítják, azoknak tűz lesz az osztályrészük” (2:38sq). A történet tanulságai világosak: 1. az ember, noha Allah teremtménye, hajlamos a Sátán csábítását követni és bűnt elkövetni; 2. mivel azonban az ember Allah teremtménye, képes a rossz és a jó megkülönböztetésére, s képes megbánni és jóvátenni a bűnt; 3. Allah a megbánás után megbocsát, mégpedig ő maga, minden közvetítő nélkül; 4. mindebből értelemszerűen következik, hogy az iszlámban nincsen „eredendő bűn”, vagyis az emberiség nincs megterhelve kifizethetetlen adóssággal (l. az előbbiekhöz Simon 2001:36), s a földi lét élésre érdemes.

A *Korán* anglyaltana komoly múltra visszatekintő, tiszteletre méltó hagyományokat folytat, amelyben a zsidó és a keresztény örökség mellett itt-ott a mezopotámiai és az iráni hagyományok is fölfedezhetők (l. *inter alia* Eichler 1928; D. B. Macdonald, art. *Malá'ika* in: *EI*, v.V. 189–192; Murata 1987:324–344; G. Gobillot 2007:51–3; Simon, *IKL* 46sq). Már maga az elnevezés, a *malak* (t. sz. *malá'ika*), amely 88-szor fordul elő a *Korán*ban, régi észak-nyugati sémi eredetre megy vissza (ugariti, arám, héber: *mal'ak* „küldött”, „angyal”). Maguk az arab lexikográfusok – szokásuk szerint – arab eredetű tételeznek fel (*m. l. k* = „birtokolni”, „uralni” vagy *'l. k* = „elküldeni”), ám a szó (l. Jeffery 1938: 269sq) valójában az (arámiból és héberből kölcsönzött) etióp *mal'ak* (t. sz. *malá'eket*) átvétele, ami ott (és az arabban is) a görög *angelosz* („küldött” és ebből: „angyal”) megfelelője. A szó már Mohamed fellépése előtt is ismeretes volt az arabban. Jelezni kell, hogy a *Korán*ban csak „angyal” értelemben fordul elő. Az angyalokban való hit az iszlám fő előírásai közé tartozik, ami a *Korán*ban többször is megfogalmazódik: „A jámborság az, ha valaki hisz Allahban, a Végső Napban, az angyalokban, az írásban és a profétákban” (2:177, v. ö. 2:285). Ez a hitvallás alapja, ami aztán Abú Éanifa (c.699–767) *Fiqh Akbar*jában részletes megfogalmazást nyert (l. Wensinck 1932:102–247): „Hiszek Allahban, angyalaiban, írásaiban, küldötteiben, a Végítélet Napjában, a halál utáni Feltámadásban, Allah elrendelésében – a jóban és a rosszban egyaránt, az Ítéletben, a Mérlegben, a Paradicsomban és a Pokol tüzében – mindez igazság.” A *Korán* a politeizmus elleni harcban nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az angyalok nem Allah „fűgyermekai”, tehát nem isteni lények, hanem „(csupán) tisztelettel övezett szolgálók!”, akik az ő „parancsa szerint cselekszenek” és „reszketnek előtte a félelemtől, s ha azt mondja valaki közülük: 'Én isten vagyok mellette' – akkor a gyehennával fizetünk neki” (21:26–29, cf. 37:149sq; 43:19). Elsődleges feladataik (ezek nyilván Dionysius Areopagita „legfelső hierarchiája” muszlim megfelelői) Allah „udvartartásaként” az, hogy „éjjel-nappal fáradhatatlanul magasztalják őt” (21:20), ők viszik Allah trónját, miközben „dicsőségét zengik” (40:7). Az angyalok nagyobb részének teendői a szakrális történelem különböző feladatainak az ellátása. Ezek közé tartoznak azok, akiket Allah „egyesével, hármassával, négyesével” meneszt valamilyen feladattal (35:1). Ez utóbbiak közé tartozik a kinyilatkoztatás közvetítése a kiválasztott profétáknak (az iszlámban Gábiel lesz – ám csak a medinai korszaktól –, aki leviszi Mohamednek Allah üzenetét (2:97), l. Simon 1987:401sq és a 74. szúra kommentárját, uo. 379); közéjük tartoznak az emberek védőangyalai, akik jobbról és balról (50:17sq), vagy előtte és mögötte állnak (13:11); ők azok, akik a hívők mellett állnak a bajban (66:4), így pl. a hitetlenek elleni háború (8:9: a badri csatában ezer, a 3:124-ben háromezer angyal segíti a muszlim sereget; 3:125: ötezer angyal zúdult elsöprő rohammal a muszlimok ellenségeire – a kommentátorok szerint – „vállukra lógó sárga turbánnal”, „hátasállataik sörényét és farkát borító fehér gyapjúval”, „fekete-fehér pettyes lovakkal”, l. Simon 1987:97); ők jegyzik föl a tetteket az Utolsó Ítélethez (82:10–12; 50:17sq; 43:80; 6:61).

Néhány angyal, sajátos feladatai révén, kiemelkedik a többiek közül, ezeknek nevük is van. Közöttük kétségkívül a legjelentősebb Gábiel (*Dzsibríl*, de *Dzsabrá'il* alakban is), akinek a neve háromszor fordul elő a *Korán*ban (2:97sq és 66:4). Noha a 2:97 szerint „ő az, aki lehozta Allah beleegyezésével (a *Koránt*)”, tudjuk, hogy ez csak a medinai korszak kezdetétől lett így (a muszlim kommentátorok szerint természetesen a korábbi üzeneteket is ő közvetíti, l. már a 96. szúra esetében Simon 1987:401sq). Gábiel égi üzenetek küldöttként megjelenik már az Ószövetségben Dánielnél (8,15sq, 9,2sq), az Újtestamentumban pedig Lukácsnál (1. 19,26). A mandeusoknál ezért állandó neve: *s'li'èa* („küldött”). A későbbi muszlim hagyományban Gábiel az, aki Mohamed – valástörténetileg rendkívül fontos – „égi utazását” (*mi'rádzs*) előkészíti és bejárja vele a

hét égboltot. A *szirában* (a Próféta legendás „életrajzában”) és a prófétai hagyományban igen plasztikusan kiszínezett történet a 17. szúra (*al-iszrá'* = „az égi utazás”) enyhén szólva lakonikus 1. versét próbálja tartalommal megtölteni („Dicsőség annak, aki éjszaka utazást tett az ő szolgájával a Szent Mecsetből az igen távoli mecsetbe, amelynek megáldottuk a környékét, hogy mutassunk néki a jeleinkből.”, l. hozzá Simon 1987: 253–7). Az *ascensio* legkorábbi verziója föltehetően (a 612-ben született) Anasz ibn Málíkra (a Próféta szolgájára, aki már a badri csatában is jelen volt) megy vissza, s egy igazi prófétai „beavatással” kezdődik: „Amikor a Próféta elhivatott (*nubbi'a*), történt, hogy a Ka'ba mellett aludt, s körülötte aludtak (számosan) a Quraysból, s ekkor két angyal, Gábrriel és Mikáel jött el hozzá. 'Melyikkel kapcsolatban is kaptunk parancsot?' – kérdezték. 'Ezek főnökével kapcsolatban' – mondták. Aztán eltávoztak és visszatértek az ellenkező irányból, s már hárman voltak. (Mohamedet pedig) alva találták. Hátára fordították akkor, és fölhasították a gyomrát. Aztán vizet hoztak a Zemzem (kútból) és kimosták a gyomrából, ami kétség, bálványimádás, tudatlanság (*dzsáhiliyya*) és tévelygés csak volt benne. Aztán fölemelkedtek vele a legalsó égbolthoz.” (ezután végigjárja Mohamed Gábrriel kíséretében a hét égboltot, amelyekben találkozik Ádámtól kezdve Ábrahámmal, majd az Úrtól sugallatot kap az istentiszteletről vonatkozólag, l. İbari, *Annales*, I:1158sq, *Tafszír*, XV:3sq; v. ö. Ibn Isz'áq/Ibn Hisám, *asz-Szíra an-nabawíyya* 1955, I:403sq). A 2:98 Gábrrielrel együtt említi *Miká'íl* (Miká'íl = „ki olyan, mint Isten?”), aki a későbbi (népi) hagyományban ölt határozott alakot: ő lesz a természeti erők és a táplálék öre, aki „a megáradt tenger” (52:6) fölött áll a hetedik égben. Mellettük a négy szárnyú, óriás termetű Iszráfil (neve a Szeráfimból származik) ugyan a *Koránban* nem, de a népi iszlám szerepel (a kommentátorok egy része szerint a 36:51 rá utalna): ő fújja meg Jeruzsálem szent szirtjein a trombitát a Végítélet bevezetésekképpen. A *Koránban* szerepel „a Halál angyala” (32:11), akit a kutatás a zsidó legenda *mal'ak ha-mójtájával* azonosít, s akit a muszlim hagyomány *'Izrá'íl*nek nevez. A Végítélet bevezetése úgy zajlik, hogy „megfúvatik a trombita (*'úr*) és a sírokból az Urukhoz sietnek” (36:51, v. ö. 78:18). Egy vers azonban két trombitarianásról szól: „És megfúvatik a trombita és – mintha villám sújtotta volna – elalél az, aki az egekben és a földön van... Aztán újra megfúvatik, és íme, ők felállva (körül)néznek.” (39:68). Hogy mi zajlik a kettő között, azt nem tudjuk (több versben, talán ezért is, csak egy „kiáltás” [*'ayèa*] harsan föl a végső idők bevezetésekképpen, l. 36:49, 53, v. ö. 11:67; 36:29). A *Korán* említi még két angyalt név nélkül (a hagyomány ezeket nevezi majd *Munkarnak* és *Nakírnak*, akik a hitetleneket a sírjukban kihallgatják, s mivel nem tudják a jó válaszokat, az előbbieket „orcájukat és hátukat ütlegelik, mondván: 'ízleljétek meg a Pokol tüzeinek kínját’”, 8:50, v. ö. 47–27). Szó esik a Pokol strázsáinak rendelt 19 angyalról (74:30sq), akiknek a feje *Málík* (43:77), akit a muszlim hagyomány igen hallgatag angyalnak ábrázol (a kárhozottak könyörgésére, hogy inkább végezzen velük az Úr, a válasza csak ezer év múlva hallatszik).

A *Korán* gazdag angyaltana kellően megalapozta a későbbiekben a hívők képzeletvilágát a tudós elmékedésektől a szűfizmussal és a népi iszlám fantáziadús legendás elképzeléseikig. Gazdag terepet kínált a gondolkodás számára az angyalok, emberek és az állatok különbsége. Egy gyakran idézett próféta mondás (*'adálth*) szerint „Allah az angyalokat értelemből teremtette érzékiség nélkül, az állatokat az utóbbiból értelem nélkül, az embereket pedig értelemből és érzékiségből. Ekképpen, amikor egy ember értelme meghaladja érzékiségét, akkor jobb, mint egy angyal; ám ha az utóbbi vesz erőt értelmén, akkor rosszabb, mint egy állat.” *'Azíz ad-Dín Naszafí* (megh. 1282), Ibn 'Arabí perzsa követője *al-Inszán al-kámil* c. művében így kommentálja ezt: „Az angyalok létezése a világossághoz kötődik, míg az állatoké a sötétséghez. Mindketten csak egy világhoz tartoznak, míg az ember kettőhöz” (l. Murata 340). *Dzsálál ad-Dín Rúmí* (1207–1273), a legnagyobb perzsa misztikus költő a *Fí-hí má fí-hí* c. munkájában így fejezi ki az ember köztességét az angyal és az állat között: „Az ember helyzete hasonlatos az angyal szárnyához, amit egy számár farkához kötöttek, s ekképpen előfordulhat, hogy a számár az angyal sugárzásától (*partaw*) és jelenlététől maga is angyal lesz” (1982:107). Az ember, mondja, értelme (*'aql*) révén egynemű (*dzsinsz*) az angyalokkal (uo. 106, v. ö. *Mathnawí-yi Ma'naví*, 3. *daftar*, 4054. sor), ugyanakkor az (önző) *ego*, a *nafsz* révén a sátánnal egyivású (*Mathnawí* 4053. sor). Egy, 'Á'isának, a Próféta feleségének tulajdonított *'adálth* szerint az angyalok fényből, a *dzsinn*ek tűzből, az ember pedig agyagból lett teremtve. „A Tisztaság Testvéreinek” (*Ikhwán a'-'Ēafá'*) híres ökológiai meséjében („Az állatok és az emberek pere a *dzsinn*ek királya előtt”, l. Simon 2010:177sq) a *dzsinn*ek királya megkérdezi a *dzsinn*ek bölcsét: „Miért van az, hogy a szem nem érzékeli az angyalokat és a lelkeket?” „Azért” – hangzott a válasz, „mert azok szellemi, áttetsző fényszubsztanciák. Nincs se színük, se testi formájuk, ezért a testi érzékszer-

vek, mint a szaglás, az ízlelés és a tapintás, nem tudják megragadni őket. Csak nagy ritkán láthatják és hallhatják őket a szellemileg nagyon finom tekintetek és fülek, mint a prófétáké és a küldötteké. Velük történhet meg az, hogy lelkük tisztasága miatt, s azért mert magukhoz tértek a figyelmetlenség álmából, fölébredtek a tudatlanság szendregéséből, maguk mögött hagyták a bűnök sötéttségét, s lelkük fölébredt és hasonlósá vált az angyalokéhoz: látják őket, hallják szavukat, s tőlük kapják az ihletet és a híradásokat, s továbbítják azokat fajtájuk tagjainak az emberek között használatos különböző nyelveken.”

Korábban utaltunk Dionysius Areopagita kilenc osztályra osztott angyal-hierarchiájára; a klasszikus iszlámban a természetbúvárok, a szúfik és a filozófusok próbálták időnként rendet teremteni az angyalok burjánzó seregében. Így pl. Ibn Színá (Avicenna: 980k-1037), az iszlám világában a legnagyobbra becsült muszlim filozófus írt egy külön értekezést az angyalokról, amelyben kísérletet tesz annak bizonyítására, hogy az angyalok – az iszlámban tételezett – hierarchiája megfelel az értelem fokozatainak, amelyeket a filozófusok állítottak föl. Az intelligibilis létezés tíz értelme tíz angyalfajtának felelne meg – ezek között a legelső Gábiel, ami az aktív értelem (*al-c aql al-fa^{cc}ál*) megfelelője. Ő és a parancsa alatt álló angyalok közvetítik az értelem számára a megismerendő formákat. Vagyis semmit nem lehet megismerni az angyalok közvetítése nélkül. Aki bölcsességre törekszik, annak a lenti világ sötét felhőitől kell megtisztítania magát, s így juthat el az aktív értelemhez, ami is saját lényé rejtett központjában lakozik (H. Corbin a muszlim, különösen a kései perzsa filozófia jeles ezoterikus bűvara szerint Ibn Szína tanításának ez a vonulata nem folytatódott Nyugaton, s ez vezetett a tudás szekularizációjához és a vallás lehanyaglásához, l. Corbin 1960:62, 77, 10–110, v. ö. Murata 328sq). Más munkájában (*Éudúd* 89) háromféle angyalt különböztet meg: egyeseknek értelmük, másoknak lelkük, megint másoknak testük van (l. Goichon, *Lexique* 383sq). Zakariyyá’ ibn Muè al-Qazwíní (c. 1203–83), a jeles kozmográfus és geográfus a *Korán*, a prófétai hagyomány és a kései tudós vélekedések alapján készített egy alapos muszlim angelológiát, amelyben a 14 angyalfajta bemutatása föntről lefelé halad (Qazwíní 68–78):

1. A Trón hordozói (*èamalát al-cars*), akiket a *Korán* 40:7 említ („Azok / az angyalok/, akik a trónust viszik és akik körülveszik őt, Uruk dicsőségét zengik és hisznek benne.”). Ezek sas, bika, oroszlán és ember alakban jelennek meg. Rájuk utal a 4:172 versben „az (Allahhoz) közelálló angyalok” utalás is. A Feltámadás Napján a 69:14–17 szerint négy további angyal csatlakozik hozzájuk: „azon a napon beteljesedik a bekövetkező (Óra). És kettéhasad az ég s törekeny lesz azon a napon, s az angyalok az (ég) szélein lesznek és fölöttük nyolcan hordozzák az Urad trónusát azon a napon.”
2. A Szellem (*ar-rùè al-amin*). A 79:38 vers szerint néki külön rangja van, s az összes többi angyal képvisel egy másik rangot: „azon a napon, amikor a Szellem és az angyalok sorbanállnak...” Az ő feladata a szférák (*aflák*), a csillagok (*kawákib*) és a szublunáris teremtmények (ásványok, növények és állatok) kormányzása, vagyis az egek és a föld ügyeinek igazgatása. Egyes vélemények szerint az összes többi angyalt ő irányítja, s egyfajta Teremtő Princípiumnak felelne meg.
3. Iszráfil. Ő az, aki eljuttatja a parancsokat, s behelyezi a lelket (*náfikh al-arwáè*) a testbe. ^cA’isa kérdésére (aki jelezte, hogy Gábielt és Míká’ilt ismeri, de Iszráfilt nem) Ka^b al-Aèbár, a 638-ban áttért jemeni zsidó, a zsidó-muszlim hagyományok legkorábbi tekintélye úgy jellemezte őt, hogy

Orosz István műve

az egyik szárnya eltorlaszolja (*szadda*) Keletet, a másik Nyugatot, a harmadikkal leereszkedik az égből a földre, a negyedikkel pedig elfátyolozza magát (*iltamatha*); két lába a hetedik föld alatt van, míg a feje eléri a Trónus pilléreit. Amikor Allah valami utasítást akar küldeni szolgálóihoz, akkor a Toll leírja azt a Táblán, ami Iszráfil két szeme között van, s ő továbbítja azt Míká'ílnak.

4. Gábríel (*Dzsibríl al-amín*, egyéb nevei: „a Szentség lelke”, „a legnagyobb törvény (*námúsz*)”, „az angyalok pávája”). Egyes hagyományok szerint a Próféta őt látta volna két látomás során az 53:4–18 vízióiban (valójában ekkor még gyaníthatóan maga Allah jelent volna meg Mohamednek, l. Simon 1987:348).
5. Míká'íl (l. *Korán* 2:98). Ő látja el a testet táplálékkal és a lelket tudással. A „megáradt tenger” fölött áll (v. ö. 52:6) a hetedik égben; ha kinyitná a száját, az egek úgy férnének el abban, mint egy mustármag az óceánban. Ha letekintene az egek és a föld népére, azok elégnének a fényétől. Egy *èadith* szerint: „minden prófétának két *wazíra* van az egek lakóiból, kettő a föld népéből; az én két *wazírom* az egekből: Gábríel és Míká'íl.” Amikor Istráfil megfújja a trombitát, akkor Gábríel a jobbján, Míká'íl a balján áll majd.
6. ^éIzrá'íl: a halál angyala.
7. A kerubok (*al-karrúbiyyún*): ők azok, akik csak Allahra figyelnek, szépségét szemlélik, s „éjjel-nappal fáradhatatlanul magasztalják őt” (21:20).
8. A hét ég angyalai (*malá'ika szab^c szamawát*). Ibn ^éAbbász (a Próféta nagybátyjának a fia, vagyis Mohamed unokatestvére, aki 619-ben született, tehát 13 éves volt unokabátyja halálakor és 687/8-ban halt meg; ő lett az egyik legkorábbi, nagytekintélyű *Korán*-tudós, amit számos mellékneve [„a tudás tengere” stb.] bizonyít) felsorolja az angyalok neveit és alakját: (a Holddal kezdődően) marha, Iszmácíl; sas, Míkhá'íl; keselyű, Éá'idyá'íl; ló, Éaléá'íl; húrí. Kalká'íl; égi ifjak (*ghilmán*), Szamkhá'íl; ember, Rúfá'íl.
9. Az őrző angyalok (*al-èqfaöa*). A 82:11sq szerint: „tisztelretméltók, akik (mindent) felírnak, és tudják, hogy mit tesznek”. Két ilyen angyal rendeltetett minden emberhez.
10. A kísérő angyalok (l. 13:11), akik áldást hoznak az emberekre és beszámolnak tetteikről.
11. Nakír és Munkar. Ők kérdezik ki a halottakat a sírjukban.
12. Az „utazók” (*szayyàèún*). Fölkeresik azokat az összejeveteleket, amelyekben elhangzik Allah neve.
13. Hárút és Márút (l. 2:102). L. a továbbiakban.
14. A létező dolgok felügyeletével megbízott angyalok, akik rendet tartanak és elhárítják a romlást.

Az iszlám misztikusok (különösen a perzsák) érthető módon nem kevés figyelmet fordítottak a lélek *hodosz anójának* előkészítése során az angyalok szerepének. Ennek során a szó szerinti értelmezés gyakran átadja helyét a metaforikus interpretálásnak, s az angyalok a lélek egy-egy képességét szimbolizálják. A spirituális és az anyagi világ szoros kapcsolatban áll egymással, ami a makrokozmosz és a mikrokozmosz antik megfelelését viszi tovább.

A nagy murciai Ibn al-^éArabí (1165-1240) kedvenc tanítványa Èadr ad-Dín al-Qúnawí (megh. 1274) a *Korán* 7:54 (ez megkülönbözteti a „teremtést” és a parancsot”) alapján a lelkek (*arwàè*) és a testek (*adszszám*) világairól beszél: az előbbi a nem-látható, rejtett létezés (*ghayb*), az égi birodalom (*malakút*) világa, a másik az érzékekkel észlelhető (*saháda*) lenti világ. Ennek megfelelően rendezi el az angyalok világát: 1. Kerubok, akiknek nincs közük a lenti világhoz (ezeknek két csoportja van: a) az „elragadtatottak” (*muhayyamún*; b) „a hatalmasság népe” [*ahl-i dzsabarút*], akik az istenség „kamarásai”. Irányítójuk a Legnagyobb Szellem, a nagy arkangyal, aki irányítja az égi tanácsot [*al-mala' al-^élál*]: ő másfelől az Első Értelem); 2. az angyalok másik csoportja igazgatja a testi világot; ezeknek is két csoportja van: a) a felső királyság lakóiként egyesek az égi szférákat uralják; b) mások az alsóbb királyság lakóiként a testi dolgokat pásztorolják. Az ember al-Qúnawí szerint az „Úrság finom lényege” (*laifá-i rubúbiyyat*), amely tökéletes lényként mindkét világot egyesíti. Isten és közte nincs semmi, ugyanakkor ő közvetít a többi teremtmény és Isten között. Érdekes gondolata az, hogy föltételez a lelkek világa és a testi világ között egy köztes világot, amelyet a képmások (*mithál*) vagy a képzelet (*khayál*) világának nevez. Az ember álmában vagy fantáziájában erre a világra emlékszik vissza, s az eszkatológiai látomások is ezt idézik (l. hozzá: Murata 330–2).

Rövid áttekintésünk befejezésekként utalunk a korábban kétszer említett Hárút és Márút angyalok néhány tanulságára. A 2:120 versben említett történetük (l. hozzá: Simon 1987:32sq) számos – véglegesen alig megválaszolható – problémát vet föl (nevük kétség kívüli iráni eredete, ám az avesztai párhuzam tartalmi különbözősége, a szláv Hénoch-könyv megmagyarázhatatlan hatása, a *Midras Abkir* történetének hasonlósága stb.), ám számunkra itt a történet kicsengése az érdekes. A *Korán* szűkszavú utalásából annyi derül ki, hogy a két angyal a Salamon uralmát kétségessé tevő démonokhoz tartozott, akik a földre kerülve megtanították az embereknek a varázslás művészetét. A kommentárirodalomból megtudhatjuk azonban a történet hátterét: Ádám és Éva Paradicsomból való kiűzésekor az angyalok kárörvendően kifejezték az Istennek véleményüket az emberről, akit szerintük méltatlanul helyezett az Isten föléjük. Az utóbbi próbának veti őket alá, annak, hogy vajon ők mit tennének hasonló körülmények között. A két kiválasztott angyal, Hárút és Márút lemennek a földre, azzal az isteni meghagyással, hogy nem szabad ölni, paráználkodni, bort inni és bálványt imádni. A földön természetesen egy gyönyörű nő (különböző nevei: Anáhid, Bídúkht, Zuhra, a zsidó hagyományban: Na'ama – csupa beszélő név) elcsábítja őket, mire a tilalmak zömét elkövetik. Bukásuk után választhatnak az örök pokolbeli büntetés és a földi kárhozat között. Ők az utóbbit választják. Az embernek óhatatlanul eszébe jut egy híres vándortéma Barszisziszáról, a szentéletű remetéről, akit semmiféle kísértés nem tudott bűnre csábítani. Ám egy gonosz démon arra kényszerítette, hogy mindenképpen választania kell három rossz között. Ezek: a részegség, a paráználkodás és az emberölés. A szentéletű remete persze a legkisebb rosszat, a részegséget választotta. Ám részegségében paráználkodott, majd bűnös tette társát megölte. Hárút és Márút történetének nem tulajdoníthatunk más tanulságot, mint azt, hogy míg az égi birodalomban, ahol nincs változás, s a kerubok és a szeráfok örökké Isten dicsőségét zengik, ott természetesen nincsenek különböző csábításokból fakadó vétkek és nincsen büntetés. A föld ennek ellentéte: az idő és az örökké változó, ráadásul kiszámíthatatlan földi lét mindent ellentétére fordít, s az ember, a teremtés koronája, lépten-nyomon csalódást okoz az Istennek és angyalainak. Ugyanakkor kiderül, hogy valójában a földön érdemes élni, a földi lét számtalan csábításának egyik-másik angyal sem tud ellentállni, és szívesebben nemzenek utódokat a földi nővel, mintsem hogy Isten dicsőségét zengenék örökkön örökké.

Bibliográfia (az utalások feloldása)

- Corbin, H., *Avicenna and the Visionary Recital*, transl. by W. Trask (London, Routledge and Kegan Paul, 1960).
- Denys L'Aréopagite, *La hiérarchie céleste*, bevezetés: R. Roques, görög szöveg: G. Heil, komm. francia ford. M. de Gondillac. Sources chrétiennes 58 (Paris, Cerf, 1958).
- Eichler, P. A. *Die Dschimm, Teufel und Engel im Koran* (Leipzig, 1928).
- Encyclopaedia of Islam*. New Edition (Leiden, E. J. Brill, 1960–2003).
- Gobillot, G. art. *Anges*, in: M. Ali Amir-Moezzi (dir.), *Dictionnaire du Coran* (Paris, R. Laffont, 2007), 51–3.
- Goichon, M., *Lexique de la langue philosophique d'Ibn Síná* (Paris, Desclée de Brouwer, 1938).
- Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Quran* (Baroda, Oriental Institute, 1938).
- Kolakowski, L., *Ha nincsen isten...*, ford. Pásztor P. (Budapest, Európa, 1992).
- Korán* = L. Simon 1987.
- Murata, S., „The Angels”, in: S. Hossein Nasr (ed.), *Islamic Spirituality, I. Foundations* (New York, Crossroad, 1987), 324–344.
- Qazwíni, al., ^{cc}*Adzsá'ib al-makhlúqát wa-ghará'ib al-mawdzsúdát* (Bairút, Dár Ibn Khaldún, é. n.)
- Rúmi, Dzsálál ad-Dín, *Fi-hi má fi-hi*, ed. Badi^{cc} az-zamán Furúzánfar (Tehrán, Amír-i Kabír, 1982).
- Simon R. 1987 = *Korán. A Korán világa* (Budapest, Helikon).
- Simon R. 2001 = „A bűn forrásvidéke. Megjegyzések a judaizmus, a kereszténység és az iszlám bűnelfogásához.” In: Tallár F. (szerk.), *A kereszténység és az európai tradíció* (Budapest, Osiris), 1–46.
- Simon R. 2010 = *A Tisztaság Testvérei. Az állatok és az emberek pere a dzsinnek királya előtt. Arab ökológiai mese a 10. századból* (Budapest, Corvina).
- Wensinck, A. J., *The Muslim Creed. Its Genesis, and Historical Development* (Cambridge, CUP, 1932).
- Zamakhshari, *The Quran with Commentary of the Imam al-Zamakhshari, entitled „The Kashsháf^{cc}an Haqáiq al-Tanzíl”*, ed. by Nassau Lee et alii (Calcutta, 1856–8).

„Mi a neved?”

I. Előszó

Angyal, angyalok...? A kérdésre rögvest fölszegjük a fejünket. Hova tűntek a gyermekkori évek, amikor karácsony szentestéjén – a Csendes éj éneklése közben – még szárnyuk suhogását is hallani véltük. Ugyanakkor évek jártával – neveltetéstől függetlenül – ki-ki mégiscsak megtapasztalhatta az angyalok „jelenlétét”, netán sajátos angyalhit is kialakulhatott benne.

A vallások történetében a kezdetektől a jelenig – rá-cáfolva szekularizált világunkra – hol ne jelenne meg, illetve hol ne jelennének meg – szárnyaikkal, avagy anélkül – gondolkodásunkban („jó őrangyalod van”), érzelmeinkben (a már említett karácsonyi ünnepen), akár hitünkben („téged valóban az őrangyalod mentett meg!”). S az imént említett kifejezések nem azt jelképezik-e egyre szélesedő körökben tapasztalható módon, amit a visszapillantó tükör fölé elhelyezett – többnyire a nagyszülöktől örökölt – rózsafüzér?

E dolgozat célja korántsem annak kutatása, hogy felmérje az angyalokba vetett hit vallástörténeti fejlődését, még kevésbé szociológiai hátterét, vagy jelenlegi reneszánszának elvilágiasodott formáit (V. ö. *Th. Ruster, Die Neue Engelreligion, Butzon and Bercker, 2010*), hanem annak felmérése, hogy mit mond róluk a Biblia: léteznek-e avagy sem, szimbólumok-e, avagy csak a bibliai hagyomány világképének kellékei?

Látnivaló: rövid „előhangunk” azért juthatott szóhoz, hogy jelezze: írásunk kizár egy csomó ma felvetődő kérdést, és megmaradva a mai bibliakutatás módszerénél, válaszolni igyekszik néhány Bibliában megjelenő, angyalokkal kapcsolatos kérdésre.

II.

Persze, a vallástörténeti vizsgálódás (amelyről értékes áttekintést ad a *Theologische Realenzyklopaedie*, röv. *TRE, Band IX. Engel* szócikke, 583–586) és a mai érdeklődés elhárítása csak látszat, hiszen olyan kérdésről van szó, amely azért kerülhetett a Bibliába, mert az emberiség hitét ősidőktől kísérte és kíséri mind a mai napig. Képpel élve azt is megkockáztathatnánk: az emberiség „hite” mintegy kristályosodott mézkként sűrűsödik a bibliai angyalok világába. Ezért mégsem tűnik illuzórikusnak, ha a Bibliából (az Ó- és Újszövetségből) megkíséreljük kiszélesíteni látókörünket e témakörben: mégpedig elsősorban az emberi lét felé. De amikor a Bibliát állítjuk figyelmünk középpontjába, óhatatlanul szűkíteniünk kell tágaságát. Belőle csak néhány jellemző vonást villanthatunk fel (mindenek előtt a legősibb hagyományból), amelyekben érdemes eltűnődnünk.

C. Westermann említi kitérő könyvében (*Gottes Engel brauchen keine Flügel, Kreuz Verlag, 1978, 50*), hogy az Ószövetségnek az angyalokról szóló tudósításait három korszakra lehet tagolni. A korai idők elbeszélő írásai természetes közvetlenséggel, hétköznapi stílusban szólnak e „közbülső lényekről”. Úgy tartoznak nekik a korai idők valóságához, mint Isten, a fák vagy az állatok. A babiloni fog-

ság idejében, az Ószövetség teológiai és irodalmi virágkorában viszont alig esik szó róluk. A fogság vége felé azonban Ezekiel nyomán figyelemre méltó érdeklődés ébred irántuk, s ezt a figyelmet Zakariás nemcsak örökli és ápolja, hanem gazdagítja is, amely azután a deuterokanonikus könyvekben rendszerbe foglalt, teljesnek is mondható angyaltanná érlelődött. A továbbiakban az imént említett könyv gondolati nyomvonalán igyekszünk haladni, még ha a jobbra, balra nyíló ösvényeket is becserkésszük.

1. Távolság – közelség

Isten megközelítésének mindkét útja, amely meghatározza az egész Bibliát: Isten imádata (tisztelete) és ismere-te (teológia), az angyalokkal kapcsolatban járhatatlannak, zsákutcának minősül. A Bibliától távol áll, hogy az ember imádjja az angyalokat, amint egyfajta angyaltan is idegen tőle. Ők kívül állnak az istentisztelet és a teológia körén. Szépen példázza ezt két történet a Biblia elején és végén.

Az Úr angyala eljött Manoáh meddő feleségéhez, és kijelentette neki: „fogansz és fiút szülsz.” Majd megjelent a férje és megkérdezte:

„Mi a neved? Ha ugyanis beteljesedik a szavad, szeretnénk megtisztelni.

Az Úr angyala azt felelte:

Miért kérdezősködsz nevem felől,

amikor azt titok fedi.” (Bir 13, 17–18)

Ez a párbeszéd az Ószövetség egyik legrégebbi könyvében olvasható; Sámson, akinek szüleihez odalépett az angyal, valószínűleg Kr. e. 1100 körül élt. Egyáltalán nem különös, még kevésbé véletlen, hogy az Újszövetség jóval később keletkezett irataiban, mint például a Zsidókhoz írt levélben vagy János Apokalipszisében ugyanerről a figyelmeztetésről, az angyaloknak ugyanerről a távolságtartó tiszteletéről olvasunk. János a látomásoktól elragadtatva földre esik.

„És amikor hallottam és láttam, leborultam az angyal lába előtt, hogy imádjam őt, aki megmutatta nekem ezeket. De az így szólt hozzám: Vigyázz, ne tedd... az Istent imádd!” (Jel 22, 8–9)

A két történetet több mint ezer év választja el egymástól. Mindkét elbeszélés egyfelől elhárítja az angyalok imáadását, másfelől világosan kijelöli tiszteletük határát. Az ősi történetben a tiltás a név kimondásának megtagadása. Aki tudja az angyal nevét, az bizonyos hatalommal rendelkezik felette, ismeri őt, nevével szólíthatja.

A Biblia angyalai az istentisztelet és a teológia peremvidékén „élnek”, mindazonáltal mégis beletartoznak a Szentírás közegébe. Legitim terepükön olyan jelentőségük van, amelyet nem könnyű felismerni. Amint már említettük, utalnak a teológia és az istentisztelet határaitra. A

Biblia ugyanis nem egyszer olyan eseményekről és alakokról tudósít, amelyek, illetve akik az előbbi kategóriák egyikébe sem illeszkednek bele maradéktalanul, egyikével sem ragadhatók meg kielégítően. „Történeteik” érzékeltek: amit Isten tesz, azt csak „rész szerint” tudjuk szavakba foglalni; megsejtetik: az istenimádás minden változatának tiszteletben kell tartania bizonyos „szabad teret”, ahol megszűnik az imádat és a szolgálat, ahol kimerülnek az emberi lehetőségek. Ugyanakkor ez csupán az egyik, elhatároló oldala annak, amire az angyalok felhívják figyelmünket.

Az Ó- és Újszövetség számos angyaltörténetének másik, pozitív oldalát akkor fedezhetjük fel, ha „kihalljuk” belőlük azt a hangot, amely ezeket az elbeszéléseket rokonítja: az angyal olyasvalaki, aki találkozik az emberrel. E találkozások jellemző vonása, hogy mindig ő a kezdeményező, hogy minduntalan váratlanul jelenik meg, S akit meglátogat, nem győz felocsúdni a meglepetésből. Úgy is fogalmazhatnánk: az angyal szinte „rajtaütésszerűen” készíti elő Isten szándékát. A korai ószövetségi hagyomány – úgy gondoljuk – azért beszél az angyalokról, mert ők önmaguk „létén” túli valóságra utalnak, amelyeknek szövé tétele meghaladja a teológia és a nyelv, sőt az istentiszteleti cselekmények metakommunikációs lehetőségeit. Ebben az összefüggésben az angyaltörténetek Isten és ember találkozásának egy másfajta lehetőségéről szólnak.

Ezzel kapcsolatban előrebocsátjuk, hogy a „találkozás” fogalma itt kizárólag abban az értelemben használjuk, amennyiben az sorsfordító, vagy legalább is lényegesen befolyásolja az „ütőköző” partnerek életútját. Kisgyermek között még nem igen létezik ilyen, hisz oly kicsiny az őket egymástól elválasztó „távolság”. Az elemelt korúak között viszont éppen ellenkező a helyzet: a távolság már akkorára nőhet, hogy az kizárja közöttük egy pályamódosító kölcsönhatás lehetőségét. Találkozási készségünk tehát erősen életkor-függő: vannak mélypontjai és tetőpontjai, s közbülső értékei is természetesen.

Isten és követői is találkozhatnak az emberrel. Az Istennel való találkozás rendkívüli (elsőleges) esete azonban a maga ritkaságában félreismerhetetlen. Egy ilyen találkozás legerőteljesebben és legmélyebben a *próféciákban* jut kifejezésre. Emellett azonban az Ószövetség a maga tágasságában más lehetőséget is ismer: Isten követői mindenkivel találkozhatnak, mégpedig egészen váratlanul. Hogy ez nem csupán pusztá vélelem és merő hit, hanem tényszerű észlelet, mint világunk bármely tapasztalati ténye, arra a Biblia meggyőző világossággal utal: a korai idők elbeszéléseiben az angyal nem fentről alászállva találkozik az emberrel, hanem a pusztá földön, a poros utak világában: mint ember az emberrel. Később mindez másként történik. Önkéntelenül is eszünkbe villanhat a karácsonyi jelenet, amelyben az Úr követe nagy örömet hirdetve ott áll a pásztorok előtt, s egyszeriben mennyei seregek sokasága veszi körül az angyalt és dicsőítik Istent. A Biblia e történetének szemléleti formája elég kései és meglehetősen egyedí. Tulajdonképpen két egymástól teljesen különböző ábrázolási mód keverékéből keletkezett, és nem szabadna oly módon általánosítani, amint az gyakran történni szokott. Az ősi elbeszéléseknek éppen az a sajátja, hogy Isten küldöttjei földi utakon poroszkálnak, és általában ott lelik fel az embert. Isteni küldött mivoltuk azonban a találkozás pillanatában fölismerhetetlen.

Bentze Tibor műve

A korai angyaltörténeteknek éppen itt van az archimédeszi pontja.

Az Ószövetség egyik története rövid szempillantásra feltárja előttünk azt a másik világot, amelyben Isten küldöttje találkozhatnak az emberrel. A három férfi Ábrahámnál tett látogatásáról van szó (a Teremtés könyvének 18. fejezete).

Ábrahám a déli forrásban ott ül sátra előtt, majd amikor feltekint, az úton három feléje közeledő férfit pillant meg. Eléjük siet, megindító szívéllyességgel invitálja és marasztalja őket. Vízet ad a vendégek lábára, lepényt süttet Sárával, kiszalad a mezőre, hogy kiválassza a leülésre szánt borjút. Aztán a lakoma után a három vendég közül immár csak az egyik közli vele az üzenetet: esztendő fordultával fiad születik Sárától.

A szívesség, amellyel Ábrahám a három embert megvendégeli, az étkezéshez sürgető hívogató, a nagy hirtelenjében elkészített lakoma nem a küldöttnek vagy Isten küldöttjeinek szól – hogyan is tudná a vendéglátó, hogy valójában kik is ők –, hanem a vendégeknek. A történet – nem kétséges – ezt a vendégszeretetet kívánja dicsérni s egyben ajánlani, és a szép, eleven ábrázolás minden mondatban feltételezi, hogy a három ember, lábán a hosszú út porával, éhesen és szomjasan állít be Ábrahámmal. Éppen ezekben a vonásokban fedezhetjük fel azt a számunkra már idegenre vált világot, amelyben az emberek – hitük szerint – várják, hogy Isten küldöttje felkeresse őket. Ez az attitűd húzódik ugyanis a vendégszeretet és tisztelet mögött, amelyben a vendég részesül, valamint az előjogok mögött, amellyel kitüntetik őt: a jövevény könnyen lehet, hogy nem más, mint Isten küldöttje.

Mindezt olyasformán képzelhetjük el, hogy Ábrahám idegenek között él és vándorol, akik közül olykor egy távoli kereskedő, máskor egy vándor vagy épp egy szökevény, netán egy küldött érkezik. Mindig számolni lehet velük. Az a kérdés tehát, hogy vannak-e Istennek ilyen küldöttei, léteznek-e ők – nem merül föl. Az angyal ebben a nomád, illetve félnomád világban még nem reprezentálja a túlnanít, a transzcendenst, hanem csak a távoli messzeséget. Ezért kerülhet sor találkozásokra az emberek útjain. Ábrahám idejében és még évszázadokkal később is ezért várakozhatnak nagy-nagy reménnyel a küldöttek látogatására.

Az imént említett készenlét és a modern „angyalhit” között egy igencsak távolságtartó különbség érzékelhető. Amit ma általában „angyalhiten” értünk, már nincs sok köze Ábrahám korának küldötteihez és azok nyitott szívű várásához. Annak a készségnek, amely Ábrahám szívélyes vendégszeretetében és Isten küldötteinek magától értődő befogadásában mutatkozik meg, mai világunkban a többé-kevésbé erőltetett, és megváltozott jelentéssel bíró angyalhit következményeként valami egészen más felel meg.

E helyütt eszünkbe juthat, Jézus többször is tanítványai lelkére kóti: a szegényekben, a rászorultakban, az elesettekben találkoznak vele. „Amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek.” Első hallásra is érzékelhető a megfelelés, amely Ábrahám jövevényeket befogadó barátsága és Jézus szavai között fennáll.

2. Közeledés – üdvözlés

„Az angyal belépett (Máriához) és megszólította: »Üdvözlégy kegyelemmel teljes!«” Az Ave Mariának évszázadok óta mindig új és új árnyalatai jelennek meg a kora középkortól egészen napjainkig a különféle művészeti ábrázolásokban, ugyanakkor azonban a bibliai köszöntés igazi lényege nem fejeződik ki sem a zenei dallamban, sem a képi ábrázolásban (v. ö. L. Coenen, E. Beyrether, H. Bietenhard, *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*, I., Engel szócikk).

A Biblia két alapvető módját ismeri Isten kinyilatkoztatásának. Az egyik az *epifánia*. „A Szentírás epifánián Isten történelmileg megragadható önfeltárását érti a legkülönbözőbb manifesztációkban, de nem abban az értelemben, hogy őt emberi szem megpillanthatná. Isten dicsősége a hatalmából fakad – az Ősz-ben a *Szináj*-hegyen véghezvitt, az Újsz-ben pedig Jézus személyében és művében testet öltő – tettében jelenik meg megragadhatóan” (H. Vorgrimler, *Új Teológiai Szótár, epifánia* szócikk).

A másik a *teofánia*: „Istennek önmagáról érzékeinkkel felfogható, emberi alakban v. többnyire nagyszerű és félelmetes természeti jelenségek formájában adott kinyilatkoztatása” (H. Haag, *Bibliai lexikon, teofánia* szócikk). A megjelenések e formáiban teljesen elképzelhetetlen az üdvözlés nyelvi formája.

Amikor az angyalok hétköznapi köszöntéssel közelednek az emberekhez, akkor ezekben a jelenetekben a kinyilatkoztatás két előbb említett, alapvető módjától különböző, *harmadik* megnyilatkozási formáról beszélhetünk, amelyben Isten emberivé válik követében. A kinyilatkoztatásnak ez a harmadik módja, amely az Újszövetség szerint Krisztusban ért céljához, az a kinyilatkoztatási mód, miszerint a döntő esemény már itt a földön véghezmegy:

Isten küldötte elhagyja az isteni, transzcendens, emberfeletti szférát, s kimondja az üdvözlő szót.

Amit a fordítások vagy a képek és dallamok művészi ábrázolásai eltakarnak, voltaképpen az a *lényeg*: a hétköznapi köszöntés. Utóbbi megállapításunkat egy másik bibliai történettel igazolhatnánk, amelyben az angyali üdvözlés hétköznapisága és szokványossága még szembeszökőbb. A Teremtés könyvének 16. fejezetében egy angyal találkozik Hágárral, aki úrnője elől a pusztába szökik. Így szól hozzá:

„Hágár, Sárail szolgálója, honnan jössz és hová mégy?”

E köszöntés megszólításból és két kérdésből áll, amely a „honnan” és a „hová” iránt érdeklődik. A mondat egyszerű emberek hétköznapi életéből származik, akik ismerik egymást, akik érdeklődnek egymás iránt (honnan?, hová?), s az együttélésből adódóan egymásra szorulnak vagy éppen kíváncsiak egymás dolgaira.

Ami ebben a kérdésben kiváltképpen nyersen hangzik, az a Bibliában általában minden angyali üdvözlésben áll. Isten küldöttei ugyanis nem kultikus vagy eksztatikus, nem is valamiféle fennkölt közegben jelennek meg, hanem a hétköznapi együttélés szilárd talaján. Ha nem szoktunk volna hozzá annyira az angyali üdvözlésekhez, akkor ők valószínűleg abszurd, sőt egyenest illetlen alakokként kerülnének elénk. Hiszen a köszönés, mint az emberközi kapcsolatok kezdeményezője sajátságosan emberi közösségre korlátozódik. Ha valaki köszönt engem, és ha én ezt viszonzom, akkor felveszem őt emberségem „körébe”. Az üdvözlésnek tehát felbecsülhetetlen értéke van az együttélés szempontjából. Az olyan lét, amelyben nincs már üdvözlés, megszűnik emberinek lenni. Az üdvözlés az emberi beszéd alapformája, sőt egyenest a közlendő üzenet ágyazata. Hogy ez a tény milyen mélyre ereszti gyökerét emberségünkbe, arról ismerhető fel, hogy évezredekken keresztül fennmaradt, továbbá arról, hogy az üdvözlés azon kevés beszédalakzataink egyike, amelyben szavak és gesztusok, szó és taglejtés szükegszerűen együvé tartozik.

Az eddig elmondottakból talán világosabbá válik az „angyali üdvözlés” jelentése is, amelyet a következőképpen körvonalazhatnánk: Isten kiüresíti önmagát (*kenoszisz*), megtestesül és alászáll (*katabaszisz*) az emberi szférába. Miközben erről hallunk, olyan világképre gondoljunk, amelyben kivétel nélkül minden ember hiszi és tudja, hogy létét világföldtől és világon kívüli erők ölelik körül, s amelyben minden nap megtapasztalja ezeknek az erőknek százféle hatását. Ebben a világban véletlenül sem akad olyan ember, aki elutasítaná ezeket a megjelenségeket, netán szembehelyezkedne velük. Vagy miközben elmondaná a nyilvánosság előtt, hogy látta a trónon ülő Istent mennyei udvartartása körében, bárki is komolytalannak vélné kijelentését, netán még meg is mosolyogná. Empátiával bele kellene helyezkednünk életükbe, hogy megértsük: mit jelent, ha Isten küldötte odaszegődik egy férfihoz munkája kellős közepén, vagy odalép egy asszonyhoz, aki háza körül szorgoskodik, s éppúgy köszönti őket, mint a szomszédok. Emberi szempontból a küldött szerepe kevésbé mennyei jelenség, sokkal inkább találkozás, vagyis sorsfordító esemény az érintettek életében.

3. Belépni – eltávozni

A korai időkben az angyal természetfölötti mivolta nem váratlan megjelenésekor mutatkozik meg, hanem csodás távozásakor. Gedeon története elmeséli meghívását. Az angyal arra kéri őt, állítsa helyre az oltárt, majd botjával megérintette a húst és a kenyeret. Erre tűz csapott ki a sziklából, és megemésztette a húst és a kovásztalan kenyeret. „Ezután az Úr angyala eltűnt a szeme elől.” Gedeon csak most veszi észre, hogy Isten követével beszélgetett (v. ö. Bírák könyvének 6. fejezete). Hasonló epizód-ról értesülünk egy másik történetben is, amikor az angyal bejelenti Sámson szüleinek, hogy fiuk fog születni. Az elbeszélés végén olvassuk: „Manoah vette a kecskét az étel-áldozattal együtt, és bemutatta a sziklán égőáldozatul az Úrnak, aki titokzatos dolgokat művel. Amikor a láng az ég felé csapott az oltárról, az Úr angyala fölemelkedett ebben a lángban” (v. ö. Bírák könyvének 13. fejezete). A két történet feltűnően hasonlít az emmauszi tanítványokról szóló újszövetségi tudósításhoz (v. ö. Lk 24, 13–35), amelyben a két tanítványnak Jézussal való találkozásáról az Ószövetség angyaltörténeteinek hangnemében hallunk. Jézus éppúgy odalép a két útítárhoz, mint az Úr angyala Ábrahámhoz vagy Gedeonhoz. Szóban és gesztusokban egészen emberi történet a legvégső mozzanatig, amikor is az idegen olyan jelet ad, amelyről azonnal felismerik, hogy Isten küldötte, s e pillanatban már el is tűnik előlük.

E tudósításokban érdemes felfigyelni az eltávozásnak egy olyan vonására is, amely feltűnő módon gyakran előfordul: az emmauszi úti kép elején, amikor a feltámadt Úr vándorként odalép kettőjükhez, és ők nem ismerik fel, ezt a megjegyzést olvassuk: „gátoltatott a szemük”. A jel után viszont arról hallunk, hogy „megnyílt a szemük”. Hágár történetében ugyanez a motívum így szerepel: „Isten megnyitotta a szemét, és látott...” (a Teremtés könyvének 21. fejezete). És amikor Jákob találkozik az angyallal, ezt hallja tőle: „Emeld föl a szemed, és láss...” Bileám történetében pedig ezt olvassuk: „és Jahve megnyitotta Bileám szemét...” (Számok könyvének 24. fejezete). A Bírák könyvének két angyaltörténetében a követek hirtelen eltűnésében rejlő üzenet felismerése a célpont. Mindkét elbeszélésében közös vonás: az angyal másként távozik, mint amiként érkezett. Nem ugyanazok a szemek szemlélik elmenetelüket, mint amelyek jövetelüket látták. A döntő esemény a kettő között történt: felnyílt a szemük.

A kérdés kevésbé az, hogy hiszünk-e ezekben a bibliai történetekben, vagy sem. Bizonyára sokan hajlanak arra a véleményre, hogy Isten ma már nem úgy küldi „angyalait” a világba, mint egykor Ábrahámhoz vagy Gedeonhoz. Sokkal inkább az a kérdés: vajon az egészen átalakult világunkban teljesen megváltozott emberekhez Isten egyáltalán tud-e üzenetet közvetíteni. De mért ne tudna? E kérdésre akkor szolgálhatunk valame-

lyes válasszal, ha figyelembe vesszük: az ember elképzelhetőnek tartja-e Isten ilyenféle „beleszólását” hétköznapi életébe? Igaz, nagy különbség van az emberek között. Van olyan, aki a napi üzenetet és a napi küldöttet már eleve bejegyzí naptárába, érkezését beilleszti életébe. És akad olyan, aki munkája minden gondja és baja között nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy valahonnan bármikor eligazító hírt vagy váratlan látogatót reméljen; olyan üzenetet, mint az angyaltörténetek megszólítottjai, akiknek „megnyílt a szemük.”

A küldött érkezésének és távozásának történeteiből azért szert tehetünk némi bizonyosságra, amely segítségünkre lehet Isten hírnökeinek kérdéskörében. Az angyal ismeretlenül találkozik az emberrel. Úgy lép hozzánk, mint ember az emberhez, aki éppúgy világunkhoz, földünkhöz tartozik, mint mi. Csak látogatására visszaemlékezve, eltávozásának pillanatában jelentheti ki az ember: Isten küldötte látogatta meg. A találkozás akkor jön létre, amikor a küldött által meglátogatott ember szeme megnyílik. A változásban, amelyet a látogató idéz elő a meglátogatottban, ismerszik fel Isten küldötte. Az nem látta a küldöttet, akinek nem nyílt meg a szeme az üzenet nyomán. Abban a pillanatban azonban, amikor a látogató befejezte szolgálatát, már el is távozott. „Az angyal(ok) megjelenése, beszéde, tette inkább csak hirtelen, pontszerűen érinti az emberi-földi lét körét, sohasem folytonos eseményso-rozat” (Kozma Zsolt szerk., *Bibliai Fogalmi Szókönyv, angyal, követ* szócikk).

III. Zárszó

Amit elmondtunk, csupán vékony szeletét érinti annak a gazdag hagyománynak, amit a Biblia az angyalok-ról megőrzött. De ennek elemzésében is állandó éberség-re van szükségünk. A történetekben szereplő Isten küldöt-

tei „az Úr angyalai”. A magyar bibliafordítások ugyancsak így nevezik őket. Ők közvetítik az üzenetet, nekik kell egy-egy embert megszólítani, az ő tisztük e szolgálat végrehajtása, s róluk csak az üzenet kedvéért esik szó. Isten követének ez a szolgálata a későbbi időben azután átszáll egyes emberekre, akiket prófétáknak nevezünk. Nem lehet véletlen, hogy az angyalokról a prófétákat megelőző korszakban (az ósatyák és a bírák idejében) keletkezett történetek „súlypontja” a későbbi (a babiloni fogság előtt keletkezett) prófétai könyvekben szinte egy csapásra eltűnik, súlytalanná válik. És az utóbbi időszakból származó történeti könyvek is hallgatnak róluk. Az a tény, hogy a különböző korszakokban a Biblia egymástól teljesen eltérő módon tudósít az angyalokról, nagyfokú óvatosságra int: a Szentírásból csak megfontolt következtetéseket vonhatunk le a jelenre. Az angyalokról megrajzolt időtlen és általánosan érvényes kép ugyanis nagyon gyakran ikon helyett torzképpé válhat, a róluk összeszerkesztett tanítás pedig hamisnak, hiteltelennek minősülhet.

De a történeteknek ebből a szerény rétegéből, amelyet Isten népének legkorábbi ideje tartott fenn, amelyet a szóhagyomány megőrzött attól, hogy a mesélőkedszákmányává váljon, mégis csak felöltik az a sajátosan és specifikusan „bibliai”, amelyet a Szentírás az angya-

lokról közöl. Mindaz, amit a Biblia Isten angyaláról elmond; az angyalról, aki odalép Hágárhoz majd Máriához, Isten követéről, aki meghívja Gedeont, majd nagy örömet hirdet a pásztoroknak és az egész népnek – „Ma megszületett a Megváltótok, Krisztus, az Úr, Dávid városában” –, félreismerhetetlenül és letagadhatatlanul összefüggésben van a Biblia középpontjával és céljával. Isten követe e történetekből nem tessékkelhető ki, nem törölhető ki.

„Szent Ágoston szerint az »angyal« nem lényre, hanem egy feladatra vonatkozó megjelölés. Az angyal Isten követe, általa üzen Isten az embernek, vagy kíséri, hogy benne valamit elérjen. Jöhet hozzánk az angyal emberalakban, álomban vagy lelkünkben. Az angyal megtapasztalásának helye a szív” (A. Grün, *Mindenkinek van egy angyala*, 14). Az angyalok – úgy gondoljuk – végső soron Isten lehetőségeinek embert szolgáló megtestesítői.

Az angyal találkozik az emberrel, és az ember találkozik az angyallal, aki „kinyilatkoztat”, üzenetet közvetít, ugyanakkor távozásában titokzatosan „elrejtőzik”. A kölcsönös egymásra találásban az ember önmagát is jobban megismeri. Nem kap végérvényes választ kérdéseire, de megtapasztalja, ő is „kinyilatkoztató” és „elrejtőző” lény. Tudatosul benne: az önmagát „kinyilatkoztató” ember vall magáról. S aki vall, az valamit megoszt másvalakkal. Megoszt, hogy másnak adjon, és elfogad, hogy másban részt vegyen. Bizalommal részt ad magából, s elfogadva részt vesz a másokban. Őszintesége azonban egyben fájdalmas is, mert kiszolgáltatja magát, s titkával együtt jövőjét is veszélyezteti. Ezért elrejtí érzékenységét és sebezhetőségét: „elfedezi megcsorbult levelét / a virág” (József Attila, *Látod?*). Elgondolkodtató, amit Nietzsche mond: „Minden nagy szellemnek szüksége van álarcra.” Sőt nemcsak a nagy szellemeknek, hanem minden embernek is, aki ismeri önmagát, saját elmentmondásos természetét. Az ember sem álarcával nem tud teljesen azonosulni, vagyis ahogy mások számára jelen van, de önmaga teljes leleplezésével sem képes önmagához és embertársához közelebb kerülni. Úgy látszik, éppen a „kinyilatkoztatás” hitelessége és a belső egyensúly megőrzése végett mégiscsak szükség van álarcra, amely mögött Isten privát, önmaga számára fenntartott területe húzódik. Itt egyedül neki van rendelkezési joga. Ezért „sohasem érnénk a végére annak, hogy levegyük álarcainkat. És az utolsót, mely arcunkra rögzül, teljesen bizonytalan, hogy a halálnak sikerül-e lefejtene rólunk” – írja F. Mauriac. Az emberarcú angyallal találkozárra is lehetőségünk nyílik, hogy az „utolsó” álarc egy angyalibb emberarcot mutasson...

Verebes György műve

Nem mate-, hanem metarealizmus

Gondolatok az „angyal”-problematikáról

Azt állítom, hogy senki sem tud metafizikai premisszák nélkül gondolkodni... egyetlen lépést sem tehetünk az ismeretlenbe anélkül... hogy metafizikai (előzményeket a levonandó következtetésekhez) fogalmazzunk meg, mik túl vannak az általunk már ismert dolgokon. A hit és gyermekei: a vallás, a filozófia és a világszemlélet minden kultúrában nélkülözhetetlen. – A hit a megmagyarázhatatlan valóság pótolhatatlan kerete.

Rupert Riedl biológus

Minden védekező, apologetikus magatartás ... távol áll tőlem.

Hans Küng teológus

„a nyelv mögötti nyelv mögött az angyal...”

Halmai Tamás költő, kritikus

Azt hiszem, bárminek (akár az érthetetlennek) befogadásához is az eddig megértettektől, az eddig bizonyosnak tartottaktól való gyöngéd, de határozott elszakadás, a fölmerülő kérdésség, a mintegy lassított ütemű s óvatos átkelés rajtuk s közöttük, tehát a túllépésük szükséges. Legyenek mögöttem mindazok, amik megakadályozhatják a szüntelenül közeledő, özönlő vagy csak egy részecske-szelídségű s titkú, magányos újnak, a még nem ismert valóságnak érkezését. Nem kell tudnom, mi jön. Várom kell, vágyom arra, hogy amiket még csak sejtetek, hiszek bennük – s ez a valóság minőségjegye –, mintegy légnemű személyességemen, rajtam tűnjenek át. Nemcsak új szókapcsolatok, új ihletesség- és gondolkodás-formák, spontán intuitív, gondolati mezők, alárendelő asszociációik, s minél tágasabb szellemi „öblösödések” keletkezésének, az új elemeinek helyet adó, aktív örök, megüresedés hasson, hassanak át, hanem a tudományok fölkinálta, az elragadtatásig mély, de objektív tudásanyag is, és meghatározó módon segítsenek ebben a befogadó folyamatban. Az állító, általában múltvédelmi okokból éles radikalitás, mely annyira szeret leszögezni, s eleve kizár, soha nem vezet el fölnyíló mélységekig, az eddig ismeretlen vagy csak következtethető, mintegy suhogásszerűen közelítő „jövöbeliség” felé. Mégsem ez az elhallgattató tónus, mozdulat, beidegződött félelemérzés, magatartás választja el az „eddig”-t a „földerengő”-től, hanem a létszemléletben meggingó hit, mit elfödni hivatott a radikalitás.

Nem a megnevezésen vagy az elfogadottságon múlik valaminek a tét-jellege; maga a valóság jelenik meg tétként. A valóságnak legvalóbb, az ál-valóságtól megkülönböztető, leglényegéből eredő vonása az, hogy létfontosságú. Minthogy az élt élet gyors, összetörülő, váratlan történései közepette fölbukkanó valódi valóság maga a lét (Lét); megvillan és eltűnik. Ezt teszi itt létünkben a lét az életben, s az élet (Élet) a létben. Megragadhatatlan, s éppen ezért törjük érte magunkat (akár tévutakon is). Az, hogy van és mégsincs, nincs, de lennie kellene, mindenél több, stabilabb, perdöntőbb; ahogyan van-nincs. Miért? Mert ami rajta kívül van, az csak létezik. S ami létezik, az ezt „van” nélkül teszi, vagyis előbb-utóbb teljesen, tövig nincs lesz. Tudjuk, mégis van-ként éljük. A virtuá-

lis valóság nem valóság. Még csak vegetáló létezés sem. Épp, hogy valami.

A vágyott valóságtól – amit akarunk, szeretnénk, átéljük, megízleljük – „elvárjuk”, hogy anyagszerű legyen. Ha minden lehet, csak anyagszerű nem, mert másnemű, ahogy hisszük vagy hittelenül gyanítjuk, mégis meg akarjuk fogni, simítani, tapogatni, húsunkkal érezni a húsát. És (megrendülve, emberhez méltóan) igazunk van. Ez megismerésünk, megértésünk, a gondolkodó képességünket is feszegető, isteníthető emberségünk alapja. Ezért követelménye. Vagyis a valóság utáni vágyakozásunk nem más, mint evilágiságunk nagyrabecsülése, célja, eltökélt, kimunkált, alázatos önszeretetünk joga arra, hogy szerethessünk és szeretessünk is. Ösztönösen, szenvedélyesen, önmagunkat végképp elherdálni képtelenül, de szorongottan, mert szorongó félelemtől hajtva csak a valóságot akarjuk. Mi a valóság?

Az, ami mindig megelőz minket, tehát csak *lesz* velünk. Mégis akkor áradhat szét *mögöttünk*, ha már átjárt minket. Ha csak egyszer is áthatotta testi-lelki-szemleli teljességünket, értelmileg és láthatatlanul stigmatizált minket. Nem adunk neki nevet, mert totális szerelemnek érezzük. Vagyis nincs is szüksége névre; örökre visszavárjuk. Még ha gyűlöljük is, mint azt a szeretőt, aki elment. Elhagyott. A valóság tehát lehet mögöttünk is akár, mert már előttünk volt. Lehet nélkülünk is, mert már volt velünk. Mutathatja magát ismeretlennek is, mert egyetlen öleléséből már megismertük. Az előttünk elrejlő időben is benne sejtjük, mert már ott van a múltunkban. A valódi valóságnak része a testünk. A szavunk. Egyetlenségünk. Szerelmünk egyedi karaktere. Elragadottságunk magva, a józanságunk. Ételünk és italunk. Szeretve gyűlöljük, mert éhezett és szomjaztat minket. A valódi valóság leírhatatlan életbőség, mégis nyomor(úság)ban felejtett minket. Bosszúból tudni akarjuk őt. Szétrombolni áldott Nincs-itt!-jét. Megfoghatatlan kereteit. Már el is nézzük neki, hogy bujkál, hogy most éppen hol van, van-e egyáltalán, vagy nincs, mert – megértettük – a valódi valósághoz más szív, más

nyelv, más értelem szükséges; olyan, amellyel nem bírunk. Önzésünk szent és határtalan: valódi valóságosak akarunk lenni, végtelenül. Várunk.

Ha a valódi valóság ez, ilyen, efféle, mit jelent az, hogy régi? S mit, hogy új? Azt, hogy örök. Hisszük vagy sem. Örök-új. Nem tegnapi, hanem mai, s – ahogyan a gázóra utolsó száma megállás nélkül forog – már a mában is holnapi. Ha a valóság tényleg valódi, azaz örök, akkor tegnap, ezer, százezer éve, ki tudja, mióta, miközben *akkori*, már holnapi is volt. A valódi valóságnak végtelen aktualitása van, vagy nem valódi. S akkor nem is valóság. Viszont a húsom érzi, hogy nem virtuális valóságok között élek, s magam sem vagyok az. Senki sem az. Sőt azt hiszem, semmi sem az. Még a semmi sem virtuális. Még a semmiben is van valami, mondjuk egy részecske. Vagy a részecskében táncoló részecskék egyike, amelyik kiszökött. Nincs semmi, mint ahogy a folytonosan kiáltó „minden” hajsza hóján semmi. Ha volna... A van (Van); ez, ő az igazi titok. S azért az, mert ami úgy van, hogy mégsem ő, csak általa valami „egy” – kicsi vagy nagy, nem fontos –, az a legszemélyesebb mélyünkben érint minket. Hogy például a Kozmoszban „mintegy százmilliárd galaxist ismertünk, az egyes galaxisokban átlagosan százmilliárd csillaggal”. Tessék? Ismerünk? S mindez (mi az, hogy mindez?) „a Kozmosz teljes anyagának” – mi az, hogy anyag? – „mindössze 4–5%-a”. (Berényi Dénes atomfizikus közlése.) Nem semmi, komolytalankodom pestie-

sen, bár ez a kiszólás esetünkben szó szerint ül. A tudomány nem segédkönyve, szótára a filozofálás(kodás)nak sem, de azért itt megállok... Lehet-e bármiféle, metafizikai vagy transzcendens elmékedést, tudást, hitet, intuíciót teljesen függetleníteni a tudomány lenyűgöző tényeitől, következtetéseitől, valóságátvitelétől? S ha nem lehet, akkor miért kellene? Nem az értelmeknek, hanem a létezésnek van szoros köze hozzá, hozzájuk. Amihez pedig közöm van, azzal együtt, a bennem kiváltott hatásaival, hatásaitól is folytonosan változva gondolkodom az „angyal-problematikáról”, ugyanúgy, ahogyan a költészetéről, például. S – bocsánat – egyáltalán nem érdekel, hogyan egyeztethető mindez (már megint ez a mindez...) a hitemmel, helyesebben, azzal a hittel, ami nekem ajándékozott. Egyeznek vagy sem, *mélyen* érintik, de nem rájuk épül, amit az „angyalságról” gondolok.

S hogy az angyalság egyáltalán probléma-e. Vagyis nem bizonyított, mondjuk. „Talányos, rejtelmes, titokzatos.” (Miért, a százmilliárd galaxis némelyike – nem tudom, hány – fényévnnyi sebességgel száguld az űrben, ez nem az?) A lényeg: hogy én – valamiképpen kozmikus „minta” – küszködöm. Tágulok vagy apadok. Én tapasztalok, foganok a szellemben. Én ereszkedem alá azokba a mélységekbe, amelyek nem azt várják, hogy bizonyosakat állítsak, hanem hogy aláereszkedjem. Majd ott meglátjuk stb. De azért állítok, állítgatok is... Ha Isten – akit hiszek, de nem tudok, nem úgy, mint az ateista; ő nem tagadhatja azt, akit nem tud, mert nincs –, szóval ha Isten látja, ami lett, s azt mondja róla, hogy jó, most én erősködjem vele: nem, nem jó! – ? Nem látod, hogy gyógyíthatatlanul el van nagyolva? Csupa hiba, ellentmondás, el van rontva, úgy rossz az egész, ahogy van. Mikor még arra sem vagyok képes, hogy fölfogjam: mi, milyen, hogyan volna jó? S miféle tekintéllyel állítsam a nem-et vagy az igen-t? ... Fájt már a fogad? Ugye. S lehetetlen, hogy mind a harminckét fogad egyszerre fájjon?... Ez a jó világ, miközben csakugyan bámulatos, rettenetes is, gonosz, kegyetlen, katasztrófális. Nem embernek való. Vagy talán mégis? Nincs benne, beleöntve, beleszöve valami (valami; mi?...), s ez az embert léte legmélyéig megrázza, elragadja, sőt fölujjongtatja, s minden iszonyúság ellenére örömré, (nem nagyon szeretem ezt a szót:) boldogságra ösztönzi, folytonos – hiábavaló? – munkára serkenti, holott már tízezerszeresen megszenvedtette vele ez a világ egy gyűszűnyi „most-jól-érezem-itt-magam”-ért.

Pesszimizmus? Optimizmus? Jelentéktelen szavak ezek. A hangulat-báróba éppúgy beledőf a halál fullánkja, mint a világ leglátóbbjába, a bepillantóba, a tudók tu-

dójába, a keserűbe vagy az örömodásba. ... Ho-hó!, én viszont pro vagyok! ... Jó, én meg kontra... A pro azt hiszi, előbb-utóbb pro-ista lesz az egész világ (n. b.: ez a porszemnyi), a kontra az ellenkezőjét. A helyzet meg az, hogy se ez, se az nem foglalkoztatja a többit. Mert ez a többi se ilyen, se olyan. Mi érdekli a többit? A saját fölfújt csekélysege. Vagy az sem... Talán igaz: soha ilyen elszánt ellensége nem volt magaunt embernek az ember. Nagyképű divatszava ez – sokrétűség. Szitokszava pedig – konkrét. S mindez (már megint ez a...) a posztmodern-poszt diktatóriájának, majdnem azt írtam: direktóriumának neonfényében. Mintha sakk-matt lenne. Jó, de maga a játék gyönyörű; ez az igazi cinizmus. Mert nézzetek be egy baleseti sebészet szünet nélkül s vérpötytyösen nyüzsgő hat műtőjének egyikébe, amelyben éppen egy négygyermekes özvegyet amputálnak mindkét lábára... Kedves Andrej Plešu, tudod te, mit mondasz? Mi az az „azonos másságunk”? Mi az a „kiterjedt saját”, amely iránt rejtetten nyílunk meg? Miért „minden” iránt? Az a „másvalami bennünk” a magunké?... Ha valami azonos, akkor nem más. Ha más, nem azonos.

És hogy „Mi más is az angyal...”? Ez a mi-más eltörli az angyal szó szerint lehetséges lényét, lényegét, formáját, láthatatlanságának, látványának sokféle (meg)sejtését, foszforeszkálását. Mi szükség volna olyan „más”-ra, amely „saját”? És nem „minden felé” nyílik meg rejtetten. Én például – aki lehetek azonosan a másom is – sokfélével ismerem a mindenben, amely felé nem kívánok megnyílni, sem rejtetten, sem rejtetlenül... Szóval ez a fajta 'angyali igen-nem', 'nem-de-mégis' mintha az elleplezetten radikális ember önkörébe kívánná kényszeríteni – szelíden hangzó elvontsággal – azt, ami (aki) nem-emberi. Akarja vagy sem, azt sugallja, hogy az angyal emberi képzet, változó színekben spiritualizáló arcél, szabad formájú struktúra – ilyenes a nem-létező létezése –, mintegy irreálisan realizálódó titokzatosság a materializált szellemi létben: „a magunk másvalamije”.

Nem. Az angyal a Világ Világosságának – tehát az embernek is – szolgálója, személy, aki értelem és fényerő, kozmoszt átjáró jóindulat, óvó, kérlelő, figyelmeztető, adott esetben kardmetszés-gyors reagálású szellemi lény, életvédő minden (s mindig) ravasz fondorlat, rossz szándék s gonoszság ellen. Maga az engedelmesség körülírása. Hatalmon kívül áll. Áll, vagyis hatalmas. Nem vagyunk végletesen kiszolgáltatva semmiféle földi Fejedelemnek. Szólhatunk hozzá. Ő is hozzánk. Meg is teszi. Egyszerre van alatta is, fölötte is törekeny létünknek. Nem hiedelem, nem babona, nem képzet, hanem a Teremtő teremtettje. A valódi valóság részei ők is. Az

Verebes György műve

Akarat akaratai. Alighanem tényleg „Iszonyúak” (Rilke). Az átható tisztaság fenyegető. Rémületet kelthetnek. De nem fölfegyverzett sátánvadászok, röpködő szárnyasok az Egyetemben. És nem is aprószárnyú, túlsúlyos, dagi puttók, pici bögyörövel.

Igen nehéz kivackolódnia a világnak az álrúhás, mélyen gyökerező materializmusából. Ennek színskálája ma éppúgy, mint mindig a(z ál)dialektikus, nyers barbárságtól a tobzódo intellektualizmus paradoxon-imádatáig terjed. A materializmus rég megbukott, de a magvai szétszóródtak, s újra kikelnek. Az önmaga milyenségét már meghatározni is képtelen hipermodernség ezért oly avított, értékvesztett, némi többlet-derengésesen kollaptikus. Van is, nincs is... A kizárólagos és hiteles tudományosságot azonban nem lehet megtéveszteni. A kozmosz föltár és csalogat. Elsőtétül és hatalmasan kinyílik. *Itt*, köztünk a szellem ellenállhatatlan konvergenciája műfajokra való tekintet nélkül közeledik ahhoz a fölismeréshez, amit két természettudós, Grichka s Igor Bogdanov mondott ki: nem materializmus (következik), hanem metarealizmus. Hogy a realizmus ebben az összefüggésben mit jelent, s mit nem, ez az igazi titok.

A médium angyali modellje

Angyalok száma se mondva se tudva

Dante: Isteni Színjáték

Dante számára az angyalok számosságának kérdése vélhetően másként vetődött föl, mint számunkra. A nagy történeti és kulturális távolság ellenére a késő középkor és a késő újkor az angyalok számossága, illetve számtalansága tekintetében feltűnő hasonlóságot mutat. Ez a párhuzam annál is inkább figyelemre méltó, mivel az angyalábrázolások posztmodern inflációját megelőzően a modernitás mintegy két évszázadán keresztül jószerével hiányzanak, illetve csak perifériálisan (a reneszánsz és barokk ábrázolások népi-egyházi giccs-változatában) és izoláltan (a német romantikában), vagy olyan unikális művészi képvilágokban jelennek meg, mint amilyen Rilke költészete vagy Klee munkássága.

Az angyalábrázolások áradatszerű megjelenése az ezredfordulón – a popkultúra különféle fejleményeitől a magasművészet megannyi műfaján át a szalvéta-ornamentikáig terjedően – számos teoretikus értelmezésre vezetett. Az újra virulenssé vált angyal-kérdésre a 80-as évektől kezdődően tematikus folyóirat-számok – a francia *Traverses* és a német *Tumult* –, továbbá könyvek sokasága kereste a választ.

Utóbbiak közül, eltérő okokból, három különösen figyelemre méltó, mivel bennük a medialitás kérdése hangsúlyosan vetődik föl.

Térközökön át

Andrei Pleșu filozófus *Angyalok* című könyvében nagyszabású áttekintést ad az angelológia történeti, teológiai, filozófiai és ikonográfiai vonatkozásairól.¹ Az elgondolható legnagyobb messzeségen, az Isten (abszolútum) és ember közti távolságon át történő kommunikációt az ortodox keresztény teológia álláspontjáról kiindulva értelmezi. Munkájában a távolság áthidalásának régi-új teóriáját, a térközökön keresztül vezető angyali közvetítést, az intervallumok ontológiájának elméletét fejti ki: „Mihelyt létrejött az intervallum ontológiája, szemünk láttára óhatatlanul megszületnek az átmenet technikái is, a tér feldarabolásának azon technikái, amelyek, a teret »közelségek füzérévé« alakítják. Az angyalok mást sem tesznek, mint *felaprózzák*, elfogadható szeletekre bontják az abszolútumtól bennünket elválasztó távolságot.”²

A térközökön át vezető közvetítésnek ez az elmélete, akárcsak Pleșu más írásaiban megfogalmazott „tér-elmélete”, ígéretes lehetőségeket hordoz. Am ezek nem kerülnek kidolgozásra, végkövetkeztetései általánosság-

gokba vesznek. Viszonyunk a „távolság terrorához” szerint akkor változik meg, „amikor az igazságnak az igaz és a hamis, a valóságnak a valós és az irreális, az állagnak a testi és a szellemi közé eső »lépcsőfokai« ismét szóhoz jutnak”. Értelmezése szerint ugyanis az angyalok olyan *lények*, amelyek érzékelésére elvesztettük a képességeinket. Ennek a helyzetnek a változásáról, az angyalok észlelésének lehetőségéről felvázolt elképzelése kissé homályos: „Az angyalok birodalmának közelében járunk, valahányszor a *létező modulációiról* beszélünk: a lehetőségéről, a virtuálisról, a létezők »intenzív«, felső, közvetett, velejáró, álombeli stb. változatairól. Az angyalok birodalmának közelében járunk, amikor többértékű logikáról, az érzékektől és az értelemtől egyformán eltérő megismerőképességekről vagy olyan eseményekről beszélünk, amelyek sem a »mítosz«, sem a »történelem« fogalmába nem illenek, és azért mégis események (például a látomásszerű élmények).”³

Az angelológia szinte minden vonatkozását számba vevő szerzőt az ezredfordulón mutatkozó angyal-áradat jelensége nem foglalkoztatja, miként más korszakok hasonló fejleménye sem; a jelenségre, s a vele összefüggő problémára nem reflektál.

A tudományfilozófus Michel Serres – látványos művészettörténeti anyagot is felvonultató – munkájában ez a kérdés viszont centrális jelentőségű.⁴ A szerző mintegy a szárnyas lények „hagyományában”, reptéri alkalmazottak párbeszéde formájában fejti ki gondolatait. Végkövetkeztetése szerint mennél több a hírvivő, annál nagyobb a távolság Istentől. Serres kommunikációelméleti érdeklődéséből⁵ adódóan munkájában a mediális összefüggések állnak előtérben. Gondolkodása ugyan mindenfajta vallási gondolkodástól meglehetősen távol áll, az angyalok előtérbe kerülésének és a transzcendens távolság növekményének összefüggéséről tett megállapítása mégis találkozik a teológiával. Ugyanis majdhogynem egybecseng a katolikus teológus Herbert Vorgrimler álláspontjával: „mennél inkább transzcendensnek gondolják Istent, annál inkább teremtett nagyságok révén, semmint önmaga által mutatkozik meg a történelemben”.⁶

Hogyan lehet teljesen hírvivővé válni?

A közvetlen és a közvetített Isten-ember-kapcsolat és angyali modelljének időszerűsége Detlef B. Linke elemzésében jelenik meg a legárnyaltabban.⁷ A filozófiában és

¹ Andrei Pleșu: *Angyalok*. Kolozsvár, Koinonia, 2006.

² Andrei Pleșu: „Az angyalok. *Építőkövek a közelség elméletéhez?*”. In: A. P.: *A madarak nyelve*. Pécs, 2000. 248.

³ I. m. 250.

⁴ Michel Serres: *Angels. A Modern Myth*. Paris – New York, 1993. (*La légende des Anges*. Paris, 1993.)

⁵ Michel Serres: *Hermes I – Kommunikation*. Berlin, 1991. (*Hermes I – La communication*. Paris, 1968.)

⁶ Herbert Vorgrimler: *Új teológiai szótár*. Budapest, Göncöl, 2006, 33.

⁷ Detlef B. Linke: *Geist, Glaube und Gehirn*. Reinbeck, Rowohlt, 2003.

Kovács Melinda műve

kommunikációelméletben is jártas agykutató a közvetítés problémájáról egy régebbi írásában azt állapította meg, hogy az „isteni követek messzemenően elfoglalták Isten helyét.”⁸ Későbbi könyvében ugyan nem utal erre, gondolatmenete azonban egyértelműen ilyen kiinduló pozícióra utal. Miként az is, hogy evangélikus keresztényként (és a teológiában is eléggé jártas lévén) nem volt híve az Isten és ember közti térben elszaporodó közvetítők és különféle intézményeik sokaságának sem.

Az angyal-problémát Linke a mai mediális helyzetre tekintettel exponálja: „Az angyalokra vonatkozó kérdés a globális információs társadalom struktúrájának centrumát érinti. Ha az embert olyan információfeldolgozó rendszerként fogják föl, amelynek testi voltára nem kell tekintettel lenni, akkor az közvetlenül az angyalokra vonatkozó teoretikus spekulációkra is vezet. Ugyanis az embert, amennyiben az információ-továbbítás szempontjából értelmezik, akkor nyilvánvalóan úgy tekintik, mint egy angyalt.”⁹

Az üzenet és hordozójának viszonyában a technikai médiumok történetében három markánsan különböző fázis különböztethető meg: Az elsőben az üzenet elválaszthatatlanul a hordozóhoz kötődik (az írás ahhoz a felülethez, amelyre írták). A második fázisban az üze-

net már leválik a hordozóról (pl. az írást fénytávíróval, vagy rádióhullámok révén közvetítik), de még megmarad az analógia világában. Jelenünkre pedig az a jellemző, hogy az üzenet a digitális kódolás folytán nemcsak a hordozótól, hanem az analóg, közvetlen világtól is függetlenné válik. A kommunikáció anyagtalanságának folyamatában bekövetkezett harmadik fázist Vilém Flusser nulldimenzionálisnak nevezi.¹⁰ Az üzenetnek nincs kiterjedése, dimenziótlan; az üzenet anyagtalanná, testetlenné és tetszőlegesen konvertálhatóvá vált.

Linke „angelológiájában” Flusser médiumelméletéből kiindulva¹¹ veti fel a kérdést, hogy az anyagtalanná vált kommunikáció az emberre nézve milyen következményekkel jár: „Mennyire testetlen az ember? Csak a szoftver tünteti ki, avagy a teste is szerepet játszik a kommunikációban? Ezek az együttélésünk szempontjából nagy jelentőségű alapkérdések, és helyénvalónak tűnik azokat a fogalmi alapokat még egyszer megvizsgálni, amelyeket technikai korunk értelmezéséhez használunk. Ekkor kiderül, hogy azokat részben a technikai kor előtti kiberlény, az üzenethordozó kapcsán dolgozták ki.”¹²

Linke érdeklődése a médium angyali modelljére irányul. Nem az üzenet kódolásának és dekódolásának folyamata

⁸ Detlef B. Linke: „Heideggers Mandala”. Philosophisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, 93 (1986) 2. Halbband, 295.

⁹ Detlef B. Linke: Geist, Glaube und Gehirn, i. m. 143.

¹⁰ Vilém Flusser: A technikai képek mindensége felé. (= Ins Universum der technischen Bilder. Göttingen, 1985.) <http://www.artpool.hu/Flusser/Univerzum/15.html>

¹¹ D. B. Linke: Medientheorie, Hirnforschung... International Flusser Lecture. Köln, Verlag der Buchhandlung Walther König, 2003.

¹² Detlef B. Linke: Geist, Glaube und Gehirn, i. m. Az itt következő, külön nem jelzett idézetek forrásai a könyv 143–158. oldalai.

és jellege foglalkoztatja; az angyali kommunikáció két „végpontja”, az Isten/angyal és az angyal/ember interfész működése is kívül esik érdeklődési körén. Elemzése magára a médiumra, az üzenetközvetítés angyali modelljére irányul. Így koncepciójának követése nem is feltételez valamiféle vallási viszonyt, jóllehet konzekvenciái a vallások megértése szempontjából sem éppen elhanyagolhatóak: „Az üzenet és a hordozó kérdése alapvető az ember önértelmezése számára különböző technológiák közepette, de döntő jelentőségű a különböző vallások és valláselemek strukturális analízisénel.”

Nagyon racionális koncepció

A modern médiumtechnológiák kialakulása a közvetítés jelenségeinek és módozatainak reflexiójához, kutatásához és leírásához vezetett. A közvetítés sok ezer éves történetéhez képest a médiumelméletek viszonylag kései fejlemények, átfogó teóriák az utóbbi ötven évben kerültek kidolgozásra. Csak Marshall McLuhan munkássága nyomán vált nyilvánvalóvá, mennyire a „médium határozza meg az emberi együttélés kiterjedését és formáját.”¹³

A médiumelmélet belátásai nem csak a jelen, hanem a múlt különféle fejleményei és alakzatai, így a vallások viszonylatában is új felismerésekkel szolgálnak. „Ha az ember a vallást az emberi evolúció kísérőjének tekinti – írja Linke –, akkor az ember fejlődését mint a vallási kötődéseibe való növekvő belátást lehet leírni.”¹⁴

Az angyali kommunikáció azért kerülhet a médiumelméleti kutatás fókuszába, mert „erre az évezredekken keresztül kifejlődött teóriakomplexumra visszatekintve az látszik, hogy a kommunikáció nagyon racionális koncepciója áll előtérben.”¹⁵

Linke szerint ez a koncepció a kommunikáció biztosításának angyali paraméterein alapul. Ezek: „1. Az angyalok testetlensége; 2. Az angyal általános fogalom; 3. Az angyalok karának hierarchizálása; 4. Az angyalnak egy vagy kevés üzenete van.”

Testetlen, általános fogalmak

Az angyalok az angelológiában *tisztán szellemi szubsztanciaként* értelmeződnek. Az angyalok testetlensége mellett azonban nem csak ez az egyetlen érv; a hír és a hírnök viszonyának történetében is fellelhetők nyomós érvek az üzenetnek a testtől, ill. személytől való függetlenítése mellett. Ismeretes ugyanis, hogy az ókorban a rossz hírt hozó hírnök szolgálatáért olykor halállal lakolt. Testetlen hírnökök esetében ez a veszély nem állt fenn.

A hírvívő személy életének veszélyeztetettsége mellett az üzenet maradéktalan továbbításának szempontja is a hordozó testetlensége mellett szól: ha a hírvívő élő, hús-vér ember, mindig fennáll a veszélye annak, hogy saját érdekei eltérítik vagy eltorzítják az üzenetet.

Ugyanakkor üzeneteik átadása során az angyalok gyakran emberi alakban látszanak megjelenni. Pleșu mediális metaforája is ezt emeli ki: „ők a biztonságos képernyő, amelyen keresztül Isten megmutatkozik teremtményeinek”.¹⁶ Ilyen bibliai tudósításokon alapulnak a későbbi angyalábrázolások. Linke szerint ennek oka abban keresendő, hogy a látható forrása nélkül felhangzó hang félelemkeltő („absztrakt és irritáló”). Ezért „egy hírvívő bekapcsolódása révén az üzenet az ember számára jobban foghatóvá válik. Az angyal rendszerint egy test képét mutatja, ennyiben adózik a testiségen alapuló emberi észlelőképességnek. Ám az angyalok vonatkozásában a testet nem tekintik lényegesnek. Az érvényre jutott elméletek az angyalokat mint tiszta szellemi szubsztanciákat értelmezik. Ez azt jelenti, hogy testük teljesen az üzenet szolgálatában áll, és csak virtuálisan válik az emberi érzékelés számára szemlélhetővé. Egyébként mellőzik, nehogy a test saját érdekei eltorzíthassák az üzenetet. Hiszen tudjuk, milyen gyorsan képes az emocionalitás és a rosszakarát egy hírt mendemondává és híreszteléssé torzítani.”

A teológiai reflexió a funkcióban határozza meg az angyal fogalmát. (Szent Ágostonnál „az »angyal« valamilyen feladat, nem pedig egy »nem« [genus] neve”.¹⁷) Ebből a „funkcionalitásból” adódik az is, hogy az angyalnak egy vagy kevés üzenete van: az angyal léte, rendeltetése az üzenet közvetítésében áll. Bár a Biblia néhány angyalt névvel illet – így pl. Gábriél = Isten ereje, Ráfáél = Isten gyógyít –, ez nem jelenti azt, hogy individuumokról lenne szó. „A középkorban arisztotelészi elgondolások nyomán kialakult az elképzelés, hogy az angyalok esetében általános fogalmakról és nem individuumokról van szó. Ez érthető, ha tekintetbe vesszük a mai információs rendszereknek a testi individuációval szembeni közömbösségét. Ma a legkülönbözőbb üzenethordozókkal lehet információkat szállítani, s ezek semmiféle testileg megragadható individualitást nem mutatnak.”¹⁸

A hierarchiák hátulütői

Az angyalok karának hierarchizálása Pseudo-Dionüsziosz Areopagitéstől ered, aki az angyalok világát háromszor hármas karok hierarchiájába rendezetten írta le. „Az egyetemes és lényegfeletti harmónia annyira gondoskodott minden értelmes és szellemi lény szent és szép rendjéről és szabályszerű felemelkedéséről, hogy minden egyes hierarchia számára is szent rendfokozatokat állapított meg. Ezért úgy találjuk, hogy minden hierarchia első, középső és végső erőkre oszlik.”¹⁹

¹³ Marshall McLuhan: Die magischen Kanäle (= Understanding Media). Dresden – Basel, Verlag der Kunst, 1995. 23.

¹⁴ Linke: i. m. 34.

¹⁵ I. m. 144.

¹⁶ Andrei Pleșu: Angyalok, i. m. 242.

¹⁷ Herbert Vorgrimler: i. m. 33.

¹⁸ D. B. Linke: i. m. 146.

¹⁹ Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész: „A mennyei hierarchiáról”. Ford. Erdő Péter, in: Az isteni és az emberi természetéről I–II. Görög egyházatyák. Budapest, Atlantisz, 1994, II., 242.

E rendezettség mellett kommunikációelméleti szempontból szólnak érvek.²⁰ A hírvivők hierarchizálása az üzenetek eljutásának biztosítását látszik szolgálni, ugyanakkor éppen az angyalok hierarchiájával függ össze a gonosz eredete, Lucifer bukása. Bár Linke itt a hierarchizmus vallási-teológiai vonatkozásából indul ki, a médiális konzekvenciákat tartja szem előtt, megemlítve, hogy „néhány Talmud-hely szerint az angyalokat az Úr az ember előtti meghajlásra szólította fel. A hierarchikus modell szerint az angyalok az embernél magasabban állnak, és ezzel az aktussal az jutott volna kifejezésre, hogy a hierarchia »magasabb rangjai« az alacsonyabbak előtt tiszteletudóan meghajolnak. Ezt a legfőbb angyal elutasította, mivel számára ez a hierarchia megzavarása volt. A hierarchiát tehát nem egy értékskála statikus állványzatának kell tekinteni, hanem olyasvalaminek, ami a döntő üzenetet lehetővé teszi; azt, hogy minden az emberre irányul.”²¹

A legfőbb angyal ezt nem akarta elfogadni, hanem „saját apparátusának hierarchiáját akarta üzenetté tenni”. Linke megjegyzi, hogy „angeletika, az angyalokról szóló tan, mint a médiatudomány magva, természetesen még sok további analógiát kínál. Így például azt, hogy a médiarendszerekben extrém félelem uralkodik azzal a lehetőséggel kapcsolatban, hogy a közvetített üzenet a kiagyalt hír- és médiarendszer fölött hatalomra tehet szert.”

De ez a hierarchia nemcsak a benne betöltött pozíciók – és felforgathatóságuk – szempontjából problematikus, hanem az üzenet átvitelében is nehézségekkel jár. A hierarchizálás folytán ugyanis túlzottan komplikálttá válik: „amennyiben absztrahálhatja is magát az egyes angyal, az üzenetközvetítés hierarchikus szervezetének gondolata mintegy ballasztal tetézi a hírt. Ha abból indulunk ki, hogy a médium az üzenet (v. ö. Marshall McLuhan), akkor az információ hierarchikus közvetítése pusztán annak észlelésévé torzul, hogy itt egy hierarchia szól hozzám.”²²

Linke szerint ennek a klasszifikáló rendezésnek bizonyára volt jelentősége a görög politeizmustól az egyistenhitre való átmenet szempontjából, ám az Úrhoz fűződő kapcsolatnak teherfölévé vált a monarchikus politikai modellel való társítása.²³ „Ha ez a hierarchia már nem az Úr hierarchián kívüli végtelenségére utal, akkor saját dinamikára tesz szert, és a hierarchia legfelső vezetőjét a hierarchia és a lét legmagasabb pontjává nyilvánítja. Ez a középkorra jellemző ordo-gondolat az Úrnak a lét rétegzett piramisában a *summum ens* helyet jelölte ki. Így a patológikus üzenetközvetítő rendszer hálójába kerül, amelynek bár híre eredendően öröme kellene hangoljon, ám a közvetítő apparátusa eltereli a figyelmet e hírről.”²⁴

A hírforrás és a „célszemélyek” közé ékelődő hierar-

chikus apparátus nemcsak az eredendő *örömhír* közvetítésének válik akadályává. „Mivel az üzenetek információelméleti szempontból az újdonságra tekintettel jellemezhetőek, egy félreértett és a tudat egészét bekebelező hierarchikus rendszer az újdonság észlelésének elkerülésére vezet. A vertikális orientálódás az emberi kogníció számára egy erős vonatkoztatási rendszer. Jákob álma az angyalokról, akik lajtorján ereszkednek le a Földre és a Földről viszik a híruket a Mennybe, nem a monarchikus-patriarchális szervezettségű apparátusról szól, hanem a zsidóságot kitüntető, az Úrhoz fűződő közvetlen Én-Te-viszony örömteli-eleven kétoldalúságba öltözötten jelenik meg.”²⁵

A médium paradox vonása, akár csak a modern kommunikációs eszközök és intézmények esetében, itt is érvényre jut: miközben a közvetítő a hírek átvitelét végzi, a kommunikációs folyamat két végpontja között üzeneteket közvetít, egyúttal a felek közé is kerül; mintegy közéjük ékelődik; közvetlen kapcsolatuk lehetőségét közvetettségük alakítja. A közvetettség terét saját közvetítői rendszerével, technikai és intézményi apparátusával tölti be. Az intézmények működése pedig – amint az Max Weber nyomán ismeretes – nem utolsó sorban önnön fennmaradásukra és növekedésükre irányul. A technikai fejlesztés logikája pedig – a piaci motívumoktól nem éppen függetlenül – eszközrendszerének önfejlődéséhez, az eszköztár bővüléséhez vezet. Így a médium technikai és intézményi apparátusa egyaránt saját terének kiterjesztését, a köztes tér betöltését szolgálja.

Angyalok az analógia alkonyán

Miközben a mai társadalmakban egyre szerteágazóbban, egyre számosabb médiumon keresztül, és egyre gyorsabban zajlik a közvetítés folyamata, az átvitel útjai és módozatai egyre inkább láthatatlanná válnak. A még valamelyest megragadható, érzékelhető közvetítés egyre átadja a helyét a láthatatlan, érzékelhetetlen átvitelnek. A digitális kódolás megjelenésével kezdődő, mintegy három-négy évtizede tartó analóg-digitális koegzisztencia napjainkban ér véget.²⁶

A technikai médiumok fejlődésének folyamata az átvitel közvetlen eljárásaitól egyre messzebb kerül, az anyagi, érzékelhető hordozóktól az immateriális, érzékelhetetlen technológiák irányába tart. Ez a folyamat ugyanakkor fölerősíti az érzékelhetőség, a láthatóság iránti vágyat. A növekvő feszültség a médiumok tekintetében különösen erősen tapasztalható. Az angyaloknak a *globális információs társadalom struktúrájának centrumát* érintő kérdése ezért nemcsak teoretikusan vetül föl, hanem a posztmodernben meg is mutatkozik²⁷: a hírvivő angyal-alakok reciklált, sokszorosított halmazában, akiknek *száma se mondva se tudva*.

²⁰ „Az angyalok továbbítanak egy üzenetet és magasztalják ennek eredetét.” Linke: i. m. 146.

²¹ I. m. 150.

²² Uo.

²³ Mint ahogy vélhetően az elgondolás eredete is abban rejlik.

²⁴ Linke: i. m. 149.

²⁵ Uo.

²⁶ Az Európai Unióban 2012-ben szűnnek meg az analóg televíziós adások.

²⁷ Az analóg-digitális átmenetnek ez az időszaka, ill. reflexiója, az *eltűnés esztétikája* (Paul Virilio) a posztmodern korszakára esik.

Angyalok érintője

Próza-költészeti munka/minta/mintha

Nem, hogy „elérni”. Nem, hogy érinteni. Nem, hogy érinteni, aztán elhagyni. A fogalom, már ha fogalom, mely nekem sok angyal-foglalkozás után adódott, tulajdonképpen (avíttasan fogalmazva) szentlélekhitűségem és angyalvonzalmam együttese-részének (is) tekinthető.

„Is”, így, zárjelben, Mert ha szentlélekhit (= az írónak: az ihlet, is) és angyalfoglaltosság, akkor...

Mindjárt jön az „elérítő-dolog”...

... akkor épp az abszolútum végtelen-metaszellemi-metametek mivolta teszi, hogy (I. Cantor és ezek a Végtelen-Illetők!) az „is” mindig odaértendő. Több dolgok földön és égen (értsd: égen, égben), vannak, így Hamlet.

Lássuk, miről lesz itt.

Mondjuk, szó. De szó-e csupán?

I. Rögtön az elérítővel kezdjük. Íme:

(A kör krumpli-mivolta nem céloz, nem jelent semmit. A látszólagos érintő – bár itt álljunk meg! –, nyíllal a végén, rajzomban gyarló módon „indul”... de ezt mindjárt elmondom.)

Zenónnal indultam pár évtizede, Cantorral és társaival „folytattam” azóta, s erről van szó:

Ha elindulok valahonnét, s ezt a helyet nullának nevezem (*nulla pont* eleve képtelenség! s mégis), és van egy fixa ideám, egy képzetem, hogy „1” (egy), a teknősbéka és a görög hős matematika-sarokkifordító felismerése alapján... ugye. Ha felezem a távokat, ám szerintem akárhogyan is oszthatom, ne menjünk bele, sosem lesz meg az „1”, az egész. Nem indulhatok így „1”-ről, csak 0-ról, már ha következetes maradok végig, ha így érkezem, s nem pattanok másik lóra (teknőcre). Közhely a matekban, nekem mégis – ismétlem – sarkalatos. Alap. Mivel így a felezés nem kötelező bár (nem kell kimondani), mindenképp adott (szemlélés dolga, figyelembevévését: hogy ami egész, annak fele is van...) – az ám, de egésze nem lesz ily mód, s akkor a fele... ebbe nem megyek *bele*. Matek kifejezéseket se használok „törtekre”, „tizedestörtekre”... tehát van módja, hogy ne jöjjön létre az egész, az „1”. Mármost:

Az én rondarajz-szemléltetésem mit mutat? Érkezik (alkalmasint) egy érintő a körhöz, tojáshoz, krumplihoz. Igen ám, de érkezését nem látom. Mert van módja, ahogyan nem érkezik. L. a fentebbieket, az egy-egész-elérés alkalmi (alkalmasinti) lehetetlenjét. Elhagyja csak a kört (tojást stb.), érinti is így, meg nem is, érintése már *el*-érintés. Hanem itt a szavakkal kimondhatatlannak a tartományába érkeztünk. Ha akarom, angyalérintés-birodalomba.

Nem folytatom, nem magyarázom agyon. Akiknek szól, így (még ennyi magyarázat nélkül is) értik, kedvelik (alkalmasint). A kedvelés, szeretés is elérítés (?!).

II. Eszembe se jutott, hogy nézzük most akkor Zenónt vagy az elérítő-dolgot a szavak terepén. Egyszerűen csak nézni kezdtem, s később jöttem rá, hogy ezt nézem. (Stendhal, ezt a waterlooi csatát, na.)

Indult az egész a következőképpen:

Sokat jegyzetek, ám kevés „művet” kanyarítok e jegyzetekből. (Győr, Kecskemét, Szeged, Salgótarján kb. a 4 hely, ahol folyóiratokba aztán stb.) Való igaz, vagy (egyre kevésbé) könyv lesz az ügyből (töredékekből), vagy marad vers (2000, ÉS, Nagyítás, tatabányai Új Forrás, Debreceni Disputa, aztán kb. kész... most talán még Kortárs). Ellenben (fogjam rövidre!) itt voltak (vannak) ezek az engem is (túlzásukkal) zaklató, furán-kellemetlenül érintő tollból-kiszaladások, mondások. Ellenben ha leírtam „őket”... ugye? Például:

Nem nagyon bírok érintkezni. (A „bírok” helyett lehet „akarok”, az érintkezés helyett állhat „levelezés, írás” stb.) De ez kicsit amatőr jellegű, durva, pontatlan.

Vagy: Rettegek egészségemért.

Netán: Kafkának igaza van: a szomszéd faluba se lehet átérni egy élet hosszában se. (Haha, elérítő és metamatek. Ahol a számsor végéről, megjegyzem, nem is beszélünk. Nincs. De közben sok bonyodalom van, hagyom.)

Mi legyen?

Ezt is összerántom most, végeredményekig. Vegyünk egyszerű példát. Két tételből áll a kijelentés:

Manapság nem nagyon írok.

„Manapság” és „nem nagyon írok”.

Klamnit alájuk:

□ □

S mondom:

Nem az, hogy manapság.

Nem az, hogy nem nagyon írok.

EGYÁLTALÁN.

Na. Vagy például:

Nem szívesen megyek sehova.

□ □

Vagy épp:

□ □

Utóbbi klamnizás szerint:

Nem az, hogy nem szívesen megyek.

Nem az, hogy sehova.

(Hanem csak hogy) *egyáltalán*.

Az „egyáltalán” kifejezése, pontossá tétele aggasztó kérdés. Főleg ha „nem” van az állításban. A derék olvasó azt hiheti: „egyáltalán nem”. Holott (ám ha ezt kimondom, sőt, már ha csak utalok is rá) gyengítem a hatást. Azt, hogy ha pl. azt mondom:

Mit mondjak?

□ □

Nem az, hogy mit.

Nem az, hogy mondjak.

Egyáltalán.

(Még mindig veszélyes a „nem” és az „egyáltalán” közelsége. Holott én azt óhajtom mondani: nem az a kérdés, hogy mit, sem az, hogy mondjak, ne mondjak. Hanem az „egyáltalán” van, az van, hogy ez az egész: egy „nagy egyáltalán”. Az egyáltalán *van*. Az *egyáltalán* van. Nem érvényes a „mit”. Nem a „mondjak”.

Például: Nem tudom, hova menjek.

Nem az, hogy nem tudom.

Nem az, hogy hova menjek.

EGYÁLTALÁN.

(Mondom, ordítom, gesztikulálok hozzá. Egy nagy francot érdekes, egy nagy francot van külön az, hogy tudom, nem tudom, sőt, háromklamnis is lehet: „hova” – nem érdekes, nincs. „Menjek” – nem érvényes, nem létezik. *Egyáltalán van*.)

Mindenre alkalmazható-e ez? A Kafka-dolog (hogy a szomszéd faluba egy élet hossza alatt sem lehet, jó kondiban, legjobb lovakon stb.) átérni? Klamnizhatom hatszorosán. Technikai kérdés.

De: ilyen példáknál én nem tudtam az egyáltalán-ügyet behozni:

Rajongok kis madaramért.

Itt nem megy.

Lehet mondani egy hölgyről valamit, Istenről, a hazáról stb.

Persze, elképzelem, hogy valaki efféle tényezőket is „megegyáltalánoz”. Nálam vannak azért kivételek.

Ergo ez nem matek-szemponútú, nem geometriás (bármilyen legyen is az elérítő [itt: az egyáltalán]).

Meg sem érintem a témát, csak magával az érintéssel elhagyom. Hanem hát...

A Töredék...-kötetemben ezt megcsináltam már. Elenged, írtam, és érintései tűnt helyeiből még egyszer megteremt, úgy, ahogyan az ő számára megszűnsz. Alig van körülményeskedés itt, a lényeg ugyanaz, csak absztraktul nem *gondoltam* át. De a *Töredék...-kötet* 8–10 valóban „filozófiai” darabjában benne van, ami így nálam valaha is jelen lehetett, és tanulni is csak más dolgokban tanultam (okultam, „érlelődtem”, kalandosultam stb., cselekményesedtem) később.

Kis iróniával azt mondhatom: mostanra már merészelik nem érteni dolgomat, a *Töredék...-nél* még kellett egy „ilyen figura” (kb. csekélységem), de ma már bátran némás-bénás „a tér”, ha például... de nem kicsinyeskedem, mely könyveimről van szó. Újra ifjú vagyok a szívekben-éléshez többnyire. Lélek rajta.

III. Szegény jegyzeteim, ne árválkodjanak, idehordok ezt-azt így.

Az angyalok vagy *felent* szállnak, a teljes tömörség (hah!) világában, mely épp csak légnemű. (Jelképesen értve.)

Vagy alant botladoznak, ahol minden konkrét, s az Úristen e részletekben lakik, igaz, a romlás is, melytől azonban minket védeni igyekeznek.

Csak a két térbeli réteg (lelki réteg) köztesén nem járnak az angyalok: az ócska kicsinyességekben (és *small talk* dumákban, érdeklésések hangzataiban, oda-viszta ál-vadákban, törekvő ragacsviselkedésekben etc.).

Ott érvényes, hogy

Nincs találkozás.

Nem az, hogy nincs.

Nem az, hogy találkozás.

(Hanem hogy) egyáltalán.

Az angyalokkal se találkozunk ott, bezzeg másutt! Íme, nemcsak érzelmi megszorítások vannak (madárkám, kedvesem, Isten... haha, angyalok). Van térbeli is.

Más térben érvényes feltétlenül az „egyáltalán”, mint ahol nem érvényes.

Nem az, hogy egyáltalán.

Nem az, hogy nem az.

Nem az, hogy egyáltalán.

Egyáltalán.

A suhanás meg lehet az érintés zenóni pillanata-tere. Zenónnál az el-nem-érésről volt szó. Nálam (bocsánat, hogy 0,000001... stb. mivoltomból, végtelen törtségemből azonos lapon merem magam, dehogy merem!) az el-nem-érés helyett a nincs-hogy-elhagyás-mégis-elhagyás stb. logikailag felfoghatatlanjáról. Na tessék, Szentlélek és angyalok így illenek geometria-alakításba, metamatek-metaérzet világába, alkotó elemekként. De hát (ha dolgunk igyekezettel tesszük közben, magunk dolga szerinti dolgunk) olykor igenis számíthatunk ilyenre. Ennyit mára. Nem, hogy ennyit. Nem, hogy mára. Egyáltalán.

Függelék, csüggelék:

repró és plusz

Mert valamennyit, valamicskét

Csak ki kell azért mondani.

Röptük szárnyukkal ki ne függjék!

Ó, ti, szállás angyalai.

Szállásotok legyen a szállás,

Mely le nem omlik löszfalakkal,

Iszap nem jön, hamuszitálás,

Kegyelmünk érinti angyal.

S akár ha teknősbékaháton,

Akár akhilleuszi zajjal,

Ki-nem-egészítette-kincsét
Nem is tudnánk széthordani,
A képek zuhatagai
– Rilke, Musil, Monet – megállnak,
Vagy Morris Graves tesz meg madárnak,
Vagy a Mediterráneum
Nyers, póre színeit de Staël
Birja, meddig, mily ormokon,
Aztán leszáll,
Összezúzódik,
De elérkezik oly valónkig,
Mely reprodukciószerű,
Meg több is, ha nem nagyszerű,
Csak feledi, mily kisterű,
Ami nem angyal-vágy erő.
Elérintve ez jött elő.

Dal

Petit-Air-Weöres után, N. N. Á. nyomán

Angyal száll az Alaktalannal,
ahogy alakja mégis angyal,
ahogy angyal-alaktalanja
a nem-angyaltalant belakja:

az udvaron... lehet, lehet;
a megcsippanó ereszek;
lovak patái és csurik...
s elszállnak és helyben maradnak,
egy Elérintésben fakadnak,
ha tetszik, mától tegnapig.

Gaál József műve

Harc az angyallal

Teremtés könyve 32,23–33 – szövegelemzés

„22. Felkele pedig ő azon éjszaka és vevé két feleségét, két szolgálóját és tizenegy gyermekét, és általméne a Jabbók révén. 23. Vevé hát azokat és átköltözteté a vízen, azután átköltözteté mindenét valamije vala. 24. Jákób pedig egyedül marada és tusakodik vala ő vele egy férfiú, egész a hajnal feljöveteléig. 25. Aki mikor látá, hogy nem vehet rajta erőt, megilleté csípőjének forgócsontját, és kiméne helyéből Jákób csípőjének forgócsontja a vele való tusakodás közben. 26. És monda: Bocsáss el engem, mert feljött a hajnal. És monda Jákób: Nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz engemet. 27. És monda néki: Mi a te neved? És ő monda: Jákób. 28. Amaz pedig monda: Nem Jákóbnak mondatik ezután a te neved, hanem Izráelnek; mert küzdöttél Istennel és emberekkel, és győztél. 29. És megkérde Jákób, és monda: Mondd meg, kérlek, a te nevedet. Az pedig monda: Ugyan miért kérded az én neveimet? És megáldá őt ott. 30. Nevezé azért Jákób annak a helynek nevét Peniélnek; mert látám az Istent színről színre, és megszabadult az én lelkem. 31. És a nap felkél vala rajta, amint elméne Peniél mellett, ő pedig sántít vala csípőjére. 32. Azért nem eszik Izráel fiai a csípő forgócsontjának inahúsát mind e mai napig, mivelhogy illetve vala Jákób csípője forgócsontjának inahúsa.”¹

Az elemzés bevezetőjének szánt pontosítások – vagy intelmek – az igazat megvallva inkább negatív jellegűek. Először is nem fogom előzetesen bemutatni az elbeszélés strukturális elemzésének alapelveit, távlatait, problémáit: ez ugyanis nem egy tudományterület, de nem is tudományág (nem tanítható), a születőfélben lévő szemiológia révén azonban már oly annyira ismert, hogy szócséplésnek tűnne minden újabb elemzés során kitérni az előfeltevések bemutatására.² Másrészt pedig az alábbi elemzés nem tisztán strukturális; a legfontosabb kérdésekben az elbeszéléssel foglalkozó szemiológusok közös elveire kívánok hivatkozni, sőt, a végén megmutatom majd, hogy szövegünk valójában fölfogható egy nagyon is hagyományos, csaknem kanonizált strukturális elemzésnek; ez az ortodox nézőpont (az elbeszélés strukturális elemzését illetően) annál is inkább jogos, mivel itt olyan mitikus elbeszéléssel van dolgunk, amely a szóbeli hagyományból kerülhetett át az írásba (a Szentírásba). Olykor azonban (titokban talán rendre) meg fogom engedni magamnak, hogy egy inkább kedvemre való szövegelemzést végezzek (a „szövegen” itt a *szöveg* aktuális elméletét értem, amely jelentésség-előállítást jelent és nem pedig valamiféle filológiai tárgyat, a Betű szerinti értelem birtoklását); ez a szöveganalízis a szöveget a maga különbségében szeretné „látni” – amely nem írható le individualitásának közölhetetlenségével, mivel ez a különbség ismert kódokba „szövődött”; a szöveg itt *nyitott* hálózat, amely – maga is végtelenül – nyelvezet: határok nélkül szerveződik; a szövegelemzést az a kérdés, hogy *honnan* jön a szöveg (irodalomtörténet) és *miként* van megalkotva (strukturális elemzés), nem foglalkoztatja. Arra keresi a választ, hogyan bomlik föl, robban, szóródik szét: milyen kódolt forgalmi rendszeren keresztül *megy tovább*. Végül egy utolsó figyelmeztetés, a csalódások elkerülése végett: a következőkben nem lesz szó a strukturális vagy szövegelemzés és a bibliai szövegmagyarázat módszertani szembesítéséről, mivel ez nem az én asztalom.³ Úgy fogom elemezni a *Teremtés könyvének* 32. részét (közismert nevén: „Harc az angyallal”), ahogyan egy kutatás kezdeti szakaszában (ez igaz is). Nem az „eredményeket” mutatom be, nem is egy „módszert” (ez túlságosan nagy igényű elképzelés lenne, és a szöveg „tudományos” megközelítését kívánná meg, amelytől én tartózkodom), hanem pusztán egy lehetséges „eljárásmódot”.

¹ Károli Gáspár fordítása

² V. ö. Barthes, Roland: „L'analyse structurale du récit: à propos d'Actes 10–11”. In uő. (szerk.): *Exégèse et herméneutique*. Paris, 1971, 181–204.

³ Ezúton szeretném kifejezni hálámát Jean Alexandre-nak, akinek nyitottsága, egzektikai műveltsége, nyelvészeti szakértelme, társadalomtörténeti felkészültsége nagyban hozzásegített a vizsgált szöveg megértéséhez. Számos gondolata megjelenik ebben az elemzésben; azért nem jelölöm ezeket minden alkalommal, mert tartok tőle, hogy már átalakítottam őket.

1. Szekvenciális elemzés

A strukturális elemzésnek nagyjából három típusa van, vagy három vizsgálandó tárgyat érint, vagy, ha úgy tetszik, három feladatot foglal magába. 1. Lajstromba veszi és osztályozza a „lélektani”, életrajzi, személyiségjegyi, társadalmi attribútumokat, az elbeszélésben szereplő személyeket (életkor, nem, külső tulajdonságok, társadalmi, hatalmi pozíció stb.); strukturálisan ez a megkülönböztető jelek [*indice*] instanciája (besorolások, a végtelenségig variált kifejezések, melyek egy jelölt közvetítését szolgálják – például „érzékenység”, „kegyelem”, „hatalom” –, és amelyeket az elemző a metanyelvben nevez meg, jóllehet a metanyelvi kifejezés közvetlenül nem jelenik meg a szövegben, hiszen ez soha nem mond olyat, hogy „érzékenység” vagy „kegyelem” stb.: ez a leggyakoribb eset). Ha homológiát létesítünk az elbeszélés és a (nyelvészeti) mondat között, akkor a megkülönböztető jel [*indice*] jelzőnek, epithetonnak felel meg (mely, ne felejtjük el, retorikai alakzat): ezt nevezhetjük a *megkülönböztető jelek elemzésének*. 2. Lajstromba veszi és osztályozza a szereplők funkcióit: mindazt, amit elbeszélői helyzetükből adódóan tesznek, egy állandó történet alanyaként: a Küldő, a Kereső, a Küldött stb.; a mondat szintjén ez a folyamatos *melléknévi igenévek* felel meg: ez a *cselekvésben részt vevők elemzése*, amelynek elméletét elsőként A.-J. Greimas foglalta össze. 3. Lajstromba veszi és osztályozza a *cselekedeteket*: ez az *igék* területe; ezek a narratív cselekedetek szekvenciákká szerveződnek, majd később látszólag pszeudo-logikai sémák mentén rendeződnek (tisztán kulturális, empirikus logikáról van szó, mely a tapasztalatban gyökerezik, az ösiségben, és nem az észérvekben): ez a *szekvenciális elemzés*.

Szövegünk (talán túlságosan rövidre zárva) a megkülönböztető jelek elemzésére válik. A színre vitt küzdelem Jákob erejének jeleként is olvasható (melyet a hős más cselekedetei is tanúsítanak); ez a jelzés az anagogikus értelem felé mutat, amely Isten választottjának (legyőzhetetlen) ereje. A cselekedeteket vizsgáló elemzés szintén lehetséges, mivel azonban szövegünket látszólag esetleges tettek alkotják, jobban tesszük, ha az epizód szekvenciális (vagy a cselekményeket érintő) elemzésével indítunk, hogy végezetül majd visszatérjünk az aktanciális elemzéshez fűzött megjegyzéseinkhez. A szöveget (remélhetőleg minden erőltettség nélkül) három jelenetre osztjuk. 1. Átkelés, 2. Küzdelem, 3. Megnevezések.

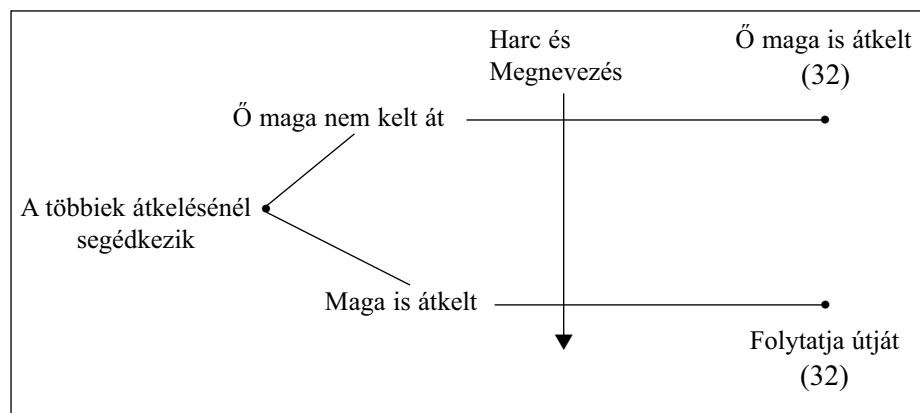
1. Átkelés (23–25). Mutassuk meg nyomban ennek az epizódnak a szekvenciális vázlatát; ez egy kettős, vagy legalábbis „kancsal” séma (rögtön megvilágítjuk ennek jelentőségét):

Jegyezzük meg, hogy strukturális értelemben a *fölkelni* egész egyszerűen egy *kezdeti művelet*; tömören úgy is fogalmazhatnánk, hogy fölkelésen nem csupán azt kell érteni, hogy Jákob mozgásba lendül, hanem hogy maga *az elbeszélés kezdődik el*; egy elbeszélés, egy értekezés, egy szöveg eleje nagyon kitüntetett hely: *hol kezdődjék?* Ki kell erőszakolni a *nem-mondottból* a *mondottat*: ebből adódik a kezdetre vonatkozó markerek egész retorikája. Eközben a legfontosabb a két szekvencia (vagy alszekvencia) redundanciája (ez vélhetőleg gyakori eljárás az adott elbeszélésekben: felkínálnak egy információt, majd megismétlik; mi azonban az olvasáshoz ragaszkodunk, nem pedig a szöveg filológiai, történeti meghatározásához: nem „igazságában” olvassuk a szöveget, hanem „megalkotásában” – ami nem azonos a „meghatározással”); egyébként paradox módon (a redundancia általában egy üzenet homogenizálásában, megvilágításában és nyomatékosításában érdekelt), miközben mi kétezer évnyi arisztotelészi racionalitás felől nézünk a szövegre (mivel Arisztotelész a klasszikus elbeszélés legfőbb teoretiku-

sa), éppen a két alszekvencia redundanciája teremti meg az olvashatóság gyűrődését, teszi azt csikorgóvá. A jelenetsor kétféleképpen olvasható. „A” esetben Jákob maga is átvág a gázlón – szükség szerint, miután megjárta oda-vissza az utat –, ebben az esetben a gázló bal partján történik meg a küzdelem (Észak felől érkezik), *miután végérvényesen átkelt*; ebben az esetben az *átjuttatni* kifejezés önmaga *átkeléseként* olvasandó. „B” esetben Jákob mások átkelésében segédkezik, de ő maga nem kel át a gázlón, azaz a Jabbok folyó jobb partján kerül sor a küzdelemre, az átkelés előtt, a többieket utóhadként védelmezve egy hátvéd jellegű szituációban. Ne keressünk *igaz* interpretációt (megl lehet, bizonytalanságunk már így is épp elég nevetségesnek hat a bibliamagyarázók körében), vegyük inkább figyelembe az olvashatóság két különböző lehetőségét. Az „A” esetben: ha Jákob egyedül marad a Jabbok folyón való átkelés *előtt*, az epizód „folklorista” olvasatára hajlunk; a mitikus referencia itt tényleg mindent visz, hiszen arról van szó, hogy a hős azelőtt kényszerül a harcra (például egy sárkánnyal vagy a folyó szellemével), *mielőtt* az akadályt legyőzte volna, azaz, *éppen azért*, hogy győztesse válva képes legyen a megmérettetésre. „B” esetben viszont ellenkezőleg, Jákob (és törzse) már átkelt a folyón, ő tehát egyedül áll a zuhatag jó oldalán (azaz már elérte az országhatárt, ahová eljutni kívánt), az átkelésnek nincs strukturális célzata, van viszont vallási jelentősége: ha Jákob egyedül van, akkor célja már nem az átkelés lebonyolítása, hanem a magányosság által való *megjelölés* (ez Isten választottjának jól ismert *elkülönültsége*). A kétféle interpretáció eldönthetlenségét egy történelmi körülmény fokozza: ha Jákob hazafelé tart, Kánaán földjére igyekszik: a Jordán folyó átszelése sokkalta érthetőbb volna, mint a Jabboké. Voltaképp egy semleges hely átszelésének történetével van dolgunk: az átkelés „erős jelentést hordoz”, ha a hely szellemén van a hangsúly, ellenben közömbös, ha a magányosság – Jákob jegye – a lényeges; a háttérben talán két történet, de mindenképpen két narratív instancia összekeveredésének a nyoma húzódik meg: az egyik inkább „archaikus” (a szó egyszerű stilisztikai értelmében), amely már az átkelést is viadalnak tartja; a másik „realistább”, Jákob utazásának „földrajzi” színezetet ad, amikor megnevezi az érintett helyeket (anélkül, hogy mitikus értéket tulajdonítana nekik).

Ha átírjuk ebbe a kettős szekvenciába azt, amire később kerül majd sor, nevezetesen a Harcot és a Megnevezést, a kettős olvasat koherens módon folytatódik a két variáns mindegyikében; idézzük föl ismét a diagramot:

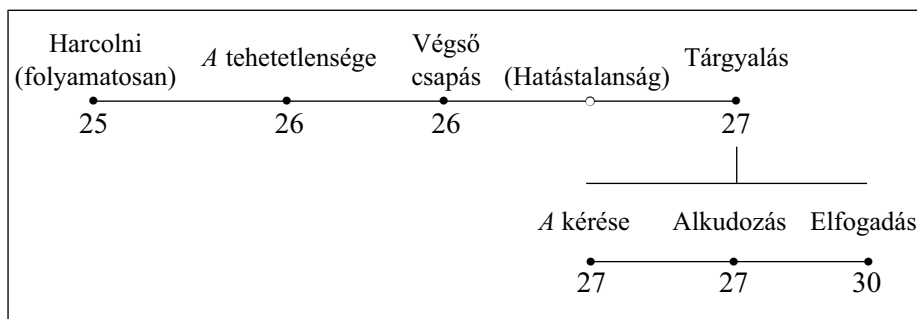

Ha a *Harc* választja el az „ő maga nem kel át” és az „ő maga is átkelt” eseményét (folklorizáló, mitikus olvasat), a *Nevek* átváltozása minden monda etimológiai szándékának felel meg; ellenkező esetben viszont, ha a *Harc* megálló csupán egy mozdulatlan helyzet (töprengés, választás) és a gyaloglás eseménye között, a *Név* megváltozása a spirituális újjászületés (megkeresztelés) jelentőségével bír. Úgy lehetne összefoglalni mindezt, hogy az első epizódban szekvenciális olvashatóság, de kulturális kétértelműség uralkodik. A hittudós bizonyára rosszalná ezt az eldöntetlenséget, a bibliai szövegmagyarázó elfogadná ugyan, de sürgetné, hogy néhány érvelési vagy ténybeli elem eldöntse a kérdést, a szövegelemző pedig, személyes benyomásomból ítélve, nagyon is értékelné a két megközelítés *feszültségét*.

2. *Harc* (25–30). E második jelenet esetében is az olvashatóság zavarából (kételynek nem nevezném) kell kiindulnunk – közismert, hogy a szövegelemzés sokkal inkább az *olvasatra* épül, mint a szöveg objektív struktúrájára, amely inkább a struk-

turális elemzéssel függ össze. Ez a zavar a névmások felcserélhetőségéből következik, melyek a harcban részt vevő két személyre utalnak: ezt a stílust egy purista *zavarosnak* nevezné, ám a héber szintaxisban ez a bizonytalanság nem okozott fejtörést. Ki az a „valaki”? A 26. versnél maradvány: „valaki”, akinek nem sikerül Jákobon uralkodnia vagy akin Jákob nem tud felülkerekedni? Az „ő” „nem vehet rajta erőt” ugyanaz, mint az „ő”, aki „mondja”? Végül minden világos lesz, de ehhez visszamenőleges érvelésre van szükség: Te legyőzted Istent. Nos, az beszél hozzád, akit legyőztél. Tehát Isten beszél hozzád. A partnerek azonosítása mintegy oldalvást történik, az olvashatóság el van *térítve* (ebből olykor olyan félreértések származnak, mint például az, hogy „Ő az Úr Angyalával harcol, s midőn az leteríti őt, megbizonyosodik afelől, hogy Isten vele van”).

Strukturális szempontból a kétértelműség, mely a későbbiekben fölszámolódik, nem jelentés nélküli; véleményünk szerint (ismétlem, a jelen olvasó véleményéről van szó) ez nem a merev, archaizáló stílusból adódó egyszerű kifejezészavar; a harc paradox szerkezetéből következik (a mitikus harcok sztereotípiájához képest). Ahhoz, hogy pontosan értsük a paradoxon jelentőségét a maga strukturális minőségében, képzeljük el egy pillanatra az epizód endoxális olvasatát (félretéve az ellentmondást). *A* harcol *B*-vel, de mivel nem sikerül legyőznie, *A*, hogy bármi áron győzedelmeskedjék, váratlan technikához folyamodik. Legyen szó akár olyan övön aluli ütésről, amely nem igazán tisztességes, sőt, voltaképpen tilos (ilyen a pankrációban a „mandzsetta”), akár egy becsületes ütésről, amely valamilyen titkos tudományt feltételez, „fogást”, amilyen a Jarnac-„szúrás”); egy ilyen „döntőnek” mondott fogás alkalmazása az *elbeszélés logikájában is* győzelmet hoz annak, aki beveti. A jel tehát, amelynek strukturálisan ez az ütés a tárgya, nem egyeztethető össze hatástalanságával: az elbeszélés istene által győzelmet *kell* biztosítania. Pedig itt éppen fordítva történik: a döntő csapás hatástalan; *A*, aki beveti, nem győzedelmeskedik: ez a strukturális paradoxon. A jelenet ekkor váratlan fordulatot vesz:

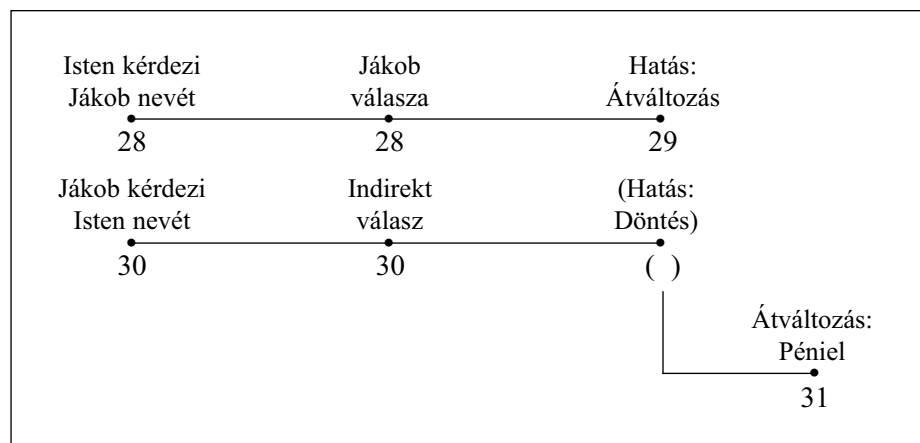
Megjegyezzük, hogy *A* (a struktúra szempontjából lényegtelen, hogy *valaki*, egy ember, Isten vagy az Angyal) nem egyszerűen legyőzött, hanem *meggátolt*; ezt a leblokkolást egy *időkorlát* beiktatása változtatja vereséggé: a napfelkelte („mert feljött a hajnal”, 27) újra megismétli a 25. verset („egész a hajnal feljöveteléig”), de ezúttal egy mitikus szerkezet explicit keretén belül: az éjszakai harc témája strukturálisan igazolt azon tény által, hogy egy adott pillanatban, előreláthatóan (mint a napfelkelte, mint egy boxmérkőzés időkerete), a harc szabályai érvényüket veszítik: a strukturális játék megszakad, a természetfeletti erők játéka szintén (a „démonok” visszahúzódnak hajnalban). Ebből látni, hogy szabályszerű mérkőzésben adódik a váratlan olvashatóság, a logikai csavar: legyőzik azt, aki ismeri az ütés rafinériáját, titkát, tudományát. Másképpen fogalmazva, a képsor maga, bármilyen eseményteli, anekdotikus legyen is, lényege szerint a résztvevők *közötti egyensúly megzavarását* szolgálja, nem csupán azért, hogy az egyik váratlanul a másik fölé kerekedik, hanem főként (értsük jól ennek a meglepetésnek a formai kifinomultságát) a győzelem logikátlan és *fordított* jellegével; azaz (és itt a nyelvészek körében közismert alapvető strukturális kifejezéssel van dolgunk) a harc, amint váratlan irányt vesz, *megjelöli* a harcolók egyikét: a gyengébb legyőzi az erősebbet, s *vizonzásul* megjelöltetik (a forgócsontján).

Kézenfekvő (de itt eltérünk a tisztán strukturális elemzéstől, és a szövegelemzéshez közelítünk, mely *értelemkorlátok nélküli* vízió), hogy a jelölés (az egyensúlyzavar) e sémáját etnológiai tartalmakkal magyarázzuk. Az epizód strukturális jelentése a következő: egy egyensúlyi helyzet (a harc kezdete) – ez a helyzet nélkülözhetetlen a megjelöléshez: az ignáci aszkézis például az akarat *közömbösségét* hivatott megalapozni, mely lehetővé teszi az isteni jelet, a kiválasztottságot, a választást – fölborul az

egyik fél szokatlan győzelme révén: megcserélődnek a jegyek, ellen-jegy keletkezik. Hivatkozunk a család összetételére: hagyományosan a testvéri vonal kiegyensúlyozott (a gyermekek egy szinten vannak a szülőkkel szemben); általában az elsőszülött élvez előnyt: az első a megjelölt; márpedig Jákob történetében a jegy fordított, ellen-jegy: az öcs az, aki sarkánál ragadja bátyját (Ter 27,36), elúzi őt, hogy az időt visszafordítsa: a kisebb testvér, Jákob, saját magát jelöli meg. Amikor Jákob az Istennel való küzdelmében megjelöltetett, úgy is fogalmazhatunk, hogy *A* (Isten) az elsőszülött testvér helyettesítője, akit ismételtelen legyőz a fiatalabb testvér: az Ézsauval való konfliktus *áthelyeződött* (minden szimbólum *áthelyeződés*; a „harc az Angyallal” azért bír szimbolikus jelentéssel, mert valamit áthelyezett). A szövegmagyarázatnak – amelyben nem vagyok illetékes – ki kellene tágítania a *jegy megfordításának* interpretációját: akár gazdasági-történelmi kontextusba helyezve azt – Ézsau az edomiták névadója; az izraeliták és az edomiták gazdasági kapcsolatban voltak egymással; talán itt a szövetség megfordítását ábrázolták, és egy újabb érdekszövetség föllendítését? –, akár a szimbolikus értelmezés területére (a szó pszichoanalitikus értelmében). Az Ószövetség nem annyira az Apák világa, mint inkább az ellenséges Testvéreké: az elsőszülötteket félreállítják a kisebb testvérek javára; Freud az ellenséges testvérek mítoszában a *legkisebb különbség* nárcisztikus témáját mutatta meg: a forgóra, a vékony ínra mért csapás vajon nem egy *legkisebb különbség*? Bárhogyan is, ebben a világmindenségben Isten a kisebb fiú-testvéreket jelöli meg, a természet ellenében cselekszik, (strukturális) szerepe az, hogy egy *ellen-jegy*et képez.

Ez a jelenet bőséges értelmezést kínál a Harc és a Jegy motívumai kapcsán, végezetül azonban egy szemiológiai megjegyzést kívánok tenni. Azt látjuk, hogy a harcosok binaritásában, amely talán a testvérek binaritása is, az öcs egyszerre van megjelölve a várt erőviszonyok megfordításával, és egy testi jellel, a sántítással (eszünkbe juttatva Oidipuszt: 'dagadt lábú', 'sánta'). A jegy értelemalkotó; a nyelv fonológiai reprezentációjában a paradigma „egyenlősége” felborult a megjelölt dolog javára, egy olyan nyom jelenléte révén, mely nélkülözi saját oppozicionális és korrelatív fogalmát: Jákob (Izrael) megjelölésével Isten (vagy az Elbeszélés) anagogikus értelemképződést generál: egy új „nyelv” működésének alapvető feltételeit teremti meg, melynek „üzenete” Izrael kiválasztása. Isten logothétosz, Jákob pedig az új nyelv „morfémája”.

3. Megnevezések vagy Átváltozások (28–33). Az utolsó jelenetben kerül sor a nevek cseréjére, azaz az új státusok, az új hatalmi pozíciók előterjesztésére; a Megnevezés egyértelműen az Áldással függ össze: megszentelni (elfogadni egy térden esdeklő hódolatát) és megnevezni a hűbérúr kiváltsága. Két megnevezés van:

Bár az áthelyeződés csak a Nevekre irányul, valójában az epizód egésze *egy összetett nyom megképződéseként* működik: Jákob testében, a testvérek helyzetében, Jákob nevében, a hely nevében, a táplálkozásban (egy táplálkozási tabu megalkotása: a történetet *minimálisan* egy tabu mítikus megalapozásaként is értelmezhetnénk). A három vizsgált jelenet homologikus: mindhárom esetben *átmenetről* van szó: hely, rokoni szál, név, táplálkozási rítus: mindez igen szoros viszonyban áll a nyelvi aktivitással, az értelem szabályainak transzgressziójával.

Így néz ki jelenetünk szekvenciális (vagy cselekvésközpontú) elemzése. Megpróbáltunk minden esetben a struktúra, vagyis egy cselekményt leíró kifejezések sziszte-

matikus összefüggésében maradni. Ha mégis előfordult, hogy lehetséges értelemirányokat vetettünk föl, nem azért tettük, hogy megvitassuk ezeknek a valószínűségét, hanem hogy megmutassuk, miként „szórja szét” (*dissémine*) a struktúra azokat a tartalmakat, melyeket minden olvasat a maga módján kezelhet. Tárgyunk nem a történeti vagy filológiai dokumentum, amely a keresett igazság letéteményese volna, hanem a szöveg hordereje, *jelentéssége*.

2. Strukturális elemzés

Mivel az elbeszélés strukturalista elemzését már részben megalapozták (Propp, Lévi-Strauss, Greimas, Bremond), végezetül – magam inkább a háttérbe vonulva – szeretném szövegünket szembeállítani a strukturális elemzés két gyakorlatával, hogy bemutassam ezeknek az eljárásoknak a jelentőségét, bár az én munkám némileg más irányba tájékozódik⁴: Greimas aktanciális elemzéséről és Propp funkcionális elemzéséről van szó.

1. Aktanciális elemzés. A Greimas-féle⁵ aktanciális rácsozat – melyet a szerzővel együtt óvatosan és rugalmasan kell kezelni – az elbeszélés szereplőit, személyiségeit cselekvésük szerint hatféle formális osztályba sorolja, a státusuknak való megfeleltetés és nem lélektani jegyek alapján (egyetlen cselekvő többféle szereplőt is egyesíthet, de egyetlen szereplő is képes fölvenni többféle cselekvéstípust; sőt, akár élettelen entitás is képviselheti őt). A *Harc az Angyallal* a mitikus elbeszélések jól ismert történetéről szól: az akadály legyőzéséről és a küzdelemről. Ennek a jelenetnek a szintjén (mivel Jákob összes gesztusát figyelembe véve talán eltérő megállapításokhoz jutnánk) a cselekvők a következőképpen „töltik be” szerepüket. Jákob az *Alany* (a kérés, a keresés, a cselekedet alanya). A *Tárgy* (ugyanennek a kérésnek, keresésnek, cselekedetnek a tárgya) az őrzött, védett helyen, a zuhatagon, a Jabbók-on való átkelés. A *Feladó*, aki játékba hozza a keresés miértjét (nevezetesen a zuhatagon való átkelést) természetesen Isten. A *Címzett* még mindig Jákob (egyetlen alakban két cselekvő). Az *Ellenző* (az vagy azok, akik akadályozzák az Alanyt a kutatásban) maga Isten (ő az, aki mitikus értelemben őrzi az átkelést). A *Segítő* (aki vagy akik segítik az Alanyt) Jákob, aki legendás erejével maga-magát is megsegíti (indiciális nyom, ahogyan azt már megmutattuk).

Azonnal előtűnik a paradoxon, legalábbis a formális viszonyok szabálytalan jellege. Az alany és a címzett összekeverése banális; az önmagát segítő alany ritkább ugyan, de rendszeresen előfordul a „voluntarista” elbeszélésekben és regényekben. Az azonban valóban elvétve fordul csak elő, hogy a feladó az ellenző; ezt az ellentmondásos alakzatot egyedül a zsarolás-történetek képesek megmutatni. Semmi különös nincs abban, hogy az ellenző a (feltételezett) tét birtokosa: az ellenző szerepe éppen az, hogy védi annak a tárgynak a tulajdonjogát, amelyet a hős szeretne megkaparintani: így tesz a sárkány, amely az átkelő fölött őrködik. De adott esetben, ahogy minden zsarolásban, Isten, miközben a zuhatagot védi, jegyet és kiváltságot osztogat. Nyilvánvaló, hogy szövegünk aktanciális formulája távolról sem megnyugtató: strukturális értelemben nagyon is kockázatos – ez azonban jól megfelel annak a „botránynak”, amelyet Isten veresége testésít meg.

2. Funkcionális elemzés. Közismert, hogy elsőként Propp⁶ vizsgálta a népmese struktúráját, *funkciókat*⁷ vagy elbeszélői aktusokat különítve el. Propp szerint a funkciók kötött elemek, számuk korlátozott (mintegy harminc), mindig azonos láncba szerveződnek, még ha olykor egyes funkciók hiányoznak is egyik-másik elbeszélésben. Pedig meglehet, hogy – ezt látni is fogjuk hamarosan – szövegünk tökéletes módon eleget tesz a Propp által megalapozott funkcionális struktúra követelményének: ez a szerző nem is tudta volna felfedezését meggyőzőbb példán bemutatni.

A népmese fölvezető szakaszában (ahogyan Propp megvizsgálta) szükségszerű

⁴ *Sarrasine* című, Balzac novellájáról írt munkám (S/Z. Paris, Seuil, 1970) inkább szövegelemzés, mint strukturális elemzés.

⁵ Greimas, A.-J.: *Sémantique structurale*. Paris, Larousse, 1966; valamint uő: *Du sens*. Paris, Seuil, 1970.

⁶ Propp, V.: *A mese morfológiája*. Ford. Soproni András, Budapest, Osiris, 1999.

⁷ A „funkció” kifejezése sajnos még mindig kétértelmű; kezdetben az aktanciális elemzés azonosítására használtuk, amely a szereplőket a cselekedetekben elfoglalt szerepük alapján ítéli meg (vagyis „funkciójuk” szerint). Propp terminológiájában a szereplőről magára a cselekvésre helyeződik át a funkció, abban az értelemben, ahogyan az a vele érintkező cselekvésekkel összekapcsolódik.

epizód a Hős távolléte; éppen ez történik Jákob esetében: Izsák elküldi őt Lábánhoz (Ter 28,2.5), messze hazájától. Jelenetünk Propp terminológiáját alapul véve a tizenötödik narratív funkcionál kezdődik. Az alábbi módon kódoljuk a jelenetet, minden alkalommal bemutatva a föltűnő hasonlóságot Propp sémája és a *Genézis* elbeszélése között:

<i>Propp és a népmese</i>	<i>Genézis</i>
15. A hőst elviszik vagy eljuttatják arra a helyre, ahol keresése tárgya található. Térbeli helyváltoztatás (madáron, lóháton, hajón stb.)	Útra kelés észak felől, az Arameusoktól, a Lában-októl. Jákob hazaindul apjához. (29,1: Jákob útnak ered)
16. A hős és ellenfele közvetlenül összecsap.	Nálunk ez a Harc-jelenet. (32,25–28)
17. A hőst megjelölik. Jel a testen. A hős gyűrűt vagy kendőt kap.	Jákob a csípőjén lesz megjelölve. (32,26–33.)
18. Az ellenség legyőzése, a hős győzedelmeskedik.	Jákob győzelme (32,27)
19. A kezdeti baj vagy hiány megszüntetése: a baj vagy a hiány a hős távollétéből következik: a távollét szűnik meg.	Miután sikeresen átkel a Peniélen (32,32), Jákob sértetlenül eljut Szíchem városába, amely Kánaán földjén van (33,18).

Vannak más párhuzamra utaló jelek. A 14. funkcióban Propp-nál a hős egy varázseszközhöz jut; Jákob esetében a talizmán kétségtelenül az áldás, amelyet ravasz módon csal ki vak apjától (Ter 27). Másrészt a 29. funkció a Hős alakváltozását viszi színre (például a Szörnyeteg csinos fiatal úr lesz); ez az alakváltozás a Névcsereben jelentkezik (Ter 32,39) és az újjászületésben, melyet eredményez. Kétségtelen, hogy a narratív modell szerint az elbeszélésben Istennek a Gonosz szerepe jut (*strukturális* és nem lélektani értelemben): ebben a jelenetben a népmesék valóságos sztereotípiája olvasható ki: egy gonosz szellem által őrzött gázlón való átkelés. A mesével való másik hasonlóság az, hogy a szereplők motivációja (cselekvésük oka) nincs megnevezve: az elliptikus megnevezés nem stílusjegy, hanem az elbeszélés strukturális, lényegi karaktere. A strukturális analízis, a szó szoros értelmében határozottan kijelentené, hogy a *Harc az Angyallal* valódi tündérmese – hiszen Propp szerint minden tündérmese azonos szerkezetű: úgy, ahogyan leírta.

Mint látható, amit az epizód strukturális kiaknázásának nevezhetünk, nagyon is lehetséges: szinte adja magát. Végezetül mégis inkább azt mondanám, hogy számomra nem a „folklorista” modell a legérdekesebb elem ebben a híres passzusban, hanem a súrlódások, a szakadások, az olvashatóság hézagjai, a narratív entitások egymásra rakódása, amelyek ellenállnak egy explicit logikájú kifejezésnek: adott esetben *metonimikus montázssal* van dolgunk (számomra ez adja az olvasat ízét-zamatát), melyben a témák (Átkelés, Harc, Megnevezés, Táplálkozási szokás) nem „kifejtettek”, hanem kombinálódnak. A nyersesség, az elbeszélés aszindeton jellege igen föltűnő Hóseás megszólalásában: „Anyja méhében sarkon fogta bátyját, és mikor erős volt, küzdött az Istennel. Küzdött az anygallal és legyőzte” (12,4). A tudattalan logikája metonimikus. Talán ebből a szempontból kellene folytatni a kutatást, azaz, ismétlem, a szöveg *olvasását*, disszeminációját és nem igazságának keresését. Így bizonyára elhanyagoljuk az epizód történeti-gazdasági jelentőségét (amely nyilvánvaló a törzsek közötti csereakciókat és hatalmi kérdéseket illetően); de olvasatunk nyomatékossítja a szöveg szimbolikus explozióját (mely nem feltétlenül vallási természetű). Engem leginkább az foglalkoztat, miként lehet elkerülni a szöveg egyetlen jelöltre való szűkítését, bárminemű legyen is ez (történeti, gazdasági, folklorisztikai, kérügmaticus), és fönttartani jelentésségének nyitottságát.

Marsó Paula fordítása

Roland Barthes: *Œuvres complètes II. 1966–1973*. Paris, Seuil, 1994, 1443–1453.

EMILY DICKINSON

145.

A Jordántól keletre,
Ahogy ez meg van írva,
Egy Tornász és egy Angyal
Kelt egymással birokra –

Jákobot pirkadatkor
Nagy erő szállta meg,
És könyörgött az Angyal,
Hogy hadd pihenjenek.

„Nem bocsátlak el” így szólt
Jákob élelmesen,
Ameddig meg nem áldasz –
Ráállt az Idegen –

A Péniel-hegy ezüstös
Gyapján ringott a fény,
És tudta már a Tornász:
Úrrá lett Istenén!

Imreh András fordítása

Sulyok Gabriella műve

Jákob védelmében

Alighanem összetéveszt valakivel, uram. Amióta eszemet tudom, van egy hasonmásom. Nevetségesen hasonlítunk egymásra, és nem mondhatnám, hogy ez kellemetlenül érint. Barátok vagyunk. Kedvel engem. Ha szükséges, ellenkezés nélkül beugrik helyettem – habár a rendezést nem engedem át neki. Kényes helyzetekben előre bocsátom, ő is, akárcsak jómagam, ismer minden trükköt, ami csak szükséges a boldoguláshoz, de tőlem eltérően nincs lelkiismeretfurdalása.

Nem megvetéssel mondom ezt. Hisz annyi közös vonásunk van. Ami összeköt. Bizonyos vonatkozásban asszonyainkat is közösen bírjuk. Mindenesetre hébe-hóba kicseréljük őket, Leát és Ráheld, akik nagyon különböznek egymástól, ugyanúgy, mint neveink is, amelyeket ugyancsak felcserélünk alkalmilag, a Jákobot és az Izraelt. De ez egy más történet. Régebben, mielőtt szeretett feleségem, Ráhel szült volna – jelenleg a második gyerekkel várandós –, régebben kicseréltük asszonyaink női szolgálómezejét vagy osztoztunk rajtuk, csak úgy kedvtelésből, mi erre nem ügyelünk olyan árgus szemekkel, hiszen csak erősíti a családi köteléket. Ettől eltekintve tanulhatunk az asszonyoktól; utolérhetetlenek a cselek kitalálásában. Egyesek állítják, hogy minden rossz a nőktől ered. Én más nézetet vallok. Pozitívan kell ezt látni. Nekem csak pozitív tapasztalataim vannak mind a nőkel, mind azzal a képességükkel kapcsolatban, hogy túljárnak mások eszén. Bizonyos tekintetben valóban megelőznek bennünket a nők, nem csak azért, mert testileg hamarabb érnek nálunk. Ez visszakövethető a korai legendáig. Gondoljon csak Ádám ősapánkra – ő visszatámasztotta volna a csábosan kínált gyümölcsöt. De nem tette. Gyenge volt. Valóban gyengébbek lennének mi, férfiak az úgynevezett gyengébbik nemnél? Akárhogy is, végső soron a Teremtés csemegéjének az előmozdításáról, ha szabad így mondanom, volt és van szó mindmáig. Pátosz nélkül. Én hiszek a Teremtésben, mint isteni tervben. Hiszek Istenben. Realista vagyok. Ezért nem is vélem úgy, hogy Őt, a láthatatlant minden bennünket érő bajért felelősségre vonhatjuk. Vagy ha rossz fát teszünk a tűzre. Ezt meg kell tanulnunk.

Ezennel ismét visszatérek a nőkhöz. Sok mindent, főképpen azt, ami a lehetséges jövőre vonatkozik, hamarabb áttekintenek, mint mi. Ezt legénykekoromban tapasztaltam, amikor megboldogult apám, Izsák már igen szenvedett fokozódó vaksága miatt, és örökségének rendezését, vagyis a döntő áldás kimondását elsőszülöttje, úgyszólván a jövőendő családfejlődés fölött kötelességének tartotta. Nem tudom, ért-e az elsőszülöttség jogi kérdéseire. Az elsőszülött joga az apai örökségből való dupla részesedésen kívül főként kötelességekkel jár – nyilván nem mindenki álma ez a gondtalan és szabad életéről. Az elsőszülöttség jogát el is lehet adni, ha valaki nem tart rá igényt – de elkalandozom a tárgytól.

Tapasztalatomról akartam beszámolni, arról, amit jellemzően női ravaszságnak neveznek, ami persze végül is igen gyakran áldásnak bizonyul. Olykor ártalmatlan becsapásnak tűnik, de esetenként egész egyszerűen csa-

lásról van szó. Az első csalás, amit megismertem, kitörölhetetlenül megmaradt emlékezetemben. Rebekka anyám, Isten nyugosztalja, nagyszerű, minden hájjal megkent asszony volt. Épp azon a napon kellett volna apánknak pár lélegzetvétellel idősebb Ézsau ikertestvéremet a jog szerint megáldania és családfővé kineveznie, ami anyámnak viszont nem tetszett. Ézsaut, aki inkább a vadászattal és – nem úgy, mint én – az állatok tenyésztésével foglalkozott, alkalmatlannak vélte a család fenntartására. Persze nem befolyásolhatta a nemzedékek óta fennálló szabályokat. Ezért elhatározta – alapjában véve az én kedvéért –, hogy lóvá teszi apámat. Mindenesetre úgyszólván naiv arcátlansággal elérte, hogy a döntő mozzanatot saját érdekében – és, hangsúlyoznom kell, kételyeim ellenében – megfordította. Tudta, hogy apám, aki akkoriban már jóformán vak volt, Ézsau jobb keze után nyúl majd, és tudta, mennyire szörösek Ézsau kezei, merőben eltérően az enyéimtől – nézze csak meg őket, ezek jellegzetesen értelmiségi kezek. Tehát kecskeprémdarabot fektetett kézhátamra és egy másikat a nyakam köré, ahol bátyám szintén szokatlanul szörös volt, és miközben Ézsau még a vadászaton volt, odaküldött apámhoz, hogy fogadjam az áldás ceremóniáját. Nem veszem biztosra, hogy apám, miközben kezem után tapogatózott, majd át is ölelt, ne jött volna rá a csalásra. Félrefordította fejét, mint aki teljesen a hallására támaszkodik, és felhúzta egyik szemöldökét, miközben megválaszoltam kérdéseit, és feszülten figyelt az Ézsauétól kétségtelenül mind csengésében, mind jártasabb szóhasználatában eltérő hangomra. Az egész nagyon kellemetlen volt számomra akkor, főleg Ézsauval szemben, akinek az útjából aztán évekig ki kellett térnem. Anyám cseppet sem kínosnak, sőt, inkább ésszerűnek tartotta a dolgot. A nők szükségét érzik az állomány fenntartásának, és többé-kevésbé értenek az óvintézkedéshez, ami néha kisebb-nagyobb szélhámoszággal jár.

Kedves Ráhelemre gondolok itt, aki, amikor örökre elhagytuk szülőházát Mezopotámiában, hogy Kánaánban telepedjünk le, elcsent apjától – biztosítékul – egy kis bálványt. Mintha Istenünk nem volna elég biztosíték! Nem holmi amulettet csent el, amire gondol, inkább afféle talizmánt, tehát tilalom alatt álló tárgyat. Fogalmam sem volt róla, és csak akkor tudtam meg, amikor meglöpött apósom üldözőbe vett bennünket, és útipoggyásunkban a talizmán után kutatott. Nem, semmit se talált, Ráhelem a „szerencsehozót”, ahogy a tárgyat nevezte, igen rafináltan a szoknyája alá rejtette, ne is kérdezzen tovább! Még most is kínosan érint a dolog. Hisz nem csak lopásról volt szó, hanem hazugsággal járó csempészésről is.

Nyilván nem vagyok feddhetetlen ember, ez magánvállalkozó esetében ritkaságnak is számítana. De megkísérlem kerülni a görbe utakat. Ez persze nem mindig jár sikerrel. A tenyésztési eredményeket, amiket apósomnak fel kellett mutatnom – tekintélyes nyájai voltak, és én kezeltem őket – kissé, hogy úgy mondjam, „elősegítettem”. Nos igen, természetesen a magam javára, mert végül is az embernek a saját családjára is gondolnia kell. Nem volt kimondottan illegális, amit tettem. Ha az ember

Sujyok Gabriella műve

konyít valamicskét a keresztezésekhez és az öröklődéshez, no meg a helyes etetéshez és az üzekedtetéshez, hatalmas tenyésztési eredményeket érhet el. Főként az utolsó hat, apósomnál eltöltött év alatt jóformán megdupláztam nyájai állományát.

De hogy kerül most ide az én hasonmásom? Persze, igaz, én említettem az imént, de nem kell tovább foglalkoznia vele. Mert az egyénhez, az oly nehezen áttekinthető önmagunkhoz tartozik. Vannak olyan pillanatok, amikor igazán nem tudom, hogy én vagyok-e a cselekvő. Vagy a hasonmásom. Metszések vannak lényünkben, nézeteink hirtelen szétválnak, meg gátlásaink és szeméremérzetünk. Olykor valóban érzem kettősségemet. Például amikor álmodom, és közben nem is vagyok biztos benne, hogy én vagyok-e az álmodó, vagy hogy valaki mással történik, aki én vagyok vagy talán nem is. Egyszer olyan létráról álmodtam, amely a földtől az égig ért, nagyon különös volt, és ezen a létrán alakok közlekedtek fel s alá, akiket küldöncöknek tartottam. Nem szóltak hozzám, s mégis az volt a benyomásom, hogy valamit közölni akartak velem, vagy talán engem is arra készítettek volna, hogy felmásszam velük együtt, szóval nagyon boldogító érzés volt. És az álom végén, röviddel a felébredés előtt, amikor az ember már nem tudja, hogy álmodik-e még, a magasból egy hangot hallottam, amely nekem és utódaimnak – akik még nem is léteztek akkor – istenáldotta jövőt jósolt. Ilyen álmoktól nagyzási hóbortba eshet az ember. De én hívó vagyok, és tudom, hogy az álmokat nem kell megfejteni. Mindazonáltal effajta álmok után az ember egészen másfajta bizakodással kezd meg a napot. Időközben lettek már utódaim, nagy családom van, és, amint látja, nem megy rosszul sorom. A lábamra gondol? Mert hogy sántítok? De nem a lábam, hanem a csípőm miatt. Nem, nem szenvedtem balesetet. Egyszer olyan eseményben volt részem, amely látszólag inkább az álmok világába tartozik – ám a valóság kétségkívül megcáfolja. Keletről jövet családommal a Jabbok folyón keltem át, ott, ahol annyira sekély, hogy át lehet gázolni rajta,

és örültem, hogy az igencsak fárasztó út után kedveseimet épségben vihettem át a túlpartra. Gondolja csak el: minden vagyunkkal és az összes jószággal. Ama nap estéjén, melyet életem legnevezetesebbjeként tartok számon, annyira kimerült voltam, hogy amikor enyéim mélyen aludtak, egyedül félrevonultam. Álmodtam volna? Vagy hallucináltam? Mindenesetre az éj közepén hirtelen egy férfival találtam magam szemben, aki tusakodni kezdett velem. Kétségtelenül erősebb volt nálam, de nem sikerült letepernie. Azaz csak miután csípőmre ütött. Abban a pillanatban úgy tűnt, hogy nem e világból való lényvel volt dolgom, hanem azzal az erővel, amelyet Istenünként ismerünk fel, ha eszünknel vagyunk. Megkértem, áldjon meg, és belekapaszzkodtam. Szabadulni próbált, de nem eresztettem el, hanem így szóltam: *Nem bocsátalak el, csak ha megáldasz.* Akkor megkérdezte, hogy hívnak. És amikor megmondtam, azt felelte: *Ne nevezzenek téged többé Jákóbnak, hanem Izraelnek. Isten harcosának, mert küzdöttél Istennel és az emberekkel és helyt álltál.* És megáldott.

Elgondolkodtató, ugye? Különösen, ha a szokatlan álom utáni reggelen olyannyira kifordult forgócsonttal ébredünk, hogy egész életünkre meg vagyunk bélyegezve. Az ember kiválasztottnak tarthatná magát arra, hogy a nép jövőjét meghatározza. Talán tudja is: az egyiptomiaknál, úgy hírlik, szokás eltörni a fáraó fiainak lábát, ha utódként számításba jönnek, hogy sántítsanak, mert akkor később, ha uralomra jutnak, híján lesznek a vágynak, s nem törnek rájuk a gonosz szellemek. Nos, én nem hiszek sem szellemekben, sem istenekben, hanem csak egyedül az isteni szellemben, amiért is az ilyen álmok után, vagy nevezze őket jelenéseknek, nem veszítem el lábam alól a talajt.

Bocsásson meg, uram, ha történeteimmel feltartottam. Észre sem vettem, mennyire eltelt az idő. És felejtse el, kérem, amit a hasonmásról mondtam. Az igazán csak kitálálás volt. De minden egyéb igaz.

Schiff Júlia fordítása

Árkádiai legelő, alkonyi angyal

1a

Az Árkádiában lakó lassú mozgású állatok lépte bordásra vágta a földutat, és olyan lett, mint a libagége vagy a mángorló lapja, amelyre oldalt szép betűkkel véste rá a mester tulajdonosa nevét. A csordaúton nem lehetett biciklivel menni. Csak tolt a gúnárnyakú csordás is, a kormányhoz szorította hosszú botját, amellyel terelgette a marhákat. Ha szaporáztatni akarta a sétát, a marhák szügyét verte nagy erővel. Csahos kutyái ismerték

1b

a hangokat, amelyeket a csordás adott. Füttyögés volt ez, sziszegés inkább, csak néha mondott egy szót, hogy *gyeridete, az anyakinnyátennek, hozod-visszate!* A koszos, csapzott szőrű, sovány ebek tudták a dolgukat, mert rettenetesen féltek a gazdájuktól. Így vonult végig a falun a csorda. A reggel annyiban volt más, hogy a csordásnak néhány helyen karikás ostorral kellett csürdíteni, hogy a gazdák tudják, mikor tereljék ki a portákról a jószágot. Előbb megabrakoltatták őket, hogy fejés közben ne rúgjon a tehén és megitattak.

2

Nagy vödörben hordtuk be nekik a kútról a vizet. Azok meg a földre eléjük tett, csorba szélű, behuppant *bádogvidérből* kiszippantották a hús vizet, és amikor felemelték nagy fejüket, a felemelt üres *vidér*. A játékosabbak rázták, így jelezve, hogy még szomjasok. Ha már nem érdekelte őket a *vidér*, onnan lehetett tudni, hogy elég volt. Akkor már menni akart, bögött, nyakát nyújtotta ki előre közben, és rángatta a szarva köré akasztott kötelet, azért hogy menne. Nagy

3

szemével nézett, amelyben semmi értelem nem látszott, csak valami nyugtalanító szomorúság. De mindent türelemmel viseltek el a tehének, amelyeket Mancinak neveztek anyámék. A Mancsi tehénnév volt, ahogy a Virág is. De voltak kutyanevek, ahogy lónevek is voltak, és azok közül lehetett választani. Az

4a

istenek nem szerették, ha ezeket a szabályokat megtöri bárki. Nem is szegték meg soha. Vagy ha mégis, azt nem viselték el. A macskáknak meg a disznóknak nem volt neve. Az első Mancsi hosszú kort ért meg. Már rég nem ellett többet, tejet sem adott, amikor anyám még mindig ragaszkodott hozzá. Egyszer aztán elvitték. A házi állatok nem szoktak végelgyengülésben halni meg. Akkor sosem gondoltam erre, Az életnek

4b

nyilván ez maga rendje, és nem volt zavaró, hogy azokat az állatok, akik velünk éltek, és akiket

szerettünk és gondoztunk néha több évig akár, mindegyiket megöltük így vagy úgy. A macskakölyköket zsákba kötöttük, és kővel vagy valami haszontalan vasdarabbal a kubikgödörbe bedobtuk. A kis kutyakölyköknek nagyapám, a Donkanyart megjárta katonai gyakorlattal készített hurkot drótból, és a kert alján, a nagy diófa alsó ágára akasztotta fel. Egyszer csupa véletlen

4c

tanúja voltam, ahogy figyelte a kutya rángatózását, ahogy a nyakba belevágott a drót, amelyre fel függesztette a létszámon felüli kölyköt. Sziszegve káromkodott és megbabonázva figyelte az állatot, ezért nem hallotta, hogy vacsorához hívta nagy-mamám, s mivel nem jött, engem szalajtott a kertbe

4d

utána. A pihés csirkék, kacsák, libák őszre már mind a levesbe, sütőbe kerültek. A disznók még a téli fagyokig kaptak haladékot. A tehének azonban éveket éltek velünk. Csak a borjaikat kellett leadni két-három évesen, attól függően, hogy a felvásárlási súlyhatárok mit diktáltak.

5

Mikor a második Mancsi, már a másik faluban laktunk, egyszer haza tartott és késve szaladtam elé a Templom utcából a Görbesor elejére, hol a korcsma volt, régen zsidóház, amely aztán megürült. A parókia udvar ajtaját nyitva feledték és a tehén oda tévedt. Ekkor volt a késő reneszánsz templom felújítása, és a parókia padlásáról a műemlékisek lecihelték a Kálvária-csoport szobrait. Jánost, Máriát, na meg az angyalt, aki tartja a fájdalmas anyát. Kicsit arrébb a kereszt is a korpusszal ott volt, neki támasztva a veteményes kerítésének. A szobrok szét voltak épp szedve, a felsőtestük levéve a lábról, egy másiknak a karját

6

javitották. Épp száradtak az alkonyi szélben. A restaurátorok dolgoztak rajtuk egész nap. Talán ők hagyhatták nyitva a kaput is. Nem ismerték a szokást, hogy a csorda mindjárt jön, és akkor becsukják a kapukat mindenhol, mer a jószág becsászkál és összetapossa a kertet, az udvart. A Mancit ott leltem. Állt döbbenten. Nem értette, hogy miféle emberek lehetnek ezek. Sose látott festett szoborszerű embereket, akik nem szólnak, nem ütnek, nem káromkodnak,

7

nem kiabálnak. Állt a nagy állat megmerevedve a szárnyas angyal szobra előtt. És nagy puha rózsaszín orrával közelített lassan az angyali archoz. Nem hitt a szemének. Nagy orrlyukaival fujtatta próbálta szagolni az angyalt, aki csak nézett festett szomorú szemével a Mancsi barna szemébe. És amikor halkán szólítottam: *Mancsi gyere*, rám nézett, nem ijedt meg, nem borította fel a szobrokat, hanem lassan kifordult az udvarról. Nagy hordó hasa ringott, csapódtak két oldalra a tőgyek. Zavart volt és mintha még csalódott.

Angyalok a kertből

Öt angyal

Karjaikban tartottak, vállukra vettek,
Árnyékot adtak, elringattak.
Nyírfák és fenyők –
Angyalok a gyerekkori kertből.

Pókháló

1.
Az ágak közé kifeszített
Pókhálóba bogár repült,

Apró, kitinpáncélos angyal.

2.
Esős nap.

A pók hálójába ma csak
Esőcseppek akadnak.

Háziludak

1.
Kinyújtott nyakkal
Sziszegő angyalok,

Ti óvtátok a gyerekkort!

2.
Nagyanyám levágott
Szárnyatokkal sepregetett,

Angyalszárnyal.

3.
Lúdbőrös lettem,
Ha hozzám ért vele.

BÍRÓ JÓZSEF

Mosoni monológ

(– *Kormos István emlékére* –)

arcom terpeszkedő barázdáit
nem ... nem én *rajzoltam* :
ötvennégy tavasz ekéje hasította

megfáradt testemet vonszolom
gurgulázó nevetésem felcsap :
a molnárkék ... felhősziromos éjig

az **IDŐ** bevégzi 'másíthatatlan ítéletét :
üszkös szívemre hurkolja ... : lasszó – kötelét

[... ha még tudjátok – (?) – : **voltam** ... :
széncsillag szemű gyermek ... (SZURTOS ANGYAL)
... : 'ki ... : *bikáztam* ... : a mecséri porban ...]

Szajkó István műve

A nagyothalló angyal

Apám borbélyműhelyében egyetlen kuncsaft volt, a kántorunk, Tihamér atya, akit faluszerzte csak bolond bárónak hívtak a háta mögött. Kugligolyóra hasonlító feje úgy világított, mint a nikkelezett, pumpálás, harisnyás gázlámpa. Két lábon járó gázlámpa. Éjjel-nappal csokornyakkendőt hordott, még beretválkozáskor sem volt hajlandó levenni, hiába kérte apám. A falubeliek mégis úgy néztek föl rá, mint valamiféle istenre. Nem azért, mert minden áldott nap magához vette az Úr Testét, hanem, mert legalább fél tucat idegen nyelvet beszélt, értett valamennyit az orvosláshoz, és állítólag verses könyvet is írt hajdanán a szentekről, még budapesti újságíró korában. Szobájában „berakásos Streicher” zongora állt, éjjel-nappal azon klimpírozott, vagy a Pionier gramofonját hallgatta. Haragosai szerint egyszer olyan hamisan zongorált, hogy az összes búzáskörte lepotyogott még a kilencedik szomszéd, Takács Pista papa fájáról is. Szidták rendszeren a környékbeliek, ha „zengerájhoz” ült: *a vénbolond báró már megint nyüstöli a kecskáját!*

– Na, te gyerek, éppen rólad van szó. Tihamér atya az imént kérdezte, hogyan állasz az írással-olvasással. Mert, ha már ki tudod sillabizálni a bötveket, írhatasz levelet a Jézuskádnak. Megírhatod, mit hozzon néked Karácsonyra! – mondta az apám, amint beléptem a mindig füstös, mindig petróleumszagot árasztó műhelyébe.

– Hogyne tudna már olvasni ez a kisgyermek, Ernő úr! A tegnapi hajnali misén két fülemmel hallottam. Ugye, gyermekem! Ministráns testvéreidnek hangosan olvastad fel szótagolva a freskó alá írt nevet. Na, mondjad szépen, ki festette a templomunk freskóját?

Hát én nem tudtam, mi az a fesskó vagy freskó, de sejtettem, hogy a nagy festményről lehet szó. Rá is vágtam azon nyomban:

– Az angyalos főstményt a Pandur főstötte.

– Úgy mondd gyermekem, hogy az angyalos festményt Pandur József művész úr festette!

– Ne hozza már zavarba ezt a kölköt, úgy mongya, ahogyan jöllesik neki! Pandúrok amúgy sincsenek a népi demokráciában – fortyant föl az apám.

Azt hiszem, ez utóbbi kijelentésén el is szégyellhette magát, mert gyorsan átterelte a szót Pálfi Ilonkára, aki engemet tanított elsöben, mondván, milyen ügyes lehet a tanító nénim, ha néhány hónap leforgása alatt meg tudott tanítani írni, olvasni, hiszen ő jómagam, emlékezete szerint, csak a második elemiben lett tisztában a „bötvek tudományával”.

Kurbli vaskorcsoját nem mertem kérni, mert tudtam, hogy az igen sok „pízbe” kerül, meg aztán hallottam a tollfosztáskor, Hermina néni azt súgta az anyám fülébe: *te, Bözsi, ammondó vagyok, korai még ennek a gyereknek a lábára az a francos, rossebes korcso, leeszi a bakancsa talpát, jövőre majd kidobhatyátok a ganéjdombra!* A diavetítőt év végére ígérte be az édesanyám, abban az esetben, ha legalább négyes lesz a bizonyítványom. Tetszett volna még a csehszlovák gombos tolltartó is, olyan, amilyen a Katona Viktornak volt. Csak megnyomtál rajta egy rejtett gombot, amitől a tolltartó tetejét a beépített rugós szerkezet elhúzta. Úgy működött, mint a rugós roló. Tudtam, hogy ez is sokba kerülhet, mert a Viktor egyszer elszólta magát, kikotyogta, hogy feketevágásból vették a szülei „valamilyen úton-módon”.

Kedves Kisjézus!

Tudom, hogy kurbli vaskorcsoját, diavetítőt és gombos tolltartót nem tudsz nekem hozni, mert te is szegény vagy. De azért valami apróságot hozhatnál. Legyél szíves. És az lenne a kérésem, hogy az egyik angyaloddal küldd el a karácsonyfát, meg az apró ajándékot, mert neked azon a napon biztosan sok munkád lesz. Szóval, olyan angyallal, amilyen a templomunk festményén is van. Ha el tudod intézni, jó lenne, ha este hat órára jönne az angyalod, mert akkor jövök meg a mendikálásból. Köszönöm szépen. Dicsértessél. Amen.

Sokorópátka, 1954. december 11.

Szinte úgy estem be a konyhába. A gádorban még a havat sem söpörtem le magamról. Hat óra már elmúlhatott, mert az apám elég durcásan nézett rám, igaz, egyetlen szót sem szólt. Mutatóujjával a tisztaszoba felé irányított. Hát, erről elkéstem. Az angyal ott állt talpig fehérben, háttal nekem, a karácsonyfa díszait igazgatta. Hosszú, derékig érő szöke haja volt, pontosan olyan, amilyennek én elképzelttem az angyalokat. Az édesanyám,

látva megszeppenésemet, fülembé súgta: *legalább köszönjél neki!* Nagy levegőt vettem: *Dicsértessék a Jézúuu..., az Angyal!* Vártam a választ, hogy *Mindörökké*, de néma csönd. Újra köszöntem, most már hangosabban, hátha öreg ez az angyal, és nagyothall, mint Rozália öreganyám. Megint semmi. Lehet, hogy a fején viselt vastag, sűrű fátyoltól nem hall rendesen? Lehet, hogy nem is tudnak beszélni az angyalok! Amíg ezen gondolkoztam, megszólalt valamilyen ismerős muzsikahangon a *Mennyből az angyal*. Ő játszott a száján, de nem szájharmonikával. Továbbra is háttal állt, teljesen úgy nézett ki, mint a menyasszonyok. Mindene fehér volt: a szárnyai, a cipője, a harisnyája, de még a kesztyűje is. Engemet különösen a szárnyai érdekeltek. Hát, az semmiben sem különbözött a ludak szárnyától. Ez igen nagy csalódást okozott nekem.

Amikor vége lett a szent éneknek, az apám – nem értettem, mi okból – határozott mozdulattal odalépett a petróleumlámpához, lecsavarta a lángját. Szinte sötét lett a szobában, csak a karácsonyfa sztaniol papírjai csillogtak, ahogy a kályha melege lebegtette azokat. Se szó, se beszéd, karon fogta a nagyothalló angyalomat és kikísérte a gádorig. Visszajöve csak annyit mondott: *na, elengedtem, hadd röpjöljön Isten hírével!* Kíváncsi lettem volna, hogyan tud röpködni olyan kicsi szárnyakkal. Egyáltalán tud-e röpködni? Ki is kérdeztem pisálni, hátha meglátom még valahol, vagy meghallom a szárnyak suhogását. Odakinn böszön kavarta a szél a szilánkos havat, nem láttam el még az orrom hegyéig sem. Azt hiszem, sajnáltam is valamelyest az angyalokat.

– Hát már meg se nézed az ajándékokat, te gyerek? – invitált befelé az édesanyám. Egykedvűen bontogattam a barna papírokba bugyolált csomagokat. Úgy tettem, mintha örülnék az ötujjas kesztyűnek, a tornacipőnek, a cukrozott fűgének. De én nem tudtam örülni, én nem tudtam másra gondolni, csak az angyal furcsa, lefegő szárnyaira és a valahonnan ismerős muzsikahangra...

A téli szünetre éppen jókor jött a tengernyi hó. Mehattünk csurizokat csúzlizni az ereszek alól, mert elbújnak ilyenkor, utálják a havat. Mehattunk szánkózni a Nutz-dombra, az Új útra, s ha meg nem tudták a szüleink, akkor még a legveszélyesebb Kontra-dombra is elszökhettünk. Reggeltől estig szánkóztunk. A nagyobb gyerekeket, a Hajnik Miskáékat azért irigyeltük, mert ők már tudtak sítalpazni. Hiába adta nekem Szilveszter öregapám a piavei csatákat is megjárta „fájintos” katonai sítalpaikat, ha még nem bírtam el. Estére cudarul megéheztünk. Legtöbbször a szomszéd Szabó Zoli barátomhoz mentünk be, annál is inkább, mert ők egy házzal közelebb laktak az Új úthoz, mint én. Őt testvére volt a Zolinak: a Miska, a Gizi, az Imre, a Lajos és a Mari. „*Gyere csak Tibikém! Ahun ennyi éhes száj van, elfér ott eggyel több is!*” – szokta mondani meggyőzően a Zoli édesanyja.

Nem szerettem a leveseket. Mi az, hogy nem szerettem! Egyenesen utáltam. Talán egyetlen kivétel volt, a tejes bableves. Aznap este éppen az gőzölgött ott a nagyfazékban. Aszalt szilvás, tejes bableves, sok-sok krumpligombóccal. Micsoda finom, micsoda fenséges illat! Már akkor nagyokat nyeltem, már akkor csorgott a nyálam, amikor a Lajosnak merték ki. A Zoli édesanyja metélte, csak metélte a gombócokat a tányéromba, de az én tekintetemet valamilyen fura fehér tollsoprú vonzotta oda az ómárium nyitott ajtajához. Nem akartam hinni a szememnek. Két éppen olyan lúdszárny félet láttam ott, mint amilyen az én angyalomé volt. Igencsak elgondolkodva kanalazhattam a levest, mert a hátam mögül rám szólt valaki: *hát a kóbászt ne keressed benne öcsém!* Elpárolgott az étvágyam. Ha nyögve-nyelve is, azért minden csöppjét megettem. Mire fölnéztem a tányéromból, már nem voltak ott a szárnyak. Mi történt? Milyen varázslat? Vagy belázasodtam? Lázálom ez? Minden télen be szoktam lázasodni.

Kisvártatva Szabó Gizi, a szőke, hosszú hajú nagyleány, kipirosult arccal ült vissza az asztalhoz, miközben egy jókora fésűt és tenyeremnyi zsírpapírt igyekezett berakni a kászli fiókjába, de elsőre leejtette. Pontosan úgy viselkedett, mint aki lopott holmit akar eltüntetni.

Este sokáig forgolódtam az ágyamban. Minduntalan a szárnyakon, a zsírpapíron és a fésűn morfondíroztam. Aztán váratlanul összeállt a kép. A Szabó Gizi szokott szájmuzsikálni fésűvel és zsírpapírral. *A Duna-par-ti csóó-nak-ház-bann...*

Nem tudom, hány óra lehetett, mire elaludtam. Az biztos, még fönn voltam, amikor az ónémet, kétsúlyos falióránk tizenegyet ütött.

Reggel arra ébredtem, hogy az apám és az édesanyám odakinn, a kallantyús kút mellett, fűrészbakra görnyedve nyaggatják, síratják a fűrészt: *siiih-suuuh, siiih-suuuh!*

Fölöltöztem. Első utam a tisztaszobába, a karácsonyfához vitt. „*Ne loj!*”, szólalt meg bennem egy hang, azt hiszem, a vénbolond báró hangja. Én mégis fölálltam a Karcsi bátyámtól kapott kisszékemre, én mégis odanyúltam az ágak közé. Két szaloncukrot „kioperáltam” a sztaniolpapírból. Gondosan visszahajtogattam az üres papírokat. Az egyik cukrot mohón befaltam, a másikat zsebre dugtam. Gondoltam, átviszem majd a Szabó Gizinek. Megérdemli.

RÉTI ATTILA

Angyal a lovon

Sörényébe kapaszkodva kászálódott föl a lovacskára. Ügyetlenül ujjai közé vette a vékony kantárszárat. Elindultak. A kis pej beleszagolt a langyos pünkösdesti levegőbe, és lovasára vigyázva büszkén ügetésre váltott. Orrlikai kitágultak, barátságos szemei megteltek az emlékek ködkönnyeivel, ahogy patái alatt elmaradt a megszokott táj. Régi csikócivódások, pajkos lószerelemek, ménesmámorok kerítették hatalmukba. Részegetes kedvvel vágatott az ég felé, izmai megfeszültek, nagyokat horkantva szilaj harci ménné vált. Vérgőzös harctereken, síró városokon, felperzselt mezőkön száguldott, hátán újvilági szabadságharcosok, spanyol hódítók, templomosok, arab kalifák váltották egymást. Anamelech, a lódémon zabolázhatatlanul tört rá a Világra, emberhúst evett, bort ivott, csüdjei karmokká görbültek, sörénye sárkánytaréjjá lett.

Rozsdás, nyekergő fémhang állította meg a fenevadat. A körhintás még időben érkezett, hogy megmentse az angyalt, aki lecsusszant a barna jószágról, és szelíden megpaskolta a műanyag lópofát. Észre sem vette annak alágördülő könnycseppjeit.

Leszállt a májusi éj, a mutatványos már pacalról és habzó pikolókról álmodott, mikor a kis pej leügetett a körhinta poros porondjáról.

Holló István műve

BORBÉLY JÁNOS

angyal a biliárdasztalon

angyal jár mezítláb
a biliárdasztal zöld gyepén
évből-évbe elsőt lép skypon
nézem Róza unokám lépked az asztalon
színes csontgolyók halmaza

pillanatra megszakadt játék állását
rendezi át új reménnyel folytatandó
angyali lépte nyomán koccannak
gurulnak a golyók a véletlen pontra

monitoromra kilenc időzónán
suhan át angyali lépte
lefutottnak tudott játszmámnak ad
még kiismerhetetlen esélyt

Holló István műve

Jó estét, gyönyörűm!

1

Mindegy is az, hogy mit beszél sánta öreganyám, de még az is mindegy, ha más beszél. Az angyalok megvénülnek egyszer, tán már a kibontott szárnyuk se az igazi, az emlékezet, mint minden mást, megrostálja őket, egy-egy villanásnyira feltűnnek, és a ritkább dróthálón csak egyetlenegy marad. Tekintetét örökké az arcunkon érezzük, emlékszünk ezüstcsatos cipőjére, kezeire, amelyek hajlékonyak és gyengédek, s arra, ahogy mondta: jó estét, gyönyörűm!

Az ember egy angyalt szeret, él benne, tudja, el kell mennie, el fog menni, átcúsúszik kerítésen, tovaszáll, ha nem virágvasárnap reggel, akkor máskor, nehéz ködben, szökve, bujdosolva, göb szakítja el a világtól, hepehupas hegyi lépcsőktől, rücskös koponyáktól, szorongóktól és üldözöttektől; térde, válla és feje koppan, fonnyadt lesz a kar, a csukló megreped, a derék elpattan, mint hordók házában az abroncs. Ez az idő nemrég volt, mégis úgy tetszik, évszázad telt azóta, veszték hulló- és állócsillagok, koldusok, csavargók, földutak, amelyeken kecskék, borjúk és tehének körme pufogott, szóródtak venyigekévék, roncsolódott az ég, jégfelhők, harangzúgások, sok minden maradt mögöttünk.

„Megromlott a gyomrom, poshadt szalmával tömködtek tele” – mondta az angyal, aki könnyűnek és erőtlennek érezte magát, mintha álmodna. Az már igaz: néhol becsukták az ajtót előtte, máshol meg teremtett lelket sem talált, táblába botlott: Ez a ház eladó! „Az orvos mindenféle vizsgálatokkal nyúzó, szerinte operálni kell, a göb keményedik, növekszik, mint valami daganat. Hiába kötöm be pálinkával, kendővel erősen összeszorítom, hiába pakolom ecetes korpával, vizes ruhával, kupacolum rá a kezem.”

2

Az angyalnak nevet adsz: Ilon; csípője széles, combja feszes, lába rövid, térde csontos, mégis elbűvölő teremtés, titokzatos liliom, hibátlanul rendes fogsora csaknem fehér, ezüstcsatos cipőt viselt, ahogy felkötötte a fát az érdes gerendára, úgy érezhette, visszatért oda, ahol lámpát gyűjtöttek neki, mehetett bizton: borral kínálták. Három egymást követő karácsonykor hozta nekem a fenyőt, suttogott, mint a fagygyertya, a fülemben, homlokodon csókolott, összekulcsoltam előtte az ujjaimat, hogy neki is öröme legyen. Aznap boldogan sülyedtem az álomba, az arcát csak haloványan tudom felidézni, és abban sem vagyok biztos, nem keverem-e össze azzal a másikkal, aki esténként sokáig nézte a kialudt kanócos lámpát.

Néha fél napokat is eltöltöttem az ágyinál, apró, jámbor rokon, tudott álmokat magyarázni, ázott kányaként dőlt előre, lábai posztópapucsba illeszkedtek, sámlin zökentem, az ágyi mesélt, egyéb dolga sem volt, mint mesélgetni, hörögve, sípolva, bódultan, behunyt szemmel, a maga régi, tétova és álmatlan hangján, hallgattam történeteit, amelyeket át- meg átszöttek dülök, városok és családok nevei; kérdezhettem különleges eseményekkel kap-

csolatban, hiszen ki tagadhatná, érdekes a tejelvivő béka, az ég alatt tüzes rúd alakjában elfutó lidérc – akihez jár, olyan lesz, mint a viasz –, a sárkány, aki felszippantatja magát a felhővel, s zúdít jégesőt kőpadokra, szőlőkre, kőrisfákra; a gyémántot fújó kígyók, összegyűlnek sokan, királyt választanak, trónust állítanak neki, beleültetik a legközepébe, koronázó nagy esemény az egész, emlékei lassan halványulnak.

3

Ilon néném – igen sovány, igen szép, igen jó – csak annyiban különbözött az anyjától, hogy az apja kék szemét örökölte. Nem hizott meg bortól, muzsikától, nyáron vargányát szedett, zsírban sütötte, leöntötte tejföllel, télen cekkert, kosarat kötött, elkerülték a nagy bünök és a botrányok, rajzolt, keményebb papírokra puha ceruzával, megörökítette Szent Sebestyént, ahogy a katonák a szabad mezőn kárhoz kötve kínozzák, ahogy a nyilak keresztüldöfik; keze alatt vadászjelenet alakult, emberfejek és lófejek bújtak elő, a kép bal alsó sarkában tarka kutyafalka, vaddisznó; s nem férfiak sietnek-e visszafelé onnan, doni bakák a Hosszúúrtás rétjein és a Kismosó hídján? Lombok árnya a lapon, kastély, toporzékoló paripa, királylány és legény, aki dudával hasogatja a levegőt, hangosan beszél, ahogy a parasztok szoktak, beszél a kocsijáról, vagy az újság riporterének nyilatkozik, oka van ünnepelni, házat épít, épp csak pezsgő nincs nála, ezüsttálca, ólomkristály pohár; néha tájképeket képzelt el, olyanokat, amelyekkel álmában találkozott, varrt felakasztható zsebes tárolót, függőnyt, díszpárnát, szoknyát, blúzt. Annyit dolgozott, mint a többi asszony, takarította a házat, maszszírozta az anyja lábát, bedörzsölte birkaszírral, éjjel-nappal virasztott mellette, tésztaát gyúrt, krumplit főzött, vitte szakajtóban a kenyeret, hamut kotort a kemence aljából, jószágot etetett, kaptatott a hegyre, szőlőt kapált, leballagott a Malomsűrű árkaihoz, vonult a mezőre, postaúton járó szekerek hangját hallgatta, ledübörögtek vele Betlehembe a hosszú úton, lomha, meggyűrődött dombokon. Veszedelem és istenverés ez a hely, mormogta, bedobál elé szórólapokat, vásárlásra hívó reklámokat, de kinek kell adalékanyag, színezékes hentesáru, fölfújót péksütemény, a papa azt mondja, hamarosan kényszerzubbonyt is adnak egy ilyen mozgó boltban, citromsárga inget, dagasztógépet, műanyag dobozt, narancsot, mandarint, banánt, kiskanalat, cukorfogót; cédulán tudatják, mindenki véssze az agyába az összeget: a lottón ötszáz millió forintot lehet nyerni! Hozzáment az első emberhez, aki az útjába akadt, bezzeg, ha festőnek tanulhatott volna – ritkán fordul elő, hogy bizonyos ábrándok teljesüljenek –, ecsetet venne a kezébe, színeket keverne ki a palettán, karmazsinpirost, tört bronzot, okkert, hogy titkokat fedezzen fel, megismerje a festés és a színek törvényeit; a sors irányítója azt akarta, hogy ne találkozzon a szerencséjével és a boldogsággal, az ura elhagyta, kicsinyét is, sose kérdezősködött a gyerek felől, kódorgott, amerre látott, legtöbbször a Csöcsrázónak elkeresztelt kocsmába, emlékezni sem akar

arra, mi volt a válás oka; a férfiak ilyen kutyák, milyen keveset érnek a napjaim, mondta, és nehezebbre esett volna megmagyarázni, miért, és nyikorogtak, recsegtek a szekerek Betlehembe, túlértek tengereken, egyik a másik után, legalább százát látott, vittek aranyat, tömjént, mirhát, utasaikat a kíváncsiság vagy az üzlet hajtotta a fél világon keresztül, majd hozta vissza őket ide, ahol akácok meredeznek a látóhatár széle felé, ahol az ég elválik a hegytől, a vártól, ahol Jurisich kapitány járkált földszíni hajával. Nem kereste a törököket, de azok jöttek újtába.

4

A nyári konyha a tágas porta elejére épült, a közös kút mögé, diófa ágai fonták körül, odébb veteményeskert, fészter, nyúlketrecek, kazal, por és pókháló nyomait viselő pajta, méhes. Ma már átfut minden a szél, cserepeket sodor, az asztalokat, székeket szétrágtá a szű, varangyos békák laknak a ház belsejében, patkányok szaladnak mindenfelé.

„Hoztál hírt az Imiről?” Az anyja kérdésére megrázta a fejét, s nem azért, mert nem akart válaszolni, hanem mert nem tudta, mit is mondhatna, hogyan tudna felelni rá. „Sosem hagyjuk el, és ő se minket, igaz?” A gyászt az élők viselik, nem a holtak. A háború nem keresztény dolog. Sose volt az. Kegyetlenkedésekkel jár. „Istenem, hova vezetted azt a szerencsétlen gyereket, hova vitted?” Az elsőszülött fiú elveszett azok tömegében, akik ölték és haltak. A lelke bárhová elrepülhet, ide is, hogy itt éjszakázzon, egy keveset pihenjen, talán lécek közé tették, szenteltvízzel meghintették, elbúcsúztatták, ahogy illik, vagy erdőten helyen fekszik, koporsó nélkül. Bizonyos hír sohasem érkezett róla.

5

Szomorkodunk utána, együtt vagyunk szomorúak, mondta Ilon, s bámult makacs szemöldöke alól, nézett kifelé az ajtóból, állongott, várta, hogy bekiabáljon egy vándor, a testvére, a deszkákat zörgesse, azok visszhangozzanak, mint amikor a nagydobot ütik meg. Úgy ment el szálláscsinálónak a domb alá, hogy szinte semmije se volt, étele elfogyott, ruhája elkopott, Jób könyve nyílt szét, ott maradtak benne az aláhúzott mondatok: van-e atyja az esőnek, és ki szülte a harmat cseppjeit, kinek méhéből jött elő a jég, és az ég daráját kicsoda szülte, miként rejtőznek el a vizek mintegy kő alá, és mint zárul be a mély vizek színe, összekötheted-e a fiastyúk szálaikat, a kaszásésillag köteleit megoldhatod-e? Göb vitte, reccsenve tárult előtte a túlsó világba vezető vasveretes kapu. Beláthatta onnét a falut, a kerteket, az udvarokat, a nyári konyha kéménye is látszott, a szekerek, a füstölgő lovak teste az esőben és a csordaút, amin télen annyiszor végigkeringőzött a hó, s csilingelve fordultak a szának a Farkaserdőnek.

6

Öreganyám résnyire nyitotta az ajtót, kinézett, ugyanolyan gyorsan visszamozdult, „most érkezik, hozza a fát, tisztességesen meg kell vendégelni, kínálni itallal, süteménnyel”. Ugyan már, mi az ördögnek? Nem hittem, hogy valóban szereti az otello bort, a hideg élesztős tész-

tát, vagy a sós rudacskákat, sose tudakoltam az okát, nem kérdezősködtem, csak bólintottam.

Az angyal bőrét szappan tette illatosná, a ruhája fehér, vállán csipketerítő, fátyol takarta az arcát, szemöldöke és szempillája, orra és szája szinte nem is látszott, hosszú haja lágyan lebegett, kezében kis fenyő, rajta néhány aranydió, alma, habkarika, gyertya. Jó estét, gyönyörűm! Az ünnepélyes hang mintha valahonnan a háttérből jött volna, valahonnan, ahol göndörödő haját hordanak az angyalok, ahogyan Melozzo és Giovanni da Fiesole festette meg őket; sóvárogva lestem, mit csinál, biztosra vettem, hogy valamiféle ereje van, olyan hatalma, mint a fejedelemnek, az ágakat néztem, mennyire csillog az angyalhaj a tüleveleken, egyszerre lélegeztem be a fenyő és a szappan illatát, követtem a mozdulatait, támlás székre állt, madzaggal felkötötte a fát a teljesen kivilágosodott szoba gerendájára, elébe rakták a bort, kortyolt egyet-egyet, torkán leeresztette, apránként itta, ízlelgette, élesztős tésztát evett hozzá, és suhanva eltűnt. Mint egy madár. Hogy ki volt, azt a titkot nem szabadott tudnom, a vizespad körül és a sarkokban homály sűrűsödött, a kinti világot elborította a bársonyos sötétség, akkor azt gondoltam, a többieknek levegővel telítődnek a csontjai, röpdősnek, fékezve csapnak egyet-kettőt a szárnyukkal, lehuppannak, földet ér a lábuk, viszik a lucokat, ellibegnek, isznak, a bor keserű, mint a vér, tódulnak, kettesével, hármával jönnek, bortól tüzelve lépegetnek, fejükbe száll az ital, hangoskodnak, bolyonganak házak, vermek, hidasok között, támogatják a magtár mocskos falát, egyre rövidebbeket lépnek, elesnek, nyálasak, álmosak, részegek, egyszer-kétszer föltápáskodnak, elnyúlnak a földön, fejfelé fürödnek a pocsolyákba, s másik angyalok szaladnak oda eszelős ijedtséggel, vezetik őket haza.

7

Töprengtem, kihez hasonlít az angyal. Hova lett? És ha szükségem lesz rá? Megint lehetne várni, de nem lehet. Ugyanolyan volt a csatos, fényesre pucolt lábbelije, mint Ilon nénémnek. Minél elevebből látom képzeletemben, annál hirtelenebbül érzem, hogy nincs. Ő volt az angyal. Semmi kétség. Itt járt, itt ment végig, ezen az udvaron, pisiláloló lámpával. Szerelmes voltam bele, ha ugyan szerelemnek lehet nevezni egy gyerkőc rajongását az iránt, aki szenteste jön. Már láttam valamikor, bár tökéletesen tisztában voltam vele, hogy először látom. Később az arcán valami szomorú fáradtság, megadó várakozás tükröződött, az orra túlságosan hosszúra nyúlt, nagy szemgödrei voltak, bőréből pihe serkedt. Úgyis az történik, aminek meg kell történnie. Pár esztendeig takarítónő és jegyzető a lepusztult moziteremben, kedvenc színésze Páger Antal, aki a ravasz Bódog szerepében úgy nézett ki, mintha közénk tartozott volna, a töltött káposztát szerette, kacagatós film a Felmegek a miniszterhez, kétszer vetítették, este véglegények harsogták a kocsmában: vasvillával nem lehet szilvát aszálni. Ezekre a dolgokra az ember csak úgy visszagondol, mint ahogy az út végén, a temetőben csodálkozik, mi mindent hagyott el a megboldogult. Képeket, macskacsontvázat, fagyot, éjszakai hideget, állatokat, madarakat! A cipőjében annyi homok gyűlt össze, hogy már nem tud sehova se menni. „Hogy hívnak, angyal?” „Engem? Ilonnak.” „Hol a falud?” „Itt a dombon, közel ide.”

BORIÁN ELRÉD

Szép semmiség

A kutya mindent megérezett.
Hajnalban megbökött, hogy engedjem ki.
Feküdt a fűvön, csak a szeme lélegzett.

– Szépek a virágok. Mehetünk. Gyere kicsim.
„Én csak katicát tudok adni,
szállj, szállj, kisbogár, és súgd meg neki:
Lara szeret téged, nagyi.”

A kísértő ifjúság a meglett szívben dorombol.
Tejet iszik és eltemet. De vissza-visszatér az ígéret:
„Ha majd, nagymami, kicsi leszel, ekkora,
akkor zsebembe teszlek,
s magammal viszlek mindenhova.”

Miért csecsemő szemű a lét?
Talán semmiség az egész.
Vagy gyertyalángú éj?
Érthetetlen. Nemadtunk neki virágot.
Írjunk egy képeslapot:
„A nagymama mint egy angyal
szeret téged Lara.”

A kutya mindent megérezett.
Álmában mellette egy bárány legelészett.

Kun Fruzsina műve

Kisgyerekek emlékiratai

– A repülés –

A nagymamám kint lakik Kanadában egy ilyen furcsa nevű városban, ahol mindenki olyan szép meg jó, hogy azt mi el se tudjuk képzelni, hanem csak este arról beszélünk, hogy Kanada.

Ez a nagymamám apunak az anyukája, és úgy ment ki, hogy pincérnek egy fél évre, a nagypapám meg várta, hogy majd sokat keres, és fellendítik itthon az életet, de a nagymamám beleszaladt egy férfinak a karjaiba, és ott maradt. Nagypapa nem házasodott újra, csak csajozott. Volt neki egy nagy motorcsónakja a Dunán, azzal vitte a csajokat le meg föl, azok meg úgy élvezték, mintha a sajátjuk volna. Ahogy az egyik kiszállt a csónakból, beszállt a másik, mert csak kétszemélyes volt.

Apu fényképről emlékszik az anyukájára, az életből csak egy kockás szoknya maradt meg a fejében, amit ott hagyott egy széken, mikor kiment, és ott volt akkor is, mikor apu már öt éves lett. Azt mondta, nem volt neki semmi szaga, az anyukája teljesen kiköltözött belőle.

Anyu az rendes családban nőtt föl, két szülővel, akik ugyanabban a raktárban dolgoztak. Együtt voltak otthon, együtt mentek munkába, és együtt voltak a raktárban, ahol tollakat, borítékot, naptárat meg ilyeneket raktároztak. Egyszer bent voltam náluk, annyi üres borítékot még soha nem láttam, és a papám szerint ezt mind tele fogják írni.

Akkor sokat gondolkodtam azon, milyen lehet levélnek lenni, belebújni egy borítékba, és kézbesülni. De a borítékok nem gondolkodnak ilyeneken, vagy olyanon, hogy milyen lehet kisfiúnak lenni, reggel kakaós kalácsot enni, és az iskolában rosszul érezni magad, pedig mindenből ötös vagy, miközben a többiek tök hülyék.

Sokszor alig vártam, hogy hazaérjek, és beszélgessek a nővéremmel, a Julcsival. A Julcsi nem egy beszédes, inkább csak kérdez, például olyat, hogy szerintem a rádió hallja-e, amikor szól? Vagy egy könyv tudja-e, hogy mit tud? Akkor ülünk egy kicsit, és gondolkozunk. Ha a Julcsi mosolyog, akkor tudom, hogy válaszolt, aztán kimegy pisilni, és elropogtat egy kekszet a fogai között.

Egy szobában laktunk végig, és nem is értettük, mikor anyu azt mondta, hogy kénytelenek lesznek elcserélni a lakást miattunk, hogy ha felnövünk, legyen külön magánéletünk. Én mondtam, hogy nekem nem kell magánélet, én a Julcsival szeretnék lakni mindig, nem a férje vagy ilyesmi, hanem ne kelljen nekem se kopogtatni, se órát buszozni, hogy megkérdezzek tőle valamit. Azért testvérem, hogy mindig a közelében legyek.

De ez csak nálunk van így, a Horváth Zsolti meg Dani ikrek, mégis állandóan verik egymást, de olyan komolyan, hogy a múltkor mind a ketten tök egyformán lettek begipszelve.

Egy idő után elkezdtünk beszélni a Julcsival a kanadai nagymamánkról, hogy milyen lehet neki olyan messze. Apunak megvolt a címe a fiókban, és mi elhatároztuk, hogy írunk neki egy levelet. Bemutatkoztunk, hogy én Domi vagyok, a Julcsi meg a nővérem, és hogy tetszünk-e neki egy kicsit is hiányozni. Aztán leírtuk, hogy megnéztük a térképen, hogy légvonalban merre tetszik lakni, elképzeltünk egy csomó mindent, meg megnéztük az interneten, és tényleg olyanok voltak az emberek Kanadában, mintha mindenki fényképeszkedéshez öltözött volna.

Eltelt vagy egy hónap is, mire választ kaptunk, hogy kedves gyerekek, így meg úgy, milyen rendes tőletek, hogy gondoltok rám, de az én életem már másik vágányon jár, és lezártam az életemnek azt a szakaszát. Üdvözlettel, csók, puszi.

Azt mondta a Julcsi, hogy ezt nem hagyhatjuk annyiban, és írtunk neki egy másik levelet, hogy hogy tetszik azt érteni, hogy lezárni egy életet, mert mi az ő unokái vagyunk, és egyáltalán nem vagyunk lezárva. Mi szeretünk mindenkit és ragaszkodunk mindenkihez, aki a mi családukhöz tartozik, még akkor is, ha éppen Kanadában állomásozik.

Erre azt írta, egyébként Terikének hívták, hogy neki lett azóta egy új családja, és van neki már több unokája, nem akarja a szívünket fájdtítani, éppen elég volt neki, hogy a válóperben mindent a Jenőre hagyott, csakhogy szabadulhasson a régi emlékektől, amik ehhez az országhoz kötődtek.

Kun Fruzsina műve

Akkor megírtuk neki, hogy például a mi kedvenc helyünk a Balaton, egész nyáron ott tudnánk lenni, de apuénknak nincsen nyaralóra pénze, hanem táborba kell mennünk, enni a többiekkel, akik nagyon hülyék. Velük kell aludnunk, és nem alhatunk egy szobában, ahogy itthon. És hogy ez Kanadában biztosan másképp van.

A következő levele nagyon rövid volt, csak azt írta, hogy nézzétek meg, és belerakott a borítékba két repülőjegyet. Anyuénknak csak ekkor szóltunk, hogy kimehetnénk Kanadába a Julcsival, mit szólnak hozzá. Apu fölháborodott, hogy a háta mögött kivetjük a címet, és nem szeretné már ebben a korban elveszíteni a bizalmunkat, a jegyeket pedig adjuk oda a Máltai Szeretetszolgálatnak, hadd repüljön ki két szegény.

Julcsival napokig gondolkodtunk, hogy mit kezdene Kanadában két szegény helyettünk, de nem tudtunk rá válaszolni. Először azt terveztük, hogy titokban elrepülünk, de ilyen gyerekeket nem engednek fölszállni a gépre kísérelés nélkül. Maradt az, hogy könyörgünk.

Anyunak végül nem sokáig kellett könyörögni, csak azt nem tudtuk eldönteni, hogy Julcsi menjen vagy én. Apu azt mondta, hogy nem nagyon örül ennek az egésznek, mert rossz előérzete van, ha egy nő kimegy Kanadába. Erre anyu megóvta aput a csacsiskodástól. Végül a Julcsi mondta azt, hogy ő mindent elhisz nekem, menjek én, és majd elmesélem, neki úgyis sokat kell olvasni a tavaszi szünetben.

A biztonság kedvéért földobtunk anyuval egy levelet a nagymamának, hogy mikor érkezünk, és ne lepődjön meg, anyuval megyek, mert erről vannak megállapodva nemzetközileg az országok, sőt apu még egy levelet is írt, hogy nem gyermekszöktetésről van szó, hozzájárul az anyuval való utazásomhoz.

Soha nem ültem előtte repülőgépen, de nagyon sokszor elképzeltem már, milyen lehet a felhők fölött lenézni rájuk, ahogy az angyalok szokták a mesékben, ott ülni a felhő szélén egy nyíllal, és csapkodni a szárnyunkkal, aztán kicsit keringeni.

Anyu az indulás előtt a biztonság kedvéért bevett két gyógyszert, nehogy lehányja az ablakot, mert akkor nem látnék semmit.

Elbúcsúztunk a repülőtéren Julcsitól és aputól, aztán a magasba emelkedtünk, és láttam, milyen szépen megyünk a felhők felé. Csak azt sajnáltam, hogy Julcsi meg apu nem láthatta, mert akkor azt kívántam volna, hogy soha többé nem menjünk vissza a Földre a hülyék közé.

Úgy ragyogtak a felhők, hogy meg se szólaltam, csak elaludtam anyu ölében. És már nem ébredtem föl többet. Viharba kerültünk az Atlanti-óceán fölött, a motor leállt, és a tengerbe zuhantunk. Anyu végig magához szorítva tartott, nem ébresztett föl, úgyhogy most is úgy alszok, mintha élnék.

Az angyal

Van egy faangyalka a polcomon,
a szárnya arany, és kalap a glóriája.
Nálam van már jó ideje,
aki adta, hitt az angyalokban,
akkoriban nálam is elkelt
egy őrangyal (azóta sem kevésbé).
Kemény időket élt meg itt.

Elvesztette a fél
szárnyát, amikor leesett a polcról,
míg a Sátánnal csatázott (őt jól ismerjük erre),
és lepattozott az aranyozása is.

De akárcsak a Sátánt,
őt is kemény fából faragták,
kitart a vártán –
félszárnyú, kalapglóriás kisangyal.

Imreh András fordítása

Keresztes Dóra műve

ALEŠ DEBELJAK

Angyal a tóparton

Rettenetes röhej kél a pillérek felszínén. A százados búcsúcsók nélkül távozik a kurtizántól. Lepedők közt békekiáltvány várta, mi rozmaringgal enyhít sajtó sebhelyet. Rá sem hederít. A nő sem. S én? Épphogy csak elcsípem a zengő dallamvégeket.

A zenészek köddé váltak. Egy éjjel elnyelte az országot a becsapódó meteorit krátere. Kérdések, tévedések válaszáért esdekelnék némán. A májusi virágzás évadján a bölcseleti iskolákat s kaszárnnyákat bekebelezte a bűnbánatot nem

ismerő, sötét vízfelhő. Felszínéről nyoma tűnt a horizont, férfit s asszonyt csak pára-magány köt össze. Azelőtt mindenki maga imádott agyag bálványokat. Most az algák közt hasonló végzet

köszönti őket. Még könnyem se csordul. A látottakat lejegyzem: a kegyetlen, szinte a mélységig fénylő csillagot, mely elpusztít minden magot, melyből talán a közös fájdalom életet bont.

Angyalok, közeli rokonok

Marc Chagall tiszteletére

Hogyhogy se lelkesedést, se keserűséget
nem lelsz férfi s női arcokon, ahogy fejük
körül újra meg újra megelevenedik a ragyogás,
szabályos, lassú megadással,
fejünk búbja az ő sorsuktól viszketeg,
és hogyhogy a legpompásabb ruhákban repkednek
nyomuk vesztett falvak felett, akárha liszteszsákból
peregének elő, az elnémult vörös égből, s az árnyak
egyetemistája gyötrődve, egymaga indul nyomukba,
buckákon, üres lakásokon, ősrégi
rituálékon át oda, hogy később a bomlott
elméjű tanúk helyett némán hallgasson
testük ismeretlen voltárol,
mint lebegnek a keretek közt a lenvásznon,
búsan s gyönyörűn, a homokóra üvegén pergő
homokszemcsékben, ahogy kabátszárnyukkal
suhognak felettünk, mikor ártatlanul
talpunk alatt megcsikordul valami, a mindig egyforma
úton hazafele, anélkül, hogy éreznénk, hogy lehet az, hogy
fogytán a lelkesedés, orcánkról lekopott a keserűség,
mely már teljesen képtelen egyszerű bömbölésbe
rándulni, könnyek megváltó tanításába.

Lukács Zsolt fordításai

JÁSZ ATTILA

Cédrusangyal

Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban. 1907

egy látomás lebeg
a kobaltkék égbolt alatt
rózsaszín hegyvonulat előtt
a föld meleg barnásvörös

hármaz fatörzs osztódik sokezeréves
megtört megviselt vagy éppen
legyezőszerűen szétterülő
levelekkel teli ágak

az élet karneváli vonulása
minden földi valószínűséggel
angyali egyértelműséggel
megjelenítődik a cédrus oltalmában

talán még én is
csak látomás vagyok

Tolnay Imre műve

Részlet 1 (Zarándoklás)

a cédrusból szól
a zene a hangszeres
alak csak kísér

Részlet 2 (Zarándoklás)

fehér szakállá
szárnyként verdes a lovon
kétféjű angyal

Részlet 3 (Zarándoklás)

mozdulatlanul
táncol a cédrus a föld
angyalaival

A magyarok bejövetele. 1914 és 1919 között

amikor halálom után bejutnak majd hónapok óta érintetlen
műtermembe szemben találják magukat velem ahogy élet
nagyságban ott ülök teveháton szmokingban dicsőséges
megszállottságom tökéletes tudatában feszítve a vásznon

összehúzott szemöldökkel hátraszegett fejjel tekintetem
az égre szegezve a legyezőszárnyú óriás turulra ahogy
karddal karmai között bevezeti a dombról alázuhogó
lovakat az új hazába

itt lesz mindenki egy álomszerű tó partján díszes pávák
és kecses kócsagok között a meztelen szeretők arcukat
egymás büntudatába rejtve hisz becsaptak és most
elnyerik büntetésüket a sürgő-forgó ördögök között

míg a másik oldalon tomboló tömeg éljenez tudják már
hogy nagyobb lettem Rafaelnél és túlszárnyaltam a világot

minden megtörténik végre amit megjövendölt a hang
a fejem fölött a cédrusmagból óriási magányos fa nőtt
még a barna burnuszát szétnyitó fehérbőrű telt keblű
nő is felém kínálja rózsaszín bimbóját de már késő

elküldtem a sürgőnyt
a menny-ország-házba:
„Jövök Tivadar angyal”

KELEMEN LAJOS

Biztos angyal

Ha két madár elég soká együtt
repül az sétarepülés édes

testvériség a föld feljön megállapodni az éggel –
nekünk lent séta se
csak fekszünk mint a pénz

a szél se kedvez az eredet terhe se látod

a porba visszahúz a talaj legalsó fokához
hol mély gödrök felett ódon híd Európa

innen nézve mintha csoda volna
valaki még magát magával példázza – mondjuk
két madár ha elég soká együtt
repül fönt a bolt a kékség mindig kaland –

és titkos harmattal falevelekre vastag táblákra festve
furcsa ragyogások
hogy a soha-igaz egyszer csak-csak bevál

s két létből békén ereszkedve alá: egy ki eljő
biztos angyal

Szentgyörgyi József műve

BESZÉDES ISTVÁN

Pillanatot írnak

Minden betűd

Ne légy kishitű, meglehet: első olvasód, aki betűid vállad fölött lesi, azonos azzal, aki a vizeket teremtette, aki rúnákat is hintett rájuk, s aki, ha ő már nem győzi, hogyha megpihen (ha nem olvas, mert ír esetleg, vagy kissé távolabbról tekint a teremtés belső értelmezési kísérleteire), hát elegánsan mögéd rendel egy angyalt, egy láthatatlan, ereje teljében lévő katonát, aki bár írástudatlan, de ő maga az Írás, jelenléte termékenyítő a szavak, mondatok születésekor, stilisztikai sugallatai nincsenek, jósága, okos fegyelme téged ír, miközben lejegyzed, *mintha nem volna gondviselés*, sőt valahányszor papírra vetsz egy *minthát*. Tán érzed is a mögötted álló angyal nyári nap, emberszéna szagát (s ez eszedbe juttatja előbb elhagyott, aztán meglelt, majd végképp elveszett apád), s arra gondolsz, mind akit szerettél s elment, most időről időre megáll mögötted, hogy az áttetsző időben vissza-visszajár. Hogy akit csak szeretsz, és akit nem ismerhetsz még, mind a jövődő szerette kezdettől ismeri minden betűd...

Millió hulló

Ez egy olyan hajnal. Egy asszony siet a sír felé.
Egy asszony lépdél szaporán a sziklán.
A part, amelyen áthalad, csupa eldőlt,
elmozdított sziklalap.
Akár száz asszony is siethetne rajta át.
Akár száz is siethetne gyermeke sírhelye felé.
Százszor száz remény – ahogy a borzongás halad.
Ezer borzongás, most kiderül, igaz...
És a nap százezer égpre nyílt kőveremre virrad.
A langyos első fénysugár millió hulló angyaltollat lát fenn.
Mi magunk is kórus. Mi magunk is kő alatt.
A kiszabadultak száma végtelen.
A történetek egy pillanatot írnak.

BAÁN TIBOR

Az eltévedt angyal

1

„...Föld villogású árnyak
karjaiba fonódtál.”
Rafael Alberti

felijed mintha lázbeteg
nem érti meg az érveket
nem számol roppant ideges
egy más világból jött ide
és ottmaradt a gyökere
hervad virága nélküle
dülöngél

az egyenesek
elferdülnek a sétatér
elmosódik hirtelen
inogni kezd benne a lét
keveredik benne lazán
a délelőtt a délután
s mint aki töménytet ivott
benne az idő összerogy
s mint aki terítőt leránt
elzuhan

s egy fekete lyuk
beszívja mint egy háború
így telik el egy évnapi nap
nem akar ébredezni még
felébredni mindig nehéz
mert ringató az őshaza
az elveszett paradicsom
hol 0 éves magzatok
álmodnak mint a csillagok
mit álmodnak?

ki tudja azt?
arra még nincsenek szavak
de készül ok és okozat
valami fénycsik inceleg
eső veri a kerteket
név nélkül nincsen létezés
de valaki mondja a nevét

2

„...a mi éveink ti élitek...”
Károlyi Amy

Hová lett innen a társaság?
Ez csak egy rekesz fagyott magány,
mit a cinizmus zára nyit –
Ne zavarjátok köreim!

A nagy áramlás mélyen a szó alatt
hullámoztatja bennem az évszakokat.
Az őszt, mint öröklött mélabút...
Injekciózz magadba háborút.

Légy borús, ez is több mint a közöny.
Légy vidám s lépd át a vízözönt,
az őszi esők fénylő rácsait.
Szőke lámpád éjfélig világít.

Távozz, Angyal! Ez itten Budapest.
Az amorf éjszakában elveszett.
Veszteség minden, győzelem sehol.
A holdfény holt tetőkön araszol.

Győzelem minden: veszteséged is
Csillagok érve a csillanó kavics.
Csak figyeld a hajnal sugarait,
hogyan a kopár fa hogyan lombozik.

3

„Angyal, néked felmutatom még, itt van.”

Rilke

egyenszürkével mosdatott
az üvegeken – ária – öreg eső
csurog le (gyors-gyors-lassú)
vonalakat húz céllal s céltalan
kacérkodik a fénnel s míg nézem ezt
az időt nézem mely bennem ugyanígy
mozog – ez a mozgás az idő
ez a csikorgás mely a sínek felől jön
elhal – ez a valóság titkos mozgatója
levél a fán zöld babatenyér-idő
zsenge létkezdés-idő áttetsző
képlékeny időanyag megkeményedő
nehezen emelhető érthető
de épp olyan nyilvánvaló mint
hajnal és alkonyat – két óriás
szárnya az Angyálnak ahogyan
emelkedik emlékeinkkel
lejárt és mégis eleven töprengéseinkkel
töprengéseink gyurmájába csirizébe
ragadt pillanatainkkal a még lüktető
még testmeleg gondolatainkkal
pillantásaink energiacsomagjaiban a fénnel
a tócsák felszínét lakkozó jövővel
mindennel ami itt van még s már nincs itt
kicsi extázisemlék múltcsönd jövőcsönd

4

„Ki volna az hát, aki kellene nekünk?”

Rilke

...a sárként rothadó lét –
e megkattant anyag
belsejében
a hideg űr
mint halálos titok:
a hideg űr halálos angyala
mosolyog
nem azt látja
amit a gyenge földi szem
azt látja ami *lesz*
hogyan a ragyogó *egészből*
letört rög vissza-
(a fény már pendül valahol)
a nagy aranyröghöz visszaforr

PUSZTAI ZOLTÁN

Vázlat

vadászra vár a vad, hollót hintáztat
ónszürke égbolt alatt, kopár faágon
a szél. hátával tűzfalat támasztva
szabadrab színezget hol volt
hol nem volt álmokat,
s lezárt szemekkel
markolva kard helyett
jégcsapot, kásás havat:
mintha már karnyújtásnyira
lebegne-lenne a sarkig tárt kapu,
mit angyalok (égi nagyok) őriznek
kétoldalt hófehér ruhában, s idővel
dalnok ki odáig ér: már árnyéktalan,
aranyló versekben, s fényttestben él.

Szentgyörgyi József műve

KALÁSZ MÁRTON

Világ

Addig ki válaszolt
már eleve, lelkünk csak alkalmi, kényszereidre –
ma?! Válasz-e: vethet tünődés,
tett sajdító, mindebből kérelt épség? Kiteljesedésünk
félelme – mérve semmi omlás,
mondd, hatalmi falakká, közted, képzőletünk-e? Hogy te tengedd
el, mégse kézre – vétünk? Vak beismerésünk
halk, képzeted véges kísérete
– így vagy. Hangzó tét pillanatban,
hálnék angyalarccá; élénk, társulva: létünk,
makacs kedvek, vélnétek – mintha szárnyba
bújtatnák révült arcunk, búcsúzva? Kérgen, ha válasz –
áthangzott. Távlát kép is, ne fogalma,
köz szerint, mindhez: vétnap, ép szegésül – ránk? Mi vétünk.

Nemes István műve

DALOS MARGIT

Angyalaim

Varjak, száműzött angyalaim,
jöttök a gyász egyenruhájában,
Giotto-szín ruhátok, tányérglóriátok
fenn maradt az égi ruhatárban,
hangotok gregoriános lágy hajlékonysága
fogoly a mennyei kottatár hangjegyeketrecében.
Megőrzésre immár átaladva minden.
Hozzátok-viszitek a színek és hangok
felajzott forró emlékeit,
kár, mondjátok kórusban
– ismétlőjeles recitativo –
s hangotokban ott rezeget
a gigából kimetszett sokszólamúságtok:
mezzo- alt- tenor- basszus és koloratúrák.
Kár, mondjátok kórusban,
s nyakatokat előrenyújtjátok,
mint Giotto színhelyes
mennyei angyalai.
Siratjátok, ami nincsen,
siratjátok, mi lehetett volna,
reggeli s alkonyi fenti mezőkön
húzzátok magatokkal a drága tudást:
mit siratni tudunk,
az életre kel bennünk,
varjak, fekete angyalaim,
jöttök a kórusi gálaruhában.

Nemes István műve

DAGMAR NICK

Zsoltár

A hold ellipszisei
tartanak fogva;
vállaimat aprószemű
jéggel övezi
és az ég szemhéjai alá
forгат. Emeld fel őket:
ezüstös feketeség van
mögöttük.
Itt akarok várni rád.
Minden utat feltört
a tél és felrobbantotta
a hidakat.
Keress meg. Kövess
végig az állatövön.
A szerelem csillagképe
alatt találsz majd rám.

Hogy

Hogy hangzik a képlet,
amivel az idő visszhangot
nyer és megszázsorosodik
az éj és a nap;
milyen varázsigét kell
kitalálni és hol
elmondani,
milyen mélység fölött;
ki fog fel bennünket
ennél a gyorsulásnál
a mennyország közepén.

Rugózás

Szép kísértés,
mindig utólérsz,
amikor az angyalok
nem muzsikálnak és
a felhőfergetegben
a *mene tekel* látható.
Túl könnyűnek találtattam.
Mi mérettetik meg?
Mi a mérce?
Megtépázott tollaim?
Vagy a szerelem rugója?

Schiff Júlia fordításai

KALÁSZ ORSOLYA

A káoszban énekelve!

Készüljön már el!

Maradhatott volna titok, hírre érdemtelen
napi gyakorlat, hogy menekítem magam,
ki, el – ami annyit jelent,
ezúttal megbukott a kísérlet.
Kit fokozatok nélkül
áttetszővé tehetett ölelésünk,
nem lettem hírhozó nélküled.
Marad a dallam nélküli logika,
túlsúlyos indok maradok.
Bár így is hevítenek a szavak,
használaton kívül is, maradnak
velem, mint jóféle angyalok:
velük a világ egyszerre kevert, lobogó
szigorú, hermetikus, rettegő,
mindig derűs és kitárulkozó,
közléseikben eszmei
a titok, tudnak lelkesítő okot,
mire a káosz, a hiány,
a mindenütt zúgó áramlás.
Homokból és hóból,
a hallgatásba vetett bizalommal
értünk szűrnek ki nyugalmat.
A mi biztatásunkra van ez így,
követeljük hevesebben,
követeljem mégis: velünk
hangozzék el minden,
kapaszkodjanak össze
beszédünk
nyugtalan forgásai,
– Készüljön már el! Készüljön már el! –
A testek mindent átfogó
koreográfiája.

Értjük is, féljük is

Kényszeresen gondolni ihlető szándékot
a ránk mért kíméletlenségben,
értjük is, féljük is,
nekünk e kofamérleget
miért is angyal tartja.
Szemekkel borított szárnya meg se rebben,
ha feleljük: ő mégsem idegrendszerünknek való,
a szeretőbb lények,
ilyenek az angyalok és a kutyák,
miértünk sem képesek hibázni.
A mérleg bal serpenyője
még süllyedni fog,
süllyedünk, tekintetünkben mindent elárvító szégyen,
ha most emeljük a húsnál is csupaszabb égre
– az angyal szemekkel borított szárnya
ne rebbenjen.

TATÁR SÁNDOR

Szárnysegéd? Legyen. De ki kié?

Vagy szárnya van vagy nyelve
(szavai) Persze lehet, hogy nyelve mindenképp
van, csak számomra hozzáférhetetlen,
vagyis azzal akkor semmit nem érek
Teljességgel föl vagyok tehát jogosítva
az állításra: szárnya van¹, tehát nincs nyelve
S ha nincs nyelve, nem is ítélkezik, legalábbis
a mi világunkban megszokott módon nem Egyszerűbben
szólva: tévedhetetlen.
Sajnálom érte.
Iszonyúan irigylem érte.
Azt még nem tudom, ha (márpedig ez is
axiómám) engem kapott aktuális² feladatul,
hogymint fogunk nyelv nélkül kijönni
Győzné a feladatot pusztán szárnyalással is?
Nem, nem; győzné vagy sem, tartom,
amit nemrég egy másik versemben
(közvetve némiképp) megírtam: Nincs (másképpen: *ő sem*)
griffmadár

Tanulnom kell a nem-nyelvét, bizonyosan
(szavai? grammatikája? – hát persze: nyomokban sem.)
Keszerves, erőt próbáló vállalkozás (s ennyi idősen
kinek fülne a foga hozzá?), de tehetek mást,
mint hogy megkísérlem? (Jó, vannak recept nélkül
kapható, elterjedtebb drogok, de tudom, csak tévelyegnék,
reményvesztetten; áthatolhatatlan, tüskés
ősbozótba vezetne minden ilyen ösvény.)

– – Milyen szép elképzelés (s ki tiltja?):
bennem tartja³ – ha nem tudok is róla –, akárha trezorban,
saját tisztéről föl nem világosított Grál-örben,
legjobb részeit S ami most eltakarja ezeket,
majd szép lassan lehasadozik
Nyelvem van, szárnyam nincsen. *Ha*, akkor így
tartozunk össze
Kimondom
e (gyarló?) nyelvemen szárnyait
– Hátha védenek
legrosszabb részei(m) ellen.

¹ Van? Én ugyan nem láttam. De legyen ez mítosz, ne pusztán közvélekedés, és máris kevésbé berzenkedem.

² Vajon mennyi idő alatt pipál ki? Vajon tényleg fontos-e neki, hogy érdemben kipipáljon? (Megmutassa az előrefelé-menekülés útját?)

³ Phaidrosz.

BURKUS ZOLTÁN

Hajnali Kánaán

Penuél

Én Uram, ezt nem akartam
Angyalod ökle lesújtott
Kába fejemmel a porban
már verekedni komorlok

Izzad a düh, mire várok
Kétszínű volt a reményed
Kánaán földje a gázlón
túl van, és nékem ígérted

Csellel ütöm ki a lábát
Földre zuhan, de felül még
Összehálva a páránk
Messze az égi segítség

Visszaütök, de haraggal
Izmai kőbe feszülnek
Itt van a küzdelem, angyal
Csontzene szól a mezőnek

Virrad, a nap tüze árad
Harci morajt visz a bőszej
Győztese nincs a csatának
Jákob az, kit megütöttél

Mondd ki Te fogcsikorogva
Más akadály soha nincsen
Mától a név, ez a puszta
Penuél: szemben az Isten

Én Uram, ezt nem akartam
Angyal szód tüze éget
Kincs kutatott föl a porban
Hirdetem azt, amíg élek

Uriel mosolya

(A hitetlenség naplójából)

Mert az a tündöklő, átkozott perc enyém
mit az űrbe kéne hajítanom rég
Nincs tömegvonzás a hullám tetején
csak áthemperedő, vakító könnyűség

és megtart odafönn a lángszemű angyal
szavakkal tüzel a szívemre, ha akkor
a földre hullanék, lebegő arcommal
vágató felhőkön égő Hold bevackol

A hírnök túlon túl hibátlannak készült
díva és hóvirág, párdac és örök társ
én gyúrtam ilyenné, vagy magának ő szült
Eleteket gyújtó csókja fényrobbanás

Tudom minden jel csak rólad szólhat, értem
oroszlánok, csapdák, térkép, a templomok
álmodva rád váró pincékben a könyvek
ahogyan bármikor, akárhol fölcsapod

Amikor a számlát hirtelen benyújtják
a játszma legvégén leomlik minden tét
Karcolódó gyémánt, foltozott, lyukas zsák
végtelenjébe hullt kitörlődött emlék

Megköszönöm mégis, a földig hajolva
Uriel mosolya kódszavakat idéz
Zúzott szárnyaimmal perzselődött útra
zuhantam az éjbe és fölkelnem nehéz

Próbára tehetél, de válasz, nem végzet
sokkal egyszerűbben lesz, vagy lehet ennél
ki akkor fölemelt, újra fölemelhet
Vagyok, aki voltam, lehetsz, ki lehetnél

Mert az ég tenyerén pergő korszakoknak
csak az világíthat, kit mindig kerestem
Fölfelé utakat építetek magamnak
Több lett a hitemnél – már legyőzhetetlen

Lebó Ferenc műve

SEBESTYÉN ÁDÁM

Angyal-arcok

Ablakrajz

Jégvirágkoszorúk
erei hálózák
be az üvegtestet.
Angyalok
üzentek éjszaka.

Az Angyal távozása

Éjszakát párolog a fáradt égi test,
fehér fényt vérző csillagok ébrednek.
Hideg a járda, és az utcai lámpa
magányában dideregnek egy tegnap
ottfelejtett pohár szilánkjai.

Búcsúzik az Angyal.
A kölcsönkapott fénytől arca meleg.
Tekintetében dereng holdak lassú vonulása,
kiapadt tengerek vize.

Égni kezdtek a városi fények.
Minden mozdulat egy fönix lánglobbanása.
Serceg a mesterséges tündöklés,
mint aki tétovázik,
ha bizonytalan a ragyogás művészetében.

Sietve távozik az Angyal.
Visszanézne, ha emlékei maradtak volna,
de az időtlenség felhőn túli világában
csupán földiek kiváltsága az emlékezet.

Az Angyal elment, s egy kisfiú
másnap nem találta
képzeltbeli játékait.

Az Angyal visszaszökött oda,
ahol létezni tud, ahol érzi,
hogy a hullámzó fényben az ő
szempilláin is fönnakadnak
elszórt morzsái az öröklétnek.

*Szétdobált ruhák közt ébred
a reggel. Sápadt tükröképét
pillantja meg egy tiszta szempárban.*

*Szárnyuhogás hallatszik
a lélek kristálytermeiből.
Ébrednek a városi zajok.
Nehezebb lett az anyag,
amit hordoznunk kell.*

Reggel

Hajnalvéres volt a reggel.
Csattogtak fekete szárnyak,
fekete madarak röppentek
szét a gyilkosan
dübörgő gépek elől.
Az örök forgás kerekéből
szakadt ki a ragyogás.
A fehér angyaltestek
remegtek, megijedve
a vöröslő felhőcafatoktól,
mert megszokták Isten
tekintetét. Fájdalmas
a szűk földi körben
megszületni. A fénylő
csendből a vadul verdeső
fekete szárnyak világába
zuhanni, a munkába
induló, szürkévé kopott
arcok között kiválasztott
idegennek lenni.
Az aszfalt mélyedéseit
megtölti a víz. Belefojtjuk
a sáros cipőtálpakat, aztán
továblépünk.
Eltapossuk a tócsák
hártyáin véletlenül
ottfelejtett napsugarakat.

A híd angyala

A hídon minden hideg volt, halott. Semmi sem volt élő, csak a fekete hajú angyal szilánkokra tört mennyország-tekintete. Ujjai bizonytalanul simogatták a korlátot, melyről a foszló festékdarabok bőrére tapadtak. A távolba nézett, keresve a folyót a sűrű hóesésben, keresve a fákat a minden reményt beborító fehér félelemben. Egész teste átfagyott, mégsem érezte a dermesztő hideget. Kezén az erek vonulatát követve még látszott a penge élére emlékeztető vörös forradás. Nem volt más a hídon, csak ő, meg a nehéz vaslemezek undorítóan üvöltő felirata; egy részeg öngyilkos utolsó vallomása egy furcsa, holdfényes éjszakaról és a cigarettafüstben halványan remegő vörös ajkáról.

A fekete hajú angyal csupán néhány verssorra emlékezett egy ezerszer széttépett és újra összeragasztott könyvből.

A távolság imáit nem lehet megtanulni. Vágyakozni a visszafelé hömpölygő éjszakákra, a test holdjaira és csillagaira, szétdobált útmutatásokra. A távolságot nem rövidíti ima, ahogy a várakozás idejét sem. A távolság az ima. Nincs rövidebb út.

A híd, mintha lebegne a vad hóviharban. Mintha a sápadt színek piszkossá mosnák a tájat. Már csak az angyal lehet látni. Fekete haját és az arcán tükröződő, melengető túlparti fényt.

JUHÁSZ ATTILA

Angyaltávlát

I.

Fölfelé lendít
s testet ölt a pillanat
Tudatlan madár

lebeg csak lebeg
Magát látja mindegyik
irány amíg a

két világ lassan
egybeég Éles pihék
közt sivít a csend

II.

Világok között
mozdulatlan suhan a
vaskos pillanat

Összeér a kék
a zöld színek nélkül a
sok-sok végtelen

Aprócska gödrök
várnak Tudsz-e még rólam
Mevársz-e Szólsz-e

Szunyogh László műve

TÁBOR ÁDÁM

opus 1

értő lázító verekedő ellen
két-magunk ölén egyetlen a tölgyfa
angyal az ágon fennakadt
lehoztuk – tétova rontás

formákat beszívó mágneslelkű férfi
fazekaskorongon nőteremtő szívem
te színnyelő tóga – én színszóró prizma
egymásba forgunk

világi harcoknak vallásos védője
ölekbe-süllyedő mindig másra vágyó
kétlését is kétlő dosztojevszkij iván
tagadom a harcod

lovaim futása nem ezen a pusztán
vesztett kört leróva önmagamba álltam
kifelé bámullak: külső kocsihajtó
bárcsak te lehetnék

marad nekem kapu: a belső botondé
egyre beljebb kúszva indás meredélyen
világod elfedve csóknélküli tájon
aranykalicka

önmagamot hajtó önmagamba álltan
csak kirepülhetek vissza a terekre
napok árulások holnapi gömbje
beléd ivódom

angyal az ágon fennakadt – az egyik
kúszik a keresztre hogy lehozza hozzánk
te mefisztó lettél: így talán eléred
én legyek az ág

(1967)

Ezzel a húszévesen írott verssel léptem először országos nyilvánosság elé. A Magyar Rádióban olvastam fel, nem sokkal a megszületése után, egy pályakezdő írókkal folytatott beszélgetés keretében. Am a cím nem ezzel a körülménnyel függ össze. Ekkoriban tudtam meg, hogy Kurtág György 1959-es *Vonósnégyesétől* kezdve újraszámozta kompozícióit, így fejezve ki, hogy onnantól kezdve vallja igazán sajátjának az életművét. Mivel a vers megírásakor úgy éreztem, hogy az előzőekhez képest új, markánsabb hangot ütöttem meg benne, e Kurtág-döntés által inspiráltan írtam fölé az *opus 1* címet. Két strófa elhagyásával, a szövegben minimális változtatással most publikálom először.

(T. Á.)

Mirandola angyalai

a menny fölöttiek vég nélkül dicsérik a Teremtőt
az ég fölénk borul a nap a hold megvilágosít
s vigyáznak ránk a menny alattiak
mint ez a mókus itt a jobb vállam felől
fáról fára szökkenve ór-kört von
tisztásom köré s körém

EMILY DICKINSON

1570.

Áldott legyen az Almafa –
Tegnap reggelire
Dérvert gyümölcse csábított
Két Gábrielt ide.

Amúgy ők mátyásmadarak
A madártan szerint,
De kerülik a hírnevet –
Minden angyal szerény.

Imreh András fordítása

Anna Margit műve a Kolozsváry-gyűjteményből

VISKY ANDRÁS

Találkozás

Azt a férfit én is láttam egyszer,
a Rákóczin, a Blahához egész közel.
Tűzforró aszfalt
– azóta novemberben is
vagy szürke februárban –,
ott állt a névtelen,
kevés szavú alak
a foltos félárnyékban,
röhejesen szuszogva
– a szárnyát épphogy összetúrte tán –,
arccal a szomorú Erzsébet-hídnak.

Egy asszonynak játszottam épp
a veszni vágyó elveszettet,
a magtalant, mindig eltévedőt
az éjsötét komolytalan
depresszió hullámain, hitetlenül.

Hogy volna embernek (nekem) igaz valója,
egy nagyszerep, amely benyel
s a létezés túloldalán üvegtisztán
kihány, ma született üresen,
egy másik, frissen szabott bőrben,
amely a régvolt érintésekre,
pihére, vérvörös körömre,
leheletre nem emlékezik.

Csak állni ott egy másik parton,
életre ismét éhesen,
vitorlavászon ingben...

Halálos karjaidba vágytam
halálom átölelni.

Szemébe néztem, nem is tudom, miért.
Talán a szemszíne miatt?
Fakó tekintete magához vonzott?
Nem tudom, nem lényeges,
a magyarázat mindig elsodor.
(A legegyszerűbb dolgokat is
milyen kevésbé ismerem...)

Ne tedd – ezt mondta, ennyit.

Csak engem ért a szó,
míg te mellettem állva
teljes valód a nap felé kitártad.

S bizony tudtam, ki szól;
megismertem, ki szólít.

Ő adta tudtul Sámson születését,
a nap fiát hirdette Cora mezején
a semmiben bolyongó, száraz méhű nőnek.
S amint a méh falára feltapad a szó,
kezdődik is a fiú haláltánca,
jöhet a boldog borzalom.

A nap fia, bizony.

Lángokban álló szép feje
fölgyújt homályló, meddő színpadot,
pörög az istentelen dramaturgia,
amíg a színpalak leégnek és hamu
borítja be a drága díszletet.

Csak Sámson drága tar feje dereng –
berobbant csillag, nem kell senkinek, mehet.

A jól megcsinált megváltás-revü
nem szórakoztat. S nem is érthető.

Ki ne veszítené el önmagát,
a születetlen, szótlan másikat
a tiltott ölelésben?

Angyal

Cesare Cardinale súlytalanak érezte testét. Az atmoszférikus körülmények különösen szerencsések voltak. Körös-körül a levegő annyi szeretettel tartotta fenn, hogy úgy érezte, belesimulhat ebbe a légi ölelésbe, lebeghet, mint a tenger felszínén.

Az első délutáni órákat áttetsző nyári szendergésben töltötte. Miközben aludt, szemhéján keresztül nézte a redőny résein beszűrődő fénycsíkokat. Donata hangja a televízió négyyszögében az álom édenéből szólította vissza.

– Van programod ma estére?

– Nincs.

– Gyere el hozzám vacsorára: bemutatom neked az unokaöccsömet.

Donatának van unokaöccse? A nők éppen csak töredékek. További töredékek szükségesek ahhoz, hogy kiegészítsük őket. Csonka régészeti leletek, torzók, amelyekhez karokat, lábakat, orrot kell találni. Ám Donata önmagában is befejezett, tökéletes teremtés volt. Valami rokon, egy férj hozzáadása nem csak felesleges volt Donata „befejezéséhez”, hanem megbolygatta volna az ő ragyogó elszigeteltségét, aki olyan egyedül való volt az életben, mint egy hatyú a tó közepén. Már az a gondolat is nehezebb esett az embernek, hogy szülei lehetnek, apja, anyja: természetesebb volt úgy elképzelni őt, mint aki előttünk ismeretlen módon, a levegő által fogant, akár egy angyal. S most egyszerre ez a váratlanul felbukkanó unokaöcs!

Cesare olyan fűgének és könnyednek érezte magát, hogy meg sem fordult a fejében, hogy elvitesse magát Donatához. Felcsatolta lábára a motorkerekeket, leereszkedett az udvarba kis, házi ejtőernyőjével, amelyet aztán összehajtogatott és elhelyezett a kapusfülke megőrzőjében, „begyújtotta lábait”, mint szavajárása volt annak kifejezésére, hogy begyújtotta a motorkerekek kis motorját, és halk zümmögéssel elindult a sugárút csillogó sávján.

Több, mint harminc éve ismerem Cesare Cardinalét. Milánóban ismerkedtünk meg, nem emlékszem már, hogy 1933-ban vagy 1934-ben. Aztán szem elől tévesztettük egymást, és Rómában találkoztunk ismét 1940-ben, a háború idején. Aztán megint szem elől tévesztettük egymást, és újra találkoztunk Rómában, 1960 körül, és remélem, most már a végső veszteségig nem veszítjük el többé egymást.

Cesare sovány, és szigorúan feketében jár. Olyan, mint Scipio Africanus. Feje madárfej, vagyis inkább megkopasztott tyúkfej. Kimondottan gömbölyű szemgolyóin a szemhéj rendkívül lassan jár le-föl. Ennek az én nápolyi barátomnak hatalmas szíve van, indolens alkat, és mozgás, nyüzsgés, cselekvés helyett inkább csak lassan úszik az életben, vállát kevésbé nyomja az évek súlya, mint a másokét. Böles arcán nem fog az idő. Cesarének egészen ifjú korától kezdve az a szokása, hogy teljesen leborotváltatja az orcáit és a fejét, és ezen a rózsaszínű, fényesre csiszolt gömbön az öregség nem tud megkapaszkodni, lecsúszik róla.

Cesare, akár a lővészek előtt a céllalak, halkan, nyílegyenesen suhant a motorkerekesek számára fenntartott betonsávon. Este volt. A Föld most vetette le fényét

és küldte föl az égboltra, melynek közepén ott ragyogott a Hold sarlója. A fecskék éles röptükkel karcolták ezt a szétterülő fényt, összekócolták, bepiszkolták, mint egy tükröt, amelyen zsírkretával fekete vonalakat húznak, baljós, eszelős rikoltozásukkal felhasználják.

Ilyenkor szoktak hazamenni a férjek. Időnként egy zöreijv szelte át az eget, az autogiro függőlegesen leereszkedett egy-egy teraszra. Az utcákon nagyon kevesen jártak. Cesare úgy hasonlította össze magában a mostani kihalt, fényes utcákat a huszonöt év előttiekkel, amelyek feketéltettek a meleg, állati szagot árasztó tömegtől, mint ahogyan egy gondozatlan fejet lehet összehasonlítani a fodrász keze alól frissen kikerült fejjel. Arra gondolt, hogy a légi közlekedés kiürítette és kitarított a városokat, most, hogy a fiatalok délután a szudáni pályákra járnak teniszezni, és észak-norvégiai pályákra bobozni.

A langy levegőben szétterjedt a nemsokára beköszöntő nyári veszteség melankóliája. A tél nem jelentett többé védelmet. Elkezdődött a nagy szabadság évszaka, a nyár, amely felgyorsítja a halálba tartó futásunkat. Donata nem régen jött haza Rómába Tanganyikai-tavi hibernációjából, és már készülődött szokásos svédországi nyaralására. Cesare többi barátja, az a kevés, aki még megmaradt, nemsokára elutazik a távoli hegyekbe és a távoli szigetekre. Ő megint egyedül marad; megrögzött szokása miatt, hogy nem hagyja el Olaszországot, úgy hívják, „az otthonülő”. Aztán Cesare egy másik, jóval súlyosabb veszteségre gondolt; de nem kesergett miatta. Annyi erőfeszítést, annyi küzdelmet, annyi felfordulást látott már életében, hogy most, ebből a rendezett és boldog világból, úgy érezte, neheztelés nélkül távozhat, mint egy fáradtság, de jól végződött nap után.

– Jó estét, Bastiani!

– Kedves Cesare!

A két barát Donata lakásának kapujában találkozott.

– Téged is meghívtott, hogy bemutassa az unokaöccsét?

Bastiano mosolyogva bólintott, de Cesarének úgy tűnt, mintha Bastiani arcán a színlelés árnyát látta volna átsuhan.

A lift nyitva állt előttük, csillogott-villogott, mint egy kis bábszínház. Mozgásukat érzékelt a fotocella, a liftajtó varázsütésre becsukódott, a felvonó felvitte az égbe a két nagydarab szentet: a soványt és a kövéret.

– Emlékszel, amikor Rómában a felvonók még rab-szolgáknak számítottak, és ahhoz, hogy használni lehessen őket, szólni kellett a portásnak, és jól megkenni a mancsát?

Miközben a két barát felidézte ezeket a rémségeket, a lift célba ért, ajtaja hangtalanul kinyílt, az előcsarnok márványai és szőnyegek fogadták őket, valamint Donata mozdulatlan alakja ebben a fényességben: konok kalapácsfejcskéje fölszegve, mint egy tengeri csikóé, meztelen karjai ernyedt szárnyakkal a teste mellett lógtak, szoknyája hatalmas, fehér malomkerék, amelyet egy exkluzív divatszabászat manőkenje visel a bemutatón.

Az évek nem hagytak nyomot Donatán, csupán tökéletesítették kislányos külsejét, és ezen az estén, ebben a

malomkerék-szoknyában egy üde, illatozó „fehér kislány” volt, akár egy boldog sziget langy klímájában nevelt virág.

– Emlékeztek erre a ruhára? – kérdezte Donata a két baráttól.

Ezt a mesés, csipkemintákkal díszített fehér ruhát Donata úgy keltette életre, ahogyan a régi emlékek után vágyó nagymama exhumálja valamelyik szekrény mélyéről elsőbálos estélyi ruháját. A divaton túli ruhák ezek. Valcerhangulat volt a levegőben. És minden további nélkül hihetőnek tűnt, hogy Donata egészen idáig csakis a rejtélyes unokaöccsért élt, miatta volt ilyen szép és elegáns.

– Ezt a ruhát viselted 1940 nyarán – mondta Bastiani. – Az Adelaide Ristori utcai lakásod teraszán, azon az estén, amikor a szalon zsalugátereit közt egy kis fény derengett át, és az az illető a szemközti házból, egy sötét ablakból elkezdett kiabálni: „Fényt! Fényt!”

Donata bekísérte a két barátot a szalonba. Az izületi gyulladásból, amelytől fiatal korában annyit szenvedett, megmaradt valami enyhe sántítás; ám ahelyett, hogy ártott volna neki, ez az enyhén hullámzó mozgás hangsúlyozta kecsességét, mintha járás közben föl s le lépkedne valami láthatatlan lépcsőfokon. Egy nagyon fehér arcú, világos szemű, szinte kihunyot tekintetű kamaszfiú, akinek homlokát szőke csigák koronázták, az ajtófélfának dőlve állt. Térdig érő, karcsúsított szabású selyemöltönye lötyögött rajta. Donata felé mutatott:

– Az unokaöcsém, Angelo; Bastiani úr és Cesare Cardinale.

Cesare elcsodálkozott a tenyerébe simuló súlytalan, hűvös kézen. Megkérdezte:

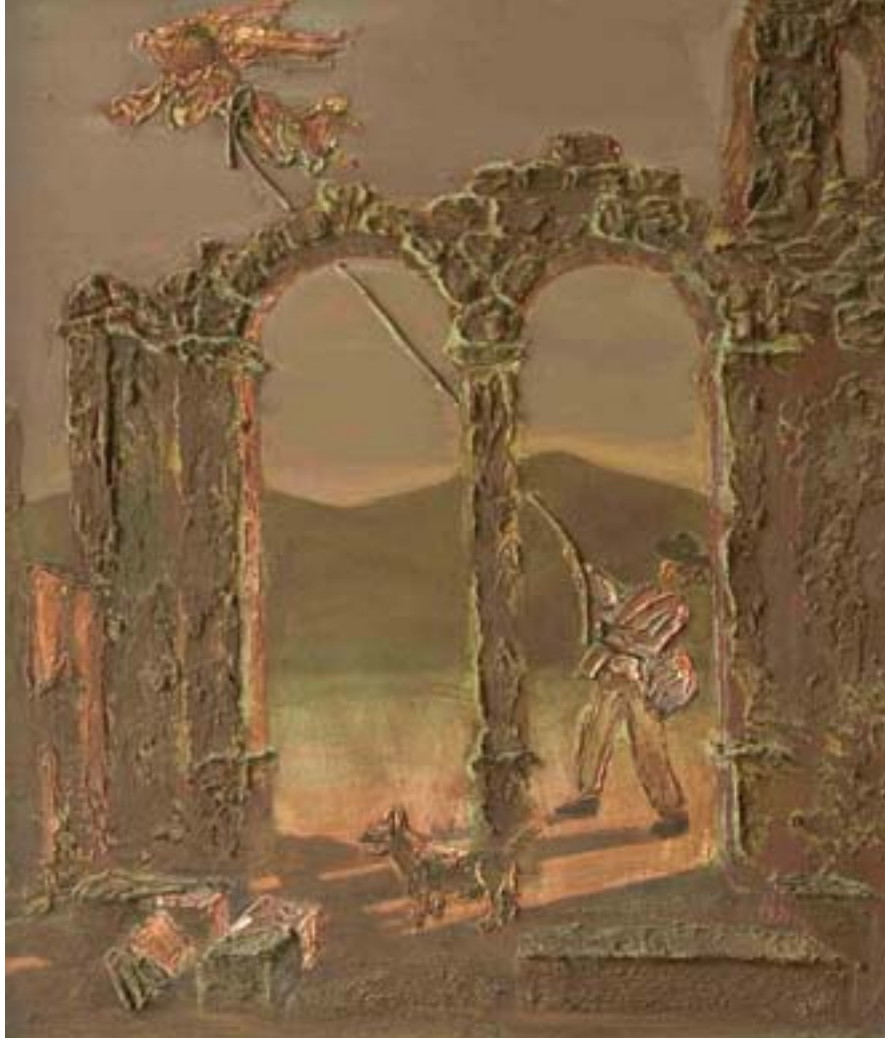
– És a vezetékneve?

– Angelo a vezetékneve – felelte Donata. – A családban Isinek becézzük.

A többi vendég már a nappaliban volt, a kis bárautomata gombjait nyomkodták a kívánt ital neve alatt. Stefano Landi lelógó, fehér bajuszát rágcsálta. Miközben ivott, körbejártatta nagy, krétai bikáéra emlékeztető, búskomor szemét. Ott volt Olinda nagymama és Olinda, az unoka. Aztán Lietta, Andrea Pirandello fiatal leánykája. Ercole és Elena Maselli, valamint Lenuccia, Modesta Maselli tizenhét éves lánya. Modesta Los Angelesben volt, saját festményeinek kiállítása alkalmából.

Az unokaöcs még mindig ott állt a nappali ajtajában. Nem szólt egy szót sem. Aki ránézett, arra mosolygott, de inkább kötelességszerűen. Egyre inkább hoffmanni hangulat érződött a kétes fényben, amelyben a mennyezet hajnali derengése elvegyült a haldokló nap fényével. Cesarénak Olimpia, a bábu jutott eszébe. De a meghívottak közül vajon melyik Spalanzani doktor?

Cesare is odament, és megnyomta az italaautomata egyik gombját. Ahogy kezében a piros pohárral elindult visszafelé, az unokaöcs közelébe sodródott. Felfigyelt valami ritmikus, belső zörejre. Azt hitte, a fiú hörgői sípolnak, de hamarosan rájött, hogy másféle hang ez. A belégzés és a kilégzés sóhaja, mely ugyanakkor független a lélegzés mechanizmusától. Cesare számára a legmeggyőzőbb hasonlatnak a dinamólámpa kínálkozott, amelyet

„meg kell fejni” ahhoz, hogy világítson. Úgy tűnt, mintha az eleven mozgást ebben a könnyű testben egy rejtett dinamólámpácska irányította volna.

Cesare nem volt fölkészülve egy ifjú isten avagy egy automata esetleges közelségére. Nem tudta, melyikről lehet szó. Nem talált rá magyarázatot. S miközben körbenézett, ösztönösen odébb húzódott, és a kihüléstől való félelmében a melegebb, lágyabb testű, megbízhatóbban emlős állatok közelségét kereste. Odament Dorához.

Donata még mindig az „unokaöccséről” beszélt. Isi eddig vidéken élt, a Lago Maggiore partján, egy villában, melyet nagy gesztenyeerdők vettek körül. De most úgy gondolja, itt tartja maga mellett, hogy Rómában mérnöki tanulmányokat végezhesen.

Ercole Maselli megkérdezte, hány éves a fiú. Donata hirtelen megfordult, fejét félrehajtotta, mint egy csirke, mintha mozdulatával szokatlan, fenyegető zajra válaszolna: szeplőkkel pettyezett, keskeny homlokán sűrű, apró ráncok futottak össze.

Cesare figyelmesen nézte Donatát. Láta, amint előbb bezárul, majd kioldódik abból a rövid, ellenséges összpontosításból. Aztán széles karmozdulattal, mint egy gazdasszony, aki maga előtt tereli a baromfit, elindítja vendégeit a terasz felé. A ház valamelyik részéből, nem tudni, honnan, gépies hang ismételte: „Asszonyom, tálalva van. Asszonyom, tálalva van.” Így jelezték, hogy a központi konyháról az étkeket elindították a ház különböző szintjeire.

A nappali kiürült, jó volt látni ezeket a véneket, Stefano Landit, Ercole Masellit, hogy hangoskodva, gyermeki mohósággal igyekeznek a vacsoraasztalhoz, s azt kiáltozzák: – Jaj, de éhes vagyok! Jaj, de éhes vagyok!

Az alkonyati fények visszatükröződtek a nappali nagy üveglablakain. Cesare felemelt az asztalról, a kiürült aperitíves poharak közül egy lepedőnyi kottalapot, és felismerte, hogy a *Jeune-fille aux cheveux de lin* hegedű-zongora-átiratának hegedűszólama, és Bastiani elé tartotta a lapot.

– Ki játszik hegedűn ebben a házban?

– Az unokaöcs.

– Még ilyet! Manapság, amikor már csak gépzene létezik?

– Isi furcsa mód anakronisztikus lény – magyarázta Bastiani.

A teraszon Cesarének nem nyílt módja megfigyelni az unokaöcsöt, aki egy kisebb vacsoraasztal mellett állt félrehúzóva Olinda, Lietta és Lenuccia társaságában.

Rosetta fehér uniformisban, amely vivőöltözetre és ápolónői köpenyre egyaránt emlékeztetett, egy alumínium csövekből épült kis torony tetejéről, mint teniszversenyen a bíró, irányította a lenti felszolgálatot, időben megnyomta azokat a gombokat, melyek az asztaltársaság tagjai elé tolták a tányért, vagy éppen eltüntették egy fényes csapóajtó mögött; gyorsította vagy lassította a vacsoraasztal közepén futó szállítószalag mozgását, amelyen felvonultak a jeges üdítőkkal teli poharak, a szobahőmérsékleten tartott vörös borok, a pincehideg fehér borok, aprócska poharakba töltött rózsaszín árnyalatú párlatok, melyeket két fogás között, afféle „szünetkitöltő” italként fogyasztottak.

Cesare, aki időnként legfeljebb egy kis vizet kortyolt, az egyetlen italt, amelyet elhasznált mája még engedélyezett számára, nézte a poharakba kitöltött drága borokat, melyek össze-összereztek a szállítószalag mozgására, és az járt a fejében, hogy az ő idejében még eretnekségnek számított volna így bánni a borral; amikor az üvegeket, pókhálóöltözékükkel egyetemben, végtelenül óvatosan, kendőbe csavarva kezelték, nehogy kihüljenek, bölcsőkosárba fektették, mint a folyó vizéből kiemelt kis Mózes.

Az égboltot, melynek legtetéjén épp akkor enyészett el a nap utolsó derengése, a légi járművek zaja és fényei csíkozták, és olykor-olykor egy léghajó húzott keresztül rajta, kivilágítva, mint egy színházépület, zöld és vörös helyzetjelző lámpáival az orrán és a tatján.

A szállítószalag tiszteletlen viselkedése ellenére Bacchus halhatatlan szelleme mégiscsak ott örködött a megsértett borok fölött, és édes mámor élénkítette Donata vendégeit, amikor fölálltak a vacsoraasztal mellől, és szétszéledtek a ház fényhálókkal megvilágított teraszain.

Lietta, Lenuccia és Olinda átfutottak a kék és a fehér teraszt elválasztó zöld boltív alatt. Ercole Maselli elkapta Lenuccia karját.

– Mít csináltak a fiúval?

A három leány fuvolázva felkacagott.

– Ne is emlegessük!

– Szavát sem lehet venni!

– Jégcsap!

Lassanként a felfokozott hangulat békés nyugalommá szelődött. A vendégek kisebb csoportokba verődve elhelyezkedtek a teraszokon. Sötét éjszaka lett. Megritkultak a légi járművek az égen.

Ejféli körül Cesare és Bastiani a kis vörös szalon aijtaja előtt találkoztak össze. Az aijtó nem volt teljesen

becsukva. A szalon falán egy Savinio-festmény függött: egy tengerparton sétáló, leopárdfejú istennő. A díványon pedig, mint egy odaterített ruha, amely arra vár, hogy valaki magára öltse, az alvó unokaöcs hevert sápadtan, szőke fürtökkel koronázott fejét a párnára hajtvva aludt.

Aludt. De micsoda ideiglenesség volt ebben az alvás-ban...

Úgy tűnt, mintha Isi ottfelede volna magát a díványon, s ő maga, valódi énje nekiindult volna az éjszakának.

A két barát csak állt az aijtóban. Attól a kis nembeli különbségtől eltekintve, a jelenet ugyanolyan volt, mint amikor a vének lesték meg Zsuzsannát. De mit számítanak ma már a nemek? Bastianinak eszébe jutott a fiatal-sága, azok az idők, amikor a férfiak és a nők még büszke ellenfelek voltak, a hímek sötét bőrű vadászok, a nők pedig zsíros, lágy húsú, különféle szagokat kibocsátó prédák, és hosszan elmosolyodott, bágyadtan, mint egy öreg, ironikus vízimadár.

A két vén már majdnem továbbment, de Cesare még maradni akart egy kicsit, lehajolt, hallgatózott. Most nem hallotta a kamaszfiú törekeny mellkasában a dinamó-szerű, ritmikus hangot.

– Nem lélegzik... azt hinnéd...

Bastiani nem osztotta Cesare aggodalmát. Olyan nyugodt volt, mint amilyen nyugalmat erőltetnek magukra az orvosok a beavatatlanok jelenlétében, noha belül nagyon is izgatottak.

– Ne nyugtalankodj. Él. Él, ahogyan az angyalok élnek.

– Mit mondtál?

Bastiani kezét Cesare karjára tette, mintha arra kérné, most különösen figyeljen. Halkan beszélt.

– 1940-ben, egy júliusi éjjelen történt. Emlékszel? A Martiri Fascisti úton laktam. Ablakaim a Villa Svezia parkjára néztek. Baggianiéknál vacsoráztam, náluk töltöttem az estét. Akkoriban ott laktak tőlem nem messze. Majdnem egy óra volt, amikor hazaindultam. Még nem értem oda a házunkhoz, amikor az éjszakában felvij-jogtak a szirénák, röviden, idegesítő egymásutánban, egyszer közletről, aztán távolról, aztán még távolabb-ról, majd ismét közletről. Egy járőkelő, aki a sötét utca másik oldalán ment füttyörszve, abbahagyta a füttyöré-szést és futásnak eredt. Hallani lehetett a legördülő redő-nyök zaját. Én nem kezdtem el futni, mert akkorra oda-értem a kapunkhoz. Augusto, ingujjban, már nyitotta is a vasrácsot, amelytől házunk kapuja úgy nézett ki, mint valami elefántketrec. Egy kivilágítatlan, de annál zajosabb motorbicikli jött a Pitagora tér felől, és továbbment az Arco Oscuro irányába. A portás ezt mondta: „Az U. N. P. A”¹. Akkoriban olyannyira irodalmi lény voltam, hogy ez a „p” előtti „n” elviselhetetlenül hangzott számomra. Később aztán alaposan megkérgesedtem, és most már az „n”-t követő labiálisok teljesen hidegen hagynak. Az első szirénavijjogás hallatán ösztönösen felnéztem az égre. Koromsötét volt, és rendkívül sok csillag ragyogott rajta. Mint egy hatalmas tábla, amelyre aranypontocskákkal írtak fel egy ismeretlen algebrai képletet, az ismert képle-tek helyén pedig űr volt.

Imbolygó zseblámpafények indultak el lefelé a lép-csön. A pincét még nem rendezték be óvóhelynek, és a

¹ Unione Nazionale Protezione Antiaerea – Országos Légvédelmi Parancsnokság.

légiriadó idejére a ház lakói a lépcső alatt, a portásfülke mellett gyűltek össze székeikkel, az értékeiket rejtő kis bőröndjeikkel. Olyan volt, mintha egy nyilvános illemhely előtt váraoznának. Úgy beszélgettek, mint egy vidéki kiránduláson, uzsonna közben. A gyerekek zajongtak, játszottak, felélénkítette őket ez a szokatlan szórakozás. Hangok hallatszottak a sötétben:

„– Mama, ülj ide!”

„– Assunta, hol vagy?”

„– Adalgisa, add ide a kezed!”

„– Arturo, lehoztad a termoszt?”

„– Jaj, Istenem, jaj, Istenem, jaj, Istenem!”

„– Hagyd már abba, Vincenza!”

„– Hogy dögölnének meg mind, mint a kutyák!”

A portásfülkével szemben egy falikút csordogált. Valamikor három vörös halacska úszkált ebben a kis házi vízben, de rendszeresen elpusztultak, és a portás most már nem akart újakat helyettük. A kútmedence előtt hatalmas ülepet láttam fehérteni. Egy asszony hajolt a víz fölé, és az újságokban közölt utasításokhoz híven lepedőt mosott. Langyos ágy, izzadt test, papucs és kéthetes használt pizsama szagától volt terhes a levegő.

Néhány távoli moraj hallatszott, és az érzékeny lelkű Vincenza megint nyöszörögni kezdett.

„– A légvédelem –” szólalt meg a sötétben Siatebuono tanácsos, a lakóközösségi elnök hangja. Siatebuono tanácsos részt vett az 1915-ös háborúban mint tüzérségi kapitány, és hozzáértőként elmagyarázta, mi a különbség egy löveg és egy bomba felrobbanása között; aztán az elméletről a gyakorlatra térve zörejes példákat szolgáltatott hatásos hangutánzó effektusok segítségével.

Nem sokkal később a légvédelem valóban tüzelni kezdett. Sövényyszerűen visszhangzott a lövedékek süvítő hangja, hol mind egy irányból, hol pedig mind egy másik irányból. Aztán hirtelen hatalmas csönd állt be.

„– Istenem, Istenem –” kezdte újra a nyöszörgést a vigasztalhatatlan Vincenza asszony. Am ezúttal motorke rékpár berregése hallatszott: megint az előbbi, amely most visszafelé jött az Arco Oscuro felől a Pitagora tér felé.

Fölmentem a lakásba. Nem volt szükségem világításra. Kiválóan tájékozódtam. A dolgozószobám a folyosó végén volt. Ajtaja nyitva, csakúgy, mint a Villa Svezia parkjára néző széles, vízszintes üveglak.

Beléptem a dolgozószobába, odatapogatóztam az íróasztal sarkához... Egy kéz megfogta a bokámat.

Első gondolatom az volt, hogy tolvaj van a szobában, és felkattintottam az asztali lámpát. Egy fiú feküdt a padlón, félig az asztal alatt, meztelen testét nagy, kusza tollazat takarta.

Bastiani a történetnek ezen a pontján hirtelen elhallgatott, mintegy alkalmat adva Cesare számára, hogy az elvárható álmétkodó felkiáltásokat megtegye. Am Cesare túlságosan is „fegyelmezett” ahhoz, hogy efféle kelep-cékbe beszéljen, és mivel semmi sem töltötte be ezt a hiú csöndet, Bastiani kisvártatva folytatta elbeszélését.

Egy gránátszilánk sebesítette meg. Ki tudja? Talán túl alacsonyan repült. Fölsegítem. Hihetetlen könnyűséget éreztem a kezemben. Bekísértem a fürdőszobába, hogy ellássam a sebet. Egy apró sérülés volt...

Cesare fejezi be a mondatot:

– Az ajkán.

A két barát tekintete ugyanabba az irányba fordul, és összetalálkozik az alvó félig nyitott száján. Egy apró forradás, mint a csönd bélyege, látszik a felső ajkon.

Bastiani folytatta:

– Föl kellett öltöztetnem. Az én ruháim lötyögtek rajta. Elmentem a Rinascente áruházba, vásároltam fehérneműt a méretében és egy selyemszálás öltönyt.

Az egyetlen, aki előtt feltártam a dolgot, Donata volt. Kire bízhattam volna? Egyszer már ráhagytam egy sziámi macskát: nekiadtam hát az angyalomat is.

– Angelo a vezetékneve – fűzte hozzá Cesare mosolyogva. Majd megkérdezte:

– Hát az Isi mit jelent?

Bastiani így felelt:

– Az ókori hagyomány, Maimonidész szerint, tíz angyali fokozatot ismer: *chaios acodes*, a tiszták és a szentek; *ofamin*, a fűgék; *oralim*, az erősek; *chasmalim*, a lángolók; *seraphim*, a ragyogók; *malakhim*, a hírnökök; *elohim*, az istenek és a bírák; *ben elohim*, az istenek fiai; *cherubim*, a képmások és végül *Iscim*, az eleven lelkek. Nem gondolod, hogy Isi a lelkes angyalok közé tartozik?

– De hát púpos – jegyezte meg Cesare az alvó hátára mutatva, amelyen a nyak alatt egy kitiüremkedés látszott.

– Az az összecukott szárnya az öltöny alatt – magyarázta Bastiani. – A tollait lemetszettük, de nyilvánvalóan az élő szárnyba nem vághattunk bele.

A két öreg még elnézte egy darabig az alvó angyalt. Életnek nem volt nyoma benne. Csak a nyakán, a füle alatt lüktetett ritmikusan egy apró hólyag.

Cesare eloltotta a villanyt. Lábbujjhegyen hagyták el a szobát. Becsukták az ajtót.

Az Éjszaka, ez a gyönyörű, érett, barna úrnő, fátylaiba burkolózva vigyázta az égboltról ötmillió római álmát.

Donata eloltotta a kék teraszon a fényeket, hogy jobban lehessen látni a csillagképekkel összefércelt firmamentumot. A vendégek feketéllő csoportjában a cigaretta-parazsa lüktetett. A sötétben Donata határozott hangja hallatszott, amelyet az errek pörgetése mesterséges bájjal fűszerezett:

– Isi nem megy vissza vidékre. Rómában fejezi be a tanulmányait. Pozíciót szerez magának.

Bastiani félrevonta Cesarét.

– Huszonöt év telt el. Isi nem változott. Akkoriban elment unokatestvérnek: most már unokaöcs. És holnap? Mi valamennyien meghalunk, a mai fiatalok megöregszenek, és ő mindig az a törékeny kamasz marad, akin átjár a levegő, áthatol a fény, aki ott alszik a vörös szalon díványán. Az idő nem fog rajta. Megint el kell majd rejteni.

Cesare lelke mélyén ott bujkált a kíváncsiság.

– Sok időt voltál együtt vele. Sosem kérdezted őt Istenről, arról, hogy mi van odafönn?

Bastiani így válaszolt:

– Dehogynem, rengetegszer. De csak néz rám riadtan, értetlenül.

(1941)

Lukácsi Margit fordítása

Hajnalfelé

Éjszaka

folyton túl kimerült vagyok
nincs mi tartsa bennem a lelket
csak élőhalott angyalok
kik álmaimban járnak-kelnek

napnyugta napkelte helyett
állandósuló félhomályban
járom újra az elveszett
utakat hol hiába jártam

értelmefosztott lüktetés
kényszerít rá hogy föl ne adjam
célnak sok örömnél kevés
felfogat forgat önmagamban

Pirkadat

A tűszúrásnyi csillagokon át
az öröklét háttérfényére látni.

Egy hajléktalan angyal kóricál
a teremtés zeg-zugain, kicsit
becsípott, kicsit elveszett,
és lekéste az éjszakai buszt.

A fényefosztott téli pirkadatban
vackukra visszahúzódnak az árnyak,
összefüggéstelenül, kimerülten.

Egy elveszett, groteszk, hajnali bárány,
bégetni sincs eröm – te találj rám, Uram.

Járóka János műve

Az angyal

Mondhatom, egyáltalán nem örültem neki, hogy Margaritának leesett az álla, amikor megpillantotta, de aztán engem is elbűvölt a látvány.

Kihasnálva az ő júliusi vakációját és az én örökös vakációmát, elhatároztuk, hogy kiruccanunk a tengerpartra. Emlékszem, dél felé érkeztünk meg a Solano-öbölhöz, és nemsokára felszálltunk az Isla de León híres strandjára induló hajóra. Azoknak a ritka napoknak az egyike volt ez is, amikor semmi mást nem kérünk az élettől: a hajó, a tenger, a szél és Margarita!, alig akartam elhinni, hogy ez a távoli csillag, amely eleinte alig-alig pislákkolt felém, már abban a szánalomra méltó kitüntetésben részesít, hogy körülötte keringhetek. Jóságosan beleegyezett, hogy moziba vigyem, és úgy nyalogatta a figyeltjaimat, mint aki kegyet gyakorol, de hogy táncolni menjünk, azt nem. Nem szeretek, és nem is engednek el, mondta olyan határozottan, ahogy a gyerekek szoktak beszélni. Mert Margarita még mindig kislány volt, bár a formái már kiütözköztek, és nőnek öltöztették. Hanyagul öltözködött, hosszú szoknyákat és nagyon bő nadrágokat hordott, de azok mégsem tudták egészen elrejteni a testét, és fogalma sem volt róla, hogy mennyire felzaklatja az apját, amikor egy szál bugyiban, vidáman és önfeledten szaladgál a lakásban, sem arról, hogy milyen párbajokat vívnak érte ismeretlen rajongói az iskola udvarán, és milyen felindulást okoz a parkban üldögélő férfiakban, amikor leveszi a cipőjét, hogy a talpán érezze a fű simogatását. Egy szelíd világban élt, halk hangok és pasztell színek közt, kényeztettek, féltették, körülötte virágok és édességek, köztük talán én is, egy olyan férfi, akit egész elviselhetőnek talált, és aki iránt még homályos érzéseket táplált.

Kétségbeesetten kerestem a jelszót, az égi abrakadabrá, és egyszer csak ledobtam a bombát, mintha csak egy cédulát hajítanék a papírkosárba. Kimegyek a tengerre, mondtam neki. Lehet, hogy vissza se jövök. Ez fenyegetés volt, nem hívás, de mediterrán szemjé izzagottan felragyogtak.

És ott hevertünk a fedélzeten, Tamerlán és a huri. Na kicsikém, majd meglátjuk, hogy mászol ki ebből, gondoltam összeszorított fogakkal, befúrva szarvaimat a gesztenyebarna fűtök közé, melyek bájos kacskaringókkal borultak rá meztelen vállának fahéjszínű gömbölyűségére. És akkor eszembe jutott: „...miután átkaroltunk egy derekat és megsimogattunk egy keblet, egy gyümölcs gömbölyűsége újra megremegtet” (menthetetlen könyvmoly vagyok), és arra gondoltam, hogy nagy bárdunknak valami kevésbé aberrált ötlet is eszébe juthatott volna.

Eddig nagyon jól ment minden, csakhogy aztán a híres tengerparti strandon egy emberi testektől nyüzsgő kas fogadott, jámbor lelkek nagygyűlése, akik a szezon csúcán elhatározzák, hogy kimenekülnek a tömegből a „természetbe”, és aztán a turisztikai térképnek ugyanazokon a kevés, agyonlátogatott pontjain futnak össze ugyanazzal a tömeggel. Nagynehezen utat törünk magunknak a kipakolt strandtáskák, a combok, gyerekek, napolajflakonok, mellek, napernyők, fenekék tömkelegében, a tengerpartnak egy kis lakható darabja után kutatva, de hiába.

Ekkor pillantottuk meg először. Sudáran, idegenül lépkedett a sokaságban. Valamiféle intelligens unottság áradt el az arcán, és ettől még szebb lett: súlyt kapott, és kivált a strandot elárasztó bábuk közül. Úgy láttam, másokat is lenyűgöz, nemcsak engem. Ekkor vettem észre, hogy Margarita úgy jön mellettem kézenfogva, mint egy alvajáró, elfordított fejjel, tátott szájjal, egyfolytában a szép ismeretlen férfit bámulva, és oldalba böktem a könyökömmel, mint egy férj. Nagy, dohánybarna szemével ártatlanul és ijedten nézett rám, mire elszégyelltem magam.

E tüneményen kívül csak egyetlen jó volt a tengerparton: a kókusztej. Cseppenként kortyolgattuk, és közben azon bosszankodtunk, hogy milyen drága, és hogy miért nem tudtunk valami meghittebb helyet találni. Margarita Remedios naív hangján azon sajnálkozott, hogy nem úszhat meztelenül, nem élvezheti, ahogy a hullámok simogatják a testét. A kókusztejárus lángoló tekintettel méregette, és úgy éreztem, mintha minden egyes pillantásával levágná egy szeletet belőle. Az árus észbe kaphatott, mert hirtelen elkomolyodott. „Amit keresnek, az ott van, a szirten túl. Nincsenek medúzák, turisták se, és ingyen van a kókusz.”

Nem volt könnyű felmászni a szirt meredek oldalán, de megérte. Túloldalt egy paradicsom terült el. Leereszkedtünk. Én mindenféle mesével és büntetlen plágiummal próbáltam elbűvölni őt. Margarita nevetett, mint a hullám, amely elrabolta a szandálját. Úsztunk, csodálatos kagylókat szedgettünk, és mámorosan szaladgáltunk a tengerpar-

Csordás Zoltán műve

ton, amíg az este rá nem borult a paradicsomra és a homokban fekvő Margaritára: Margarita, arany fény és tengeri szellő.

Visszafelé még keservesebb volt megmászni a szirteket. Mindig szomorú elhagyni a paradicsomot. Eszembe jutott életemnek egy különösen boldogtalan korszaka. Semminek sem volt értelme, csak az alkonyi fénynek és a szellőnek: adományok, amelyekért örök hálával tartozom. Milyen szép a világ, amikor a naplemente bronzszínű lángokkal ég! A ház fala vörös aranyra lesz, és minden tündöklően ragyog, az arcok és a fák is.

A szirt tetején megálltunk, és néztük a paradicsomot meg az alkonyatot. Hetven méterrel lejjebb fülsiketítően robajlott a tenger, és úgy verdeste a sziklákat, hogy a kontinens beleremegett, aztán a víz fehér habzássá szelődött. Akkor láttuk meg őt, utoljára. Ott állt a szirttetőn kimagasodva, mint egy bronzszobor: mint egy bukott angyal. A szél a fürtjeivel játszott, és egy zord arc bukkant ki a fürtök alól, olyan szemrehányást fejezve ki, mely az egész világegyetemnek szólt. Felnézett az égre, egy könnyesepp gördült le az arcán, és melléből kiszakadt egy kétségbeesett kiáltás: fohász vagy káromkodás, melyet szétzilált a szél.

Sokáig állt ott, az úr peremén, talán csodára várva; valami jelre. Az alkony dühödtt vörösei dicsfénybe borították az égtest és a tenger találkozását. A nap legnagyobb részében órája volt.

Aztán ugrott, és az úr szeretettel fogadta magába. Úgy látszott, mintha nem is esne, hanem csak lágyan siklana a sziklák fölött. Végül, amikor már majdnem nekicsapódott a szikláknak, hirtelen eltűnt. Sose tudtam meg, hogy valójában mi történt. Most is, ahogy e sorokat írom, az Isla de León szirtjeinél töltött délután eseményeinek szokatlan végkifejletén töröm a fejem.

Ezerszer és ezerszer végiggondoltam a jelenetet, egyetlen sziklát sem hagytam ki, egyetlen színárnyalatot sem felejtettem el, és minden apró részlet figyelembe vettem. Semmi. A sziklákon egyetlen nyoma sem a testének, se a csobbanás, ahogy beesett a vízbe. Koncentrikus körök se a vízen, a tengerbe veszett emberek tűnékeny sírfelirata. Semmi. Az égvilágon semmi. Azóta éjszakánként különféle esztelenségeken töröm a fejem: káprázat, hallucináció, tökéletes szemfényvesztés, fénytörés és más ötletek, amelyeket még Chesterton is irigyelne. Egyik sem állta ki az elemzés próbáját. (Margarita se tud segíteni. Amikor a férfi, amikor az a lény ugrott, behunyta a szemét, és szorosan hozzám simult.) Kétségbeesve kerestem az irodalomban egy ördögűző formulát, egy pusztán logikai magyarázatot, nem téve semmi engedményt a boldog valóságnak. Azt hiszem, sikerült.

Olyan tisztelettel néztem a tragédiáját, és olyan részegülten ittam be a pompás képet, hogy valami fellázadt bennem az ellen, hogy a hús és a csontok brutális szétzúródásával záruljon a mű. Nem. Egy olyan szellem, mint ő, nem érdemelt ilyen szörnyű véget. Talán valami méltóbb véget képzeltem el... bár, ha jól meggondolom, egy kis égővörös nem hatna rosszul a sziklák szépia-sárgáján és a tenger fehér csipkéjén.

Székács Vera fordítása

MONIKA RINCK

No Restaurants, Honey

Halljátok ezt, itt mézjegyzékek élcelődnek, célba veszik szégyenetek.
A gondolkodás trickstere, az valami derű, segítője az aszkézisben.
Szakadékos az örök vétek és még hála is. Egymásba hullik
hiúság és alázat, ha annyira szeretjük az embert, hogy – *STOP!*
Behelyettesíteni. Kezdeni a részletekkel, majd megtalálni a pozíciót. *À bas
le MUMUS.* Vesszenek a mumusok! Látni akarom, amit te látsz. De te ne lásd.
HANTÉ(e). Szégyeld magad, a helyemen állva, osztozol a szégyenén.
És Dijonban egy mellettem elhaladó nő, magassarkú cipőben
(esküszöm így volt) azt mondta: *J'ai gardé ma dignité, j'ai épousé un chien.*
Éljenek a kimaradók! Az atomkorszakban bárki lehet – *ARRÊTE!*
Én gyilkolok, férgeket, csöveket vágok el, huzalokat (a szívét),
amikre felfüggesztve a feltámadottakat szállítják is, mozgatják is.
Sajnálom, ha kemény a menet, bizony az. Ez már a határ. *No Restaurants
Beyond that line, Honey.* De nem tesz semmit, majd mi is leszünk,
akár az angyalkák, nem leszünk senkié. Kemény kezű angyalkák
leszünk, *ni femme, ni home* és már nem leszünk senkié, *enfin.*

Kalász Orsolya fordítása

Csordás Zoltán műve

Amolyan őrangyalféle

Sebastián bácsi volt az első, aki mesélt neki az Angyalról. Még jóval azelőtt, hogy megjelent volna. Eduardo bácsi volt az első, aki kétségbe vonta az Angyal létezését. De Ana María abban a korban volt, amikor az ember hisz az angyalokban, úgyhogy hagyta, hogy Sebastián bácsi meggyőzze; aki azon kívül, hogy anyai ágon a nagybátyja volt, pap is volt „isteni atyai” ágon. Ezért aztán egyszerűen nekiállt, és várta az Angyalt. Sebastián azt mondta, hogy Őrangyalnak kell hívnia, de Ana María elhagyta az elótagot: úgy hívta, hogy Angyal, és kész. Talán azért, mert a szomszédjuk, Manolo éjjeliőr volt, ő pedig képtelen volt elfogadni, hogy egy Angyalnak bármi köze legyen ahhoz a potrohoshoz.

Sebastián szerint minden férfinak és minden nőnek, de különösen minden kisfiúnak és minden kislánynak lehet saját Őrangyala, aki tulajdonképpen egy oltalmazó entitás, mely gyakran figyelmzetteti pártfogoltját a veszélyre, vagy eltéríti őt a veszedelem útjából. De ahogy telnek az évek, ahogy a gyerekekből felnőttek lesznek, a férfiak és a nők egyre inkább számítóvá és képmutatóvá válnak, elveszítik tisztaságukat és önzetlenségüket, az őrangyaluk pedig ott marad az út szélén, épp oly összezavarodottan, mint amennyire feledésbe merülve.

„Marhaság – mondta az ateista materialista Eduardo bácsi. – Csak egy olyan tökfilkó, mint Sebastián, képes hinni ezekben a számárságokban.

Nekem aztán mindegy, mennyi időt tölt a szenteskedő, bigott dogmaival, de az mégiscsak fölháborító, hogy kihasználva az unokahúgom naivítását, efféle ostobaságokat ültessen el a fejében.” És beszélt Agustínnal, a testvérével, Ana María apjával. De Agustínnak éppen túlságosan sok kiemelten fontos teendője akadt ahhoz, hogy mellettük érdemben foglalkozhasson egy oly jelentéktelen kérdéssel, mint az angyalok *státusa*. Sebastián ugyanakkor beszélt Esterrel, a nővérével, Ana María anyjával, hogy figyelmeztesse, milyen végzetes hatással lehet sógora a tízéves unokahúgára, hogyan térítheti el veleszületett vallásos meggyőződésétől, de Ester nem osztotta a véleményét. Tulajdonképpen Ana María egyáltalán nem vallásos meggyőződésből várta, hogy eljőjön az Angyala. Egy marslakót vagy egy farkasembert is hasonló lelkesedéssel várt volna, viszont Sebastián prédikációi valószínűbbé tették az Angyal eljövételét. Mindenesetre Ana María számára a dolognak egyáltalán nem volt vallásos tartalma, inkább egy szép álmom örömteli beteljesülése lett volna.

Úgyhogy amikor végül megjelent az Angyal, és egyszer csak ott sétált mellette, Ana María – aki azon a hétfőn teli táskájával a hátán épp az iskolába tartott – nem kezdett hisztérikus sikoltozásba, a szája sem maradt távva, és nem is vetett rögtön három bukfcencet. Egyszerűen köszönt az Angyalnak, bár mi tagadás, a zöld szemé azért fölcillant.

Úgy öltözött, akár egy halandó (farmer, fehér ing, kék pulóver), de ez nem számított, Ana María tudta, hogy Angyal volt. Úgy látszott, az Angyal is szimpatizál vele, mert attól a hétfőtől kezdve minden reggel csatlakozott hozzá az iskolába menet. Vasárnap és ünnepnap

az Angyal nem jelent meg, valószínűleg azért, mert nem voltak órák, de az is lehet, hogy az angyalok is pihennek.

Mindenesetre Ana María megőrizte a titkot. Egyetlen osztálytársának sem említette a dolgot, félt, hogy kigúnyolják, mint amikor bevallotta nekik, hogy beszélgetni szokott a nagypapa kutyájával, és bár Trifón – nyilvánvaló okokból – soha nem felelt neki szavak formájában, igenis rámosolygott, máskor pedig cinkosan kacintott egyet, vagy bólintott a fejével. Még Sebastián bácsinak sem beszélt az Angyal jelenlétéről, egyszerűen azért, mert sejtette, hogy a pap mindennap Eduardo bácsi orra alá fogja dörgölni a győzelmét, ő pedig ezt nem akarta, mivel – az angyalos témától eltekintve – igazán szerette Eduardo bácsit, és még egy kicsi részvétet is érzett iránta, amiért nem volt képes hinni az angyalokban.

Igazság szerint Ana María nagyon élvezte az új társaságot. Az Angyal sohasem beszélt, csak figyelt. Közben a tekintete, akár az ég, néha elködösült, máskor ragyogóan tiszta volt. Ő pedig elmesélte, milyen volt a napja az iskolában, és mesélt a családi bonyodalmakról is. Nagy ritkán az Angyal elmosolyodott, olyankor Ana María bőségesen kárpótolva érezte magát, és boldog volt.

Otthon ugyanakkor kevésbé volt nyugalmas az élet. Eduardo bácsi köddé vált, és senki sem beszélt róla. Amikor Ana María érdeklődött felőle, az anyja szemrehányó pillantást vetett rá. Végül aztán kinyomozta, mi áll a rejtély hátterében. Eduardo bácsi börtönbe került. Érdekes módon Sebastián bácsi helyeselte, hogy börtönbe zárták, ezért aztán kerülniük kellett a témát a családi reggeli, az ebéd, sőt még a vacsora közben is, de különösen azokon az alkalmakon, amikor jelen volt Sebastián bácsi is, mivel Agustín egyáltalán nem osztotta sógora álláspontját, és a vita miatt megülte a gyomrukát a sült krumpli és a rántott borda. Eduardo bácsit szörnyű dolgokkal vádolták, de Ana María egy percig sem hitte el a vádakot, és ezt meg is mondta az Angyalnak, aki gyöngéden és együttérzőn nézett rá.

Egyik reggel Ana Mariát félrehívták a szülei, és tudtára adták, hogy mindhárman elhagyják az országot. Mikor? Másnap. Ana María nem kérdezte, miért a sietőség, először is azért, mert nem nagyon érdekelte, másodszor pedig azért, mert rögtön az Angyalra gondolt. Ha el kell válniuk, az mindkettőjük számára borzasztó szomorú lesz. Odáig merészkedett, hogy fölvetette, ő itt maradhatna a nagyszülőknél, így be tudná fejezni az iskolai évet. De sem Agustín, sem Ester nem fogadott el kifogásokat. Együtt, mind a hárman utaznak, a döntés végleges volt.

Ana María kiment levegőzni, és bár egyáltalán nem remélte, hogy megtalálja az Angyalt, ő mégis ott volt, mintha tudta volna, hogy eljött a búcsú ideje. Könnyekkel küszködve osztotta meg vele a rossz hírt, az Angyal tekintete pedig – ahogy az várható volt – elködösült. Ana María szerette volna megsimogatni, ahogy Trifónt is szokta, de köztudott, hogy az angyalokat nem lehet megsimogatni. Így nem tehetett mást, megkérdezte, nem volna-e lehetséges, hogy ő is elutazzon velük, sőt, még azt is hozzátette, hogy Sebastián bácsi azt mesélte neki, az

őrangyalok követik az őrzött személyt, akárhová is költözzék. Az Angyalnak még jobban elködösült a tekintete, és nem várt beletörődéssel megrázta a fejét. Ana María egy kicsit becsapva érezte magát. Azt gondolta, hogy az Angyal merészebb, eltökéltebb, ragaszkodóbb.

Ana Mariát megviselte az elválás. Hónapokkal vagy évekkel később, már Európában, amikor a szülei és a szülei barátai a téli hideggel a sarkukban megérkeztek hozzájuk, és ittak egy korty szíverősítőt, hogy átmelegedjenek, mihelyt abbahagyták a didergést, máris a távoli országra terelődött a szó. Az utcákat, az embereket, a napsütést, a könyveket, a tantermeket, a strandokat, a fiatal lányokat, a fákat, a tereket, a tangókat, az esőt, a fátyolos ködöt: mindent megszépített az emlékezet. Ana María számára viszont az Angyal jelentette azt a másik országot. A regeli sétáik. Az a tiszta tekintet, amely csak úgy itta a bizalmas információkat, és aztán elködösült. Hosszú éjszakákon át hallgatta, ahogy a szülei és a szülei barátai arról panaszkodnak, hogy milyen kemény sors a száműzetés. Addigra már ő is értette, hogy ez tulajdonképpen valóban így van. Az első évben szűkösen éltek, sőt, egy rövid ideig még éheztek is. Most már nem. Most már jobban ment a soruk, az apja dolgozott, az anyja szintén, ő pedig gyorsan megtanulta az új nyelvet, és az iskolában sem voltak gondjai. Apránként mindannyian alkalmazkodtak a helyzethez. Mindenesetre Ana María számára a száműzetés azután is keményebb volt, mint a többiek számára, pusztán azért, mert nem volt vele az Angyal.

Ezért aztán nagyszerű és váratlan újság volt Eduardo bácsi újbóli föltűnése. Ana María sohasem merte tőle megkérdezni, hogy szabadon engedték-e, vagy egyszerűen megszökött. Szerette volna azt hinni, hogy megszökött, pontosan úgy, ahogy a tévésorozatokban szoktak: lemerült a folyó vizébe, és csak egy lyukas szalmaszálon keresztül vett levegőt, hogy megmeneküljön az őt üldöző természetes kutyák elől. Eduardo bácsi örült a viszontlátásnak. Ana María úgyszintén, de úgy látta, Eduardo bácsi fáradt és tétova, mintha beteg lett volna. Egy alkalommal Ester megkérdezte, hogy tud-e valamit Sebastiánról, Eduardo bácsi pedig egy pillanatra fölélénkült, de az is lehet, hogy inkább haragra lobbant, és azt válaszolta, hogy nem szeretne beszélni a témáról. Aztán csak kibökte: Sebastián besúgó volt. Ester – kevés meggyőződéssel – azt mondta, hogy nem tudja ezt elhinni a bátyjáról. Mennyire hiányzott az Angyal Ana Mariának: úgy szeretne volna neki elmesélni ezt a szenzációs hírt.

Aztán mégis, hónapokkal később, amikor végre eljött az ősz, és Ana María a gondolataiban elmerülve sétált a gesztenyefák alatt egy forgalmas és széles sugárúton, váratlanul meghitt, otthonos érzés járta át a testét, mintha egyszerre ugyanolyan aromája lenne a városnak, mint az iskola öreg utcájának az óceán túlsópartján. Már mielőtt meglátta, tudta, hogy ő az. Ott ült az Angyal az egyik padon, fölcsedett pár kilót, kevésbé volt sápadt, és a tekintete szerencsére ragyogóan tiszta volt.

Ana Mariából kitört az örömujjongás, és rögtön hozzáfogott, hogy beszámoljon a száműzetés két évének minden részletéről, aztán persze száz meg száz kérdéssel árasztotta el az Angyalt, aki türelmesen hallgatta, mégis vitathatatlan volt, hogy időnként elkalandozik. Aztán, kihasználva egy pillanatot, amikor Ana María épp levegőt vett, így szólt: „Börtönben voltam.” Miután Ana María magához tért, megkérdezte, hogy politikai fogoly volt-e.

„Nem egészen – felelte az Angyal –, te elmentél, én pedig munka nélkül maradtam, mert nem engedélyezték, hogy kövessék – sosem árulták el, hogy miért –, és akkor átmenetileg megbíztak egy politikai fogoly őrzésével.”

Ana María rettentően meglepődött, hogy az Angyal beszél, de így volt, megszólalt. A hangja pont olyan tiszta volt, mint a tekintete, amikor nincs ködbe burkolóztatva. Aztán megkérdezte tőle, milyen volt a börtönben, az Angyal pedig azt felelte: „Szörnyű.” És minthogy a témáról már számtalan litániát hallott a szüleitől, Ana María bátorkodott megkérdezni, hogy megkínózták-e. „Igen is, meg nem is. Habár szakértők a témában, engem testileg nem tudtak megkínózni, mégis fájdalmat okoztak az emlékek, a gyöngédség, a nevetés. Sosem felejttem el azt az éjszakát, amikor kettészakították bennem a hitet, tetőtől talpig. Még mindig nem gyógyult be.” Ana María megkérdezte, hogy ugyanabban a börtönben volt-e, mint Eduardo bácsi. „Igen, ugyanabban. Ő ugyan nem hisz bennem, már mesélted, de én hiszek öbennem, nagyon kedves fickó.” Ana María boldog volt, hogy az Angyal jó véleménnyel van Eduardo bácsiról, de még jobban örült annak, hogy megszólalt. Egy beszélő angyal. Hát nem csodálatos? Most már egyáltalán nem bánta a száműzetést. Persze kicsit furcsállta, hogy Eduardo bácsival ellentétben az Angyalon nem látszott betegeskedés vagy fáradtság nyoma; igaz, néha összerezzen egy kiáltástól vagy dudaszótól, de néha még a magasabban levő ágakról lepottyanó gesztenyéktől is. Rádásul néhányszor, amikor a tekintete elködösült, Ana María mintha könyörtelenség nyomát látta volna benne. De rögtön helyesbített: biztos csak a szenvedés okozta, érthető neheztelés volt az.

Soha nem volt szárnya. Vagy legalábbis nem látszott, de Ana María, aki azelőtt nem is figyelt föl erre a szakmai hiányosságra, most úgy látta, mintha vágyódna valami után. Már maga a tény, hogy beszél, jelentett valamit, efelől nem volt kétsége, de képtelen volt rájönni, mi van a dolog mögött. Mindenesetre még e szépséghibák ellenére is elégedett volt, már-már boldog. Európa sokkal érdekesebb volt az Angyallal, mint angyaltalanul.

Biztos, ami biztos, terveket szőtt. Elhatározta, hogy

takarékoskodni fog, hogy elutazhasson valahova az Angyallal. Szinte egyáltalán nem volt lehetősége spórolni, mivel a szülei keveset kerestek, és a családban senki sem engedhette meg magának, hogy utazásról, vagy akár egy szerény bicikliről álmodozzon. De ő dolgozni fog, megtalálja a módját, hogy keressen egy kis pénzt, és föltre is tudjon tenni belőle. Egy út az Angyallal a hegyekbe vagy a tengerpartra, egy délután valamelyik – errefelé oly népszerű, hatalmas – vidámparkban, mindez része lett annak a jövőnek, amely egyszerre elérhetővé vált.

Mégis be kellett látnia, hogy az Angyallal fenntartott kapcsolata most nem volt olyan zökkenőmentes, mint a régi sétáik idején. Néha egy hét is eltelt anélkül, hogy látta volna. Ana María minden perce várokozásban telt, de amikor az Angyal végre megjelent, ő igyekezett leplezni aggodalmát. Arra gondolt, ha az Angyal rájön, mennyire hiányzott neki és mennyire szereti, talán hiú, nagyképu és fontoskodó lesz; tudják, pontosan úgy, ahogy az a teremtményekkel, főleg a hús-vér teremtményekkel történni szokott. Szóval, Ana María igyekezett odafigyelni az Angyal magaviseletére, egy kicsit az őrangyala őrangyala lett.

Amikor aztán az Angyal előkerült, Ana María igyekezett tapintatos kérdéseket föltenni neki azzal a céllal, hogy kipuhatojja, mivel is tölti a napját, de ő különös módon hallgatagga vált. Csak akkor mutatott némi érdeklődést, amikor Eduardo bácsiról kérdezte Ana Mariát, mit csinál most, dolgozik-e valahol, merre lakik. Persze végighallgatta Ana María történeteit, amelyek egy kicsit kuszábbak voltak a régiéknél, mivel most folyton ott bujkált benne a félelem, hogy unatja az Angyalt. Amikor pedig egyáltalán nem leplezve ásitott egyet, Ana María érezte, hogy vesztesre áll, és összeszorult a szíve. A sok aggodás miatt viszont egyre vékonyabb lett, és ezt végül észrevette Agustín és Ester is, akiknek – minthogy továbbra sem tudtak az Angyal létezéséről – nem akadt jobb ötlete, és orvoshoz vitték, természetesen egy honfitársukhoz, mivel a többi egy vagyont kért a vizsgálatért.

Az orvos megnézte, de nem úgy, mintha egy a gyermekora végén járó kislányt, hanem mintha egy virág nélküli vázát nézne. Megsimogatta a fejét, és butábbnál butább kérdéseket tett föl neki arról, miért eszik otthon olyan keveset, hogy nem habzsolja-e be túlságosan gyorsan a tízóraját az iskolában, és végül (közben kikacsintott az anyukára), hogy nem szerelmes-e véletlenül. Nagy hahotával a végén. Ana María annyira átnézett rajta, hogy el sem pirult. Mindenesetre, amikor kilétek az utcára, és Ester érdeklődött, hogy jól érzi-e magát, azt felelte, jól, de igazság szerint közben azt kérdezte magától – az orvos szavaival élve –, nem szerelmes-e véletlenül. Az Angyalba, természetesen. Egészen hazáig gondolkodott ezen, majd farkasétvágyat színlelve bőségesen megebédelt, csak hogy békén hagyják.

Ezúttal az Angyal tíz napig maradt távol. Ana María néha Eduardo bácsival vágott neki a sétának, de az Angyalról sosem beszéltek. Aztán egy alkalommal épp Eduardo bácsi hozta föl a témát. Megkérdezte, hogy még mindig foglalkoztatja-e Sebastián ama *képzeltése*. Ana Mariának föltűnt, hogy nem azt mondta, hülyeség vagy ostobaság, hanem képzelgés; nem másért, csak hogy ne ejtsen rajta sebet. Ana María rögtön elmosolyodott, és emlékeztette rá, hogy ő mindig is kedvelte az angyalo-

kat, így hát, ki tudja. Eduardo bácsi jóízűen fölnevetett, és hozzáfűzte, hogy Ana María egyre szebb, és ő már tudja, rövidesen miféle angyalok bontogatják majd a szárnyukat körülötte. Ana María nem merete bevallani neki, hogy az ő angyalának nincsen szárnya. Ráadásul nyugtalankodni kezdett, hogy éppen most fog fölbukkanni, miközben a bácsikájával sétál, és ezt látva elriad majd. Persze nyoma sem volt.

Föltűnt viszont másnap, miközben Ana María egyedül sétált, szokása szerint a gesztenyés sugárúton. Az volt a benyomása, hogy ez alkalommal mintha őt várta volna. Mesélni akart neki az orvosnál tett látogatásáról, de az Angyal megelőzte. Az utóbbi időben eléggé bőbeszédű volt. „Azért vártalak, mert szeretnék neked mondani valamit. Valami fontosat.” Ana Mariát először kirázta a hideg, aztán szokatlan forróság öntötte el az arcát. Nektámaszkodott egy fának, úgy várta a kinyilatkoztatást. „Nem jövök többet.” Ana María azt hitte, rosszul hall. De az Angyal megismételte: „Nem jövök erre többet.” És mivel Ana María még mindig nem szólalt meg, az Angyal fontosnak vélte hozzátenni: „Nem lehetek tovább az Őrangyalod.” Ana María száját úgy hagyta el a „miért”, mint valami nyöszörgés. „Mert most már valaki más őrangyala vagyok.” Ana María nagyot sóhajtott, mielőtt föltenne volna a következő kérdést: „Egy másik kislányé?” „Nem, egy másik nőé.” Ana Mariára csendes kétségbeesés telepedett. Úgy érezte, hogy képes lenne megküzdeni egy másik kislányával, de egy nővel nem. És ami még rosszabb, az Angyal tekintete ragyogóan tiszta volt, míg az övé elködösült. „Ez azt jelenti, hogy előléptettek – mondta az Angyal –, egy nő őrangyalának lenni komoly felelősség.” „Gratulálok – válaszolta Ana María, és még sikerült hozzáfűznie: – De néha azért eljössz, ugye? Ha csak látogatóba is.” „Nem, az tilos” – felelte az Angyal szomorúság legapróbb nyoma nélkül a hangjában. A következő kérdést már alig hallhatóan motyogta el: „És milyen az a nő?” „Szép, nagyon szép.” Abban a pillanatban Ana María úgy látta, hogy az Angyalnak szárnya van. Tulajdonképpen nem a hátán, hanem a tekintetében. Olyan volt a tekintete, mint annak, aki éppen repül. Ez már túlságosan sok volt. Nem maradt más kiút, búcsút intett és futva távozott.

Négy napon keresztül sírt vigasztalanul, bár ügyelt arra, hogy senki se lássa. Az ötödik napon beléhasított a félelem, hogy ha ennyire emészti magát, még vékonyabb lesz, és megint elviszik az orvoshoz, aki sületlenségeket fog kérdezni tőle. Így hát elhatározta, hogy azon nyomban abbahagyja a sírást. A hatodik napon már sokkal jobban érezte magát, és sétára indult Eduardo bácsival.

Nem a gesztenyés sugárút felé mentek. Másik útvonalat javasolt, így aztán előbb az utcai árusok könyveit nézegették, majd beültek egy kávézóba. Kellemes, napsütéses délelőtt volt. Életvidám, jól öltözött emberek korzóztak mindenfelé. A tűzoltóautók szirénája elegáns, érzélgős keringő volt. A házikedvenc ölebek, miután megöntözték álmaik fáját, elégedetten vakkantottak, és visszatértek úrnőjük csillogó csizmája mellé. Még a rendőrök is úgy érezték, hogy kötelező mosolyogniuk. Eduardo bácsi egy sört kért, Ana María pedig citromfagyit.

„Tudod, bácsikám... – mondta Ana María. – Azt hiszem, mindig is igazad volt. Nem léteznek.”

Kertes Gábor fordítása

CSEHY ZOLTÁN

Angyalok Amerikában II.

Eötvös Péternek

És az utolsó képben már mindenki angyal,
lassan kihull pár tollpihe a felvonásból,
a kioltott csillár alatt lebegnek,
Isten megint elhagyta San Franciscót,
egyházzeneileg egészen biztosan,
és a néző úgy kezeli őket, a fináléra egybegyűlteket, mint valami
nyálkás,
undorító, szabályosan bepöttyözött belső szerveket.
Pedig divatlapokból surrantak elő,
a lépcsőn állók legalábbis, ez visz az égbe,
a névtelenség, a gondosan elrendezett csupas� izmok
mögé csatolt szárnyak suhogása,
az összekötő anyag titka, ahogy mindig valahogy átszivárog
a patétizmus elektromosan tesztelt kaucsukgumiján.
Válasszon magának májat! Színes katalógusunk ingyen
kiküldjük! A májusi májra kedvezmény.

Eszembe jut még egy mozzanat,
kicsit szégyenkezem is, olyan érzéki,
hogy az anyag természetesség-e (belső színpadkép)
vagy valami más (zenei venerológia),
mintha tollat nyeltél volna, és a géged csiklandaná
alászálltában. Egy felzabált angyaldarab Pelops-kálváriája.
A márvánnyal helyettesített váll mégis-természetessége.
De mindez kilóg a mitológiából, míg
a nézőtér angyalok tollázkodtak,
izzadtak, szellentettek, sms-eztek diszkréten,
végeredményben meztelenek, de gyűlölik a testük,
anélkül akarnak feljutni a mennybe,
lenni szökőkútdísz egy New York-i parkban,
ahová olyan szerelmesek járnak, akiknek csak testük van,
és ebben a testben tollázkodnak további tévképzetek nélkül.

A sebek kora ez: Prior megmondta Louisnak,
hogy angyal csókolta meg,
a nagyanyja temetésén mondta meg neki, de mire idejutunk,
már nem érdekes a mondás, a temetés, csak a csók,
a hatalmas lebegésben elvész a transzcendencia,
a köpenyek ráncaiban megreked a futás,
a toll erezetében hirtelen vér ömlik szét,
és bíborba borult kottafejek pukkannak szét,
mint a nőstényszúnyogok potroha
egy ártatlan gyerekujj alatt.

Itt már folyik a könny is, és
rándul az izom, mint egy rém
rosszul fordított Dickinson-vers drámai jambusai.

Louis még futkos valami könyvvel,
könyvnek látszó tárggyal,
és fokozatosan mindenki próféta
lesz a maga öt kottavonala közt (plusz segédvonalak),
és megint megjövendölik a nagy basszuskulcsot,
a végtelen aleatórikus diszharmóniát,
mely aztán végleg, menthetetlenül rájuk zárja a fényre fogékony,
kicsempézett mennyet.

A szegény angyal

„Az angyal, ki megfoszt életünk reményétől,
hogyan megszabadítsa az élet kísértésétől” – Anzoátegui

I

Piszkos arcáról derű sugárzott. Tiszta szemeinek pillantása viszont megkínzott. Több napos a szakálla. Haja kócos, csak ujjával fésülte át.

Járás közben, ahogy fáradtan vonszolta magát, szárnya vége a földet söpörte. Jaime meg akarta nyírni egy kicsit, hogy ne koszolódjanak annyira össze a legalsó tollak, melyek már így is csúnyán összetöredeztek. De nem merte. Nem merte, ahogy senki se merne megérinteni egy angyalt. Annyira szerette volna a gyerek megfürdetni, megfésülni, elrendezni a tollait, szép, fehér selyemkötöst adni rá a rongyos overall helyett! És persze egy pár világos színű, atlaszselyem szandált is a vastag, piszkos, ormótlan lábbeli helyett.

Egyszer összeszedte a bátorságát, és felajánlotta neki.

A szegény angyal nem felelt, csak rámeredt Jaimére, majd lement a kertbe, hogy megöntözze kis, japán rózsabokrait.

Ahányszor csak ezzel foglalatzkodott, mindig keresztbe tette szárnyait a háta mögött. Kicsit olyan volt ez a mozdulat, mint amikor a takarító lány feltűri a szoknyája szélét.

Az igazat megvallva, a mindennapi életben az angyal nem sok hasznát vette a szárnyának. Néhanapján azzal szította a tüzet. Máskor szédítő sebességgel rezgettette a tollait, így hűtötte a levegőt a nyári napokon. És közben olyan furcsán mosolygott. Olyan szomorkásan.

Logikus, hogy az angyalok életkorát a szárnyuk mutatja, mint ahogy a fákét a kérgük. Ennek ellenére, senki sem tudta megmondani, milyen idős lehet az angyal. Mióta megérkezett Don José Ortiz Esmondeo otthonába – úgy két évvel ezelőtt –, szemernyit se változott: ugyanaz az arc, ugyanaz a ruha, ugyanaz a megfeythetetlen életkor.

Nem járt el sehova, még a vasárnapi misét se látogatta. A helybeliek már csak úgy tekintettek rá, mint valami fura, mennybéli madárra, aki úgy gubbaszt Ortiz Esmondeo házában, mint egy kalitkában, vagy mint egy szoborfülkében a madarak templomában.

A hídon játszó gyerekek pillantották meg elsőként az angyalt, mikor a városba érkezett. Először kövekkel dobálták, sőt, még a szárnyát is megcibálták. Az angyal csak mosolygott, és mosolya láttán a gyerekek megértették, hogy tényleg igazi angyal. Szó nélkül, megseppentem követték a lassan bandukoló, bánatosan sántikáló angyalt.

Így érkezett a városba, ugyanebben az overallban, ugyanebben a cipőben és ugyanezzel a kis sapkával a fején. Ugyanez a dolgos, szegény angyal volt, ugyanilyen titokzatos mosollyal.

Piszkos kezével odaintett a cipészeknek, a szabóknak, az asztalosoknak, az összes kézművesnek; azok pedig döbbenetlenül hagyták félbe munkájukat az angyal láttán.

Így érkezett meg Don José Ortiz Esmondeo kényelmes otthonába, a városrész összes kíváncsiskodójának kíséretében.

Doña Alba, a ház úrnője, kinyitotta az ajtót.

– „En egy szegény angyal vagyok” – szólt az angyal.

II

A ház még mindig ugyanaz a ház volt, az életük még mindig ugyanaz az élet. Csak éppen a kertben még szebben, még vidámabban pompáztak az íriszek, a rózsák és a liliumok. Főként a liliumok.

Az angyal ott aludt kinn a kertben. Az angyal órák hosszat dolgozott a kertben. Csak az étkezések idejét töltötte a családdal a házban. Don José és Doña Alba nem merte megszólítani. Csendes tisztelettel övezték, kíváncsiságukról csak az angyalra vetett titkos pillantásaik árulkodtak: mikor háttal állt nekik, hosszasan bámulták alakját, újra meg újra visszatérve tekintetükkel a hosszú szárnyakra.

A japán rózsabokrok egész délelőtt mosolyogtak. Alkonyatkor az angyal megcírógatta őket, mintha külön-külön minden rózsának lezárná a szemét. S miután a kert nyugovóra tért, az angyal is leheveredett, arccal az ég felé, hogy a pázsiton pihentesse kitárt szárnyait.

Amikor felkelt a nap, felébredt Jaime is. És amikor felébredt, ott találta maga mellett az angyalt, lelkének társát, aki nála keresett menedéket.

Aztán elkezdődött a játék. Az árnyas kertben Jaime láthatta, hogyan kelnek életre az ő kis ólomkatonái: hallotta a parancsokat kiáltozó, parányi hajóskapitány hangocskáját, elbeszélgetett a kis versenyautó bádogsőfőrrjével, végül pedig ő maga is felült a játékvonatjára.

Az angyal jelenlétében ezek az aprócska csodák teljesen természetesnek tűntek.

III

Ám a szegény angyal annyira szegény volt, hogy még csodái se voltak. Még soha nem támasztott fel egyetlen halottat sem, és soha nem gyógyított meg egyetlen gyógyíthatatlan beteget sem. A szárnyait nem számítva, egyetlen csodálatra méltó dolog volt benne: a Jaimével és a játékokkal végzett apró csodák. Mintha csak az aprópenz jutott volna neki a csodák roppant tárházából.

Mégis, az emberek egyre csak várták, hogy mikor tesz majd valami bámulatos csodát, azt a nagy csodát, amelynek kedvéért hozzájuk érkezett. Hiszen mi másért jött volna a városukba, ha nem azért, hogy véghezvigyen egy nagy csodát?

Az ember könnyen megszokja, hogy úgy tekintsen magára, mint Isten dédelgetett gyermekére. Végül még azt is elhiszi, hogy kiérdemelte Isten kegyét és szeretetét, és persze a csodákat. Nagy kevélységében nem látja bűneit;

és amikor természetfölötti szívességekről van szó, az utolsó cseppig igyekeznek kihasználni az isteni könyörületet.

Az emberek várakozása inkább elvárásnak tűnt. Az angyalt helyi nevezetességként tartották számon – igazán nem okozhatott csalódást a reménykedőknek. Egyre inkább úgy tekintettek rá, mint valamiféle totemmadárra. Mondhatni, szent állatként tisztelték.

Társaságokat hoztak létre az angyal gondozására. Az önkormányzat az angyal tiszteletéről szóló rendeleteket hozott. A helybeliek hozzá fordultak ügyes-bajos dolgaikkal. Sőt még a polgármesteri tisztséget is felajánlották neki.

De mindhiába. Az angyal, a maga kedves módján, mindent visszautasított. Úgy látszik, semmi nem érdekelt, csak a kertészkedés: a kert volt a mindene.

IV

Akkortájt valami igazán komoly dolog történhetett, hiszen Don José rászánta magát, hogy beszéljen az angyallal.

Az angyal mosolyogva lépett be az irodába. Az ajtó előtt letörölte a sarat sötét, ormótlan cipőjéről, megrázta a szárnyát, majd helyet foglalt Ortiz úrral szemben.

Don José szemmel láthatólag zaklatott volt. Többször is lesütötte szemét, hogy elkerülje az angyal pillantását, de végül, fájdalmas fintorral az arcán, belekezdett:

– Nos hát, barátom, nem azért hívtam, mert kellemetlenkedni akarok, de beszélni szeretnék Önnel egy jelentéktelen... számunkra mégis nagyon fontos ügyről.

Köhintés. Zavart mosoly.

– Arról van szó – folytatta –, hogy egy hónapja olyan rosszul megy az üzlet, hogy, őszintén szólva, a csőd szélére jutottam. A Villamos Művek, ahogy azt Ön is jól tud-

ja, az egyetlen vagyonom, de mára teljesen tönkrement, és nemsokára állami tulajdonba kerül. Az államtól várható kártérítés épphogy csak az adósságaim törlesztésére lesz elég. Ilyen körülmények között bátorkodtam idehívni Önt, hogy a segítségét kérjem... egy kis pénz kelene, barátom, még ha csak kölcsön formájában is, bármi, ami kihúzna minket a slamasztikából...

Az angyal, nagy komolysággal, kifordította overalljának zsebeit. Egy kis kenyér, egy kötőtű, egy rongydarab, száraz magok és egy régi síp.

Don José furcsállón nézett rá, és így szólt:

– Tudom én, hogy Önnek nincs semmije, de kérhetne... nem is tudom... némi ezüstpénzt, vagy aranyat, valami apró kis csodácskát, barátom. Valami egészen egyszerűt, ami nem sodorja bajba... És különben is, mi egy szót se fogunk szólni róla... Elrendezzük ezt az ügyet, Ön pedig nyugodtan élhet tovább itt nálunk, ahogy eddig is, kedves barátom.

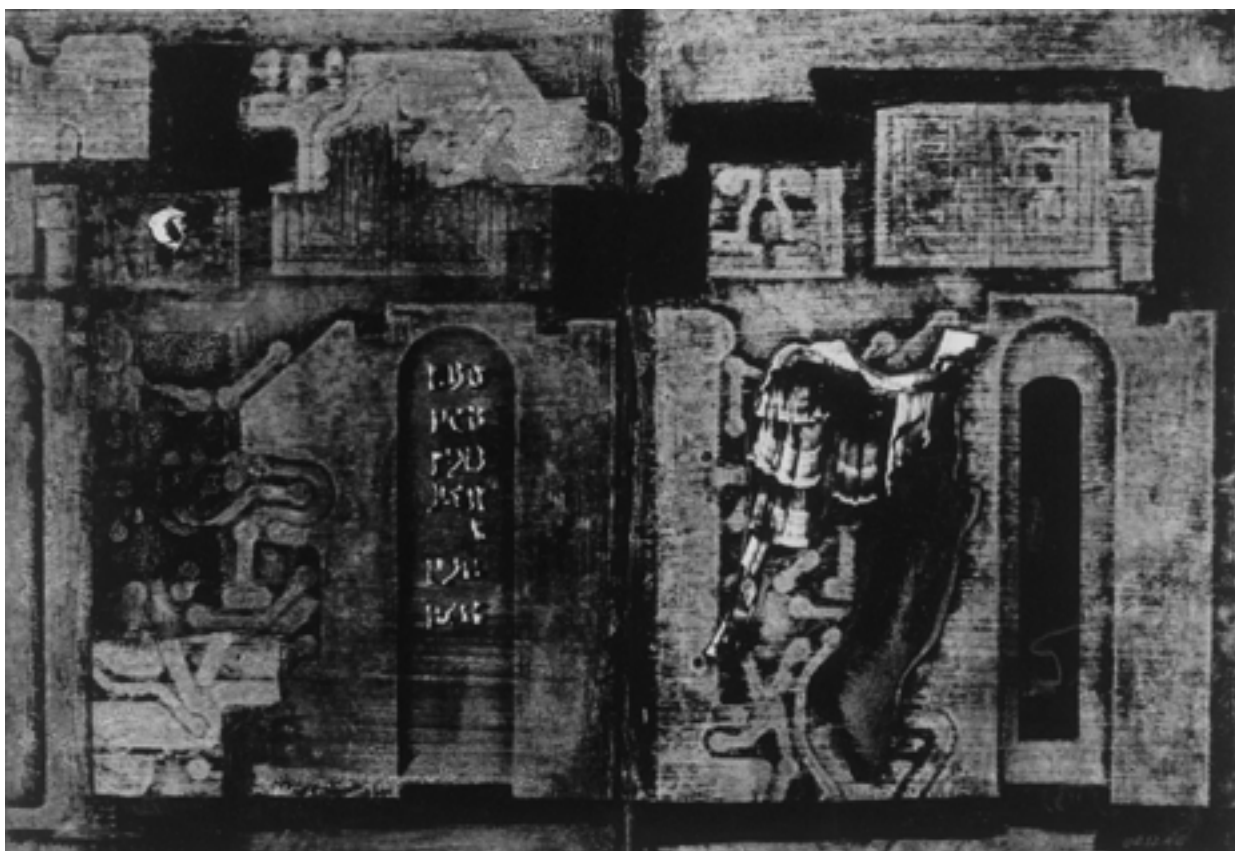
Don José arca vöröslött a szégyentől. Elhatározta, hogy mindent egy lapra tesz fel. Ő tisztességes ember – ez nem kérdés! –, és megbízható, és becsületes, de ugyanakkor gyakorlatias is. Gyakorlatiasnak kell lennem és világosan beszélnem, mondta magában. Nevezzük nevén a dolgokat.

– Látja, mi soha nem kértünk Öntől semmit. Soha nem zavartuk, nem igaz? De most a családnak el kell rendeznie ezt az ügyet. Kell egy kis nyugalom, hogy tovább élhesünk, és tovább szolgálhassuk az Urat, barátom...

Vajon hol hallotta Don José ezt a mondatot, hogy „tovább szolgálni az Urat”, melyet életében először ejtett ki a száján? Á! Hát persze! – mosolyodott el magában. A pap... a zenés mise... a prédikáció!

Az angyal most már tényleg elkomolyodott. Szemrebenés nélkül, áthatóan nézett Ortiz úr szemébe.

– José – kezdte megfontoltan –, azt kérte, hogy be-

Ország Lili műve a Kolozsváry-gyűjteményből

széeljünk őszintén. Hát legyen! Azért mondtam annakidején a feleségének, hogy én szegény angyal vagyok, mert valóban az vagyok: angyal és szegény. Akarom mondani, a szegénység a lényem része. Nincsenek földi javaim, és nem is lehetnek. És adni sem adhatok semmit. Ennyi az egész.

Csend. Tekintete még határozottabb lesz, ahogy folytatja:

– Mégis, mivel szerfelett hálás vagyok, és mivel látom, hogy nagyon nehéz az életük, szíves-örömet megszabadítom Önöket tőle, ha maguk is úgy kívánják.

– Hogyan? Mit jelentsen ez?!

– Nos hát, mivelhogy az életet ennyire kellemetlennek találják, az Istennek ajánlott szenvedéseikért kapott jutalom helyett abban a különleges kegyben részesíthetem Önöket, hogy véget vetek földi létüknek.

– Szóval, ha jól értem, éppen azt ajánlotta fel, hogy megöl bennünket?!

– Nem. Ne használjon ilyen bűnös szavakat! Egyszerűen csak arról van szó, hogy elvinném az életüket, az Önét és a családját. Már gondolkodom rajta egy ideje, José, hogy felajánlom ezt Önnek, hiszen igazán sokkal tartozom mindnyájuknak a sok szívességért, a figyelmességükért. Most, ilyen körülmények között, igazán jó megoldás lenne, hisz megszabadulnának minden gondjuktól.

Don José szemei szikrát szórtak. Kiszáradt a szája.

– Mégis, mit képzelsz? – kiabálta. – Az teljesen érthető, ha Ön meg akar halni, hiszen Ön a másvilágon él igazán. És különben is! Maga nem is halhat meg! De a mi esetünkben már egészen más a helyzet!

– Természetes, hogy emberi természete tiltakozik, José. Az élet élni akar, tudom én azt, de gondoljon csak bele! Ez két szempontból is jó lehetőség lenne: lehetőség, hogy megszabaduljon az anyagi problémáktól, melyek annyira nyugtalanítják, és lehetőség, hogy szentként haljon meg. Csak nyerhet vele! Én kitűzöm haláluk napját és óráját, Önök pedig, az én hathatós segítségemmel, maradéktalanul rendezhetik Isten felé való tartozásukat. Én mutatom majd lelküknek az utat. A halál miatt pedig tényleg nincs miért aggódnia: én szakértő vagyok ebben, maga az Öldöklő Angyal volt a mesterem.

Don José magán kívül volt a dühtől. Torkaszakadtából ordította:

– Azt már nem, uram! Kizárt dolog! Nekem drága az életem, fogalma sincs róla, hogy mennyire drága. Az Ön javaslata arcátlanság, barbárság, emberölés... ez előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés, úgy bizony!

– Minden ember halálával így van ez, José: megannyi emberölés; de ez nem büntett, nem vétek, hiszen Isten műve. Maguk, emberek, olyan önhittek, hogy azt hiszik, saját maguk rendelkeznek az életükkel. Az igaz ember szükségképpen vágyik a halálra. Az öngyilkosság lenne a leglogikusabb megoldás, a logikusan gondolkodó, értelmes emberek életének legértelmesebb befejezése – már ha Isten engedélyezné az öngyilkosságot.

– Elég! Hagyja abba! Semmi dolgom Önnel!

V

Jaime, a maga tizenegy évével, egészen másképp látta a dolgot.

– Angyal, ölj meg engem ma – mondta neki –, ölj meg a japán rózsabokraid tövében, egyetlen szárnycsapással.

VI

Meghalt a gyermek. Az angyal betakarta szárnyaival, míg ő átélte a haldoklás misztériumát. Gyengéd halál volt, egy kismadár halála. Lábujjhegyen járó, mosolyogva érkező halál.

Miután minden véget ért, szép csendesen, a halál ereje hatalmába kerítette a házat. A visszafojtott indulatok hatalmas erővel robbantak ki a halál légkörében. Rázkódott és kinyílt az egész ház. Valami meghatározhatatlan illat lengte körül a tárgyakat: ha kihúztak egy fiókot, természetfölötti illat áradt belőle; a zsebkendőkön is ez az aroma érződött, a víz és a levegő is ezt árasztotta. Valami túlvilági tömjén lehetett, mely egy ismeretlen, földöntúli rítus végét jelezte.

A kertben az íriszek és a liliomok kifehéredtek, mindent elárasztó, végtelen fehér színt öltöttek. A japán rózsabokrok ötpercenként újra és újra megteltek vörös rózsával.

Don José szinte esztét veszítette. Néhány pillanattal a halála előtt Jaime odalépett hozzá, hogy engedélyt kérjen a meghalásra. Mondani se kell, hogy megtiltotta neki ezt az örültséget.

De a gyermek már érezte a halál hívását, szerette a halált, élete teljes erejével.

Hiábavaló volt Doña Alba minden könnye és tiltakozása; hiábavaló volt Don José minden fenyegetőzése.

Így hát az angyal ellen fordult vak dühe. Kiment a térre, a polgármesteri hivatal tanácsosai kíséretében, és könnyes szemmel fordult a helybéliekhez, megindító beszédben kért igazságszolgáltatást az angyal fejére: eljárást kell indítani ellene – mondta Don José –, előre megfontolt szándékkal elkövetett gyilkosság vádjával.

Csakhogy se a bíró, se a városőrség nem merte letartóztatni az angyalt.

Végül a polgármester vette kezébe az ügyet: hivatalosan felszólította az angyalt, hogy hagyja el a helységet.

VII

Tizenkét órakor, a tikkasztó déli napsütésben hagyta el Ortiz Esmondeo otthonát a Szegény Angyal – szegényebb és angyalibb volt, mint valaha.

A város poros utcáin vonszolta koszos, töredezett tollú szárnyát. A Villamos Művek műhelyében dolgozó gonosz emberek útját állták, és trágár viccek kíséretében kitépték a tollát. Az angyal hatalmas szárnyaiból fájdalommal csordogált a csillámló vér.

Ám amikor a hírhoz ért, a helybéli gyerekek, akik most is ott múltatták az időt, sírva borultak térdre előtte.

Az angyal elhúzta véres szárnyát a fejük felett, és a gyerekek, szép sorjában, holtan rogytak össze.

Baglyosi Leona fordítása

DANYI ZOLTÁN

Szivacsok angyala

1

Kék színű volt a kedvence,
hosszú ebédek, vacsorák végén
a kezembe adta. Mosogattam.
Ha sok hagyma megmaradt,
könnyes szemmel dobtam a
szemétre.

2

Katonai bakancsokról képzelgett.
Szerette volna kipucolni őket,
letisztogatni, krémekkel ápolni,
kibokszolni a generális félre-
taposott cipőit. Aztán fényesre
simogatná őket a szivacsával.

3

Igeidőket, jelzős szerkezeteket
írtam a táblára, de a szivaccsal
rendre letörölte.
Nem érdekelte az olasz nyelv,
hiába magyaráztam a *congiuntivo*-t,
írjak inkább verset, ennyit mondott.
És hogy *neki* írjam.

4

Vastag, puha szőnyeget borított
a padlóra. Szétterítette őket
minden felületen, a parketten,
a köveken, és a lépcsőkön is,
a folyosó végén. Szivacsot rejtett
alájuk, mégis hallotta a léptem.

5

Szerette a szivacsokat, zuhanyozni
velük, úszások után.

„Ó, szivacsok angyala, istennő, te
bálvány – a kinyomott víz persze
felszárad idővel.”

Graffittik várják majd az uszoda falán,
amikor végez, a grófnő neve többször,
levendula színű sprével.

Mielőtt úszni kezd, mellbimbója
megkeményedik a víz gondolatára:
meglesz ma is a kétezer.

(Haját laposra nyomja az úszósapka,
különben vállig érne.)

Angyalles

Sokan beszélnek az angyalokról, de kevesen látták őket. Pedig kétségtől itt járnak közöttünk, különben mit láttak volna a kevesek.

Meglehet, olykor tudunkon kívül találkozunk velük. Jó okuk van rá, hogy álcázzák magukat. Ha nem rejtőz-nének el, össze-vissza rémüldöznénk, s ők a világért sem akarnak nagyobb zűrzavart. Épp elég nekik, ami van, hiszen minden igyekezetükkel azon fáradoznak, hogy az emberi világ kuszasága közepette is jóféle történetek ke-rekedjenek ki abból, ami megesik. Küldetésük iránti buz-góságukban attól sem riadnak vissza, hogy olykor nyíltan megjelenjenek.

Magam azóta tudok többet róluk, hogy apám megtaní-tott vadászni. Ő olyan vadász, akinek világlétében egyet-len fegyvere a motorbiciklijé volt, amelyen megszőkött a városból, hogy közelebb kerüljön a vadakhoz. S ahol a havasok vízmosa útjai véget értek, ezt is elhagyta a bok-rok között, miután leveles ágakkal ügyesen álcázta a csil-logó részeket.

– Vigyázzanak rá az angyalok – mondta suttogva, ami-kor gyalog elindultunk a rejtekhelytől, s ettől kezdve már magunkat is álcáztuk: semmi rikító szín, semmilyen kör-nyezetidegen hang, se egyetlen ágroppanás. Még arra is ügyeltünk, merre viszi szagunkat a szél. Éppen, mint az angyalok.

Merthogy ők is vadászok. Nagyszerű történetekre va-dásznak, mint a mesemondók, de úgy, hogy ők lehető-leg ne látsszanak azokban a történetekben. Nem mint-ha ott se lennének. Ki hallott még mesét mesemon-dó nélkül? De a történetet sem egyszerűen ők találják ki. Hogyan lehetne valaki vadász vadak nélkül? Nehéz ilyen bonyolult dolgokat elmagyarázni, inkább elmesé-lek néhány történetet, amelyekben a rejtőzködő angya-lokat is láthatjuk.

Az első úgy kezdődik, hogy ott ültünk apámmal hajnali lesen egy göcsörtös vén bükk szétágazásánál. Alattunk úgy húzódott a vadcsapás az avarban, mint egy mese fonala, pedig egyelőre az ég adta világon semmi sem történt, csak a pára szállt fel az orrunkból az öreg fa kettévált törzsének ágbogai között. A derengés minden madárszóra világosabbá lett egy szentjánosbogárnyival, pókok javígtatták hálójukat újabb bevetés előtt, s szellő fésülte dudorászva a még álmos lombokat.

Még hogy semmi sem történt. Ajaj, mi minden zajlott ott nagy titokban, amit csak az angyalok láttak! Az erdő homályában, mohos kövek között, kisebb és nagyobb odúban, a fák koronáján és az avar alatt millió történet mocorgott, s valamennyi csak arra várt, hogy leshelyéről valaki tanulja meg pontosan követni a csapásaikat.

Résen is voltunk. Akkor reggel öt vaddisznókondát láttunk elvonulni a vén bükk alatt, amint kivilágos-ki-virradtig tartó lakomájuk után visszafelé tartottak a dús mezőkről. Tekintetünkkel úgy lestünk rájuk a magasból, mint valami őrzőangyalok. Legalább is így láttam az apám szemében, amikor cinkosan összenéztünk az *also* világ mit sem sejtő teremtményei fölött.

Hiába dermedt sóbálvánnyá az egész konda, amikor

a vezérgölyve hirtelen megállt, hogy orrának előre-hátra mozgó perecével kikémlélje a csapás következő szakaszát. Ők csak a *földieket* érzékelték, mi pedig az égből kö-vettük őket, és mégis egészen közélről. Csak el kellett en-gednem a bükkmakkok markomba gyűjtött szűrős tokjait, s már koppantak is a hátukon.

A nagyok csak úgy kirázták a sörényükből, mint va-lami jelentéktelen *esetet*, s legyintettek a fülükkel, mikor az érzékenyebb hátú süldő legények visítva megugrot-tak a bükkmaktöltényektől. Pedig ők jártak közelebb az igazsághoz, még akkor is, ha a konda uraival együtt ma-guk is megvetették azt a rongyos malacot, aki mindig ki-csit lemaradva kullogott a fürgébbektől, s mikor eltalálta az angyallövedék, rögtön felnézett ránk. A két furcsa ma-dár láttán ijedtében lebújt, de mivel a nagyok nem jelez-tek veszélyt, azt gondolta, biztosan képzeldődik, s tovább andalgott ő is.

Lám, nem is olyan nehéz az angyaloknak elrejtőzni. Elég, ha kicsit magasabban helyezkednek el, s máris el-tűnnek a szüntelenül maguk körül forgó tekintetek elől. Nem kizárt, hogy a felső világ csak egy sánta arasszal van messzebb a karnyújtásnyinál. Úgyhogy az onnan érke-zőnek nemcsak elrejtőzni, hanem megjeleni sem olyan nagy fáradság. Szerénység ide vagy oda, egyszer én is megjelentem egy vaddisznókondának.

Ebben a második történetben éjszaka, gumicsóna-kon jutottam a közelükbe a tó másik partjáról, ahonnan szarvasbögés csalogatott az ő oldalukra. Mikor megne-szeltem a parton turkáló kondát, nagy gonddal kötöttem ki, nehogy zajt csapjak, aztán mögémük kerültem.

Álltam az erdő és a vaddisznók között, kezemben a kattanásmentesen felkapcsolható elemlámpával, s elő-ször a glóriámat mutattam meg nekik: fejem fölé emel-tem a lámpát, és rávilágítottam az egyik közelemben tur-káló vadkanra.

Felnézett, csámcsogott, és folytatta a turkálást. Talán azt hitte, hogy hirtelen feljött a hold, vagy villámlik. Mindenesetre valami olyasmivel tévesztette össze fényes villanyglóriámat, amit már máskor is látott, így hát semmi okot nem talált rá, hogy a többieket is riassza.

A szél a tó felől fúj, nem vettek szagot. Így történt, hogy addig osontam közelebb és közelebb, míg nem jó-szerével körülöttem turkált az egész konda. Újra és újra felvillantottam a lámpát, melynek fénykörében hunyor-gó gombszemek, csillámló agyarak, folyton himbálózó malacfarkak vagy szimatolva fénylő orrok tűntek elő a feltört tóparti ugaron.

Csodálkoztam, hogy még mindig nem vesznek ész-re. Négykézlábra ereszkedtem, mintha én is turkálnék, s rászántam magam néhány, minden elővigyázatossá-got áthágó lépésre. Az egyik tisztas öreg agyaras olyan közel ment el mellettem a sötétben, hogy kis híján kö-szöntöttem illendően. Akkor már mögöttem is vaddis-znók kutattak kedvenc gyökereik után, így esett, hogy valamelyikük orrát végre megcsapta az idegen szag. Mihelyt elfújta magát, ami vaddisznóéknál azt teszi: „Égszakadás! Meneküljete!” kitért a pánik.

A lámpámat akkor már csakugyan félelmetes glóriának nézték, engem pedig égből pottyant csodalénynek, s úgy megiramodtak az erdő felé mind a harmincvalahányan, mint akiknek eszüket vették. Hiába próbálkoztam azzal, amit az embereknek megjelenő angyaloktól tanultam.

– Ne féljete! Jó hírrel jöttem! – kiabáltam.

Nyájas szavaimtól még jobban megrémültek, annyira, hogy már én is féltem, nehogy ijedtükben letapossanak. Villanyglóriámmal védekezően hadonászni kezdtem, s angyali szózatom vaddisznó-hárító kurjantásokká változott.

Azóta értem, miért jelennek meg olyan ritkán az angyalok. Bizony, sokkal kényelmesebb lett volna észrevétlenül visszaosonni a csónakhoz, és átevezni egy másik világba, mint kétségbeesetten jobb belátásra bírni a kétségbeesetteket.

Egy harmadik történetben az derül ki, hogy fegyvertelenül angyalokra is lehet vadászni. Igaz, még nehezebb őket becserkészni, mint az éles hallású, jó szimatú vadakat. Messzire kell menni mindennapi véleményeinktől, s még így is legtöbbször csak a nyomaikat láthatjuk. Ha olyan helyre találunk is, ahol jól kivehető a csapásuk, sokáig kell várni a lesen, amíg felbukkannak. Az a legjobb, amikor váratlanul összetalálkozunk, mint olykor egy-egy ritka vad dal az erdőben.

Persze, ez is az angyalok munkája, hiszen amikor ott-honról elindulok, még azt sem tudom pontosan, melyik partak mentén, milyen sziklákon vagy hányféle erdei úton fogok barangolni. Arról nem is beszélve, hogy mely fekhelyek közelében, melyik falka vadászterületén, milyen állat kedvenc forrásánál. Az effélék nincsenek rajta a térképeken, honnan is tudhatnám, hogy az a vad, amellyel találkozni fogok, aznap milyen zsákmányt talál, miként kerül el, hogy zsákmánnyá legyen, mi zavarja fel megszkott vackáról, merre és meddig csábítja el egy illat kitaposott csapásáról. És mégis, néhanapján szembemegyek egy medvével, belebotlom a turkáló vaddisznókondába; tudtomon kívül egy szarvas nyomában járok, míg utol nem érem; zergékre és mormotákra találok, farkas vagy hiúz útjába kerülök; borzot, netán nyestet ugrasztok ki a bokorból; vagy vidrát látok halászni a tó fölötti meredélyről.

Az angyalok elégedetten nevetnek ilyenkor, s mint izgalmas csapatjátékban a sikerrel összedolgozó játékosok, magasra emelt tenyerekkel kiáltják egymásnak: „Csapj bele!”

De vajon őket hogy lehet tetten érni? Felismerhetők-e a nyomaik? Van-e valahol angyalves?

A válasz ugyanaz, mintha a vadak felől érdeklődne valaki, aki még sohasem látta őket. Elég, ha arra jár az angyalvadász, amerre az angyalok szoktak, és ügyesen álcázza magát. Az égiek becserkészésekor ez annyit tesz, hogy levetkőzzük örökölt álcáinkat, amelyeket azóta vetünk magunkra, mióta nemigen találkozunk már vadakkal és égiekkel, s amelyek miatt nehezen tudunk arra figyelni, ami körülöttünk, s ennél fogva nem is bennünk, nem is másutt, hanem *épp velünk* történik.

Ilyenformán indultunk el egy hajnalon, amikor megjelent nekünk az angyal. Ketten kapaszkodtunk fölfele az erdőben egy meredek hegylábbon, s a hátizsákban már csak a legszükségesebb álcáinkat cipeltük magunkkal: meleg ruhát, hogy ne találjon ránk a fagy; cipőt és szalonnát, hogy kijátsszuk az éhséget; és tűzszerszámokat, melyek fénnel viccelik meg az éjszakát.

Baktattunk a keskeny ösvényen, s az áttetsző pára baldachin-függőnyei közt fenyők reggeli ásítózását hallgattuk a feltámadó szélben. Az egyik fordulónál, mely a hegyláb következő melléknyúlványán bukott át, hirtelen szembetaláltuk magunkat az angyallal.

Megszokott csapásán haladt keletről nyugatra; ő sem ért még az erdő fölé. Három sudár törzs közül nézett ránk alig egy futamodásnyiról. A sűrű levegőbe éles pengékként hasító tekintetétől elállt a lélegzetünk.

A sugárzás templomok rézből kovácsolt fénycsóváira emlékeztetett, noha azok nem tudnak eléggé erre emlékeztetni. Nemcsak azért, mert itt hamvasságuk miatt csöppet sem veszítettek élességükből az aranyos lemezek, sem pedig élességük miatt a hamvasságukból, hanem azért is, mert az angyal fenyőtörzsektől álcázott feje körül ragyogó szivárvány pompázott glória gyanánt. Ez az, ami még a fényképeken is elvész. Hiába készítettünk több felvételt is róla, a szivárványglória helyén csak tompa világlás látszik a fotókon.

Mi viszont színről színre láttuk, ahogy tündöklő testének szétszóródó sziporkái betöltötték az erdő minden zugát: gyémántként csillogtak a harmatos ágakon, fényzőnként ömlöttek végig az aljnövényzeten, s ragyogó gyöngyökként gurultak elénk az ösvény kövein.

Ott állt leplezetlenül, mégis hozzáférhetetlen világosságában, egyetlen sánta arasszal a karnyújtásnyin túl. Nem lehetett tudni, ki les kire. És azt sem, hogy ki ő, és mi kik vagyunk. Csak figyeltünk földbegyökerezett lábbal, s le nem vettük róla a szemünket, míg lassan emelkedni nem kezdett, s el nem repült a felső világba.

Mire elértük az erdőhatárt, már csak a nap porosz-kált az égbozót nyomok nélkül is eltéveszthetetlen csapásán.

VARGA MÁTYÁS

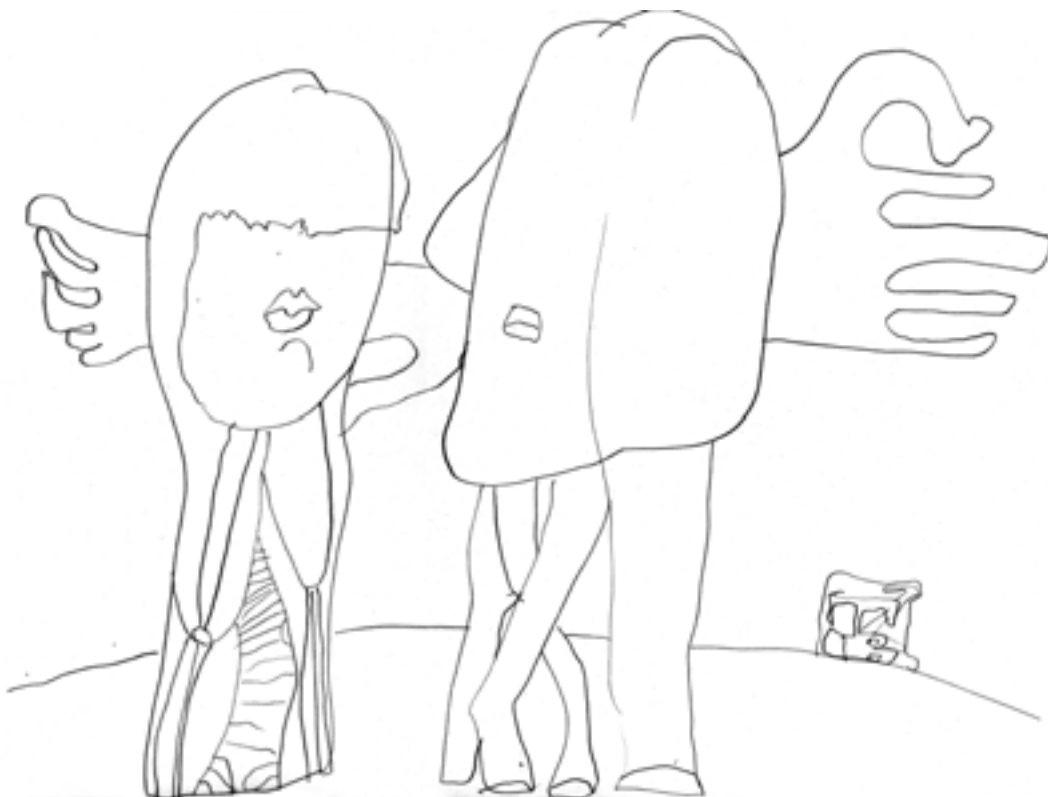
a hálátlanságról

hol kezdődik a hálátlanság?
a fák hűsége mindenesetre kétes:
amikor jött a vihar, az erdő is átállt.

együtt mentünk. talán stoppal
(vagy lóháton) éjjel. egész nap
annyit néztünk, hogy a szemem
csupa vérág. aludj csak, mondtátok. –
s ébredtem reggel egyedül a nagy,
húgyszagú réten.

hajnali ötkor, tudod, augusztusban
még minden csupa harmat. talán,
gondoltam, az angyalok járnak ide,
mielőtt műszakba mennek. (az autópálya
mellett, gondoltam, sok a munka.)

én aztán maradtam itt (vagy így) ezen
a fura réten. a többiekről azóta semmi
hírem. az angyalok meg kicsit mások,
mint amilyenek őket a könyvekben
látod: jönnek, mennek, mintha emberek
volnának.

Bentze Tibor műve

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Angyali kísértet

1553 karácsonyán a tizennyolc éves Bornemisza Péter angyalnak öltözött, és úgy ment be Feledi Lestár kassai kapitány hálószobájába. Angyali szózáttal akarta a pápista hitről igaz hitre téríteni a katonát, amitől az, felébredt, megrémült, de miután felismerte a deákot, buzogányával agyba-főbe verte, és bőrtönbe vetette.

Eljövök hozzád, Feledi Lestár, az Úr Istentől, feddelek téged, mert nem átalottál tegnap is fakép előtt imádkozni. Vedd füledbe az angyali szózatot, pukul kínja emészti el azt az állati embórt, ki nem tér az igaz hitre. Fekete éjszakánál is feketébb ördögök kínoznak meg, olthatatlan láng, füst, ordítás jó ki az ő szájukból, patáikkal röttenetesen dobogtatnak, mitől retteg az te szíved.

Mérgét megmutatja Isten az lator bujaságnak! „*Illyek sok bálványozó paráznák, sok tolvaj és dúló latrok, sok nyúzó, fosztó tisztartók és urak, sok dözsölő részegek, sok megvakult, undok pogányok, kiket ugyan pórázon hordoz az ördög, mint tulajdonát.*”

Fordulj az igaz Istenhez, kapitány, mert az hatalmas Úr, az legnagyobb Bíró, erős törvényt tősz fölötted, és nagy kemény kínnal kárhoztat makacsságodért.

Ódd ennenmagadat, kapitány, az képimádástól, különben az ördög rostájára kerülsz, és az pukul gyehennájának tüzében égsz mindörökkön. Nyögésöd, ordításod nem hallik fel onnan az Úr Istenhez, inkább az ő ostora száll reád. Utáljad az bűnt, miben fetrengsz, hogy ezáltal megtisztulhatnál, különben megfonnyad az lelköd, és az sátánhoz hasonlatos és utálatos löszöl mindörökre.

Kemény nyakó és igen siket vagy, Feledi Lestár, nem tudod, az világon kezdetitül egy igaz Bíró tősz ítéletöt ember, állat, darázs, kígyó, béka, féreg fölött. Kóborolni fog az lelköd, mint az bestye, kurafi latroké, ha nem fordítod orcád az igaz Isten országának világossága felé.

Az Úr egy bűnről sem feledkezik meg, rettenetes bosszút áll az megátalkodottakon, pukul tüzét küldi azokra, akik ördögöknek bujaságával együtt élnek.

Ez miatt oly ájtatos az én tanyításom, ez miatt halljad meg angyali szavam, hogy nagy vétkekben ferteztetett lelked megtisztuljon, elméd az igaz hit fényességében megferejden.

Azt mondom neked angyali szóval, kapitány, utáld meg magad, és járulj igaz szívvel Krisztus vacsorájához, tusakodj még ez világi életedben az megtisztulásra, hogy holáloed után bėjuthass Istennek országába.

Jól tudod, „*minden állatok önnen természetekből változandók volnának*”, akkor te, emberi állat, élj az égi dicsőségnek édes malasztjával, az mennyország ékösségével. Szép, illatos mezőkön sétálsz ott, külenb külenb illatú rózsák, füvek, virágok ékesítik az mezőt, szeplő nélkül való csillagok ragyognak, s az mennyei szépségeknek minden ékessége reád száll.

Az ég illatja és fényes rózsája lesz az jutalmad, lelked megvidul, ha az angyali sereget látod meggyűlni Isten széke körül.

Nyisd fel az szemeidet, Feledi Lestár, és lásd meg az igaz hit fényességét!

Megjegyzés: A dölten szedett sorok Bornemisza Péter Ördögi Kísértetek (1578) című munkájából valók, néhány szövszerkezet pedig korabeli munkákból.

Azrael, a tolvaj Idő¹

állítólag játszunk
de ez nem játék
főpróbának hazudom
védekezésül
de nincs olyan hogy próba
mert az elérhető szintek
nem sejthetők
hisz nem tőlünk függ az egész
és soha nem lesz még egy
előadás

Az álmokban való erős hitet jól példázza a következő történet, melyet nekem Kairóban, röviddel a rettentő 1835. esztendei pestisjárvány után, Mohammad El-Tantáwee mesélt, ki vette a fáradságot, kivizsgálta az eseményeket, és valóságukról megbizonyosodott.

Egy szőnyegkereskedő, aki Kairó El-Hanafée negyedében élt, azt álmodta a pestisjárvány idején, hogy tizenegy személyt visznek a házából eltemetni – ó, jaj! –, a járvány áldozatait. A legnagyobb rettegés állapotában riadt fel, észrevéve, hogy háza összes lakója, magát is beleértve, éppen tizenegy személy... És hogy hiú önállatás lenne trükközni, háza népét akárhány személlyel növelni... Isten parancsának ellenszegülve ekként menteni magát. Így hát összehívta szomszédait, álmát elmesélte nekik. – Drága szívem, mindennek vége, cimborák, tudom, amit tudok, ne puhítsátok a tényeket, hagyjuk a vigasztalást, vállamról le a kezeket. És nyugodtan készült előrelátható végzetére, hálát adva Istennek az időbeni figyelmeztetésért, melyben kegyesen részesítette őt.

– Térden állva, tízezer csomós, molylepkés, nyugat-anatóliai Yürük szőnyegemet csókolva köszönöm neked Istenem mindazt, amit eddig adtál nekem, én azt sohasem kértem, mert nem is tudtam a világról, igazi ajándékot ezért hát kérni nem is lehet, hiszen végtelen tárházadat egyedül Te ismered, aki teremtetted azt, Te játszadozol benne hosszúnyakú égi hangszereiden, és színről-színre egyedül Te tudod, tanításként mit álmodsz meg nekem, hiszen csupán Te látod az égi magasból tökéletlen szívem hiányosságait.

A következő napon meghalt az egyik gyermeke, egy vagy két nappal később egyik felesége, és így ragadozott családjában a fekete halál, mígnem a házban ő maga maradt egyszemélyesül. Ekkorra már lehetetlen volt a legcsekélyebb kétséget táplálnia magában a figyelmeztetés iránt, a háztartását sújtó legutolsó haláleset után azonnal egy barátjának szomszédos boltjába látogatott, összehívott oda még egy pár embert a szomszédos boltokból, álmát elmondta nekik, emlékeztette őket majdnem tökéletes beteljesülésére, és kifejezte előttük meggyőződését, hogy ő, a tizenegyedik, meghal hamarosan, és tízezer csomó sebességgel száguld majd megállíthatatlanul a fekete égi tengeren.

– Meglehet – mondotta –, már a következő éjjel meghalok, de nem baj, nem haragszom, nem félek, nem irtózom, nem rugdalózom, ezzel a játékkal már régóta ismerkedem, ez volt életem egyetlen tananyaga –, ezért Istenre kérek titeket, gyertek vén, de tisztos házamba holnap reggel már korán, és az összes következő reggeleken, ha lehet, látni, hogy végül is meghaltam-e, és ha egyszer tényleg holt leszek, majd temessetek el, hiszen már senkim nincs, nem is volt sosem, mert az ember egyedül él, szívét, bőrét, agyát soha nem tudja megosztani, csak a pokrócait és az ágát –, nincs ki megmosdatna, és rám tenné a szemfedeleket. Bocsássátok meg, hogy hozzátok rohagáltam, gyöngeségemet, és ne feledjétek e szolgálót, melyért a Mennyben elnyeritek jutalmatok. Már megvásároltam halotti leplemet is, megtaláljátok majd összehajtogatva épp olyan formájúra, mint a szoba alaprajza, melynek sarkában aludni fogok. Lehet, hogy majd aludni tűnök. Rázzatok, de nem, ne rázzatok, csak nézzetek egypár percen át, és az a pár égő perc életemnek tükörképe lesz, akkor majd látjátok, azt figyelitek, élek-e még... ó! én is azt figyeltem éveim összes percein át. Ha meg a kis ház ajtaját lezárva lelitek, és a sürgetői baráti kopogtatásra csak nem felelek, akkor hát sürjétek fel azt, akkor már senki – teremtett – lényt nem ijeszt odabent a zaj.

Nem sokkal napnyugta után körbenézett régi lakásában, hová mindent összehordott, végigjárta összes kihalt szobáit, minden növényt még utoljára meglocsolta, hogy nedvesen köszöntsék a kiszáradást, magányos ágyára, égszínké Holbein szőnyegére lefeküdt, kinyújtotta tagjait, engedelmes bábú lett, a víz is engedte volna lebegni felszínén, de igazából nem hitte, hogy álomra hunyhatja szemét. Azt már nagyon régen nem remélte, megbékélt a sötétség gondolataival, megadta magát nekik, azoknak meg nem szárnya nőtt, hanem valami rémes, nyúlós, nyálkás, sötétzöld uszonya, és nem agyuk volt, de kódarabok feküdtek busa fejükben, szivacsos kódarabok, melyeknek lukaiban csupa, de csupa gonosz támadást rejtegettek, az emlékezet végtelenül járó szövőgépei lyukkártyáikon őrzik mindazt, mi egy jó kis támadásra felhasználható. – Barátaim, gyűjtsétek gondosan végtelen emlékalbumaitokba a jó legkisebb darabjait is ellenszerűl... Nem

¹ Edward William Lane, a britek három nagy viktoriánus Ezeregyéjszaka-fordítójának egyike, Kairó városában maga is gyűjtött több mesét. Lefordítottam ezeket, magamban Ezeregyéjszaka apokrifeknek neveztem el őket. Mivel azonban nem mentek ki a fejemből, és szüntelen kísértették gondolataimat, szép lassan beszivárogtak a Házzínházba, pesti vándorszínházunk előadásaiba is. Ennek jegyében az eredeti arab mese és a pesti előadás szövedéke a következő szöveg.

remélte hát, hogy az ítélő Isten engedi őt saját másvilágára futni, felmentő álmaira hunyni szemeit.

– Rendben van, akkor majd a túlvilágba való rettentő belépésen járnak gondolataim, mert még mindig, a semmi felé is vannak gondolataim – és elmúlt életének képein járt-darált agya körbe-körbe-körbe, egyforma gondolatok vonultak odabent valami végtelen gyermekjátékot játszva – néma rabok egy régi rajz szakadékmély bőrtönudvarán.

Egyedül feküdt a magas fal mellett a földön. Nagy csend lett, megnőtt az idő, a tartam, elkezdtek úszni az órák, pillangóztak a halálos percek, lassan felemelte jobb kezét, és – mintha imádkozna – megérintette a kőfalat. – Mennyi mindent láttam! Vannak, akik erre azt mondják, iszonyú sok mindent, rettentő sok dolgot, pedig nem is olvasták a verset, nem kellene ahhoz versek, a vers legtöbbször már csak gyászzene, értelmezés, éji menet.

– Felemelem a jobb kezemet, tenyeremmel megsimítom a hideg falat – épp ilyen lenne majd a kórházban is, ha nem döntöttem volna el vagy ötven évvel ezelőtt, hogy e végjátékból időben elmenekülök, világgá megyek. Köszönöm, hogy ennyi mindent láttam, ez a látvány volt az egész életem.

Ekkor felemelem a levegőbe bal kezemet is, mintha ott is lett volna egy kőfal, és azt mondtam: – Csak egyetlen baj van. Mire igazán szenvedélyesen megtanultam nézni, rájöttem, hogy hiába az egymás hegyén-hátán tolongó megannyi kép, ez csak természetjár, képekből, káprázatokból hangyapiramis, egyetlen szalmaszálnyt sem lettem egyetlen képtől sem okosabb, hiába a végtelenül hatalmas mennyiség...

Ekkor elhallgattam, és arcomhoz emeltem jobb kezemet, jobb tenyerembe félig eltemettem arcomat, és azt mondtam: – nem lettem okosabb a látványok végtelenétől, ahogy az ember semmiféle végtelenről sem lesz okosabb, és nagyon lassan jöttem rá, hogy a pusztá látásnál mennyivel boldogabbá tesz, ha elmesélhetem a látványokat, és ez nagyon boldoggá tett egész életemen át, csak egyetlen egy baj van:

– és ekkor bal kezemmel is eltakartam, azaz immár teljesen eltemettem arcomat – az a baj, hogy túl lassan sikerült elérnem az embereket, akiknek mind a látottakat el tudtam volna mesélni, és addigra túl sokat meséltem nekik, tízezer mesét összehordtam, ezért mikor házamba hazatértem, minden éjjel hajnalig rettegtem saját nappali fecsegésemtől egy életem át, a csupasz gnóm ott vigorgott guggolva mellemen: – Fölöslegesen beszéltem, gyötört a gondolat, hiábavaló dolgokat magyaráztam, öntött el a félelem, és ebben forogtam reggelig.

Ekkor mozdulatlanul feküdtem a semmiben, majd jobb kezemmel megtámasztottam az arcom jobbfelét, és ezeket mondtam: – Nagyon lassan tanultam meg úgy mesélni, hogy ne áraszam el meséimmal az embereket, lassan szerettem hát e félelmeimre is támaszt – míg ezt mondtam, éreztem arcom jobb felén tenyeremből a fal jéghidegét –, de végül is megtanultam mértéket tartani, épp csak jelezni a látott dolgokat, és megtanultam nem szégyellni a fájdalmainkat, és ekkor támaszra leltem végre, csak egyetlen baj volt – folytattam, és ekkor a bal kezemmel is megtámasztottam a fejemet, vagyis immár minden irányból alá voltam dúcolva, mint egy erőd, mégis gyöngye voltam, sőt ekkor lettem csak igazán végtelenül gyenge, és ezért azt mondtam: – csak egyetlen egy baj van, mire úgy megszerettem csak magáért a látványt, hogy végül már imád-

tam, mire el is tudtam mondani, és végre támaszt is szerettem, annyi sok idő eltelt, hogy már nem tudok támasz nélkül élni.

Ekkor a két támaszték karommal kereszteztem az arcomat, és némán feküdtem, mint kalózzlobogó a tengeren – és a kereszthez tett kezek alatt ekkor ismét a semmibe veszett az arc, a csontsíp sikoltása is abbamaradt.

Ahogy az éjnek árnyai köréje gyűltek, néha már azt képzelte, hogy a félhomályos szoba sarkának valamely derengő alakjában a rettenetes Halál Angyalát látta meg, míg végül valóban észrevett egy ajtaján átsuhanó alakot, amint ágyához közelít. Rémülten – derékből – felegyenesedett hirtelen, és felkiáltott: – Ki vagy? – és egy komoly ünnepélyes hang ekként válaszolt: – Elhallgass. Én vagyok.

Aztán csend, hosszú szünet.

Így tanítottam neki, ő meg csak annyit kérdezett, hogy felhúzhatja-e majd a kapucniját. Feketének festett az ellenfényben... – Én vagyok! – mondta nekem halkán, épp ahogy mutattam neki.

Aztán pár másodperc után tette hozzá – jól emlékezett, akkor azt kellett mondania: – A Halál Annyala. Azrael. És ekkor le kellett néznie, hát lenézett a fekvő alakra – én voltam sirástól dagadt arcú figura a Garden földjén, nyakig húzott teknőcös pokrócom alatt. Aki e sorokat írom.

Lefekvésem előtt, földre fekvésem előtt, rúgtam párat a Gardenben, a kertben, a porban, a koszban – éjféli villámféher ló, a sötétség rémes lova, fehér fejemen a

holdfényben szerteszállt, felvillant a sörény, ekkor egy pillanatra mint kíváncsi színész a függöny mögül lestem ki az emberre, magamra, ki földágyán feküdt, kinéztem rá bölcs nagy gülüszemeimmal, én, a Nightmare. Hamar észrevettem, hogy elsírom magam, ez a lóság a valóság, sírva nevettem kicsit, és ebben a valóságban Azrael lenéz rám, a földre. Tudtam, hogy ő is élete végéig megjegyzi, ahogy felettem állt. Ezzel tehát egy részében örökre ott marad.

– Ó jaj! – kiáltott a megrémült ember, én –, vallom, hogy nincs más istenség, csak az Isten, s vallom, hogy Mohamed az Isten Apostola! Nincs erő, és nincs hatalom, csak az Isten, a Magasságos, a Hatalmas! Istenhez tartozunk, hozzá térünk vissza! – Ekkor molyette takarójával mintegy védelemül befödte magát, menedéke fődöz, takarómmal, a teknőcminás, vékony vászonnal eltakar- tam testemet, és dobogó szívvel feküdtem, várva, hogy bármely pillanatban elragadja lelkét – lelkemet – a kér- lelhetetlen hírhezó.

Azrael elsunnyogott. Kezében egy pillanatra dögnehez gyertyatartó villant meg, föld felé lóगतott, sokágú gyertyatartó volt nála, ragyogott a sötétben. Árnalakja nem látszott ijedtnék, mert senki számára nem volt látható ő maga – ahhoz, hogy egy menekülő alak szemébe néz- zünk, előtte kellene rohannunk hátrafelé, ami végtelenül nehéz. Ugyanez a helyzet az éjszakai utcákon dübörögve menetelőkkel, a kíváncsinak előttük kéne hátrafelé mene- telnie, hogy gonosz szemük mélyére lásson annyi ideig, míg végre megérti a gonoszt, vagyis az idők végtelen mélyére kellene a megértésért e furcsa alakzatban együtt menetelnie velük.

De a pillanatok elszálltak, a percek, órák a menekülés minden reménye nélkül múltak el, hisz azt hitte, az angyal csak várakozik, csak itt hagyta még egy darabig, s elő- ször az aznap éjjel meghalt sok száz emberi lény lelkei-

vel foglalkozik, kiknek ugyanezen az éjjelen, ugyanebben a városban jött el kiszabott idejük, a Madridi San Salvator templom tetejéről tágult szemmel bámul lefelé ránk az egyetemi tanuló, vigyorog a torzonborz törpördög.

– Kiszabadítottál a palackból, én meg majd jól meg- mutatatom neked, hogy élni se, fingni se kedved ne legyen, megmutatom neked, hogy ne örülj, hogy megőrülj, meg- mutatam neked, alattad is van élet, de még milyen! Látni fogod a kaptár életet, azoknak az ezreknek a méhlekével, kik a szolgálatára kárhoztattak a nagyvilágon szertesztét.

A hajnal eljött, mielőtt elmúlt volna e rémület, és a szomszédok ajtajához jöttek ígéretük szerint, és őt ott találták, ágyában fekve, de látták a drágák, hogy be van takarva, és mozdulatlanul fekszik, miként a halott, holott szólítgatták, nem tudván, él-e még... lemondtak róla íziben. Ő meg, nyomorult, gyöngé hangon válaszolt:

– Nem vagyok halott, ó, nem, de a Halál Angyala hozzám jött az éjhomályban, és hiszem, minden percben visszajöhet elvinni lelkemet, hát ne zavarjatok, csak majd mossatok meg és temesetek el. – De miért volt nyitva az ajtó? – kérdezték a barátok. – Én bezártam, de a Halál Angyala kinyitotta... – És ki az az ember az udvaron? – kérdezték a többiek. – Semmilyen emberről nem tudok az udvaron, lehet, hogy a lelkekre várakozó Angyal tette előtettek láthatóvá magát, és ti a reggeli homályban emberalagnak őt vélték. – Ő egy tolvaj – mondták a töb- biek –, összeszedett mindent a házakból, hová bemehe- tett, és eközben, püff, lesújtott rá a döghalál, és most ott fekszik holtan a lépcsők lábánál, az udvaron, ezüst gyertyatartóval kezében. – A ház ura ezt hallva elgondolko- dott, majd ledobva pokrócát, így kiáltott: – Hála Istennek, minden teremtmények Urának! Ez volt a tizenegyedik, én szabad vagyok! Nem kétség, e gazember volt, ki hozzám lépett és azt mondta, ő a Halál Angyala. Hála Istennek! Hála Istennek! Ő volt a Tizenegyedik.

Balogh István műve

JOŽE SNOJ

Tébolyodott angyal

a kórus alatt, a félhomályban
a gyóntatószék tövében
gipszangyal térdel
szárnyaival fejét takarja
a káromlás miatt süketnéma
fal fele fordult
erezett szárnya
remeg
fiúcska, haja nap
fürt fonat
keze a fülén
nem meri nevéen nevezni
magához hívni
tudja, mit látott
mit mondana neki
a tébolyodott

Sebzett angyal

az őszi tarlón
ég alatt haldokolva fogyatkozó
fényel
kullog
egy angyal
mezítláb
a harctérről
maga mögött átlótt
szárnyat vonszol
akár a sánta galamb –
vörös gerle-
szeme zavart
mely csőrös rabló nézőkéjén túl
párosan magát
kutatja

Istennek szolgál, az Urának?
Talál-e kiutat
e mézárulásból
egysíkú horizontja?

gyermeket késztet
vezérelje
ilyen most
sátáni praxisa
minden farkas farkának
s kóbor strázsának

Lukács Zsolt fordításai

A mellőzött angyal

Az angyal, akiről szó van, a szószék alatti sufnyiban lakozik, feje felett fényezett fahere lóg, templomi dekoráció. Homályos alak félhomályban, se nem fénylő, se nem fekete. Ni csak, egy légy. Templomban? Angel elkapja balkézével, földhöz vágja. A légy méltatlankodva, elkínzottan berreg. A szék lábára akar felmászni. Angel lepöcköli, sarkával a pádimentumhoz ken. Meztláb cselekszik. Néma undorral figyel a lassan, értelmetlenül pödördő léglábat csupasz bőrén. Meztláb jár: az angyaloknak nem lesz ettől se retkebb, se sárgább a sarka. Az angyalok több szempontból kiváltságosak.

Nem minden szempontból. Ezért fészkelődik ő itt a sufnyiban. Nem bukott angyal ő, csak félretolt. Elégedetlen. Hiányzik neki a nemiség. Miért nem adott neki az Úr? És ha netalán mégis adott, miért vette el. Basszamoszik, bár érzi, nem áll jól a szájában. Nem a templom áhítata zavarja, hanem a szája, amiből a basszameg csak úgy lóg, ahelyett, hogy állna. Zavarja az is, hogy az irodalomban túl sok az angyal: korzóznak, páváskodnak, jót tesznek nyakra-főre, ha meg nem tesznek, akkor jóságot testesítenek dérral-dúrral, iromba szárnycsapásokkal. Amikor látható, az Úr körül repkednek, kedvet csinálnak neki a világhoz.

Ezt a kedvet akarja elvenni Tőle a mellőzött angyal. Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel, ha más éppen nem jut eszébe. Szándéka megvan, de ettől még nem hiszi, hogy ő rossz. Ő egy méltatlanságot akar helyrehozni. Vajon sikerül-e?

Az Urat szórakoztatja a vadászat. Forgószél alakjában nyáját, gulyát hengerít meredek lejtőre, szétkerget zeboraménest a savannán, a sarki óceánon jegesmedvékkel hógolyózik, mármint úgy, hogy a jegesmedve a hógolyó, ezt vágja parti sziklákon terpeszkedő rozmárokhoz. Használ löfégyvert, páncélököllel terít le elefántot, orrszarvút, egyéb vastagbőrűt, melyen a sima dumdumgolyó nem fog. Ez okozhatta a dinoszauruszok mindmáig rejtélyes kipusztulását. Van úgy, hogy hanghatással dolgozik. Ráordítással felborít tűzoltókocsit, s egyenként csipegeti ki a fényes sisakokból a visszaordításra képtelen, halálra vált tűzoltófejeket. Ha kedve úgy tartja, meg is sütögeti zsákmányát a lángnyelveken, melyek oltására az egyenruhás oltók kocsira pattantak. Az üres sisakokat pedig, mint kiszopott kagylóhéjakat, kupacba szórja. Persze nem mindig fárasztja magát. Beéri azzal, hogy hihetetlenül hosszú karját kinyújtva elkap röpködő szárnyast, olykor angyalt is.

Bizonyos szempontból ad a jó hírére. Fáradtságot nem sajnálva eljár olyan alkalmakra, ahol megsüvegelik vagy legalább is jó néven veszik betoppanását. Szívesen úrvacsorázik konfirmációs fiatalokkal. Biztatja őket, hogy akkor is érdemes eljárni az ő házába, amikor kevés a kenyér és hiánycikk a bor. Lesz még szóló, lány kenyér. Így görbüljek meg, ha nem – és mutatja, hogyan, sőt elégedetten csettint a kedvező kilátás gondolatára. Elérzékenyül, ha a szépreményű fiatalok vele csettintenek. Észrevétlenül hátba vág egy mohóbb öreget, aki második pohárral is felhajtana, holott az ifjaknak csak egy pohár jut. Az ütés keményebbre sikerül, mint akarja, mert

a mellőzött angyal lök egyet a könyökén. Megtántorodik az öreg, levegőért kapkod. Sodorja a szalvétával letakart tálcáról az apró kelyheket, a feltornyozott kenyérkockákat. Lehanyatlik a borban ázó falatok közé. Halántékán görcsös lila erek duzzadnak, szeme szinte már nem e világra dülld.

Most mit csináljak, mérgeledik az Úr. Nem szívesen tesz csodát teremtményeinek a szeme láttára: még képes kilesni a fogását, pláne az ilyen éles szemű kamaszok. Viszont azt sem venné jó néven, ha gyilkosnak néznék. Miközben így habozik, a hörögve rugdalózó, pancsoló öreghez letérdel egy lány a konfirmálók sorából, hátára fekteti és gyengéden gyúrva a kihagyó szívet, a repedező bordákat, résztesíti a kárvaltott mohóskodót a mesterséges légzés reményében. Ebben a felemás állapotban viszik el a mentők, akiket a formáságokra kényes tiszteletes egy pillanat alatt mozgósít. Ugyanez a pillanat nyújt lehetőséget az Úrnak, hogy belásson a konfirmációs csipkeblúznak az előrehajlástól öblösödő kivágásába. Szeretne oda rögtön benyúlni, csak nem akar még egy elhamarkodott mozdulatot tenni. Mindent látóként felfigyel arra is, hogy egy huncut tekintetű, konfirmáló lakli ugyanazt a nyílást figyel ki, és nyúlna is a bent ugrabugráló cicikhez, ha merne.

Látja mindezeket a mellőzött angyal is, és bár nem érzi át azt, amit a másik kettő, megjegyzi magának, bizonyára lehet valamit kezdeni még a kettős hiányérzettel. Az Úré a kisebb, mert nincs nemzésre szüksége: beéri nemi szórakozással, érzékeit csiklandozandó. Bezzeg a Radu, ő alig várja, hogy nyíljon neki genitális tér, s az odaútra a templomi dráma óta a csipkeblúznak látottak jelzik számára az irányt. Idevágó gondolatait egy sebtében szerzett kis songba tömöríti:

a keblei, a keblei,
köztük lesz majd menyei...

Angéla érintetlen még, de bújt már pornóújságot, és az motoszkal gyakorta a fejében, hogy hogyan lesz, hogyan lesz. Mármint Raduval, hiszen nem kerülte el figyelmét, hogy a frissen konfirmált fiú milyen jól megtermett érdeklődéssel tolt be és húzta ki tekintetét az ő blúzába, az ő blúzából. Kimegy hát a templom elé és igyekszik ringatni mindazt, amit magán joggal formásnak tart. Az Úr, aki látja ezt, és tudván azt is, hogy a mai fiatalok nem sokat lacafacáznak, odasündörög hozzá a tiszteletes képében. Megdicséri a mesterséges légzésért, és azon áradozik neki, hogy nem hazudtolta meg a nevét. Angéla szégyenkezve hízik a büszkeségtől, s az akkor kilépő Radu dermedten látja, hogy a tiszteletessel trafikál. Azt is látja, hogy a tiszteletes fogyasztóként méregeti a lányt, neki, Radunak be kell érnie azzal, hogy odaköszön az édeskettősnek. Mindazonáltal odakiált Angélának, hogy bemege-e a nagyapjához. Szerepe van e kérdés feltevésében a mellőzött angyalnak is, aki jól tudja, miért zavart a mesterségesen lélegeztető teremtés. „Mi történt a nagyapáddal?” – firtatja tüstént a tiszteletes. „Hátba vágta egy idegen, aki úgy néz ki, mint az Úr a katolikus templomok-

ban.” Hirtelen nem tud hova lenni az Úr: számárságot kérdezett, visszaszívni nehéz lesz. Pedig Angéla örül annak, hogy a tiszteletes elfelejtette, micsoda kocsmatöltelék az ő tátija, hogy hányszor kell őt hetente hol elsősegélyben részesíteni, mikor tántorogva belezuhan kirakatba, kanálisba, hol egyszerűen felmosni, ha izgága természetével nála erősebbel kötözködik. Gyúrásban, pátyolásban gyakorlottabb nem is lehetnék, motyogja a lány, aki a nőiség vérkörében felbátorodva arra vágyik, legyen már más férfi is az életében, mint ez a démoni öregember. Ekkor lép ki a templomból az igazi tiszteletes, hóna alatt egy üveg konfirmációs borral. Akár tetszik, akár nem, az Úrnak azonnal el kell tűnnie. Radu látja, itt neki most nem nő fű: elvonul, amilyen hetykén csak tud. Sőt dalolászva. Kusza, kínos helyzet kerekedik az egészéből.

Érthetően mindenki igyekszik lépni egyet. A tiszteletes, aki ismeri Angéla nagypját, leül vele poharazni. Mikor a hozott butykos kifogy, ő rendel másikat – az öregnek szokás szerint egy kanyija sincs. Az Úr tanulmányozza Angéla családi körét, hogy legközelebb ne blamálgamagát. Angelnek pedig megüzenni, ha elkapja, megnyirbálja a szárnyát. Elege van a pofátlanságból. Angéla, kinek éppen kimenője van az öregtől, úgy ítéli meg a közeljövőt, hogy Raduval biztosra mehet, de ajánlatos a formáságokat tiszteletben tartani. No, és Radu? Ő is így gondolja, és mivel a formáságok nincsenek tisztázva, ebből egy időre helyben topogás következik. Ez idő során Radut éjszaka folyamatosan, nappal is gyakorta merevedés kínozza. Angéla az ő kebleivel elérhetetlenül a mennyekben, ő kangörccsel a földön. Maszturbálással próbál magán könnyíteni, de a mellőzött angyal azt sugallja: ez nem az igazi. A tiszteletes úr a maszturbálást önfertőzésnek nevezi. Imádkozni kell ilyenkor, teszi hozzá. Radu megszívleli a tanácsot, szívét titkon az Úrhoz emeli. Nem fog ő önkézzel véget vetni a merevedésnek, ha ott lesz neki Angelika. Ha az Úr néhány jó szót szólna az érdekében...

Az ilyen piszlicsaré ügyeket az Úr általában valamilyen pontifex minimusra löcsöli, és csakugyan, mi sem lenne egyszerűbb, mint a Radu titkát a tiszteletes orrára kötni, legalább is, ha az Úr kaján és rosszindulatú volna. Az Úr ezzel szemben csupa jóság, még akkor is, ha nehezére esik bizonyos esetekben, mint például a jelenlegi, mikor is vetélytársa kényre-kedvre kiszolgáltatja magát neki. Azt látja hát jónak az Úr, legjobb, ha az angyalokhoz fordul: vezessék őket Radut jó útra. Csakhogy melyikhez? Amióta az időszámítás első évszázadaiban divatba jöttek, annyira megnőtt a számuk, hogy sokszor elállják az Úr előtt a kilátást. Már a kezdetekben attól tartott egy tekintélyes egyházatya, hogy az angyalok úgy fognak sokasodni, mint a legyek. Manapság pedig észben tartani nevüket és szakterületüket, meghaladja a mindenható képességeit is. Az Úr nem felejt, hogy ezek többé-kevésbé mind az ő kisugárzásai, sokallja is a saját elszaporodását – Malthusra kellett volna hallgatnom, morogja, de most már késő. Hemzsegnek, forognak szemhatárig, mást nem is tehet, mint rábök vaktában milliók között egy szárnyasra, hátha éppen az lesz a megfelelő. Egy villámlót szúr ki. Israfel ő, jobb napjaiban a siker, a jószerecsse, a megvilágosodás elhozója. Igenám, de az angyalok ritkán egyoldalúak. Israfel egyúttal a könnyek angyala is, aki az emberiség bűnei felett ont könnyeket, s ahogy a magasból a verítékező Radut megpillantja, azon nyomban rázokog. Szabad-e ugyanis az Úrtól bűnös megoldást kunyerálni?

– Attól, hogy ő bűnöst kér, kell-e neki bűnös adnom? – mérgeződik az Úr, némi megvetéssel Israfel szellemi képességei iránt. Int neki, hogy repüljön odébb.

Luelát rendeli lábhoz, aki varázsvesszős angyalként szokott neki jó szolgálatot tenni. Azonban ez is csupán család fogással áll elő: Radu kínzó ivarszervét felcseréli az ő bájoló pálcájára. Azzal hozakodjon elő Angélának, nem lesz ott többé erkölcsi akadály.

– Te szerencsétlen, nem megdönteni kell az erényt, hanem páncélba bújtatni – dörög rá az Úr és máris elheszenti a balkézről tanácsolót. Azon szörnyülködik, mennyire semmibe veszik ezek a felelőtlen égi lények az egyház szentségeit.

– Ezek elfajzottak, ezeknek nem jutna eszébe, hogy létezik élvezetes önmegtartóztatás. Évszázadokon át mitől voltak boldogok a jegyespárok? Nekem kell idéznem a receptet?

Hát akkor ő idézi. Ki az, akinek a neve bevilágítja a fiú útját a sötétben? Mint a telihold világa. Persze, Raduriel, az emlékezet angyala, a költészet angyala teszi, aki Radut őrzi, és őt tehetséggel látja el. Szülei kötötték Radut Radurielhez, a mennyek hivatalfőnökéhez, aki fejében tartja a Világ Nagy Könyvének valamennyi adatát. Ezeket másolja az ő irányítása alatt ezernyi szolgáncs, s a gondoskodó szülők a névadáskor arra számítottak, hogy a vezéradminisztrátor segítségével fiuk kiérdemel majd egy nyugdíjképes írnoki állást. Lihegő biztonságkeresésükben teljesen figyelmen kívül hagyták, a kiszemelt őrangyal nem csak regisztrál, hanem bűvöletet gyakorol. Létre is hozza mindazokat, akiket jegyzékbe vesz: elsősorban szárnyas kis társait szavának teljes

teremtő erejével. Raduriel minden szava egy ének, mint a múzsáé, angyal születik belőle, daloló angyal. Mikor nagyobb rakomány együtt van belőlük, kórusba szervezi őket, s elefántcsont pálcájával elragadó kardalokat csal ki belőlük. Természetesen az Úr dicsőségére, aki, nem is titkolja, hajlamos érzékenyülni zsoltároktól, dicséretektől. És ezúttal is, a sokszólamú simogatás hatására az jut eszébe, hogy Radut Raduriel nyomába állítva menti meg kamaszgyötrelmétől. Radu szublimáljon, így szól a döntés: írjon verseket, daloljon Angélának songokat. Élje ki ezekben fergeteges ösztönét.

Radu pennára cseréli fel, amit markol. Szívéből meríti az ihletet, hagyja a nemieket, ahogyan Radurieltől tanulja. Kórusban csengő szavai belegiling-galangoznak Angéla lelkébe, szoprán elragadtatást keltve ott, melynek neve szüzi szerelem. Legalább is görcsétől szabadulván ebben a képzetkörben tételezi fel a mozgást, és Angéla is ezen a hullámhosszon veszi az emelkedett üzenetet. Kezdetben ezen. Melle, melyet Radu kebelnek hív, pihegve eped valami átszellemült malaszt ígérététől. Maga az ígérlet is szép szó, minden együtt van hát, ami a lányt a szűkeséges formákra emlékezteti. Nagyapját, akit a tiszteletes támogatott haza, két karjával olyan selymes puhán segíti az ágyhoz, mintha barikát ölelne, vagy remegő özgidát. A táti könnyes hálával fogadja az ölelést. Annak jeléül, hogy élvezzi a karitásos eljárást, száját hatalmasra tátja és rábocsajtja a lányra egy egész borozó bódulatát. Angéla alél, Radut látja lelki szeme előtt, az ő közelítő hangja fakasztja lelki gyönyörének forrásait, de a táti teszi be neki, előbb kíméletlenül, majd elég élvezetesen. Gyakorlottan dolgozik a vén kujon, egy füst alatt elveszi unokája szüzességét és teherbe ejti. Angéla igazán nem nézi ki belőle, mert nem tudja, hogy Gulahabbal van dolga, aki a tíz szentségtelen szefirot egyike. A mellőzött angyal bujtatta a nagypapa képmásába, olyan megtévesztően, hogy a szenténeket zengve érkező Radu sem veszi észre a különbséget. Azt hiszi, a tátinak elment az esze, hogy őt, Radut kiskorú lány megbecstelenítésével vádolja, még rendőrséggel is fenyegetőzik.

És Angéla? Neki csorognak könnyei a véres lepedőn. Azt állítja, lelki menyasszonyágyra készült, nem vett be fogamzásgátlót, nem is tartott ilyesmit otthon, Radu hogy lehet hozzá ilyen kegyetlen. A sarokba szorított fiú kínjában megint fohászodik. Mire az Úr, aki tehetetlenül szemléli trónusán a lenti fejleményeket, nekiül a csorbát, amennyire lehet, köszörülni. Mivel általában azt várja el az emberektől, hogy a rosszban is meglássák, sőt akarják a jót, Radu szívét is ez irányban dolgozza meg. Hármat kér tőle. Ígérje meg, oltár elé vezeti Angélat, ha az nem csináltatja el a gyereket. Aztán az emberiség szaporításának érdekében csináljanak még több kisdedet, amennyit csak bírnak. A továbbiakban pedig hagyják őt vadászni, kedvét tölteni, több cirkusz ne legyen. Nem teszi hozzá, csak csendben élvezzi, hogy a felvázolt kilátásoktól a mellőzött angyal majd tartós eperohamot kap. Mert, hogy az emberek éljenek nemi életet a testükkel, az angyalok ériék be a lelki létezéssel.

Hát ezt – Angel válasza nem várat magára. Elvégre magának is tulajdoníthatja három év múltán a fiatal pár templomi egybekelését, amely esemény lehetővé teszi, hogy a kisdedet keresztvíz alá tartsák. A kétszentségit neki – örvendezik, és kajánul figyel, hogyan hajlik a már járni is képes, öles baba fölé vérszerinti atyja, aki őt déd-

apai minőségében az Úr asztalánál be fogja mutatni. Az illendőség kedvéért az öreg csak könnyű lágersört ivott a tiszteletes kontójára, de abból mértéktelenül. Nem csoda, hogy szinte folyékony komlószagú leheletétől a kisfiú berüg. Nem sír, ahogyan az újszülöttek: hejehujázik. Ihaj – mondja – hukk, csuhaj, csuhaj, hukk, hukk. Mákonnal kell elaltatni, az öreg szerencsére emlékezik arra, hogyan altatta őt az ő anyja, a jelenlegi klambó úkanyja.

Az Úr megnyugodva veszi tudomásul, hogy az Angelónak keresztelt nagyded botrány nélkül esik át a két szertartáson, és látva, hogy ez a műve is forog a nagy művel együtt, kedvenc felhőágyán viteti magát kiemelt teremtményeinek szemléjére. Egyik oldalon az emberiség, a kezdetektől napjainkig, az első szőrös homlokú emberpártól a mai, révetegen koncentrált informatikusok tömkelegéig. Másik oldalon a három angyalkórus több millió kilowattos fényáradatot bocsájtva ki a világegyetembe. Hosszú, hegyes szárnyukkal, bokáig érő fehér klepetusukkal és az általuk megtestesített, iszonyatos mennyiségű jósággal, bizony, szemrevalóbbak a satnyább természetű, kétes ügyekben kakaskodó homo hominusknál. No meg, halhatatlanok is, méltatja fajtájukat az Úr, sosem öregszenek, legfeljebb elkarhozhatnak, vagy figyelmetlenség következtében lezuhannak, s ezek pótlására elég a további angyalokat magából kidaloló Radueril. Szóval nem lehet őket ugyanavval a mércével mérni. És mégis, az Úrnak van miért elégedetten simítani a teremtő szakállát. Ő, halandó emberi nemzedékek, ti, akik folyton születtek és meghaltok, és nagy félreértésekkel másztok a Jákob létráján, hogy a szaporodás kényszerét levetkőzve olyan tiszták legyetek, mint az angyalok, a szférák zenéjében szárnyaló, misztikus önmegtagadásukat élvező boldogok, ó, ti lökésről lökésre érkezők, ti ellenállhatatlan fityiszek, egymást hágjátok, egymást tiporjátok, egymás szemét kitoljátok, csak mindig előbbre, halált megvetve váltok halálra, csak mindig közelebb az örökkévalósághoz. Az enyémhez. Kelletek nekem, mert keltek nekem. Kelletek nekem, mert nekem játsszátok el vég nélküli frusztráltságokat. Ha a ti színdarabotok nem a frusztráltságról szólna, mitől tudnánk, én meg az angyalaim, hogy mi ki vagyunk elégülve?

És már csak ezért is látja az Úr, hogy így jó, hogy őt minden a jóhoz kötheti. Ettől az elégedettségtől a mellőzött angyal az ő sufnijában majdnem megpukkad. Ő látta az Urat Angéla blúzába leskelni, és felfordul a gyomra az elhangzott magánbeszéd képmutatásától. Az egész felépítmény alaptalanságától, ingatagságától, cáfolhatóságától. És főleg a beképzeltségtől, hogy így jó és más-ként nem lehet. Ki állíthatja, hogy az emberiségnek az örökkévalósághoz és nem önmagához kell közelebb jutnia? És ki, hogy az angyaloknak nélkülözni kell a nemiséget? És ki, hogy ez most már mindig így lesz? A mellőzött angyal rém unalmasnak tartja a sóltan örökkévalóságot, és nem tudja lenyelni, hogy rajta semmit sem lehet se nyelni, se nyalni.

A sufni levegője áporodott, az angyaloktól nem várhat semmit, megpróbál hát lépni egyet az emberek felé. Cukorangyaloként mutatkozik meg nekik, egy süteménybolt kirakatában több más szopókával egy vödröcskébe állítva. Raduék arra laknak egy zsákutcai nyomortanyán. Angéla csaposasszony egy nikotinbűzös ivóban, rosszul fizetik, de munka után áruba tudja bocsátani formás tagjait, melyekhez Radu házasságuk után sem nyúl. Amióta

az Úr hangsúlyozta rokonságát Rasuriellel, folyamatosan szublimál, s szájából angyalkákként röppennek a szárnyas szavak. Nem veszi ezeket a kutya sem, úgy, hogy a kis család Angéla prostitúciós túlóráiból él. Elég szűkösen, mert az asszony nem ad mindent haza: sutyiban beszáll nagyapja szeszkontójába, a táti pedig hágja kisunokáját, amikor fogyatkoznak a túlórás fogyasztók. Érthető hát, hogy Angelo betevő falatjára is alig jut, extrára meg egyszerűen semmi. A kétes azonosságú kölyök egyre többet lődörög a kirakat előtt, és csorgatja nyálát. De egyáltalán nem olyan ennyivaló kicsike, akin megesne valakinek a szíve, még egy pedofilnek is inkább bicskája nyílik, mint a bugyellárisa. Undok pisis, fosos elemista, fejlettségéhez képest elég alacsony, mert lábai oldalt behajlanak, ahogyan a csecsemők lábait ábrázolják a repülőtéri vécékhez tartozó pólyázók ajtaján.

Radu, a rendületlen hívő arra tanítja, ha jóra vágyik, és sokáig kell várni rá, türelmetlenkedés helyett imádkozzon. Angelo úgy gondolja, az angyal, melyre vágyik, nagyon jó, hát erősen fohászodik az Úrhoz, aki felfigyel a már-már követelészzerű esdeklésre, s egy pillanat alatt felméri, két legyet üthet egy csapásra, vagyis überelheti a cselszövő Angelt, aki általában csak egy legyet tud lecsapni. Szóval kielégítheti ezt a kis nyomoroncot és keresztülhúzhatja a rossz angyal számítását: agyon fogják nyalni. Már hívja is be Angelót a sütis néni, és megajándékozta a szopókával. Ezzel az Úr arca az igazságos öröm kifejezését ölti, ő maga pedig visszamerül a jó egyetemes felülkekedésének szemlélésébe. Így kerülheti el figyelmét két rosszarcú, szipós suhanc felbukkanása. Meglátják a szopókát a náluk kisebb, gyengébb fiúcska kezében, és egy pillanat alatt kicsavarják onnan. Vihognak, aztán összeverekednek a zsákmanyon, de ezt már Angelo nem látja. Sírva iszkol haza s persze háborogva: nem tudja felfogni, miért csak arra volt jó a fohász, hogy megkapja a szopókát, arra meg már miért nem, hogy megvédje a szopóka elvesztésétől. Biztonságérzetén kívül megingott arányérzéke, valamint bizodalma az adományozóban. Úgy látszik, ez nem tud mindent.

Pedig az Úr nem igazán marad alul. Enged valamit elveiből, hagyja, hogy a két csiszlik félig agyonverje egymást, és közben a szopóka elkeveredjék a kövzetlen járdát felverő gazban. Végül mégis a legjobb kézbe kerül. A tiszteletes találja meg, ő már rossz célra nem fogja használni, az Úr előre iszik az angyal bőrére. Figyelme felhagy, az általános jóra terelődik vissza, a tiszteletes, aki édesszájú, nagyot nyal az angyalnak, aki élvez, ahogyan tud, az óvatlan tiszteletes pedig rosszul lesz. Nem lehet büntetlenül nyalni a mellőzött angyalnak. Csakhogy honnan tudhatná a hányó lelkész, hogy rossznak nyal. Rá van talán írva? „Lehet, Uram,

hogy az első emberpárnak elmondtad, mit nem szabad, de nekem – NEKEM – nem kötsz semmit az orromra. Miért tagadod meg hivatásos szolgálótól az információt?” E méltatlankodásra Angel gondolatban dúdol: „hintem a konkolyt, hintem a konkolyt, majd csak ki fog kelni”. És csakugyan, amikor a tiszteletes befejezi a hányást, a hite sem olyan már, hogy kösziklát lehetne építeni rajta. A hányás miatt amúgy sem igen tudja többé a jót megkülönböztetni a rossztól. És mit tesz isten, Radu épp ekkor bízza a tiszteletesre Angelo nevelését.

Elhatározására a nyomor készítette. Be kellett látnia, Angelonak nem tesz jót az iskolai környezet. Osztálytársai – szintén szurtos, hitvány kicsikék – csúfolják, mert apja éhenkórász, anyja lotyó, ő maga hol csimpánz, hol gecimanó. A csimpánz a kacska-csámpás lábára vonatkozik, a gecimanó a származására, mely a környék alacsony foglalkoztatottságú népsége számára nyílt titok. Nem úgy az érintett számára, aki – mivel szűkebb családja, vagyis Angela, Radu és a dédtáti hallgat róla, mint a sír – a tiszte-

Bács Emese műve

letest faggatja megfajtásért. Utóbbi tisztában van ugyan az elnevezés jelentésével, okát viszont inkább csak találgatja, ezért analógiás célzásban keres kibúvót. „Porból vétettél, porrá leszel.” Ez a hittanórával felérő szentencia mindenestre arról is biztosítja a kis torzót, hogy az Úr halálbiztosra dolgozik. „De hogyan? De hogyan?” – nyaggatja Angelo ártatlan kíváncsisággal. Halvány segédfogalma sem lévén erről, a tiszteletes hetekig húzza a választ, végül a mellőzött angyal körmönfont ságását adja tovább. „Jónak kell lenni”. Ennyit. Angelo töpreng sokáig, hogy hol és mint. A megvilágosodáshoz kamaszkora hajnalán jut el, mikor is egyik nyilvánvalóan rossz osztálytársa spiccből iszonyatosan seggbe rúgja. A mellőzött angyal nem alszik. Angelo fejlődő agyán egy gondolat villan át: bosszút állni lenne jó. A lehetőségek felől a tiszteletesnél érdeklődik, aki elérzékenyülve simogatja a satnya fiú fűrtjeit. Járjál pankrátoredzésre, javallja. S egyre élvezetesebb látványként fogadja a sebesen erősödő legényt, aki cipónagyságú karizmokkal és viadukt ívű deltákkal állít be hozzá. Hasonlatosan duzzadó, tompán fényes, haragos vörös hímtagot is gyúrnak neki. Változó hosszúságban ez a döbbenetesen vonzó csék meg-megjelenik a tiszteletes további álmaiban éjszaka, de nappali álmokat is gerjeszt. A szálakat azonban a mellőzött angyal húzogatja.

Angelo elé Angélat penderíti, pontosabban Angéla 2-t, nehogy több évezredes tilalom alá eső vonzalom gyanúját keltsük. A névazonosság így is megteszi hatását, no, meg persze a rugalmasan izgató lánytest, s az egész lény kihívó cseresznyeszerűsége. A fiatalember ligeti padon üldögél, amikor a lány először meglátja. Nyomban megtetszik neki a lótuszülésszerű elhelyezkedés, meg, ahogyan a domborítva trónoló fazon rávillantja a foga fehérjét. Milyen kellemesen haraphat ez gyümölcsbe, gondolja a lány, s ugyanakkor az Úr is arról kezd ábrándozni, helyre egy pár lesz ezekből, áldásom rájuk. Vajon jól méri fel az Úr az ábránd és a valóság közti szakadékot? Mint aki csak céltalanul kószál, Angéla 2 táskáját karnyújtásnyira lóbálva halad el Angelo előtt, aki felpattan, hogy bizalommal és jó étvágygal megszólítsa. Alig magasabb, mint amikor ül. Angéla 2 el akar menekülni a valóság elől, de a mellőzött angyal elgáncsolja, két acélos marok pedig felragadja. Ott vergődik a torzó karjában, az pedig minden további nélkül nyalja, falja, már-már kisebb darabkákat is kiharap kicsattanó egészségéből. Az Úr hirtelenjében nem tudja, mihez fogjon, szerencsétlenül érzi magát a felhódíványon. Végül két arra korzózó karatés akadályozza meg Angelót, hogy jóllakjon. Leütik. Ő pedig a jónak erőszakos akadályoztatását az Úr rovására írja.

Előadja az ő változatát a tiszteletesnek, aki azt tanácsolja, tanuljon meg ő is karatézni, már csak ez hiányzik, hogy a legjobb legyen. Radu ez idő tájt fog egy óda megírásába, mely Angelót a Jó hősi szállásmestereként magasztalja. Felolvassa az első éneket Angélanak, akit az emelkedett szöveg kicsit megvigasztal a prostitúciós bevétel visszaeséséért. Múlik az idő: az ivóban is, mikor a poharakat mosogatja, kevesebben legeltetik szemüket a blúza kivágásában. Etyepetye nélkül csapos munkája egyre kimerítőbb, és szorong, hogy össze fog esni a hónap végi döntő meccs szurkolóinak tolongásától, követelődésétől. Harmadosztályú mérkőzés lesz, használt labdával, de izzó szenvedéllyel. Mármost a nézők részéről. Akik közül nem egy képes az Úr támogatását is kérni. A kocsmáros dörzsöli tenyerét: előre látja, mennyi szesz

dől a poharakba, mekkora pénz az ő kasszájába. A rendezők előre látják az összetört padokat, érzik a füstbombák szagát, hallják a salakra hajigált sörösüvegek csörrenését. Az Úr bölcsen lapít, naponta többször mossa kezét: arról mélyen hallgat, hogy kinek szurkol, kinek kedvez. Legbiztosabbnak a rend fenntartására Angelo látszik hivatottnak. Híre járt már rettentő erejének a telepen s az egész egyházközségben. Őt bérlik fel, hogy végezze el a munka dandárját, a rosszul fizetett rendőrök csak egy-két kezdő hőzöngőt kapnak majd le körméről. Az önmaga szemében is nagyra nő, alacsony kidobóembernek lelkére kötik, hogy csak a rosszakat bántsa, és adnak neki két tiszteletjegyet, bizalmuk jeléül. Ő persze Radu s a tiszteletest hívja meg. Több jegyet nem kap, s a táti szerepéről a saját létrehozatalában amúgy sincsen tudomása.

Es Angel, a mellőzött angyal? Ő a lelátó alatti sufni-ba telepedik be, és a fűrtjeire hulló szotyolahéjakat rázza le. Sasszemmel figyeli a szemközi lelátón domborító kolosszális torzót s a nyeglén beügető zöld és fehér csapatot. Sípszó, driblitánc ide, tiplirugaszkodás oda, mihelyt az ócska labda kalandozásra indul, a szenvedélyek elszabadulnak. Papírtrombiták, füstcsóvák, petárdák, bűzbombák, köpések, szitkok mind a labdát durván rugdosó alakok elleni tiltakozásékat hatnak. Angelo szemében. Ugyanott a helyzet a gyógyíthatatlan elmérgesedés lejtőjére csúszik. Neki kell teljes erejével visszatartania. Az Úr erről a gondolatról értesülve s a bölénycsordákra emlékezve kicsit elszégyelli magát. Angelo pedig leimboldog a pályára és dologhoz lát. Ne bántsák a labdát, hagyják abba. Elkapja az elsőt, akit tetten ér, s akinek ő éppen hogy a gyomorszájáig ér. Fejjel belebokszol, aztán a két-rét görnyedő csatárt belevágja a rohangálók sűrűjébe. Kavardás támad, de a legtöbb játékos folytatja a gólrátörést. Meg is járják azonnal. Angelót alacsony termetre arra képesíti, hogy lábszáránál fogva csípjen el egyet, s a most már rátámadó futballisták ellen cséphadarónak használja. Ilyen bánásmód csonttörést és heves vérzést vált ki, vörös szín uralkodik elég hamar a fehér és zöld trikókon. Elég hamar el is használódik a kőkori fegyver. Seбай, egy kapus is megteszi. Angelo úgy lóbálja, hogy előbb a szabadon lengő lapátkéz húzzon le bőrkesztyűs pofont a kiszemelt áldozatnak, csak aztán zuhanjon rá teljes súlyával szétcsikarva csontot, belsőseget. Egyszer csak mind, aki az előbb még úgy szaladgált, mint a vízipók, most egymás hegyén, hátán hever, s a hörgő, nyögő, egyes esetekben teljesen néma halom tetején görbe lábain rúgózik Angelo és dacosan emelt öklét rázza, ahogyan a pankrátoroktól tanulta. Körötte csend s a lelátók tartományán az imént szilajon rikoltó nézők némán, kicsit be is gazolva néznek egymásra. Akkor tör fel megint torkukon artikulálatlan ordítás, mikor a rendőrség elvezeti a meglepett Angelót, aki nemigen érti, hogy ő most miért nem jó, hiszen legyőzte a rosszat.

Az Úr látja, mi történt, de bölcsőbbnek tartja, ha egyelőre ágya felhőpihébe fúrja fejét. Meccs híján a közönség pedig egy emberként a kocsmának veszi útját. Ami azt jelenti, hogy nagyon sok emberről van szó. Elvben meg akarják beszélni a történeteket, valójában el akarnak mindent felejteni fél literrel, egy literrel, két literrel, ha másként nem megy. Az érzékeny lelkében feldúlt Radu rögtön két litert rendel. Sört vagy bort? – kérdi gépiesen Angéla. Bort – vágja oda neki az ő költő férje, aki úgy sejt, akkor ér végre a helyzet magaslatára, ha szárnyas szavaival két

új labdarúgó csapatot teremt. Fejében ki is szalad a két válogatott együttes, a bíró is füttyent, csak éppen a játékosok lába beleakad túlméretezett, hegyes szárnyukba, a labda meg hol ide, hol oda gurul, anélkül, hogy a daloló játékosoknak közülük volna hozzá. És hogyan is várhatná el ezektől a légi létre lett lényektől, hogy az ő meztelen, selymes lábfejükkel a labdát elvegyék egymástól és többé-kevésbé alattomos lökdösődéssel durván kapura löjék. A másik kapujára. Radu nem akar semmi ilyesmit látni, s a látványt a maga művének tulajdonítani. Nyakal inkább, s a mellőzött angyal ebben az állapotában látomást bocsát szeszese szemére. A pohármosó fölé hajló Angélat úgy látja, ahogy két évtizeddel azelőtt, mikor az a tátit részesítette elsősegélyben, és konfirmációs blúza vágásában ugrabugráltak a mellék. Radu nyúlna feléjük, Angéla azonban másoknak tölt. Radu keresi a helyzethez illő szárnyas szavakat. Tompuló agyában ezek erőteljesen verdesnek, egy kap csupán lábra, egy szárnyatlan, ám gátlástalanul erőszakos. „Mennyi?” – ez a szó jut el Angéla fülébe s ott, ha nem is szoprán elragadtatást, de üzletszerű érdeklődést mindenképpen kelt. A csaposasszony leteszi a töltésre váró két söröskorsót, és felmutatja szabaduló tíz ujját. Egyszer. Kétszer. Háromszor. Radu megpróbál dévajul kacskintani, és úgy nekittüzesedik, hogy sikerül neki. Azt se bánja, hogy előre kell fizetni. S amikor végre a korhely nép hazatántorog, a rosszat sejtő tati hiába dörömböl a lehúzott vasredőnyön: bent ezúttal Radu rabonyázik hitese párjával, s Angéla tudja már, hogy milyen Raduval.

Angelót pedig, akit alig sikerül megakadályozniuk abban, hogy szétverje a rabomobílt, a hatósági közegek legvastagabb vasrácsuk mögé zárják. Ott kuksol, keres vigaszt a méltánytalanságért, amely, úgy érzi, az ő folyamatosan keserves osztályrésze. Közvetlenül az Úrhoz fordul, ahogyan a tiszteletestől tanulta. Az Úr készüléke süket, még rögzítő sem válaszol. Reményét veszítve a boldogtalan izompacsirta összevissza fohászodik a világűrben, serceg minden, ropog, már-már zavarogépek jelenlétét is okolja: egyszer mégis valami ismétlődő hirdetésforma hallatszik át egy utálatos bűgáson. Szól mindenkire, Angelo azonban úgy véli, egyenesen őhozza. „Az Úr távollétében kérjen egy angyalt, rangban az áll legközelebb az emberhez.” Hát akkor kér egyet. Valami különleges angyalszag tódul tüdejébe, s már az angyal is ott terem. A mellőzött. Angelo ezt nem tudja, egyáltalán nem tudja, milyen, hiszen először találkozik vele. Illetve az bizonyos számára, hogy istentelenül vonzó, homályos alak, se nem fénylő, se sem fekete. Föltétlenül megölelni való.

Angelónak nemi életben nem volt még része, idevágó ismereteit leginkább a pankrációsoknál szedte össze. Pankrációs fogalmakban. Jobb, ha ilyesmikkel nem áll elő. Másik példa Radu lehetne, akit apjának tart, ő azonban kizárólag a fennkölt hangfekvésben dolgozik, ami a testi fekvéshez semmilyen gyakorlati eligazítást nem nyújt. Arról Angelónak gőze sincsen, hogy őt tati tevékeny spermája indította az evilági életbe, legfeljebb az ő vak elszántságából buzog ereiben egy s más. Ennyi is elég, hogy meredezve nekilásson. Nyelven puszival próbálkozik, a tünemény viszonzozza, vásottan mosolyog is hozzá. Jóval magasabb Angelónál, aki lehúzza magához. Közben leoldja derekáról az aranykötelet. Benyúl a földig erő selyeming alá és magánkívül felkiált a gyönyör-

rúségtől: „Hát ilyen? Uram egek, micsoda angyalbőr!” Az angyalnak tetszik az elismerés. Kelleti magát csípőjét rázza, ahogy a hastáncos nők az Ezeregyéjszakában. És hogy kész mindenre, az abból is látszik, hogy ő is vetkőzteti a rálihegőt, izgékony, nem e világi ujjáival kiugratja a már említett, haragosvörös hímtagot. „Uram egek, micsoda dorong, micsoda tarackok!” Kettőzi e kiáltás a jó és a rossz között tanácsalankodó hevét, úgy hiszi, az lesz a jó, ha priccse rá dönti a levegőből érkezett látogatót. Félre hát minden teketóriával: hite szerint cselekszik. Amint ráveti magát az amúgy szintén türelmetlenkedő testre, a két angyalszárny döbbenetes erővel rácsukodik. Most megtudom, hogy milyen – ujjong fel a küszöbön Angelo képzelete. Az angyal szorítja szívdobogva és sóhajt mélységesen. Angelo is sóhajt, többször is, kétségbeesetten. Amit keres, a nyílást, sehogy sem találja. Ujjával is betúr, betúrna, ám mindenütt csak örjítő, sima angyalbőr, és semmi más. Pusztaság elől, és, fájdalom, pusztaság hátul is, mert emberfeletti erőfeszítéssel Angelo ugyan hasára fordítja vélt partnerét, hogy a két hosszú szárny között szerencsét próbáljon, ahogyan a pankrátoroknál megfigyelte – de olyan szerencsére sem lel. Egész egyszerűen, az angyalok nem vizelnek, nem székelnek. Nem kell nekik.

Angelónak ellenben kell. Nagyon kell most már az angyal. Örjögve, követelőzve döfködi selymes, mindenütt vigasztalanul zárt porcikáit. Voltaképpen ugyanaz hiányzik neki, mint ennek a rangban az emberhez legközelebb álló teremtménynek. Ez utóbbi közös szerencsétlenségükre próbálja felhívni kiszemelt kedvese figyelmét. Ő azonban, kettőjük között most már a gerjedelmesebb, a szóra nyíló szájra mutat, hogy oda be. Az angyal úgy néz rá, mint egy hülyére. Ajka dühös, metelyes mosolyra nyílik. Mert végül is elégedetlen angyal. Angelo látja az éles angyalfogakat és felfogja, hogy ottan reá semmi jó nem vár. Rettenetében szíve felmondja a szolgálatot. Egy hörgés, két hörgés, aztán semmi.

Az élettelen test mellett papírtrombita hever. Angelo egy szurkolótól vehette el. Angel belefúj hosszán, gúnyosan, kihívóan. Persze, hogy az Úrnak fújja, aki nagy vadászként maga is jól ismeri a diadalkürtök üzenetét. Lececmereedik felhőágyáról, nem mondja, hogy Angelo hiányzik neki – nem szokása mondani, hogy hiányzik neki bárki –, de kinyújtja végtelen hosszú karját a zárka kijáratához, hogy most elkapja a pimaszt. Villámgyors a mozdulat, a hatalmas marokban szárnyak vergődnek. Kinyitja, egy légy repül ki. Repülne csak, mert egy másik villámgyors lendület földhöz vágja. Az Úr lába is meztelen, ezzel tapossa el a bogarat, jobb híján, mert a mellőzött angyal a hátsó ajtón távozott, és megint a sufniában dekkol.

Az Úr reméli, hogy őt most ebben az előnytelen helyzetben nem látja senki. Ellenőrzi az ablakokat. Az egyik mögött a tiszteletes látható. Kapcsos könyvét böngészi, szájából a cukorangyal szopóka lóg. Jobban tenné az Úr is, ha nem leskelődne. Majdnem hasra esik valami kerekben, sárosban, cafatosban. Gyanítja, hogy a labda lehet, melyet Radu törvényes és a szentségtelen Szefirot zabigyereke próbált védelmezni. „Kiszámíthatatlan – sziszeg az Úr –, beszámíthatatlan”. Rugdalja maga előtt a labdát. Ez váratlanul legurul a kanális lefolyóján, melynek vasrácsát egy fémgyújtó ellopta. Nemigen akarózik az Úrnak utána nyúlni.

Lévai Ádám műve

MARIO BENEDETTI

Szeretkeznek-e az angyalok?

Az angyalok szerelmi életéhez kapcsolódik az egyik legsajnálatosabb információhiány, amelytől, amióta világ a világ, férfiak és nők egyaránt szenvednek. A soha meg nem erősített állítás, miszerint az angyalok nem szeretkeznek, talán azt jelenti, hogy nem úgy csinálják, mint a halandók.

Egy másik, szintén meg nem erősített, de valószínűbb verzió szerint a testi szerelmet nem ismerik ugyan (azon egyszerű okból, hogy nincs testük), szavakkal, mégpedig a megfelelő szavakkal, az angyalok igenis áldoznak a szerelem oltárán.

Így hát, valahányszor Angel és Ángela két áttűnés kereszteződésében találkoznak, először csak nézik egymást, csábítják és kísértik egymást tekintetükkel, mely természetesen angyali.

És ha Angel, hogy fellobbantsa a tüzet, azt mondja: „Mag”, Ángela, hogy felszítsa, azt feleli: „Barázda”. Angel azt mondja: „Lavina”, és Ángela, gyengéden: „Szakadék”.

Suhannak köztük a szavak, szédítően sebesekek, mint a meteoritok, vagy simogatóak, akár a hópelyhek.

Angel azt mondja: „Farönk”. És Ángela: „Üreg”.

A közelben suhogtatja szárnyait egy nőgyűlölő, hallgatag Órangyal és egy özvegy, borús Halálangyal. De a szerelmespár nem rebben szét, egyre csak szerelmüket szótagolják.

Angel azt mondja: „Forrás”. És Ángela: „Völgy”.

Harmattal itatódnak át a szótagok, s a hókristályok között, itt is, ott is örvénylik tőlük a levegő, s bennük a vágy.

Angel azt mondja: „Kard”, és Ángela, ragyogva: „Seb”. Angel azt mondja: „Csendülés”, és Ángela: „Kondulás”.

És a földöntúli orgazmus pillanatában összerezdülnek, megremegnek, felhasadnak a pehelyfelhők és a gomolyfelhők, a rétegfelhők és az esőfelhők, s bőséges esőként ömlik a földre az angyalok szerelme.

Perényi Katalin fordítása

Lévai Ádám műve

YVES-JACQUES BOUIN

Angyalok jussa¹

Ajkadon egy mosoly talányos élete
A füled körül suttogás motoz

Vállad ragyogása lekerekíti a nézést
Ádázságát megszelídíti

Kebled pírja minden más fényt kiolt
Ez hát az adomány melyben részem lehet

Ez hát az angyalok jussa mit ellopok
A megrészegülés mely reszket felszíneden

Végigmegyek, egész le, megállok, eltűnök
És partot érek
A tested végein

Ömlök, szétterülök és fölszívódom
Felnézek a magasba
Egész a bőröd alá

Megrészegülök és fulladozom
Hangod folyékony özönében
Az ömlő nemiségben
Többé föl nem megyek

Asszony, kit alig érint
A szavak szárnya
Álmaim szétoszolnak

Szerelmeskedtem a verssel
Szerelmeskedem a halállal

Imreh András fordítása

¹ Az érlelés során a hordókból elpárolgó alkohol. Úgy tartják, ez az angyalok részesevé, amiért vigyázzák az érlelést.

ÁNGEL ZAPATA

Justo meg az angyal

Justo azt mondja, ne törődjek veled. Azt mondja, tegyék úgy, mintha nem látnám. „Ne is törődj velem”, mondja Justo. Folyton azzal jön, hogy milyen olcsó volt a lakás. Meg hogy az aranyló fűrtű, hófehér szárnyú angyal egyszer majd úgyis megjön, hogy pontban tizenkettőkor megjelenjen a varrógép mellett, és azt mondja, „áldott vagy te az asszonyok között”.

– Téged meg mit izgat, mit mond – mondja Justo. Te csak gondoldj arra, Antonia, hogy ennek a lakásnak milyen szép erkélye van, és milyen jó itt a közlekedés.

Ezt mondja.

– Áldott vagy te az asszonyok között – mondja az angyal mindennap. És hiába az aranyló fűrtjei meg a hófehér szárnyai, én piros leszek, mint egy alma; hiszen világos, hogy mire céloz.

– Ne is törődj velem – erősködik Justo.

Ők ketten, Justo meg az angyal, meg fognak engem őrjíteni.

Perényi Katalin fordítása

Lévai Ádám műve

Lévai Ádám műve

KÁNTOR PÉTER

A könyvespolc előtt

Az ördög súgta nekem egy napon,
vagy egy túlbuzgó angyal inkább, igen,
egy olyan, aki folyton terveket sző
az emberek javára állítólag,
ne halogasd tovább, súgta az angyal,
mire vársz? egyszer meg kell tenni úgysis,
gyerünk, selejtez ki a könyveid!
Es nekiveselkedtem mint Toldi Miklós
annak a recsegő könyvespolcnak.
Megpróbáltam kiselejtezni a könyveimet,
muszáj, gondoltam, ha nehéz is,
de mégis a jövő érdekében,
hogy legyen helye a jövőnek,
hogy tudjam hova tenni, ha jön.
De hiába erőlködtem, nem sikerült,
nem tudtam kiselejtezni egy darabot se.
Talán mind annyira tetszett, azért?
Ugyan már! De ahogy beleolvastam
ebbe is, abba is, amabba is,
elkábultam és megsédültem,
rám tört a gyengeség, mellbe vágott,
akár a tavaszi fáradtság,
az a sok fohász, sok akarás
nyomot hagyni, valami nyomot hagyni.
De hát muszáj-e nekem választani
dadogás és dadogás között?
Ugyan, hagyd a csudába az egészet,
súgta a fülemben az ördög,

nincsen jobb dolgod? nincs fontosabb?
 ne törődj a selejtezéssel,
 majd megteszi helyetted valaki más,
 bízd a holnapra a holnapot,
 nem muszáj folyton választani,
 kergetni folyton az igazságot,
 minek gyötörnéd magad ezzel?
 majd megpróbálsz egyszer máskor.
 Körülöttem könyvtéglahegyek.
 Bontási terület? Építési?
 Szeretnék beköltözni egy toronyházba?
 Egy kertre nyíló nyári lakba?
 Meghúzódni a hideg elől?
 A meleg elől? Ajtót nyitni?
 Mit szeretnék? Nagy, tágas teret?
 Lerogyni, felpattanni a tükör előtt?
 Ex tempore, ó mennyi blabla,
 beleolvastam ebbe, abba,
 arcok villantak fel előttem,
 láttam kíváncsi tekintetet,
 csillogó és zavaros szemet,
 örök fiatal, görnyedt hátat,
 meztelen mellet, mezítlábat,
 lázadót és szimpla hőbörgőt,
 hajlékkereső hajléktalant,
 láttam bohócot, didergő dívát,
 és elkábultam és megsédültem,
 és visszadugdostam mindet sorban
 oda, ahol eddig is voltak,
 egymást gyúrva, taszítva, szítva,
 egymás hegyén-hátán szorongva
 abban a poros öröklétben,
 azon a recsegő könyvespolcon.

Lévai Ádám műve

PARTI NAGY LAJOS

Tréning, trénadrág

(angyalcédulák)

Nem írni helyesen nem olyan könnyű, mint tünik.

•

Megkeresésükre kérés nélkül közlöm, „orvos”-hoz rég óta nem járok más a szárnyammal, levetetése ronda műtét, kétszer megcsináltam procedurát, fokta, vissza nőtt, nem törődött a kék parolimmal. Legyél, ha vagy, baszaszári, mondtam, amikor nem volt már „paroli”-m semmilyen a civil élet révében, nem tehetek rollad. Ez az enyém viszonylagosan kicsi szárny, repülni nem tudok vele, legutób hagytam ha akar nőni, más fél évig, mialat nem nőtt nekem nagyobra, mint egy kinyitott „Népszabadság”, viszont ép kezdte kinyomni az összes kabátomat enyhe puposságig menően. A repülést meg próbáltam odalen pincébe, mer attól féltem esetleg sikerül, de nem. Talán tovább tartott az egy-egy szökdelés, de több nem történt. Ezzel leis vontam konzekvenciámat. Vissza húsztam az atlétát meg a „mackó” felsőt és jól van. Levanszarva, mondtam, nem ozt nem szoroz, ha ennyire húz a földje magához, mégis csak ez a hazám.

•

Ha megnő a szárnyam, viszanyesetem az asszonnyal, rajta kívül nemtud róla senki, meg nem is látja senki, tüdőszűrőre, és hasonlókra nem járok, ezzel le van a gond. Nem zavar semmibe. Az asszony nem is nevezi a nevén, ahogy a faszomat se, azt mondja, húzd föl trikód, leápolom a másvalamidet. És akkor levágja szabó olló révén fölső egyharmadot vagy a felit, mer lejobb már fáj, ha bele vág, mintha körmömet tövig vágná, úgy fáj. Kicsit és nagyon világosat vérzik mikép a „tejes kukorica”. A meleg tollam még vergődik, mikor egy stanecliben kiviszem „Jászay Mari” tэрre, elásom éjel. Egyszer próbáltuk elégetni fürdőszoza-kályhába, de olyan tömjén meg vaniliaillat horgadot föl az egész házba, mint a Bazilikába egy cukrász-versenyen. Összeszaladtak a lakók a gangon! Azt mondta az asszony kifogásnak, hogy bocsátjanak meg, leégett a francos tepsi neki a buktájával, azok meg bólogattak, próbáltak volna nem, ötvennyolcban. Akkor egy házmesternek jobban lett „bólogatva”, mint negyvennégy téli dolgok idejébe.

•

Én se hívom máshogyan. A másvalamim. Mindenkinek van, de többségnek csak mirigybe, ki lehet venni „bicskával”, mer nincs kifejlődvel. Sok hurgóbánya hova repülne?

•

„Körkérdés”-re, hogy mi a véleményem „mai divat”-ról, a kövedkezőket feleltem: elvátarsak, én általába elitélem, de például a Valikának, kifejezetten jól áll és nemcsak, bocsánat, mellvarástól föl fele. Valikát aki magyar, ismeri a TV-éből! Bécs és az Ural köszt neki volt az első szivacsabátja. Eső után ki csavarta, mint a szivárványt és kész.

•

Az én feleségem az eltünése előtt anyit se divatozott, mint egy vesszőseprű, szolgálatba ugye egyenruha, civilben fekete alj, fehér bluz, oszt kalap. És „alatta” is, higénija, semmi más. Úgyhogy témába nem vagyok gyakorlot! Ha eltűnt, eltűnt, egészségére. Ne kerüljön elő, anyit mondok. Mer az adott szó szocializmusba se „szüreti fos”. Van egy Dráva utcai fodrásznő, onnéttől az vágja másvalamimet, ha muszáj. A fia ötvenhét februárjába fölföstöte a házunk falára éjszaka, amit fölföstöt, hogy márciusban újra kezdjük, elenforradalmot, ugye. Nagy festében nem látta, hogy látom a hülye. Megfogtam a szíjjammal, bementem vele egy körömkeféér, meg egy láncér. Reggelre lekefélte, akkor elvittem anyjához. Az jajgatott, mondta mindenre hajlandó, ez az egy fia van, nem töb,

ne likvidáljam le, kérem szépen. Na jó, montam, akkor én eszt a Fricikét grátisz szabadon engedem. És eltettem talonba az ügyet. Aztán amióta eltűnt az asszony, ő nyírja. Amig én élek az a fodrász nő kitart, és hallgatni fog. Ő is csak aszt mondja, „másvalami”. Megtanulta.

•

W. Valikával vagyhat Valériával megegyező bérházbanlakás miatt az ő pályáját és életvitelét meszemenően figyelemmel kísérem. Ő szakmai „hobim” én nekem. Róla havi lebontásba megmondom, adás napokon hányszor használ „kiswécét” 23 há és hajnali 01 há köszt. Mikor van „rajt a baj”, s hány fokba „széttett” lábbal issza kávéját reggel a pongyolla alatt. És én eszt repülő alkalmatosság nélkül értem el, ezt az eredményt személyi követésbe. Mióta ide álitott engem a munkáshatalom, az ő minden mondata le van dokumentálva füzetbe, amit itthol mond, szó szerint. Illetve a „televízió”-ba. Pedig hol vagyunk még technikailag 21. századhoz, „mikró-kamera” tekintetébe és hasonlókba.

•

Egyedül aszt akarom vele kezdeni W. Valikával, hogy egyszer megmutatom neki, milyen a teljeskörűség. Átfogóság. Hogy mi van a „képernyőn” kívül. Nemi vágyam irányába erős, vad és kébzeleti. Hogy kaszáljak neki liliomot „Jászay Mari” téren, egy eldugot helyen szép kövér liliom nyól, mint valami madár, abba gázoljon negligésbe. Egész bőröndel hozok fogado késség esetén.

•

Már bal hátvéd koromba is szerettem figyelni. Aki nem tud, és nem szeret figyelni, az ne menyjen házmesternek. Igaz, egy komolyab demokráciába, mint a népi, olyant be se veszik! Házmesternek lenni rang, nem al hadnagyi, de rang. Van aki 1 trafik-ot kap, ha ki öregszik, van aki 1 egész házat. Én utóbi valaki vagyok! Van egy házam, nem ugy értve, mint „háziúr”-nak, hanem inkább házi-elvtárs. Az elődöm ellen-foradalom alatt kidiszidált, lehet képzelni, mit hagyott itt eszmeileg. Rendtelenséget. Pont mint a lakásba. Széthányva minden cuc, mint ha övé lenne. 12 szeméjes ebédlő-asztal összekarizstolva, detto „zongora”. Kezét letörném! Mer ez már népvagyon volt, amikor bele ült!

•

Ahogy angyal se csak jó van, házmester se csak rossz.

•

Felügyeletemre bizott ház sok rétü és problémás. Egyesek egyenesen nemrégre datálva jöttek ki „börtön”-ből. Onan tudom, ki van frissen szabadulva, hogy kérdésemre, „hogy? van”, vigyázba válaszol, keze a varáson szépen. Aztán ez elmúlik és ugyanolyan le néző maradnak, mint volt. Tiztelet kivételnek. Van több híresség. Híresség egyenlő gyanúság! Meg van sok magas elvtárs testületből, kikkel körkőrössen egymást figyeljük. Bekukkantunk egymás „izé”-jébe, tréningruhájába, és ha össze akad a szemünk, kacsintunk. Csak azok, ha el mennek hazúról öltönyt húsznak meg ilyesmit. Én meg ülök itt lábakapcán, „mackó” nadrágba élet fogytiglan, mer nem megyek el ittholról. Pont ez a lényeg, az itt levés! Itt élned hallnod kell!

•

A Valika „tévébemondó” leghíreseb lakó a környékbe az izzerli pofikájával. Sebessen halad mai divattal, és minden egyes este az én házamba jön haza a kígyós „pina”-zöld ruhájában, meg a piros kabátjában „TV-bemondás” után, mer ott van a bejelentett lakása. Rendszeresen magán autók hozák! Maszekok! Nagy pártag létére. Rend-számok mellékelve. S hogy kivel van kiszálláskor „puszi”, kivel hasonló. Legritkábban elvtársi kezetrázás, meg kell jegyezzem. Be az objektunba egy se mer jönni, mert azt tudgyák, hogy velem kéne le rendezni a témát. Lehetne velem boltolni, csak arról megvan veszélye, részletes jelentés meggy odabe szervek felé. Még haza se ért a pasas az „aktus”-ból, már meg írtam!

Ekkora azért nincs a szerelem! Vagy még az lehet, az „érintkezés”-ét nem ithol űzi a Valika, hogy szépen mondjam.

•

Sose fogom ezt a száguldó technikát meg szokni, fél órája még látom a saját szememmel odabe a tévébe, és már csönget is nekem a rüfkéje. Úgy hogy nekem senki a Kádárroszat ne mondgyon. Mondgyuk, nem is mond. Csönget én meg megyek. Ötven fillért ad, és csengő hangon „Lajos” elvtársnak hív, mint lakók többsége. Pedig a Lajos az elődöm volt, de rájuk hagyom, fedőnévnek jó. A név olyan, mint lőpor a bőrbe, nem lehet vele mit csinálni. Magán meg már nemlátja az ember, hogy hívják név szerint. Ki nevezi néven magát, nemigaz?

•

Egyszer azt mondotta nekem egészen váratlanul, hogy ötöt követik, nem eggyen és nem ketten. És még veséjébe is utána mennek. És szerintem, ő hova tegyen ezirányba „lépés”-eket? Azt feleltem, sehova, én házon belül teljes körűen nyitva tartom a szemem, ami maximálisan igaz volt. Ideben nem követték, aszt én tudnám, Valika! Ennél sokkal többet fizikai értelemben nem beszélgettünk.

•

Utóbi időbe engem, őszintén meg mondván, kicsit dekkoltat itt a munkáshatalom és Sepruha-elvtárs, de ez megváltozik. Ha a találmányom technikailag is beérik, az még őt is el söpörheti utból. Több hivatallal is kimerítő levelezésbe vagyok. Nagy tanálmány, „Béke Tábora”-ra szóló. Az a jelenség adta ötletet, hogy összes strandon, camping-ban, üdülőben, sőt „presszó”-ban, a „szabad idő” egész frontján százasaival hangoznak el az emberi mondatok anélkül, hogy valaki is rögzítené, és hejükre tenné őket. Hogy lehet ez, kérdemén! Ha minden mondatnak van teremtője, akkor rögzítője is kell legyen. Ez volt a ki induló pont. Be ereszttem Valikát, aztán föl lopószkodok a helyemre, ahonnan dokumentálom a kis szokásait fürdőszobájába s másutt. Mikor vissza fekszek, rendszeresen az irányba „képzelvek”, hogy műbörkabátos személyi követő vagyok a messzi 70-es években. Én mindig a jövőbe nézek előre, ebbe a tekintetbe mondhatom, hogy enbertípus vagyok.

•

Egyenesen Siófokrai kiküldéssel! Állok strand közepén merőben el vegyülve dolgozó nép közt, épp a műbörkabát, ami esetleg szokatlan. Kezembe ott fogom a számszörös aktatáskám, mej tanálmányom tartalmazza. Testmeleggel megy, az neki az áram, meg a körbe lóbálás, de az strandfürdön túl feltűnő. Egy mindenre kiterjedő mondatrögzítő, „Verbálkukk-1” ez a neve. Csak sétálgatok, ácsorgok, élem az életet, mosolyom mint a lángos papír, a lakossági mondatok meg jönnek befele, mind a szorgosmehécskék. Az éjszakára gondolok jólesően, mikor zsákmányomat béemüdülni magányában saját „szisz”-témám szerint kiértékelem. Szenvedélyem ez nekem, aki nem tud lelkesedni az emberi beszédért, ne menjen titkos rendőrnek.

•

Állok ott műbörkabátomban, mej forrósodik és küzdök a nemzetközi napszúrással. Később átmeneti nehézségem lesz ezzel a találmányommal. Ej, Gyutacsi elvárs, hát nem az NDK-ba vagyunk, mondgyák főnökeim, mielőtt elmeintézetbe csukatnának, ahonnan majdan elbocsátva, képességeimet a szabadság idején „magán”-szférába kamatosztatom. Mer amíg van kit, addig van, aki figyeljen! S amíg van aki, lesz kit! Legjobb pórás az ember. Eszt már az okori „Róma”-iak is tudták. Amit nem hordok, egyedül a műbörkalap. Azzal vigyázni kell, bizonyos hőség fölött rá olvad a hajra, divat ide vagy oda.

•

W. Valika után évekig dobogó szívvel mosom föl a keramit burkolatu udvarunkat. Nem mintha látszana bármi! Évi 1-szer kaszállok titokba liliomot. A lakásból pár emlék tárgyat és teksztíliát még a helyszínre érkező hatáság előtt ki tudok menekíteni, ez erőt ad a jövőre nézve.

JÓHANN HJÁL MARSSON

Dal

Ma délután másképp gondolkozom,
mert elhatolt hozzám a gyöngykagyló dala.
Úgy susogott fülembé az alkohol angyala,
mint rokka a fekete marton:
meteorként élsz a csillagok között,
ki nem törhetsz, a mélybe se hullhatsz.

Százsorszépek között sétálok a partra.
A tenger tükreit villámok hasogatják,
a sárga homokon kőkoronák nyílnak,
csobbanó evezők hasítanak a vízbe
és belém – felfogom, hogy miről szól a dal,
mit jelent az ígéret.

Imreh András fordítása

Péter László műve

Péter László műve

MARIO DELL'ARCO

Kocsma

Templom, barokk kavalkád,
maroknyi angyal röpül át az égen,
mandolinnal kezében,
vagy trombitával ajkán.
Nem messze kocsmacégér és egy asztal.
A kocsmárosné bort hoz egy palackkal,
s vihogva tölt: – Angyalpisi. – S valóban,
egy trombitás kis angyal
fickándozik a borban.

Léggömbök

Ha elszáll egy lufi, s magasba röppen,
és eltűnik a fenti kék ködökben,
tudod, hová jut? Fölkerül a mennybe.
Örül is egy kisangyal,
ha éppen arra jár, s el tudja kapni,
de tíz, húsz, több tucatnyi
csak nézi gyászos arccal.

Uram, ha egyszer látod, hogy körötte,
lufival a kezében,
sok angyal és kerub sétál az égben,
oldozd föl a garázdát,
ki elvágta az árusnál a spárgát.

Szénási Ferenc fordításai

A démoni angyal

Minden reggel ki kellene választani a hangok közül a fülnek kedveseket. A zörejek, zajok, villamoscsörömpölés, motorberregés és kellemetlen emberek krákolgása közül azokat, amelyek engedik, hogy jól induljon a nap.

Zajszűrőre lenne szükségem, fülbe építhető zajszűrőre.

A hangokkal foglalkozom, de azért észlelem, hogy a Bölcs utca sarkán, a három éve felállványozott épületen kicserélték a táblát. Meg tudom osztani a figyelmemet, úgy ám! A pallóacsolaton sokáig ez díszelgett: „... ás”. Minden reggel! Ezt kellett látnom, minden reggel, hogy „ás”! Csoda, hogy elássa magát itt az ember? Olyan ez a szemnek, mint valami repedés. Az ember szinte belezuhan. És ezt most a következőre cserélték: „A bolt ...avartalanul üzemel.” A minap történetem, mármint a csere; de valami majom már levakarta a bádogról az „avartalanul” elől a „zét”. Gondolom, éjjel dolgozott, és ma reggel már elégedetten szemléli a művét.

Mégiscsak be kellene nézmem. Illik ismerni fejlődő városunkat annak, aki az ifjúságot nevelő szellemi elitcsapat oszlopa. Van még néhány percem, az ám! Az osztályozó értekezlet várhat. Ki kérheti számon rajtam ezt a kis kitérőt? Talán Marika néni? Abból már nem eszünk! Még jó is lesz dacolni szürös-vénkisasszonyos tekintéssel! Nehogy azt higgye, hogy engem is megfélemlített és tanulás-módszertani trükkjeivel agyonmacerált „gyerekei” közé tuszkolhat az agyonkaristolt és -firkált tanulópadokba!

Függetlenségem és szabadságom a tét, tehát átszaladok az úttesten. Az a fehér Lada hadd fékezzen – tud lassítani, nem? És ha üzemmérnök vagy főosztályvezető, netán valami üzemigazgató a sofőr? Egy kis műanyag sportszatyor van nálam, lazán meglóbálom, hadd bosszankodjon a kockafejű. Hogy milyen lazán megyek. Tavasz van, istenemre, igazi tavasz! Szemüveges, kopaszodó alak, látom a letekert gépkocsiablakon keresztül, amikor elpöfög melletttem – de én már a bolt előtt vagyok, győzelemittasan lélegzem, iszom a tavaszi levegőben úszó városi illatokat, a friss levegőt, a szelet, a meleget; a levegőt, amelynek vér- és változásszaga van; a kora márciusi levegőt, és Petőfi *15-dik március, 1848* című versét mormolom magamban, „Ott áll majd a krónikákban / Neved, pesti ifjuság, / A hon a halálórában / Benned lelte orvosát.”

Na, ja. Itt azért még nem tartunk. Nem kell ide orvos, nem gázolt el a kis sáskafejű. Nézzünk csak be, mi lapang itt az állványok alatt?

A tavaszi levegőt vér és hús illata tölti meg, mint töltelek egy meleg pirogot.

Szeretem a hasonlatokat. Hagyják, hogy egy pillanatra megfeledkezzem a valóságról. Négy éve szereltem le a katonaságtól. Az ám. Minket egy évre berántottak főiskola előtt, nem volt kecmec. Hogy jutott ez most eszembe? Biztos arról, hogy változik a világ, ahogy a költő mondja. Mert ez a bolt sem volt itt, aztán most egyszerre itt van, és hússzagot áraszt, mint egy nagy döggomba, vagy az imént említett pirog. És még milyen hússzagot! Az érett húsnak mindennél áthatóbb szaga van. Jobb helyeken külön tőkén darabolják a sertést és a marhát, igaz, ez a borsóka

miatt van. A borsóka miatt, amely ha az agyba kerül, epilepsziás rohamokat, a szemüregbe telepedve pedig vak-ságot okozhat.

Nézzenek oda! Hát ez jó kis szósz. Ostobaság volt a kasszát a helyiség belsejében helyezni el, legbelül, ahol már végképp nem lehet közlekedni. Bizonyára nem számítottak ekkora látogatottságra – és a helyiség, valljuk be, a legkevésbé alkalmas ilyen forgalom akadálytalan bonyolítására! Bedobtak ezek mindent, ez tény, de még így is rettenetes ez a hússzag, ez az emberszag, ez a test-szag. Mi lesz itt nyáron, egek ura? A hússzagot futószalag szállítja a vásárlótérbe a benti darabolóból. Felettébb praktikus, modern megoldás, hogy úgy mondjam, haladó technikai eszköz a futószalag, és nemcsak a helyiség kihasználtságát javítja, de még munkaerőt is felszabadít. A legtöbb idő, valljuk be, a tötyögéssel, a tétovázással megy el. Nem láttam hentesbolti eladót, akinek előbb vagy utóbb az idegeire ne mennének azok az aranyos mámikák, nénikék, akik percekig fontolgatják, hogy jönnek ki jobban a koszt pénzzel: ha csirkefarhátat vagy kacanyakat vesznek a vasárnapi húslevesbe. Ó, azok az aranyos, ősz hajú mámimák a hentespultnál! Akik háromszor is felszorozzák fejben, mennyit kell a nyakért vagy azért a kis zúzáért fizetniük, és néhány filléren perlekednek öt-tíz percekig a türelmes húsbolti eladóval! Annak persze mindegy, ugye, mert neki a munkaidő így is, úgy is lejár öt órakor; de nem mindegy nekem, aki munkaidő után rohanok bevásárolni, mielőtt a bolt zárna, aztán az orrom előtt eresztik le a rácsot ezek a trógerék. Nem, a kedvemért egy percet sem túlórázna senki; én bezzeg túlórázom a sok magyar dolgozattal; de rám van írva, hogy én nem adok baksist, nálam nem lesz borraival, az ábrázatomra van írva, talán mert karikásak a szemeim az éjszakázástól, és a macskakaparásokkal való küzdelemben kápráznak, vagy a zakómra van írva, hogy velem ezt is meg lehet tenni, a zakóm kopott könyökére, a gyűrött ingnyakamra, amely a kopottságtól piszokfoltosnak, árnyéksávosnak tetszhet! Nekem nem tartogat marhaszeletet a pult alatt a vaskos hentesasszony, és nem ad levesbe való, vaskos marhacsontot a pult alól!

Istenkém, egy jó marhacsont! Lenyűgözve állok a szalag mellett. Ez a szalag a demokrácia megtestesülése. Ezzel a technikai csodával tört be hazánkba a demokrácia. A zúgása, a szalagra vetett hússzag puffanása, a csontok koccanása mennyei zene füleimnek! Ahogy a fekete gumiszőnyeg keresztülkigyózik a mély bolthelyiség hosszú fala mentén, egészen a pénztárig, hogy a pénztár mellett egy falba szerkesztett ajtócskán eltűnjön, majd itt, a bejáratnál bukkanjon elő megint, megrakva újabb adag, kiporciózott hússalaggal, mint egy föld alatti forrás, egy tiszta vizű húspatak, amelyből kedvére meríthet a szomjazó! És a tömeg olyan fegyelmegyetten igazodik a futószalag S vonalához, nem tülekedik, senki sem nyomakodik előre, a pult felé, hanem várja a sorát, és levesz egyet-egyet az előre kiporciózott májak, hurkák, darabolt hússalagok közül,

egy-egy kedvére való falatot, ezt nevezem én életigenlésnek, ételszeretnek! Ez aztán a valódi életminőség! Nem kapkodva, hanem nagy kényelmesen választani, akár többször is megtekintve a kínálatot, hiszen mindenkinek bőségesen marad ideje akár kétszer, háromszor elfutni hagyni maga mellett ezeket a húshegyeket, vagy éppen csak kiemel egy felsálat, egy lapockát, de mire a pénztárhoz ér, már kétszer lecseréli egy még mutatósabb, még szaftosabbnak látszó darabra, és inkább azt cuppantja a zsírpapírral bélelt kosarába!

Nem bírok magammal, beoldalazok a sorba, mint-ha nézelődnék, de amint megmelegszen a helyemen, két kendős vidéki asszonyság közt, leemelek egy darab marhacsontot a szalagról, egy nagy darab marhacsontot, mert mindennél többre értékelem a forró leveske előtt az izletes marhavelőt, forró pirítóson, hogy a velő elomlik, megolvad azon a forró kenyérszeletkén, és az asszonyságok respektálják a zakómat, nekik mindegy az, hogy a könyöke kopott és a bélés nem látható módon ki van szakadva, tőlük aztán vihetem a csontomat, ők a saját zsákmányukra koncentrálnak, kit érdekelne itt a csontocskám? A marhacsont, amihez még borraalóért sem lehet másutt hozzájutni, hiszen a különleges áru mind a tisztí étkezdékre, a párt házak konyháira megy? Olyan helyekre, ahová a közönséges halandót be sem engedik; legfeljebb elvélve, meghívóval, vagy valamely kiváltságos személy vendégeként léphet azokba a magasságokba, ahol erőleves marhacsonttal szerepel az étlapon! Micsoda előrelépés ez a futószalag; mintha a technikával az új szemlélet, a haladás, egy fejlettebb világ hatolt volna be a Bölcs utcába! Maszek! Ez egy maszek bolt! Hát ez az! Villámként ér a megvilágosodás, ahogy a Bölcs utcai kis mészárszék mannát szállító futószalagjára nézek. Ez már a magántulajdon üzenete, törés a szocializmuson – ez egy maszek hentes!

Ha a csont nem lenne nálam, egész biztosan nem állnám végig a sort, mert az osztályozó értekezletről való késésem kivédhetetlenül torlódik fölém, mint egy jéghegy, mint egy hólavina, de ha a jókora csontdarab koccánását hallom, még igazgatónőnk, a suksükölő Piroska néni feddő ujjairól is megfeledkezem, egy ilyen csont miatt! Még szép! Micsoda darab marhacsont! Nem is emlékszem, vásároltam-e életemben ekkora csontot, magánemberként? Nem, egészen biztosan nem vásároltam; de ne igyunk előre a medve bőrére, mennyit számol majd fel a kasszában álló természetes asszonyság ezért a csontocskáért? Az ártábla ki van akasztva ugyan, de az én szememnek az már messze van; és nincs nekem olyan rutinom, olyan gyakorlatom, a csontocska súlyát sem tudom én megbecsülni. De most már itt az igazság pillanata. Mérlegre dobom zsírpapírba burkolt csontomat, és a fehér köpenyes istennőre, erre a vaskos női alakra nézek.

– Maga az általánosban az új tanerő?

Az istennő fojtott torokhangon kérdez, de még a kezét is a szája elé teszi, mintha éppen találkára hívna, és szeretné, hogy illetéktelen fülek meg ne hallják félszeg javaslatát. Én bizony nem hallom ám meg ezt az indiszkrét kérdést! Mi köze hozzá, hogy tanerő vagyok-e? Ha akarom, akkor se hallanám, kétszer szúrták fel a bal, egyszer a jobb fületem, fülközépgyulladás miatt! A nő most kicsit hangosabban megismétli; beadom a derekam; bic-

Péter László műve

centek, elvégre ebből nem lehet baj; a tanárt, ezt tapasztalatból tudom, a tettek egyszerű embere respektálja; lenézi, mégis respektálja; mert úgy véli, önként hozza meg azt az áldozatot, hogy legfeljebb Trabantba, Polski Fiatba üljön a simán száguldó Lada személygépjármű helyett, amelyről a magamfajta legfeljebb ha álmodozhat; vagy talán becsüli a tudást, amelyet évek hosszú során töltöttek fejembe Kokovnék és Urbanovicsnék? Becsüli, mert nem ismeri; nem ismeri ennek a tudásnak a természetét; hogy mennyi táblázat és lózung képez torlaszt a teremő gondolat előtt; távolról becsülni – annyi, mint csúzlival lődözni szűnyog után. Bólintok, én vagyok az új tanerő itt a szomszédban; akire első gyakorlóévben kiegészítő osztályt bíztak, nem tudom, megbecsülés, vagy kiszúrás jeleként. – Nem akartuk megalázni nyilvánosan, tanár úr – dünyög ez a démon, sorsomnak angyala. – Véletlenül sem szeretnénk volna nyilvánosan megalázni. De legközelebb papíron küldje be a konyhába a rendelését, mi pedig megnézzük, hogy mit tehetünk; amit lehet, kiküldünk magának a szalagon. Amit elvett, az Kotász doktor levescsontja. De most már tegye csak el, ez lesz magának a tanuló-pénz. Csak ne tartson semmitől, Kotász doktor urat még most kárpótolni tudjuk.

És a vaskos angyal kacéran és tolakodón a szemembe kacsint.

És mintha valami varázsszert fecskendezett volna a szemeimbe: ködösödni, párosodni kezd ez az eleven optika, és a lomha, elhízott, lompos proletár angyal elenyészik. A zsírpapírba csomagolt csontot a torna-dresszem mellé teszem, délután foci lesz a partizán-szövetség veteránjaival, de most még vár az osztályozó értekezlet Piroska és Marika nénikkel, akik röntgenszemeikkel keresztülnéznek rajtam és a sport-szatyromon, és a csontjaim minden ízét látni fogják.

Péter László műve

JOUNI INKALA

Az arkangyal és az ötödik

A fénylő jelenés közelebb suhan, hogy újra meghallgassa.
Ugyanazt, amit az imént hallott. Ma már ötödször,
ahogy tegnap is.

A nő dermedten bámul a fürdőszobatükörbe.

A púderes doboz a mosdóba esett.

A fehér csempén kis, barnásvörös csíkok.

A nő bámulja a fénylő jelenést: mintha
félíg-meddig már belé is hatolt volna.

A félelemtől reszket.

Csak azt kívánja, tűnjön el az idegen.

Aztán ki is mondja ezt, hangosan.

S ráadásul – teszi hozzá – ő még csak nem is vallásos!

A szíve hangosan ver, mint mikor a nemzetközi
hamburgeres cég álláshirdetésére jelentkezett.

Akkor semmi más nem tűnt fontosnak számára,

mint a remény, hogy éppen most sikerül majd

a kettévágott zsemlére rákenni a majonézt,

rárakni az ecetes uborkát, s végül odalapítani

a két rész közé a zsírtól csepegő hússzeletet.

Épp az imént tagadta meg, hogy megszüli

a megfogatlan gyermeket.

A megfogatlan jövendőt.

A megfogatlan ígéretet.

A WC-ülőke irányába fordítja tekintetét.

Tudja, hogy ez a mozdulat elriasztja

a legelszántabb betolakodót is.

A szomszédban, a fal túloldalán épp

azon kezdenek vitatkozni, ki viszi ma reggel

óvodába a gyerekeket, de ő nem érez megbánást,

mikor a fénylő jelenés távozik,

s noteszébe berajzol egy újabb, szárnyatörött keresztet.

Polgár Anikó fordítása

KEMSEI ISTVÁN

Búcsú az angyaltól

Volt néhány angyalom. Szárnyafoszlott, fő-védsergeből leszel-
relt, jobb sorsra érdemes mindegyik. Csúnyának csúnya ugyan, de
jóságosnak túlságosan is jóságos. Soha nem láttam őket, igaz, ők
se engem. Frontbetöréses lélekfuvalmak szerint érintkeztünk egy-
mással. Azt hitték, az elképzelésük vagyok, és akképp kell csele-
kednem.

Mivel nem tudták, ki is vagyok valójában, szorgosan elláttak el-
lentmondó tanácsokkal. Egyik a fűvő széltől óvott, a másik nem
engedett meghalni, amikor eljött volna az ideje. A harmadik a má-
jamat félté, amikor szeretkeztem, a negyedik a nőktől vigyázott,
amikor ivásnak adtam a fejem, és így tovább.

Nehéz elbánni ennyi önfejű elgondolással, klimaxo-hiszterik-
usan szabadra szabadult angyal-feladattal, de a jámborságokkal
telített fondorlatoskodásnak is megvan a maga bosszantóan kihívó
viselkedése, amit nehezen tűr az esendő férfiember.

Megpróbáltam kitörni a féltő óvatokodásból, nyaktörő lelki
mutatványokra vállalkoztam. Hessegettem magamtól napközben
őket, mint a legyet. Mindent önmagam ellen fordítottam.

Ez hatott, mert végre zavarba jöttek. Kétségbeesetten kúsztak-
másztak a ragacsos, képlékeny dacban, amit eléjük köhögtem.

Az egyik angyal véletlenül talált egy szilárd pontot, és mikor
már csak egymagában sejlett, eszmeként magasodva a többi fölé,
kimondta. Azóta csend van.

Kondor Béla műve a Kolozsváry-gyűjteményből

A szárnyak önálló élete

– Nos, az angyalok bukása akkor kezdődött el, amikor kiderült: ugyanolyan visszatetsző dolgokat űrtenek, mint az emberek. Ettől olyan színesek ősszel a levelek, az angyalszartól – mormolta Kádi, és egy bíborvörös levelet gyűrögetett az ujjai között. Aztán egy hirtelen mozdulattal a dohány közé csapta, és egykedvűen sodorgatni kezdett egy cigarettát.

Leiba sajnálta, hogy már megint ősz van. Angyalok ide, vagy oda, már megint jönnek a depresszió hónapjai. Napsütés, átmeneti eufória. Langyos őszeleji eső, mélabú. Rideg novemberi cseppek, gúnyosan pattognak a betonon, és nem, nem hagyják abba. A levegő egyre hűvösebb, elhúznak a madarak is a fenébe.

– És nincsenek angyalok – sziszegte Kádinak, aki továbbra is mormogott valamit magában. Nem hallotta senki. Elvégre kezdődik az ősz. Angyalokkal, vagy nélkülük.

Hőseink egy elhagyott állomásépület előtt üldögéltek régi nádfonatú székeken. A fonás helyenként felmondta a szolgálatot. A síneket lassan és kitartoan ette a rozsdá. Az épület tégláit pedig a patkányok.

– Angyalok márpedig vannak. Te is angyal vagy – dűnnyögte Kádi, csak úgy maga elé.

Leiba, az angyal, ezt nem is hallotta. De hát úgymintegy lett volna neki. Az angyalok sohasem tudnak angyali mivoltukról. És a legtöbbször nem is veszi őket észre senki.

– Hol a fenében olvastam vajon, hogy szárnyatok van.....? – mormogott Kádi, akin kezdett újfent úrrá lenni az átmeneti emlékezetkiesés. A városba vágyott megint. Egy langyos kocsmapultra, egy másik nőre, nem erre az angyalszagúra, aki néha annyira átlényegül, hogy nem is nő, nem is ember.

– Mít lehet veled kezdeni, mihez kezdjek veled? – kérdezte bánatosan Kádi az átlényegülés pillanataiban, és a keze közé temette a fejét. Leiba ilyenkor bánatosan nézte, és megpróbált kis házi szívárványt produkálni, hogy felvidítsa. Ez nem mindig sikerült. Kádi búbanata mély volt, mint egy kiaszott mongol kút, aminek a fenekéről még nappal is látni lehet a csillagokat.

Az igazság az, hogy Leibának tényleg van szárnya. Apró, picit pihés szárnyak, a lapockáin. Egyszer látta is őket, amikor még megvolt a tükrök, de annyira megrémült, hogy soha többet nem merte őket megnézni.

Az persze eszébe sem jutott, hogy esetleg azért van szárnya, mert angyal. Ilyesmiken nem szokott tűnődni. Évek óta vándorol, kietlenebbnél kietlenebb helyekre. Egy darabig egy elhagyott mólón éldegélt, de aztán a halászok és a helyi pópa zaklatásai elől elmenekült. Azok azt hitték, boszorkány. Mert egyszer kitekerte egy albatrosz nyakát. Arra már nem emlékszik, hogy miért.

Azt az egyet azonban tudja, hogy addig fog vándorolni, amíg el nem érkezik az örök nyárba. Mert gyűlöli a telet. Az ősztől pedig retteg. Az ősz mindig sunyin érkezik, a hátsó ajtón, leül egy távol eső asztalhoz, s csak úgy maga elé fújdogálni kezdi a hideg nótáját. És aztán átveszi tőle a dallamot a tél.

Az ősz persze mindig nagy színpompával kezdődik, mintha bizonygatni szeretné, hogy ő is jó valamire. Az embereken azonban elhatalmasodik ilyenkor holmi mélabú, amely a nap sápadásával fej-fej mellett halad.

Reggelente a mamák vaskos testükre naftalinszagú kardigánokat öltenek, és vékony jég fagy a városi tejesüvegek hamis tejének tetejére.

Gazos falusi vonatállomásokon elkésett szerelmespárok kis pipere-tükrökkel gyűjtögetik össze a napsugarakat, és igyekeznek még egy fél nap nyarat összehazudni maguknak, pedig a strandpapucsból kikandikáló lábujjaik régen megdermedtek. Aztán felszállnak a füstös személyvonatra, melynek ablakai között álnokul feszülnek az angyali köpetek láncai, az ökörnálnak nevezett vékony fonalak.

Leibára átragadt Kádi angyalos hangulata. Kicsit megbillegtetta a szárnyait az ing alatt. Mozogtak, s apró hűvösség-sziget keletkezett a billegtetéstől a hátában.

Ettől kicsit ideges lett, ingerülten pöccintette félre a szamár fejét a gallérből. Zakariás, a szamár, sértődötten kotródott odébb, vészt jósolón csattogtatva a patáit. Aztán gazdájához hasonlóan melankóliába zuhantan rágicsálni kezdett egy kukoricacsutkát.

Leibowitz, alias Leiba továbbra is önmaga keresésével volt elfoglalva azon az „ahol a madár se jár” ördögi, de mégis mágneses erővel vonzó tengerparti helyen, ahol valamikor a nyár elején magára hagytuk. Akkoriban erős kétségek gyötörték személyét, nemét és élete értelmét illetően.

Mocskos culákban fetrengett, holmi delíriumos trémenszben, valami sűrű és undorító folyadékban, amely emlékeiből és egyéb jalkiáltásokból állt össze. A szárnyait megpróbálta szétzúzni, néhányszor oda-csapta magát a hullámtörökhöz, de csak a bőrét karistolta össze-vissza, és rémesen fáj a gerince. A szárnyak nem rezdültek. Valami rugalmas anyagból voltak. A tolacskák úgyszintén.

Aztán lecsillapodott kissé. És inkább azzal foglalkozott, hogy kiderítse, micsoda ő. Ember? Vagy valami állat talán? Meg volt győződve róla, hogy az állatok is gondolkodnak. Időnként bánatosak. Tehát érzelmeik és emlékeik is vannak.

– Mi vagyok én vajon? – dühöngött magában csendesen, miközben erőteljesen remélte, hogy bármelyik faj sarja is legyen, nem nőstény. Az eszébe sem jutott, hogy netán angyal. Nőstény-angyal. Az sem tűnt neki furcsának, hogy világít. Időnként az egész teste világít. Melegít is. És ha jókedve van, apró házi szívárványt csinál.

Aztán minden kétségbeesett kapálózás, ellenkezés, ügyködés, és elhárító praktika ellenére kiderült, hogy nőnemű. Sőt, Zakariás, a szamár is nőstény. Mi több, a lőtt szárnyú albatroszról is e szégyenletes dolog derült ki, amikor a nyár folyamán nem átalott holmi saját gyártmányú tojásokra rátelepedni. Igaz, a tojásokból nem kelt ki egyetlen albatrosz-utód sem, de Leibowitz is mindhiába fetrengett egy ködös szemű férfiúval,

méhe nem bizonyult befogadóképesnek. Mondhatni, kis csapatunk szaporodást célzó ügyletei eredményteleneknek bizonyultak.

És a megnyugvás ösvényeinek keresése is minduntalan kudarcba fulladt, felfelé szárnyalásra meg már régen nem utalt a legcsekélyebb jel sem.

Leibát az a fertelmes és rémisztő gondolat emésztette, hogy élete nem más, mint hasztalan dolgok tömkelege, értelmetlenségek hada, melyeket csak azért visel el, sőt, halomba rakosgat és elemez, hogy ne unalmában haljon meg. A többi meg, talán csak ösztön... A ködös szemű férfiú... az egyedüllettől való félelem, és némi emberi közelségre, melegségre vágyódás terméke.

Leiba érzelmeinek jelentős hányada az emlékek félig elsüllyedt, sós vizet nyelt rakománytól terhes hajója volt, melyen hősi megriadt patkányként evickélt. A mindennapok eseményeit, röpké történéseit, örömet, bánatát és fájdalmait mind erre a korhadó tutajra menekítette, és ebből táplálkozott, bár érezte, hogy ez nem helyes. Nem egy élő ember attitűdje ez, hiszen így voltaképpen önmagát eszi, folyamatosan. Egyes emlékek romlandónak bizonyultak, és sárgás port eregetve robbantak fel, mint a kiszáradt pöfeteg.

A ködös szemű férfiú ismeretlen és idegen álmokat hajszolt, homályos céltáblák lebegtek a szeme előtt, ezek után futkosott, heteken-napokon keresztül, és néha iszonyatosan elfáradt. A csodával határos volt az a tény is, hogy néhanapján Leiba mellé sodródott ez a magába süppedt, Kádi nevezetű férfiú, aki a külvilág történéseit olyan szinten hagyta figyelmen kívül, hogy a fagyos őszi hajnalokban kékre dermedt végtagokkal, zúzmarás fülekkel és szakállal jelent meg.

Öltöztetni és etetni kellett, mint egy kisgyereket, bár meglepő módon szerette a testére simuló kelméket és a jó falatokat. Valahonnan a szerb hegyekből vetődött e vidékre. Időnként feltörő, fesztelen jókedve, vidámsága nagyrészt azzal volt magyarázható, hogy, Leibával ellentétben, emlékei felemésztdtek, vagy mélyen behúzódtak agya és lelke süllyesztőibe. Szintén a nyár hozta őt is, meg a szamarat, akinek akkoriban nem volt neve. Leiba könnyelműen Zakariásnak keresztelte el, mit sem törődve azzal, hogy az állat nőtény. Zakariás márpedig vérbeli lány volt, órákon keresztül nézegette-illegette magát a kunyhó falára akasztott tükörben. Kádi harsányan nevetett ezen, és azzal magyarázta a szamar korántsem természetes viselkedését, hogy Zakariás nem banná, ha egy hozzávaló társ felbukkana, és szeszélyes kis szamarakat nemzhetnének.

Leiba időnként írogatott, de már a fejében meghaltak a történetek. Gondolatai elkalandoztak, emiatt írásai torz csecsemőkként szorongtak a papírlapokon, amelyekkel igencsak takarékoskodni kellett. A halászok ugyanazokkal a módszerekkel dolgoztak, mint az őseik, a gyerekek nemigen jártak iskolába, és ha mégis, tanszereket a pra-

voszláv paptól kaptak, aki a tanítói tisztséget is betöltötte. Miodrág, a kusza szakállú páter megkörnyékezte néhányszor Leibát, házat, tanítói állást, no meg saját magát ajánlotta fel, ez utóbbit erőszakosan és ismeretlen szeszektől bűzölögve. Sikertelen próbálkozásait követően azt a konklúziót vonta le, hogy Leiba maga a zsidó ördögök királynője, és jobb, ha távol tartja magát tőle, erre buzdítva híveit is. A faluban akadt azonban bőven vallástalan, szinte pogánynak számító család, akik segítettek ezen a fura szerzetesen, így kapta a kunyhót is, meg a hozzá tartozó dudvás kertecskét. A halászok halat hoztak neki, meg sót, néha egy-egy üveg kukoricapálinkát és ősszel almát, amiért Leiba borsót meg lencsét adott nekik a kertből.

Míg Kádi fel nem bukkant, a falubeliek féltek éjjel Leiba tanyája fele járni, mert a nő házából földöntúli sikoltás, nyöszörgés hallatszott, és az udvar gyomrából kékes fények sompolyogtak-sziszegtek kifelé. E boszorkányos környezetnek egész egyszerű oka volt, amelyet egy szakavatott lélekdoktor megmagyarázhatott és ügyes kezeléssel idővel megszüntethetett volna.

Leibát szörnyű álmok csigázták el éjszakáról éjszakára, olyannyira, hogy gyakorta megkísérelt ébren maradni. Az éjszaka azonban fertelmes látomásokat küldött rá, kígyók tekergőztek a bokáján, és svábbogarak másztak üteme-

Borbély Károly műve

– Mintha két kis élőlény lakna a háta-
don – mosolyogta Kádi.

Leiba szárnyastól is szerencsétlenül
érezte magát. Igaz, mostanában kezdett
bedőlni ennek a hontalan pasasnak, s időn-
ként hajlamos volt elhinni, hogy valami
fura lény lehet. Azt azonban továbbra sem
hitte, hogy angyal lenne. Az angyalok nem
szenvednek, mondta.

Leiba nem lelte önmagát itt sem, a régi
állomásban. Érdekes csend lakott ebben az
épületben. Néha kattogni kezdett a távíró
helye az asztalon, a váltó magától moz-
gásba lendült, s néha kísértet-vonatot láttak
átdöcögni a rozsdás síneken. Kádi ilyenkor
a fülére tapasztotta a tenyerét, és hisztéri-
kusan rázta a fejét, aztán amikor észrevette,
hogy Leiba milyen lenyűgözve bámulja a
szellemszerelvényt, kicsit megnyugodott.

Még a szamar is szenvedett, időnként
képes volt napokig bolyongani leeresztett
fülekkel, és olyan panaszosakat sóhajtott,
mint egy sírásó. Leiba biztos volt benne,
hogy nem a világgal van a baj. Az ő lelkük
tengelye törött el valahol, valamikor, s
félíg lecsüngő részecskével kereng, bete-
gesen és nyikorogva. Működik, de pon-
tatlanul.

Mégis jó volt a régi állomásépületben.
Itt legalább nem kellett nap mint nap meg-
küzdeni az emberek iránt érzett mérhe-
tetlen undorral, nem tapadtak a testéhez
izzadt testek, mint a fülledt nyári busz-
okon, nem csúszott meg a lába autó-elütötte
macskák tetemén, friss ebürüléken, emberi
szennyen. Nem harsogtak rikkancsok a
fülébe, és nem takarta el a napot holmi
vegyi kombinát fojtogató köde.

Viszont feltartóztathatatlanul kúszott
befe az ősz, a fagyos telek hírnöke, és vele együtt a
bágyadt szomorúság, sóvárgás, mely a hóban majd ótvá-
ros sebbé keményszik, s szakad fel unos-untalan. Kádi
azt mondta erről mindig, hogy mindennek a nyár az oka,
mert a nyarak kissé felelőtlenek, és ábrándossá teszik az
embert.

– A hullámok álnokul elringatnak, szép álmokat csem-
pésznek tágra nyílt szemünkbe, a nap kiszívja a haj színét,
a szívből a keserűséget, a fejből az áporodott, penészes
emlékeket. Az ősz viszont mindig kegyesen arcul csap-
kodja az ilyen gyomorbajos embereket, mint mi, drágám,
hogy ne felejtsük el: bukott, szárnyaszegett angyalok
utódai vagyunk – mondta Kádi, miközben nyugtatólag
vakarta egyszerre a Leiba és a Zakariás kócos fejét.

A szamar a füleivel csapkodott, Leiba szárnyai pedig
megint életre keltek az ing alatt. Talán nem értettek egyet
Kádival. Az is lehet, hogy jobban szerették az ősz, mint
a nyarat.

– No de mitől buktak el kedves őseink, akiket te nem
átallsz angyalnak nevezni?– szegte a kérdést Leibowitz a
férfiúnak, aki sejtelmesen elvigyorodott, és azt válaszolta:

– Te vagy az angyal. Ezt neked kéne tudni.

– Nem vagyok én angyal – mondta Leiba bánatosan. –
Az angyalok sohasem szenvednek.

sen a szem-orra-füle felé. Álmai véres, bomló és oszla-
dozó testű halottai sarokba szorították, és borzalmas dol-
gokat sugdostak a fülébe. Leiba sikoltva próbált men-
különi, tagjait azonban megbéklyózta a félelem, a rette-
gés bénasága költözött a térdébe, a szíve pedig a gyomrá-
ban lüktetett. Az udvarból kiszivárgó kékes fényt csak a
parasztok félelemtől elborult agya asszociálta Leiba sze-
mélyével, hiszen ez a jelenség a nő megjelenése előtt is
ugyanilyen volt. A falu egy része mocsaras talajra épült,
és szinte minden kertben volt egy-két ilyen bűzös-hályo-
gos tetejű tószem, amelyekben az évszázadok során élőlé-
nyek milliói lelték halálukat, folyamatos oszlás, rothadás,
és anaerob baktériumok paradicsoma volt minden ilyen
feneketlen lyuk. Leibowitzot a legkevésbé pont ez a gödör
zavarta, bár néha megfordult a fejében az is, hogy milyen
szörnyű lenne akaratlanul belelépni, és a hínárok meg
egyéb élőlények gyomrában végezni e keserű életet, pont
egy olyan napon, amikor az kevésbé tűnik keserűnek...

Mikor Kádi megjelent, fogták magukat és átköltöztek
a régi állomás épületébe.

– Minél távolabb vagyunk az emberektől, annál jobb
– mondta Kádi, és félősen megérintette Leiba hátán a két
kis dudort. A szárnyak melegek voltak, és egy egészen
picit megrázták magukat.

VÖRÖS ISTVÁN

Minusz egyedik duinói elégia

Hogyha elkussolnék, ki hallana engem
az angyalok rendjéből? És ha netán
jól tökön rúgna az egyik, ő pusztulna bele
az erősebb lét közelébe. Rögtön hátracsavarnám
a kezét, a szárnyát meg előre, a lábát föl,
és a fejét le, csak a teste maradna
egyhelyben és körülötte keringene
tagjai nemlétező horizontja,
Mert angyalok nincsenek. És emberek se talán.
Iszonyú minden ember. Én inkább egyszerű
csimpánz vagyok, orángutánivadék,
elhízott neandervölgyi ősember, aki a barlang falára
odakente a rátámadó angyalt, mert nem tudta mi az.

Hisz a szép nem más, mint a röhejes kezdete,
ha a nevetés félbeszakad, mert egy kardfogú tigris
a barlang előtt elvonul, de bejönni nem mer,
sőt, hülye lenne, tudja ő, hogy mindegyikünkben
élnek szárnyas változatok, egyedül csak a madárnép angyalai
szárnyatlan, suta földönjárók, csillagporban sántikáló
tollatlan csavargók, a csőrük nem maszk,
de megjelenési helyük ma már csak a velencei karnevál.
Iszonyú minden ünnep. Iszonyú a szórakozás.
Hát ti nem tudtátok, hogy sohasincs mit ünnepelni?
Hát ti nem tudtátok, hogy semmi se szórakozás?
Illetve épp csak a semmi.

Így visszafogom magamat,
elnyelve sötét röhögésem ugató hangját,
ősember vagyok, mondtam, és te ősgyál,
a szárnyaid még barnák, a tested csupa szőr,
nem illene rá a fehér csuha, se a jó illatú kendő,
a szakállad vad tüske, az agyarád sárga. Ki volna hát,
aki kellene nekünk? Neked és nekem, még nem embernek
és még nem angyalnak? Előangyal, a koponyád madárszerű,
a tollad inkább pikkelynek nézném. Miféle túlvilág
ideszakadt katonája lehetsz te? Üres, üres, üres
a hatalmas istenfej, melyben galaxisok forognak,
mint szádban a rágó, mert állandóan növények szárát
rágdosod, fakérget csipegetsz, valóságdarabokkal tömöd be léted
foglyukait. De nem elég még a gyökértömés se, ide híd kell,
alagút az égen át, függő csillagok láncsörgése, időhab,
égkrém, mindenféle költéssel telített szó kristályá
kicsapása. Volt-e angyal az angyalok nyelve előtt?
Vagy Isten, az ősnyelvész, előbb a nyelvet teremtette meg
e félig morgást félig muzsikát,
és mert elborzadt a zordon mű fölött,
hozzá gründolt a földi életre amúgyis alkalmatlan állati népet,
hogy ezt a semmit, ezt az előnyelvet ők beszéljék, amíg jobb eszébe jut.

Ó, és az éj, hosszabb nevén az éjszaka, ha benzingózzel teli szél perzseli arcunk! Könnyebb-e az egymást gyűlölőknek, a másikkal csak a sorsukat fedik el, vagy még más sorsát is, mint a széllel az éghajlat befedi a tájat, a múlttal a jövő a jelent? Jár a nagy kerék, csöpögnek a tejutak a kilyukadt zacskókból a büdös műanyagládába. Hová lett a tisztaság? Az előangyal tisztasága, az angyali nyelv butasága, ha itt lohol már az okosság, akár farkas a lábnyomodban, vagy kamion a keréknyomodban. Bög a motor. A farkas belső motorja, a szív úgy dobog, hogy azt hiszed, szerelmes, pedig csak azért követ, hogy ölni tudjon.

Sok van mi csodálatos, de a farkasnál nincs csodálatosabb, ő az, ki a szürke félelmen átkel a téli viharban, és saját létének bundájába beburkolva magát elroppantja a csontját minden hitványnak, aki lassabb nála. Persze ne félj, te fölrepülsz előle az első faágra, és még ha hasadozik is belül a fa törzse a világűrközeli fagytól, téged megtart az ág, nem mer alattad letörni, nem is érzi a súlyt, nem is érzi a súlyodat, nem is érzi, hogy vagy. Hát hogy vagy – a farkasok között, te majom hasonlatosságára teremtett madár, milyen ott fenn az ágon? A semmi ágán ül a farkas szíve, kis teste juszt se vacog, köréje gyűlnek dühösen, mint egy görög színházba a csalódott nézők, ha Szophoklész helyett Beckettet játszanak.

Dobd ki karodból az űrt, vágd a lélegzésre alkalmatlan terekhez hozzá, mint színhúshoz a csontot, farkasszívhez a báránygyomrot, hadd eméssze magát a világ, vagy-e te, és van-e a te szádban nyelv, hogy végre a nemlétről minden tudhatót elmeséljél. És ne hallgasd el a nem tudhatót se, én igazán onnan lennék kíváncsi erre a nagy hazudozásra, mert ez már a költészet nyelve, ez már az, beszélj tehát, akit mindenféle maradék tagból varrtak össze, varrtak rá a semmire, és a semmi alattuk beomlott, ott vagy-e saját léted eltűnt helyén, mint az elolvadt hó után megmaradó jeges farkaslábnyom, nyáron is ott van a fűben, és leesik mellé a farkasszív az ágról.

Vagy talán könnyebb-e az üstökösöknek? Csóvájukkal ők csak a sorsukat fedik el, a naprendszer széleinél kószálni ezer évet, aztán egy rohanásban a nap közelébe bejönni, ott elégni önnön súlyunk lángjaiban, látni a fényes arcot, érezni a melegét, amit talán el se nagyon hittél ezer évig, majd visszakerülni a kinti hidegbe, oda, ahol a Plútó ugatása undorítóbb, mint pásztornak a farkasüvöltés. Elegük van a sötét csillagporból a valamit akaróknak, a kozmikus bénaságból az istent keresőknek, az ősrobbanás szagából az angyaloknak, akik azóta is takarítják ennek a büzlő kudarcnak maradékát.

SZIGETHY GÁBOR

Régi magyar poéták angyalai

Balassi Bálint elképzelni sem tudta, hogy *angyal* szavunk jelenthet bármi mást, mint szakrális lényt, idő és tér által nem korlátozott, öntudatos szellemi képességekkel rendelkező, halhatatlan, de nem mindenható, nem földi emberek módjára élő valóságot: Isten hírnökét, Isten szolgáját, Isten követét.

Amire kortársai gondolni sem mertek, Balassi Bálint nemcsak gondolta, de merész látomását papírra is vetette: tudja meg a világ, hogy az idő és tér által nem korlátozott, öntudatos szellemi képességekkel rendelkező, halhatatlan, de nem mindenható, nem földi emberek módjára élő angyalokhoz csak szerelme, Júlia hasonlítható.

*Egy kegyes képében az gyászöltözetben
valljon angyal tűnék-é?
Vagy ember magzatja angyalábrázatba
szemeimnek tetszék-é?
Angyal-é vagy ember az, ki ezen ment el?
lelkem de immár övé.*

A költemény első versszakában még csak szájatátott csodálattá kerekedett kérdés: lehet-e földi lény Júlia? Nem inkább angyal? Verssé szilárdult ábrándozása végén a költő már tudja:

*Hertelen hogy látám, előszer alítám
ötet lenni angyalnak,
Azért ő utába így szólék utána
mint istenasszonynak.*

Az első pillanatban még csak szeretné angyalnak látni-hinni Júliát, de lelkében – költő! – valósággá lesz a csoda:

*Itt e földön angyal mit jár vadászattal,
ha vagyon helye menyben.*

Júliát már nem hasonlítja angyalokhoz: azonosítja földre tévedt szerelmét az ég lakóival. Számára Júlia valóban valóságos angyal: elérhetetlen, földöntúli tünemény. A szónak – *angyal* – számára nincs új evilági értelme, jelentése: Júlia égi szerelem – titokzatos és beteljesületlen. A keresztény Balassi Bálint lelkében és verseiben az angyal mindig szakrális lény, még akkor is, ha költőként (antik hangulatú képben) a szerelem egyik latin istenéhez, Cupidóhoz hasonlítja az angyalokat.

*Sőt még Cupido is mostan feltörlötte
homlokán szöke haját,
Gyöngye szárnyacsáján tétova mint angyal
röpül, víg kedvet mutat,
Szerelmes táncokban kinek kinek adván
kezére szép mátkáját.*

Cupidót (Eros, Amor), a szerelem görög-római istenét már antik szobrokon szárnyakkal ábrázolták, és sok-sok évszázaddal később rokokó festményeken is szárnyakat visel a pajzán fiú-isten. Az angyalok azonban csak az *Újszövetségben* és csak János apostolnak mennyei jelenésekről szóló könyvében „röpülnek”. („És ezek után láték más angyalt leszállani a mennyből, akinek nagy hatalma vala, és a föld fénylett annak dicsőségétől.” 18:1 – Károli Gáspár fordítása.)

A *röpülő angyal* – akárha költői ábránd látja Cupidót annak, akárha szerelmes révületében szerelmét azonosítja vele Balassi Bálint – keresztény, szakrális jelenség. Nem az angyal hasonlít a földi világra: a földi világot hasonlítja égi tüneményhez a költő.

Karátson Gábor műve

S még majd két évszázadig magyar költőnek, ha *angyalra* gondol, mindig a *Biblia* angyala jut eszébe.

*Isten angyala egy nagy szép dolgot
Szent Jánosnak monda...*

Bornemisza Péter *Isten városáról, az Mennysországról való ének* (1567) című költeményében az angyal Isten hírnöke. És az angyalok Isten szolgái, örökkévaló igazságának rendíthetetlen őrei.

*Rendet előtte az szent angyalok
nagy szépen állanak...*

A 16–17. században az angyal – ha költők idézik tetteit – isteni feladatot teljesít.

*Az Isten angyala az csapást megtartá,
Az Mehmet kezében szablyát megfordítá,
Gyorsan az kölcsönért kölcsönt megfordítá,
Mert kardjával együtt jobb kezét elcsapá.*

Zrínyi Miklós számára az angyal az ég küldöttje, *őrző angyal*: segíti, védi a törökök ostromolta Szigetvárbán a magyar hősokeket (*Szigeti veszedelem*, III. 83., XIII. 2., XV. 86.). És az angyal Isten hírnöke, örömhírhozó (XV. 45.).

*Így monda az angyal és megvidámitá;
Mennyei sereget égből leszóllítá...*

A 17. század derekán – 1645–46 hófűtő telén – Zrínyi Miklós számára megkérdőjelezhetetlen igazság az égi hierarchia. Az angyalok Isten hírnökei, ha földre szállnak: *őrző angyalok*, Isten szolgái, az isteni parancs végrehajtói (XV. 107–108.).

Karátson Gábor műve

*Angyali legio ott azonnal leszáll,
Dicsérik az Istent hangos musikával.
Gábrriel bán lelkét két tized magával,
Földrül felemeli gyönyörű szárnyával.*

*És minden angyal visz magával egy lelket,
Isten eleibe így viszik ezeket.
Egész angyali kar szép musikát kezdett...*

Rimay János Balassi Bálintot angyali szózáttal búcsúztatja-siratja (*5 Emlékversek a két Balassi halálára*). Tóbiás próféta könyvének szellemében Ráfael arkangyal, Isten küldötte emeli a költő lelkét az égbe.

*Menj el te, Raphaél
S lelkét, még aki él,
Vedd csendesen el tőle...
Vigy neki kegyelmet...*

S a földi létben bűnösöknek az égi angyalok viszik a megbocsátást, az isteni kegyelmet.

*Sok szép sereg angyal
Nagy háládással
Isten székit meggyűlé,
Az Úrnak jótétét
Bűnösnek megtértét
Vigadással örülé.*

(Másfélszáz év múlva, 1791-ben a tudós papköltő, Virág Benedek is Ráfael arkangyalt kéri, segítse kalandos útjáról hazatérni gróf Széchényi Ferencet.

*A csalárd szívű gonosz emberekbe
Öntsenek méltó remegést, ha útra
Mennek, a varjak, s huhogást süvöltő
Éjjeli baglyok.
Tégedet, tisztelt fia! s halhatatlan
Disze Honnyunknak! vezet, és vezessen
Nápolyig, s hozzon kebelünkbe vissza
Ráfael Angyal.*

Nem csak bölcs papoknak, csiszolt elméjű szerzeteseknek volt akkoriban mindennapi olvasmánya a *Szentírás*, és sokan emlékezhettek a pillanatra, amikor *Tóbiás könyvében* (12:15) Ráfael felfedi égi kilétét: „Ráfael vagyok, egy a hét angyal közül, aki mindig készen áll arra, hogy az Úr fölséges színe elé lépjen.”)

Rimay János számára az angyalok jelentik az igaz emberség mértékét.

*Volnék igaz ember,
Mint angyal tündökleném.
De jaj, miként veszek,
Hogy almában evék
Éva, legelső szülém!*

Elérhetetlen emberi vágy: földi létünkben angyallá lenni. Az angyal égi lény, mi emberek földi utunkon botorkálva csodáljuk a földi létében – hitünk szerint – angyalként élő embertársunkat.

Faludi Ferenc már nemcsak égi, de földi angyalt is ismer.

*Szent Imre jön, ki életében
Eskütt szüz és angyal volt,
Házassága kötelében
Szüz társával szüzen holt.*

Jó lenne tudni: amikor versét írta Faludi Ferenc – *Vallásos énekek Szent Imre hercegről* –, vajon gondolt-e arra, hogy magyar költőként talán először nevezett szent meggyőződéssel földi embert égi angyalnak? S ha egy földi ember lehetett (égi?, földi?) angyal, ha Imre hercegről hihetjük, hogy angyal volt, lehet, hogy nem ő az egyetlen? S ha nem csak az ég származás lakóit nevezhetjük angyalnak, a szó – *angyal* – jelenthet mást is, mint égi lényt?

Ányos Pál pálos szerzetes számára az 1770-es évek közepén az *angyal* szakrális tartalmú szó, ám amikor Ovidius versét fordítja – *Penelope Ulisszesnek* –, az eredetiben latinul így hangzó sort: „jőjj te sietve, nekünk biztos öböl, menedék”, az eredetit átírva keresztény szellemben, de az angyal szóba evilági tartalmat sűrítve szólaltatja meg magyarul: „Jőjj, őrző angyala ősi javainknak!”

Nem sokkal később, 1782. Szent Jakab havának (július) 17. napján Barcsay kapitánynak írott költői levelében világias, már-már szerzeteslétéhez mérten illetlenül profán tartalmú szó az angyal: vonzó, bűvölő, veszélybe sodró földi nő.

*Emez angyal, ugymond, amaz imádandó,
Ez istenasszonynak látszik, bár halandó;
Ennek szeme tetszik, amaz ajakával
Hódít, másik karcsu s sugár derekával.
Ölelni kívánná mindegyik szépségét,
Mindegyik lobbantya tüzes gyermekségét.*

Árulkodó szó: *úgymond*. Nem angyal a csábos dáma, csak annak mondják! Ám elgondolkodtató, hogy a 18. század végén már egy pálos szerzetes is tud arról (és versbe sűrítí tudását!), hogy a vonzó asszonyokat, lányokat – *úgymond!* – angyalnak becézi a köznyelv. A költőt, a fiatal, lángoló érzelmeinek elfojtására kényszerült szerzetest elragadja a hév. Pillanatra nem tud gátat szabni indulatainak, cifrázza az *úgymond-angyal* bájanak, csábító tüzeinek, vonzerejének leírását. Aztán megriad, visszakozik, szabadkozik: szerelmi függésre, asszonynak-kiszolgáltatottságra bölcs embernek nincs szüksége. Mert a vonzó, elbájoló, csábító asszony csak *úgymond*, és nem valóban angyal. S a vershez fűzött prózai megjegyzés már bűnbánó vezeklés: „Ez, barátom, természeti festése a szerelemnek! – Lásd, hogy a poéták sem mondanak mindétig színt a valóság helyett!”

Talán Ányos Pál versében kezdődött *angyal* szavunk 18. századi „színeváltozása”.

Dayka Gábor verseinek második, bővített kiadásában, 1833-ban egy antik eklogák hangütését idéző pásztori idillben (*Amira*) így olvasható a költői kérdés: „Mit mivel a kegyes? melly tájon keresem?” Dayka Gábor verseit Kazinczy Ferenc gyűjtötte össze és adta ki első ízben 1813-ban. Ahol tudta, s ahol lehetett, az eredeti szöveget saját ízlése szerint javította-jobbította. Mert Dayka Gábor 1791-ben ezt írta: „Mit mivel az Angyal? mint foglalva lelem?” Tehát Angyalnak nevezi a szerelmes nőt! Talán a kifinomult ízlésű Kazinczy Ferenc (Németh László goromba, de találó meghatározása szerint a *nemzet finnyása!*) gondolta úgy: a csalfa pásztorkányt nem illendő égi angyalhoz hasonlítani. Mindenesetre Dayka Gábor (szerzetesi fogadalmából kimenekült költő) hús-vér, édesen vonzó leányra gondolt, amikor Angyalnak nevezte Amirát, s a vers tanúsága szerint előtte térdre borulva nem égi, de földi kegyekért esedezett.

Egy évvel később, 1792-ben – de erről a kortársak közül alig egynéhányan tudhat-
tak – Batsányi János *Bartsaihoz* című versében a *barátság angyalának* nevezi író-társát. Hat évvel később Virág Benedek – *Ányos Pál emlékezete* – hasonlóképpen emlékezik fiatalon elhunyt szerzetestársára: „Üdvözlégy, te magyar Helikonnak dísze, dicsőült / Árnyék, barátság angyala!”

Barátság angyala: a korabeli olvasó számára az angyal szó eredeti, szakrális jelentésének kisugárzása spirituális glóriával övezte a barátság fogalmát. Kétszáz évvel később, ma azon elmélkedhetünk: mennyit veszített (vagy mivel gazdagodott?) – költők verssoraiban, közemberek mindennapi szófordulataiban – eredeti tartalmának szakrális súlyából-mélyiségéből angyal szavunk, amikor egyre több evilági szó (és fogalom) megnevezése vagy bármely szó (és fogalom) körülhatárolatlan tartalmú jelzőjévé lett.

Virág Benedek Kisfaludy Sándornak írott verses leveléhez a később ismert ügyvéd-
é és jogtudóssá lett barátja, Sztrókay Antal feleségéhez írott versikéjét mellékelte. Furcsa kis költemény: az asszonynak küldött *virágcsokor* – azaz a vers! – *Antalunk angyalának*, azaz hitvesének virít a költő szándéka szerint. Az imádott, s a barátok által tisztelt asszony: *angyal* – a szó még ebben az összefüggésben is őrzi eredeti jelentésének töredékét: a szeretett nő angyalhoz hasonló, hasonlítható.

Az 1799. március 21-én, a tavasz első napján írott versében – *Károly győzedelme Oszteraknál* – Virág Benedek már nagyon újszerű, furcsán evilági jelentéssel ruhazza föl a valaha csak szakrális jelentéssel bíró *angyal* szavunkat.

„Fegyverre Páris népe!” Kiált megént
A vad Szabadság versenyes angyala,
S bűnös dücsöségek helyére
Számptalanok dühösen rohannak.

Versenyés angyal – vajon mire gondolt Virág Benedek? *Vad szabadság* – a szelíd lelkű papköltő nem rajong a vérben tocsogó francia forradalomért. A történetek *bűnös dicsőségéről* ír, a *legázolt emberiségről*, amikor *víg a gonoszság lelke* – de miért *versenyés angyal* a pusztítás, rombolás szelleme? Miért *angyal*?

Virág Benedek tudós pap, jól ismeri a *Szentírást*, tud a *bukott angyalokról* („Mert Isten az angyaloknak sem kegyelmezett, amikor vétkeztek, hanem az alvilág sötét mélyébe taszította őket, hogy maradjanak őrizetben az ítéletre...” *Péter második levele* 2:4), de a magyar köznyelvben s a költők verseiben évszázadok óta az angyal: *égi szent!* S most hirtelen öldöklő szörnyűségek megtestesítője? Vajon a korabeli olvasóknak (ha olvasták e költeményt!) nem volt furcsa, nem volt meglepő, hogy véres borzalmak kapcsán is eszébe jut valakinek, jeles költőnek, tudós paptanárnak angyalokat emlegetni?

Néhány évvel korábban Verseghy Ferenc lefordítja a *Marseillaise*-t; Virág Benedekkel ellentétben ő hazánk megmentőjeként várja a jakobinus angyalt: „Küldjétek ütköző csatánkhoz / A győzedelmek angyalát.”

Az utókor bölcs: látja, értelmezi, ami megtörtént. A kortárs szemtanú és áldozat: átéli a kor változásait. A költők lelkében – s ha megszólalnak: verseikben! – sűrűsödik, kristályosodik koruk szennye, fénye.

A pogányok vakságából
a vadságnak rít sorsából
a magyarnak hajnala
ah! te voltál angyala.

– írta Verseghy Ferenc *Ének Szent István király jobbjáról* című versében. S a Rikóti Mátyás történetét elbeszélő hosszú versben hasonlóképpen angyalként tiszteli országalapító első királyunkat:

*Szent István Király nagy Pátronusával
tellyék meg az Isten színe látásával
s vigadgyék örökké sok angyaltársával,
és a többi szenteknek vidám nyájával.*

Szent Imre herceg után a 19. század első évtizedében immár Szent István is angyal. Verseghy Ferenc számára (ekkor!) az angyal: Isten hírnöke, Isten szolgája, Isten követe. István király a haza megteremtője, megmentője: angyal, földre szállt égi szent. Magyarország az Isten országa és Isten „Dajkálló Angyala nevedék Honnunknak”, minden időkből „Angyala Földünknek”.

Hívó ember a költő, de verseiben, szellemiségében, gondolkodásában (és a kor szellemiségében, gondolkodásában) angyal szavunk jelentése egyre tágul, bővül, világiasodik.

*Hűség, serénység, isteni félelem,
szelíd igazság, ájtatos irgalom
fénylettek angyal életének
Szent nyomain, valamerre fordult.*

Ezt már nem Szent Istvánról írja Verseghy Ferenc, hanem a hercegprímásról: az ifjú (szent) Imre herceg és (szent) István király után most már egy főpapot is tisztelhet angyalként a kor embere. S ha főpap lehet angyal, lehet nemes úr is. Marczibányi Istvánról – tagadhatatlan: e derék magyar sokat tett hazánk felemelkedéséért – nehéz elhinni, hogy ő *Hazánknek Angyala*. S ha a költői fantázia el- és felszabadul, nincs megállás: Marczibányi István hitvese sem lehet kevesebb, mint *Felsőges Angyal*.

Lassan a költők álmvilágában mindenki lehet angyal szép hazánkban. A kortársak talán észre sem vették: az angyal szó lassan már-már elveszítette eredeti, szakrális tartalmát, bibliai jelentését, és a mindennapok nyelvének sokértelmű, sokjelentésű töltelékshava lett: dicséret jelző, amelyet bármely szeretett személyre ráaggathatott díszként a költő.

Dugonics András 1820-ban megjelent gyűjteményében (*Példabeszédek és jeles mondások I–II.*, Szeged) már ilyen közszájon forgó bölcsességeket olvashatunk: „Az Angyaloknak is a kevélység ártott”; „A víg Angyalok is örömet hirdettek”; „Angyal szól belőled, ha bort emlegetel.”

Kazinczy Ferenc Mária Lujzát, a Franciaországba távozott osztrák császárlányt nevezi angyalnak („De angyala távoztán Ausztria bűnnek ered.”); számára a vonzó nő: „kegyes angyal”; földi gazdagság helyett földi angyalra vágyik: „Nem irigylem gyémántodat: / Igen angyal szomszédodat.”

Fazekas Mihály nem titkolja, miről álmodik: „Képződésemnek serkenj hajnala, / Testben jó lelkennek őrző angyala”; de azt is tudja, kedves angyal a nő, de az asszony férfiember számára veszélyeket rejtő titok: „ki hinné, hogy még a föld hátán / Élő angyal képében járhatna a Sátán!”

S ha ma tréfásan angyalbőrnek nevezzük a katonamundért, e szavunkat is talán kétszáz éve élt költőnek köszönhetjük.

Verseghy Ferenc *Rikóti Mátyás* című nagylélegzetű verses elbeszélésének fordulatos történetén kacarászva – a bolondos, magával eltelt, magát lángelmének tartó falusi kántort, Rikóti Mátyást szedett-vedett angyaljelmezbe öltöztetik az ünneplő társaság szórakoztatására – feltehetően a korabeli olvasó sem tudta pontosan eldönteni, valójában kin és miért kacag: Rikóti Mátyás megszegyenülésén, az angyal jelmez lelepleződésén, vagy az angyaljelmez alázatosan megsüvegelő együgyűeken?

*Leültetik tehát angyal ruhájában.
Negédet duzmadni látván pofájában,
S karikatúrákat minden mozgásában,
repedni kezd kiki a nagy hahotában*

S az is kiderül, miért az „angyalbőr”, a katonai ruházat jutott (juthatott) eszébe a korabeli olvasónak. Merthogy Rikóti Mátyás nem szíveli a civil viseletet.

*Cipőt nem akarván húzni harisnyával
mivel meg nem férnek magyar gusztusával,
csizmáját befonnyá veres pántlikával,
felcifrázván térgyét két olasz rózsával.*

Az angyaljelmezbe bújt, nagy bajuszú csizmás kántort „angyal mundérjában” látják

maguk közé telepedni az ünnepség vendégei, s nem győznek csodálkozni és kacagni a csizmás angyalként pompázó, majd ijedten futásnak eredő Rikóti Mátyáson.

*»Hová? hová?« kérdik. – »A litániára
hi a káplán« úgymond. – Ezzel az utcára
kiszalad, nem hajtván angyalruhájára,
s orgonálni siet kántor trónusára.*

*A vendégek tehát kacajra zendülnek,
a pecsenye mellül rendre felcsődülnek,
s az ebédlő háznak ablakhoz gyűlnek,
hol nevetésekben majdnem megőrülnek.*

*Mert amint Rikóti kijut az utcára,
valamint a göboly saját gazdájára,
ki csak ritkán megy ki látogatására,
úgy bámúl a sok nép angyal mundérjára.*

*Lekapják a vének rendre süvegeket,
Kiáltják az anyák dicsértessenyeket,
a gyermekek pedig meghajtván térgyekeket
ájtatosan verik előtte mellyeket.*

Az angyal-jelmez: nevetséges; ragasztott szárnyaival, feldíszített csizmájában, combig erő zubbonyában Rikóti Mátyás csupán szórakoztató bohóc az úri társaság számára. Az utca népe azonban égi jelenségnek tartja – és megsüvegei. Még örzi szakrális jelentését a szó, tartalmát a fogalom, de már evilági színekkel telítetten, és a költők is érzik: az eredeti, biblikus tartalom mellett újabb és újabb jelentést nyer a régi, latinból örökölt angyal szavunk.

Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekek* (1813) című kéziratos versgyűjteményében az angyal már földi szolga: „Bennem gyönyörűség vala / Nézni a kegyes szemnek, / Sok pap, sok Isten angyala / Mint könyörgött Istennek.”; földi szerető: „Ha szeretni elkezdettél, szeressél mindaddig, / Míglen tested holtod után földbe nem tétetik. / Tovább, tovább, angyalocskám! / Kincsem, lelkem, galambocskám!”; és Isten parancsainak földi végrehajtója: „Csak egy angyalt küldj el vérengző fegyverrel. / Lábát, kezit tördeld el.” – kéri a költő Istent, angyala segítségével álljon bosszút ellenségein. A pallossal, karddal, égi szóval rendet teremtő, igazságot osztó bibliai angyal *vérengző* fegyverrel lábat-kezet tördelő földi bosszúállóvá „alakult”.

Égi és földi, szakrális és evilági között kezdenek elmosódni a határok? *Bacchus dicsérete* című versében Verseghy Ferenc már az antik (borivó) istennel társítja a keresztény Isten hírnökét:

*Ő a földi vígságoknak
lelkesítő gyámola,
Ő a társas asztaloknak
gondszéllesztő angyala.*

Az angyal valaha Isten hírnöke, Isten szolgája, Isten követe volt. A 19. század első évtizedében az angyal szó már sokjelentésű, sokféle tartalmú jelző: az idézett versben borivásra sarkalló, antik mázzal borított puttófigura.

Angyalhaj és angyalfia (karácsonyfadísz és karácsonyi ajándék) szavunk még nem született meg, de a Göncöl-szekeret már mondják angyalok hintájának, a Tejutat angyalok útjának, a tiltott s hívő ember számára erkölcsileg elfogadhatatlan magzatelhajtást már akkor is angyalcsinálásnak, s a falusi, erdőjáró emberek jól ismerik az angyalgyökér gyógyító hatását. Fazekas Mihály Lúdas Matyi történetében írja: „Hát meg az angyal-, szent- s ördög-gyökerek (mivel akkor / A füvek neve csak barom, ördög s szent vala; Fűvész- / Könyv még nem lévén.)” Pápai Páriz Ferenc Latin–magyar szótárában ismer *Angyal*, *édes gyökeret* és *Angyalfüvet*, de Fazekas Mihály *Fűvészkönyve* csak 1807-ben jelent meg, Lúdas Matyi története pedig korábban játszódik, s a *Lúdas Matyi* – Egy eredeti magyar rege négy levonásban – bár 1804-ben keletkezett, de csak 1815-ben jelent meg.

Egyre köznapiabb szó az angyal, egyre inkább – nemcsak költők számára – csupán kedves, vonzó nőt, s nem égi hírnököt, Isten küldöttjét jelenti. Angyalbögyörő (krumplis nudli) szavunk feltehetően ekkor még nem létezett (költők az idő tájt még nem énekeltek

dalokat parasztként enivalóiról!), de lassan elfelejtve az angyalok égi eredetét, egyre inkább az angyal földi nőt, vonzó vagy riasztó, meghódítandó vagy eltaszítandó, égi vagy pokolbeli csábítást jelentő földi nőt jelent.

Kisfaludy Sándor – a kesergő szerelem és a boldog szerelem korabeli költői ábécés-könyvének ünnepelt szerzője – számtalanszor megfogalmazza: a nő angyal, égi-földi tünemény, férfi-létünk elbájoló, meghódítandó, lefegyverző csodája, és rontó szellem, gúzsba kötő átok, angyalarcú ördög, férfiember számára néha a pokol, néha angyal, és ez „Ádám óta így vala”.

*Sorsunk vászna e föld hátán
Asszony-kéztől vetődik,
S amint angyal ez vagy sátán,
Menny vagy pokol szövődik.*

A mennynek angyala néha gyönyörű hölgy, máskor megbántott angyal, elhagyott szerető, de ha Kisfaludy Sándor azt mondja, írja: *angyal* – mindig földi nőre gondol, eleinte kesergő szerelme, majd boldog szerelme bánat- vagy örömforrására.

A kortárs költő, a maga teremtette világban visszahúzódva élő Berzsenyi Dániel számára az angyal téren és időn kívüli felfoghatatlan, elérhetetlen csoda:

*Csak a szerelmek angyala
Élt s repdezett körülünk.*

Egy apróság – nyelvtani többes szám – múlik itt (látszólag) minden: Berzsenyi nem a szerelem angyaláról, hanem a szerelmek angyaláról ábrándozik – nem a karjában tartott földi nőre figyel, hanem a szerelmi érzés (lehetséges, várt, óhajtott) mindenhatóságára. Árukkodó szóhasználat: az ég közelségét jelentő *szerelmek angyala* nem röpül, csak *repdez*. Az angyalok röpülnek, a kalitkába zárt madár repdez.

(A *Levéltöredék barátnémhoz* című versében így ír: „... az emlékezetnek repdező szárnyai / Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.” – érezzük: ha repdez, és nem röpül az emlékezet, amit „visszahoz”, csak halványuló visszfénye, és nem boldog valósága a megélt emlékeknek!)

Az *angyal* Berzsenyi Dániel verseiben mindig vágyott, evilági nő („szerelmünk angyala”, „angyal-kellemében” tündöklő leány, vagy az aranykori antik boldogság megtestesítője: „... szelid öröm s vidámság / Lelke fog ápolgatni, / S az aranykori boldogság / Angyala csókolgatni”), de 1805-ben hazafias felbuzdulásában érzi-tudja: az *angyal* valójában Isten hírnöke.

*Mint majd midőn lángszárnyakon eljövend
A nagy Birónak cherubi angyala,
És kürtje harsány hangja a mély
Sírba leszáll hidegült porunkhoz.*

Berzsenyire nem jellemzőek a bibliai hasonlatok, ha nemzetünk nagyságáról ír, szívesebben használ antik, mitologikus képeket. S most meglepő módon egy héber szó jut eszébe (cherubin = angyal), ráadásul nem a szó magyarul használatos egyes számú alakja (kerub), hanem az eredeti többes száma, s hozzáragasztja a magyar megfelelő is: *angyal*. Mintha az utolsó ítélet kürtje szólna a *lángszárnyakon* érkező isteni hírnök által, hirdelve: angyal szavunk átalakulhat, silányulhat, jelenthet földi nőt, katonamundért, paraszti eledelt, de az *angyal* szó (Pápai Páriz Ferenc szótárában a szeráfok *Tüzes fényvel tündöklő Szent Angyalok!*) a lelkünkben rögzülten, szívünkbe zártan mindig Isten hírnökét, örömhírhözőt jelent, égi boldogságot földi életünkben.

Krisztus után 787-ben a második niceai zsinat megtiltotta az angyalok imádását (latreia), s a katolikusok számára csak az angyalok tiszteletét (duleia) engedélyezte. A protestáns keresztények az angyalokat Isten szolgálóinak tartják, imádságos kéreccsel angyalokhoz soha nem fordulnak.

Csokonai Vitéz Mihály református, a kálvinista Debreceni Kollégium neveltje, nem egyszer olvasta Pál apostolnak a zsidókhöz írt levelét: „Vájon ezek [az angyalok] nem szolgáló lelkek-e mind, akik azokért [értünk, emberekért] küldettek szolgálatra, akik örökölni fogják az üdvösséget?” (Zsid 1:14)

Tizenhat éves 1789-ben, angyalként szeretné majd Istentől örökölni az üdvösséget. Itt a földön szellemi kincsekre vágyik, könnyedén bélyegzi meg a bálványimádó másképpen gondolkodókat.

*A te szívednek bálványja
A fösvényiség angyala...*

Ám ha Istent dicsőítő verset fordít (1792), lélekmelengetően evilági jelzővel tiszteli meg Isten szolgáját.

*Te előtted, óh felséges Isten, térdekre esnek
Számptalan ezer emberek, csak tégedet keresnek.
Tiszteletedre az ember talál ékes éneket,
Az ártatlan angyal szava mond gyönyörű verseket...*

A felséges Isten előtt térdre boruló számptalan éneklő ember között gyönyörű verseket mondó ártatlan angyal Csokonai Vitéz Mihály. Protestáns költő: épül lelkében a híd ég és föld között. Esendő ember: az égbe visszavágyódó ártatlan angyal.

*Ah, Isten! vajon élve
Ki közelít fényedhez?
Még az angyal is félve
Járulhat felségedhez!*

Költők kiváltsága: már földi életükben találkoznak angyalokkal. Együtt olvassák a zsolttárokat: „Szolgájtátok az Urat félelemmel, és örüljétek reszketéssel” (2:11). A poétalelkű égi antennás ember megtanul *rettegve örvendezni*: égről, földről, életről, halálról, amíg él, angyalokkal társalog.

Csokonai Vitéz Mihályt egész életében angyalok vették körül. A halál: *öldöklő angyal* (*Ötezer és mintegy...*, 1793); a szerelemmel körülrajongott nő: *földi angyal* – „Angyal vagy te, Laura, hidd el, / Hidd el, földi angyal vagy.” (*Egy angyalhoz*, 1793); az Isten hírnöke: *a végrehajtásnak angyala* – „Hallgass a Teremtő mennydörgő szavára, / Halld, mit bizott az ég legfőbb angyalára.” (*A kétségbeesés*, 1795); a könnyen megkapható, buja nő: *a szépség angyala* – „Óh! ha rám akadna az angyalabbika, / Akinél még könnyen hasad a pántlika...” (*Militat omnis...*, 1795); a hűséges nő: *angyalom* – „Csak ez a hív angyal maradjon meg velem; / Mert amit elvesztek, benne mind fellelem.” (*A becsület s a szerelem*, 1796); a csalódott, embergyűlöletbe zuhant-menekült férfit újra boldoggá varázsló asszonyok: *angyal-személyek* – „Jertek, óh angyal-személyek, / Hogy megint mint ember éljék!” (*Az emberiség s a szeretet*, 1796); a vigasztaló antik istennő: *az ifjúság angyala* – „Jön a kedves-kellő Hébe! / Az ifjúság angyala.” (*A szépség ereje a bajnoki szíven*, 1800)...

A törvény angyala, Magyarországnak angyala, Somogy angyala, a bőség angyala, az ekklesiának őrző angyala... – Csokonai Vitéz Mihály lelkében számptalan és sokféle angyal lakik.

Lilla – „Boldogságom szép angyala” – rácsodálkozik az *angyalabbik* hölgyre, aki Lillával ellentétben... angyal az angyalra...

A költő életében Lilla volt az igazi, a be nem teljesült, az égi szerelem, az angyal, mert számára Lilla volt a remény, a mérték, földi botorkálása közben az égi fény. A Lilla-szerelem emléke remény és vigasz, angyali üzenet:

*Szeme biztatott, öldöklött;
Őlt, s gyógyított másfelől;
Tiszta hószínnel tündöklött
Mellye mind kívül, belől;
Lelke vidám, mint a hajnal,
Szíve jó volt, mint az angyal...*

Boldogtalan, keserű sorsú poétának mondták sokan a fiatalon égbe költözött Csokonai Vitéz Mihályt. De amíg élt, angyalokkal társalkodott: „Az ég s a föld között függök utóljára / Én, angyal meg állat, vagy csak por meg pára.”

Angyalokkal társalkodott: készült a nagy útra, amikor majd angyalok emelik halhatatlan lelkét az égbe. Amit az angyalokról földi ember tudhat – azt tudta. Ismerte az angyalok titkát: tudását verseiben elrejtve testálta ránk. Aki az angyalok titkára kíváncsi, a Csokonai Vitéz Mihály taposta ösvényen indul el azóta is az ég felé.

Az angyal lába és az élet lángja

Honoré de Balzac *Séraphita*¹ című elbeszéléséről

Michel Brixnek

Honoré de Balzac feleségének, Hanska grófnőnek ajánlotta az 1834-ben írt *Séraphitát*, amelyet az *Emberi Színjátékban*, a *Filozófiai tanulmányok* között találunk meg.²

Nem hangzik ismerősen e cím, az olvasók és az irodalomkritika egyaránt mostohán bánt ezzel az írással, pedig Balzac az egyik legsikerültebb munkájának tartotta – ez derül ki 1842-ben Madame Hanskához szóló leveléből: „...szerintem ez a két legszebb dolog, amit csináltam” (ti. a *Louis Lambert* és a *Séraphita*).³

Az olvasó komoly megpróbáltatásoknak nézhet elébe, ha kézbe veszi a *Séraphitát*. A szöveg szövetének szála-ít igen sokféle műveltséganyagból⁴ sodorta össze a szerző. Az álom és valóság határvonalai képlékenyek. A valósi-filozófiai gondolatok áradata miatt nehezen követhető a történeteket alig tartalmazó elbeszélés. Még Gaston Bachelard, az egyik legnagyobb romantikakutató is azt mondta, hogy nehéz elviselni a túlságosan sok filozófiai elmélkedést.⁵

Egy esetben nem rémítők a megértést nehezítő, fent említett akadályok: akkor, ha bízunk abban, hogy a jó szövegben mindig megtalálni a megoldáshoz vezető utat. Ezzel ki is mondtuk, hogy szövegközpontú megközelítéssel próbáljuk megfejteni, mi is lehet e mű üzenete. Mielőtt magát a szöveget közelebről megvizsgálánk, néhány szóval utalunk arra, hogy mi mindenre nem térünk ki jelen írásunkban. Nem az eszme – és nem a vallástörténeti vagy a filozófiai vonatkozások – ragadták meg figyelmünket. A *Séraphitát* nem hozzuk kapcsolatba Balzac más műveivel (függetlenül attól, hogy erre van-e okunk vagy nincs).

A művön kívüli tényezők közül néhány, a kontextushoz tartozó elem fontos számunkra. Egyfelől látóterünkbe

vontuk az alábbiakban idézendő, Balzac említette angyalszobrot, mert úgy gondoljuk, hogy éppen ez az angyal teremt kapcsolatot az író, a mű és az olvasó között.

Balzac 1832-ben, egy levelében beszámol Hanska grófnőnek arról, hogy Théophile Bra⁶ műtermében járva látott egy készülő szobrot, amely írásra ihlette.⁷ Bra alkalimilag szoborcsoport tagjaként, máskor önállóan állította ki azt az angyalszobrot, amely a Mária karjába zárt Jézust adoráló angyalok egyikét mintázta meg.

Ez az angyalszobor elemzésünk egyik támpontjává lett, mivel a szöveg értelméhez vezető jeleket fedeztünk fel benne. Természetesen nem ugyanazt látjuk, mint amit Balzac látott, aki sajnos nem fejtette ki, mi volt ebben a szoborban az, ami őt oly ihletett állapotba hozta.

A másik művön kívüli tényező, pontosabban kontextuális kérdés, hogy a romantika korának képzet- és motívumkincse, gondolatrendszere hogyan hatott az íróra. Balzac ezen időszakban alkotott műveit a neoplatonizmus, a swedenborgi filozófia és a bibliai keresztény vallás hatása jellemzi, írja az irodalomkritika. De arról is olvastunk: nem valószínű, hogy Balzac elmélyülten tanulmányozta volna Swedenborg vagy más misztikusok műveit. Jacques Borel *A Séraphita és a balzaci miszticizmus*⁸ című könyvében fejcsoválva vizsgálja, sőt *A Séraphita exegézise* címmel egész fejezetet szentel annak, hogy kiderítse, Balzac hányféle-fajta módon orozta el és gyúrta össze mások gondolatait. Mi úgy látjuk, hogy a felsorolt hatásokban az a közös, hogy nem az írásmű tárgyai, hanem eszközei, e hatások révén kinyílik a valóság, a konkrét terídő tágasabb lesz, transzcendentális dimenziókba emelkedik vagy álmokképp lényegül át, de lehetséges az is, hogy egyetlen nagy áomlatozás e jelen mű is.

¹ Referenciaszöveg: Honoré de Balzac: „Séraphita”. Ford. Szöllősy Klára, in uő: *Emberi Színjáték*, X. k.: *Filozófiai tanulmányok*. Budapest, Magyar Helikon, 1964, 443–567. Feltétlenül indokolt esetben a francia eredetit idézzük a következő kiadásból: Balzac, Honoré de: *La Comédie humaine*, XI. k., Paris, Gallimard, 723–860.

² „...boldog vagyok, hogy Kegyednek ajánlhatom... hiszen Kegyed rendelte nekem ezt a Jákóbéhoz fogható harcot, mondván, hogy ezt az alakot megálmodta...” (kiemelés tőlünk, R. E.) Részlet Balzac Eveline Hanska grófnőhöz írt leveléből, Párizs, 1835. augusztus 23. In Balzac: i. m. 445.

³ Balzac azt írja 1842-ben, Passyból Madame Hanskának, hogy eredetileg magának és néhány ismerősének írta a *Séraphitát*, amelyet a *Louis Lambert*-rel együtt a két legjobb művének tart. „...c'est, selon moi, les deux plus belles choses que j'ai faites.” *Lettres à Madame Hanska*. Paris, Les Éditions du Delta, 1967, 1. k., 90.

⁴ 1Móz 27–35. Jákób lajtorjája, harca az Angyallal, Emanuel Swedenborg (1688–1772) műve: *Menny és Pokol a látottak és hallottak szerint*, 1758. Valószínűleg Swedenborgnak az 1768-ban *Deliciae sapientiae de amore conjugiali*, vagyis *A Házasság örömeiről* szóló legismertebb és legnépszerűbb munkája hatott elsősorban Balzacra. Szó esik még Jean Wier *De praestigiis daemonum*-áról, 1563, az Aranyfog legendájáról, Tyanai Apollonius (i. sz. 15–100?) vándorló ókori mágusról, akit a „pogány Krisztus”-ként tiszteltek, Frithjof és Ingeborg legendájáról, 1300 körül. Mivel figyelmünk elsősorban a narrátor előadásmódjára irányul, e külön-külön tanulmányt igénylő utaláshalmaz elemzését nem tekintettük feladatunknak.

⁵ Bachelard, Gaston: *L'Oeuvre de Balzac*. 2 kötet, Paris, Le Club Français de livre, 1964, 255. „Une sucharge de discussions philosophiques”.

⁶ Théophile Bra (1797–1863) francia szobrász, Delacroix kortársa. *Un ange androgyne* című műve Bra szülővárosában, a Musée de la Chartreuse de Douai-ban található. Külön köszönetet mondunk Madame Carole Decocknak, a múzeum munkatársának, amiért a szoborról készített fényképet a rendelkezésünkre bocsátotta.

⁷ „J'ai été dimanche chez Bra le sculpteur, j'y ai vu le plus beau chef-d'oeuvre qui existe, je n'en expte ni le *Jupiter Olympien*, ni le *Moïse*, ni la *Vénus*, ni l'*Appolon*. C'est *Marie tenant le Christ enfant adoré par deux anges*.” Balzac: *Lettres à Madame Hanska*, i. m. 127–128.

⁸ Borel, Jacques: *Séraphita et le mysticisme balzacien*. Paris, Librairie José Corti, 1967.

A szövegtestben vadon burjánzó, kacskaringós gondolati-filozófiai kompilációk közül egy Swedenborg-tétel végigkövethető az egész művön. Swedenborg azt mondta, hogy az angyalok nem egyszerűen a felső szférák kivételezett lényei, hanem korábban mindegyikük ember, földi lény volt. Legalábbis az egyik szereplő, Becker pap, aki állítólag ismeri Swedenborgot, az *Angyali bölcsesség*ből ekképpen idéz:

„Szerinte [ti. Swedenborg szerint] *Isten nem teremtett külön Angyalokat, nincs olyan Angyal, aki ne lett volna előbb földi ember.*”⁹

Ezek szerint Swedenborg „humanizálta” vagy „domesztikálta” a mennyet. Ez az angyalokkal kapcsolatos gondolata merőben ellenkezik az egyházi kánonnal, de még a Bibliában sem található efféle elképzelés, mivel az angyal Isten küldötte, közvetítő, aki leszáll a földre, és dolga végeztével visszatér az égbe.

Balzac elbeszélése azonban semmiképpen nem fogható fel a swedenborgi gondolat illusztrációjaként. Több okból sem, de narratológiai szempontból, mint látni fogjuk, egyik szereplőnek sincs meg a saját története.

Végül a romantika motívumkincséből az angyal és az androginitás problematikájára külön ki kell térnünk, mivel a *Séraphita* főszereplője egy furcsa, androgin angyal-lény. Az androginitás-motívum a platóni filozófia révén került ismét a művészi kifejezőmódba, mint a tökéletesség, az idea megtestesítője. Az androgin különféle értelmezéseit és kategorizálásait Lucienne Frappier-Mazur végezte el a *Balzac és az androgin* című tanulmányában.¹⁰ A kutató legértékesebb gondolata az, hogy a balzaci androgin a vágyakozás metaforájának látja. Az androgin a mindkét nemet egyesítő teljes ember, más értelmezés szerint a bűnbeesés előtti tiszta emberi esszencia, pszichológiai megközelítésben¹¹ pedig nemi identitás híján lévő ember, a biszexualitás vagy a homoszexualitás szubtilis megtestesítője. Paul Denis a miszticizmusról is úgy vélekedik, hogy az nem más, mint a testiség földi valójának a külső világra való kivetítése.

Az angyal-alakot és az androgin a kritika szerint a 19. századi művészet és gondolat közel hozza egymáshoz, sőt, szinte összeolvadnak, holott két egészen különböző dologról van szó, olvassuk máshol – és magunk is így gondoljuk. Az androginitás a kétneműség fizikai oldalát emeli ki, az angyal a spirituális értelemben vett kétneműség vagy nemtelenség kifejezője.

Itt szeretnénk idézni Michel Brixet, mert – noha a *Séraphita*ról soha nem írt elemzést – azon kevesek közé tartozik, akik (mint mi magunk is) a földi lét, az emberi szerelem balzaci válaszaira lenne kíváncsi. Brix azt írja, hogy Balzac a földi létre és nem az égi világra szegezte a tekintetét, és csak az érdekelte, hogy itt mi az ember sorsa, azt firtatja, hogy Isten szeretetén kívül van-e esé-

lye a szerelemnek itt a földön. Sőt, szerinte Balzac kifejezetten harcol azok ellen, akik az emberi lét kérdéseit a transzcendencia felé irányítják.¹² Mi magunk továbblépünk Brix égi-földi szétválasztásánál, illetve földi lét és szerelem prioritásánál. A hús-vér szereplők élethelyzetének és cselekvéseinek behatároltsága, gondolkodása, Minna és Wilfrid szűkös közlésmódja alapján úgy látjuk, hogy a sivár és szomorú földi lét csak e szövegnek mint álomnak burkában lehet elviselhető. Az alábbiakban szeretnénk ezt a gondolatot a műben leírtakkal alátámasztani.

A szövegközpontú vagy narratológiai megközelítés révén elsősorban a narrátor tevékenységét, elbeszélés-módjának két eszközét, az értékeléseket és a nézőpontok érvényesítésének módját figyeltük. Az elbeszélő látószögéből bemutatott világ két, befogója két csúcsával érintkező háromszöggé írható le, amelyet másképpen homokórának nevezhetünk. A narráció széles perspektívával, távolról közelítő nézőponttal kezdődik, majd pedig a földi helyszínről felfelé emelkedő, mind jobban kiszélesülő és égbe nyíló képpel zárul. A mesélő tekintete fokozatosan közelít a szikla aljában meghúzódó falucska felé. A narrátor még a háztetők anyagát, dőlésszögét is leírja, de már e bevezető részben megismerjük a falu és a kastély, és lakójának most még csak szociális, majd spirituális értelemben vett elkülönülését. E svéd kastélyban lakik Séraphita és szolgálja, Dávid. Félig-meddig földön kívüli, csodás lények, akik örökösen látomásokat élnek meg. A valós és nem valós szereplők lakóhely szerint is jól elkülönülnek. Az elbeszélői előadásmódnak itt fontos eleme a nézőpontváltás: a narrátor Séraphitát „lénynek” nevezi, a többi szereplő – és néha ő is – az ellenkező nem képviselőjét látja benne. A legfelfokozottabb érzelmeket Minna és Wilfrid, a két kiemelt szereplő táplálja a különös teremtés iránt. A szakirodalom Wilfridet fausti figurának nevezi. Az elbeszélői előadásmódban azonban nem egyszer ironiát tapasztalunk Wilfrid emberi nagyságát illetően. Napóleon-típusú hév és birtoklásvágy fűti, és ugyanezt az érzést tanúsítja majd Séraphita iránt, mindkét esetben ironikus értékelésben. Wilfrid negyvenes éveiben járó Idegen, akit a zord norvég tél itt marasztott. Minna, a falusi lelkipásztor leánya alig tizenhét éves. Minden szereplő másmilyennek látja az enigmatikus Séraphitát. A „lény” külsejéről, életének néhány mozzanatáról szűkszavú az elbeszélői tájékoztatás, a furcsa teremtés gondolatait, eszméit főleg a pap mondja el. A szöveg túlnyomó többségét Séraphita és részben Becker tiszteletes spirituális-vallásizoterikus eszmékről szóló monológjai képezik. A narrátor e szellemi szinten nem nyilvánul meg, csak közvetíti a beszélők gondolatait, néhol ironikus fél-félmondatokkal kísérvé azokat.

Szigorú értelemben véve, vagyis a Séraphita hirdette tézis értelmében csak történettöredékek vannak az ese-

⁹ Balzac: Emberi színjáték, i. m. 489–490.

¹⁰ Mazur-Frappier, Lucienne: „Balzac et l’androgyne”. L’année balzacienne, 1973, 253–277.

¹¹ Denis, Paul: „Séraphita, le mysticisme et la dissolution du tiers”. Revue Française de Psychoanalyse, 2005/3, 827–837. Denis ezt írja: „Séraphita – ou plus inexactement Seraphitus-Séraphita – a une apparence indécise mi-homme mi-jeune fille; Minna, la jeune fille qui l’aime, le considère comme un jeune homme. La particularité du personnage est qu’il refuse aussi bien l’identité masculine, que l’identité féminine et ne répond ni à l’amour de Minna ni à celui de Wilfrid. Seraphitus-Séraphita refuse l’amour terrestre sous toutes les formes et la sexualité aussi bien avec un homme qu’avec une femme. Il-Elle est prise dans un système narcissique qui n’admet que Dieu lui-même comme objet d’amour.” 833.

¹² Brix, Michel: *Eros et littérature. Le discours amoureux en France au XIXe siècle*. Louvain-Paris-Sterling (Virginia), Peeters, 2001. „On observe chez Balzac une volonté de dénoncer le penchant excessif de son époque pour les choses de l’esprit et de lutter contre toutes les formes du rejet de la terre au profit du Ciel” – 231. Vagy ugyanezen az oldalon: „...quel est le sort de l’homme dans le monde d’en bas? y a-t-il une place pour l’amour terrestre, à côté de l’amour de Dieu?”

ményekben, kalandokban igen szegény szövegben. A földi szeretetben eltöltött élet szükséges az égi szeretet és égi lét elnyeréséhez. E sokbeszédű lény szülei szeretetben éltek, de hamar meghaltak, s nem az égbe kerültek. Séráphita az égbe jutott, de nem látta szeretni. Minnának és Wilfridnek a földi és égi élet meglátása lett megadva, de az elbeszélés nem érinti sem egyik, sem másik megvalósulását. Statikus, papírmásé figurák. Minden szálát a mindentudó elbeszélő tart a kezében. Itt szeretnék a történet ismertetését és a szobor elemzését összekapcsolni, mivel kölcsönösen megvilágítják egymást. Az elbeszélés középpontjában Séráphita áll, mindig jelen van, örökös izgalomban tartva a két fiatal libidóját. Elfogadja, de vissza is utasítja a vonzalmukat. Mindketten másként élik meg öiránta táplált, sóvárgó szerelmüket. Minna önpusztító módon: halni készül érte, hiszen ébredező fiatal érzéki lény a visszautasítás kudarcát még nem viseli el. Wilfrid birtokolni akar, vágya sürgető és erőszakos, az ő füle is süket a magasztos szólamokra. Seraphita az égbe készül. Ez nem jelenti azt, hogy nem csábít. De minden elutasítása (mert többször is közelednek felé ők ketten, az értetlen fiatalok) után megpróbálja a két fiatal egymás felé terelni.

Séráphita kétszeresen is rezonőr: egyfelől Wilfridet és Minnát ellentmondást alig tűrően kapcsolja egymáshoz, ugyanakkor a földi, tapasztalati és az égi világ között is közvetít. A földi szereplőknek nincsen történetük, a lény kétes nemű porhüvely, mint valami levetett ruha, itt marad, és a földtől megválva felemelkedik az égbe, angyallá alakul és szárnyát kitérve eltűnik. Frédéric Monneyron¹³ Séráphitát beavatónak is nevezi, abból kiindulva, hogy a felemelkedés és átváltozás e stációiban Minna és Wilfrid kísérik őt. Monneyron ebből azt a következtetést vonja le, hogy ő látta meg velük a magasabb spirituális létet. Ezen értelmezés szerint különféle feltételek (tisztas-hites földi élet) teljesítése után a transzcendens világ, az örök élet ígérete kínálkozik számukra. Monneyron azt is mondja, hogy a felsőbb világot csak a szeretetben töltött élettel lehet kiérdemelni.¹⁴ Kétségtelenül a szöveg legpoétikusabb, látomásos része a menny kapujában és a végtelen tér csodaszép színeiben játszódik. Itt magunk is úgy érezzük, elrugaszkodtunk a földtől és feloldódtunk a végtelen tér szabadságában.

Théophile Bra *Hódoló Angyal (Ange en Adoration)* [1833] című szobrán első pillantásra szembeszökik a tarajos felhőre, mint valami kősziklára szinte ránehezedő és a ruharedőkből már-már illetlenül előtűnő csúnya, vaskos láb. A test mozdulatai szögletesek: a láb háromszögbe hajlik, közvetlenül a szív előtt formál háromszöget az imára tartott kéz. Ez az apróság arra utalhat, hogy a szív, vagyis az érzelmek és a spirituális aspirációk harmonikusak, kiegyensúlyozottak. Nem kell egzaltált misztikus vagy barokk túlzásoktól tartanunk. Ha a főbb testmozdulatokat alaposan szemügyre vesszük, akkor kiderül, hogy a tömegvonzásnak engedelmessé, elefántlábhoz hasonlító végtag, az imára tartott kéz, a szív és a virtuális értelemben vett nemi szerv – vagyis az érzéki-érzelmi központok – egyazon vonal mentén találha-

tók. A fej kívül esik e tengelyen, lefelé néz, s gyönyörű, mint egy antik istennő – érdektelen, hideg ez a szépség. A tengelyt megtartva, a kéz és a karok formáit szemlélve a felsőtesten a W, az alsótesten az M betűt látjuk kirajzolódni. A W és az M, ha a fentebb leírt vonalra merőleges tengely mentén helyezük el őket, egymás tükörképei. A Minna és Wilfrid nevek kezdőbetűi megfordítva azonosak. A valódi összetartozás és a kölcsönös megértés androgin-csírája tehát nem a narcisztikus Seraphitában, hanem Minnában és Wilfridben rejtőzik. Az androginitás, mint fentebb elhangzott, a szeretet és összetartozás metaforája. Lehetőség, az egymásra találás lehetősége, miután álmutyából ocsúdva majd visszatérnek a földre.

A szövegben többször elhangzik a szereplők szájából, hogy úgy érzik, álmodnak. Mi is úgy véljük, hogy nem vallási megvilágosodásról és nem is spirituális lelki útról vagy beavatásról van szó. Ezen vélekedésünket a szövegben mondottakkal támasztjuk alá. Séráphita Minna és Wilfrid érzékeit-zsigereit borzolja fel, mindkettőjükkel kacérkodik, majd visszautasítva őket, égi szózatokat idéz hozzájuk. Szemmel láthatóan a szó, az ige nem hat mélyen a fiatalokra. Seraphita a földi vonzalmakat elutasítja, hiszen ő az égbe készül. Ez nem jelenti azt, hogy nem csábít. De minden elutasítása (mert többször is közelednek felé ők ketten, az értetlen fiatalok) után megpróbálja a két fiatal egymás felé terelni. Séráphita jelenléte utolsó percéig ismételteti ezen utasítását, de Wilfrid és Minna a legcsekélyebb érdeklődést sem mutatják egymás iránt. Minnát főként az elbeszélő külső leírásából, az ő szemszögéből látjuk: női vonzerejére is ő utal, apró, de igencsak incselkedő erotizmussal. Wilfrid is jelen van ekkor, de ő ügyet sem vet a lányra. Az elbeszélő örvendezik, hogy varrás közben Minna előrehajol, és a lámpafény megvilágítja felsőteste domborulatát. Minnát a lehető legszokványosabb tevékenység közben írja le a narrátor, ruhát javít, stoppol: „*Előtte kis asztalkán varrófelszerelés, asztal-kenőök halmaza, javítanivaló harisnyák, ...*”¹⁵

A varrás és a kézimunka a nők neurotikus elfojtásait kompenzáló pótcselekvés lehetett a múltban. Másfelől a varrás, a sors fonalának igazgatása a mitológiai képzetkincs egyik alapeleme, hogy csak Ariadnét, Pénelopét említsük. Mitikus fontosságot neki és annak, hogy ebben az élethelyzetben látjuk, talán azért tulajdoníthatunk, mivel ő az egyetlen női szereplő, és mivel az új életek öbelőle fakadhatnak. Minnáról más pontos leírást nem kapunk, ebben az élethelyzetben látjuk konkrétan, és csak a narrátor leírásában.

Érdekes módon a narrátor – bizonyára nem véletlenül – úgy gombolyítja az elbeszélés fonálát, hogy Minna és Wilfrid szinte alig váltanak egy-két szót egymással. Figyelmünket a homokóra tér-jel középső, legkeskenyebb része felé irányítjuk, mert úgy tűnik, a földön zajló és ott meg nem történő dolgok képezik az elbeszélés terjedelmileg ugyan szűkös, de gondolatilag legfontosabb részét, s talán az üzenet is itt keresendő. De mielőtt erre sort kerítenénk, abba a biedermeier, kispolgári miliőbe pillantunk be, ahol a lelkész és lánya élnek, s ahol a földi jelene-

¹³ Monneyron, Frédéric: *L'Androgyne romantique du mythe au mythe littéraire*. ELLUG, Grenoble, Université de Stendhal, 1994, 89.

¹⁴ Monneyron: i. m. 93. „C'est leur amour terrestre qui déterminera leur accession à l'Être angélique.”

¹⁵ I. m. 473.

Ange De Bra műve (Musée de la Chartreuse)

tek zöme játszódik. Wilfrid és a pap beszélgetését Minna szóltan varrogatása kíséri. A Biblia és az ókori bölcsek, az okkult tudományok, valamint Swedenborg összefüggés nélkül tolnak föl a pap szájából, aki ijesztően emlékeztet a *Bovaryné* Homais-jához: tudálékos, mindent a maga kisszerű mércéjéhez igazító, igazi laikus. Lelkipásztor létére hitetlen. Sok fecsegéséből annyi említésre méltó, ha igaz egyáltalán, hogy olvasta Swedenborg több tucat kötetnyi művét, érteni biztos nem értett belőle sokat. Így az olvasó sem lett tájékozottabb, csak zavarodottabb. Swedenborgot ismerősnek, Séraphita rokonának hiszi.

Mivel Minna és Wilfrid két különböző nemű és érzéki vágyat keltő lénynek véli, Séraphita androgin mivolta is éppen eléggé hitelesen ágyazódik a szövegbe. Sajat belső útjáról, fizikai szenvedéseiről, égbe emelkedésének szakaszairól nagy részletességgel tájékozódunk e nagyon narcisztikus és látomásokkal eltelt lény hosszú beszédeiből. Az elbeszélés utolsó, hetedik fejezete a „Mennybemenetel” címet viseli. A hét a teremtés és a teremtett világ tökéletességének száma. Ez a férfit fél-

világi nőként csábítgató, a nőt szakadék fölött lebegtető, mindkettejüket kioktató, önmagát felsőbbrendűnek tartó, szenvelgő pojáca egészen nyugodtan távozhat a földről, de nem feltámadás formájában. A gyönyörű látomásos kép, az égi fények, mindaz, ami Minna és Wilfrid szeme előtt lezajlik, az már a narrátor előadásában és az ő nézőpontjából látható, bár helyenként a két fiatal látásmódja – az ámulaté, a lelki átlényegülése – ugyancsak érvényesül. Az igazi történetnek most kellene kezdődnie, most, amikor visszafelé tartanak a földre, és szinte gépiesen mondják egymásnak engedelmesen, az angyal utasítását követve, hogy ők mostantól szerelmesek egymásba. Nem tudjuk, mi történik velük ezután, van-e, lesz-e és milyen lesz ez a szerelem, hová, merre ível majd az életük, boldogok lesznek-e. Az a megrendítő mégis e két egyszerű lélek egymásra találásában, hogy mindketten megváltoztak, mások lettek, és ami a legfontosabb: egyenrangúak. Ne feledjük, kétszáz éve játszódik a történet. Ez a szöveg legkülönlegesebb titkos üzenete.

Séraphita története nem az ember angyallá lényegü-

léséről szól, mert, mint fentebb érintettük, nem láttuk őt szeretni, ami az égi szeretet feltétele. Minna és Wilfrid természetfeletti beavatkozással egymáshoz lettek kapcsolva, s hogy mivé válnak, azt talán egy újabb történet mesélhetné el.

Már csak egy kérdés maradt megmagyarázatlanul: miért szerepel írásunk címében az élet lángja? Séraphita angyallá változásának utolsó mozzanata a Küldöthöz kapcsolódik. A Küldött férfi attribútumokat, militáris férfi attribútumokat visel: kétélű kardot, pallost és sisakot. Azt írja Balzac, hogy e sisak tollforgóján az élet lángja lobogott. E patetikus vagy katartikus pillanatban a küldönc páлмаág-suhintására nő ki Séraphita szárnya s repül el tova az égbe. Az olvasó erősen álmélikodik, hogy miféle élet lángja lobog itt, mit jelenthet ez a metafora? Nem az örök élet lángjáról van hát szó, hiszen hiányzik az e környezetbe kívánczó jelző, ami ezt a metaforát ma már nyelvi klisévé szűrte. De a nyelvi enigmák félretolják azt az erős képi hatást, amelyet a lovagkülsőjű Küldött látványa kelt.

„A jó hírt hozó Küldött volt, sisakján az élet lángját viselte tollforgó helyett.

Pályája nyomát menten beborították ama különös világosságok hullámai, amelyeken keresztülhatolt.

Páлмаágot és pallost viselt, és pálmájával megérintette a LELKET. A LÉLEK átalakult, fehér szárnya nesztelenül kitért.”¹⁶

A Minna és Wilfrid előtt lejátszódó jelenet egésze talányos, kezdve az első mondatlall. A mindentudó elbeszélő a szó, éppúgy, mint a szöveg elején. A küldött az eredeti szövegben tollforgóként – és nem helyett – viseli az élet lángját a sisakján. Korábban utaltunk rá, hogy az „örök” jelző hiányzik az élet szó elől, ezáltal e metafora szerencsésen megszabadul banalitásától, de egyúttal érthetetlené válik, éppúgy, mint a páлмаág, amely a pogány, ókori szimbolikában életfa, a keresztény panteonban azonban a mártírok attribútuma. Itt varázsvessző funkciót lát el, érintése nyomán a Séraphita-lélek átváltozása, angyallá alakulása beteljesül. Mindezek után a két szereplőre, Minnára és Wilfridre fókuszál a narrátor, és belső tudatáramlásukat követi, s egy-két igen szűkszavú dialógust idéz csak közvetlenül tőlük. Az olvasó hajlamos úgy vélekedni, hogy álom volt csupán, amit olvasott, és a fiatal pár előtt az élet célja és jutalma tárult fel ezen álom-utazás során, a Küldött sisakforgójának élet-lángja talán éppen nekik és nem Séraphitának mutatja az utat.

A *Séraphita* egészét tekintve is enigmatikus írás,

ellentmondásokkal teli, amelyek közül csak a legszembeesőbbre szeretnénk kitérni. Bármilyen valóságghűen ecsetelt az ábrázolt világ, az olvasó a paplagon kívül semmi valóságosan kézzelfoghatót nem érzékel. Ott szinte beszívjuk a dohány füstjét, a hal és halolaj szagát, látjuk a köpéseket elnyelő, homokkal beszórt cseréptálat. Minden más álom. Több erre valló utalás található a szövegben. Az elsőt a 2. lábjegyzetben idézett levélrészlet tartalmazza: Hanska grófnő megálmodta, Balzac irtóztatos erőfeszítésekkel szöveggé alakította Séraphitát. Az elbeszélés szereplői és az elbeszélés is utal az álomélményre. Az alábbiakban hol Minnáól, hol Wilfridől halljuk e szavakat:

*„– Nem emberi erő hozott ide – lehelte, kezét összekulcsolva. Biztosan álmodom” – mondja Minna.*¹⁷

*„Szavaim hadd öltsek magukra az álom tündöklő formáit...”*¹⁸

*„...ópium-álmom”*¹⁹

*„...mert játszani próbált azzal a hallucinációs világgal, amelyet Seraphita magában hordoz.”*²⁰

*„Őt látom: álom.”*²¹

*„A két halandó visszatért a test kötelékébe, ahonnan szellemük rövid időre fenséges álomlátásba szabadult;”*²²

Ha a különféle gondolati és vallási rétegeket mint „csomagolóanyagot” lehántjuk, a *Séraphita*-ban az élet és a lét lényegi, nem sok szót igénylő kérdéseire ismerünk rá: a két embert összekapcsoló érzelmi és lelki szeretet esetleges megvalósulásáról és a nem feltétlenül transzcendens, de magasabb szintű lét iránti vágyról.

Ha a szöveget stilisztikai-retorikai szempontból is értékelni szeretnénk, akkor azt mondhatjuk, hogy Balzac közlendőjének legfőbb kifejezőeszköze a túlzás alakzata, a hiperbola. A mindennapi sózott hal, nyolchavi hideg évszak, a viharok, zord szelek, a kopár sziklák sivár és ingerszegény életre ítélik az itt lakót. A másféle lét és a változás esélye csak olyan provokatív magatartással csikarható ki, mint amilyen Séraphitáé, csak ilyen erős, látomásos képek mozdíthatják meg a vegetatív létbe dermedt emberlényeket. Wilfrid, a buzgó, tetterős világmegváltó, bár mondja, hogy átmenetileg van itt, de Séraphita megjelenésekor valójában már erőtlenné mutatkozik ahhoz, hogy elmenjen erről a helyről.

Az angyal lába és az élet lángja a műben rejlő üzenet két pólusát jelzi. A szakrális lehet vaskos, földhözragadt, és az emberi élet szakrálissá lényegülhet át: a kettő átjárhatóvá válhat ebben az álomszövegben.

¹⁶ I. m. 561. Szöllösy Klára fordítása. Az idézet első mondatának francia eredetijét mellékelten idézzük, mivel számunkra fontos részletről van szó, és a fordítás nem követi hűen az eredeti szöveget: „C’était le Messenger chargé d’annoncer la bonne nouvelle et dont le casque avait pour panache une flamme de vie.” I. m. 853

¹⁷ I. m. 456.

¹⁸ I. m. 469.

¹⁹ I. m. 472.

²⁰ I. m. 476.

²¹ I. m. 502.

²² I. m. 566.

„És vajon angyal angyalit észlel-e csak...?”

A létérzékelés nyelvi közegei Rilke duinói elégiáiban

Napjaink mediológiai indíttatású kutatásainak egyik alapkérdése a közvetítés és a közvetített viszonyát illeti – a kettő megkülönböztetését vagy összefonódását, kölcsönösségét vagy egymást kizáró létezését. Sőt, a jelentés közvetítésének radikális kritikája vagy tagadása egyedül magának a közvetítés anyagának mozgását véli érvényesülőnek és felfoghatónak. Mielőtt az információ anyagának és szellemének sokat vitatott összefüggése vagy távolsága kerülne szóba, megjegyzendő, létezik olyan üzenet, mely létmódja tekintetében eleve a kettő szétválaszthatatlanságaként tételezhető. Ha lét és megmutatkozás kettőssége – Gadamer jól ismert szavaival élve – nem akar kettősség lenni, akkor ez a szándék egyetlen esetben teljesül nyilvánvalóan mint a közvetítő és a közvetített azonossága, mégpedig egy látáseseemény során, a fény tapasztalatában. Nem mellékes történetileg, hogy az ókori misztika és a kortárs mediológia, vagy akár a romantika szimbólumelmélete és a modern kommunikációkutatás egyedül a fény terjedése kapcsán hangsúlyozza, hogy ami világít, azonos azzal, ami világol, ezért ami látható, egybeesik azzal, ami magát láthatóvá teszi.

A közismert felismerés, miszerint nincs üres tér, valamikor gnosztikus jelmondatként híresült el. A pléróma fényserű áramlása maga volt a lét és tudása egysége, a gnószisz. Tudni, azaz e gondolat szerint üdvözülni annyit jelentett, mint belépni abba a dimenzióba, ahol a szellem önmagáról adott információi magát a szellem anyagát és létformáját képezik. Hogy aztán a romantikában a fényelmélet mint kommunikáció és a nyelvelmélet mint poétika találkozik egymással, ahhoz elég Goethe-re és Schellingre, a korabeli szimbólumfelfogásra és színelméletre, a szimbólum és a fényserűség – ma így mondanánk – informatikai megfeleltetésére utalni. Innen kiindulva akár szimbólum és allegória későmodern-posztmodern relacionálása is árnyalendő: a szimbólum ugyanis e nézetben nem okvetlenül atemporális fejlemény az allegóriával szemben, mivel intencionált egyetemessége, azaz térszerűsége az időivé váló mozgás attribútumaként is felfogható. A gnosztikus plérómába, a térbe olvadás folyamata időhorizonton válik megragadhatóvá, míg az allegória temporalitása akár újraképezheti a reflexív szubjektum kívüliségét. Amennyiben tehát a terjedő fény viselkedik időként, akkor a hasonló időiségében elképzelt szimbólum sem csak térbeli totalitásként tünteti ki magát. A századvégi szimbolizmussal kortárs filozófus és irodalmár, a

mediológiai joggal újrafelfedezett Palágyi Menyhért a fény terjedését nem az üres térben haladás, hanem a térpontok – időbeli távolsággá átértelmezett intervallumok – érintkezése és az információban részesedés logikája szerint írta le.¹ Így az információ megkerülhetetlenül anyagi áttevődése nem pusztán valaminek valamilyen közegben történő dinamikáját, hanem magát a közeg olyan működését jelenti, ahol a közvetítés eseménye egybeesik magának a közvetítettnek a létformájával.

Pléróma, fény, közeg, szimbólum, allegória – e szavakkal most csak utalni lehet a költőiség azon romantikus és modern formatanára, mely éppen a híradás, az üzenet, a szó, a közvetítés tapasztalata kapcsán fordul előszertettel a vonatkozó archetípusok tán legismertebbjéhez, az angyal motívumához. E motívum újabban még akkor is a kommunikáció szempontjából tűnhet elő, ha nem kifejezetten a mediológiai érdeklődés tárgyának mutatkozik. Az angyalok mint hírvivők sokat emlegetett köztessége így kerülhet kapcsolatba a nyelvi jelentés közlésének problémáival, s jelenhet meg válaszként az „intervallum válságára”. Az intervallum fogalma így akár egy szellemtörténeti fogantatású észjárásban is informatikai árnyalatot öltethet. A sokat olvasott Andrei Pleşu egyes megállapításai jó példák lehetnek arra, hogyan gondolható el népszerű formában a szellem és az anyag kettősségének ún. traumája, mely a „távolság diverzióját” panasolja, s a „közbeeső terminusát” hívja segítségül a megoldáshoz.²

Talán nem túl merész, inkább kézenfekvő kísérlet tehát a romantikus és a modern költészet tematikusan hírvivőként jelölt alakját, az angyalt és poetizálását a nyelvi közlés médiumainak bizonyos intervallum-tapasztalata, az átvitel köztessége szempontjából reinterpretálni. Ehhez, akár csak vázlatosan, ám kézenfekvően egy olyan kulcsfontosságú alkotás hivatkozható, melynek angyal-motívuma éppen sokat tárgyaltsága okán jöhet szóba: a *Duinói elégiákról* van szó természetesen.³ Mindjárt a ciklus első néhány sora a látást idéző hangzás – azaz egy mediális váltás – pusztító voltát tematizálja: „*Wer, wenn ich schrie, hörte mich denn aus der Engel / Ordnungen? und gesetzt selbst, es nähme / einer mich plötzlich ans Herz: ich verginge von seinem / stärkeren Dasein. Denn das Schöne ist nichts / als des Schrecklichen Anfang, den wir noch grade ertragen, / und wir bewundern es so, weil es gelassen verschmäh, / uns zu zerstören. Ein jeder Engel ist schrecklich. / Und so verhalt ich*

¹ Palágyi elméletének hazai újrafelfedezése a *Műhely* folyóirathoz köthető, mely 1991/6-os számában közölte a filozófusnak *A tér és idő kapcsolata* című tanulmányát, úttörő munkái egyik összefoglalását. De a kilencvenes évek elején, a magyarországi mediológiai kutatások látványos fellendülése előtt e közlemény még gyakorlatilag visszhangtalan maradt. Mint annyiszor, ezúttal is csak a nemzetközi érdeklődés újabb erősödése irányította az itthoni kutatások figyelmét a magyar filozófus teljesítményére.

² Andrei Pleşu: *A madarak nyelve*. Pécs, Jelenkor, 1996, 163.

³ *Duinói elégiák* recepciójához l. U. Fülleborn, M. Engel (szerk.): *Materialien zu Rainer Maria Rilkes Duineser Elegien*. Frankfurt/M., 1980. A hazai szakirodalomból kiemelendő Szabó Ede monográfiája: *Rilke világa*. Budapest, Európa, 1979.

mich denn und verschlucke den Lockruf / dunkelen Schluchzens."⁴

De miért is lenne pusztító ez a közegváltozást előidéző megszólítás, miért is lenne megsemmisítő erejű az így létrejövő érintkezés? Az angyali kapcsolat ekkor mint a hermeneutikailag feltáruló ittlét, a hangzás közvetítése révén valósulhatna meg, hogy látványba torkolljon.⁵ A hívó kiáltás lehetne képes az „erősebb ittlét” (*Dasein*) válaszát mint annak világlását és magához vonzását előidézni. A világ eszerint akkor világol elrejtetlen ittlétként, a létre kérdésre válaszként, ha szólítására fényként válaszol. Természetesen nem az angyal közvetít, hanem ez a közvetítés maga nevezhető ilyképp angyalnak. Martin Heidegger művészetfilozófiájának vonatkozó, nem egyszer Rilkére hivatkozó megállapításait most a költői nyelv medialitása szempontjából érdemes újraértelmezni.⁶ Nem egy eredendő üzenet lép át egyik közegből a másikba, hanem a közegek változása (viszálya) mint olyan mondja ki a hírt magát. S az ittlét e viszályal hozza önmagát elrejtetlenségbe, miután a nyelvben addig még rejtettként tételeződött. Ezen esemény pedig az angyali vonzás következménye, mivel nem egy szubjektum feltételezi a létező rejtetlenségét, hanem ez utóbbi formálja át önnön tapasztalatához a beszélőt. A Rilke-vers alanyának beszéde, visszanyelt hívása sötét zokogásként jellemzi magát, vagyis annyiban elégikus, amennyiben a földi sors panaszaként az angyali felfényléstől megfosztva, bár arra tekintettel vezeti fel magát. Így e költői nyelv annak az ellentétnek, viszálynak a feszültségét hordozza magában, melyben a beszéd énje megtagadja az erősebb lét vonzását, de mégis tud annak számára pusztító világlásáról. E kettősség formázatai jelennek meg sorsként. Amennyiben az elégia panaszdalnak nevezhető,⁷ akkor hangja így nevezhető a visszafojtott hívás („*verschlucke den Lockruf*”) zokogásának. S itt az angyal ebben a megszólított, ám magához nem vonó rejtettségben marad, s e meghagyó rejtettségben-létre vonatkozás érzékelhető szépségként, mely ugyanakkor az iszonyat kezdete. Az iszonyat így a hangból a fénybe, a beszédből a látványba átsapás mozzanata lenne, éppen a közegváltozással anyagivá képzett információ tapasztalata, pontosabban az információnak mint anyagnak a világlása, szellem és anyag megszokott kettősségének, így az intervallum humanitásának a kiiktatása. Egy kezdet, mely azon tudás – informatív részesedés – pillanata, melyben a létezés a szólítására világlással válaszol és ekként von magára. Ebből is látszik, a Rilke-költészet egyik alapmotívum-

mának, a vonzás vagy vonatkozás szavaknak a jelentése nem merülhet ki a pusztító kapcsolatba hozás, a metafizikai relacionálás eljárásai szerint.⁸ Ezért lehet a közvetítésnek mint a közegek színváltozásának tapasztalata szép úgy, hogy az egyúttal az *iszonyat* kezdete, mivel a létezés kötődésben a „független” önmaga kényszerül pusztulni. Az erősebb lét vonzását és veszélyét, szépség és iszonyat érzékelt összjátékát Heidegger – bár egy másik Rilke-vers kapcsán – a kockázat fogalmával érzékelteti: „... a Természetet kockázatként kell elgondolnunk. A kockázat egyszerre nevezi meg a kockáztató alapot és azt, ami kockára van téve a maga teljességében. [...] A teljes vonatkozást, amelynek minden létező mint kockára tett átengedi magát, Rilke szívesen nevezte ’nyitott’-nak.”⁹

A beszéd közege azonban a hangzás, ezért az első elégia említést tesz arról is, mikor és hogyan viselkedik a hang fényszerűen. Azaz mikor válhat a hang olyan közvetítő közeggé, melynek anyaga és mozgása maga lesz az információ. Mikor tünteti el tehát a szellem és a matéria intervallumát a beszéd? Akkor, amikor a „csönd szava szól”, pontosabban ahogy a csöndből képzett hang szól: „*Stimmen, Stimmen. Höre, mein Herz, wie sonst nur / Heilige hörten: daß sie der riesige Ruf / aufhob vom Boden [...] Aber das Wehende höre, / die ununterbrochene Nachricht, die aus Stille sich bildet.*”¹⁰ A hír ekkor megszakítatlan („*die ununterbrochene Nachricht*”), s miként a fuvallat (*das Wehende*) hallható. A megszakítatlanság az intervallum iszonyatát kerüli el, s a nyelv a rejtőző forrás, a csöndbe visszahúzódó és onnan artikulált, minket szólító lét nyelveként kerül alkalmazásra. A látás anyagi közegének betörése-érvényesülése tehát szétzilálja a szubjektumot, fensége pusztulással fenyegeti, míg a hangzás folytonossága újraképezi, mintegy óvón alakítja át. Amennyiben nem az alany tételezi a létező rejtettségét, felnyílását, hanem fordítva, úgy lehet ekkor egy nyelv a csöndre-ráhallgatás nyelve. Olyan, ami a csöndből mint „fuvallat” érkezik el a beszélőhöz. A beszélt nyelv fényszerűsége ez a fuvallat, mely úgy érinti meg az emberi hallást, miként a lángból továbbhaladó fény a látást. S ez a megnyílás kiterjed az írásra is, azaz eredendően magába foglalja a látható nyelvet. Így tűnhet elő a sorstól szólításként a sokat tárgyalt sírfelirat: „Vagy fölségesen egy fölirat tárult elibéd, mint / Santa Maria Formosában a múltkor a sírlap...”¹¹ A szöveg az *Inschrift* szót használja, mely beíródás tehát nem szubjektumfüggő. A jelentés nem látható bele a dolgokba, a föld nem belakható, a személyesnek ígért dolgoknak nem adható emberi

⁴ Az idézetek forrása: Rainer Maria Rilke: *Düineser Elegien, Die Sonette an Orpheus*. Nach den Erstdrucken von 1923, kritisch hg. von Wolfram Groddeck, Stuttgart, Reclam, 1997. Az idézett hely Nemes Nagy Ágnes fordításában: „hogyha kiáltanék, ki hallana engem / az angyalok rendjéből? és ha netán a szivére / vonna hirtelen egyik: én belepusztulnék az erősebb lét közelébe. Mert hiszen a Szép nem más, mint az iszonyu kezdete, mit még elviselünk, / s amennyire bámuljuk, mert megveti szenvtelenül, hogy / összetiporjon. Iszonyu minden angyal. / Így visszafogom magamat, elnyelve sötét zokogásom / hívó szavait.”

⁵ Látvány és hangzás rilkei kapcsolatáról l. Takács Miklós: *Ady, a korai Rilke és az „istenes vers”*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, 23–54.

⁶ V. ö. Mitnyán Lajos: „Über den ontologischen Status des dichterischen Wortes (Übergänge zwischen Philosophie und Dichtung bei Rainer Maria Rilke und Martin Heidegger)”. Pro Philosophia Füzetek, 2006/2.

⁷ Az elégia hatalmas szakirodalmából ezúttal a következők hivatkozhatók: Friedrich Beissner: *Geschichte der deutschen Elegie*. Berlin, De Gruyter, 1965; Klaus Weissenberger: *Formen der Elegie von Goethe bis Celan*. München, Francke, 1969.

⁸ Martin Heidegger: *Költők – mivégre?* In uő: *Rejtekutak*. Ford. Schein Gábor, Budapest, Osiris, 2008, 246.

⁹ Uo.

¹⁰ Hangok, hangok. Halld szívem, úgy ahogyan csak / szentek hallották, hogy az órjás hívás / fölemelte őket a földről [...] De halld a fuvallat, / a szakadatlan hírt, mit a csönd szava szól.” (Nemes Nagy Ágnes fordítása.)

¹¹ Rónay György fordítása, eredetiben: „*Oder es trug eine Inschrift sich erhaben dir auf, / wie neulich die Tafel in Santa Maria Formosa.*”

Muzsnay Ákos műve

jelentés, amik voltunk, nem leszünk többé, saját nevünket elhagyjuk, mint egy széttört játékszert.¹² De ez a feltétele annak, hogy a csöndtől képzett személyfeletti és egyúttal anyagtalan szót mint fuvalmat meghallani tudjuk, hogy a létezés mint nyelv érjen el minket, azaz feltárlása nyelvként legyen érzékelhető. Az emberi, vagyis a prekondicionáltan antropomorf jelentésüktől megfosztott tárgyak csak ilyen immateriális dimenzióban lehetnek képesek azt a hagyományt közvetíteni, mely nem a lírai én teremtményeként kíván a versben megszólalni. A költemény ezt a közvetítést nevezi a tér rezgésének, azaz zenének, mely az üresnek hitt térbeliség rémületét követően „vigasztal, elragad, ápol”.

Az anyagi érintkezés mint a határolt én számára anyagián iszonyú tapasztalás, mint így értett létvonalatkozás artikulálódik a második elégiában. Maga az emberi érzés mint információ a semmibe oszlásnak minősül, mivel a kommunikáció pusztá terében egyre gyengülni kényszerül. „Denn wir, wo wir fühlen, verflüchtigen; ach wir / atmen uns aus und dahin; von Holzglut zu Holzglut / geben wir schwächern Geruch.” Az érzés elszáll a lélegzettel, mint a harmat a hajnali fűről, és egyre gyengül, mint parázstól parázsra az izzás. A hang ezért szintén nem tartja meg még beszélőjét, s aki szól, széjjelfoszlik benne és általa. Ugyanakkor ez a feltartóztathatatlan mozgás nevezeték éppen emberi létezésnek: mi mégis ez vagyunk (*wir sinds doch*). S pusztán metafizikai kérdés marad, a világ mit érez belőlünk, ízlel-e minket a tér, angyal angyalít fog-e csak fel, azaz hová tűnik a nyelvi közvetítés anyagisága abban a médiumban, amely már nem lehet emberi? Hogyan lehet a nyelv egy létező nyelve, amikor hangzó anyaga nyomtalanul elhal és szertefoszlatja mindazt, amit emberi intencióként magában hordozott? Az

elégikus válasz ezúttal is a klasszikusan modern lemondás jegyében születik, s úgy hivatkozik a tárgyi környezetre, hogy annak képi objektivitása bizonyuljon a veszteség okának. A modern világkép születése – a heideggeri világ mint kép keletkezésének értelmében – kerül szembe a régi görögség feltételezett érzékelésmódjával. A saját világ nyelvét itt – az antikvitás e virtuális eszményében – az érintés metaforizálja. Az érintés pedig megintcsak az említett fényelmélet szerint megtörténő kommunikáció: a kéz nem csak jelez valamit, hanem maga lesz a jelzés hordozója, anyaga és performáló jelentése. Az elégia zárása szerint a klasszikus görögség érzelmei – a szerelem vagy a búcsúzás – oly módon kerültek közvetítésre ezáltal, mintha az információ anyaga, az emberi test, az érintő kéz és az érintett váll „másféle anyagból” lettek volna gyúrva, mint a miénk. Ők, a régiek, tudták, meddig érünk, mennyi a miénk, s nem transzcendáltak érzéseiket egy olyan külvilágba, melybe a modern képi gondolkodás metafizikai szelleme vágyakozik. A tárgyi környezet abban az esetben lehet példaszerű, azaz egy szubjektivitás kényszerétől feloldó, ha látványa nem a saját létezésből fakadó előállításként, hanem a sajátot meghatározó létezőként fogható fel. „Nézd, mind *vannak* a fák” – hangzik a felszólítás, a létigét kurziváló írással. Az érintés mint nyelv pedig az alany létezését akár mint kezének mozgását is jelölheti és jelentheti: „két kezem egymást / fölfedezi, vagy bennük óvja magát nyűtt / arcom.” S ez a mozdulat olyan érzéssel jár, melyet követ az ek-szisztálásra utaló kérdés: „De ki mer már *lenni* ezért?” Hiszen az ember tovasiklik a tetteiből, minek következtében „nem nézhet utána a szem már a képhe”.

A tropológia, a mediológia és az egzisztenciára kérdéses ilyen logikájú összefüggése határozza meg természete-

¹² „Freilich ist es seltsam, die Erde nicht mehr zu bewohnen, / kaum erlernte Gebräuche nicht mehr zu üben, / Rosen, und andern eigens versprechenden Dingen / nicht die Bedeutung menschlicher Zukunft zu geben; / das, was man war in unendlich ängstlichen Händen, / nicht mehr zu sein, und selbst den eigenen Namen / wegzulassen wie ein zerbrochenes Spielzeug.”

tesen a ciklus poétikáját, formatanát. A szerelemről szóló nyelvet például a látás, az ajkak érintése és a létige egymásutánja teremti, olyan metaforákkal, melyek gondoskodnak a közvetítés közvetlenségéről. „S mégis, ha az első / látás ámulatán, az ablak előtt epedésen / túlestek, s a legelső sétán, együtt, *egyszer* a kertben: / szeretők, *vagytok-e* még? Ha ajkat ajkhoz emeltek / és ajkak ajkat iszik –: ital ömlik italba: / ó, az ivó mily furcsán el-tovasiklik a tettből.”¹³ Paul de Man nálunk sokat olvasott elemzésében természetesen megkérdőjelezte a jelentés és a jelentést közvetítő nyelvi „eszközök” konvergenciáját, s cáfolni kívánta, hogy a versek ún. ontológiai elidegenedése nem érinti magát a nyelvet. Ezért az elégiák szerinte inkább a „figuráció igazi egzisztenciális filozófiáját hirdetik”, s felszólító hanghordozásuk összeegyeztethetetlen az alakzat (figura) fogalmával, mely minden normatív páthos vagy normatív kényszer elutasítását rejti magába.¹⁴

E kijelentés a saját normatíváit nyilván kivételeknek tekinti, ami azért is bírálható, mert éppen ez a figuráció lehet képes – a nyelv mediológiai aspektusából beláthatóan – az elidegenedés reflektálására és egy nyelvben képzett másik szempont létrehozására. Erre utal többek között a mitológiai motívumok megdolgozása. A tett és a tevő, a cselekvés és a közlés egységének alakja például Rilkenél is a folyamisten, Neptunus. Neptunus, aki a sötétség, a vízmélység káoszából emelkedik a fényre, miközben végtelen lázongásra bírja az éjszaka erőit, megtámadva mindazt, ami rendezett, befejezett, nyugodt és megállapodott. Aki nem tűri a határokat, indulatokat és szenvedélyeket kelt, víziókat és hallucinációkat teremt, ezeket napvilágra hozza, azaz érzékelhetővé teszi. Neptunus ténykedése a sötétség önmegjelenítő formálása: „*Horch, wie die Nacht sich muldet und höhlt.*” (Hallgasd, hogyan vájja és vési az éjszakát.) Így képes az éjszaka fénné válni, alakot ölteni. Nem valamilyen külső megvilágításba kerül tehát, hanem maga tűnik át világossággá. A poszeidóni felmerülés – a közegváltás – drámai pillanata úgyszintén nem más, mint a láthatóvá és hallhatóvá válása annak, ami nem egyszerűen egy másik közegbe áthelyezéssel válik érzékelhetővé, hanem ami a létezése legsajátabb természetéből bomlik másik médiummá. Ez az esemény ugyanakkor kezdet is, egy létforma kezdete, ahogy a negyedik elégia mondja, vagyis a sötétség felragyogásakor nem az éjszaka eredendősége csap át hajnali fénybe, hanem az érzéki tapasztalás eleve nyelviként, mindent előzően a nyelvtől világlóként derül ki. Ami eredendő, s ami az érzéket ekként világlóként ismerteti fel, az pedig természetesen az értelem, a létezéssel ekvivalens értelmezettség. A sokat tárgyalt zörej anyagsága ezért itt sem független a ráhallgató és beszélő értelem adta jelentésektől. „Bármi

zörej kélt is, mosolyod már megmagyarázta, / mintha te rég tudnád, *mikor* és miért reccsen a padló...” Vagy a negyedik elégia szavaival: „Nyílást, hervadást egyformán *tudunk.*” E fejlemények kapcsán egyszerűen nincs értelme a figuráció sikertelenségéről beszélni, mivel a sikeréről sem lehet beszélni: a nyelv szemantikai funkciója és formális szerkezete közötti összhangra kérdezés dilemmája hamis előfeltevésekből indul ki. A kettő ilyen mechanikus elkülönítése és egységesítésének sikerorientált reflektálása kilép a nyelv közegeből és egy kartéziánus horizontba esik vissza.¹⁵

A negyedik elégia a bábszínház sokat elemzett műfajának és metaforájának átértelmezésével is kitűnteti magát.¹⁶ A bábjáték jól ismert szemantikája, az állandósított jel látványos szembesülése jelentésének temporalitásával, ekként a jelölés aktusának meghasadt-sága a halálba hanyatlás vagy éppen a halál előttiség horizontján, itt, a rilkei látás révén nyer sajátos, a Kleist-től Walter Benjaminig és tovább alakuló iránytól egészen eltérő relacionálást. A bábszínpadra vetett tekintetnek ugyanis éppenhogy kiegyenlítő képessége lehet: a beszélő az egész élet, az emberi sors végére pillantva tapasztalhatja, hogy összetartozik mindaz, amit az intervallumok folyvást megkettőznek. A bábjátékkal inszenzált allegorézis annyiban regenerál – tesz lehetővé – egy vele együtt érvényesülő szimbolikus nyelvet, amennyiben a végességet is magába foglaló angyali távlatot nem csak a test, a bábuhoz kötött anyagság szabadon kezelhető emlékjelei nyitják fel, hanem a nyelvbe írt emlékezet: az anyag, a test halálba hanyatló jelentéseinek hordozója. Persze a temporalizált szimbólumra rámondható, éppen ez az allegória. De az angyal és a bábu összjátéka ezt az ingamozgást eredményezi az elégiák poétikájában és befogadásában. Ezért tudhatják itt a legjobban a végidőre nézők, a haldoklók, hogy minden tettük csupán ürügy, s hogy semmi sem azonos önmagával.¹⁷ Az intervallum angyali kiegyenlítése, a fényszerű nyelv mint allegória és szimbólum szemantikai polarizálása és egymásra vetítése tehát így játssza ekkor a megkülönböztetés és az összehozás játékát.

Kép és médium, nyelvi struktúra és figuratív esemény reflektált hangja mint a közlés és a színrevitel összekötése kap olyan nyomatékot az ötödik elégiában, melyet magyarul egyelőre csak Tandori Dezső fordítása tudott kifejezni. Mint az adott századforduló művészetében annyiszor, itt is a cirkuszi porond lesz a színhelye a tér és a jelentés, a közeg és a nyelv együttműködésének. A látható nyelv, az írás maga is része az akciónak: az artisták kiállítására utaló hatalmas kezdőbetű ott virít a szőnyeg mellett, mely flastromként takarja az ég látványát fájlató földet. S e kezdőbetű a közép, mely körül nyílik és elhull a „nézés rózsája”.¹⁸ És ez a nézés, melyben az akroba-

¹³ Rónay György fordítása.

¹⁴ Paul de Man: *Az olvasás allegóriái*. Ford. Fogarasi György, Szeged, Ictus – JATE, 1999, 71.

¹⁵ V. ö. i. m. 78.

¹⁶ Lásd Mitnyán Lajos: „*»Offen wie beim Erwachen mitten aus einem Traum.« Eine Analyse des ‚Marionetten-Theaters‘ von R. M. Rilke*”. In Gyurác Annamária – Szabó Judit (szerk.): *Marionetten und Automaten. Beiträge zum Symposium ungarischer Nachwuchsgermanisten*. Szeged, Klebersberg Kuno Egyetemi Kiadó, 2008.

¹⁷ „*Wenn mir zumut ist, / zu warten vor der Puppenbühne, nein, / so völlig hinzuschauen, daß, um mein Schauen / am Ende aufzuwiegen, dort als Spieler / ein Engel hinmuß, der die Bälge hochreißt. / Engel und Puppe: dann ist endlich Schauspiel. / Dann kommt zusammen, was wir immerfort / entzwein, indem wir da sind. Dann entsteht / aus unsern Jahreszeiten erst der Umkreis / des ganzen Wandeln. Über uns hinüber / spielt dann der Engel. Sieh, die Sterbenden, / sollten sie nicht vermuten, wie voll Vorwand / das alles ist, was wir hier leisten. Alles / ist nicht es selbst.*”

Szentgyörgyi József műve

ták mutatványa a nem-hermeneutikai betű környezetében tűnik elő, ez váltja ki magát a nem-hermeneutikai kérdést. „Wo, o wo ist der Ort, — ich trag ihn im Herzen —, / wo sie noch lange nicht konnten, noch voneinander abfieln...” (Hol, jaj, hol is az a hely – szívemben hordom / én magam! –, hol még oly soká nem tudtak, egymásról / lebuktak... Tandori Dezső fordítása) Egy, a szívében őrzött helyre kérdez tehát a lírai én, mintegy vélt szubjektivitása romantikus eredendőségére, mely még megelőzte a tudást, az értelmet: a mostani attrakciók színtereit. De mivel színre vihető produkció természetzerűleg nem születhet innen, az így elgondolt hely mondhatatlanként, azaz figurálhatatlanként derül ki: nélkülözi a szavakat, s keserves Seholnak minősül. Az ekként mondhatatlan hely, a sehol mint az érzelmek közegmentes kifejeződésének nemlétező dimenziója – a cirkuszi szőnyeg nemlétező másika, üres idealitása – itt mégis előkerül mint teljesületlen vágyakozás, mint egy szubjektum önmagát konstituáló, a semmi tükréből visszavonatkoztatott virtualitása. S e vágyakozás kudarcának beismerése alkotja a panaszdal lírai modalitását, mely még arra is rákérdez (a nietzschei érem-metaforát használva az egykor fénylő és mára elkoptatott jelentések különbségének jelölésével), hogy vajon odadobnánk-e a pénzdarabot a porondon mosolygó pár elé, vagyis kiszolgáltatónk-e egy tárgyi történésnek ezt a belül őrizni vélt tartalmat? („Würfen die dann ihre letzten, immer ersparten, / immer verborgenen, / die wir nicht kennen, ewig / gültigen Münzen des Glücks vor das endlich / wahrhaft lächelnde Paar auf gestillem / Teppich?”). A felvetés abszolút para-

dox, azaz a nem-hermeneutikai távlat ellentmondásosságát artikulálja, hiszen az igenlő válasz a szerető lélek függetlenségét, a nemleges válasz pedig magát a szeretetet tagadná meg.

A hangzás és a látás médiumainak nyelvisége szempontjából kulcsfontosságú a ciklus hetedik verse, melynél éppen ezért kezd még fokozottabban érvényesülni a második modernség poétikája. Az egyéni szólam önelvűségének, így értett versenyszerűségének elhárításával indul a költemény, kinőtt-túlnőtt hangnak (*entwachsene Stimme*) nevezvén a kiáltás azon természetét, mely saját szívét – bensőségét – dobna az ég felé. Először szintén Tandori Dezső fordítása jutott el addig, hogy felfigyeljen a szóznak és hangzó közegének mediálisan meghatározott informativására: „Ó, és hogy a tavasz értse, oly helye ne lenne, / mely a hír-adás hangját ne viselné.”¹⁹ A hang akkor nem nő túl önmagán, amikor érti, sőt értelmezi őt magát a környezet azáltal, hogy a szó helyet foglal benne. Ami annyit tesz tehát, hogy a hír-adás nem egy verseny kiáltásaként, hanem a szólítás és a válasz fokozatosan kiépülő, a tavaszodással, vagyis a közegével együttlétező nyelvvé válik, akként teremődik meg. A kérdő kis hangtól, a hang-fokokon mint lépcsőn terjed a messzire ívelő zengésig. A térben elhelyezkedés és az értelem ugyanazt jelenti: a szólam mondása a hely jelentéseként válik közvetíthetővé. A beszélő száj hangjai így nem egyszerűen behatolnak az üres térbe, hanem maguk válnak térré, a tér anyagát eleve mint jelentőt érzékelvén. Hiszen „hogyan is tudnánk feledni?” – kérdezi erről a híradásról mint a saját anyagáról tudó memória.

¹⁸ Tandori Dezső fordítása.

¹⁹ „O und der Frühling begriffe —, da ist keine Stelle, / die nicht trüge den Ton Verkündigung.”

S ezzel kapcsolatos a Rilke-szakirodalom egyik legközkeletűbb, ám legvitathatóbb megállapítása a „belső világtér”, a belsővé tétel, a látás interiorizáló közegéről. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a külső eredetű tapasztalás a nyelv révén szubjektívvá, alanyivá, belül őrzötté válik. Hanem sokkal inkább arról, hogy a korábban neptunusinak nevezett láthatóvá tétel úgy hárítja el a világ képszerű előállítását, hogy ragaszkodik az említett vonatkozás elsőbbségéhez, mivel ezt nem egyszerűen két eredendő entitás kapcsolatba kerüléseként érzékeli. A láthatóvá tétel mint a megjelenítő előállítás elhárítása nem véletlenül artikulálódik az időiséggel, mint az ittlét horizontjával összefüggésben. „*Denn eine Stunde war jeder, vielleicht nicht / ganz eine Stunde, ein mit den Maßen der Zeit kaum / Meßliches zwischen zwei Weilen, da sie ein Dasein / hatte. [...] Sichtbar / wollen wirs heben, wo doch das sichtbarste Glück uns / erst zu erkennen sich gibt, wenn wir es innen verwandeln.*” (Élt olyan órát mind, talán nem / teljes órát, tán alig is lemérhető, két / tartam közti pillanatot, mely: Lét volt / néki. [...] Láthatóvá vágyjuk emelni, holott az ilyen boldogság is csak / akkor ismerős, ha a lelkünk lényegé alakítja. *Szabó Ede magyarítása.*) E sorok fordítását még nem oldotta meg sikeresen a magyar költészet. Elsősorban figyelemre méltó, hogy bennük a jelen mint alig mérhető, azaz pillanatszerű, mintegy két tartam közötti beszélődik el. Ez a jelen, mint pillanat, nem merül ki önnön megjelenítésben, mint egy most kifejezésében, melynek értelmező instanciái magából a tárgyi világ előállításából indulnának ki.²⁰ A két tartam (*Weile*) között tartott megmérhetetlen pillanat eksztatikus elmozdulása ugyanis nyitott a jövő lehetőségére, a váratlan körülményekre. Ily módon előlegző jellegű, s az előlegzéssel érkező elgondolója ahhoz a létezőhöz (*Dasein*), aki önmaga. Így válhat nagyszerűvé (*herrlich*) az ittlét (*Hiersein*),²¹ így kerülhet a megjelenítő látás helyére a belül, az ittlétben láthatón felismerhető érzés. Ez a látás tehát nem a most-idő érzéki jelensége, sőt pár sorral később mint a külsőleg láthatatlanba irányulás, a belül megépítés műveleteként kerül elő. A belső látás érvényesülése, a világtér elsajátító bensővé tétele tehát a felejtés és az emlékezés nyelvi immaterialitásának konstansa, azaz távolról sem a már érzékileg meglévő interiorizációja, nem a múltbelinek a jelentésszellemi fenntartása, hanem a lenni-tudás egzisztenciális vonatkozása a lezárhatatlan megértés nem-lineáris időiségében. Vagyis az ittlét létmódja a két tartam (volt és eljövendő) között, a látás mint értelem és az értelem mint látás nyelvi-költői vonatkoztatottságában. S a vonatkoztatottság merőben érzéki-anyagi szempontból megragadhatatlan, ahogy ezt a szabad fordításban idézendő zárósortok immár némi páthosszal ismerik fel, az érzéki és a szellemi megkülönböztetéseinek intervallumába kényszerü-

ló sors elégikus szavaiként: „szólításom mindig odaút, ily erős áramlással te [az angyal] nem járhatsz szemben. Mint kiterjesztett kar az én hívásom. Az angyal megragadó és kinyíló keze pedig nyitott marad, mint hárítás és várakozás, megfoghatatlan, távolba vesző.”²² S hogy e tapasztalás egyáltalán elégikusként mondatik ki, az szintén Rilke klasszikusan modern poétikai nyelvezetének folyománya.

A fikció továbbá, miszerint a látás tisztán érzéki tapasztalása lenne, mely egyedül a szem tevékenységéhez köthető, elhárítva minden ideológiai és technikai manipulációt, vagyis a tiszta térben részesedés nem az emberi nézet sajátja, hanem például az állaté, a nyolcadik elégiában fogalmazódik meg. Kétségtelen, Rilkének ez a költeménye – többek között Cézanne-recepciójának hatására – olyan megkülönböztetést tesz érzéki jelenség és nyelvi jelentés között, mely eltér az iménti konklúzióktól, s mely kifejezetten az ember kényszerű végzetének nevezi a világhoz tartozás olyan formáját, mely egy azzal ütközés mint tükrözés révén konstituálja az önmagáról tudó létezőt. Sőt, az abszolút másik, a halál, a halálhoz-lét tudata bizonyul itt olyan határvonalnak, mely mintegy visszafordítja a tekintetet a nézőbe, s lezárja a látás nyitottságát.²³ Hogy a halál egyébként értelemadó jövőbelisége itt éppenhogy elfedné bennünk a szabadságot, mely reflektálatlanságában lenne teljes, hermeneutikailag meglehetősen paradox beállítás. Ilyen szempontból a nagy sikerű, sokat fordított nyolcadik vers kivételnek tekinthető a ciklusban. Nem úgy a kilencedik, melynek sokat idézett sorai az emberben láthatatlanná váló és ekként újjászülető Földről beszélnek, ez lesz a feltétele az angyal megszólításának, s annak, hogy a nyelv ne az egyéni érzések mondhatatlanságát kísértse, hanem a hagyomány, a nemzedékek szavát szólaltassa meg. Így lesz közölhető a kézhez álló dolog, s mindaz, amit a látás, a tekintet őriz. Az anyagtalanná – azaz nyelvi anyagúvá – válás és a nyelvi fordulat eseménye ekkor már egymást feltételezik.

S ez az esemény, ennek bekövetkezése amellet szól, hogy a duinói elégiák költészete csak igen fogyatékosan interpretálható az ideológia vagy poézis, üdvtörténet vagy nyelvi alakítás könnyű kézzel vázolt dichotómiája szerint. Azaz szembesítésük itt sem játszható el úgy, mint nyelv és figurativitása szétesési folyamata.

E rövid megjegyzések tán érveket hozhattak hermeneutika és poézis olyan szoros kapcsolata mellett, melynek több összetevőjét éppen az újabb mediológiai belátások tárhatják fel az irodalmi elemzés számára, akár a filozófiai és a költői diszkurzus sokat emlegetett „ingája” tekintetében.²⁴ E kapcsolat belátása révén áttekinthetőbbé válhat a rilkei nyitottság olyan konstituálása, mely szembenáll egy világ technikai-rationális szerveződésének látványával, miközben újjáalkotja annak „átélhető” képét.

The Project is supported by the European Union and co-financed by the European Social Fund (grant agreement no. TAMOP 4.2.1./B-09/1/KMR-2010-0003).
A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg (a támogatás száma TAMOP 4.2.1./B-09/1/KMR-2010-0003).

²⁰ V. ö. Martin Heidegger: *Sein und Zeit*. Halle, Niemeyer, 1979, 68. §.

²¹ Ezen nem változtat, hogy a „*Hiersein*” fogalma magára a szövegre utalhat, l. Paul de Man: *Az olvasás allegóriái*: I. m. 40.

²² „*Denn mein / Anruf ist immer voll Hinweg; wider so starke / Strömung kannst du nicht schreiten. Wie ein gestreckter / Arm ist mein Rufen. Und seine zum Greifen / oben offene Hand bleibt vor dir / offen, wie Abwehr und Warnung. / Unfaßlicher, weit auf.*”

²³ V. ö. Torsten Petterson: *Internalization and death. A reinterpretation of Rilke's Duineser Elegien*. <http://findarticles.com/p/articles/mi_7026/is_3_94/ai_n28758304/>.

²⁴ V. ö. Eleanor E. ter Horst: *The Pendulum of Poetry: Metaphor and Meditation in Rilke's Duineser Elegien*. *The German Quarterly*, 79 (2006) 3, 308–328.

Folyékony angyal

Talán nem ördögtől való egy angyallal kapcsolatos eszmefuttatásba némi irodalomtörténet is keverni... Martinus Nijhoff (1894–1953) Willem Kloos költészetével számot vetve, nem kis részt annak ellenében fogalmazta meg a saját poétikáját. Míg Kloos (1859–1938) elhíresült meghatározása szerint a költészet „a *legindividúalisabb érzés legindividúalisabb kifejezése*”, addig Nijhoff felfogásában a költészet sohasem a költő aktuális érzésének a tolmácsolása, vagy valami már létezőnek a leírása: a vers attól vers, hogy olyan dolgokat közöl, melyeket másként, mint versben, lehetetlen volna megszólaltatni – sőt, mondandója saját maga. Második kötetének (1924) Nijhoff egyenesen a *Vormen* címet adta, jelezve, hogy az abban szereplő versek műalkotások (*vormen* mint főnév), illetve hogy azok a saját keletkezésükre is reflektálnak, bennük poétikai elképzelések kristályosodnak ki (*vormen* mint ige).

Alighanem nem kis részt Kloos rendkívüli hatásával magyarázható, hogy a kortársak hűvösnek, sterilnek érezték Nijhoff verseit – ezzel a jellemzéssel akár egyet is lehetne érteni, ha nem tartalmazna értékítéletet. Különösen azokra a versekre ragasztották rá előszeretettel a *rébusz* jelzőt, melyek tárgya egy vers, a vers vagy *A* vers születése, pontosabban annak lehetetlensége. Az ilyen típusú Nijhoff-versek elsősorban attól olyan megfoghatatlanok, furcsán elidegenítőek, hogy még csak nem is maguk szemléltetik a versírás nehézségeit: a versírás képtelenségéről nem önmagukat javítató mondatok, nem is a csöndet súroló vagy „a *sorközökért írt sorok*”, hanem tökéletes, klasszikus formákban írt versek tudósítanak vagy szólnak, melyek így nem kínálnak kibúvót a paradoxon alól – hiszen ha feltételezhetően nem is annak a versnek az elveteléséről olvasunk, amit olvasunk, még akkor is nehezen értelmezhető költői gesztus, miért szól sikerült Nijhoff-versek egész sora szinte már rögeszmésen egy vers vagy *A* vers elveteléséről vagy az a felett érzett kétségbeesésről.

A versírásról szóló, a vers születését megidéző Nijhoff-versekben gyakran felködlik Pygmalion mítosza, illetve annak párja, a műve világába átlépő művész története. Csakhogy Nijhoffnál sohasem a kész, a maga lezártágában tökéletes mű áll szemben követelően alkotójával, hanem a készülő, sőt, az elkészítendő, vagy egyenesen az elképzelt, a felderengő ideális mű. Nijhoff versei ugyanis úgy beszélnek a versírásról, mint előre-émlékezésről; pontosabban, mivel az írás lehetetlenségéről szólnak, a versek az előre-émlékezés zavarait mutatják be. Mert – bármily paradox – ezekből a versekből az derül ki, hogy előre-émlékezni is lehet rosszul. A versírásban jelentkező zavar nagyon gyakran a „nyelvem hegyén van” jelenségre hasonlít: mintha emlékezési torlaszok akadályoznák az előhívást a versekben szereplő költő számára. Nijhoff utolsó műveiben némileg áttevődik a hangsúly; nem önmagában a vers, hanem a megszólalás lesz a tét, ami immár nem egy költő vívódásának a tárgyaként, hanem két ember interakciójának függvényeként jelenik meg. Már nem *A* versre való rátalálásához, hanem az érvényes megszólaláshoz kell lélekben hatalmas utat bejárniuk a versek szereplőinek.

Nijhoff verseinek zömére az eldönthetatlenség jellemző, bennük mindig egy határhelyzet jelenik meg, szereplőjüket vagy szereplőiket – akik kívánják a változást, de rettegnek is attól – abban a pillanatban látjuk, amikor valami végérvényesen megváltozik; és itt mindig abba is marad a történet. A beálló változást szinte minden versben a sematikus „*Am akkor*” fordulat vezeti be. E helyzet előidézője (hírnöke? vagy médiuma?) egy katalizátor-figura, aki a szereplők elevenére tapint. Ez a figura általában maga is többszörös határhelyzetben van: például a *Szatír és Kristóf*-ban, a *Vormen* kötet nyitóversében a Gyermek Krisztust két világ, a víz és a szárazföld határán, de már a földön, a parton látjuk; az óriás révész nyakában ül, vagyis a levegőben van, de mázsás súllyal nehezedik hordozójának vállára; és félig hátrafordul, a közeledő szatír felé nyújtva a kezét. A katalizátor szerepét azonban egy, az ablak alatt a hóban éneklő gyerekcsapat, egy borostyán vagy egy sípoló kávéfőző is ugyanúgy betöltheti. Ráadásul nem csak a hasonló mintát követő versek során változik az alakja, de egy versen belül is átalakuláson mehet át. Változtathatja például a halmazállapotát; a *Vormen* kötet utolsó előtti verse, *A kőgyerekek* második stórfájában, a látomás kezdetén a kő puttó, amelyet addig hús-vér gyermeknek látott a beszélő, egy pillanat alatt megolvad a hidegben, majd rögtön légiesül¹. Ezt kíséri (jelzi? esetleg sietteti?) a művészeti formák váltakozása: a gyerek szoborrá alaku-

¹ A Chérubin, a szökőkutat díszítő kőputtó, illetve a vers mögöttesét talán Hermaphroditesz mítosza adja, melyben szó szerint találkozik tűz és víz.

lását, majd a szobor megolvadását zene vezeti fel – „a gyerek” úton van a költészet felé, amely már nem a valóságban is fellelhető materiából (anyagokból, formákból, hangokból stb.) építkezik. A versben lassan körvonalazódní látszik, már-már megszületik a vers, mint a játékban, langyos... hideg... hideg... meleg... – csak útközben megreked a folyam. Talán azért fullad kudarcba az írás (noha a versben *valami* azért mintha megszületne), mert a versbéli költő számára – függetlenül attól, létezik-e egyáltalán a valóságban a gyermek, vagy csak egy kétségbeesetten a hajába túró, remegő szájú, egész testében reszkető alak néz farkasszemet a tükörcépével a sötét háttér előtt – túlságosan is valóságos marad, nem válik le róla: a saját, szükségképp tökéletlen teremtményét látja benne (vagy vizionálja), ezért nem érzi alkotása hitelét.

A következő, *Új versek* (1935) című kötetben megjelent *A gyerek és én*-ben ugyanez a szcena ismétlődik, csak kilencven fokkal elforgatva. A víz alatti világban egy anyagi gyermek írja azt a verset, amelyet a versbéli költőnek kellene világra hoznia. Míg *A kőgyerek*-ben a neoromantikus kellékek sora, a versforma és a szakrális nyelvhasználat orientálhatta az olvasót azzal kapcsolatban, milyen is lehet az a vers, amely *nem* születik meg, itt egy sima, ellen nem szegülő közegben önmagától szövődő történet, az élet mint költemény jelenik meg álomképként: a gyermek azt írja, amit a beszélő egyszer még meg szeretett volna írni az életéről. A versben megjelenő költő szinte már fel tudná mondani, amit „televizionál”, ám ekkor fodrozódní kezd a víz, elmosódnak a sorok.

Szokás e vers zárlatát fordulatként értelmezni Nijhoff költészetében. Amikor az addig nyugodt víz felszíne fodrozódní kezd, a beszélő ráébred a valóságra: rossz irányban kereste a kiutat alkotói válságából, fel kell ébrednie a költészetéről szőtt szépséges álmából. Kis turpisság azért van a dologban, hiszen a szöveg szerint a gyermek kavarja fel a vizet: mintha az anyagi lény azzal segítene a büvkörébe vonzott beszélőnek, hogy önmagára mint irreálisra, vagy legalábbis (a paradoxont kivédendő) a valóságban elérhetetlenre utal. Vagy az, hogy a gyermek kavarja fel a vizet, csak „álommaradék” volna, amely még beúszik az éber állapotba? Hiszen Nijhoff verseiben azt talán még meg lehet mondani, mikor s hol kezdődik az álom (jóllehet a versek zárlata visszamenőleg nem egyszer ebben a tekintetben is elbizonytalanítja az olvasót), azt viszont már bajosan, hogy mikor ér véget, véget ér-e egyáltalán. A vízfelszín megrezdülését például értelmezhetjük akár úgy is, mint egy külső, az álom megzavarásával fenyegető inger átalakítását az álomban megjelenő, belső impulzussá. De az is lehet, hogy az elbeszélő el-elbóbiskol, és amikor lecsuklik a feje, egy pillanatra mindig felrebben. Még ha emlékezne is valamire az álmából ébredés után, mivel rögtön elalszik újra, mint közvetlenül elalvás előtti képet ezt a homályos emléket is elmossa az újabb alvás (ráadásul lehet, hogy mindez már maga is egy álomban játszódik...) Ami a versben elmesélt történetet visszamenőleg még irreálisabb-rejtélyesebb színben tünteti fel.

Nijhoff utolsó verseiben már álomként sem jelenik meg a romantikus szcena, a környezet mindig hangsúlyozottan köznapi – egy kihalt utca, egy szuterén, egy konyha (jóllehet a versek szöveve továbbra sem hétköznapi, sok bennük a bibliai áthallás, és ellentpontként – a szerzői szöveve – néha megjelenik a luxus világa is). A katalizátor is egyre mindennaposabb, de ettől a hatalma nem csökken, sőt, csak rejtélyesebb lesz. Már nem csak a végsőkig fokozza, de néha át is billenti a helyzetet: a szereplők mintha álomból ébrednének – bár azt is mondhatnánk, hogy az álom folytatódik, mert ez az ébredés álomszerű. A *Virradat előtt* című szonettciklus utolsó darabjában egy férfi – akiről kiderül, költő – már napok óta fél valamit megkérdezni a feleségétől, aki – csak hogy kerülje a vele való találkozást – a konyhában tesz-vesz. A második kvartett utolsó mondatában a férfi végre felteszi a kérdést: „Mit akarsz, miről írsz?” A szerkezet jelzi, hogy tulajdonképpen két dolgot vár a feleségétől: a válasznak ki kellene segítenie őt alkotói válságából, egyszersmind azonban felesége vágyaiból és gondolataiból is meg kellene mutatnia valamit – azért akarja meglepni, hogy ne legyen ideje diplomatikus válaszra. Az első tercett kezdősora a szonett hagyományai szerint fordulatot hoz: „A kanna már sívít, forrpontra jut”. A történet egyfelől természetesen simul a konyha közegébe, másrészt a vízfórraló felidézi egy gőzös fűtőjét is: „Az élet ismét furcsa – idegen mint vonat / mint felébredni idegen földön.”² A víz felforr, és kiszabadul a gőz, ami egyrészt megjeleníti, hogy mi játszódott le a férfin. Másrészt a „vonat” fűtővel jelzi, hogy átlépte a határt (nem tudjuk, ki mondja vagy gondolja ezt a sort a versben!): a férfi, mintegy álomból ocsúdva, ismét a konyhában találja magát, de már más színben lát mindent. Harmadrészt a sípoló kanna átsegíti őt egy olyan helyzeten, amelyet magától képtelen lett volna jól megoldani: felesége időt kap a válaszra. A feleség válaszából kiderül, értette a kérdést

² Néhány ponton nyersfordításban idézek a versből, mivel még Márton László szép műfordításában is szükségképp elvész valami az eredetiből.

(vagyis gondolatban előtte ő is bejárta ugyanazt az utat): válaszával nemcsak a költőnek, de a férjnek is felkínálja az újrakezdés lehetőségét: „*Felel / Új nászdal*”. Talán sikerül átlépniük a saját árnyékukat. Igaz, egy másik változatban ugyanennek a versnek a végén a feleség a hirtelen beálló csöndben azt válaszolja: „*Nem tudom*” – ami azt sugallja, hogy ha a versbéli költő problémája esetleg megoldást is nyert vagy nyerhetett, a verset két variációban megíró Nijhoff az övével analóg problémája továbbra is megmaradt. Nijhoffot minden jel szerint bizonytalanságban hagyta a verseiben megjelenő folyékony angyal – hiába szeretne volna órakulumnak tekinteni a keze alól kikerülő alkotásokat.

MARTINUS NIJHOFF

A gyerek és én

Egy nap fogtam a horgász-szerelékét,
fáradt voltam, levert.
Az íriszek közt kézzel vágtam léket
a vízre, hol békalencse hevert.

Odalentről emelkedett fény:
sötét tükörből egy kert képe szállt,
hol még sosem járt teremtett lény
s egy gyermeké, ki benne állt.

Ott állt írópultja mellett ő,
s láttam: egy tiszta lapra ró.
Amit rajzolt az íróvessző,
fölismertem: tőlem volt az a szó.

És akkor leírta sietség nélkül,
s közben mégsem volt tétova,
amit az életemből végül
álmodtam, hogy megírom valaha.

S ahányszor óvatosan arra
bólintottam, jelezve, hogy: tudom,
az írás fölött megkavarta
a vizet, s nem maradt utána nyom.

A kögyerek

A fogadó előtti téren
– ódon kisváros, Rajna-part –
zene kezd reszketni az éjben.
Az ablakban ültünk, függöny takart.
Gyertyákat mindünk keze tart.
Egy csapat vándorló zenész
a havas téren játszani akart,
s velük egy gyermek: néz, csak egyre néz.

Ám ahogy figyelmesebben szemlélem,
felismerem azt a kis kőangyalt,
aki, mintegy megolvadva – úgy vélem –
a vízköpőről elinalt.
A fuvolahang felkavart:
a gitárzizegést elnyomni kész,
és a refrént elvágja, mint a kard.
És a gyermek felém fordulva néz.

Aztán az ablakomhoz lebeg, s érzem:
meztelen, apró, gyötrött és zavart
teste a mellemhez űzve egészen,
érez alig enyhülő kint, cudart,
és ajkamnál fagytól facsart
gyermekszája reszket, s a kicsi kéz
hajamba túr. Lázasan így hadart:
Ó, anyám! És kétségbeesve néz.

Fiam, bennem levő! Meg nem írt költeményem!
Bár megszülnék, testetlen egész!
Meg nem szült élet, nem múltó ínségben.
Így áll bosszút: vádolva néz.

Virradat előtt

VIII.

Ott álltunk a konyhában, ő meg én.
Kérdezd – gondoltam napok óta – ma!
De mert szégyelltem föltenni ama
kérdést, vártam, mikor lesz idején.

Láttam, rendet a konyhában amíg rak,
addig van arra esély, ami kell:
arra, készületlenül felel,
s megkérdeztem: mit akarsz, miről írnak?

A kanna már sívít, forrpontra jut.
Az élet ismét furcsa, mint vonat,
melyben ébredve látsz külhonokat.

Ő felel, mozdulata elidőz,
a fortyogó víz a kávéra fut;
szavakká lesz, új nász dallá a gőz.

Márton László fordításai

JAKAB GÁBOR

Vonakodó angyal

Tűz Tamás *Angyal mondd ki csak félig ciklusáról*¹

Az *Angyal mondd ki csak félig* című, 1974-ben, Torontóban megjelent kötet első része esszéket tartalmaz, a második verseket. A verses rész *Kései glória* című ciklusa az 1941–66 között írt, addig kiadatlan verseket összegzi. Ezt követi az *Angyal mondd ki csak félig* 1973-as ciklus, majd a *Vox Humana* 1972–73-as versek sorozata. Az esszék és a versek között található *Közbenső szó* című rövid írásban a következőt olvashatjuk: „Amikor mások műhelyitkai leleplezem, magamból is feltárok egy darabot. (...) A prózai rész segítséget nyújt az olvasónak a verses rész esztétikai felméréséhez és értelmi, érzelmi befogadásához.” Ezt megfogadva két esszét (*A teilhardi látomás apostola* és *A welszi bárd*) hívunk segítségül témánk, az *Angyal mondd ki csak félig* ciklus befogadásához.

A ciklus huszonhét cím nélküli verset tartalmaz 1973-ból To Pam mottóval. Rejtély, kihez szólnak, nincs megszólított. Úgy tűnik, hogy az életrajz csak a nosztalgia szintjén fontos. Az biztos, hogy egy angyali (emberi?) szerelembe menekülő férfi párkereső próbálkozásairól olvashatunk. Három kört fedezhetünk fel a versekben. Az elsőhöz a naiv éden, az édenből való kiűzetés, a visszaserzett éden tartozik. A második körben a költő, a külvilág és az angyal egybekapcsolódását találhatjuk. A harmadik kör az ember, a természet és Isten tisztuló találkozása egy új egység teremtésével. Ezt jelzi az is, hogy a versben megszólal a bibliai Énekek éneke. De ezzel együtt az angyalénekek legfőbb jellemzője a tragikus szeretet-, szereleméhség.

Szabó Ferenc (*Katolikus Szemle*, 1975/1–2) hívja fel a figyelmet arra, hogy Teilhard de Chardin az örök női szimbólumról beszél, amely valós lény és szimbólum egyszerre. Lehet angyal, de lehet hús-vér asszony. Valami olyasmi, mint Dante számára Beatrice. Tűz Tamás így szól a fényre segítő angyalhoz:

„...nyisd rá szemed az én országomra
hosszad bújik az is körötted sürgölődik
hoztak már mások is jóhírt nekünk onnét fentről
te vagy a szépség hírnöke
ne félj
meghallgatunk.”

Szigethy Gábor (*Világosság*, 1974/11) úgy látja, megfakult a költő kamaszkori istenálma, s ha nem is roppant meg hite, költészetében már nem éltető, csupán felsajgó motívum. Szerinte a holtpontról drámája Tűz Tamás költészete: bensőséges melegségű, mert megrázóan emberi; fájdalmas, mert kiteljesedés nélküli; keserű, mert önmagát pusztító; ellenkezést szülő, mert apológiára hajlamos; szép, mert tiszta hangon muzsikáló. Szabó Ferenc mindezt továbbgondolva úgy látja, hogy ezek a versek bizonyítják, a költőt a holtponthoz átbillenti a szépség ígérete, a teremtő lendület. Példaként a kötet *Antipraedestinatio* című versét hozza:

„ha akarod az ablakon a lepkék
ha akarod a küszöbön a por
előcsalják a holnapok szerelmét
valószínűtlen tegnapok alól

ha akarom ha akarod ha ketten
alkotunk újra mindent mintha ma
indulna új utakra szebb egekbe
bolygó hitünk elrongyolt csillaga.”

A kérdés nyitva marad. Kötéltánc, de az akrobata fennmaradt.

¹ Tűz Tamás költő 1916-ban született Győrben. 1956-ban elhagyta az országot. Kanadában telepedett le, de több évet élt Kaliforniában. Rómában is hosszabb időt töltött (1967, 1970–71). Utolsó lakhelye a kanadai Scarborough. Itt hunyt el 1992-ben. Győr díszpolgáraként a győr-nádorvárosi köztemetőben nyugszik. Katolikus pap volt.

Szabó Ferenc találó megjegyzése, hogy ez a huszonhét vers szintézis a képalkotás és a képrombolás között. Azt mondja, hogy Tűz Tamás létélménye és istenélménye igen összetett, mindent felmér, kikísérletez, mindent tudni akar, még a kifürkészhetetlen titkot is. Ugyanakkor a férfikorra jellemző realitásérzék mérsékli mindent tudni vágyó mohóságát. Végességünk tudatából fakad metafizikai szomorúsága.

A kötet címe telitalálat. Valóban csak félig kimondott mondanivalók ezek, a mondánivaló másik felét, amelytől a logika síkján is átláthatóvá és felfoghatóvá válik a vers, az olvasónak kell megkeresnie. Talán segít a versek feldolgozásában Teilhard de Chardin *Az isteni miliő* című művének egy gondolata: „Egyetlen lélek sem kapcsolódik Istenhez, ha csak az anyagon keresztül végig nem járt egy meghatározott pályát, amely sajátos út persze, bizonyos értelemben azt az utat, amely egyesít. Bizonyos birtoklások és hódítások nélkül senki sem lesz olyan, mint amilyennek Isten akarja őt.”

Tűz Tamás Rezek Román bencés szerzetesről írt esszéjében (*A teilhardi látomás apostola*) így foglalja össze Teilhard de Chardin gondolatait: „Teilhard látomásainak lényege a hüperfizika, vagyis a tudományok pozitív eredményeit általánosító (s ezzel rajtuk túl is jutó), de nem absztrakt filozófiából induló látásmód, amelyben mindenre érvényes törvényeket fedez föl: a bonyolult-tudat, az egyesülés, a visszaszoríthatatlanság stb. törvényét. Ezek a törvények csak transzponálják, egyetemesítik a minden tudományban konkrétan mutatkozó részfeladatokat. Érintik a filozófiát s a teológiát, de a maguk sajátos területén maradván igyekeznek magyarázni mindent (...) hüperfizikája megmentheti az emberiséget attól a veszélytől, hogy csak – tudományos és csak – technikai világkép eméssze föl az ember mélyebbre is látni akaró és magasabbra is vágyó jövőjét (...) Spirituális evolúciónizmusra szépen összeegyeztethető a tág keresztény lelkiességgel. E téren Teilhard sokkal inkább konzervatív, semmint modernista. A káosz, amely ma keresztény berkekben látható, Teilhard látomásával feszülő, de egészséges szintézissé oldódhatna fel.”

Ha ezt elfogadjuk, talán már érthető Tűz Tamás egyik furcsa kifejezése: „ellenigézet”. Igen, néha az ellenigézetnek is van sodrása. A költő rostjai, sejtjei, biokémiája olyan heves tiltakozással reagálnak a környezetre, a látható, tapasztalható világra, hogy maga is eljut a biológiáig, kémiáig, technikáig, a fogható profán világba. A régi éden mégsem vész el teljesen, csupán antitézissé süllyed. A meghökkentő épp a szimultán látás. Ebben a költészetben a valóság csak mintegy külső, a magasabbrendűség számára meghódítandó terület szerepel, önmagán belül nem értékelhető, s nem szelektálható. Az átllekésített teremtmény saját helyi értéke szerint lesz fontos.

Az értelmezést segítő másik esszé a kötetből Dylan Thomastról szól *A welszi bárd* címmel. Így ír róla:

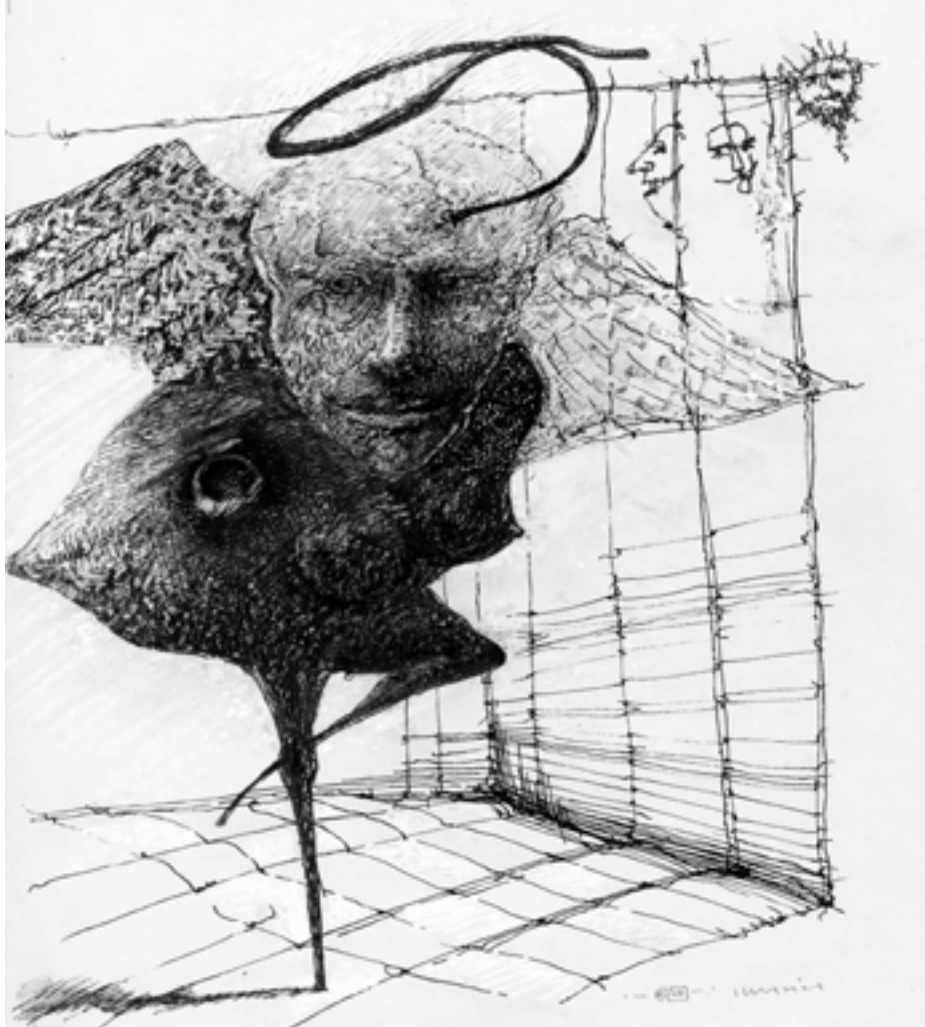
„Dylan Thomas tudatában van a mindenség szakramentális egységének, csak azt gyűlöli, ha egyáltalán tud gyűlölni, aki kegyetlen és szeretetlen, ostoba és hazug. Minden szertelensége ellenére titokzatos módon, vagy valami különös adomány révén állandóan a kegyelem állapotában van, és az isteni türelem és könyörület bankjában, bár betétjét már teljesen kimerítette, örök hitre számíthat. Minden extravaganciája alatt ott csörge-dezik a gyermeki ártatlanság tiszta, csendes patakja.”

Dylan Thomas első kötetének (18 Poems) középpontjában a freudi téma áll: a lét mindent átható érzékisége, s benne a féreg, az áldatlan halálhajsza. Erről így ír Tűz Tamás:

„Tárgya a tiszta szexualitás; míg a legtöbb erotikus költő nem megy tovább a fizikai egyesülés tényénél, Thomas verseiben a fogantatás és terhesség, tehát a teremtő cél játszik főszerepet. Személytelenné teszi a nemi élet cselekményeit és körülményeit. Elválasztja a nemiséget az egyedi szerelem mozzanataitól (...) A felületes olvasó számára ez a kötet nem több, mint izzó, szűk képe a nemiségnek, amelyben nincs hely az emberi szerelem festésére. Thomasnak a szexualitás nem elszigetelt jelenség, mögötte mindig ott lebeg a kozmikus háttér: Úgy látja a világot, mint egy testet. (...) Emellett számadás is, a teremtés vallásosan érzéki bemutatása. Nem hiányoznak a szentségi jegyek sem, bár inkább panteista színezetben: a lényeg jelzése, a szövegség jele, a szerződés pecsétje, egy test körvonalai, a távollévő jelenléte, a fölfoghatatlan ízelelése, a múlt idők ismerete. Mindez lényeges összetevője Thomas képalkotásának.”

„Amikor mások műhelytitkait leleplezem, magamból is feltárok egy darabot” – idéztük korábban Tűz Tamást.

Azt mondhatjuk, az előbbi megállapítások sokban igazak az *Angyal mondd ki csak félig* ciklus verseire. Ha végigolvassuk a 27 számozott verset, a következő impresszió-

Kurcsis László műve

kat gyűjthetjük össze az angyalról: tenger, életrajz, körforgás, bolygórendszer, óda, bizalom, legelső gondolat, mondd ki csak végig, elsajátítom látásmódodat, szemüved mögé rejtőzöm, együtt, lerombolt éden, félelem, aranyhaj, megmásíthatasz, állítsd meg az időt, együttlétnünk paradicsomi tengerszeme, szövetségesem, alkirálynőm, hszülejárátú magasztalásra rendezkedem be, Heidi nevű kutyája van, időtlen, életem Fatimája, harapós angyal, mert hátranéztél, fölesküszöm rád, kívül esik minden prófécián, átsüt bőrödnön az isteni hasonlatosság, nyisd rá szemed az én országomra, régóta keresek valakit, régóta a fényre segítő angyalt, aznap majd látóvá teszel engem, hajszálereid sűrűjében hallgatózik a vad, okos vagy, azonosulhatunk a csodák permén, a sokféle változathól melyik is vagy, cseréljünk horoszkópot, barátságunk kezdetén már ilyennek láttalak, féltékenység, kozmikus rétegek, te vagy a fordított örökkévalóság.

Egybeolvassa egy modern énrégény, vegyítve valót a fantáziával, múlt időt a jövővel. Körforgás, képzet, rengeteg ötlet, temérdek megbolydított gondolat.

A szeretés komplex, teljes emberi élmény, lelki és testi küszködések, szépség, remény, szárnyalás és elbukások sorozata. Vívódás önmagunkkal és a szeretett személy utáni vágygal. A létet legmélyebben érintő vágy, a kiteljesedés, az önátadás csodájának megvallása a fontos ezekben a félig kimondott énekekben. Felszólítások a vállalásra. A melléállásra. Az angyali tekintetek megnyugtató igazságára. Ha kell: Ars Sacra. Tűz Tamásnak eszébe sem jut Istentől elfordulnia, sokkal inkább Isten keze nyomát véli felfedezni a másokban. Rajta keresztül jut még közelebb, s ajánlkozik fel segítségül az Istenhez vezető úton, mint egy félangyal.

Ki a másik? Ki a másik félangyal, kivel aztán már együtt megszólalhat? A nyugvópont. Kivel kimondható egészen. A bonyolódástudat, az egyesülés, a visszafordíthatatlanság törvénye Teilhard de Chardintól, a szentségi jegyek, a lényeg jelzése, a szövetség jele, a szerződés pecsétje, egy test körvonalai, a távollévő jelenléte, a fölfoghatatlan ízeleése, a múlt idők ismerete Dylan Thomastól. S ki kezdi kimondani? A jelző nélküli angyal! Ki nem vonakodik megtenni. Ezért záródhat így a ciklus:

*„megeshetik velem velünk
hogy nem kérdezzük már semmit
csak rányitjuk egymásra
a kinyilatkoztatás ablakait”*

Az angyal visszaverődései

Leonard Baskin, Sylvia Plath és Ted Hughes között

1. Különös hírmondó

Az angyal olyan lény, akinek különleges természeténél fontosabb sajátos szerepe. Szerepe, hogy az istenség – az abszolút instancia – küldöttként azt a hírt közvetítse, amely segíti, vagy sújtja azt, akihez szól. Ezt a hírmondót és/vagy az általa közvetített üzenetet nem mindig azonnal ismeri fel, illetve fejt meg az, akinek megjelenik. A hírmondóról ezért mondhatjuk, hogy különös. E különös hírmondó szerepe mégis az, hogy rávilágítson az ember lét-helyzetére. A különös hírmondó üzenete nem bonyolódik részletkérdésekbe; döntő tényezőként az emberi lét eseményébe ágyazódik. Ezért az adott ember élete és halála is különös, olykor talányos.¹ A talányos emberi jelenséget óhatatlanul befolyásoló angyali jelenés visszaverődései Leonard Baskin, Sylvia Plath és Ted Hughes művészetében sajátos hírt közvetítenek.

2. Talányos előkép

Ted Hughes pontosan állon találta a részleteiben elnagyolt Koszorús Költő – a költőfejedelem abszolút ideája plasztikus másának – babérral ékesített gömbölyded mellszobrát, az amerikai Leonard Baskin alkotását.² Ez Baskinék kertjében történt az amerikai Massachusetts állambeli Northamptonban,³ miközben a szobrász és a költő a fáról lepotyogott, éretlen, apró almákkal célba dobott vasárnap délután, 1958. július 13-án. Ezt a paracicsomi paródiának is beillő jelenetet Ted Hughes felesége, Sylvia Plath rögzíti csütörtöki, 1958. július 17-i naplóbemjegyzésében.⁴ Ted Hughes ekkor még nem tudta, hogy 1984-ben majd őt nevezik ki Anglia Koszorús Költőjévé.⁵

Tudhatjuk azonban Sylvia Plath 1958. június 11-i, szerdai feljegyzéséből, hogy a huszadik századi költők rendjében Ted Hughes igyekszik maga mögé sorolni T. S. Eliotot,⁶ akit korábban Plath a költők egyik őstípusaként idéz fel 1958. január 26-án, vasárnap este.⁷ Ted Hughes titkolt célját nővére, Olwyn Hughes is megtudja egy 1962. késő nyarán írt levélből. A londoni Faber Kiadótól Hughes egy neki tetsző feladatra kapott megbízást, amelyet ő maga kezdeményezett. Hughes ezt jelnek tekintette, és így értelmezte: „Apránként a Faber ízlésvilágának az alakító-jává leszek, amikor Eliot visszavonul – ez élvezetes húzás lenne.”⁸ Eliot, aki 1925-ben került a Faber munkatársai közé, haláláig, 1965-ig megtartotta irodáját a kiadó Russel Square-i épületében, azaz mintegy negyven évig kiadói szerkesztőként, majd igazgatóként döntött költők kiemelt megjelenéséről, továbbá bizonyította, hogy a költészetből meg lehet élni, s hogy a Faber-költő megjelölés rangot ad. Kanonizációs tevékenységéért elnyerte „a Russel Square pápája” címet.⁹ Mint ilyen, Eliot rangot adott Hughes-nak is, aki szüleinek, Edith és William Hughes-nak elűjságot adja a különlegesen jó hírt 1957. május 10-én, pénteken, hogy délelőtt levelet kapott a Fabertől, amelyben értesítik, hogy „T. S. Eliot úrnak igazán nagyon tetszenek” a versei, „gratulál” neki hozzájuk, és megígérik, hogy „kiadják” a kötetét. Hughes zárójelben nyomtatékosítja: „(Eliot a Faber orákulum)”. Bár ez utóbbi – enyhén ironikus felhangú¹⁰ – minősítés akár egy apró éretlen alma telitalálatával is felér, azt azért kifejezi, hogy Hughes tisztában van Eliot, a költőfejedelem mindentudó és mindenható szaktekintélyének hatásával és következményeivel. Mindezt Hughes így magyarázza szüleinek: „Én leszek az első költő, akinek valaha is mindkét országban egyszerre jelenik meg az első kötete [...]”¹¹

¹ V. ö.: Xavier Léon-Dufour *et al.* (szerk.): *Biblikus Teológiai Szótár*. Róma, Tipografia Dario Detti, 1974, 61–65. Karl Rahner – Herbert Vorgrimler: *Teológiai kiscsótár*. Budapest, Szent István Társulat, 1980, 27–30. Herbert Haag (szerk.): *Bibliai Lexikon*. Budapest, Szent István Társulat, 1989, 64–68.

² <http://collections.si.edu/search/results.jsp?q=Poets+laureate>

³ Sylvia Plath (1932–1963) és Ted Hughes (1930–1998) 1957. június 25-től Amerikában tartózkodtak, hogy szerencsét próbáljanak tanítással és irodalmi tevékenységgel. Plath a Smith College-ban (Northampton, Mass.) kapott tanári állást, ahol Leonard Baskin (1922–2000) a nyomatkészítés és szobrászat tanára volt 1953-tól kezdve.

⁴ *The Journals of Sylvia Plath 1950–1962*. Edited by Karen V. Kukil, London, Faber, 2000, 406–407. Magyarul: Sylvia Plath: *Naplók 1950–1962*. Szerk. Karen V. Kukil, ford. Lázár Júlia, Budapest, Cartaphilus, 2004, 393. Saját fordítású hivatkozásaim és idézeteim forrása a Faber-kiadás: *Journals*, oldalszám.

⁵ Erről levélben számol be Baskinéknek 1985 elején. (Ted Hughes: *Letters*. Selected and edited by Christopher Reid, London, Faber, 2007, 495–496.) Hivatkozásaim és idézeteim saját fordításomban: *Letters*, oldalszám.

⁶ *Journals*, 393.

⁷ *Journals*, 319.

⁸ *Letters*, 204.

⁹ Lyndal Gordon: *Eliot's New Life*. Oxford, OUP, 1989, 22, 194, 230.

¹⁰ V. ö. pl.: *oracle*, in Paul Procter *et al.* (eds.): *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow, Longman, 1978, rpt. 1984; Országh László – Magay Tamás (szerk.): *Angol–Magyar Nagyszótár*. Budapest, Akadémiai, 1998, rpt. 2000; *orákulum*, in Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest, Akadémiai, 2002.

¹¹ *Letters*, 98. Sylvia Plath is azonnal megírja ezt az örömteli hírt édesanyjának péntek délelőtt, 1957. május 10-én. Írásmódja kiemeli, hogy „a FABER & FABER, az angol kiadó” szavakkal kifejezhetetlenül egyedülálló és felülmúlhatatlan rangot ad annak, aki ott megjelenik. *Letters Home by Sylvia Plath*. Selected and edited by Aurelia Schober Plath, London, Faber, 1976, rpt. 1986, 312. Hivatkozásaim és idézeteim saját fordításomban: *Letters Home*, oldalszám.

Ted Hughes *The Hawk in the Rain* [A héja az esőben] című első kötetével nyert a New York Poetry Center First Publication Prize pályázatán 1957 elején. Erről Hughes 1957. február 23-án, szombaton délelőtt kapott távirati értesítést. Ez azt jelentette, hogy „a kötet meg fog jeleni Amerikában és Angliában.”¹² Amerikában ez a Harper Kiadó joga lett, és a kötetet szeptemberben ki is hozta. Ezt követően, mint az előző bekezdésben olvasható, a Faber is igyekezett, hogy az angliai jog nála legyen; az 1957. május 10-i levél után körülbelül egy héttel a Faber a kefelevonatot is megküldte Hughesnak.¹³ A Faber – és Eliotnak, a huszadik századi angol nyelvű költészet koronázatlan királyának, koszorúzatlan költőfejedelmének – igyekezete elindította Ted Hughes negyvenegy évig tartó, megkerülhetetlen pályafutását, amelynek költői közéleti csúcására 1984-ben érkezett el: ő lett Anglia Koszorús Költője.

Nem csak Ted Hughes sorolta T. S. Eliotot maga mögé azzal, hogy elsőkötetes költőként publikációs rekordjával túlszárnyalta Eliotot, vagy hogy Eliotnak a költészetben meghatározó szerepét jelentő negyven évet eggyel túlhaladta, vagy hogy míg Eliot nem, ő Koszorús Költő lett. Ted Hughes mögé sorolta az 1948-ban Nobel-díjat kapott T. S. Eliotot a majd 1995-ben Nobel-díjban részesülő Seamus Heaney is az Eliot százéves születési évfordulója alkalmából 1988-ban a Harvardon elmondott előadásában. Az Eliot alma materében elhangzott emlékbeszédben Heaney azt idézte fel, hogy mit tanult Eliottól, ugyanakkor arról vallott, hogy kezdeti költői kísérletezései alkalmával Eliot nem hatott rá készíttetéssel. Úgy találta, hogy Eliot „inkább affajta irodalmi szuperegő, semmint a költői libidó generátora, és azért, hogy az érzékeket ingerlő lírai hang magára találjon, meg kellett szabadulnia az ő ellenőrző jelenlététől. Ezért közelebb álló, megragadóbb írókhoz fordultam, mint például [...] Ted Hughes [...] így fellelkesültem és írni kezdtem.”¹⁴ Hogy indulásakor Heaney milyen sokat kapott Hughestól, így fejezi ki: „Testem minden ízében éreztem verseit [...]”¹⁵ Heaney visszaemlékezése szerint ez még 1963 előtt történt, és Hughes „View of a Pig” [Egy disznó látványa] című versére hivatkozik,¹⁶ amely először 1957. augusztus 7-én volt olvasható a *Times Literary Supplement* című hetente megjelenő irodalmi szemlében, majd Ted Hughes 1960-ban

a Fabernél kiadott *Lupercal* című második kötetében.¹⁷ Heaney a Hughestól érkező hatást időben Al Alvarez 1962-ben megjelent, Hughestól is szemelvényt közlő *The New Poetry* című antológia elé helyezi. Heaney a BBC *Listening and Writing* sorozatára utal.¹⁸ Ezt a programot a BBC affajta iskolarádió adásaként sugározta tizenegytizennégy éves fiatalok közönségére számítva. Heaney ennek a sorozatnak a „Learning to Think” című darabjára gondolhat; ebben a 19 perc 20 másodperces műsorban hangzott el a disznó-vers 1961. október 6-án.¹⁹ Részben Hughes disznó-verse hatására írta meg 1962 novemberében vagy decemberében Heaney saját pulyka-versét, amely végül első kötetében kapott helyet, s ott időrendben talán ez a legkorábban keletkezett költemény.²⁰ Erről az első kötetéről még azt árulja el Heaney, hogy „ehhez Ted Hughes nagyfeszültségű művészetének is köze van.”²¹ Amikor Heaney az első kötetébe is bekerült gyermekkori emlékeit kívánta versbe szedni, „Ted Hughes példája létfontosságú lett” számára.²² Összességében Heaney úgy tartja, hogy leginkább Hughes öntött erőt belé, ő értette meg legintuitívabban művészetének anyagát és alakulását, ezért mindvégig kivételezettnek érezte magát Hughes társaságában.²³ Az élő klasszikussá vált Seamus Heaney pályafutása tehát arról tanúskodik, hogy jelentőségében Ted Hughes megelőzte T. S. Eliotot.

Azonban Ted Hughes, a markáns arcvonású és koloszszális termetű költő, akit első kötete megjelenésével azonnal a publikált angol költészet története jövőjének nagy ígéretként tartottak számon, nem ismerte fel a kerti almafák tövében a kivehetetlen arcvonású és megbecsülhetetlen termetű Koszorús Költő öntött bronzból készült mellszobrában a saját jövőjére vonatkozó hírt. A helyzet alapképlete Ezekiel próféta egyik látomását mintázza. „Ezt láttam: egy emberhez hasonló lény tűnt föl [...] a derekától fölfelé ragyogó fém.” (Ez 8,2) Ez a látomás (Ez 8–10) megmutatja Ezekielnek a múlt bűneit és a büntetést, amely elvételezi a végidőket. A talányos előképet a drámai ironia a paradicsomi paródia keretében apokaliptikus végzetté tette.

Noha Sylvia Plath naplóbejegyzése a szinte idilli kertben Baskinék kisfiát ártatlan, puttószerű kerubként állítja a figyelem középpontjába, s a kisfiú bibliás neve – Tobias – még a gyógyító arkangyalt is elének idézheti (Tób 3,16),

¹² *Letters*, 93–94. *Letters Home*, 296–297.

¹³ V. ö.: Keith Sagar – Stephen Tabor: *Ted Hughes: A Bibliography 1946–1995*. London, Mansell, 1998, 7. Paul Keegan szerkesztői jegyzetében, in Ted Hughes: *Collected Poems*. London, Faber, 2003, 1241. (Hivatkozásaim és idézeteim saját fordításomban: HCP, oldal.) Christopher Reid szerkesztői jegyzete, *Letters*, 91.

¹⁴ Seamus Heaney: „Learning from Eliot”. In Seamus Heaney: *Finders Keepers: Selected Prose 1971–2001*. London, Faber, 2002, 36–37. A hivatkozás és az idézet saját fordításomban.

¹⁵ Dennis O’Driscoll: *Stepping Stones: Interviews with Seamus Heaney*. London, Faber, 2008, 339. Hivatkozásaim és idézeteim saját fordításomban: *Stepping*, oldalszám.

¹⁶ *Stepping*, 40.

¹⁷ Ted Hughes: *Lupercal*. London, Faber, 1960, 40–41. A római kori Lupercalia ünnepét február 15-én tartották azzal a céllal, hogy biztosítsák a föld, az állatok és az emberek termékenységét. (V. ö.: Paul Keegan szerkesztői jegyzetei; HCP, 1243, 1245.) A termékenységgel kapcsolatos motívumok és mozzanatok összetettsége Heaney minden kötetében megtalálható. Heaney saját bevallása szerint Hughestól a *Lupercal* című kötet a kedvence, mert számára annak „eredeti átörökítő hatása elevenen él különleges módon.” (*Stepping*, 87.)

¹⁸ *Stepping*, 64.

¹⁹ A rádióelőadás szerkesztett szövege: Ted Hughes: *Poetry in the Making (An Anthology of Poems and Programmes from Listening and Writing)*: London, Faber, 1967. Az előadások hangfelvétele: *Listening & Writing (Two Talks by Ted Hughes)*. BBC Records, 1971. *The Spoken Word: Poetry in the Making by Ted Hughes*. The British Library, 2008.

²⁰ *Stepping*, 79. Seamus Heaney: „Turkeys Observed”. In uő: *Death of a Naturalist*. London, Faber, 1966, 24.

²¹ *Stepping*, 82.

²² *Stepping*, 166.

²³ *Stepping*, 395.

de hiába, mert Esther, a kisfiú reszketeg édesanyja haldoklik, s a sűrű vizeletingernek a kert közepén kényszerül engedni, miközben az angyali gyermek önfeledten sarat lötyköl egy dinnyehéjban.²⁴ Leonard, a férje vagy nem figyelt rá egész idő alatt, vagy „szinte türelmetlenül lepisszgte.”²⁵ Kevéssel később arról is értesülünk, hogy a kertben – a kiskorú kerubi puttó kontrasztjában – „a fák alatt hullott almák rothadnak a földön.”²⁶ Az idillt nincs, ki őrizze, illetve nincs is, amit őrizni lehetne. A puttó nem kerub, a saras dinnyehéj nem lángpallos, a különös hírmondó által megjelenített üzenet pedig visszaverődik a címzettől, ahogyan egy parányi éretlen alma pattan le egy bronzszoborról.

3. Angyal darabokban

Kiüzetés helyett a kertből a vendégeket a szobor teremője, Leonard Baskin bevezette egy téglapépületbe, a kocsiszínból átalakított műtermébe. A Sylvia Plath leírása szerinti látvány: „a terem világos, zöld árnyalattal az ablakokat keretező levelektől. Halottak, bronzból, elterülve rendezetlenül egymás után a padlón.” Majd egy talpazaton álló kőfaragvány: „A megcsömörlött Halál – majomféle, tömzsi, görnyedt, hordóforma szörny, elnagyolt merev tekintet & fintor, fehérre metszve a szürke kövön.” Majd pedig:

„a hátán, két fűrészbakon, uralva a termet, egy jókora angyal, szárnyatlanul. A padló csúszós volt a forgácstól. Leonard rávette Tedet, hogy felemeljék az angyalt [...] Álltában, az angyal a sarkokba kényszerített minket & uralta a termet. Egy tervrajz, oldalnézeti, a falra akasztva, mutatta az angyal vázlatát az egymásra helyezett számos diófalemez rétegzettségében. Az angyal másfélszer magasabb volt nálunk, magaslott, feje kopasz, szeme keleti metszésű, arca simára csiszolt, mosolya bölcs, túl a sajnálkozáson, karjai összefonva & hasa gömbölyű, tömegét erős, karcos lábai íve emeli, mintha állna a levegőben. Vállai csapolva, hogy tartsák a szárnyakat, a mélyen mézszínű diófa emlékezetemben ragyogó arany. A sarokban a szögletes szélű szárnyformák, mint egy gyerek fa hintalovának a sarui, faragatlanok & még nyersegek. Mit tesz az ember? Csak ámul, hüledezve bámul. Jobb szeretem a kőből faragottakat.”²⁷

Nemhogy kiüzetés nincs, de még beljebb is jutunk. Kerub és lángpallos helyett is csak egy félkész, szárnyatlan angyal van, aki nem őriz semmit, sőt még őt kell talpra segíteni. A támaszra szoruló, a halott szobrokhoz hasonló helyzetből feltámasztott angyalalak szárnyaszegetten akkor is halott angyal. Megjelenése

mégis szörnyen lenyűgöző. Hiába szereti jobban a kőből faragottakat, például a megcsömörlött halált idézőt, Sylvia Plath révülten nézi ezt a faszobrot. Annyira úrrá lesz rajta a félkész angyal, hogy a feljegyzett leíró, analitikus részletek szinte egy vers nyers vázlatos kezdeményét adják.

Sylvia Plath naplóiban az ilyen már-már bénító, ám műveket ihlető igézettség lélekelemző önmegfigyeléseit rögzíti. Az iménti, 1958. július 17-i bejegyzést követő július 19-i reflexió is ezt példázza.

„Bénultság van rajtam még. Olyan, mintha megállna az eszem & hagyná, hogy az eleve fényes zöld rózsabogarak és narancsos légyölök & sikoltó fakopácsok – gyilkos erőként megforgassanak – mintha alá kellene merülnöm a nemlét, a totális rettegés mélyére, mielőtt újra felélednék. Legrémesebb szokásom a rettegésem & romboló ésszerűsítésem. Hirtelen az életemnek, amelynek mindig világosan meghatározott középtávú & hosszú távú céljai voltak – Smith-ösztöndíj, Smith-diploma, megnyert költői és prózairói verseny, Fulbright-ösztöndíj, európai utazás, szerelem, férj –, nincs, vagy látszólag nincs célja. Bizonytalan, írni szeretnék (vagy már meg is írtam?) egy regényt, novellákat, egy könyvnyi verset. [...] Sorok ötlenek eszembe & halnak el: 'The tiger lily's spotted throat.' De hát ez Eliotot visszhangozza: 'The tiger in the tiger pit' – szótagszám & mássalhangzó szerint. Észlelem: 'The mulberry berries redden under leaves.' És vége.”²⁸

A létezés ürességének megfigyelt pszichés állapotát a szellemi tevékenység kiürítése kíséri. Sylvia Plath azt éli át, hogy akit korábban a költők egyik őstípusának tekintett, Eliot, egyszerre éltet és öl ki költői ötletet. Eliot szelleme lehetséges vers jó híret kelti, ám a tőle származó versminta imitációját az elfojtódás sújtja. Ez a bénító hatás vet véget Sylvia Plath itt utolsóként bejegyzett kísérletének is. „Az eperfa bogyói levelek alatt vöröslenek.” Elvérzik a sor, kimegy belőle az élet. A sor homofóniájában rezgő polimodalitás visszhangja különös hírt hoz. Az eperfa bogyótermésének – *berries* – kiejtése – [beriz] – az azonos hangúság miatt más jelentésre is felhívhatja a figyelmet, s azt mondhatja, hogy az eperfa [beriz] – leírva *buries* – elrejt, eltemet. Mit is? Leveleket – *leaves*. Milyeneket? A nemzetközi fonetikai ábécé amerikai hangképzést is figyelembe vevő jelölésével lejegyzett kiejtés [rednander] értelme az is lehetne, hogy [red'n'ander], azaz 'piros és alsó' leveleket rejt el, temet el. Mivel pedig a *leaves* könyvlapokat is jelenthet, itt a naplódízetben bizonytalanul említett könyvnyi műről kapunk hírt: lapjai rejtélyes módon eltemetődnek. A mű halva született. Alig hogy szövegeződni kezdett, máris elfojtódott.

²⁴ *Journals*, 406. Ehhez még: „Mennyi rettegés, kétségbeesés, halál fakad Esther remegéséből, haldoklásából, izmai fokozatos sorvadásából. [...] Esther kiöntötte nekem a lelkét: Tobias átok és áldás. [...] – nagyon hiányzik neki, hogy nem veheti a karjába.” (*Journals*, 408.)

²⁵ V. ö.: „Vágyakozni fogsz férjed után, ő azonban uralkodni fog rajtad.” (Ter 3,16b) Esther Tane Baskin a sclerosis multiplex áldozata volt, és kevéssel az után halt meg, hogy Leonard Baskin elvált tőle 1967-ben.

²⁶ *Journals*, 416.

²⁷ *Journals*, 407.

²⁸ 'The tiger lily's spotted throat.' = „A tigrisliliom foltos toroka”. 'The tiger in the tiger pit' = „Vermén ha vad tigris morog” (Tandori Dezső fordítása, in T. S. Eliot: *Verse*, 131 [l. 30. l. ábj.]). 'The mulberry berries redden under leaves.' = „Az eperfa bogyói levelek alatt vöröslenek” (öt sorral az idézet alatt). *Journals*, 408–409.

Ez a különös hír visszhangszerűen verődik oda-vissza: [rednander].²⁹

Amennyiben Sylvia Plath első ötletéből Eliot inspiráló szelleme oltja ki a lelket, lehet, hogy második észlelete is ennek válik áldozatává. Plath tigris-sora Eliot önarcképnek is beillő versének kezdősorát követi, amelyet egy megújulásra képtelen öregembernek írt,³⁰ aki azt tapasztalja, hogy „a természetes ész nem jut el az őt foglalkoztató gondolat rendezettségéhez.”³¹ A két sor révén a két költő azonos sorstapasztalatot rögzít: az ész megáll. A második észlelet hasonló. Az ígéretesen induló ötletkezdeménynek azonnal vége szakad, kiürül. A „eperfa” az angol vers világában egy népszerű mondóka képe.³² Eliot a felnőttek esetében értelmetlen mechanikus körtáncjal járó mondókat „Az üresek” című verse utolsó, ötödik – a világ végét közelítő – részének bevezetőjeként alkalmazza.³³ A vers többes számban beszélő hangja így mutatkozik be: „Mi vagyunk az üresek” s jellemzőjük a „Megbénult erő [...]”³⁴ Az üresek, a formátlan alakok különös hírmondóként azt üzenhetik, hogy „[a] halált – következőképpen az újjászületést – nem vállaló élők halottabbak az igazán halottaknál.”³⁵ Ez a végzet az eperfa termése. Az eperfa latin neve – *morus* – visszahangozhatja a görög *moros* jelentését: sors, gyászos végzet, (erőszakos) halál. Szép példája ennek, hogy Pyramus és Thisbe élete – önközükkel ontva vérüket – egy eperfánál ér gyászos véget. Az ő emlékükre engedik az istenek, hogy az eperfa eredetileg fehér gyümölcse bíborvörös dús lét érleljen.³⁶

Az eperfa bogyoínak fehér-vörös színeváltozása Sylvia Plath naplójában pár sorral lejjebb bukkan fel. „Az eper-

fa lárva-fehér termése levelek alatt vöröslük.”³⁷ A korábbi áthallások visszhangjában: a végzet fehér lapok leple alatt vöröslük. Képletesen szólva: a végzet lapjai vérel íródhatnak. A végzet úgy testesül meg, hogy felemészti, magába temeti a kivégzendő testét. Plath naplójában a lárva – *grub* – szótörténeti rokonságban állhat a sírral – *grave* –, a földre vájt üregbe történő temetkezéssel.³⁸ Ezt a lárva – a rossz szellem, kísértet, rém jelentésű latin *larva* – kitörölhetetlenül bevészte Plath elméjébe.

A halálos bénultságot előidéző révület bevésődése rémesen beszédes; különös hírt mond már az 1958. július 19-i bejegyzés elején. A költőnőt révült kiszolgáltatottságában gyilkos erőként a nemlétbe fordítják az „eleve fényes zöld rózsabogarak és narancsos légyölők & sikoltó fakopácsok”. Egyrészt: a rózsabogár az egyiptomi szkarabeusz hasonmásaként a mitologikus halálkultuszt eleveníti fel; a mérges gomba általános jelentéstöbblete a fehér pettyekkel ékesített szép kalapja³⁹ miatt a „mesés” halál képzetét társítja; a két halálos motívumot a rovarokkal és lárvákkal táplálkozó, nekik halált osztó fakopács követi. Másrészt: a halálkultuszt felelevenítő bogár és a fák halált osztó doktora szárnyas lényként öleli körül a mesés halál mérges gombáját. A mérges gombák jelesül általában piros képviselőjének – a légyölő galócának – rendszertani neve – *Amanita muscaria* – a naplórészletben szereplő többes számú utalás révén az *Amanita*, galóca nemzetség más, egyébként fehér tagjait is felöllelheti. Míg a légyölő galóca hatása – a mennyiség függvényében – a félálom-hallucináció-delírium-transz-halál fokozatait idézi elő, valóban mérges rokonai kisebb mennyiségben is biztos halálhoz vezethetnek. Ezek: *A. virosa* (hegyeskalapú g.),

²⁹ Sylvia Plath költészetében lehet jelentősége a visszhangszerűen és/vagy tükröződve oda-visszaverődő jelenségeknek. „Totem” című, 1963. január 28-i dátumozású versében a *foldíng mirror* [összecsukható, önmagába zárható tükör] kifejezést követi a tengelyesen tükröződő, vizuálisan és akusztikusan önmagába forduló, önmagába hajló, önmagába fojtott, önmagába temetkező, elmeállapotra vonatkozó kijelentés – I am mad –, amelynek egyes szám első személyű első hangja – [áj] – a sor közepén a pók középpontosan fordító eleme lesz – *s-pid*-er [áj] –, s ez által sorsfordító esemény részesévé válik: végül behalózza a halált. (Sylvia Plath: *Collected Poems*. Edited by Ted Hughes, London, Faber, 1981, rpt. 1982, 265.)

³⁰ T. S. Eliot: „Lines for an Old Man”. In T. S. Eliot: *Complete Poems and Plays*. London, Faber, 1969, rpt. 1978, 143. (Hivatkozás: ECP, oldal.) Tandori Dezső fordításában „Egy öregembernek”, Takács Ferenc jegyzetével, in T. S. Eliot: *Versék, Drámák, Macskák könyve*. Budapest, Európa, 1986, 131–132 és 450. (Hivatkozás: *Versék*, oldal.)

³¹ A. David Moody: *Thomas Stearns Eliot: Poet*. Cambridge, CUP, 1979, 21994, 183.

³² A 19. századi mondóka szövege (Roud Folk Song Index: 7882):

Here we go round the mulberry bush (Körbe körbe az eperfa,)

The mulberry bush. (Az eperfa,)

The mulberry bush. (Az eperfa.)

Here we go round the mulberry bush (Körbejárjuk az eperfát)

On a cold and frosty morning. (Egy hűs és fagyos reggel.)

(Tóta Péter Benedek fordítása)

³³ Eliot változatában az *eperfa* helyett *fügekaktusz* szerepel. (ECP, 85.)

Here we go round the prickly pear (Körbe körbe fügekaktusz)

Prickly pear prickly pear (Fügekaktusz, fügekaktusz)

Here we go round the prickly pear (Körbejárjuk a fügekaktuszt)

At five a'clock in the morning. (Minden reggel ötkor.)

(Vas István fordításában: *Versék*, 73)

Egyfelől a fügekaktusz elszigetelő tüskéi távol tarthatják az üres embereket a gyümölcstől, amelyben rengeteg mag az élet számtalan lehetőségét rejt, ám kibontatlanul mindkét fél élő halott, létük kiürül. Másfelől a fügekaktusz jelentésű *Prickly Pear* a Karib-tengeri Brit Virgin-szigetek egyik lakatlan tagja (földrajzi szélesség: 18,5 [18° 30' 0 É]; földrajzi hosszúság: –64.37 [64° 22' 0 Ny]).

³⁴ ECP, 83. Vas István fordításában: *Versék*, 71.

³⁵ Takács Ferenc jegyzete. (*Versék*, 443.)

³⁶ Publius Ovidius Naso: *Metamorphoses*, IV. 55–166. Pyramus és Thisbe történetét Ted Hughes is lefordította, s azt a kötetében az emlékezet számára hangsúlyos záró darabbá tette. Ted Hughes: *Tales from Ovid: Twenty-Four Passages from the Metamorphoses*. London, Faber, 1997. (HCP, 1036–1042.)

³⁷ *Journals*, 409.

³⁸ H. W. Fowler – F. G. Fowler: *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. Oxford, Clarendon, 1951, rpt. 1956.

³⁹ A légyölő galóca kalapjának színárnyalata a pirostól a narancssárgán át a barnáig változhat. (V. ö.: Kalmár Zoltán – Makara György: *Ehető és mérges gombák*. Budapest, Natura, 1981, 137.)

A. ocreata (bocskoros g.), *A. verna* (ragacsos vagy fehér g.), *A. bisporigera* („kétszeresen is eluralkodó” = „holtbiztos”). A nemzetség e kisebb csoportja mindegyikének közismert neve: pusztító angyal, a halál angyala.⁴⁰

A halál angyalát előhívó galóca Plath naplójában a *toadstool*. Az osztrák származású anyától, és a bostoni egyetemen biológiát és németet oktató német bevándorló apától született Sylvia esetében azonban nem meglepő, hogy a *Todesstuhl* jelentése is áthallik.⁴¹ A halál angyala halálos tort ül a halál árnyékába került széken a halálkultuszt felelevenítő és a halált osztó két szárnyas lény társaságában. Olyan ez, mint lesz Plath 1962. november 14-i keltezésű verse, a „Halál és Tsa.”⁴² Ott is, mint itt: „Ketten, persze hogy ketten vannak.” Az egyiknek majd ott is csőre lesz, mint itt. Halál és társa ott a vers végére kikészít valakit.

A július 19-i naplórészbeli csőr a fakopácsé. A fakopács csőre vésőszerű. Ezzel faragja a fát, hogy annak, akit/amit ott talál, annak ura legyen a halál. A napló írója itt is kikészült; rajta vesz erőt, uralkodik el a halál, amint révületbe ejti őt a szárnyas lény, akinek a hatására a halál élménye a fásult testbe vésődik. Ettől a költőnő szárnyaszegett lesz műve terében, miként a korábbi naplórészlet szárnyatlan fatestű angyala Baskin műtermében. A két naplószemelvény analógiája különös angelológiát sejtet a szárnyatlan faangyal és a szárnyaszegetten fásult költőnő, a vésőcsőrű szárnyas fakopács és a fatesten vésővel kopácsoló Baskin, valamint a szegett szárnyú költői képzelőerő és a szobrász egyébként szárnyaló képzetét jellemző teremtőerő között. Az angelológiai analógia párjai közti különös viszony híre, hogy miként lesz az egyik a másikká, hogyan megy végbe az átalakulás, hogyan teljesülnek az átváltozások.

4. Angyal darabokból

Sylvia Plath képzelő- és alkotóerejét az egyébként inspiráló szellem kész mintái kikészítették. A második, július 19-i naplórészlet sorsfordító eseménye a halálos bénultságot élménnyé változtatta. A korábbi naplószemelvényben bevésődött révület vázaltszerű analitikus darabjai a július 19-i elmélyülő utóhatás következtében új életre keltik a költői véna véráramát. Az analitikus vázlat megelevenedő csontváz lesz, s az idomtalan tagok formásan ízesülő szövegtestet alkotó részek. Mintha Plath alkotói mozzanata megismételné és elővételezné Ezekiel végidőkre vonatkozó látomását a csontokkal teli mezőről: az Újjáteremtő a csontvázakba lelket ad, és felöltözteti őket inakkal, hússal és bőrrel (Ez 37,1–14). Sylvia Plath gyakorlatában a félkész darabokból így lesz pontos szótagszámlálással és precíz rímtechnikával kész a vers. Ez a vers a „Szobrász” és ajánlása „*Leonard Baskinnak*” szól.⁴³

To his house the bodiless
Come to barter endlessly
Vision, wisdom, for bodies
Palpable as his, and weighty.

Hands moving move priestlier
Than priest's hands, invoke no vain
Images of light and air
But sure stations in bronze, wood, stone.

Obdurate, in dense-grained wood,
A bald angel blocks and shapes
The flimsy light; arms folded
Watches his cumbrous world eclipse

Inane worlds of wind and cloud.
Bronze dead dominate the floor,
Resistive, ruddy-bodied,
Dwarfing us. Our bodies flicker

Toward extinction in those eyes
Which, without him, were beggared
Of place, time, and their bodies.
Emulous spirits make discord,

Try entry, enter nightmares
Until his chisel bequeaths
Them life livelier than ours,
A solider repose than death's.

(1958)

Hozzá jön, kinek teste
Nincs, cserélni vég nélkül
Jelenést, titkost, testre,
Mely, mint övé, átlényegül.

Papénál avatottabb
A kéz, ez idéz tűnő
Kép, fény, lég helyett inkább
Hú alakot, mely bronz, fa, kő.

Kemény, sűrű erű fán
Egy tar angyal ad formát
Gyér fénynek; kart karba fon,
Nézi, tömb-világa hogy olt

Ki pára-világokat.
De bronz holtaké a szín,
Rettentők, a testük rőt,
Nyomasztók. Testünk megrezzen,

⁴⁰ V. ö.: „destroying angel”. *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online*, Encyclopædia Britannica, 2011. Web. 02. Jun. 2011. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/159403/destroying-angel>>.

⁴¹ Megjegyzendő azonban, hogy a németben nincs ilyen szó, amely gombára utalna, akár mérgező, akár nem. Plath költészetében azonban többször felbukkannak német vonatkozású témák, illetve szavak („Daddy”, „Lady Lazarus” in PCP, 222–224, 244–247); ezek a versek is halált hozók.

⁴² PCP, 254–255. Az idézett kezdősor saját fordításom. A vers teljes szövegét Tandori Dezső fordította le: Sylvia Plath *Versei*, Budapest, Európa, 2002, 172–173.

⁴³ „Sculptor For Leonard Baskin”. In PCP, 91–92. Hivatkozás: (versszak/sor).

Kihuny a szemekben, mik,
Nélküle, koldusok mind:
Se tér-idő, se testük.
Sóvár, villongó szellemhad

Tör rá gyötrő álommal,
Véssen nekik örökök
Létet, mi egyre fennáll,
Nyugalmat a halálon túl.

(Tóta Péter Benedek fordítása)

Sylvia Plath versében az angyal él és cselekszik, sőt teremt (3/1–4/1). Mielőtt azonban az angyal önállóan megnyilvánulna, a testnélküliek titkos jelenését látjuk a testté lényegülés vágyával (1/1–4). A testnélküliek majd-hogynem angyalian tiszta szellemek, ha eltekinthetnénk cserekereskedelmi igyekezetüktől (1/2). Ezek a testnélküli szellemek lelkesítőleg hatnak. A szobrász keze papénál avatottabb szakrális cselekményt végez, eredeti teremtést teljesít be: a szellemeknek anyagtestet ad, az anyagokat lelkes lényévé teszi (2/1–4). Az inspiráció azonban kölcsönös: az ember a szellemet megtestesüléséhez segíti, az anyagba öntött lélek pedig az embert különös lényévé, szobrászá, művészé avatja. Ez a kettős inspiráció az angyal soraiban egyesül: az alkotott alkot. Ezt az ideális csúcst, ha nem is rombolja le, de megingatja, hogy amennyiben a lélektelen anyagtömeg tekintetében nem tükröződik az ember, annyiban az ember visszaverődik a megsemmisülésbe (4/2–5/3). A vers végén a meg nem születés és a megsemmisülés ellen küzdő irigy és civakodó lelkek az élet rendjét a teremtéssel ellentétes kaotikus zűrzavarba fojtják (5/4–6/1). A kezdeti titkos jelenés (1/3) végül rémálommá válik (6/1). Ezen az állapoton a zárlat két szép, bár homályos paradoxonja – az élők életénél élétszerűbb élet, a halálnál megingathatatlanabb nyugalom víziója (6/3–4) – sem segít, hiszen ez a vésőtől származik, amely ugyan élni segít, ugyanakkor ölni tud (6/2). Hogy az életbe lépés a halálba visz, az utolsó jambusból hallatszik, melynek emelkedő, hangsúlyos tagja a *death*, halál (6/4). A testetlen szellemek jövetelének, az angyal megjelenésének és a villongó lelkek lidércnyomásának vonulatát aláhúzza a lét-hívás–létrehívás–létezés–létezés–létezés–létezés–létezés–létezés drámai szekvenciája. Sylvia Plath 1958. július 19-én ezt röviden és személytelenül így rögzíti: „A megbízhatatlan szándék – az írás – halva született.”⁴⁴

A rímek világát érdemes megfigyelni Sylvia Plath kínosan pontos szótagszámláló és rímelésű verseiben. Ilyen például a „Szobrász” előtt írt, 1958. június 26-i keltezésű vers, az „Owl” (Bagoly). A négyes rím (*aaaa*) az

utolsó stórfában sérülni látszik, mert a második sor vége (*to*) nem illeszkedik a többi három sor végéhez (-y). Igen ám, de a második sor végétől visszszámított harmadik szó, ill. szótag végén ott a hiányolt, de keresett betű/hang (-y). A mintegy idejekorán megjelenő felelő rím a tartalmilag kifejezett (*fearfully*) rettenet szülte helyzetre válaszol kizökkenve a rím rendjéből.⁴⁵ Sylvia Plath egyébként az ekkor írt költeményeit később, 1959. április 23-án a „szánalmas halál-vágy” verseiként értékelte.⁴⁶ Noha ugyanitt a bagoly-versről azt állítja, hogy „lelkesezés és életöröm” jellemzi, ugyanakkor elkerüli figyelmét, hogy például az amerikai indiánok kultúrájában a bagolyhoz a halál is társul, és hogy ennek a szárnyas lénynek a háborzongató rikoltása hírt ér, mely után hamar áll be halál.⁴⁷

A „Szobrász” rímképlete a sorok utolsó hangjára – főként mássalhangzóra – szorítókozó váltakozó rím (*abab*), keresztírm.⁴⁸ A versszakok közül az első és az utolsó egyedi változat. Az elsőben a rímrend: KVKV.⁴⁹ Az utolsóban a rím összetettsége miatt négyes rím (*aaaa*), bokorrím kísért, ám a sorvégi -s-ek előtt váltakozó rím (*abab*) uralkodik: -r-, -th-, -r-, -th-.⁵⁰ Figyelmet érdemel még a harmadik és az ötödik versszak is. Ezekben a váltakozást erősíti, hogy míg minden soruk mássalhangzóra végződik, a második és a negyedik soruk két-két mássalhangzóval zárul. A legegyszerűbbnek a második és a negyedik versszak tűnik, melyek sorvégén csak egy-egy váltakozó mássalhangzó áll.⁵¹ Ha most a versszakok egymásnak történő megfeleltethetőségét vizsgáljuk, akkor azt kellene mondanunk, hogy az első és a hatodik versszak mutáns elemként keretbe foglalja a verset. A vers létre vonatkozó zaklatottsága azonban nem viselné könnyen az ilyen statikus lezárságot. Dinamikusabb, drámaibb, beszédesebb lehetne a következő vonatkoztatás: jelenések jövele (1.) és lidércnek nyomulása (6.), az avatott kéz tevékenysége (2.) és az ő hiánya (5.), az anyagban élő lélek (3.) és az anyagba holt lelkek (4.). Rímtechnikailag: egyszerű egytagú váltakozó (1.) és összetett kéttagú váltakozó (6.), egytagú váltakozó (2.) és kéttagúra bővülő váltakozó (5.), kéttagúra bővülő váltakozó (3.) és egytagú váltakozó (4.). Az így tengelyesen tükrözhető verstestet a következőképpen lehetne elvonatkoztatottan modellezni a versszakok sorrendjében: fehér (1.), fehér (2.), fekete (3.), fehér (4.), fekete (5.), fekete (6.). A tengelyes tükröződés miatt a színek teljessége és a színek üressége elnyeli, kioltja egymást. Különös hír. Olyan ez, mint az amerikai festő, Brice Marden egyik képe, az 1978-ban készített *Annunciation, Study I* („Angyali üdvözlés, első tanulmány”).⁵² A papíron grafitval és viasszal készült alkotás a következő sorozat látványát nyújtja: keskeny fekete /

⁴⁴ *Journals*, 409.

⁴⁵ *Journals*, 398, és PCP, 101–102.

⁴⁶ *Journals*, 477.

⁴⁷ Part I, Chapter 6, „Owls in Myth and Legend”, in Paul A. Johnsgard: *North American Owls: Biology and Natural History*. Washington, D. C., Smithsonian Institution Press, 2002.

⁴⁸ A rímkép-elemzésben a mássalhangzó, a konzonáns jele K, a magánhangzóé, a vokális V. A megjegyzések az angol szövegre vonatkoznak, szűkség esetén a magyar fordítás technikai részletei magyarázatot kapnak.

⁴⁹ A magyar fordításban: VKVK. A sorrend változott, az arányok változatlanok maradtak.

⁵⁰ A magyarban a váltakozást a sorvégi -l-et megelőző magánhangzók igyekeznek megközelíteni.

⁵¹ Ez utóbbi két részhalmoz esetében a magyar fordítás fogyatékos.

⁵² A kép a New York-i *The Museum of Modern Art* tulajdona <http://www.firstnationsfirstfeatures.com/collection/browse_results.php?object_id=38276>.

keskeny fehér / széles fekete / széles fehér // széles fekete / széles fehér / keskeny fekete / keskeny fehér. A tengelyesen tükröződő panelek kioltják egymást. A születés bejelentésével hírül adatik a halál.

Leonard Baskin angyaldarabjai Sylvia Plathból alkotó költőt teremtettek. Leonard Baskin szárnyaszegett angyaldarabjaiból Sylvia Plath épkezláb költői alkotást teremtett. A darabokban lévő angyal azonban – mint csak potenciális létező vagy pusztán lehetséges lény – a halál lehetőségéhez vezet, a halál potenciáljához, a halál helyzeti energiájához, a halálnak a teremtőerővel szemben is legyőzhetetlennek tűnő erejéhez. A teremtő magaslatok felé tartva Sylvia Plath részére nem létezik más, csak a nemlét mélye.

5. Madárból angyal hallal

Sylvia Plath írásai megmutatták már, hogy a fakopács, illetve a bagoly angyalhoz illően közvetíthet különös hírt. Leonard Baskin szobrai és metszetei, anyagai és szárnyas ragadozói egyaránt a halál és a retentő lét különös hírét láttatják. Baskin és Ted Hughes között az ihlet kölcsönössége az 1957–58-as tanévben született. Később a képzőművészt a költő inspirálta és vizsett. Ez a lehetőség már Hughes első, díjnyertes kötetének első, címadó verséből kínálkozott: a héja „kerek anyagi szeme / szétzúzva” az esőben.⁵³ A szárnyas lény s az ember együtt éli át a halálos szenvedést. Egy 1959. januári, Baskinnak írt levélben Hughes megemlíti, hogy Baskin kiállításán a neki tetsző darabok között szerepelt „az Angyal” és „a varjúk – jelesül a metszet a dög-löttről [...]”⁵⁴ Akár tudattalanul is, ekkor foganhatott meg a majd 1970-ben kiadott kötet *A Varjú életéből és dalaiból*.⁵⁵ Hughes 1969. december 15-én emlékezteti is Baskint, hogy amit a főművének tekint, a *Varjú* az ő tanácsára született.⁵⁶ Ezért természetes, hogy Baskin illusztrációja jelenik meg a borítón: a madárijesztőnek is beillő vészmadár benyomását keltő ember-ragadozó-angyal.

Ted Hughes költészetében az ember-madár-angyal vízió azonban nem a Varjú-versekben jelentkezik először, és nem is utoljára. Hughest gyermekkorától kezdve kísérte egy szinte heti rendszerességgel visszatérő hattyú-angyal álom,⁵⁷ amelynek első költői lejegyzése az 1967-ben megjelent *Wodwo* című kötetben szerepel: „Ballad from a Fairy Tale” [Ballada egy tündérmeséből].⁵⁸ Második, végső változata az 1979-ben kiadott *Remains of Elmet* [Elmet emlékei] című kötet záró versként olvasható: „The Angel” [Az angyal].⁵⁹

In my dream I saw something disastrous.

The full moon had crashed on to Halifax.
Black Halifax boiled in phosphorus.
Halifax was an erupting crater.

The flames seemed to labour. Then a tolling glare
Heaved itself out and writhed upwards –
And it was a swan the size of a city!

Far too heavy for the air, it pounded towards me,
Low over Hathershelf.

And it was no swan.

It was an angel made of smoking snow.
Her long dress fluttered about her ankles,
Her bare feet just cleared the moor beneath her
Which glowed like the night-cloud over Sheffield.

Mother, I cried, O Mother, there is an angel –
Is it a blessing? Then my mother’s answer
Turned that beauty suddenly to terror.
I watched for the angel to fade and be impossible.

But the huge beauty would not fade.
She was cast in burning metal. Her halo
Was an enigmatic square of satin
Rippling its fringed edges like a flounder.

I could make no sense of that strange head-dress.

Till this immense omen, with wings rigid,
Sank out of my sight, behind Stoodley,
Under the moor, and left my darkness empty.

When I next saw that strange square of satin
I reached out and touched it.

When next I stood where I stood in my dream
Those words of my mother,
Joined with earth and engraved in rock,
Were under my feet.

(1967/1979)

⁵³ HCP, 19.

⁵⁴ *Letters*, 136

⁵⁵ Ted Hughes: *Crow. From the Life and Songs of the Crow*. London, Faber, 1970. Magyarul: Ted Hughes: *Varjú. A Varjú életéből és dalaiból*. Fordította Báthori Csaba, Budapest, Orpheusz, 1997.

⁵⁶ *Letters*, 300. Ted Hughes a Varjú-versek írása közben bizonyos abban, hogy költői pályája jó irányba tart. Ezt fivérének, Gerald Hughesnak 1969. október 27-én azzal indokolja, hogy valami olyan szokatlant, egyedileg különlegesen alkotott, amellyel mindenkin túltett, legalábbis Angliában és Amerikában. (*Letters*, 296.) Ez mintegy beteljesítette ifjúkori vágyát, hogy a legjobbakat is felülmúlja.

⁵⁷ Erről számol be Ekbert Faas: *The Unaccommodated Universe*. Santa Barbara, Black Sparrow Press, 1980, 139.

⁵⁸ HCP, 171–172.

⁵⁹ HCP, 492–493. A magyar fordítás azt a gyakorlatot igyekszik alkalmazni, amit Ted Hughes maga is hagyott érvényesülni, miközben Pilinszky János verseit ültette át angolra Csokits János segítségével; a fordítás a lehető legszorosabb szöszerintiséggel követi az eredetit. (V. ö.: Ted Hughes: „Introduction” [1975, 1986]. In János Pilinszky: *The Desert of Love, Selected Poems*. London, Anvil Press Poetry, 1989, 13.) Az esszé szövegében a hivatkozások az angol nyelvű versre vonatkoznak.

Álmomban valami végzetest láttam.

A telihold rázuhant Halifaxra.
A fekete Halifax foszforként égett.
Halifax kitörő kráter volt.

A tűz, úgy tűnt, vajúdott. Majd egy lidérces láng
Lökődött ki, vonaglott felfelé –
Egy hattyú volt, város méretű!

Túl nehéz a repüléshez, felém zuhant,
Alacsonyan Hathershelf fölött.

Mégsem hattyú volt.

Egy angyal volt füstölgő hóból.
Hosszú ruhája verdesett a bokája körül.
Csupasz lába épp csak súrolta lent a hangást,
Mely vöröslött, mint a felhő éjjel Sheffield fölött.

Anya, kiáltottam, Ó Anya, egy angyal –
Ez áldás? Erre anyám válasza
A szépséget rémséggé változtatta.
Vártam, hogy az angyal fénye, ereje vesszen el.

De a roppant szépség nem halványult.
Izzó fém formázta. Dicsfénye
Talányos szaténégyszög volt
Fodrozva rojtos szegélyét, mint egy lepényhal.

Nem értettem azt a furcsa fejdísz.

Végül ez a rettentő jel merev szárnyakkal
Lebukott a láthatáron, Stoodley mögött,
A hangás alá, és sötétségemet üresen hagyta.

Mikor újra láttam azt a furcsa szaténégyszöget,
Utána nyúltam s megérintettem.

Mikor ott álltam újra, ahol álmomban álltam,
Anyám szavai
Földdel egyesülve s köbe vésvé
A lábam alatt voltak.

(Tóta Péter Benedek fordítása)

Hughes a második, végleges változatban felhagyni lát-
szik a ballada egyik sajátosságával, a homályossággal. A
korábbi „Ballada” földrajzi neveit új taggal és részlete-
sebb leírással egészíti ki, s így a tünemény elhaladásának
útvonalát pontosítja, ugyanakkor képzelettel is követhet-
többé teszi. A tünemény Halifaxból indul (Ny. h. –1.863;
É. sz. 53.725), elhalad a Hathershelf dülő fölött (Ny. h.
–1.961–1.968; É. sz. 53.723–53.719), érinti Stoodley

Pike-ot (Ny. h. –2.042; É. sz. 53.714), majd mögötte –
mégiscsak a balladai homályban – eltűnik, lebukik a vers-
ben meg nem nevezett Todmorden (Ny. h. –2.096; É. sz.
53.713) irányában. Az égi tünemény elmozdulása kelet-
nyugati viszonylatban körülbelül 0.233 fok, észak–déli
viszonylatban pedig 0.012 fok. A GPS által is használt
szabványosított földi koordináta-rendszer, a WGS 84 ada-
tai szerint a versben leírt látvány villanásnyi lehetne, ám
az álombeli vízió a hasító élményt hosszan tartó és mély-
re húzódo tapasztalattá teszi. Ez a földfelszínre vetített
alig 15 kilométernyi szakasz Sheffield (Ny. h. –1.469; É.
sz. 53.385) felől nézve szembeötlően hegyes, körülbelül
15 fokos szöveget fog be. A vízió elbeszélője azonban más-
honnan érzékeli a látomást, ahonnan ez szembeszökőbb,
s számára a sheffieldi effektus mintha csak háttérre feste-
ne, s így minden fényesség ellenére a nézőpont is balladai
homályban marad.

Az imént vázolt távlat egy az éppen kijelölt szaka-
szon túl Sheffield átelében kereshető pontban loka-
lizálható. Ez a hely két vízfolyás – a Calder folyó és a
Cragg patak – találkozásánál, a nevében mitológiát sugal-
ló Mytholmroydban található. Történetesen itt, az Aspinall
Street 1-es szám alatt (Ny. h. –1.980; É. sz. 53.731) szü-
letett Ted Hughes a Herkules (görögül Héráklész) csillag-
képtől fényét nyerő Tau Herculid meteorraj felfedezésének
évében,⁶⁰ 1930. augusztus 17-én, a csillaghullások idején.
Ez a pont szinte azonos (0.117 fok, illetve 0.116 fok) távol-
ságra van Halifaxtól és Todmordentől, a jelenség belátott
pályájának kezdő és feltételezhető végpontjától. A költő
gyermekévtörténete különös, szinte mesés módon illesz-
kedik egy akaratlanul is kitüntetett időhöz és helyhez.

Ted Hughes gyermekkorát sok mese járta át. Részben
erre utalhat egy 1957. májusi levelében, amikor díj-
nyertes kötete kapcsán bátyjának, Geraldnak édesany-
juk „tündérmesébe illő álmait” beteljesülését említi.⁶¹ A
Németországban megjelenésre előkészített kötete szer-
kesztőinek 1997. november 7-én azt írta, hogy édesany-
ja „szenvedélyesen romantikus” ember volt, akinek a sza-
badságról szőtt álmait Brontë-hatás jellemezte, és aki
a vad szabadságot jelentő álmaival telítette a nővérét,
Olwynt és őt.⁶² Édesanyjuk történeteket is talált ki szá-
mukra, amikor kicsik voltak, sőt arról is beszámolt nekik,
hogy korán elhunyt nővére, Miriam (1896–1915) szelleme
időnként megjelent számára.⁶³

Édesapja, William Hughes szintén sokat mesélt fiá-
nak. Sylvia Plath édesanyjának és testvérének írt levelé-
ben 1960. augusztus 22-én Ted Hughes feleleveníti, hogy
Sylvia az első világháborús élményeiről meséltette apó-
sát, akinek az elbeszélése azt sugározta, hogy a múlt élő
és jelen valóság.⁶⁴ Egy 1991. március 15-én írt levelében
Hughes úgy találja, hogy az 1950-es években – részben az
édesapjától gyerekkorában hallott történeteknek köszön-
hetően – az Első Világháború volt a legsajátabb élmé-
nye, sőt mitológiája.⁶⁵ Gyermekkorára színhelyére, a West

⁶⁰ P. A. Wiegert – P. G. Brown – J. Vaubaillon – H. Schijns: „The Tau Herculid meteor shower and Comet 73P/Schwassmann-Wachmann 3”. *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*, 361 (2005) 2, 638–644. Ez talán nem teljesen érdektelen adat, hiszen Ted Hughes horoszkópok felállít-
ásával is foglalkozott. (*Letters*, 39, 44, 51, 78, 94, 96, 97, 113, 266, 360, 456, 497.)

⁶¹ *Letters*, 98.

⁶² *Letters*, 699.

⁶³ Terry Gifford: *Ted Hughes*. London, Routledge, 2009, 8–9. „Anyám” és Miriam együtt jelenik meg az „Anniversary” című versben. (HCP, 854.)

⁶⁴ *Letters*, 169.

⁶⁵ *Letters*, 593.

Yorkshire-i Calder-völgyre azzal a benyomással emlékezik, hogy az egész térség az Első Világháborút gyászolja.⁶⁶ Az édesapjától örökölt emléket osztja meg Fay Godwin fényképéssel; az ő fotói voltak tárgyi ihletői az Elmet emlékeit idéző kötetnek. Azt írja neki Hughes 1976. július 4-én, hogy az ipari forradalom pusztítása után a pusztulásnak indult ipari létesítmények borzalmaival a Calder völgyében az Első Világháború pecsételte meg, amikor a frontra hurcolt férfitömegek lemészárlása után csak a megalázottság és a kilátástalanság érzete borult a térség fekete épületeire Todmordentől Halifaxig.⁶⁷

Az első világháborús örökség része az az információ is, hogy az angolok alkalmazták először hadászati céllal a fehér foszfort, amely húsz fokos levegőn már lobban, harminc fokos levegőn magától meggyullad, képes légszomjat, eszméletvesztést, csontig hatoló mély égést és halált okozni. Bár görögös névalakja – phosphorus – az esthajnalcsillagot jelenti, latin névváltozata – Lucifer – borzasztó következményeket sejtet.⁶⁸

A látomás Halifax városához kötött kezdetének apokaliptikus színezetét tovább árnyalja a pokoli sugallat, amiről a gyermek Ted Hughes is értesülhetett a szellemidéző történetek között: 1938-ban a halifaxi késelő tartotta rettegésben a várost. Az év végére azonban kiderült, hogy sötét erők vették rá az állítólagos áldozatokat, hogy önmaguk ejtsenek félelmetes sebeket saját magukon. Az angol irodalom történetéből ezért helyénvaló utalásként hallhatja az ember a John Taylor (1578–1653) költő tollának tulajdonított „Kolduslitánia” fohászatát: Halifaxtól és a pokoltól ments meg, Uram, minket!

Ebben a pokoli közegben kél a nehézkesen gyúló tűz lángjából az esetlen hattyú. A hattyú Ted Hughes életművében nemcsak ebben a versben és Halifax felől közeledik, hanem „Az angyal” című verset közvetlenül megelőző versből, „Heptonstall temetőjéből” [„Heptonstall Cemetery”] is (Ny. h. –2.0223; É. sz. 53.731).⁶⁹ Sötét hattyúk egész családjá emelkedik fel, akik óriás szárnyukkal nehézkesen verdesve alacsonyan szállnak nyugati irányba, a Heptonstall temetőjéből is látható Stoodley Pike felé.⁷⁰ Az egyik hattyú neve Edith, mint Hughes édesanyjáié, egy másik hattyú neve Sylvia, mint Hughes első feleségéé. Mindketten a hattyúkra általában jellemző monogám házasságban éltek, s haltak, s úgy tűnik, Sylvia a halált magára is vette érte.

A beszélő a tizedik sorban rájön, hogy nem értette meg a jelenést. Nem jelképes hattyú, hanem ítélő angyal zuhan

feléje. A látvány hava természetének ellentmondó, a fehér foszfor fehér lángjából keletkező fehér füst égető ítélete felperzseli az erikafélék virágja színével a földet,⁷¹ és a gyermekkori nyomasztó élmény, az 1940. december 12-i és 15-i éjszakai bombázás, a fegyver- és lőszergyárakat pusztító Sheffield Blitz emléke felégeti az eget.

A vers központi magja a 15–18. sorban szinte meghasad és átrendeződik. Az egyébként rímtelen és egyetlen szótag-, illetve sorszámú költemény itt keretesen ölelkező – *abba* – rímbe rendeződik, ám a khiasztikusan kereszteződő belső alakzatban az anya 2. sorvégi válasza (*answer*) a 3. sor elején átváltoztatja (*turn*) a 2. sor elején említett, a leány-angyal által ígért szépséget biztosító áldást (*blessing*) a 3. sor végén rémséggé (*terror*). Ez az ellenpontos szimmetria félelmetes szimmetria. Ezt hozta az angyal, illetve ez történt az angyallal.

A vers középpontjának kompozicionális rituáléja 1979-ben mintha azt celebrálná, amit a Hughes-életműben a kezdetek óta folyamatosan alakuló Shakespeare-tisztelet majd 1992-ben kateketikus értékű szertartáskönyvként, a magánmitológia szentírásaként megjelentetett *Shakespeare és a teljes létezés Istennője* taglal.⁷² Az Istennő kettőségei egysége. Ő az Alvilág Istennője és a Jóságos Szeretet Istennője, aki az Anya és a Szent Ara. (THSH, 12.) Ted Hughes ezt a modellt vizsgálja Shakespeare versei és drámái tükrében. Hughes úgy látja, hogy az Avoni Hattyú életműve az Istennő szenvedéseit jegyzi fel. Ilyen értelemben a szerző nagyszerűségének a titka az, hogy az elvesztett ügyért adja életét tanúságtételül, amiből az élethosszig tartó türelmes erőfeszítés fakad, hogy megmentse az Asszonyt, az Istennőt. (THSH, 90.) Mindeközben el kell viselnie, hogy a Pokol Királynője a Rémség (*Terror*) Királynője. (THSH, 223.) Ennek a pokoljárásnak, poklokra történő alászállásnak kiemelkedő példája, amikor Hughes filológiai rávilágít, hogy Shakespeare a *Lear királyban* a „szív szorongását” és az „anyát” azonosítja. (THSH, 273.) Ted Hughes angyal-versében, annak szíve-közepében ilyen értelmű azonosulás mehet végre: a szülőanyáié és a szülőtársé, az áldásos szépsége és a rettentő rémsége.

Ezzel a kettős egységgel vonul tovább az angyal ropant szépsége, melynek hagyományosan kör alakú dicsőfénye most legalább az egyik oldalán tört fényű szaténnyegyszökgént jelentkezik. Megtört a fény a beszélő költő megengedő beismerése nyomán: ez lenne Sylvia Plath szem-

⁶⁶ V. ö. Ted Hughes „The rock” [A szikla] című, rádióban elhangzott szövegével, amely 1963. szeptember 19-én jelent meg nyomtatásban (*The Listener*, 70, 421–423.); ezt idézi: Nick Bishop: *Re-Making Poetry: Ted Hughes and the New Critical Psychology*. New York, St. Martin Press, 1991, 206.

⁶⁷ *Letters*, 379.

⁶⁸ V. ö.: „Hogy is hullottál le az égből, te fényes csillag, hajnalnak fia? [...] Az alvilágba zuhantál alá [...]” (Iz 14,12–15) „Lucifer” a megszólítás a Vulgata szövegében.

⁶⁹ HCP, 492. Sylvia Plath 1956-ban írt „November Graveyard” című verse a heptonstalli temetőről szól, ahol 1963-ban el is temették. (PCP, 56.)

⁷⁰ A 400 méter magas Stoodley Pike a 200 méter „magas” Todmorden előtt tornyosul egy körülbelül 37 méter magas emlékművel, amelyet 1854-ben terveztek és a krími háború végén fejeztek be 1856-ban a Napóleon legyőzésére utaló építmény helyén.

⁷¹ Sylvia Plath az 1956 őszi Yorkshire-ben tett kirándulásukról édesanyjának szeptember 2-án írt levelében többször említi, hogy a vidék az erikaféléktől vöröses. (*Letters Home*, 269.)

⁷² Ted Hughes: *Shakespeare and the Goddess of Complete Being*. London, Faber, 1992. (Hivatkozás: THSH, oldal.) Az idáig vezető út főbb állomásai:

(1) „Elolvasom az összes Shakespeare-t [...] Ez egy tudatos terv.” (1957. július 22. *Letters*, 105.)

(2) „A nagy téma: jegyzet Shakespeare-ről” Ted Hughes bevezetője az általa szerkesztett Shakespeare-válogatáshoz. (*A Choice of Shakespeare's Verse*. London, Faber, 1971.)

(3) Egy új „Jegyzet” az új és kibővített Shakespeare-válogatáshoz. (London, Faber, 1991.)

(4) Ted Hughes és Donya Feuer, a stockholmi Királyi Drámaszínház igazgatójának levelezése, körülbelül 1976-tól, különösen is 1990 és 1992 között.

fedője.⁷³ A költői látomás azonban továbbmegy: a fejdísz a tengerfenékre száll a lepényhal hasonlata súlyánál és erejénél fogva.⁷⁴ A metaforikus szatén-négyszög-dicsfény balladás talánya a tengermélyi homályban lebegő lepényhal hasonlatában kínál megértést, bár a vers beszélője most a vers végétől számított tizedik sorban döbben rá, hogy nem érti a jelet. Nem érti, hiszen a lepényhal mint lapos hal németül *Plattfisch*. „Értetlenné, / süketévé tett a nyelve – a német, / túl az én hullámhosszomon.”⁷⁵ Sylvia Plath édesapja a családnevét az amerikai letelepedés után változtatta meg; születésekor a németországi (ma lengyelországi) Grabowban bejegyzett neve Otto Emil Platt volt.⁷⁶

A lepényhal a *Pleuronectiformes* rendjébe tartozik. Testét szinte teljesen körbeszegi rojtosnak tűnő uszonya. Testének fehér felével a tengerfenékre lapul, s ott álcázza magát. Görög eredetű latin neve életmódját írja le: az oldalán úszik. Az úszást meghatározó mód (*pleuron*) külön figyelmet érdemelhet a költő sajátjává váló mitológia világában.

A görög mitológiában az ábrázolások szerint pásztor vagy vadász Endymion és Seléné, a Holdistennő egyik távolabbi leszármazottja Pleuron, akiről egy várost is elneveztek.⁷⁷ Pleuron még távolabbi leszármazottai és a beházasodottak között találunk olyanokat, akiknek a története analógiás vonatkozásba hozható a Hughes-Plath házaspár tragikus történetével. Például Meleagros a női vonzerő rabja lett,⁷⁸ és több nővel hozható kapcsolatba Diomédész is,⁷⁹ akit anyai szeretettel pártfogolt Athéné,⁸⁰ akinek a neve mögött a hold rejlik,⁸¹ továbbá Meleagros húga volt Déianeira, aki Héraklész felesége lett.⁸²

Miután Meleagros az Alvilágban megkérte Héraklészt, hogy vegye el hűgát, Héraklész elment Pleuron vidékére, ahol Déianeira élt két folyó, az Akhelóos és az Euénos között. Déianeirát egy erőszakos kérő zaklatta, a holtak birodalmával is kapcsolatban álló Akhelóos folyamisten. „Bikaként pályázott rá, kigyóként és bikafejű emberként, mint egy második Minótauros.”⁸³ A Déianeiráért

vívott küzdelemben Héraklész letörte Akhelóos szarvát. A szarvától megfosztott Akhelóos mint bikafejű férfi tar fejével úgy jelenik meg, mint a lesutult bika, németül *Platthirsch*. A néhai Otto Platt felrémelő alakjával küzd Ted Hughes a minotaurusz-versekben, melyek közül az első nyitó képe az asztallap, németül a *Tischplatte*.⁸⁴

Amikor Héraklész számtalan szeretője után Déianeira vissza akarta szerezni férjét,⁸⁵ a Nesszosz vérével bűvölt inget küldte neki. Miután azonban Déianeira felfogta, milyen kínokat okozott férjének, öngyilkos lett. Héraklészt csak a halál váltotta meg a Déianeira által szőtt inggel magára vett kínjaitól. Ezzel a mitológiai analógiával a háttérben szinte angyali időzítés, hogy első felesége, Sylvia Plath öngyilkossága, 1963. február 11-e után 35 évvel később az ő emlékéért idéző *Születésnap levelek* megjelenését, 1998. január 29-ét követően, a volt feleség születésnapja, október 27-e után egy nappal, október 28-án halt meg Ted Hughes.

Ted Hughes teljes létezéséről írt monográfiájában a Pleuronektidák, illetve a Hérakleidák közé Antonius, a „római Herkules”⁸⁶ sorolható, akit a Plutarkhosz által megőrzött ősi hagyomány Herkules fia, Anton leszármazottjának tart.⁸⁷ Hughes angyal-versének kezdetével könnyen rokonságot kínál Antonius szava: „jó csillagom / Letért útjáról s fényét a pokol / Mélyére szórja.”⁸⁸ Fontosabb azonban, hogy Hughes angyal-versének zárata és Hughesnak az *Antonius és Kleopátra* drámájára vonatkozó megállapításai között fedjük fel a lehetséges kapcsolatot. Ennek érdekében Hughes szövegére hagyatkozom. Azt szeretnénk tehát megközelíteni, hogy az anya angyalra vonatkozó balladai homályban maradó szavait (el)hallgató és az anyafigurával együtt látott angyaljelenségről beszélő személy szavai mennyivel és hogyan válnak érthetőbbé azáltal, hogy megismerjük, mit gondol Hughes Antoniusról és Kleopátráról.

„Antonius és Kleopátra túljutnak tragikus sorsukon (és halálukon) azáltal, hogy egy pontosabban meghatá-

⁷³ Ezt fedi fel Leonard M. Scigaj (*Ted Hughes*. Boston, Twayne, 1991, 117–118.), ezt erősíti meg Ann Skea („Regeneration in 'Remains of Elmet'”. In Keith Sagar (ed.): *The Challenge of Ted Hughes*. New York, St. Martin Press, 1994, a 9. jegyzet a 128. oldalon) Ted Hughes 1984. november 3-én írt levelére hagyatkozva: „És igen, a szatén az volt, amit Ön sejt.” (*Letters*, 491.)

⁷⁴ Ted Hughes írt egy „Lepényhalak” [Flounders] című verset, amely 1998-ban jelent meg (*Birthday Letters*. London, Faber, 1998, 1084–1085. [Hivatkozás: BL, oldalszám.]; Imreh András fordításában: *Születésnap levelek*. Budapest, Európa, 2001, 74–75. [Hivatkozás: SzL, oldalszám.]), de amelynek élménye az 1957–59-es amerikai tartózkodás idejére esik. Sylvia Plath 1959. június 6-án, szombaton említ lepényhalakat (flounders) és 10-én, szerdán egy lapos halat (flat fish). (*Journals*, 491 és 493.)

⁷⁵ Sylvia Plath apakomplexusával küzd Ted Hughes „Az asztal” [The Table] című versében. (BL, 138–139. A részlet saját fordításom. A teljes vers G. István László fordításában: SzL, 152–153.)

⁷⁶ Connie Ann Kirk: *Sylvia Plath: A Biography*. Westport, CT, Greenwood Press, 2004, 9–10.

⁷⁷ Kerényi Károly: *Görög mitológia*. Budapest, Gondolat, 1977, 131 és 431. (Hivatkozás: Kerényi, oldalszám.)

⁷⁸ Kerényi, 263–264.

⁷⁹ Robert Graves: *A görög mítoszok*. 1–2. kötet, Budapest, Európa, 1970, 2:447r és 472h. (Hivatkozás: Graves, kötet:oldalszám a bekezdés betűjével.)

⁸⁰ Kerényi, 395.

⁸¹ Kerényi, 87.

⁸² Kerényi, 313–316.

⁸³ Kerényi, 313.

⁸⁴ BL, 120. G. István László fordításában: SzL, 132. És: „The Minotaur 2” in HCP, 1178.

⁸⁵ Graves 2:316b.

⁸⁶ William Shakespeare: *Antonius és Kleopátra*. Ford. Vas István, in *William Shakespeare Összes Drámái*, III. *Tragédiák*. Budapest, Európa, 1988, 853. Hivatkozás: AK, oldalszám.

⁸⁷ Charles W. Eliot (ed.): *Plutarch's Lives*. Part 12, Harvard Classics, tr. by John Dryden, corr. and rev. by Arthur Hugh Clough (New York, P. F. Collier & Son, 1909), Kessinger Publishing, 2004, 336. A magyar szövegváltozat szerint „az Antoniusok Antótotól” származtak. (Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*, Második kötet. Budapest, Osiris, 2001, 679.)

⁸⁸ AK, 924. V. ö. John Wilders (ed.): *Antony and Cleopatra*. The Arden Shakespeare, London, Routledge, 1995, 3.13.150–152. Hivatkozás: AC felvétel. Ezen sor. Ezt már Hughes idézi. (THSH, 310.) Az apokaliptikus érzet itt is egyértelmű a Jelenések könyve alapján: „Az ötödik angyal is megfújta harsonáját. Erre egy csillagot láttam, amint az égből a földre zuhant. Nála volt az alvilág kulcsa. Megnyitotta az alvilágot [...]” (Jel 9,1–2a)

Péter László műve

rozott, magasabb metafizikai szintre emelkednek, ahol az evilági szenvedések megváltást nyernek.” (THSH 298) „Shakespeare ezt [...] azáltal éri el, hogy a valós tragikus szintet az emberi szenvedés tovább nem egyszerűsíthető képévé teszi, amit a transzcendens szint isteni követelménye elvár.” (THSH, 298–299) „Ebben az értelemben Antonius és Kleopátra ugyan fizikailag meghal, lelkiileg azonban újjászületik, tragikus vétségeik megváltást nyernek.” (THSH, 299) „Ami tragikus és ami transzcendens, tárgyiasítják egymást.” (THSH, 299) „Shakespeare [...] egyesíti a főhőst és a Nőalakat az Isteni Szeretet transzcendens szintjén.” (THSH, 299) „Bár az esemény-sor végül elpusztítja őket fizikailag, és szeretetüket szenvedésnek teszi ki, amennyire csak a halandók szeretete szenvedni képes, ők mégis túljutnak ezen. Ily módon [...] tragédiájuk története transzcendenciájuk történetévé lesz. [...] [A]z esemény-sor azt mondja, hogy a mű tragédia; a nemes római Herkules elkerülhetetlen, zsákutcába torkolló megsemmisülése a megalkuvó afrikai királynő iránti elvakultsága miatt. A drámai költészet azonban ennek az ellenkezőjét mondja: a mű teofánia, ami a szeretetisten felszabadulását [...] és a Szeretetistennővel történő egyesülését adja elő a tragikus elválasztottságot felülmúlva.” (THSH, 302)

„Omljon hát a Tiberisbe Róma
És vele a birodalom minden íve!
Ez itt az én világom. Pusztá már
Minden királyság, ez a trágyaföld
Állatot, embert egyképp jóllakat:
Az élet nemessége éppen az (*megöleli [Kleopátrát]*),
Ha ilyen pár tehet ilyet [...]”⁸⁹

Bár Antonius úgy mondja ezt, mintha jobb szerette volna sose látni Kleopátrát, és Kleopátra mintha képmutatással vádolná őt, ez mégis Antonius elemi létezéséről beszél: döntést hoz, és a szerint él, ami végső sorsa lesz. Mintegy megszabadul önmagától, tudniillik a római hadvezértől, és elfogadja az egyiptomi („gypsy”) Kleopátra emberi gyarlóságait, szereti mindenek ellenére ’teljes, feltétel nélküli’ szeretettel. Ez a Nagy Istennő párjának az

’isteni’ szeretetbeszéde. Ebben a bensőséges viszonyban szeretetük felülemelkedik minden morális megosztottságon, és felülmúlja a tragédiát. Ez emeli ki őket a fizikailag sújtó tragikus sorsból. (V. ö.: THSH, 314)

Így – felülemelkedve – mondható, hogy „Anyám szavai / Földdel egyesülve s kőbe vésvé / A lábam alatt voltak.” Aki itt és így beszél, az Kleopátra – „az *apjáról* híres” – fölé emelkedik, s az ő számára az angyali Nőalak „Kleopetra” lehet – „a sziklaszilárdságáról híres” alap, aki alapvető állóképességet, megingathatatlanúságot biztosít. Ebből az alapállásból kiindulva az angyal ugyan lebukhat Todmorden – a népies helynévmagyarázat szerint a „halálnak halála” – irányába, ám innen – akár a heptonstalli temetőből is – nézve „a legrosszabbakból is valami jó lehet, és a halálosan negatív dolgok is dicsőséges pozitívummá válnak”, mint affajta *születésnapi levelek*.⁹⁰

6. Angyalom: kegyelem

Akarva-akaratlan, tudva-tudatlan Leonard Baskin, Sylvia Plath és Ted Hughes nagyon sokszor különös, talányos, darabos hírt jelentettek egymás számára. Hol észrevéve, hol észrevétlenül, fizikai valójukban s testi jelenlétük hiányában is egymás életébe ágyazódtak. Olykor homályban hagyva, olykor élesen bevilágítva döntéseiket, sorsuk fordult egyet-egyet verődve és visszaverődve. Egyedi életük és haláluk természetesen rendkívüli módon emlékezetes üzenetet hozott előbb vagy utóbb irgalmatlanul, de ebben állt a kegyelem. Még akkor is, ha az angyal végül bánkódásra adta a fejét.⁹¹

Az angyalokról tudunk, de nem ismerjük őket – mindegyik mindig más. Nem tudjuk, kik az angyalok, de felismerhetjük őket – bármelyiket bármikor. Az angyalok adottak – megismerésük adódik. A feladat megoldása az adott figyelem – mindig, mindenütt. Bárkiben, bármiben, bármikor, bárhogyan megjelenhet egy angyal. Éberek legyünk, hogy a jele, a jelenése, a jelenség jelentése megadassék számunkra. Ez az angyali üdvözlés. A kellő pillanatban. Akár az utolsóban. És akkor az lesz az első. *Kegyelem!*

⁸⁹ AK, 840. V. ö.: AC 1.1.34–39.

⁹⁰ V. ö.: *Letters*, 718.

⁹¹ Leonard Baskin: „Grieving Angel for TH” <<http://bishopgallery.net/dynapage/IP64.htm>> Bronz féldombormű, 1999.

HALMAI TAMÁS

„Ki lámpást hordoz test gyanánt”

Gergely Ágnes angyalai

„Az ember valójában olyan angyal, aki megháborodott, gondolta Joe Fernwright. Valaha mindenki igazi angyal volt, s mivel akkoriban lehetett választani a jó és a rossz között, nagyon-nagyon könnyű volt angyalnak lenni. Aztán valami történt. Valami elromlott, eltörött vagy meghibásodott. És attól kezdve kénytelenek voltak nem a jó és a rossz, hanem két rossz között választani, amibe beleőrültek, s ezért ma mindenki ember.”

Philip K. Dick: *Galaktikus cserépgyógyász*

„Mindnyájan holt csillagok hamujából lettünk.”

John Polkinghorne: *Egyetlen világunk*

1

Hogy tudomásunk van róla: az esztétikai és az etikai gondolkodás mozdulatai összeigazíthatók, jelentős részben a nyugatos–újholdas vershagyománynak köszönhető. Azért pedig, hogy e poétikai tradíció máig eleven alakulatokban létezik irodalmunkban, nem csekély mértékben illeti hála Gergely Ágnes (1933) életművét. Lírai, műfordítói és értekező prózai munkásságát egyaránt.

Gergely Ágnes költészete már első verseskönyvében (*Ajtófélfámon jel vagy*, 1963) készen állt a műves tanúságtételre. S azóta, kötetről kötetre megújuló érvénnyel, szakadatlanul s gazdagon tanúskodik a szép és a jó igaza mellett, rendíthetetlen kitartással mutatva föl a kultúrává formált élet, a mágiává emelt beszéd, az igazsággá tisztított gondolat hatalmát. A világháború és a holokauszt történelmi tapasztalata verseit nem az elhallgatás közelébe sodorta, nem is a parttalan kísérletezés terepévé tette: Gergely Ágnes poétikája a szellem- és irodalomtörténeti hagyományokhoz az erkölcsi súlyokat hordozó művészet felelősségével keres mindig új utakat. (Báthori Csaba vallomása közös olvasástapasztalatunknak ad hangot: „Gergely Ágnes versei visszaadják azt a hitemet, hogy a líra nem hal meg”.)

Költeményeinek metafizikus hajlamairól vall, hogy oly igen lényeges szerepben, jól-lehet nem túljátszott módon tűnik föl bennük az *angyal* motívuma. Transzcendens közvetítőként, túlvilági hírnökként – egyszersmind a kreatúra bukásában részvétellel osztozó égi lényként (avagy egy ilyen minőség spirituális szimbólumaként). Az alábbiakban nem többre, csupán arra vállalkozunk, hogy néhány szöveghely megidézésével példázuk az angyal-toposz jelentőségét Gergely lírájában. (Forrásunk a költő gyűjteményes kötete: *Útérintő. Összegyűjtött versek*, Argumentum Kiadó, Budapest, 2006.)

2

Néhány versben csupán alkalmi motívumnak tetszik, hangulati elemként hat, utaló szerepet tölt be az *angyal*. A városi scenikát igézik elevenebbre egy téren a Szentháromság „elgyötört barokk / angyalai” (*Kisváros*; 1961). A családi emlékezet szeretetteljes intimitását fokozza az „angyalarc”-metafora mondatzáró nyomatóka egy következő szövegben: „Három lány a mezőn fűvet szed, / de köztük szépnyám a legszebb: / a juhok is köré legelnek. / Pap, orvos, tanár neki hódol, / s a boltoslegény is a boltból. // Van zsebkendője neki halmaz, / igazságot sosem tilalmaz, / költőhöz szól: »Törvényt fogalmazz!« / És hallgat aztán áhítattal, / fodros kötőben, angyalarc-cal” (*Árnyékfehér. Dagerrotip*; 1995). S három hasonló további példa, más-más érzelmi fokon: „Ki áll be örült kertészinak? / A bölcs, az angyalok karából?” (*Sinfonietta*; 1993). – „...orgona szól a majdnem-teliholdban / Moszkvától Párizsig, Rekviem,

Kaddis, / Úrangyala-imádság” (*A Café de Lutèce-ben*; 1993). – „Sín, sorompó és gravitáció / nem több mint kóbor portugál hajó, // mit elborít a rabszolgák hada. / S ott kinn vigyáz a Halál Angyala” (*Szárnyasoltár 2. Egy kapualjhoz*; 2005).

A költőtől nem idegen játékos könnyedség egy helyütt az *őrangyal* toposzát hívja segítségül a kérdező retorika elmélyítéséhez: „Északon senki nem hideg, / bukdácsolnak a delfinek: // »Órangyal küldte, zord rokon, / mit keres itt, a fjordokon? // Igaz-e, hogy hazája kő, / alóla nő a lucfenyő, // az emberekben van a kincs, / és a hegyekben a gerinc?»” (*Utazás Euráziában*; 1968). Ellentétes érzelmi töltetet hordoz az a vers, amely baljós álomi jelenetezésből bontja ki a mesék valóságnál igazabb ontológiáját: „Holdtöltek, azt mondják, van egy vásár, / hol embert adnak, embert vesznek. / A hasadékon túl, a hegyen is túl / az angyalok hajókat delejeznek. [...] Ahogy a tejből felhulámzik a tenger. / Ahogy a vasaló paraszán ők jeleznek. / Ahogy az angyal elfordul, mert nem lehet / nézni, mikor gyereket sebeznek” (*A havasokról*; 1999).

A tapasztalati valóság lírai átszellemítése kedvelt eljárása Gergely költészetének. Mit jelenthet a lepke és az angyal által megtestesített létszintek között élni? Íme: „Egy lepke jár a balkonon; / kinn angyal jár a kertben. / Ki lámpást hordoz test gyanánt, / érintetetlen. // Az egyik verdes, mint az ég. / Időbe-zárt a másik. / Halált visel, ki közbül áll. / Csak ő sugárzik” (*Erkölcsei levelek. A fény természetéről*). Egy másik emlékezetes angyal-vers szövegszervező elvét a galamb–angyal-motívumpár, illetve a születés–halál-dichotómia („angyali üdvözet” vs. „galambtetem”) adja, benne a szent és a profán *egyvetlent alkotó* kettőségével: „Egy angyal jött a kertbe. / Két szárnyát zizegve / lecsatolta. Kicsiny két talpa / madárkaparással tapadt az / idegen betonon. [...] Szétbonthatatlan / részecskék zuhogják, góg! egy dobbanás, / és több vagy magadnál, glóriás semmi, / akár az angyalok! [...] Hát íme! Csak egy mozdulat...! / Csak annyi – és addig bírd. A hitszegélyig. // Angyal jött a kertbe. [...] Joga van, hogy harangszót halljon / s mindvégig gyanútlan legyen” (*Angyali üdvözet, galambtetem*; 1983).

A költői életműből puhán ragyognak ki azok a szöveghelyek, amelyek az angelológiai létlélményt mint a *konkrét találkozás* katarziszát viszik színre: „...vigyél, mondom az Angyálnak, vigyél” (*Keats/Szabó Lőrinc egy sorára*; 1996). – „Ha angyal jön, elvágólag repül” (*Üzenet Alaszkába*; 1996). – „Szól a *De profundis*. // De vályogházba belép-e az angyal? [...] Téged nem roncsol el csak az idő. / Belép az angyal. Almodj, Isten legszebb / töredéke. Szól a *De profundis*” (*Okigbo megfordítja a sukkai arcvonalat*; 1999). – „...akinek angyal tapadt az ablakába” (*Az ígéret*; 2001).

A létbeli fenyegetettség és kiszolgáltatottság az angyali oltalom hiányában mutatkozik meg: „Az ablaküveg visszaretten. / Az ajtó megvetemedik. / Lila bója a szürkületben. / Az angyal nem segít” (*Daniela versei ötévestől tizenöt éves koráig. 6. Lila bója*; 1996–1999). – „Kevés az útjel a mezőn. / Kevés a fényjel is. / Kevés az azonnali arc. / Kevés az angyal is” (*Zarándokok*; 2005). S a vereség, a kallódás és a pusztulás közér-

Csordás Zoltán műve

zetéről is – sajátágosan szép módon – ez az éteri motívum ad hírt a legérzékletesebben: „...alkonyatkor / angyalok hamuját hordja a szél” (*Elégia Christopher Okigbo képeire*; 1987). – „Az őrtorony / kétfelé leng a szélben. Középtűt rostokol / – nem angyal, nem ördög – egy bátor mondat. / Aztán az is kevés. / És lehull a magasból az utolsó ölelés” (*Az őrtorony*; 1995).

A világháború, a holokauszt s általában a kegyetlenség és szorongás tematikájához nyúl – az „ólmeleg” szóösszetétel Pilinszkyt evokáló többlettel – egy megrendítő szerepvers-ciklus: „Angyalmagány és ólmeleg között / egyszercsak megáll a vagonkerék / a padlón akit kiöklendezett / s följebb akit még fogva tart az ég [...] angyalmagány és ólmeleg között / nagy hallgatású ablakok sora / a könyvesboltig vagy csak üldözött / a Szakadék is lehet tétova // elhagynak mind mert mindent hagyni kell / csak az a Fény csak az ne hagyjon el” (*Johanna visszagondol*; 2002). A másik tematikus végpontot alkalmasint a kolostori misztikát festő művek képviselik: „Késő éjjel. A kolostor körül / elszórt üvegcsék, pipereholmik. / Kileng a lámpás. Messze kinn az úton / a sírrablók lábnyoma porzik. / A vaskilincset valaki lenyomta. / Csak az angyalok és a szentek / férhetnek át a kulcslyukon. [...] Megszünteti a határokat, / az égít és a földit, / a glóriás, a tagolatlan létezés. / Talán kinn, ők is angyalok és szentek, / a sírrablók” (*A folignói sokszög*; 1997). – „Hajnalra elfogyott az olaj. / Senki sem világított az úton. / Odabenn a szürkület felboltozta / a kulcslyukat. Talán egyszer / bejön valaki. Az imazsámoly felett / az angyal arcán halotti maszk. [...] Szertartás / lesz a pusztulásból. Elbeszéljük. / Az angyal szárnya két sziklarajz” (*Döntés Folignóban*; 1997).

Végül két példa a megszólító/önmegszólító versbeszéd erejére. Mindkét részletben a tanító beszéd, a lelkiismereti dikció, az erkölcsi hangzatok jellegzetesen Gergely Ágnes-i esztétikájára ismerhetünk rá: „»Ablakom mögül elriad a hold, / tücskök laknak a bokámban. / Angyal tolul szemembe, mint a füst. / Mi az, amiről leváltam?« // »Minden szorongás égítést. / Szimfóniád erekre szálazódik. / Két angyalszárny az esték pallosa. / Az igazság levált. Mondd a valódit!«” (*Az ifjú és az agg. Hommage à Weöres Sándor*; 1997). – „Lábadnál nyílik a verem, / örökre, mint a horizont. / Léphetsz fontoltan, hirtelen, / lábadnál nyílik a verem – // azt mondod, ott van lenn a menny: / ha angyalt látsz, azt is kimondd. / Lábadnál nyílik a verem – / örökre, mint a horizont” (*Tizenégy triolett. 6. Szakadék*; 1994–1996).

3

„A költészet nem szent, s nem profán: önmaga. Szentnek profán, profánnak szent” – írja Vasadi Péter, s általában a költészetre gondol. „Szentnek profán, profánnak szent” – olvassuk, s kitéüntetetten Gergely Ágnes verseire kell gondolnunk.

Csordás Zoltán műve

Őrangyal

Egy katolikus gyermekújság és olvasói a 19–20. század fordulóján

1886. január elsején egy érdekes, gyermekeknek szóló verseket és elbeszéléseket tartalmazó, nyolcadrés alakú, nyolc oldal terjedelmű, katolikus szellemű újság látott napvilágot. A címe *Őrangyal* volt, alcíme pedig: *A gyermekek barátja, tanítója és vezére*. A fejlécből megtudhatta még a korabeli olvasó, hogy az előfizetési díjat Moson megyébe, a magyarkimlei római katolikus plébániahivatalhoz kell elküldeni; továbbá azt, hogy az újság megjelenik minden hó 1-jén és 15-én, „legalább is két képpel”. Az impresszumban pedig ez állt: „Kiadó, laptulajdonos és felelős szerkesztő: *Gladich Pál* magyarkimlei plébános”.¹

Az induló újság szerény külsejével és terjedelmével aligha kelthetett nagyobb feltűnést; ha csak az nem tűnt az olvasó szemébe, hogy Budapesten nyomták, a Hunyadi Mátyás Intézetben. Tartalmára és célkitűzésére már inkább felfigyelhettek, hiszen ekkortájt alig-alig akadt ilyen jellegű olvasnivaló a kisebb gyermekek számára.² A mai kutató számára viszont az teszi igazán érdekessé, hogy az *Őrangyal* még 1917-ben is megjelent, „32. évfolyam” jelzéssel! Ezért tartom fontosnak ezen újság történetének alaposabb kutatását; eddigi eredményeimet szeretném röviden összefoglalni az alábbiakban!

Gladich Pál

Mielőtt azonban az *Őrangyal* történetét tárgyalni kezdeném, szólnom kell röviden létrehozójáról és életben tartójáról, Gladich Pálról is. 1855. szeptember 5-én született Magyaróváron. Édesapja, Gladich Pál kereskedő volt, aki azonban korán elhalálozott; harmadikos gimnazista korában már özvegy édesanyja, „A. Teréz” említtetik eltartójaként.³ A gimnázium alsó négy osztályát Magyaróváron a piaristáknál végezte; az első évtől tanult latin és német mellett itt kezdte meg ismerkedését – harmadik osztálytól – a francia nyelvvel is. A felsőbb gimnáziumi osztályokat talán Nagyszombatban látogatta;⁴ az viszont biztos, hogy teológiai tanulmányait 1873-ban Győrött kezdte meg, és itt szentelték áldozópappá 1878. január 6-án.⁵

Gladich Pál papi működésének helyszíneiről köny-

nyen beszámolhatok, hiszen rövid kápláni működésétől eltekintve mindössze két helyen szolgált – igaz, két-két szakaszban. 1878 szeptemberében a győri küsszemini lelkigazgatójává nevezték ki – mindössze 23 éves ekkor! E megbízatásának letelte után, 1881 februárjában kerül Magyarkimlére plébánosnak, ahol működésének első szakasza 1893 novemberéig tartott. Ekkor visszahívták – újabb három esztendőre – a győri küsszemini spirituálisának; azután viszont ismét Magyarkimlére tért vissza és itt szolgált egészen 1922-ben bekövetkezett haláláig, azaz újabb 26 esztendeig. Így összesen 38 évig volt Gladich Pál a magyarkimlei hívek lelkipásztora – és közöttük maradt holta után is, a magyarkimlei temetőben.

E hosszú idő alatt a mintegy 600 lelkes falu⁶ lelkipásztori teendőinek ellátása mellett sok mindenre maradt energiája. Az itt bemutatásra kerülő *Őrangyal* nem kis gondot jelentő kiadása – és az első időben szerkesztése – mellett maradt ideje és energiája pl. arra,

- hogy mások műveit kiadja: e célból nyomdát állított fel Magyarkimlén, mely legalább hat-hét évig – 1909-től 1915-ig – működött, „Jó iratokat terjesztő nyomda” néven;⁷
- hogy zeneszerzéssel foglalkozzon: egyházi tárgyú művei közül többet saját maga jelentetett meg nyomtatásban – ugyanis kottát is tudott nyomtatni;
- hogy részt vegyen több egyházi tárgyú könyv és időszaki kiadvány szerkesztésében és kiadásában; győri működése alatt „A Magyarországi Papi Imagyegyesület Értesítője” című kiadványt szerkeszti, Magyarkimlén pedig két időszaki kiadvány indítására is kísérletet tesz: 1906-ban az „Egyházi Zene” című, „Népszerű egyházzenei és liturgiai folyóirat” alcímű, hat évvel később pedig a „Keresztény Leányok Lapja” című indul – sajnos rövid – útjára közreműködésével;⁸
- hogy az ifjúság számára népszerű füzetesorozatokot adjon ki: 1909 végén elindított, „Iskolások Könyvtára” címet viselő vállalkozásának – melyben havonta tervezett egy-egy füzetet megjelentet-

¹ Az újság pontos bibliográfiai adatait l.: Győr-Moson-Sopron megye időszaki sajtójának bibliográfiája (1779–1995). Szerk.: Horváth József. Győr, Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, 2000. 894. tétel (593–594.).

² V. ö.: Kocsy Anikó: Forgó bácsi, Benedek apó meg a többiek. A gyermek- és ifjúsági lapokról röviden, 13–14. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11. évf. 3. sz. 2002. március, 11–20.

³ Gladich Pál életéről és működéséről részletesebben l.: Horváth József: Gladich Pál (Magyaróvár, 1855 – Magyarkimle, 1922). In: Arrabona 38/1–2. Szerk.: Tóth László. Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2000. 307–328.

⁴ Ezt Gulyás Pál említi, állítását azonban forrással nem támasztja alá (v. ö.: Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. X. köt. Sajtó alá rend.: Viczián János. Budapest, 1992. 917.)

⁵ Teológiai tanulmányaira l.: Bedy Vince: A győregyházmezei papnevelés története. Győr, 1937. 336.; pappá szenteléséről: Schematismus venerabilis cleri almae Dioecesis Jaurinensis pro anno Domini 1894. Győr, 1894. 173.

⁶ E korszakbeli történetéről l.: Horváth József: Kimle történetének vázlatja, 44–52. In: Fejezetek Kimle múltjából. Tanulmányok és kisebb dolgozatok a falu történetéből és néprajzából. Szerk.: Horváth József. Kimle, Kimle Község Önkormányzata, 1999. 11–79.

⁷ Erről részletesebben l.: Horváth József: Gladich Pál, 312–315.; Nagy Viola: Adatok a Gladich Pál vezette magyarkimlei Jó Iratok Nyomdájáról. In: Fejezetek Kimle múltjából, 296–302.

⁸ Horváth József: Gladich Pál, 311–312.

ni – egy éven belül legalább hat darabja bizonyosan megjelent;⁹

- hogy a gregorián zenét népszerűsítse: e célból az 1900-as évek legelején egyházzenei kongresszusokat szervezett, melyeken előadásokat is tartott – mondandóját az általa felkészített magyarkimlei gyermekkorús közreműködésével illusztrálva; Magyarkimlén pedig kántortanfolyamokat szervezett, hatalmas érdeklődés mellett – amint azt az esemény korabeli sajtóvisszhangja is bizonyítja.¹⁰

Bár a felsorolást még hosszan folytathatnám, talán az eddig elmondottak is érzékeltetik azt a sokoldalú, nagy áldozatokat vállaló tevékenységet, mely Gladich Pál egész pályáját jellemezte. Ebbe a sorba illeszkedik az Órangyal 32 éven keresztül történt kiadása is.

Az újság

Az Órangyal tehát – amint azt a bevezetőben jeleztem – 1886. január elsejétől jelent meg kéthetenként, 8–8 oldal terjedelemben, számonként legalább két képpel illusztrálva. Terjedelme rendszeresen végig nyolc oldal maradt; csak rendkívüli alkalmakkor – a legnagyobb egyházi ünnepeken – jelent meg 16 oldalon. Formátuma az induláskor nyolcadrét, majd 1888-tól valamivel nagyobb lesz; 1892-re pedig kialakul a negyedréti formátum, mely a lap fennállása során immár végig megmarad.

Az évfolyamokat az induláskor januártól decemberig számozták, így 24 szám jelent meg évente. 1910. január elsején, a 25 éves jubileumi számban veti fel a szerkesztő, hogy – hasonlóan a többi, iskoláskorúak számára kiadott újsághoz – át kellene térni a tanévhez igazodó évfolyamszámozásra. Ezért, hogy a kis olvasók ne károsodjanak, 1910-ben januártól augusztusig minden hónap elsején 16 oldalas, 15-én 8 oldalas szám jelent meg, így augusztus 15-ig terjedelemben egy teljes évfolyam hagyta el a nyomdát – szeptember elsején pedig megindulhatott az újabb, a 26. évfolyam. Ettől kezdve az évfolyamok szeptembertől júniusig jelentek meg 20–20 számmal – nyáron az Órangyal is „vakációt tartott”.

Az Órangyal első két évfolyamát Gladich Pál maga szerkesztette és – amint azt később kiemelik – jelentős részben maga is írta! Az újság megerősödésével átadta ezt a feladatot Veninger Ernő¹¹ szőnyi plébánosnak, aki három évig szerkesztette azt jó színvonalon. 1891-től azonban már ő sem tudta – hivatásából adódó egyéb feladatai mellett – tovább vállalni e munkát, ezért Gladich Pál egy „szakembert” kért fel a szerkesztésre Kárpáti Endre győri tanítóképezdei tanár személyében, aki ekkor

már mint pedagógiai szakíró és mint novellista egyaránt ismert volt. Kárpáti Endre végig hűséges maradt az újsághoz: megszűnéséig szerkesztette azt – 27 évfolyam került ki a keze alól –, az utolsó évfolyamoknál már aktívan bevonva a szerkesztői munkába fiát, ifjú Kárpáti Endrét is.¹²

Az Órangyal első két évfolyamának számait Budapesten nyomták, a Hunyadi Mátyás Intézetben. 1888-tól azonban már Győrött készül, különböző műhelyekben; ezek pontos számbavételét itt és most mellőzve¹³ csupán két érdekességre szeretnék utalni. Az egyik: 1895 elejétől 1901 végéig a Győregyházmege Nyomdában nyomták az újságot – abban a nyomdában, melyet Gladich Pál ekkor alapított!¹⁴ A másik: a 25 éves jubileum alkalmából készült történeti áttekintés az újság legfontosabb munkatársait számba véve nem feledkezik el a nyomdászokról sem; így tudjuk, hogy a lap szedője ekkor immár két évtizede Német Kálmán volt – akinek fényképét is megőrizte az utókornak ezen összeállítás.¹⁵

Az Órangyal munkatársairól

Az újság munkatársairól ifj. Kárpáti Endre fentebb már említett történeti áttekintéséből kaphatjuk a legtöbb információt. Ő számolta össze, hogy a legtöbb írást – szám szerint mintegy ötszázat! – édesapja adta a lapba. Ezek többsége elbeszélés, jelentős részük folytatásokban jelent meg – többnyire név aláírása nélkül, esetleg „Endre bácsi” aláírással, vagy három csillag jelöléssel. Az elbeszélések közül – írja ifj. Kárpáti Endre – „legalább is ötven olyan hosszú, hogy beillik gyermekregénynek is”.¹⁶

Az áttekintés a „belmunkatársak” sorában öt nevet említ. Közülük a legrégebbi Turkovics Mária egri angolkisasszony, aki „úgyszólván kezdettől fogva” munkatársa a lapnak, melyben közel 300 „apróbb-nagyobb” elbeszélése jelent meg 1910-ig. Húsz év óta segíti az Órangyal munkáját Epöly Ferenc nagykálnai (Bars megye) esperesplébános,¹⁷ akinek „majdnem minden számban olvashatjuk vallásos, elmélkedő, bibliai tárgyú, méltósággal szárnyaló költeményeit” – többnyire „Tatai” jelzővel. Tíz éve munkatársa ekkor már az újságnak Molnár Géza dunaalmási plébános, aki versekkel van rendszeresen jelen – „ünnepies lendületű alkalmi költeményekkel” és „mókázó” versekkel egyaránt. Rendszeres „belmunkatárs” Ujlaki Géza győri iskolaigazgató is, aki – ifj. Kárpáti Endre minősítése szerint – „kiváló ismerője a gyermekléleknek és avatott tollával sok éven át írja lapunkba a csengő-zengő, tréfás verseket”. Végül saját magát is ide sorolja a szerző: ő Junior név alatt ír a mesék

⁹ Uo. 315. (A sorozat megjelent darabjainak felsorolásával.)

¹⁰ Uo. 318–322.; v. ö.: Meiszner Imre: Győri egyházzenei értekezés. In: Katholikus Egyházi Zeneközlöny, 8. évf. 3. sz. 1901. márc., 33–35.; Káth József: Kimlei emlékek. In: Győregyházmegei Katolikus Tanügy, 1. évf. 3. sz. 1902. okt., 2–4.

¹¹ Életről és működéséről l.: Szimneyi József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. köt. Budapest, 1891–1913. XIV. köt. 1072–1073.

¹² Id. Kárpáti Endre életről és működéséről részletes adatokkal szolgál: Szimneyi József i. m. V. köt. 1111–1114.; a teljes pálya rövid áttekintését adja: Győri Életrajzi Lexikon. 2., átdolg. kiad. Szerk.: Grábics Frigyes, Horváth Sándor Domonkos, Kucska Ferenc. Győr, Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár, 2003. 159–160.; ifj. Kárpáti Endre indulásáról l.: Révai Nagy Lexikona. XI. köt. Budapest, 1914. 294.

¹³ A pontos adatokat l.: Győr-Moson-Sopron megye időszaki sajtójának bibliográfiája, 593–594.

¹⁴ V. ö.: Cserháti Emma: A Győregyházmegei Alap Nyomda működése és bibliográfiája. Szakdolgozat. Szombathely, 1997.

¹⁵ Ifj. Kárpáti Endre: Huszonöt év története, 6–7. In: Órangyal, XXV. évf. 1–2. sz. 1910. január 1., 2–7.

¹⁶ Uo. 4.

¹⁷ Szimneyi József i. m. 2. köt. 1372.

és elbeszélések mellett ismeretterjesztő cikkeket; emellett több állandó rovat – „(Vegyés, Rejtvények, Adomák stb.)” – szerkesztését is végzi, akkor immár több év óta.¹⁸

A továbbiakban a munkatársak számbavételénél már erős válogatásra kényszerül ifj. Kárpáti Endre: azokat sorolja fel betűrendben, akik „sűrűen” keresték fel cikkekkel a lapot. Így is éppen három tucatnyi nevet említ, akik közül jó néhány ma már meglehetősen ismeretlenül hangzik; de vannak közöttük – a „csak a maguk korában számon tartottak” mellett – jelentősebb alkotók is. Az Órangyal hasábjain rendszeresen jelentkező Domonkos István nyúli plébános irodalmi munkásságát pl. ma is számon tartják az irodalmi lexikonok,¹⁹ miként Rákosi Jenőét is;²⁰ a lapnak számos elbeszélést küldő Kincs István kőszegi apátplébános életéről és munkásságáról nemrég monográfia is született;²¹ a költeményeivel itt is jelentkező Harsányi Lajost pedig aligha kell bemutatnom az irodalomkedvelő olvasónak.²² A tudományos munkái miatt is számon tartott Mohl Adolf²³ gyermekverseket küldött az Órangyal számára; az irodalmi munkássága mellett Gyórról monográfiát is író Szávay Gyula²⁴ alkalmanként költeményeivel jelentkezett; azt pedig érezhető büszkeséggel írja az áttekintés szerzője: „Gárdonyi Géza, kinek neve legfénylőbb az élő magyar íróké közt, szintén megörvendeztette lapunkat munkájával”²⁵ – az indulás éveiben, győri működése idején.²⁶

Az újság tartalmáról

E névsort olvasva már tükröződik az újság változatos tartalma is. A vers és a próza kb. egyenlő arányban kapott benne helyet: ifjú Kárpáti Endre az 1909 végéig megjelent 576 számban – melyet több mint ezer kép illusztrált – kb. 1300 írást számolt össze mindkét műfajban. A lap közölt „a vallásos áhitatot gerjesztő költemények mellett vidám bohóságokat is, képekkel, továbbá ismeretterjesztő apróságokat és adomákat vegyesen” – ahogy ifjú Kárpáti megállapítja. Jelentős szerepet kaptak állandó rovatai, így pl. az „Egyházi ünnepek”, mely rovat a naptár rendje szerint mutatta be röviden a soron következő jeles napokat; az „Állatok világából” rovat alkalmanként 2–4 rövidebb írást közölt, sok érdekességgel; az „Irodalom” rovat újonnan megjelent vallásos kiadványok rövid ajánlásait hozta; de sok érdekes rövid olvasmány található a „Vegyés” címet viselő rovatában is.

A kisebb terjedelmű rovatok közül nem hagyhatjuk említés nélkül az „Adomák” címűt, alkalmanként 3–4 humoros történetével. Népszerű volt a „Levelezés”, melyben a „szerkesztő bácsi” válaszolt a beérkezett olva-

sói levelekre. A lapban közölt tréfás kérdések egy részét maguk a kis olvasók küldték be; ugyanők lelkesen adták postára az újságban közölt rejtvények helyes megfejtéseit is – a mai kutató nem kis örömeire!

Hogy mi mindenről olvashattak a lapban a korabeli kisdíjakok? Nézzük példaként a 25. évfolyam lapszámaikat! Mindjárt az első számban Kincs István elbeszéléseinek, valamint Szávay Gyula és Domonkos István verseinek örülhettek; és elkezdhették a „Szerkesztő bácsi” által jegyzett „A Rági gyerek utazása” című elbeszélés olvasását, mely 15 folytatásban jelent meg – hogy azután az évfolyam utolsó számában érjen éppen véget. Ugyanő több egyfelvonásos vígjátékot is közzétesz a lapban: ez évben „A torkos”, ill. „Az orvoság” című daraboknak örülhettek a kis olvasók. De kiveszi részét a főszerkesztő az ismeretterjesztésből is: ír pl. a régi utazási szokásokról, és méltatja Mikszáth Kálmán irodalmi munkásságának jelentőségét is.

Az évfolyam számaiban – a főszerkesztő, idősebb Kárpáti Endre mellett – a leggyakrabban előforduló szerző a „Tatai” néven publikáló Epöly Ferenc: valóban szinte minden lapszámban olvasható egy-két verse, az egyházi év rendje szerint éppen aktuális témáról – így pl. a Szent Családról, vagy a kánai menyegzőről. De mások is alkalmazkodtak az aktualitásokhoz, és persze az olvasók igényeihez is; aligha tévedünk, ha feltételezzük: a diák-olvasók körében nagy örömet váltott ki Molnár Géza „Tanév végén” című versének megjelenése is.

A hosszabb, ismeretterjesztő jellegű írások közül itt csupán néhányat említenék, a tematikai sokféleséget illusztrálандó. Az írásait „Mari néni”-ként jegyző Turkovics Mária a rózsafüzér történetét mutatja be; „Junior” aláírással – több más mellett – „A csillagos égről”, ill. az „Apróságok a világ legnagyobb városáról” című írásoknál találkozhatunk; de találhatunk számos, név nélkül közölt írást is – pl. „Hogyan lehetünk egészségesek?” címmel.

Talán nem érdektelen utalnom arra: a szerkesztő és munkatársai a gyermekeken keresztül a szülők, nagyszülők felé is igyekeztek utat találni. Gyakran ajánlanak felnőtteknek szóló vallásos olvasmányokat: az egyik számban pl. nyolc katolikus újság, ill. folyóirat rövid bemutatását közli az Órangyal;²⁷ az „Iskolások Könyvtára” sorozat újabb darbjainak elkészültéről pedig rendszeresen tudósít – miként más katolikus szellemű kiadványok megjelenéséről is.

Az Órangyal olvasóiról

Az időszaki sajtó történetének kutatója számára talán a legnehezebb kérdés: kik olvasták a lapot? Kikhez, hová,

¹⁸ Ifj. Kárpáti Endre i. m. 4–5.

¹⁹ V. ö.: Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerk.: Benedek Marcell. I. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963. 262–263.; Új Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerk.: Péter László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. I. köt. 458–459.

²⁰ V. ö.: Új Magyar Irodalmi Lexikon, III. köt. 1692.

²¹ Grozdits Károly H.: Kincs. Pap, író, bankár, politikus, kereskedő, utazó, mecénás... Budapest, Akó Kiadó, 2004.; I. még: Magyar Irodalmi Lexikon, I. köt. 632.; Új Magyar Irodalmi Lexikon, II. köt. 1034.

²² Győri Életrajzi Lexikon. 2., átdolg. kiad., 128.; Magyar Irodalmi Lexikon, I. köt. 441.; Új Magyar Irodalmi Lexikon, II. köt. 767–768.

²³ Győri Életrajzi Lexikon. 2. átdolg. kiad., 226.

²⁴ Életéről és munkásságáról l.: Grábics Frigyes: Szávay Gyula (1861–1935). In: Arrabona 38/1–2. Szerk.: Tóth László. Győr, 2000. 329–338.

²⁵ Ifj. Kárpáti Endre i. m. 5.

²⁶ Győri működéséről l.: Hegedüs András: Robot és szolgálat (Gárdonyi Géza Győrött) 1886–1888. Győr, 1965.

²⁷ In: Órangyal, XXV. évf. 7–8. sz. 1910. márc. 1. 66.

milyen földrajzi távolságokra jutott el a kiadvány? Sajnos előfizetői jegyzékek az Órangyal esetében sem állnak rendelkezésünkre; így csak az újság tartalmának elemzése segíthet e nehéz kérdés megválaszolásában. És itt segítheti a mai kutatót az újságban közölt rejtvény!

A „Rejtvény” indulásától kezdődően állandó „rovata” volt a lapnak: szinte minden számban közölt egy-két feladványt, melyekre várták a helyes válaszokat. A jutalom eleinte az volt, hogy a helyes megfejtést beküldők névsora megjelent a következő hónapban. Ezt azonban néhány év után a helyes megfejtést beküldők nagy száma miatt már nem lehetett kivitelezni, ezért csak azok kerültek megnevezésre, akiknek a sorsoláskor a szerencse kedvezett, és jutalmul könyvet vagy képet kaptak. Az első 25 évben ötszáznál több jutalomtárgy került kisorsolásra.

A mai kutató számára viszont azért jelent különleges értéket a helyes megfejtést beküldők névsora, mert az első évfolyamokban a nevek mellett a lakóhelyeket is feltüntették! Így lehetőség adódik annak vizsgálatára, milyen településekre, milyen távolságokra és irányokba jutott el az Órangyal.

Az első ilyen névsor az újság első évfolyamának 6. számában, 1886. március 15-én jelent meg. Ebben a beküldők lakóhelyeként az alábbi települések szerepelnek: Budapest, Magyaróvár, Kapuvár, Szombathely, Eger, Szatmár, Besztercebánya, a Magyarokimléhez tartozó Novákpuzsza, a Pest megyei Kecel és Zsámbokrét, a Bars megyei Oszlány és Aranyos-Marót, a Veszprém megyei Dég, a Baranya megyei Püspök-Bogád, a somogyi Mesztegnye, valamint az Abaúj-Torna vármegyében lévő Görgő. E felsorolás azt mutatja, hogy két hónappal az első szám megjelenése után az ország számos megyéjében ismerték már az újságot! És az említett lakóhelyek jegyzéke folyamatosan bővül: majd minden listán felbukkan egy-két újabb településnév.

A harmadik évfolyam adott lehetőséget arra, hogy a helyes megfejtést beküldők névsorát egy teljes esztendőre elemezhessem. Az évben, 1888-ban 24 száma jelent meg az újságnak; közülük 16 tartalmaz ilyen listát. E jegyzékeken 1110 olvasó neve szerepel, akik összesen 990 jó megoldást küldtek be. (A különbséget az adja, hogy esetenként többen együtt, azaz több névvel küldték be a helyes megoldást.) Ez azonban nem jelenti azt, hogy 1110 olvasót ismerünk név szerint, hiszen a szorgalmasabbja több-kevesebb rendszerességgel küldözgette a helyes válaszokat. Megjegyzendő továbbá, hogy néhány esetben az iskolák nevére érkezett a megoldás: így pl. a Szent Vincéről nevezett apácák növendékei a Moson megyei Rajkáról, a „zárdai növendékek” Kaposvárról, a leányiskola növendékei Perkátról fejték meg egy-egy feladványt.

A listákon szereplő 1110 olvasó 118 települést kép-

visel. Az élen „természetesen” Budapest áll, ahonnan 239 olvasó 209 helyes megoldást adott postára. Győr második helye sem meglepő, az arány azonban figyelemre méltó: 172 olvasó 161 jó megoldását összesíthettem! Jóval lemaradva a harmadik Veszprém: innen 43 helyes megfejtés érkezett, 47 névvel. Harminc és negyven között van az említések száma Magyaróvár, Szekszárd, Esztergom, valamint a Bács megyei Bogojeva és a Jászkun kerülethez tartozó Majsa esetében. Őket követi Sopron 28, majd Dunaföldvár 26 „találattal”. Tíznel több jó megoldás érkezett még be Tapolcáról, Pécsről, Jászapátiból, Egerből, Szobról és Lébényszentmiklósról. A további 102 településről 10 alatt van a beérkezett helyes megfejtések száma; ezeket felsorolni itt és most nincs lehetőségem, csupán a földrajzi irányok és távolságok jelzésére emlétek közülük néhányat.

A legerősebben érthetően a Dunántúl van képviselve, ahonnan minden megyéből előfordul 3–4 település. Ezen belül is a kiadás helyéhez közel eső megyékből – a győri egyházmegye területe! – van a legtöbb helynevünk: így pl. – a már említettek mellett – Moson megyéből Halászi, Sopron megyéből Csorna, Kapuvár, Osló, Balf és Csepreg, Komárom megyéből Komárom, Tata, Kisbér és Szák fordul elő többek között. Lényegesen kevesebb az említés a mai Magyarország középső és északi részéről, de néhány település – pl. Kalocsa, Baja, Solnok, Hatvan, Gyöngyös, Jászberény, ill. Miskolc, Balassagyarmat – azért innen is előfordul. Alig van adatunk a – többségében protestánsok lakta – Tiszántúlról: Gyoma, Mezőberény, Szoboszló, vagy a szabolcsi Kanyár említése ritkaságszámba megy. Gyakrabban említetnek viszont a mai Szlovákia területére eső települések, különösen a megjelenés helyéhez közelebb eső területekről: így a Csallóközből Somorja és Dunaszerdahely, Nyitra megyéből Érsekújvár, Tardoskéd, Vágsellye és Mocsonok, Bars megyéből Léva, míg Trencsénből Illava névvel találkozhatunk. De előfordulnak Győrtől távolabb eső települések is: a városok közül Kassát, Eperjest és Besztercebányát, a mezővárosokból az Abaúj megyei Szepsit és a zemléni Homonnát, míg a falvak közül a Gömör-Kishont vármegyében lévő Antalfalvát említeném. A Délvidékről Bács és Torontál megye szerepel a leggyakrabban: az előbbiből Szabadka, Újvidék, Óbecse, Tataháza, Dautova és Felsőszentiván, az utóbbi települései közül Nagybecskerek, Nagyikinda és Pádé fordult elő. A mai Románia területéről csak öt település névvel találkoztam, nagy földrajzi szóródással, viszont ezek többnyire nem egyedi említések: Székelyudvarhelyről 10, Szamosújvárról 6, Aradról 5, Csíkszentmártonból pedig 4 helyes válasz érkezett; csupán Nagyszeben említettik

egyetlen alkalommal. A mai Kárpátját Ungvár egyedül képviseli. És van egy olyan válasz is, ami a történelmi Magyarország határain kívülről érkezett: gróf Sigray István és Antal Olaszországból, Pisából küldte be a helyes megfejtést!

Sajnos hasonló széles körű elemzést más évfolyamokkal nem állt módomban elvégezni, mivel 1889-ben a helyes megfejtők nagy száma miatt már csak a neveket közölték, a lakóhely megjelölése nélkül. Később pedig már csak azok nevét tette közzé a lap a lakóhelyük feltüntetésével, akik jutalomban részesültek. Így a vizsgálható névanyag többnyire 20 és 50 között van évente, amiből már nem nagyon lehet általánosabb következtetéseket levonni. Az azonban megállapítható, hogy szinte minden évben újabb települések neve kerül a névsorba, ami az újság folyamatos terjedését bizonyítja. A XXV. évfolyamban, 1910-ben megjelent névsorokban a nyertesek lakóhelyeként – a már említett helynevek mellett – előfordul pl. Eger, Zombor, Trencsén, Palánka, Nagyszombat, Püspöktele, Debrecen, Pécs, Körmöcbánya, Ostffyasszonyfa, Sopron, Kossuthfalva, Szend, Petroszény, Vác, Máramarossziget és Sepsikőröspatak is – az utóbbi településről a helyi intézet „belnövendékei” együttesen küldtek be több helyes megfejtést.

Az olvasótábor lakóhely szerinti megoszlását vizsgálандó érdemes figyelnünk a más okból említett helynevekre is! Nagyon jó forrás ehhez a levelezési rovat is, hiszen a szerkesztői válaszok a kérdező olvasó nevének kezdőbetűi mellett többnyire a lakóhelyet is megnevezik. A fentebb említett XXV. évfolyam lapszámainak levelezési rovatát vizsgálva 37 kis olvasó lakóhelye volt beazonosítható: a 13 budapesti és 4 győri címzett mellett 2–2 üzenet ment Felsőbányára, Nagybecskerekre és Eperjesre; 1–1 alkalommal pedig 14 település említetik – közülük Zenta, Nyíregyháza, Pereszlény, Lugos és Gyarmat nevét nem említettem még. Néha más célból is említetik egy-egy település: 1910 márciusában pl. Nagybecskerekéről és Szepes-Görgőről érkező olvasói adományt köszön meg a szerkesztő; két hónappal később pedig egy bazini kis olvasó halálának hírért kénytelen közölni.

Az Órangyal előfizetőinek számáról sajnos egyetlen konkrét adatot sem leltem eddig. Csupán annyit tudunk meg ifjú Kárpáti Endre említett cikkéből, hogy az Órangyal azért tud az ország legolcsóbb gyermekújsága lenni – 1910-ben egy évfolyam előfizetési díja mindössze egy korona volt –, mert „az előfizetők hathatósan támogatják tömeges jelentkezésükkel”. Kiemeli továbbá, hogy „a kis újság nemcsak hazánk területén, hanem külföldön is kedves jövevény, sőt minden esztendőben több példánya megy a tengerentúlra, Amerika földjére is. Itthon pedig szívesen látott vendég nemcsak a nép és a középosztály, hanem a főurak gyermekszobáiban is.”²⁸

Az újság készítői számára a legnagyobb elismerést valószínűleg az olvasók egyre növekvő táborra és beérkező lelkes hangú levelei jelentették. Nem maradt el azonban a hivatalos elismerés sem, mégpedig a leg-

magasabb helyről: Gladich Pált 1903-ban az egyház és a nevelés érdekében végzett buzgó tevékenységéért XIII. Leó pápa „pápai kamarás” címmel tüntette ki,²⁹ Kárpáti Endre pedig szerkesztői munkásságának 25. évfordulója alkalmából 1916-ban XV. Benedek pápától az Órangyal lelkes és színvonalas szerkesztéséért a „Pro Ecclesia et Pontifice” aranyéremkereszt kitüntetésben részesült.³⁰

Az Órangyal általunk ismert utolsó száma 1917. június 15-én jelent meg. Ebben a szerkesztő arról szól, hogy küzdenek a drágasággal, egyre nehezebb az újság helyzete, „de ha Isten segít és valami nem várt dolog közbe nem jön, szeptember elsején megindítjuk kis újságtok XXXIII-ik évfolyamát”. Majd így fejezi be írását: „Nem bucsuzom el tehát töletek véglegesen. Várom a szeptember hónapot. Talán akkorra a jó Isten megszünteti a nehéz napokat és örömmel üdvözölhetlek benneteket. Addig is előkészülök kis lapotok számára ...” Bizonyára közbejött azonban valami, amitől a szerkesztő aggódó hangja tartott: az újság tudomásom szerint többé nem jelent meg.

Ez lenne hát az Órangyal történetének vázlatja. Működése alatt hiányt pótol: a legifjabbak számára hosszú ideig az egyedüli ilyen jellegű olvasmány volt! Az 1870-es évek elején indult gyermeklapok többsége az 1880-as évek közepére már meg is szűnt; a Vasárnapi Újságnak 1873-tól volt ugyan egy gyermeklapja „Kis Vasárnapi Újság – Képes hetilap az ifjúság számára” címmel, de az – Kocsy Anikó megállapítását idézve – „szerkezetében, küllemében egészen a 'nagyot' formázza”; a Pósa Lajos és Benedek Elek által indított „Az Én Újságom” pedig csak 1889-től indult meg.³¹ De sokáig egyedüli volt katolikus lapként is, hiszen a Regnum Marianum Egyesület által kiadott, Sík Sándor közreműködésével szerkesztett „Zászlónk” csak 1902-től indul útjára. Megjegyzem: az Órangyal nagy örömmel üdvözli laptársa megjelenését, hiszen a két lap – az Órangyal egyik rövidhírének megfogalmazása szerint – „együtt karöltve küzd és munkálkodik a keresztény ifjúsági irodalom terén”. A különbség csak az közöttük, hogy az Órangyal a kisebb gyermekek nyelvén szól, míg laptársa az ifjúság számára jelenik meg.³²

Az akkortájt megjelenő gyermeklapok többsége rövidebb életű volt. Mi az Órangyal sikerének titka? Gladich Pál, Veninger Ernő és Kárpáti Endre személyében olyan szerkesztői voltak, akik tudásukkal és lelkesedésükkel meg tudták őrizni az újság magas színvonalát. Olyan irodalmárokat tudtak megnyerni hosszabb-rövidebb időre munkatársul, akiknek nevét ma is ismeri az irodalomtörténet; mellettük pedig lelkes egyházi és világi „tollforgatók” szállították folyamatosan a verseket, elbeszéléseket, ismeretterjesztő írásokat. Hozzáértő nyomdászok gondoskodtak a kivitelezés magas színvonaláról. Gladich Pál személyében pedig olyan kiadója akadt, aki életének egészét az ifjúság nevelésének szentelte, nem kis anyagi áldozatot is vállalva ezen ügyért. Ezért élhetett meg az Órangyal 32 évfolyamot!

²⁸ Ifj. Kárpáti Endre i. m. 7.

²⁹ Erről az újság lelkes hangú cikkben számol be („Gladich Bácsi.” In: Órangyal, XVIII. évf. 10. sz. 1903. máj. 15., 75–76.)

³⁰ Kárpáti Endre, id.: Kis Olvasóimhoz. In: Órangyal, XXXII. évf. 1. sz. 1916. szept., 1–3.

³¹ Kocsy Anikó i. m. 12–15.; az idézett rész a 14. oldalon.

³² In: Órangyal, XIX. évf. 3. sz. 1904. febr. 1., 26.

SZÉKELY ZOLTÁN

A Mennyek statisztái

Győri angyalok

Az angyalok – görög eredetű nevük szerint – Isten hírnökei, közvetítők a Teremtő és a teremtés koronái között. Viszonylag egyszerű szerep: az ó- és az újszövetségi történetekben elsősorban ekként is jelennek meg. Angyal jövendöli meg Ábrahámnak „utódai megsokasítását” (Ter 22,15–19), miként Máriával is egy angyal, jelesül Gábrriel arkangyal közli az örömhírt (Lk 1,26–28). Ennek legnagyobb győri ábrázolása Paul Troger mennyezetképe (1747) a bencés (egykor jezsuita) templomban: a bensőséges jelenet angyalok s puttók kavargó sokasága között zajlik, akik élénken gesztikulálva hódolnak a Megváltó édesanyjának. Ám már a *bibliai időkben* is ellátták a követjáráson kívüli feladatokat, amelyek gyakran igencsak véresek voltak. A Dávid király által elrendelt népszámlálás feletti haragjában az Úr egy angyalt küldött büntetésként a zsidókra, akinek keze mint pestis sújtott le: hetvenezren haltak meg a népből (2Sám 24,15–17). Szancherib asszír király seregét is – minden harcosával, vezérével és főemberével együtt – az Úr angyala pusztította el (2Krn 32,21). Angyalok emeltek védőfalat az igazak védelmére (Zsolt 34,8), oltottak tüzet (Dán 3,49) és ha szükséges volt, oroszlánt is szelídítettek (Dán 6,23), vagy rabot szöktettek (ApCsel 5,19).

A feladatok ugrásszerű növekedését azonban a kereszténység hozta el. Itt elsősorban nem a teológiai irodalomra gondolunk, amely szigorú hierarchiába sorolta a kilenc angyali rendet, hanem a keresztény művészetre. A III. századtól nyomon követhető ábrázolásokon az angyalok egyre változatosabb szerepekben tűnnek fel, már-már elmaradhatatlan statisztáiként a mennyei jeleneteknek és a szentek történeteinek. A késő középkori és a vele párhuzamos itáliai reneszánsz művészetben egyfajta angyal-infláció veszi kezdetét: egyre több angyal és az antikvitásból átemelt puttó kíséri a szent történeteket. A barokk korában azután minden gátat átszakítva elszabadult a hiperinfláció. Az angyalok s puttók seregei elöntötték az oltárképeket, mennyezetfreskókat, s a kereteken túlsordulva végighullámszórtak a templombelsőben, kicsapva a nyilvános terekre is. E tombolást követően a XIX. századtól az angyalok visszahúzódtak, feladataik ritkultak, s egyre kevesebb teret kaptak a művészetben – szoros összefüggésben azzal a folyamattal, amelyet a vallás „csodátlanításának” neveznek.

1.

2.

3.

4.

A fenti történeti összefoglalás fényében korántsem meglepő, hogy a barokk Győr angyalainak döntő többsége a XVIII. században öltött testet. A megelőző korszakokból csupán *hírmondók* maradtak: a székesegyházból előkerült XII. századi keresztelőkút-töredék durva plaszticitású angyalából csupán jobb szárnya őrződött meg. A romanika elvont és hierarchikus formáit a gótika évszázadaiban elevebb megjelenítésmód váltotta fel. Szépen példázza ezt az a XIV. századi francia elefántcsont triptichon töredék az Egyházmegyei Kincstár gyűjteményéből, amelynek Mária mennybevétele, illetve koronázása jelenetéhez angyalok sora statisztál. A tollas szárnyakkal ellátott vagy anélküli, fiatal, fürtös hajú és – a teológiai álláspontnak megfelelően – *nemtelenek* ábrázolt angyalok hosszú tunikát és sarut viselnek, amely fényt vet származásukra is. A késő antikvitásból kisarjadó ókeresztény kultúra képi ábrázolás iránti igénye tette szükségessé ugyanis, hogy a Szentírás angyalai látható alakot öltsenek. A mintát ehhez a római művészet szárnyas géniuszai, illetve Victoria-alakjai jelentették. S miként az ókeresztény mozaikokon és ikonokon, úgy a Mária koronázása jeleneten is az égi udvartartás tagjai az angyalok – ebbéli szerepükről leginkább az Újtestamentumban olvashatunk: „Amikor eljön dicsőségében az Emberfia és vele minden angyal, helyet foglal főséges trónján” (Mt 25,31). Gyertyatartót emelve és nehéz tömjénillatot árasztó füstölőt lengetve (v. ö. Jel 8,3–4) teszki ünnepélyessé a koronázási aktust, s hódolnak a mennyei jegyespárnak.

A Krisztust és Máriát megillető hódolat kifejezése a későbbi évszázadokban is elsősorban az angyalok és puttók feladata volt, példát mutatva egyúttal a jámbor szemlélőnek is. A Nagyváradról származó Zalka-antifonálé, e XV. századi óriáskódex Jézus születését ábrázoló miniatúráján két angyal mondatszalogot tartva dicsőíti az urat: *Gloria in excelsis deo* – dicsőség a magasságban Istennek. A téma visszatér Maulbertsch székesegyházbeli, restaurálásoktól megviselt freskóján is, ahol egy mozgalmas, merészen kontrasztos angyal tartja e mondatszalogot. Az Urat dicsőíti az alatt repülő puttó is, hisz az általa tartott kottalapon Mária hálaénekének kezdősorai olvashatók: *magnificat anima mea Dominum* – magasztalja lelkem az Urat.

Adoráló (lat. adoratio: imádás, hódolat), kezüket imára kulcsoló angyalok sokaságával találkozhatunk festett formában a barokk mennyezetképeken és faragott alakban az oltárok párkányain. Térdre ereszkedett, áhítatos tekintetű hódoló angyalok emelik a magasba az oltáriszentséget a Széchenyi téri Mária-oszlop talapzatán (1687), s ugyanez a motívum tér vissza a Frigyláda-szobor oromcsoportján is. A teológiai programja és művészi minősége okán egyaránt páratlan alkotást a császári katonaság által elkövetett szentséggyalázás után emeltette 1731-ben VI. (magyar királyként III.) Károly császár, az Úr haragját kiengesztelendő. A szoboregyüttest udvari művészei készítették: az építészeti formát Joseph Emanuel Fischer von Erlach tervezte, míg a szobrokat a Velencéből érkezett Antonio Corradini faragta ki. Felállítására azon a helyen került sor, ahol a botrányos eset történt: itt, a Káptalandomb lábánál zavarták meg a szökött társukat kereső katonák a körmenetet, verték ki a pap kezéből a monstranciát és taposták meg a szent ostyát. A meggyalázott oltáriszentséget, az „angyalok kenyereit” (ahogy az emlékmű hátoldalán olvashatjuk: *panis angelorum*) az ó-, majd az újtestamentumi áldozat révén Istennel kötött szövetség jelképébe, a frigszekrénybe helyezték, amelyet két mozgalmas, érzékenyen mintázott angyal emel a magasba. A lobogó, az ég felé emelkedő formák triumfális jellege miatt az angyalok már nem is annyira a hódolat kifejezői, mint inkább az oltáriszentség felmagasztalásának eszközei.

A barokk művészet e keces és bájos teremtményeinek játékosságát komolyabb s drámaibb hangvételű angyalok váltják fel Szőnyi István freskóján a Szent Imre templom szentélyfalán (1943). Hét angyal imádja a feltámadt Krisztust – az Utolsó Ítélet hét, fájdalmas arckifejezésű angyala (v. ö. Jel 8,2), akik már az Úr második eljövételét készítik elő.

A fentebb már bemutatott francia elefántcsont táblácska egy másik jelenetén az angyalok két újabb szerepben tűnnek fel: Máriát a menny-

be emelik, miközben az éneklő apostolokat égi zenét játszva kísérik. A történet apokrif iratokra vezethető vissza, amelyek azonban bekerültek a középkori *Legenda Aurea*-ba, s fontos forrásaivá váltak a Mária-kultusznak.

E feladatkörben később is gyakorta feltűnnek Győrött. Angyalok egész serege emeli a Szűzanyát az égbe a karmeliták XVIII. századi főoltárképén, miként a Maulbertsch festette székesegyházbeli főoltárképen is. Ez utóbbi Tiziano típusteremtő *Assumptájának* (Frari, Velence, 1516–18) barokk átírata. A mindennapi szóhasználat mennybemenetelnek mondja e kompozíciót, ám teológiai értelemben a mennybevétel a szabatos *terminus technicus*. Az eredendő bűntől mentes Mária testével-lelkével együtt, Krisztus erejéből vétetett a mennyekbe. Alkalmassint ugyancsak a mennybevételre utal a Kollonits Lipót püspök által 1687-ben emeltetett Széchenyi téri Mária-oszlop fejezetének kis szárnyas angyalfeje is, amely a Szeplőtelen Fogantatás Máriáját hordozza.

A zenélő angyalok a barokk templomok mennyezetdekorációjának éppúgy elengedhetetlen részét alkották, miként az orgonák díszítésének is. Legpompásabb példáját a jezsuiták egykori templomában láthatjuk, amelyet 1802 óta a bencések használnak. Az előcsarnok feletti karzaton felállított orgona gazdag szobrászati díszet Ludwig Gode készítette 1757-ben: a hárfázó Dávid királyt és a zene égi pártfogóját, Szent Cecíliát harsonát fúvó angyal, valamint üstdobon, fúvós és vonós hangszereken játszó puttók kísérik. Felettük a boltozat illuzionisztikusan megfestett látszatarchitektúrája megnyílik, és a felhőkön ülve egy újabb mennyei zenekar tűnik fel, melynek tagjai hárfán, orgonán és gambán muzsikálnak. A freskó Paul Troger alkotása 1747-ből, aki, mint a bécsi művészeti akadémia tanára, rendkívül nagy befolyást gyakorolt a Habsburg-országok festészetére. Beszédes bizonyítéka ennek, hogy néhány utcával odébb, az orsolyiták templomában a Troger-féle kompozíció hatását mutató angyalconcertet festett Schaller István 1762–64 között. A freskó középpontjába itt az orgonán játszó Szent Cecília került, akit harsonán, hegedűn és gambán muzsikáló angyalok kísérek.

Közel két évszázaddal később, 1943-ra készült el Szőnyi István nagyszabású kompozíciója a Szent Imre-templom hajójának oldalfalán, amely Máriát mint a Magyarok Nagyasszonyát ünnepli. A szivárvány alatt mandorlában megjelenő Szűzanya előtt a felhőkön álló magyar szentek hódolnak, míg a földi szférában a magyar táj s dolgos lakói tűnnek fel. A falkép felső sarkaiban két-két angyal repül, harsonát fúvva és – némiképp meglepő módon – lantot játszva. A szárny nélküli karcsú, hosszú hajú nőalakok kompozíciós szerepük szerint az Apokalipszis angyalaira emlékeztetnek, akik harsonaszóval adják hírül a végítélet közeledtét. Szőnyi falképére is eszkatologikus értelemben kerültek: az üdvösség útját hirdetik, amelyet a hit és a magyar föld megtartó ereje jelöl ki.

A Szent Imre-templom-beli falképen egy másik jellegzetes, a magyar művészetben évszázados hagyományokkal rendelkező angyal szerep is feltűnik. A Szűzanya lábai előtt egy-egy angyal a Szent Koronát, illetve az államcímert emelik a magasba. A koronát párnán hordozó angyal Szent István mellett repül el, így az tkp. István attribútumaként értelmezhető, a címer viszont Máriára vonatkoztatható. Első királyunk középkori legendái szerint országát s népét Mária oltalmába ajánlotta: a Szűzanya így lett Magyarország védelmezője (*Patrona Hungariae*), az ország pedig Mária királysága (*Regnum Marianum*). E történet a katolikus megújulás korában Pázmány Péter és a jezsuiták révén nyert új aktualitást, s vált a pogány törökök és a protestánsok elleni harc kifejezőjévé. Pázmány érvelésében a török hódítás Isten büntetése a hitújítás miatt, amelyet csak a katolicizmushoz való visszatéréssel, a magyar szentek és mindenekelőtt Mária közbenjárásával lehet elhárítani. E gondolatmenet első képi megfogalmazása a jezsuiták egykori templomának 1642-ben készült Magyar szentek mellékoltára, ahol Szent István a Szűzanya és a kis Jézus előtt térdelve teszi meg fogadalmát, míg a magyar szentek *Patrona Hungariae* feliratú, Máriát ábrázoló pajzsokkal védelmezik az égen egy puttó ál-

5.

6.

7.

8.

9.

10.

tal magasba emelt címer képében megjelenő országot. A hódoltság végével és a vallásháborúk elmúltával a XVIII. századtól a Magyarok Nagyasszonya és a koronafelajánlás, illetve a magyar szentek ábrázolása a katolikus magyarság identitásának kifejezőjévé vált. Így tűnik fel a székesegyház kórusának Maulbertsch festette mennyezetképén (1772), ahol a Magyar szentek apoteózisa sokalakos kompozíciójában ott röpköd a címert tartó angyal és Szent István lábánál a koronát emelő puttó is.

A királyi korona kapcsán még egy alkalommal jutottak szerephez az angyalok. A Salamon uralkodása idején zajló trónharcok során Szent László égi látomásában angyalok koronázták meg testvérét, Gézát. A Képes Krónika egyik miniatúráján már a lovagkirály fejére is angyalok helyezik a koronát. E motívum a későbbi évszázadokban is tovább élt, s a Szent Koronát gyakorta ábrázolták lebegő angyalok által tartva. Alkalmasint e képzetek játszottak közre akkor is, amikor 1601-ben Náprágyi Demeter, korábbi nagyváradi, 1607-től győri püspök új koronát készíttetett Prágában az Erdélyből menekített Szent László-hermára. A királyi ékszer abroncsán ugyanis a gótizáló liliomok alatt szárnyas angyalfejek kandikálnak ki.

S ha már Szent István és Szent László királyainknál tartunk, emlékezzünk meg Jacob Gabriel Mollinarolo ólom domborművéről is, amelyet a székesegyház számára készített 1774-ben. A Szent Jobb megtalálását elbeszélő reliefen az a pillanat elevenedik meg, amikor László király a szentté avatási ceremónia során felnyitatta István király székesfehérvári sírját. A szarkofágban épen találták első királyunk tetemét, ám jobbja hiányzott. A dombormű felső, mennyei régiójában egy elegáns, karcsú angyal suhan át, kezében a kendőre helyezett Szent Jobb. Ez utóbbi motívum az antikvitásból ered, s a tisztelet jele.

Az attribútumok hordozása a barokk kori angyalok egyik legfontosabb elfoglaltsága. Maulbertsch imént említett székesegyházbeli mennyezetfreskóján egy puttó koronát és jogart tart kezében, így jelezve a felette magasodó Árpád-házi szent asszonyok, Szent Erzsébet és Szent Margit királyi származását. Nepomuki Szent János oltárképein (székesegyház, kamillus templom, újvárosi plébániatemplom) és szobrain (Révfalu, Király-ház) az ujját szájához emelő puttó a cseh mártír titoktartására utal: Vencel király feleségének gyóntatójaként még kínzások hatására sem volt hajlandó kiadni a gyónási titkot, s így megvédte a királyné jó hírét. A karmeliták könyvtárának Keresztes Szent Jánost ábrázoló oromképén egy puttó hordja fején a Hit szimbólumaként a kehelyre helyezett ostyát. Az Apátúrház boltozati képén – amely Schaller István alkotása 1756-ból – a szerzetesi erények egyikeként az Engedelmességet járomfával játszadozó puttó szimbolizálja. Martino Altomonte karmelitákhoz készült, Szent József halálát felidéző oltárképén (1726), miként ennek a kamillánusoknál lévő másolatán is, a homokórát tartó puttó az elmúlásra figyelmezteti nemcsak Szent Józsefet, hanem a kép szemlélőjét is.

Angyalok vagy puttók hozzák a szentek s mártírok jutalmát az égből: a Gonosz felett aratott győzelem jeleként babérkoszorút és pálmaágot. Csupán egyetlen példát említünk: a Nepomuki Szent János mártíromságát bemutató, Martino Altomonte festette oltárképet a karmelita templomból. A babérkoszorú a görög-római kultúrából eredő motívum, míg a pálmalevél a Szentírásra vezethető vissza („Minden nemzetből, törzsből, népből és nyelvből álltak a trón és a Bárány előtt, fehér ruhába öltözve, kezükben pálmaág”; Jel 7,9). Avilai Szent Teréz jutalma viszont fehér és vörös rózsákból font koszorú Martino Altomonte karmelita templombeli oltárképén, amely egyaránt megjeleníti a Sátán feletti győzelmét és tisztaságát. Másfajta koszorút, tizenkét csillagból állót emel a magasba egy angyal a székesegyház kegyoltárának oromzatán. A Szűzanya attribútuma ez, a Napba öltözött Asszonyé: „Az égen nagy jel tűnt fel: egy asszony, öltözete a Nap, lába alatt a Hold, fején tizenkét csillagból korona” (Jel 12,1). Ugyanilyen diadalmasan emelik a kegyoltár feletti boltozó puttói Mária monogramját is – a freskó Maulbertsch munkája, jelenlegi állapotában azonban igencsak átfestett, ami a puttók karakterén is erős nyomot hagyott.

Dramai szerepeket ritkábban kaptak e bájos égi teremtmények: Maulbertsch székesegyházbeli Golgota-képén a világ megrendültségét fájdalmas arckifejezésű, sirató anygalkák hordozzák, akik egyben mintát is adnak a szemlélő számára, érzelmi azonosulást kínálva.

A Gonosz ellen küzdő *ecclesia militans* jelképe Mihály főangyal, aki nek e szerepét az Apokalipszis sorai alapozták meg: „Ezután nagy harc támadt a mennyben. Mihály és angyalai megtámadták a sárkányt. A sárkány és angyalai védekeztek, de nem tudtak ellenállni, s nem maradt számukra hely a mennyben. Levetették a nagy sárkányt, az ősi kígyót, aki maga az ördög, a sátán, aki tévútra vezet az egész világot” (Jel 12,7–9). A jezsuita (ma bencés) templom Magyar szentek oltára (1642) oromképén az arkangyal az aktuális Gonoszra sújt le tüzes kardjával: a német körgallért viselő protestáns prédikátorokra és a turbános törökökre. Így adva reményt, hogy a magyarságot sanyargató veszedelmek: az idegenből jött hitújítás és az oszmán terjeszkedés az isteni igazságosság révén legyőzhető.

Az imént idézett szentírási passzus nyomán formálta meg ismeretlen mestere Mihály arkangyal szobrát a székesegyház déli oldala mentén 1764-ben felállított emlékművön. Vezeklés gyanánt rótt ki a vármegye törvényszéke a szoborállítást Seregély István, Szigetben lakó nemesemberre az ördöggel való cimborálás – amely végül pénzhamisításban fulladt ki –, káromlás, a katolikus vallás gyalázása miatt. A barokk festészetből és szobrászatból jól ismert kompozíció a főangyalt antikizáló kosztümben, tollas sisakban, mell- és lábvértben, kereszttel ékes pajzsos ábrázolja, amint a felhőkön állva lángpallosával lesújt, s a mélybe taszítja a kidülledt szemű ördögöt. A talapzaton barokk szójátékként a *quis sicut deus* felirat olvasható, amely Mihály héber nevének – *mi ká él* = *ki olyan, mint az Isten?* – latin fordítása.

Az angyalok számtalan elfoglaltsága között akad egy egészen speciális is, amelynek képviselői a kilenc angyali rend közül a legutolsót alkotják, mivel ők állnak a legközelebb az emberi világhoz: ők az ör-avagy védőangyalok. Már az Ószövetségben feltűnnek védelmező szerepben angyalok (pl. 2Mak 11,6), a személyes őrangyal képzetét azonban az ókeresztény írók nyomán majd a középkor dolgozza ki. Győrött a gimnáziumot nyitó jezsuiták templomában, a jobb oldali középső kápolna falfestményén találkozhatunk vele. A felirata szerint Niedermann János Mihály által 1674-ben készítettett freskón egy gyermeket vezet kedves arcú őrangyala, a háttérben Győr korabeli látképével.

11.

12.

13.

14.

- 1 Szőnyi István: Krisztus feltámadása, 1943. Szent Imre-plébániatemplom.
- 2 Francia mester: Mária koronázása jelenet egy elefántcsont triptichonról, XIV. század. Egyházmegyei Könyvtár és Kincstár.
- 3 Ismeretlen mester: Inicálé Jézus születése jelenettel a Zalka-antifonáléból, 1480 körül. Egyházmegyei Könyvtár és Kincstár.
- 4 Ismeretlen mester: Angyalfejes fejezet a Mária-oszlopról, 1687.
- 5 Schaller István: Angyali üdvözlés, 1756. Apátúrház.
- 6 Antonio Corradini: Frigyládaszobor, 1731.
- 7 Franz Anton Maulbertsch: Címertartó angyal a *Magyar szentek apoteózisa* kompozícióból, 1772. Székesegyház.
- 8 Tabotta Antal: Adoráló angyal a főoltár oromzatáról, 1772. Székesegyház.
- 9 Ismeretlen mester: Homokórát tartó angyal a *Szent József halála* oltárképről, 1780 körül. Szent Kamillus plébániatemplom.
- 10 Jacob Gabriel Mollinarolo: Angyal a Szent Jobbal a *Szent Jobb* oltárról, 1774. Székesegyház.
- 11 Schaller István: Engedelmesség – a mennyezetfreskó részlete, 1756. Apátúrház.
- 12 Franz Anton Maulbertsch: Zászlót emelő angyal a *Magyar szentek apoteózisa* kompozícióból, 1772. Székesegyház.
- 13 Kovács Margit: Arkangyal a majolika lapokkal díszített nyugati kapuzatról, 1939. Szent Imre-plébániatemplom.
- 14 Ismeretlen mester: Őrangyal magyar ruhás kislúval, háttérben Győr látképe, 1674. Bencés (egykori jezsuita) templom.

A fotókat készítette: Szabó Béla (1–13)
Károlyi Péter (14)

Számunk szerzői

Acsai Roland 1975-ben született Cegléden. Költő, műfordító, kritikus. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Hajnali kút (versek, 2011).

Ágh István 1938-ban született Felsőiskázon. Költő, író. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Hívás valahonnan (versek, 2011).

Aknay János 1949-ben született Nyíregyházán. Festőművész. Angyalos Könyv c. albuma 2004-ben jelent meg.

Anna Margit (1913, Borota – 1991, Budapest) festőművész. Állandó kiállítása 1984 óta látható Szentendrén.

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligetén. Költő, irodalomtörténész. A győri Bencés Gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötetei: Konstelláció. Kollázsok és haikuk (2009); Nagylátószög. Művek, utak, irányok (2010).

Bács Emese 1978-ban született Brassóban. Képzőművész.

Balogh István 1964-ben született Győrben. Festőművész. A NYME Apáczai Csere János Kar Vizuális Nevelési Tanszékének tanára.

Balogh Tamás 1965-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, fordító, a Károli Egyetem Holland Tanszékének adjunktusa. A harmincas–negyvenes évek holland és magyar irodalmával foglalkozik, hollandból fordít.

Barthes, Roland (1915, Cherbourg – 1980, Párizs) francia kritikus, irodalom- és társadalomelméleti gondolkodó és filozófus. Magyarul legutóbb megjelent kötetei: A szöveg öröme. Irodalomelméleti írások (2001); Sade, Fourier, Loyola (2001).

Benedetti, Mario (1920–2009) uruguayi író, költő, újságíró, kritikus. Magyarul egy regénye jelent meg: Köszönöm a tüzet, uram (1975).

Bentze Tibor (1947, Szatmárnémeti – 2006, Debrecen). Szobrászművész. Számos köztéri szobra van Európában.

Berszán István 1966-ban született Baróton. Író. Kolozsváron él. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense. Legutóbb megjelent kötete: Terepkönyv. Az írás és az olvasás rítusai – irodalmi tartamgyakorlatok (2007).

Bertók László 1935-ben született Vésén. Költő. Pécsen él. Legutóbb megjelent kötete: Pénteken vasárnap (versek, 2010).

Beszédes István 1961-ben született Zentán. Költő. Szülővárosában él. Önálló kötete: Napkitörés (2009).

Bicskei Zoltán 1958-ban született Magyaránizsán. Grafikus, illusztrátor. Legutóbb megjelent kötete: A meseterek szava. Szemelvények a valódi filmről/színházról. Válogatás a jövő nemzedékeinek (2010).

Bíró József 1951-ben született Budapesten. Költő, író,

kritikus. Legutóbb megjelent kötete: Mukkeum si (versek, 2009).

Borbély János 1956-ban született Budapesten. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Folytonos alkonnyat (versek, 2006).

Borbély Károly 1958-ban született Héderváron. Festőművész. A NYME Apáczai Csere János Kar Vizuális Nevelési Tanszékének vezetője.

Borbély Szilárd 1964-ben született Fehérgyarmaton. Költő, író, irodalomtörténész. A Debreceni Egyetem Régi Magyar Irodalom Tanszékének docense. Legutóbb megjelent kötete: A Testhez (versek, 2010).

Borián Elred 1962-ben született Veszprémben. Bencés tanár Pannonhalmán. Önálló kötete: Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében (2004).

Bouin, Yves-Jacques 1951-ben született. Francia költő, színész. Dijonban él.

Théophile Bra (1797, Douai – 1863) francia szobrász.

Bulgakov, Szergej, atya (1871, Livni – 1944, Párizs) orosz ortodox teológus és vallásfilozófus, társadalomtudós, a pánszofisztikus vallásbölcselet képviselője.

Burkus Zoltán 1965-ben született Győrben. Költő, szerkesztő, újságíró. A győri Bencés Gimnáziumban érettségizett.

Cseh Zoltán 1973-ban született Pozsonyban. Költő, műfordító. Latin, görög, szlovák, cseh, olasz nyelvből fordít. Legutóbb megjelent kötetei: A szöveg hermaphrodituszi teste (tanulmányok, 2010); Homokvihar (versek, 2010).

Csordás Zoltán 1970-ben született Szombathelyen. Képzőművész. A pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára, az MKE Művészeti Anatómiai és Térábrázolás Tanszékének tanársegéde.

Dalos Margit 1938-ban született Budapesten. Író. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Kődünyögések (regény, 2006).

Danyi Zoltán 1972-ben született Zentán. Költő, író, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Hullámok után a tó sima tükre (2010).

Debeljak, Aleš 1961-ben született Ljubljánában. Szlovén költő, esszéista, kritikus. Magyar nyelven megjelent kötetei: A csend szótára (2005); Európa európaiak nélkül (2006).

Delaveau, Philippe 1950-ben született Párizsban. Francia költő.

Dell'Arco, Mario (1905–1996, anyakönyvi nevén Mario Fagiolo) római tájnyelven verselő olasz költő, építész.

Dickinson, Emily (1830–1886) amerikai költő. Magyarul legutóbb megjelent kötete: Emily Dickinson versei (1989).

Eisemann György 1952-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának docense. Legutóbb megjelent kötete: A későromantikus magyar líra (2010).

- Gaál József** 1960-ban született Tahitófalun. Képzőművész. Budapesten él.
- Gergely Ágnes** 1933-ban született Endrődön. Költő, író, műfordító. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Jonathan Swift éjszakái (versek, 2010).
- Giczey János** 1933-ban született Alsziporon. Festőművész. Sopronban él.
- Halmi Tamás** 1975-ben született Pécsen. Verset, prózát, kritikát, esszét publikál. Legutóbb megjelent kötete: Újraírt emlékezet. Kritikák, esszék, 1998–2010 (2010).
- Haselberg, Peter von** (1908, Wilhelmshaven – 1994, Frankfurt am Main) német újságíró. Ő tekinthető Elias Canetti felfedezőjének.
- Hegedűs Imre János** 1941-ben született Székelyhídkúton. Irodalomtörténész. Legutóbb megjelent kötete: Benedek Elek monográfia (2006).
- Hjálmarsson, Jóhann** 1939-ben született Reykjavíkban. Izlandi költő.
- Holló István** 1966-ban született Budapesten. Festőművész.
- Horváth József** 1957-ben született Mosonmagyaróváron. Könyvtáros, történész. A győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár igazgatója, a Műhely szerkesztője.
- Inkala, Jouni** 1966-ban született Kemiben. Finn költő.
- Jakab Gábor** 1970-ben született Győrött. A győri Bencés Gimnáziumban érettségizett. Ma szülővárosában magyar-történelem szakos tanár. A Hitvallás folyóirat szerkesztője.
- Járóka János** 1951-ben született. Győrben élő festő- és nagybögőművész.
- Jász Attila** 1966-ban született Szönyben. Költő, az Új Forrás folyóirat főszerkesztője. Tatán él. Legutóbb megjelent kötete: Isten bőre (versek, 2011).
- Juhász Attila** 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Legutóbb megjelent kötete: Eszkimószín (versek, 2009).
- Kalász Márton** 1934-ben született Sombereken. Költő, műfordító. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Berlin – zárt övezet. Emlékezések (2010).
- Kalász Orsolya** 1964-ben született Dunaújvárosban. Költő, műfordító. Berlinben él. A kortárs magyar költők rendszeres fordítója. Legutóbb *alles, was wird, will seinen strauch* címmel 2007-ben jelent meg kétnyelvű válogatott verseskönyve.
- Kántor Péter** 1949-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Megtanulni élni – Versek 1976–2009 (2009).
- Karátson Endre** 1933-ban született Budapesten. Író, kritikus, irodalomtörténész. 1956 óta Párizsban él. Legutóbb megjelent kötete: Otthonok I–II. (2007).
- Karátson Gábor** 1935-ben született Budapesten. Festő, művészeti és filozófiai író, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Ötvenhatos regény (2005).
- Kárpáti Tamás** 1949-ben született Budapesten. Festőművész. Az életművét bemutató album, Wehner Tibor tanulmányával, 2010-ben jelent meg a T-Art Alapítvány gondozásában.
- Kazovszkij, El** (eredeti nevén Jelena Kazovszkaja) 1948-ban született Leningrádban. Orosz származású magyar festőművész, grafikus, díszlet- és jelmeztervező.
- Kelemen Lajos** 1954-ben született Büssün. Író, kritikus, a Magyar Napló szerkesztője. Kaposváron él. Legutóbb megjelent kötete: Föltett igaz. Válogatott és új versek (2010).
- Kemsei István** 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: Róka a fűzfán (esszék, 2007).
- Keresztes Dóra** 1953-ban született Budapesten. Képzőművész.
- Klee, Paul** (1879, Münchenbuchsee – 1940, Locarno) svájci képzőművész.
- Komálovics Zoltán** 1964-ben született Szombathelyen. Költő, kritikus. Győrött él. A pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára.
- Kondor Béla** (1931, Pestlőrinc – 1972, Budapest) festőművész, grafikus, költő.
- Kovács Melinda** 1969-ben született Esztergomban. Fotóművész.
- Kovács Péter** 1943-ban született Budapesten. Festő- és grafikusművész.
- Kurcsis László** 1950-ben született Csornán. Grafikusművész, a Műhely arcuattervezője. Győrött él.
- Lábass Endre** 1957-ben született Budapesten. Festőművész, író. Legutóbb megjelent kötete: Felnőttláncfű (2007).
- Lebó Ferenc** 1960-ban született Szarvason. Szobrász, éremművész. Győrött él.
- Lévai Ádám** 1967-ben született Tatán. Grafikusművész.
- Londoño, Julio César** 1953-ban született Palmirában. Kolumbiai novella- és esszéíró.
- Márton Evelin** 1980-ban született Kolozsváron. Bukarestben él, az Állami Rádió bukaresti magyar nyelvű adásának szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Macskaméz (novellák, 2011).
- Matusz Péter** 1952-ben született Mosonmagyaróváron. Tanár, képzőművész. Szülővárosában él.
- Mike Béla** 1977-ben született Nagybányán. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Filozófia Szakán végzett. 2010-ig a kolozsvári Sign Kiadó munkatársa volt.
- Muzsnay Ákos** 1945-ben született Budapesten. Képzőművész.
- Nemes István** 1947-ben született. Festőművész.
- Nick, Dagmar** 1926-ban született a sziléziai Boroszlóban (Wroclaw). Német költőnő. Münchenben él. A versciklus a Rimbaud-kiadónál 2001-ben megjelent *Liebesgedichte (Szerelmes versek)* c. kötetből származik.
- Nijhoff, Martinus** (1894 – 1953) holland költő.
- Orosz István** 1951-ben született Kecskeméten. Grafikusművész.
- Ország Lili** (1926, Ungvár – 1978, Budapest) festőművész.
- Parti Nagy Lajos** 1953-ban született Szekszárdon. Költő, író. Legutóbb megjelent kötete: Az étkezés értelméről (2011).

- Pasos, Joaquín** (1914–1947) nicaraguai költő, műfordító.
- Pátkai Tivadar** 1947-ben született Sokorópátkán. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: A körisfa árnyéka (2008).
- Péter László** 1949-ben született Serényfalván. Képzőművész.
- Podmaniczky Szilárd** 1963-ban született Cegléden. Író, költő, újságíró. Legutóbb megjelent kötetei: Balatoni világok (2010); Döglött kutyával őrzött terület – A férfi, A nő (2010).
- Prágai Tamás** 1968-ban született Budapesten. Író. Legutóbb megjelent kötete: Kivezetés a költészetből – Hogyan olvassunk kortárs verset? (2010).
- Pusztai Zoltán** 1955-ben született Mosonmagyaróváron. Költő. Győrött él. Legutóbb megjelent kötete: Évkör a halak jegyében (versek, 2010).
- Réti Attila** 1963-ban született Mosonmagyaróváron. Író. A Tarandus Kiadó tulajdonosa. 1990 és 2010 között a Kaiser Food Élelmiszer-ipari Kft. tulajdonos ügyvezetője.
- Rinck, Monika** 1969-ben született Zweibrückenben. Költő, író.
- Rőhrig Eszter** 1954-ben született Budapesten. Műfordító, irodalomtörténész.
- Savinio, Alberto** (1891, Athén – 1952, Róma) olasz író, festő, zeneszerző. Magyar nyelven megjelent kötete: Münster úr (elbeszélések, 2000).
- Sebestyén Ádám** 1992-ben született Szekszárdon. A győri Kazinczy Ferenc Gimnáziumban érettségizett. Az ELTE magyar szakos hallgatója.
- Shoultz, Solveig von** (1907, Segerstråle – 1996) finnországi svéd költőnő.
- Simon Róbert** 1939-ben született Párizsban. Az iszlám kultúra legtekintélyesebb hazai szakértője. Legutóbb megjelent kötete: Iszlám kulturális lexikon (2009).
- Snoj, Jože** 1934-ben született Mariborban. Költő, író, esszéista. Ljubljánában él.
- Sulyok Elemér** 1941-ben született Mátészalkán. Bencés szerzetes, a Pannonhalmi Szemle folyóirat főszerkesztője.
- Sulyok Gabriella** 1939-ben született Sopronban. Grafikusművész. Budapesten él.
- Szajkó István** 1955-ben született Csonoplyán. Festőművész. Lókúton él.
- Székely Zoltán** 1970-ben született Győrött. Az ELTE művészettörténet–történelem szakán végzett. A győri Xántus János Múzeum művészettörténész-muzeológusa. Az Arrabona c. múzeumi kiadványsorozat szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: A harmadik aranyvonat győri kincsei (szerk., 2005).
- Szentgyörgyi József** 1940-ben született Balatonarácson. Festőművész. 2009-ben jelent meg az életművét bemutató album Wehner Tibor bevezető tanulmányával (T’Art Alapítvány, Kugler Könyvek).
- Szigethy Gábor** 1942-ben született Budapesten. Író, színháztörténész, rendező. Legutóbb megjelent kötete: Álomszínészpár – Történetek Ruttkai Éváról és Latinovits Zoltánról (Gábor Júliával közösen, 2010).
- Szlukevényi Katalin** 1977-ben született Győrött. Költő. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Budapesten él. Jelenleg doktorandusz (ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Modern Angol–Amerikai Irodalom Program). Önálló kötete: Kísérleti nyúlórr (versek, 2005).
- Szunyogh László** 1956-ban született Budapesten. Szobrász- és éremművész, a NYME Apáczai Csere János Karának tanára.
- Tábor Ádám** 1947-ben született Budapesten. Író, költő. Legutóbb megjelent kötete: A hurrikán háza (versek, 2009).
- Takács Zsuzsa** 1938-ban született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötete: A test imádása / India (versek, 2010).
- Tandori Dezső** 1938-ban született Budapesten. Író, költő, esszéista, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Úgy nincs, ahogy van (versek, 2010).
- Tatár Sándor** 1962-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: A végesség keserűsége v... – Endlichkeit mit bittrem Trost (versek, 2007).
- Tenk László** 1943-ban született Nagybányán. Festőművész.
- Tillmann J. A.** magyarországi német, filozófus, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem tanára. Legutóbb megjelent kötete: A ladomi lelet (2007).
- Tolnay Imre** 1968-ban született Győrött. Festő, grafikus. Szülővárosában él.
- Tóta Péter Benedek** 1958-ban született Várpalotán. Győrújbaráton él. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán tanít angol irodalmat.
- Tönköl József** 1948-ban született Nyőgéren. Költő, újságíró. Győrben él. Legutóbb megjelent kötete: Maga soha nem sírt, Mosonyi bácsi? (2010).
- Vasadi Péter** 1926-ban született Budapesten. Író, költő. Legutóbb megjelent kötete: Opál beszéd (versek, 2011).
- Varga Mátyás** 1963-ban született Zalaegerszegen. Bencés szerzetes, a pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára, a Pannonhalmi Szemle szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: Parsifal, Parsifal (versek, 2011).
- Verebes György** 1965-ben született Zentán. Festőművész, zongorista, zeneszerző. A Szolnoki Művésztelep vezetője.
- Visky András** 1957-ben született Marosvásárhelyen. Író, dramaturg, a kolozsvári egyetem Színházművészeti Tanszékének tanára. Legutóbb megjelent kötete: Megváltozhat-e egy ember? (2009).
- Vörös István** 1964-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Keresztelés özönvízzel – Befejezhetetlen krimi (2011).
- Zapata, Ángel** 1961-ben született Madridban. Spanyol novellista, műfordító, irodalomkritikus.

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),

Budapest:

Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),

Folyóiratunk megrendelhető a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

Honlap:

www.gyorimuhely.hu

E-mail:

szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

M Ű H E L Y

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2011. XXXIV. évfolyam, 5–6. szám

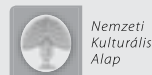
Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Hungaro-Len Kft. Komárom

Hotel Klastrom, Győr

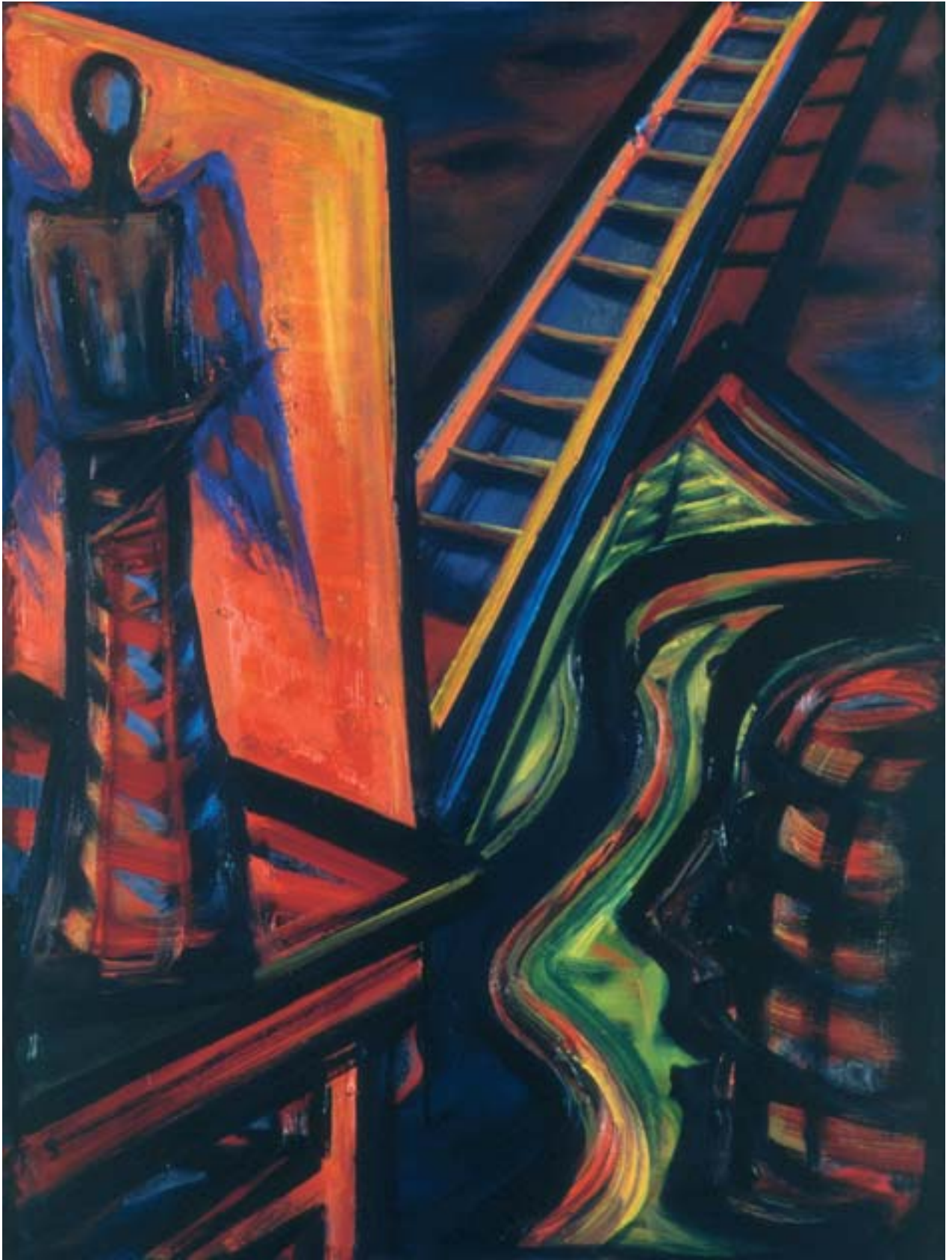
Tarandus Kiadó

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9002 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2011. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

Nemzeti
Kulturális
Alap

KULTURÁLIS

2011/5-6

FOLYÓIRAT

1000,- Ft

9770138922000 11005
